

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FJERDE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1895--97.

I n d h o l d.

	Side
Livet i en fynsk Præstegaard i den første Fjerdedel af 19de Aarhundrede. Af Past. em. <i>H. S. Ipsen</i>	1
Jacob Langebeks Rejse i Sjælland og Fyn 1746.....	37
Mag. Jens Madsen Faber, Sognepræst til Gislev og Ellested, og hans Børn. Ved Sognepræst <i>John Hansen</i>	58
Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1599 til 1604	69
Danske og norske Studerende ved Universitetet i Halle (1576—1744). Ved Professor Dr. <i>L. Daae</i>	126
Kirke- og kunsthistoriske Møder afholdte i Aaret 1895.....	133
Reformationens historiske Berettigelse med særligt Hensyn til Danmark. Af <i>H. F. Rørdam</i>	133
Landsbykirkerne i Grenaaegnen. Af Arkitekt <i>O. V. Koch</i> ...	157
Om St. Mortens Kirke i Randers. Af Arkitekt <i>Fr. Uldall</i> ...	191
Udsigt over Arbejderne i Danmarks Kirkehistorie siden Reformationen. Af <i>H. F. Rørdam</i> (Slutning).....	225
Professor, Dr. theol. Jens Møllers Optegnelser om sit Levned. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	246
Om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn. Af <i>H. F. Rørdam</i>	290
Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen. Af Professor, Dr. <i>Otto Ahnfeldt</i>	301
Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebispesriden 1266 samt nogle Bemærkninger om C. Paludan-Müllers Fremstilling af Guidos Optræden i Danmark. Af Professor Dr. <i>Kr. Erslev</i> ..	332
To Præster i Gislev-Ellested i dette Aarhundrede. Ved Sognepræst <i>John Hansen</i>	355
St. Peders Kirke i Slagelse. Af Klokker <i>J. Heilmann</i>	379
Flensborgeren Mester Hans Lund, Hofpræst i Rusland og siden Præst i Magleby ved Skjelskør. Af <i>H. F. Rørdam</i>	417
Jacob Langebeks Dagbog paa hans Rejse til Gjerdrup 1743.....	430
Breve fra J. P. Mynster til W. F. Engelbreth. Ved <i>H. F. Rørdam</i> . 446. 693	
Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1604 til 1608 ...	512. 767
Præste-Epitaphier i Hvalsø Kirke. Ved Sognepræst <i>Vilhelm Bang</i> . 534	
Indskrifter m. m. i Stadil Kirke. Ved Sognepræst <i>H. G. A. Jørgensen</i>	542
Skibspræster fra Kong Frederik den Tredjes Tid. Ved Sognepræst <i>H. D. Lind</i>	550

	Side
Kirke- og kunsthistoriske Møder afholdte i Aaret 1896.....	563
Viborg Domkirke. Af <i>J. Kornerup</i>	589
Mester Christiern Pedersen. Af <i>H. F. Rørdam</i>	603
Nyt Indlæg i Striden om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense. Af Professor, Stadsarkitekt <i>L. Fenger</i>	641
Om Korets Alder i St. Knuds Kirke. Af Stiftsprovst <i>A. K. Damgaard</i>	672
Smaa Meddelelser om Saxkjøbing Kirke og Præsteembede. Ved Sognepræst <i>Ludvig Wagner</i>	678
Smaastykker:	
I. Ærkebispervalget i Lund 1361. Ved Professor Dr. <i>Kr. Erslev</i>	211
II. Et Bidrag til Stavanger Stifts Kirkehistorie i det 16de Aarhundrede. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	216
III. Til dansk Salmehistorie. To Breve fra Biskop <i>J. N. Skaar</i> til Udgiveren.....	222
IV. Nogle Oplysninger om Matthias Bagger. Af Rektor <i>A. E</i> <i>Erichsen</i>	392
V. Et Præv fra N. F. S. Grundtvig. Ved Sognepræst <i>Th. Møller</i>	398
VI. For hundrede Aar siden. Ved Sognepræst <i>John M. Møller</i>	400
VII. Nogle Brudstykker, Nordens Historie vedkommende, af Kilian Leibs Krønike. Ved Professor, Dr. <i>L. Daae</i>	407
VIII. Gustav Trolles sidste Brev. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	411
IX. Hans Grams Optegnelser om Præster i Gjentofte.....	415
X. Om et Gavebrev udstedt af Fru Birgitte Gøye. Ved <i>Frederik Barfod</i>	416
XI. Mag. Niels Cocclus, Kapellan i Randers.....	620
XII. Gudstjenesten i Ledreborg Kapel. Ved <i>Vilh. Bang</i>	623
XIII. N. P. Saxtrupps Angreb paa Valfarterne til Kippinge. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	629
XIV. Claus Frimanns Bidrag til «Evangelisk-christelig Psalme- bog». Af Biskop <i>J. N. Skaar</i>	633
XV. Om Nedbrydningen af Vroue Kirkes Korsfløj. Ved Lærer <i>P. Kristensen</i>	638
XVI. Ringsebølle Sognemænds Forlangende om Gudstjeneste paa visse Dage. Ved <i>H. F. Rørdam</i>	802
XVII. Tilbagekaldelse af M. Detlev Mejers Vranglære om Christi Nedfart til Helvede. Ved <i>samme</i>	806
XVIII. «S. Hans med den røde Mund». Ved <i>samme</i>	810
XIX. Om Kjøbstedpræstegaardenes Skjæbne. Ved <i>samme</i>	812
Rettelser og Tillæg.....	813
Navne- og Sagregister.....	814

Livet i en fynsk Præstegaard i den første Fjerdedel af 19de Aarhundrede.

Af Pastor emeritus **H. S. Ipsen.**

Hvem der kjender Samuel Ødmanns Skildring af «Ett Presthus i Småland från förra århundradet» (i «Hågkomster från Hembygden och Skolan», 3. Uppl., Örebro 1842), vil finde noget beslægtet i den efterfølgende Skildring af et fynsk Præstehus, som den 87aarige Forfatter har stillet til vor Raadighed. Ganske vist viser «Presthuset i Småland» langt flere mærkelige Træk af en længst henrunden Tids Liv og Sæder; men paa Grund af de store Forandringer, som i vort raske fremilende og nu mod Enden hældende Aarhundrede ere foregaaede, vil efterfølgende Skildring dog for den yngre Slægt indeholde ikke saa lidt, som den ikke kjender af egen Erfaring. I ethvert Tilfælde var der Grund til at imødekomme den alderstegne Forfatters Ønske om at gjøre efterfølgende fordringsløse Tegning af hans Barndomshjem tilgængelig for flere.

R ed.

Hvem er der vel, som ikke nu og da i Tankerne vender tilbage til Barndomshjemmet, for ligesom paany at gennemleve og opfriske Minderne fra den Tid og det Sted, hvor hans første Ungdomsaar med deres Sorger og Glæder ere tilbragte, selv om dette Hjem kun har været tarveligt og trangt, og Minderne derfra ikke alle lyse og glædelige. Vi dvæle gjerne derved; thi det er dog, som Baggesen skriver, at

•Intet Sted er Roserne saa røde,
Og intet Sted er Tornene saa smaa,
Og intet Sted er Dunene saa bløde
Som dem, vor Barndoms Uskyld hvilte paa. •

For at dog Ingen skal blive skuffet, maa jeg forud be-
kjende, at de følgende Blades Indhold ikke er af videre
historisk Betydning, men alene kan have Interesse for den,
der holder af at sysle med Fortiden og at sammenligne
dens Livsvilkaar og Levemaade med Nutidens.

Min Fader, Andreas Ipsen, Søn af en Haandværker,
var født 1769 i Odense, fra hvis Latinskole han blev di-
mitteret til Kjøbenhavns Universitet. Efter her at have
taget theologisk Embedseksamen i Begyndelsen af Halv-
femserne var han i nogle Aar først Hovmester for General
Bardenfleths Sønner paa Harridsslevgaard, og derefter tredje
Lectiehører (Adjunct) ved sin Fødebys Latinskole, indtil
han, i Slutningen af Aarhundredet, efter Indstilling af nu-
værende Grev Schaffalitzky de Muckadells Oldefader, blev
kaldet til Sognepræst for Nørrebroby, hvor han giftede sig
med Birgitte Møller, med hvem han havde syv Børn,
5 Døttre og 2 Sønner, af hvilke jeg var den yngste. I
det nævnte Embede forblev han til sin Død 1829.

Pastoratet Nørrebroby bestaar, foruden; Udflyttere,
af fire Byer, Hovedbyen Nørrebroby ved Odense Aa, der
deler Byen i to Dele, Egeballe og Saksenballe, med Kirke,
Præstegaard, Skole og Herregaarden Lundegaard; samt
Vøjstrup mod Vest, Vittinge mod Nord og Staaby mod Øst.

Den gamle Præstegaard laa paa samme Plads, hvor
den nuværende fra 1818 ligger, lidt højere end den øvrige
By, med en Skraaning ned til Aaen, der begrænser Haven,
som dengang var delt i fire Haver, hver med sit Navn.
I Haven var der bygget en Pælebro et Stykke ud i Aaen,
og her laa en Baad, hvormed der undertiden blev foretaget
Lystsejlad, da Aaen paa en lang Strækning var baade dyb
og bred. Paa en af disse Sejladser vare mine Forældre
nær druknede. Min Moder, der vilde plukke en af de
smukke, hvide Aakander, der fandtes hist og her i Aaen,
strakte sig nemlig saa langt ud, at Bedstemoder, der var

med, frygtede, at hun skulde falde ud. Ved at helde sig over hende for at holde hende fast, bevirkede hun, at de begge fik Overballance og faldt ud i Aaen, og kun ved den yderste Anstrengelse og Livsfare lykkedes det Fader at redde dem. Gaarden var meget gammel, af stærkt Ege-tømmer, maaske opført i det 16. Aarhundrede. Stuehuset laa mod Syd, i Øst adskilt fra Udlængen ved et større Melleumrum med Stakit mod Haven, mod Vest derimod kun ved en smal Laage. To Døre førte ind i Stuehuset, imellem dem var Nedgang til Kjælderens, Døren til Venstre førte til Økonomilejligheden, den til Højre ind i en Gang, der gik igjennem Huset; til Højre laa Dagligstuen, Sovekammeret, Børnekammeret og et lille Værelse, til Venstre den saakaldte Storstue, Mormors Kammer og et Gjestekammer. Ad en Vindeltrappe kom man op paa Loftet, hvor der var et Kvistværelse ud imod Aaen. Under Trappen var et lille tillukket Rum med den dobbelte Bestemmelse, at tjene til Opbevaring af Sand, og til mørkt, ensomt Cellefængsel, hvor én eller anden Synder i kortere eller længere Tid kunde hengive sig til sine egne triste Betragtninger og filosofere over Tabet af Friheden og over dens rette Brug. I den venstre Længe var et lille Værelse, min Faders Studerekammer, med et stort, gammelt Kastanietræ udenfor.

I Kjælderens stod en saakaldet Bing, en stor firkantet Kiste af svære Egefjæle, 3 Alen lang og $2\frac{1}{2}$ Alen bred og og dyb, delt i to Rum; i det ene Rum blev om Efteraaret nedlagt det formalede Brødkorn til næste Høst, i det andet Malt, hvori gjemtes det saltede og røgede Flæsk. Til denne Bing var et Sagn fra Svenskekrigen 1658 knyttet, der fortalte om, hvad den daværende Præst havde maattet gjennemgaa¹⁾.

Dagligstuen var hvidkalket, hvad hvert Aar blev gjen-taget, Væggene uden Malerier eller nogensomhelst anden Prydelse, Meublerne vare faatallige og i enhver Henseende

¹⁾ Se Wiberg, Alm. dsk. Præstehistorie I. 220.

tarvelige, et Spisebord med to Fløje mellem de to Fag Vinduer med smaa Ruder, paa den modsatte Væg en Sofa og et lille Bord med brændte Fliser og blaa Figurer; i det ene Hjørne af Stuen en stor treetages Kakkellovn, i det modsatte Hjørne et bornholmsk Uhr i stort Futteral fra Gulvet op til Loftet; samt endelig et Antal Stole. Det var det Hele. I Sovekammeret var en Himmel-Seng med Omhæng, en Alkoveseng og en Kakkellovn med Kobbertromle. I Børnekammeret var der to Senge og en Kakkellovn ligeledes med Kobbertromle; i min Broders og mit Værelse en Senge, en Dragkiste og Melkehylder, hvor Melken om Vinteren blev hensat. Storstuen var i det Hele taget bedre meubleret og Væggene malede.

Foruden Præstegaarden var der i Nørrebroby et meget gammelt, af stærkt Egetømmer bygget Hus, om hvilket der gik Sagn, at det i sin Tid havde været Skueplads for de svenske Troppers hensynsløse Plyndring og Udaad.

Kirken, der hører under Grevskaftet Muckadell, blev i sin Tid fra Fraugdegaard tilskjødet Fru Ida Skeel paa Brobygaard, gift med Major Holsten paa Gjelskov, hvis Navne med Jernbogstaver staa paa Taarnets Vestside. Den er en anseelig Landsby-Kirke med et højt Taarn, takkede Gavle og to Kirkeklokker, hvælvet fra Ende til anden, og under en af Hvælvingerne hang i min Barndom to store Silkefaner. Kirken har en smuk Altertavle med et Midtparti af to Fløje til at lukke sammen, med mange kunstnerisk udskaarne, stærkt forgyldte, bibelske Figurer.

Under Koret hviler Ellen Marsvin og hendes to Mænd, Ludvig Munk og Knud Rud, endvidere Lunde- gaards sidste Ejer, Cancelliraad Peter Smith, og hans Svoger, General-Lieutenant v. Neuberg, der skal have udmærket sig i den spanske Successionskrig. Altertavlen, der minder om den i Sanderum Kirke og den berømte i Sct. Knuds Kirke i Odense, skyldes maaske samme Mester, den berømte Billedskjærer Claus Berg. Et gammelt Sagn fortæller, at Altertavlen kom til Nørrebroby under et stærkt

Regnskyl, ubedækket, uden at blive vaad; de hellige Kirkekar og to store Sølvysestager, der bleve opbevarede i Præstegaarden, smeltede ved dennes Brand 1818.

Til Kirkegaarden førte tre Indgange, den ene for Vogne; foran de to andre laa der over et tomt Rum en stor Jernrist, som man maatte gaa over for at komme ind ad Laagen, og som sikkert var anbragt der, for at løsgaaende Kreaturer og særlig Svin, som den Gang sædvanlig løb omkring paa Gaden, ikke skulde komme ind paa Kirkegaarden.

Hovedgaarden Lundegaard, der har Navn efter den nedlagte Landsby Lunde ved Odense Aa, var opført 1602 af Ludvig Munk, der døde samme Aar; af den gamle Gaard stod endnu et Taarn i min Faders første Embedstid, men det blev nedbrudt 1801. Christian den Fjerdes Bryllup med Ludvig Munks og Ellen Marsvins Datter, Kirstine Munk, skal have staaet her. Andre henlægge dog denne Begivenhed til den gamle Bispegaard, Lundegaard, i Skaane, og atter Andre til Nørlund i Jylland. Et Minde om, at Gaarden har været i Ellen Marsvins Besiddelse, er den store, gamle Tærskelade, vistnok en af de ældste i hele Landet; den er opført af det allersværeste Egetømmer, et Vidnesbyrd om Danmarks Rigdom dengang paa Egetræer, men ogsaa om den hensynsløse Brug deraf til Skade for de følgende Slægter. Over Indkjørselsporten i Gavlen staar Bogstaverne J. H. S. og derunder Ellen Marsvins Navn med Aarstallet 1636.

I Nærheden af Lundegaard er der en Holm, som kaldes Ranes Holm, hvor Rane Jonsen, Erik Glippings Kammer-svend, som viste Morderne Vej til den sovende Konge, skal have haft en fast Borg; en stor Jernnøgle er det Eneste, der er fundet paa Stedet.

Da ovennævnte Peter Smith ikke havde Børn, oprettede han af Gaarden og Godset en velgjørende Stiftelse for Trængende i Fyen. Portioner paa 40—200 Kr. udbetales aarlig ved Landemodet i Odense, første Onsdag efter Sct.

Hansdag. Overbestyrelsen bestaar af Fyens Stiftamtmand, Biskoppen, Provsten i Salling Herred og to Præster; det administrative Arbejde udførtes af en Forvalter, der havde Bolig i den ene af Gaardens Sidefløje; men i Reglen boede han dog i Odense og holdt blot en Skriver paa Kontoret, hvad nu er unødvendigt, da Godset er gaaet over til Selvejendom.

Den Tids Opdragelse var i Mangt og Meget forskjellig fra Nutidens, hvor saa mangfoldige Børn vokse op uden Tugt, i ubunden Frihed og Selvraadighed, og allerede tidlig vante til at skulle med til Alt og deltage i Tidens mange og mange Slags Fornøjelser og Forlystelser, hvad der senere vil falde dem tungt at undvære og berede dem Sorger og Vanskeligheder, naar de engang fra Hjemmet maa ud i Verden, hvor Livet i sin Alvor træder dem i Møde med sine Pligter og mange ny, hidtil ukjendte Krav. Opdragelsen, vi nød, var som det bør sig, i Tugt og Herrens Formaning: Lydighed, uden Knurren eller Protest, Sandruhed, ærbødig Optræden overfor Forældre, Lærere og de Gamle, beskeden Tilbageholdenhed, der ikke tillod Børn at snakke med og blande sig i Voksnes Samtale, Tarvelighed og Nøjsomhed, det var Grundtrækkene i Fortidens Opdragelse, det hvorpaa der især blev lagt Vægt. Den gyldne Middelvej er imidlertid det Bedste, eller som det ogsaa hedder, at for Lidt og for Meget fordærver Alt. Der ligger i dette Ord, uagtet Overdrivelsen, noget Sandt, der gjælder i alle Tilfælde og saaledes ogsaa med Rette kan gjøres gjældende mod den Tids Opdragelse: der var for lidt af Frihed og for meget af Tvang, der ikke kunde undlade at indvirke uheldigt og efterlade saadanne Følger, som mindre selvstændige Karakterer i deres senere Udvikling vanskelig fuldkomment kunde frigjøre sig for, men vedbleve at føle Savnet af eller Mangelen paa den Frihed, Lethed og Utvungenhed i Omgang, Samtale og Selskab, som de derimod ere i Besiddelse af, der ere opvoksede under friere

Forhold. Deltager en saadan i et Selskab, føler han sig forpligtet til at give sit Bidrag med til den fælles Underholdning; men Forlegenheden ligger som en Mare paa ham, lammer hans Tunge og lukker hans Mund, af Frygt for at sige noget Dumt og blive gjort latterlig; han sidder som paa Naale og føler sig først vel til Mode og let om Hjertet, naar han igjen er udenfor og kan aande frit. Den, der ikke helt eller fuldtud kan være sig selv, skal ikke gaa i Selskab; thi uden Nødvendighed at underkaste sig denne Tortur er der ingen Mening i. Jeg har aldrig misundet Nogen den Lethed, Frihed og Utvungenhed, hvormed han bevæger sig i Selskabslivet og tager Del i den almindelige Underholdning, men ofte har jeg ønsket mig denne Gave, der saa uendelig meget bidrager til, at man befinder sig tilfreds og vel i et Selskab og har Fornøjelse og Udbytte deraf.

At denne Mangel hos mig stammer fra Opdragelsen, forekommer mig nu sandsynligt. I Faders Nærværelse var der nemlig altid noget tvungent over os; vi kunde ikke helt og holdent være os selv, som naar vi vare ude eller alene; den Tillid og Fortrolighed, der lader Børn aabne deres Hjerter for at betro Forældrene deres smaa Sorger og Glæder, og som er saa tiltalende og fornøjelig at være Øjenvidne til, hvor den findes, og maa være saa glædelig og velsignet at kunne mindes i de senere Aar, kjendte vi ikke ret; det var, som om vore Forældre frygtede for at forvænne og forkjæle os ved overdreven Ømhed, og derfor maatte vi holdes i lidt ærbødig Afstand. —

Min Fader forberedte selv sine Sønner til Latinskolen. I sin Undervisning lagde han især Vægt paa Latin og Græsk, der i hans Skoletid havde været ét og alt, medens de andre Fag kun havde været en Bisag. Dette forvoldte mig, der blev optagen i Skolens tredie eller næstøverste Klasse, mange Bryderier og Sorger, fordi jeg, især i Arithmetik og Geometri, manglede det fornødne Grundlag, hvorfør mine Kundskaber heri altid bleve mangelfulde. Det første

Latin, mig lærtes, var en Hilsen til min ældre Broder, naar han kom hjem efter at have taget Examen artium. Den lød: *Salve carissime frater! Adventum tuum diu expectavimus.*

Den Undervisning, mine Søstre fik, var just ikke meget omfattende, sammenlignet med, hvad Pigebørn nu maa lære. Almindelige, gode Skolekundskaber, Tegning og Broderi var tilstrækkeligt til den Gang at blive regnet med blandt de Dannede; men var den boglige Oplysning tarvelig, da var den praktiske Uddannelse og Kjendskab til Kjøkken og Kjælder, Bugning og Brygning, Vask og Slagting, kort sagt, til alt det, som en Husmoder maa vide og være øvet i, for at kunne føre og forestaa en vel ordnet, borgerlig Husholdning, desto grundigere, en Uddannelse, som mangfoldige af Nutidens unge Piger mangle og senere i Livet som Husmødre ville komme til at føle Savnet af og sikkert gjerne vilde tilkøbe sig med Opofrelse af nogle af de Kundskaber og Færdigheder, som de, under ny, forandrede og maaske tarvelige Forhold, hvor det gjælder om at holde godt Hus med smaa Midler, ikke have Brug for.

Fader, der var musikalsk, underviste min Broder og senere mig i Violinspil. Da min Bedstemoder engang traf mig staaende udenfor Døren og lyttende til Undervisningen, sagde hun til mig: »Ja, kunde han, lille Hans, spille saadan.« Jeg svarede: »Jo, Bedstemoder, jeg kan dog begynde ret kjønt«; men kjønt blev det rigtignok aldrig. Vi modtog vel senere Undervisning af Latinskolens Musik- og Sanglærer, Foersom, Fader til den bekjendte Komiker af dette Navn, samt af Odense Bys første Violinist, Hr. Falk; men jeg drev det aldrig til noget, lagde det omsider paa Hylden og havde kun den Fornøjelse og Nytte deraf, at jeg senere som Præst ved Hjælp af Violinen kunne lære mig selv at messe.

Min ældste Søster lærte mig at tegne med Blyant og Sortkridt, men jeg havde ingen Farvelade, da der ikke kunde være Tale om at købe den, og jeg fik den først

senere. Mine Forældre havde nemlig i Pension en Negerinde, som en adelig Familie, maaske Guvernøren i Vestindien, havde antaget sig som Barn, ladet opdrage, taget med til Europa, og for hvem de havde udsat en Livrente. Hun var meget religiøs og gik flittig i Kirke, hvor hun i Begyndelsen vakte megen Opsigt, Forbauselse, ja næsten Frygt ved sin glimrende, sorte Hudfarve og andre Ejendommeligheder, der dog snart tabte det afskrækkende, da hun var en kjærlig og gemytlig Sjæl, der holdt meget af Børn, som hun gjerne vilde gjøre til Gode. Denne Negerinde hed Presille Böhmer. Hun ejede en meget god Farvelade, som hun overlod mig at benytte saameget jeg vilde, og nu malede jeg efter Naturen, især Blomster, tidt sammensatte i Bouquetter. Naar jeg nu tilfældigvis ser en af disse Tegninger, der ere henved 80 Aar gamle, da er der et, som især straks falder mig i Øjnene, og det er Papiret, og Sammenligningen imellem den Tids og Nutidens Papir er iøjnefaldende. Det bedste Papir, man dengang havde til dette Brug, kaldtes Velin-Papir og var meget dyrt, hvorfor det maatte benyttes med Sparsomhed.

En Præsts Stilling til Menigheden og Gjærning i den var jo dengang i Hovedsagen den samme som nu, men mere forgrenet eller flersidig, idet forskjellige Arbejder, mere eller mindre beslægtede med hans egentlige Gjærning, paahvilede ham, Arbejder, der vedbleve at paahvile Præsterne indtil Midten af Aarhundredet, da de gik over i andre Hænder. I store og talrige Menigheder kunde disse Arbejder vistnok lægge formeget Beslag paa Præstens Tid, men i de mindre godt forenes med hans egentlige Gjærning, og der var den Fordel derved, at Præsten af Nødvendighed kom i nærmere og nøjere Forbindelse med mange af sine Sognebørn, hvorved han lærte at kjende deres Tænkemaade, Tarv og Trang, Sædvaner og Svagheder, hvad der ikke er uvigtigt for ham i hans Embedsførelse. Da Bondens Oplysning paa den Tid stod saa lavt, at Mange

ikke engang kunde skrive deres eget Navn, endsige skrive og læse Skrift, vare de let udsatte for at blive bedragne ved at falde i saadanne Menneskers Hænder, der samvittighedsløst misbrugte deres Tillid og Uvidenhed; dette gav ogsaa Anledning og Lejlighed til, at Præsten nu og da kom i nærmere Berørelse med En og Anden, idet han, foruden at være deres aandelige ogsaa blev deres verdslige Raadgiver; de søgte ham i deres Forlegenhed, og han hjalp dem, hvor han kunde. Et enkelt Tilfælde skal jeg, for det Komiskes Skyld, her fortælle om. En Gaardmand, i Bund og Grund retskaffen, men meget enfoldig, havde uden ret at vide eller forstaa hvad det gjaldt om, ladet sig forlede til at aflægge en falsk Forklaring for Retten, hvorfor han blev idømt en Straf. Han kom nu og klagede sin Nød for min Fader, og denne, der godt forstod, hvorledes det Hele var gaet til, og havde Medlidenhed med Manden, tog til Odense og talte hans Sag saa varmt, at Straffen blev ham eftergivet. Da Manden kom for at takke, sagde han: »Men hvordan bar Fa'r sig dog ad«? Han fik det Svar: »Jeg sagde, I var et stort Fæ«, hvorpaa Manden fuld af Beundring over dette korte, kraftige Forsvar, udbrød: »Aa, Herregud! Tak Fa'r«! »Fader« var det almindelige Navn, hvormed Præsten dengang blev tiltalt, hvad enten han var ung eller gammel, et Navn, der endnu blev brugt langt ned i dette Aarhuudrede og maaske endnu bruges enkelte Steder paa Vestkysten af Jylland, hvor de gamle, patriarkalske Forhold imellem Præst og Menighed endnu bevares. At Præsterne endnu dengang selv dreve deres Avling, i Stedet for, at de nu til Dags i Almindelighed bortforpagte den, bidrog ligeledes til at knytte Baandet imellem Præsten og Menigheden, idet der nemlig her var et Arbejde, hvori de kunde mødes med fælles Interesse, og hvor de delte fælles Vilkaar med Hensyn til gode og daarlige Aar og Tider. Disse fælles Interesser i det Timelige og Jordiske gav jevnlig Anledning til Samtale og Tankeudveksling med Flere, hvorved der efterhaanden udviklede sig et gjensidigt

Tillids- og Fortrolighedsforhold imellem dem, der er en væsentlig Betingelse for, at Præsternes Gjerning, at samle Menigheden om Guds Ord, ret kan lykkes.

Hvorledes min Faders Forkyndelse var, og paa hvilket Stade han selv stod i kristelig Henseende, er mig ubekjendt; jeg fulgte vel med Avlskarlen til Kirke, hvor Præstens Folk havde Plads i det første Stolestade til Venstre efter Indgangen, men jeg havde jo ingen Forstand derpaa og kunde altsaa heller ingen Mening have derom, og af den eneste Prædiken af min Fader, som er i min Besiddelse, og som var nedskreven under særegne Omstændigheder, kan der ikke dømmes¹⁾; men kun det veed jeg, at Kirkebesøget i min Barndom var ualmindelig godt i Sammenligning med den Mangel paa kirkeligt Liv, som fandt Sted mange Steder dengang, og som det var, er det vedblevet at være under alle hans Efterfølgere, af hvilke min Broder var den første.

Det daglige Liv i Præstegaarden gik den ene Dag som den anden; Enhver havde sit Arbejde at gjøre, ude eller inde, gaaende, staaende eller siddende, og naar Dagens Hovedarbejde var endt, mødte det kyndelige Personale i Dagligstuen, hvor et nyt, ikke mindre vigtigt Arbejde, Haandarbejdet, begyndte, Syning, Binden og Spinden. Det spundne Hør- og Uldgarn sendtes til Væveren og Farveren, saavidt det ikke blev farvet hjemme, og kom tilbage som Lærred, Vadmél og Hvergarn, hvoraf næsten alle, baade ydre og indre Beklædningsgjenstande bleve forfærdigede. Det var dengang en Æressag for en Moder at samle og henlægge et hjemmelavet Udstyr af Linned og Uldent til Døttrene, ligesom for en Tjenestepige af sin lille Løn at

¹⁾ Den omtalte Prædiken blev holdt Søndagen efter Præstegaardens Brand. Da min Fader havde hørt, at Rygtet gik, at Gaardens Brand ved Varsler og Syner var bebudet forud, saa formanede han Menigheden til ikke at tro paa sligt, der kun var Øvertro, syndigt og stridende mod Guds Ord.

spare sammen til en Sengs Klæder. Dette Haandarbejde har nu næsten tabt al Betydning i borgerlige Huse, hvor en Rok er et antikeret Meubel, der opbevares til Minde om fordums Husflid. Af Extra-Arbejder, som ikke hørte til Hverdagen, men forefaldt i Eftersommeren, skal jeg i Korthed omtale tre. Før det første Lyses tændning. Naar den nødvendige Talg var samlet, blev der paa én Gang støbt Lys til hele Aaret i fire forskellige Størrelser. Enhver af mine Søstre fik et af de største, som de kunde benytte, som de vilde, og det blev da i Løbet af Vinteren brugt, naar de en Timestid i Mørkningen samledes i Bedstemoders Kammer, hvor den næstældste Søster læste højt, medens de andre sysselsatte sig hver med sit specielle Extra-Arbejde. I disse Aftentimer, som mine Søstre saaledes tilbragte sammen ved det fælles Lys, strikkede de, som jeg husker, foruden Uldsokker til at tage udenpaa Skoene om Vinteren, da Fodposer dengang var en ukjendt Luksus, hver et meget stort, saakaldet Kastetørklæde med hvide Pletter eller Figurer paa mørk Grund og en smuk Bort. Lektüren var dengang fattig, min Faders Bibliothek indeholdt Intet, som var fornøjeligt at læse, og af Læseselskaber og Bogsamlinger, der nu ere saa almindelige rundt omkring paa Landet, gaves der dengang ingen; men en og anden Morskabsbog fandt dog Vej til Præstegaarden. Naar det blev meldt, at Lyset var tændt paa Dagligstuebordet, mødte de alle paa hver sin Plads, og fire Rokke kom da i Gang, Bedstemoders, Moders og de to ældste Søstres, medens de yngre skulde læse over paa deres Lektier. At der under al denne Rumlen, med Kjælderens til Sangbund, kun var liden Læsero, følger af sig selv; men det gik, som det saa ofte gaar i Livet, at Vanen bliver den anden Natur; det skulde gaa, og det gik. Jeg har senere tænkt paa, hvorfor der ikke blev tændt Lys og varmet op i et andet Værelse, hvor der kunde læses i Ro; Grunden kunde ikke være Mangel paa Brændsel, thi der blev aarlig udvist 14 Favne Kakkellovnsbrænde af Præstegaardens Fred-

skov, og skaaret 60 Læs Tørv i Præstegaardens Mose. Hjemkjørselen af al denne Brændsel tilligemed Gjerdsel til Hegn om Haven og Marken samt Gjødningens Udkjørsel blev dengang for største Delen besørget af Sognets Beboere, der selv havde deres eget Arbejde og et byrdefuldt Hoveri. Nu skulde en Præst anmode sine Sognebørn om et saadant Arbejde, de vilde nok gjøre store Øjne og tænke, at Præsten jo selv havde Heste og Vogn og selv kunde gjøre sit Arbejde ligesom de; men dengang var det noget, der ligesom fulgte af sig selv, hvorfor ingen vægrede sig, men villig gjorde, hvad der ønskedes.

Ostelavning var det andet Extra-Arbejde. Paa en bestemt Dag efter Høst, da Mælken ansaas for at være fedest, kom fra hver Gaard Datteren eller Tjenestepigen med et Maal Morgenmælk til Præstegaarden, hvor de bleve trakterede med Mjød og Æbleskiver. Af al denne Mælk fra de mange forskellige Græsgange og ofte forskellige Græsarter og Urter lavedes den bekjendte gode Sødmeleks-Ost, hvoraf jeg i den Tid, da jeg som Student laa i Kjøbenhavn, hvert Efteraar fik en stor Ost paa 7—8 Pd., som mine Venner, naar de besøgte mig, fandt megen Smag i og kaldte »Grundstenen«. Ved denne Eftersommers-Ostelavning fik vi Søkende hver en lille Ost, som vi, naar den havde henligget en Tid, kunde benytte til Paalæg paa vort Smørrebrød.

Endelig var der Humleplukningen. Brugen af Humle var ikke ubetydelig, ikke blot til det daglige Øl Aaret rundt, men især til det saakaldte Gammel-Øl, der blev brygget ved Vintertide og lagret i Kjælderen, hvor det skulde henligge indtil næste Aars Høst og da først drikkes. Det var brygget paa en god Portion Malt for at blive kraftigt, og dygtig humlet for ikke at blive surt, men bevares friskt i den lange Mellemtid. Paa en Dag i Eftersommeren, naar Humlen var moden og det var klart Vejr, bleve Humlerankerne nedskaarne fra Stængerne og bragte til Vognporten, hvor et Bryggerkar var hensat, hvoromkring det

kvindelige Personale havde bænket sig, og hvori de afplukkede Humlekopperne. Den samlede Humle blev tørret paa Loftet og derefter forsvarlig nedpakket.

Levemaaden i Præstegaarden var jevn borgerlig; hver Dag havde sine bestemte Retter næsten uden Afvexling, den ene Uge efter den anden, og Marken, Haven og Besætningen afgave det Nødvendige til alle Maaltider. Indslagtningen i November Maaned var meget storartet, af stort Kvæg og smaat Kvæg, foruden 20 Gjæs, en Indtægt, der dog faldt bort i Eftermandens Tid, da det ved retslig Kjendelse blev bevist, at det fra Begyndelsen af kun havde været en frivillig Ydelse, men ikke en Ret. Det var en stor Indslagtning, men der var jo ogsaa 18 Mennesker, der Aaret rundt daglig skulde bespises; de Fattige i Byen maatte heller ikke glemmes, og dertil kom, at Betleriet, trods en saakaldet Stodderkonge, grasserede stærkt, saa at Beboerne daglig hjemsøgte af Betlere rundt omkring fra. Den talrige Høuse- og Andegaard var heller ingen ringe Factor i Husholdningen. Min Fader, der vistnok som Hovmester for General Bardenfleths Sønner havde faaet Smag paa Jagten, leverede ogsaa af og til et Stykke Vildt, og Fiskeriet med Ruse og Vaad i Aaen, der dengang var rig paa Fisk, gav ligeledes et Bidrag. Jagt- og Fiskeriretten tilhørte dengang som et Monopol Odense Bispegaard, og Forvalteren paa Lundegaard var forpligtet til, til bestemte Tider, at levere Vildt og Fisk til Biskoppens Bord; dette Monopol faldt bort, da Fæstegodset gik over til Selvejendom. At en Præst gik paa Jagt vakte dengang ingen Forargelse og er jo heller ikke forargeligt, naar det kun ikke bliver til en Lidenskab, hvorunder hans Embedsgjerning kommer til at lide; i vore Dage sees det imidlertid neppe med gunstige Øjne.

De tre daglige Hovedmaaltider indtoges til bestemte Tider; om Morgenen tidlig blev et Fad Øllebrød af Folkenes Gryde sat frem, om hvilket vi Børn bænkedes os, hver med sin Træske; om Aftenen et Fad Mælkegrød. Heri skete

kun én Undtagelse, naar der til Aften blev givet varme Kartoffler med Sennop, eller Prosekage og i Slagtetiden sort Pølse, da Forældre og Børn spiste sammen. Om Middagen spiste hele Familien sammen; førend der blev begyndt paa at spise, tilbragtes nogle Øjeblikke indadvendt i Taushed med foldede Hænder. Moder lagde selv for; blev der tilbudt os mere, kunde vi faae det, men ellers ikke, da det stred mod Respect selv at forlange. Formaden maatte spises op til det sidste, thi uden det ingen Eftermad, et prøbat Middel til at vænne Børn af med at blive kræsne, som jeg ofte i mit senere Liv har haft Gavn af, saavel i min Skoletid i Odense som senere som Student i Kjøbenhavn. Der gaves aldrig mere end to Retter Mad; kun én Gang om Aaret blev der gjort en Undtagelse, naar Greven paa Arreskov, der havde den smukke Skik selv at øvervære Skoleexamen i Byen, spiste til Middag i Præstegaarden; thi da gaves der en tredie Ret, og en Flaske Røvin blev sat frem for Greven og Fader. Grevens Besøg var en Festdag for os Børn, da vi den Dag havde fuld Frihed og tillige den for os sjeldne Nyhed, at se en Kareth, Heste med Blinker og en livreklædt Kusk. Fornøjelsen var imidlertid ikke ublandet paa en saadan Dag, da vi, hvad enten vi vilde eller ikke, maatte ind og gjøre vor Kompliment for Greven, hvilket vel ikke altid faldt ud til vor Fordel. — Om Eftermiddagen fik vi Mellemmad, et halvt Stykke Rugbrød med Smør eller Fedt efter Lejlighed; Paa-lægget skaffede vi os selv ved at skjære en kogt Kartoffel eller et Æble i Skiver. Omtrent samtidig (Kl. 4) blev den dampende Themaskine sat ind paa Thebordet foran Sofaen, hvor Fader, Moder og Bedstemoder drak The; en enkelt Gang kunde det ske, at Moder fyldte en Spølkum med The, som da gik omkring imellem os, og hvøraf vi tog en Mundfuld efter Tour, saalænge der var noget. Om der blev drukket Kaffe og Chocolate, mindes jeg ikke. At mine Søstre et eller andet Sted maa have smagt den sidste Drik og fundet Behag i den, slutter jeg deraf, at de engang

lavede Chocolate af branket Rugmel, Sukker og Mælk, og bød Fader en Kop deraf, der da drak en Mundfuld deraf og sagde det samme som Karl d. 12te til den Soldat, der præsenterede ham det sorte Brød, at godt var det vel ikke, men drikkes kunde det dog. Sigte- og Hvedebrød blev kun bagt til Jul, med Undtagelse af at der engang imellem, naar der ventedes Fremmede, blev bagt et stort Hvedebrød i en Tærtepande, hvoraf Bedstemoder fik et stort Stykke, som hun brugte til sin The; det blev rigtignok tilsidst tørt, men lod sig dog opløde i Theen. Af Konditorsager og Slikkerier, der for Nutidens Børn er som dagligt Brød, blev der aldrig tilbudt os noget; kun én Gang blev der gjort en Undtagelse, naar Moder om Efteraaret syltede Ribssaft, da fyldte hun en Overthekop dermed, satte en Theske deri, og Koppen gik saa omkring, og hver tog en Theskefuld, naar Touren kom til ham. Børn ville imidlertid gjerne have noget udover det daglige, og det skaffede vi os selv; vi stegte Kartofler i den hede Aske og syntes, at de fik en langt bedre Smag end de kogte; vi stegte Ærter paa en Ildskovl over Ilden i Kakkellovnen, og naar de gave et lille Knæk, vare de probate, og Lommerne bleve fyldte dermed, og vi fæstede Skiver af Æbler paa Siderne af den varme Kakkellovn i Børnestuen, til de bleve brune; at de bleve noget sortplettede af Kakkellovnen, generede os ikke. — Jeg gad vidst, hvad Børn nu til Dags vilde synes om disse Rariteter.

Klædedragten var, som alt andet, tarvelig. Mine Søstres Kjoler til daglig og om Søndagen vare forarbejdede af Uld og Hør, ofte af smuk Vævning og Mønster, og syede af dem selv; kun til Højtid og i Besøg bare de en Kjole af et Stof, der ikke var forarbejdet hjemme, men heller ikke kjøbt i en Manufacturhandel i Staden, i hvis Boutikker de ikke kom for at se og udvælge efter Smag og Behag, men kjøbt i selve Præstegaarden. En Gang om Aaret kom nemlig en omrejsende Jøde og slog sig ned i

Præstegaarden en Dagstid for at slaa en lille Handel af; jeg husker Navnene paa to af dem, Wulff, der nok var fra Kjerteminde, og Koppel fra Assens. Naar Fader saae Jøden komme og tage Kramkisten af Vognen og bære den ind paa Bordet i Dagligstuen, da vidste han, hvad Klokken var slaaet og forberedte sig paa at slippe saa billigt som muligt. Nu forestod der en lang og trang Forhandling med Talen frem og tilbage, Prutten og Afslag mellem de to Partier. Fader stod alene paa den ene Side, paa den anden Jøden, der anbefalede sine Varers Soliditet, Billighed og Skjønhed, og Moder, der tappert kjæmpede for sine Døttre; den ene af dem trængte jo til et smukt Forklæde, den anden til et ditto Tørklæde, en tredie til nogle Silkebaand, en fjerde haardt til en Stadskjole — og endelig mine Søstre: de turde vel ikke give et Ord med i Laget, men Øjne og Miner viste, paa hvis Side de stode.

Mod denne Trippelalliance formaaede Fader i Længden ikke at holde Stand, men maatte stryge Flag og kapitulere paa de bedst mulige Vilkaar, og Moder fik saa omtrent det Nødvendige til Døttrene. At min Broder og jeg bestandig gik klædte i Vadmel, ikke blot hjemme, men saalænge vi gik i Latinskolen, følger af sig selv. Min første Klædesdragt fik jeg, da jeg blev Student, og min første Overfrakke to Aar efter, ligeledes af Vadmel. Det var nok bestemt, at jeg i to Vintre skulde gaa til Confirmationsundervisning; men af en eller anden mig ubekjendt Grund blev det besluttet, at jeg dog skulde confirmeres den første Paaske; nu vare gode Raad dyre, Paasken var nær, der var ikke noget færdigt Vadmel, og at købe Tøj, derpaa kunde der jo ikke tænkes. Som sidste Udvej for at komme ud over denne Forlegenhed blev der da grebet til at lade min Confirmationsdragt forfærdige af min Faders aflagte Klæder, omsyede af Skræderen i Vittinge. Den store Tarvelighed, hvoraf Fortidens Liv i det Hele var præget, gjorde sig ogsaa gjældende ved Confirmationen. Medens det nu til Dags er almindeligt, at de unge Christne paa den Dag, da

de ere blevne confirmerede, i Hjemmet modtage mange smukke, mere eller mindre kostbare Foræringer af Forældre, Slægt og Venner, der paa den Maade tolke deres Følelse og Deltagelse, da var en Salmebog den eneste Foræring, som en Confirmand dengang fik, hvis han overhovedet fik noget.

Det daglige Fodtøj var Træsko med blanke Kramper og høje Hove, der bleve fornyede, naar de første vare slidte af. Støvlerne, der kun sjældent bleve brugte, bleve tilsidst for smaa, da de ikke voksede med Foden. Det kostede derfor mangen Gang en haard Kamp for at faa dem paa; naar alt andet ikke vilde hjælpe, blev der i Følge den Theori, at Varmen udvider alle Legemer, blusset med Papir i Støvlerne; naar disse da omsider kom paa, sad Foden som i en Skruestikke og smertede ved hvert Trin, og Følgen deraf blev Ligtorne.

At Livet i Præstegaarden, uagtet Faders Embede hørte til de meget gode, i det Hele bar Præg af stor Tarvelighed, skyldtes til Dels Tiden, hvor Alt var tarveligt, men dog i Hovedsagen Nødvendigheden. Avlingen, der dreves paa den gamle Maade, gav ikke meget Overskud, og Priserne paa Kornet, der udgjorde den allerstørste Del af Præstens Lønning, vare lave, og hvad der gjaldt Kornet, gjaldt alt andet, som en Landmand havde at sælge. Halvtredsindstyve Rigsdaler var en meget høj Pris for en Hest, og efter samme Forhold betaltes de andre Kreaturer. Denne Tarvelighed gjorde imidlertid intet Skaar i Livets Tilfredshed, thi alle de mange Fornødenheder og kostbare, som oftest unyttige, Ting, som Nutidens Mennesker gjøre Fordring paa og ansé for nødvendige, ja næsten for uundværlige for at kunne føre et komfortabelt, tilfreds og lykkeligt Liv, kjendtes ikke, og Savnet deraf følte derfor heller ikke.

Med Legetøj, som Børn ikke godt kunne undvære til Morskab og Adspredelse, var det smaat, i Sammenligning med den Overflødighed af ofte kostbart Legetøj, som nu til Dags foræres Børn til deres Fødselsdage og til Julen;

men hvad der ikke blev foræret, forstode vi at forskaffe os selv, og det kan være, at det selvlavede Legetøj forskaffede os en nok saa stor Glæde som det købte, netop fordi det skyldtes vor egen Opfindsomhed og Eftertanke og havde kostet os Arbejde. Jeg mindes kun tre købte Stykker, der nok tillige vare fælles Eje, Noas Ark med Dyrene, en Æske med Tinsoldater og en ditto med smaa Træhuse med røde Tage og malede Vinduer. Tidlig lærte jeg at forfærdige forskellige Ting, f. Ex. at skjære en Rørfløjte, af en 8 Tommer lang Hyldegren at lave en Hyldebøsse med Kugler af sammentygget Blaar, der ved Udskydningen gav et stærkt Knald; af en Hasselkjæp lavedes en Flitsbue med Rørpil, hvormed der kunde skydes langt og saa højt, at Pilen neppe kunde øjnes.

Huggerhuset var især Stedet for vor Virksomhed, thi her var Værktøj til Afbenyttelse og Materiale i Overflødighed til mange Ting. Hvad her især blev lavet, var Skibe eller Baade, der, naar de havde faaet Mast og Sejl, først bleve prøvede i Vandtruget, dernæst i Andedammen i »Gadehaven«, og tilsidst i Aaen. Drengene pleie ofte at have en eller anden Specialitet, som de holde af at sysle med i deres Fritid, saasom at samle paa Fugleæg, Insekter, Blomster o. s. v. Min Specialitet var derimod en anden. Af alle de forskellige Sorter Træ, som jeg kunde finde, udskar jeg nemlig et lille $1\frac{1}{2}$ Tomme langt og halv saa bredt Stykke; disse Træstykker bleve nøjagtigt ens tildannede og smukt polerede, hvorefter de bleve indlemmede i en Samling med Nummer og Navn. Antallet af disse smaa Træstykker voksede efterhaanden op til en større Samling, der kunde fremvise Prøver af vore fleste Have- og Skovtræer og større Buske. Et Katalog med den meget sigende Paa-skrift: »Forstvæsenet angaaende« indeholdt en Navnefortegnelse over hele Samlingen.

Illustrationer, hvormed Bøger og Blade nu til Dags saa rigelig smykkes, vare dengang ukjendte; en af Nutidens illustrerede Almanakker vilde dengang have været en sand-

Guldgrube til Morskab og Fornøjelse for Børn, for hvem et lille Billede var en attraaelsesværdig Gjenstand. Børn blive nu til Dags allerede tidlig vant til at skulle med til Alt og deltage i Alt ligesom de Voksne; anderledes var det i gamle Dage, da Børn paa mange Maader bleve mindede om og fik at føle, hvad de vare, og at de ikke vare Voksne. Fornøjelserne vare ogsaa af et ganske andet Slags, simple og tarvelige, saadanne der ikke kostede Penge. At være med paa Høstageren og om Aftenen gaa hjem med et Par River paa Skulderen smigrede Forfængeligheden, og at hjælpe til ved Sædens Hjemkjørsel og om Aftenen ride ud med Hestene var en stor Fornøjelse. Haverne, der vare Skuepladsen for vore fleste Lege, hvor vi tilbragte saamange af vore lykkeligste Timer og Dage, og hvor enhver af os havde et lille Stykke Jord til Dyrkning, havde Overflødighed af Frugt. Den gamle Have, med sit minderige Lindelysthus, der vist kunde fortælle meget om det, som det havde været Vidne til i de Aarhundreder, i hvilke den ene Præsteslægt efter den anden her i Sorg og i Glæde har levet og færdedes, var især rig paa Pærer; den ny saakaldte Gadehave, der grændsede til Gaden, derimod paa Æbler. Her havde tidligere ligget en Gaard, der imidlertid var bleven nedbrudt og udflyttet; Gaardspladsen tilligemed den omliggende Jord blev da lagt ind under Præstegaarden og af Fader omdannet til en Humle-, Urte- og Frugthave. Det var os forbudt at plukke Frugt af Træerne, og jeg tror ogsaa nok, at vi respecterede dette Forbud, hvad enten det nu var af Pligt og Samvittighed, eller fordi vi vidste, hvad der vilde vanke, dersom vi gave efter for Fristelsen og lode Naturen gaa over Optugtelsen. Derimod var der to andre, der ikke respekterede dette Forbud, et Par nydelige, smaa, vævre Egern, der havde taget Ophold og bygget Rede i et af de Lindetræer, der dannede Lysthuset, og som forskaffede os megen Fornøjelse og Glæde ved deres lystige Spring omkring i Træerne, en Glæde, der imidlertid ikke varede længe og fik en brat Ende. I nogen Tid levede de

højt af den forbudne Frugt, men omsider gik det med dem som med den bekjendte Krukke, der gik saa længe til Vands, til den kom hankeløs hjem. Deres hensynsløse Plyndring af al Slags Frugt gik tilsidst saa vidt, at der maatte tages Forholdsregler derimod. De bleve satte under Anklage, domfældte, og Dommen lød paa Dødsstraf. Jeg forsøgte paa at fange dem, ikke for at overgive dem til Afstraffelse, men for at frelse dem, men naar jeg i et Træ var dem saa nær, at jeg troede at kunne tage dem, vare de ved et uventet, hurtigt, langt Spring ovre i et andet Træ, og da jeg ikke kunde gjøre dem dette Kunststykke efter, eller vovede dette Luftspring, blev Jagten efter dem opgivet; Dommen blev eksekveret, en Bøsse gjorde Ende paa deres Liv og paa vor Fornøjelse. — Maatte vi end altsaa ikke selv nedplukke Frugt, saa var den nedfaldne lovlige Bytte, til fælles Bedste, og i Almindelighed rigelig.

Om Efteraaret, naar den sildige Frugt var moden, blev der indsamlet til Vinterhold, og det gjaldt da om at være ved Haanden, især efter en Blæst; jeg er mangen Gang, naar det havde blæst om Natten, staaet op i Mulm og Mørke for at være første Mand og høste der, hvor jeg ikke havde saaet, og derpaa gaaet i Seng igjen; men det kunde ogsaa ske, at jeg flov og skuffet gik tilbage, fordi en anden tidligere havde været paa Benene. Da jeg for 5—6 Aar siden besøgte mit Fødehjem og gik igjennem Haverne, savnede jeg blandt Træerne mange af mine gamle Bekjendte, til hvilke jeg engang havde staaet i nær og nøje Forbindelse; de vare faldne for Aldersgrænsen, og selv de af min Fader plantede Frugttræer vidnede ved deres mindre Frodighed om deres Alderdom, at de forlængst havde afsluttet deres Udvikling og nu voksede nedad mod den Udslettelsesdom, der før eller senere rammer alt Levende. Derimod var der et andet af ham plantet Træ, der endnu og vistnok i Aarhundreder vil vedblive at staa i Udvikling, nemlig en Eg i den gamle Have, i Nærheden af Aaen, som jeg mindes som et dengang endnu lille Træ, med en sjelden smuk og rank

Stamme, men som i min Broders 30aarige Embedstid voksede op til et stort og herligt Træ, paa hvis Stamme han havde anbragt et Mærke, en 3—4 Alen fra Roden, for hvert Aar at kunne kontrollere og notere Træets Vækst i Højde og Omfang; nu stod Egen der som et mægtigt og prægtigt Træ, der forhaabentlig vil blive staaende der i Aarhundreder som Havens Stolthed, til Prydelse for denne og til Glæde for mange kommende Præsteslægter. — Ved samme Lejlighed saa jeg et andet stort og prægtigt Træ, men af senere Oprindelse, en Platan, der vistnok er plantet af Biskop Balslev, der dengang var Sognepræst i Nørrebroby og har haft megen Fortjeneste af Haven, som nu er langt smukkere end i mine Forældres Tid. Der er en anden Eg, som jeg maa omtale med et Par Ord; den stod ikke i Haven, men ved Vittinge paa højre Side af den Landevej, der fører fra Faaborg til Odense og gik under Navnet Karen Brahes Eg, fordi denne højadelige Dame paa sine Rejser fra sin Ejendom, Stensgaard, og til det Kloster i Odense, der bærer hendes Navn, plejede at holde Hvil under Egens dengang vistnok endnu løvrige Krone. Da jeg kjendte den, vidnede dens store Affældighed om dens høje Alder, og den saa ikke ud til at ville overleve Aarhundredets Slutning, hvad heller ikke skete, thi da jeg sidste Gang kom der forbi, var den forsvunden, og en Poppel stod paa dens Sted.

Blegehaven, syd for Stuehuset, der altid var græsklædt, frembød om Sommeren et ejendommeligt Udseende ved de mange og lange Stykker Lærred og Drejler, der ved hinandens Side laa langs ned ad Skraaningen, en Frugt af Vinterens Arbejde og et Vidnesbyrd om Beboernes industrielle Virksomhed. Da Tyveri ikke var ualmindeligt, var der til Værn og Beskyttelse opført en Straahytte med en Seng, hvori Avlskarlen laa om Natten, rustet som man siger til Tænderne, med en Bøsse, ladet med løst Krudt, og en Hund, bunden til en af Hyttens Støtter. Hvad Haven var om Sommeren, det var om Vinteren den isbelagte Aa og

Eng, hvor om Aftenen Byens Ungdom, Piger og Dreng, samlede, da hver paa sin Maade drev Issport, fra den primitive paa Træsko, med de sømbeslaaede Hove, til Is-slæden med Isgajten og Skøjterne. Den sidste Fornøjelse, vi havde af Isen, var, naar den brød op, at sejle paa de store Isstykker.

Undertiden gik vi Yngre om Aftenen op til en Husmandskone, der havde tjent i Præstegaarden og var rig paa Fortællinger, især om Spøgelse; kun een af disse Fortællinger kan jeg dog huske, den om Troldhøj, en lille Forhøjning paa Præstegaardens yderste Mark, der Sct. Hans Nat stod paa gloende Pæle, og hvorunder Troldene dandsede, Mange, forsikrede hun, havde set det. Da Aaen var nær, bleve vi snart fortrolige med Vandet og øvede i Svømning, som jeg ofte gjentog i Forening med Byens Ungdom, med hvem jeg ogsaa deltog i mange forskjellige Lege, skjøndt det ikke var vel set af Fader. En endnu større Glæde skaffede Aaen mig, nemlig at fiske i den; mangan en lykkelig Time blev tilbragt med denne Idræt; en Glæde var det for mig, naar jeg en Aften kunde bringe en god Ret Aborrer til Moder til næste Dags Middag, eller om Morgen, naar de om Natten udsatte Snører vare eftersete, en Gjedde paa flere Pund. Jeg kjendte de bedste Fiskesteder langs Aaen igjennem hele Sognet og skulde endnu, efter mere end 70 Aar, kunne paavise dem. Af fælles Fornøjelser, hvori vi Alle deltog, skulde enkelte omtales. Pinselørdag gik vi Alle med en Kurv ud til en lille Kratkov, der bar Navnet Gedebjerg; Terrainet var meget bakket, og imellem disse Bakker snoede der sig en dyb, mørk Gang, hvor en Røverbande i sin Tid, efter Sagnet, skulde have haft Tilhold. Skoven er nu forsvunden. Nedenfor Bakken var en Eng med mange smukke Eng- og Markblomster; efter at have fyldt Kurven med Blomster, gik vi hjem, og om Eftermiddagen blev der bundet Kranse deraf. Naar det om Aftenen begyndte at kime til Højtid, gik vi paa Kirkegaarden og lagde Kransene paa Gravene. Paa

en Sommerdag kjørte vi Alle, Forældre og Børn, ud til Præsteskov, medtagende alt det Nødvendige, for der at drikke The; vi toge ind i Skovhuset, og paa en Græsbænk under en stor Bøg blev der drukket The; af Smaagrenene og Løv blev der gjort Ild, hvorover Vandet blev kogt. Efter at have spadseret i Skoven, gik Touren gjerne op paa en meget høj Banke paa en Udflyttergaards Mark i Nærheden, maaske den højeste Banke i Fyen, 250 Fod, som kaldtes Sjunbjerg, rimeligvis paa Grund af den vide Udsigt; 20 Kirker og Spiret paa Sct. Knuds Kirke kunne øjnes derfra. Paa en smuk Efteraarsdag efter Mikkelsdag, naar Nødderne vare modne, foretoges den aarlige, almindelige Nøddeplukning; tidlig om Morgenen begave vi os Alle, hver forsynet med sin Pose paa Vejen, og kom efter en halv Times Gang til Præstegaardens Fæstehus i Nærheden af Skoven, med det ejendommelige Navn Abelskov, paa Sognets vestligste Grænse, en Krat- eller Underskov af mange forskellige Slags Træer og Buske, især Hasler. Abelskov var dengang, med Undtagelse af det Skovskifte, der hørte til Præstegaarden, Fæstegods, der var udstykket imellem Fæsterne. Ved Godsets Salg kom Skoven i Fæsternes Hænder, der efterhaanden skulle have ryddet den til Pløjeland, og det er maaske nu alene Navnet, der er tilbage og minder om, at en Skov engang har staaet her. I Skovhuset opsloge vi vort Kvarter for den Dag; her indtog vi vore Maaltider, og herfra foregik vore Udflugter. Ankommen til Skoven, forsynet med den nødvendige Nøddekrog, gik Enhver sin egen Vej og gennemkrydsede paa egen Haand de mange forskellige Skovskifter for at søge Bytte; blev han træt og tørstig, hvilede han og læskede sig paa de dejlige, modne Brombær, hvoraf der var Overflødighed overalt. For ikke at gaa vild, og for igjen at finde hverandre og samles, havde vi aftalt et Signal, der af og til, med høj Røst skulde udraabes, og hvorpaa der skulde svares for at tilkjendegive, hvor vi omtrent vare. Ved Middagstid samledes vi og vendte tilbage til vort Hoved-

kvarter, hvor Husmoderen imidlertid havde tillavet Middagsmaden, der sædvanlig bestod af Sødgrød og Pandekage. Efter at have hvilet en Timestid fortsattes Nøddeplukningen til Aften, da vi saa droge hjem hver med sit Udbytte, større eller mindre, eftersom vi havde været flittige og heldige til at opdage de Steder, hvor de fleste Nødder fandtes. Nødderne bleve nu afhasede, og hvad der ikke blev spist straks, blev opbevaret til Julen.

Engang om Efteraaret, naar Fader og Degnen kjørte ud for at opkræve Kvægtienden, den saakaldte Smaarente, — der skulde nemlig dengang betales Tiende af Tillæg af Føl, Kalve, Lam og Bier — fulgte Degnens tre Sønner, min yngste Søster og jeg med omkring i de forskjellige Byer. Om Eftermiddagen legede vi i Haven »at tage Tiende«, og de forskjellige Blade vare de forskjellige Møntsorter. Degnens Sønner vare mine sædvanlige Legekammerater, i Forening med dem foretog jeg en Øvelse, der var morsom for os, men ikke videre behagelig for vore Mødre, da det gik ud over Klæderne. I Haven stod nemlig dengang, og staar den Dag i Dag, 6—8 store, gamle, høje Lindetræer, der dannede et Lysthus, der i lang Frastand kunde sees; i Stammerne vare mange Navne fra de tidligere Præster indgraverede; vi krøbe da op i et af Træerne, til vi naaede Grenene og arbejdede os saa igjennem de sammenfiltrede Grene, fra det ene Træ til det andet, indtil vi kom tilbage til det, hvorfra vi gik ud. — Et Bryllup var en vigtig Begivenhed i det temmelig ensformige, daglige Liv, hvorfor ogsaa Udsigten til et saadant blev hilset med Glæde og imødeset med Længsel af os; især dersom der var Haab om at komme med, hvad der ikke altid var let at faa Tilladelse til. At se det lange Bryllupstog med de mange Ryttere, der rede frem og tilbage, indtil Toget holdt paa Kirkepladsen, den første Vogn med Musikanterne, den anden med Bruden ene paa det første Sæde, med to Brudekoner paa bageste Sæde, den tredie Vogn med Brudgommen paa samme Maade, og høre den muntre Kimen eller Klemten

med Klokkerne, der begyndte, saasart Udkigeren meldte, at den første Vogn var i Sigte, og vedblev, indtil alle vare gaaede ind i Kirken, allerede dette var en Fornøjelse; men selv at være blandt Gæsterne, sidde ved Bryllupsbordet og spise af alle Retterne, ligefra Grubevællingen til Kagen, og derpaa Dansen, som mine Søstre saa sjældent havde Lejlighed til at deltage i, alt dette var en endnu større Fornøjelse. At beskrive et Bondebryllup for to Menneskealdre siden med de forskjellige Skikke og Ceremonier, paa hvis nøjagtige Udførelse kritisk spejdende Øjne vare henvendte, fra det Øjeblik Bruden gik ind i Kirken, indtil hun blev danset ud af Pigernes og ind i de gifte Koners Lag, kunde være fristende, men vilde blive for vidtløftigt, og er desuden ofte blevet beskrevet af Aviser og Blade.

Det selskabelige Liv paa Egnen var dengang ikke videre udviklet, og Omgangskredsen var indskrænket; der var i Grunden kun tre Familier, som jevnlige kom sammen, Præstefamilien i Nørrebroby, den i Sønderbroby Præstegaard, hver med 5 Pigebørn, og Forpagterens paa Lunde- gaard med 2 Sønner og 1 Datter, men meget yngre; Forpagteren var dengang Blicher, en Broder til Grundtvigs første Hustru. Et Besøg begyndte dengang Kl. 3 om Eftermiddagen; Kl. 4 blev der drukket The, Kl. 6 spist til Aften, aldrig varm Mad, men skaaret Smørrebød, der blev baaret omkring, og en enkelt Gang en Pandekage med Syltetøj. Disse Sammenkomster af de 10 unge Piger var saa at sige den eneste Fornøjelse, som mine Søstre havde hele Aaret igjennem, med Undtagelse af Julen, da der blev danset et Par Gange. Foruden de almindelige Besøg hos Nabofamilierne aflagdes der flere Gange Besøg hos min Faders Broder, der var Præst paa Lyø, denne lille Ø, der i sin Tid blev saa skjæbnsvanger for Valdemar Sejr og Danmarks Rige. Stedet, hvor Kong Valdemar toges tilfange, vistes mig tilligemed Rokkestenen, Øens to eneste Mærkværdigheder. To af vore Rejser til Lyø mindes jeg godt paa Grund af de Uheld, der ledsagede begge. Den første blev foretaget

paa en Efteraarsdag. Da der var en 3 Mils Vej at kjøre, og Vejene dengang ikke vare skikkede til hurtig Kjørsel, naaede vi først sent paa Eftermiddagen til Dyreborg paa Horne Land, hvorfra Overfarten skete. Lyøboerne vare ankomne, men vare meget betænkelige ved at tage tilbage i aaben Baad, da det blæste stærkt, og Vinden var stik imod; da min Fader imidlertid meget ønskede det, jeg veed ikke af hvilken Grund, bekvemmede de sig endelig dertil. Overfarten varede meget længe og kostede de to Lyøboere meget Arbejde med at ro; vi dreve ud af Kurs og kunde ikke naa det almindelige Landingssted, hvor en lang Træ-Gangbro var bygget ud i Vandet, men maatte lægge til et andet Sted paa Øen; Baaden kom paa Grund et Stykke fra Land, hvorfor vi alle, én for én, maatte bæres i Land og naaede saaledes trætte og udmattede endelig Præstegaarden sent ud paa Aftenen. Anden Gang, det var paa Hjemrejsen, havde vi det Uheld at vælte i Mørke ned i Landevejsgrøften i Nærheden af Vesterhæsingene; Kusken skød Skylden paa noget Trolدتøj eller Spøgeri foran Hestene; vi slap imidlertid Alle derfra med hele Lemmer, alene med Tabet af min Hovedbedækning, der ikke kunde findes; jeg maatte saaledes den øvrige Vej sidde med en Pose, hvori der havde været Brød til Hestene, paa Hovedet. Dagen efter blev jeg udsendt for at finde det Tabte, og fandt det ganske rigtig, hvor vi væltede.

Min ovennævnte Farbroder, der som Kandidat havde hyldet Frihedsideerne og deltaget i Datidens politiske Røre og Frihedsbestræbelser, var af den Grund ilde anskreven hos Regjeringen og søgte derfor i mange Aar forgjæves om Ansættelse. Efter at have været Kapellan snart hos en, snart hos en anden af de fynske Præster, lykkedes det ham endelig, ved Baron Holsten til Holstenshus, der havde Kaldsret, at blive Præst paa Lyø. Medens han endnu var Kapellan, kom han jævnlig og besøgte os, altid ledsaget af sin tro Følgesvend, en sort Puddelhund, kaldet Tyrk, et Navn, Farbroder senere forandrede, af Harme over Tyr-

kernes Grusomhed mod Grækerne. Paa denne Hund havde min Bedstemoder kastet sin Kjærlighed, der gik saa vidt, at hun bagte Pandekager til den, hvorfor disse Besøg vare Festdage for Tyrk.

Uagtet den Friheds- og Lighedsluftning, som den franske Revolution havde frembragt, var Afstanden mellem Adelige og Borgerlige endnu meget stor hertillands i min Barndom. Naar en Borgerlig dengang havde noget at afgjøre med en Adelsmand og i denne Anledning maatte aflægge ham et Besøg paa hans Herresæde, kjørte han ikke op i Borggaarden foran Hovedtrappen, men lod beskedent gjøre Holdt i Ladegaarden, hvor han stod af og gik op for at melde sig til Audients, og som det gjensidige Forhold var ved denne Lejlighed, var det ved enhver anden. Der blev saaledes engang givet en Forestilling eller Concert paa Arreskov, til hvilken ikke blot Omegnens Adel, men ogsaa Grevskabets Præster og andre Honoratiories vare indbudne, og mine Forældre vare ogsaa til Stede. Under Forestillingen vare Alle samlede, men efter denne skiltes de uensartede Elementer; de Borgerlige bleve samlede i en Stue for sig selv, hvor de bleve opvartede med en Kop The, hvorpaa de toge Afsked og rejste hjem.

Julen var den glædeste Tid; vi forstode vel ikke Julens sande Glæde, men Friheden og de mange materielle Goder, som Julen bragte, gav dog denne Tid en egen Glans. Tilberedelserne til Julen vare storartede: først blev der bagt en Bægt Rugbrød; derpaa blev Ovnene atter ildnet, og der blev bagt en Bægt Sigtebrød og Prosekager¹⁾, de sidste i de dengang brugte sorte Skalgryder, der ogsaa brugtes til Melkefade. Tilslidst bagtes Julekage, Hvedebrød, Pebernødder og Kager. Hver af Tjenestefolkene fik et Sigtebrød, en Prosekage og et bestemt Kvantum Pebernødder. Vi Søkende fik ogsaa hver et lille Sigtebrød, som vi kunde

¹⁾ Prose- ell. Praasekagen lavedes af Havregryn med tilføjet tørret Frugt og Krydderi. Naar den skulde spises, blev den skaaren i Skiver, stegt i Smør og bestrøet med Sukker (ell. Strup).

bruge efter Hellig-Trekonger; thi indtil den Tid fik vi Sigtebrødsmellemmad. Juletræet med de mange Lys og Gaver, der minde om ham, der er kommen for at lyse op i de mange formørkede Sjæle og skjænke det evige Livs gode Gaver, dette Juletræ, der nu er saa almindeligt i Riges og i Fattiges Huse, hvor glade Børn danse omkring Træet, idet de synge Julesalmer, var dengang noget ukjendt, og af Julegaver fik vi ikke andet, end hvad vi gave hverandre, saasom nogle Æbler og Nødder, hvis der var noget deraf tilbage fra Efteraaret, eller en eller anden ubetydelig Gjenstand. En saadan Gjenstand, der var højt skattet og gik igjen hver Jul fra den Ene til den Anden, var et Billede med en stor rød Hane. Førind Folkene begyndte at spise deres Julenadvere, blev der sunget en Salme; Avlskarlen var Forsanger. Maaltidet bestod i Risengrød, Flæskesteg og Æbleskiver; efter Maaltidet gik alle Folkene ind i Dagligstuen, gave Enhver Haanden, takkede og ønskede en glædelig Jul og modtog samme Hilsen; derefter blev der spillet Trekort om Pebernødder, og Æbleskiver gik fra den Ene til den Anden. Juleaften spiste vi sammen med vore Forældre, og Maaltidet endte ogsaa her med Æbleskiver; bagefter spilledes Gnav eller legedes en eller anden Juleleg.

Den eneste Gang om Aaret, da der blev indbudt Fremmede til et Selskab, var i Julen, og det holdtes altid anden Juledag, da de ældre Herrer spillede l'hombre, og Ungdommen dansede. Denne Dans eller dette Julebal var Toppunktet af mine Søstres Fornøjelser; men førind det kunde komme saa vidt, var der meget at ordne, og flere Hindringer at overvinde, og derfor blev denne Sag længe iforvejen behandlet, drøftet og debatteret imellem dem, naar de i Mørkningstimerne vare samlede, hver med sit private Arbejde. Først maatte Faders Tilladelse indhentes, hvad der just ikke altid var ganske let, men dog altid tilsidst opnaaedes; dernæst blev Baldragten tagen frem, den hvide Kjole, Damernes almindelige Dragt, efterset i

Sømmene, og omsyet eller moderniseret efter Omstændighederne. Det sidste Punkt, der var det vanskeligste at faa ordnet paa Grund af vort indskrænkede Bekjendtskab, angik Dansekavallererne, hvorfra disse skulde komme. Der var i Grunden kun én, men han var ogsaa til Gjengjæld selvskreven hvert Aar, nemlig Kontoristen paa Lundegaards Godskontoir, en noget ældre Herre fra den gamle Tid, der mødte i Spidskjole med blanke Knapper, Knæbenklæder og Kravestøvler med Duske; de andre maatte rekrutteres fra de forskjellige Samfundslag, blandt andet fra et Damaskvæveri paa Brobygaard, hvor nette unge Mennesker bleve oplærte i Vævning. Engang var der dog tre ekstraordinaire Kavallerer blandt de dansende Herrer, nemlig to Baroner og en eventuel Greve fra Arreskov, der, som det lod til, morede sig fortræffeligt i disse simple og tarvelige Omgivelser; thi simpelt og tarveligt var ganske vist det hele Bal. Lokalet var rummeligt og godt, Belysningen meget tarvelig, et Tællelys her og et Tællelys der, hvor der var Plads til at anbringe det; Musikken var ligeledes tarvelig, kun en enkelt Violin, der en Gang blev sekonderet paa Tromme af hvem, der havde Lyst til at traktere denne. Ved Thetid ankom de Indbudne, og naar Theen var drukken med den tilhørende Julekage, begyndte Dansen, der blev aabnet af Kontoristen med min ældste Søster. Dansen gik nu, med Undtagelse af Spisetiden og enkelte Mellemrum, den hele Nat ligesaa muntert og fornøjeligt, som i den pragtfuldste og mest oplyste Dansesalon under den bedste Orkestermusik, og det er jo lykkeligt, at Munterhed og Glæde ikke er afhængig af Rigdom og Pragt. Beværtningen var som ved andre Lejligheder, om end rigeligere, og bestod af skaaret Rug-, Sigte- og Hvedebrød med det bedste Paalæg, som Huset formaaede, og blev baaren omkring blandt Gjæsterne; derefter kom Kagen: Søsterkage, Mandelkage, Klejner og Krumkage. Kontoristen lavede som magister bibendi Punschen af Rom, Citron og Sukker, lige stærk til Damer og Herrer. Skaalerne bleve udbragte med det

sædvanlige: »Og dette skal være«, og sluttede med: »Og Skam for den, der ikke«, og derpaa de tre obligate Hurraer, og tilsidst blev der sunget forskellige Fædrelandssange. Dette Bal blev anden Gang gjentaget i Sønderbroby Præstegaard Nytaarsdag, og tredie Gang hos Forpagteren paa Ølstedgaard paa Hellig-Trekongers Dag, hvormed saa Julefornøjelserne endte, og Alt vendte igjen tilbage til sin gamle Orden.

Naar Folk undertiden fortælle, at de kunne huske dette eller hint fra deres tidligste Barndom, da beror det vel ofte paa en Vildfarelse, idet, hvad de mene at kunne huske, er noget, de ofte have hørt omtale; men umuligt er det dog ingenlunde, at et Menneskes Hukommelse kan gaa meget langt tilbage, især naar Erindringen er knyttet til en Begivenhed, der har gjort et stærkt Indtryk paa ham. Blandt mine tidligste Erindringer ere følgende: En Nat vaagnede min Broder og jeg i stor Skræk og med det Raab, at der blev kastet Stene paa os; min Fader, der sov i Værelset ved Siden af, kun adskilt ved en Fjælevæg, kom, og det viste sig da, at det var Stene af Væggen, der ved Regn og Blæst var bleven opløst, som nu faldt ned i Sengen til os. Napoleons sidste Kamp husker jeg vel ikke, men derimod Indkvarteringen i Nørrebroby 1813; jeg mindes, at jeg stod i Vinduet og saae Soldaterne komme op i Præstegaarden for at hente deres Kommisbrød, og at jeg blev sendt op til den indkvarterede Officer i Gjestekammeret for at sige, at Middagsmaden var færdig. Det skete undertiden, at omrejsende Gjæglere kom til Byen og gave en Forestilling; saaledes blev der engang forevist Lysbilleder i en Bondegaard; Billetten kostede 4 Skilling, og vi Børn fik lov til at gaa derned. Stuen var delt i to Dele ved et Lagen, og vi stode i den mørke Del og saae disse Billeder trækkes forbi paa Lagenet. Blandt det, jeg saae, var en Kokkepige, der med Kosten jagede efter en Kat, som havde stjaalet et Stykke Kjød. Jeg har siden

den Tid set mange Komedier og meget andet af den Slags, men intet har gjort et saa varigt Indtryk paa mig som dette. Ved mit første Besøg i Odense i mit 10de Aar forundrede jeg mig meget over den lange, høje Husrække med de røde Tage, men især var der ét Hus, der vakte min Beundring og Forbauselse, det glimrede fra Øverst til Nederst, som om det var oversaaet med Perler. Huset ligger der endnu, men det skinner ikke længere, det er det højre Hjørnehus overfor Løveapotheket, naar man fra Albanitorv gaar igjennem Torvestræde. Sagen var nemlig den, at det dengang ikke var ualmindeligt at blande Kalken til Udspækning med Glasstykker, der skinnede, naar Solen lyste paa dem.

Udbredelsen af Maaren og den smukke, livlige, men tyvagtige Fugl, Skaden, alle Husmødres Fjende, fordi den stjal saamange smaa Ællinger og Kyllinger, havde i min Barndom paa mange Egne i Fyen taget en saadan Overhaand, at det var nødvendigt at bekjæmpe dem paa enhver Maade, og det skete ogsaa saa grundigt med Hensyn til Skaden, at denne Fugl i flere Aar efter den Tid sjældent blev set. Jagten paa Maaren foregik paa den Maade, at to og to Skytter med en Hund gik fra By til By for at skyde den; naar de kom til en Gaard, stillede de sig paa hver sin Side af Laden, og Hunden blev lukket ind for at jage Maaren ud til Skytterne. Det var vist ved en saadan Lejlighed, at en Maar undslap og vilde frelse sig gjennem et Gjærde, hvor jeg stod i Nærheden; førend den fik Halen med sig, fik jeg fat paa den, kaldte paa Faders to Hunde, Stump og Fejebusk, der hurtig kom, og til hvem jeg overgav Maaren, der snart bukkede under for det fælles Angreb.

Den 18de Marts 1818 var den sidste Dag, den gamle Præstegaard stod. — Da min Fader om Aftenen Kl. 8 fra sit Studerekammer i Sidelængen gik over til Familien, der som sædvanlig var samlet omkring det store Spisebord i Dagligstuen, saa han, at der var Ild i Stuehuset og raabte

Brand. Skrækken og Forvirringen blev stor; Alle fore op, de yngste tænkte kun paa sig selv og flygtede til alle Sider. Moder og min ældste Søster toge gamle Bedstemoder under Armen og førte hende ud af den brændende Gaard; min næstældste Søster søgte at slukke med vaade Lagener, da der den Dag netop var blevet vasket. Jeg søgte til det nærmeste Hus og derfra til et længere bortliggende, men da jeg heller ikke her ansaa mig for sikker, endte jeg i den yderste Gaard i Byen. Her blev jeg funden og blev ført til Familien, der var samlet i Degneboligen paa den anden Side af Aaen. Da jeg gik over Broen og kastede et Blik paa den gamle Præstegaard, saa jeg kun de tre høje Skorstene, rødglødende, belyste af Branden. Dette Syn gjorde et saa stærkt Indtryk paa mig, at det endnu den Dag idag staar for mig, baade vaagen og i Drømme, som om det var sket igaar. Det Eneste, der uskadet blev tilbage af den gamle Præstegaard, var den store Bing i Kjælderen, som tidligere er omtalt. Jeg tror ikke, at Præstegaardens Brand gik mig nær til Hjerter; det Eneste, jeg var bedrøvet over, var Tabet af mine bedste Klenodier, et stort Messingspænde, som en af Tjenestekarlene havde foræret mig, og en lille Pøse med Metalknapper i, som jeg havde vundet ved at spille Klink og »nærmest til Væg« med Byens Drengene. Under Forsøget paa at redde, hvad der kunde reddes, kom min Fader Ilden saa nær, at hans Øjne toge Skade, og Synet blev svækket i den Grad, at han i flere Aar derefter kun med den største Vanskelighed kunde læse og skrive. I disse Aar hjalp min næstældste Søster ham med alt, hvad han ikke selv kunde, hun nedskrev hans Prædikener efter Diktat, læste for ham, førte Ministerialbøgerne, Regnskaberne og privat og offentlig Correspondance. Hdebrand, der nu næsten hører til Dagens Orden og kun vækker liden Opsigt, naar den enten ikke er ualmindelig stor eller er ledsaget af særlig sørgelige Omstændigheder, saasom Indebrænding af Mennesker eller mange Kreaturer, var dengang

meget sjældnere og dertil var der flere Aarsager; Folk omgikkes vistnok mere forsigtig med Ild og Lys, fordi en Ildebrand kunde være det Samme som en total Ødelæggelse, da der ingen Forsikringsselskaber eksisterede; der var heller Ingen, der for Fordelens Skyld satte Ild paa sin Ejendom, da der ikke var noget at vinde derved; Børn kunde heller ikke saa let foraarsage Ildebrand, da Svovlstikker er en senere Tids Opfindelse, og slette Mennesker havde altsaa heller ikke saa let ved at stikke Ild paa som nu. Ildebrand vakte da ogsaa dengang langt større Medlidenhed end nu, og den Brandlidte fik sædvanlig Øvrighedens Tilladelse til at gaa omkring fra By til By for at bede om Brandhjælp (»Brandstød«). Præstegaardens Brand vakte megen Deltagelse rundt omkring, og Gaver strømmede ind, ikke blot fra Pastoratets Beboere, men ogsaa fra andre Sider, Levnetsmidler, Beklædningsgjenstande, Lærred og Uldent. En af disse Gaver maa nærmere omtales; den var fra Greven og Grevinden paa Arreskov og bestod, foruden af linnede Sager, af et Sæt stort Damaskes Dækketøj. Da mine Forældre døde, blev dette Dækketøj delt i fem Dele, hvoraf mine Søstre fik hver sin Del, en stor Dug og tolv Servietter, hver Serviet med det grevelige Vaaben indvævet og Tallet 92; det var ikke Servietter som Nutidens, der ikke ere større end et stort Lommetørklæde, men saa store, at en af dem dækker et Bord tilstrækkeligt til fire Personer. Da min næst yngste Søster døde, fik jeg hendes Part af Dækketøjet, og det har nu i mere end 50 Aar været i Brug og kan bruges endnu i mange Aar. Samme Aar som Præstegaarden brændte, gik ogsaa Degneboligen op i Luer, og med det samme flere Ting af det, der var reddet fra Præstegaardens Brand.

Medens Præstegaarden gjenopbyggedes, boede vi paa Lundegaard, i Sommeren og Efteraaret 1818. Denne Tid blev tilbragt meget fornøjeligt i Omgang og Leg med Forpagterens Børn og var saa godt som en uafbrudt Ferie for os yngre Søsken, da der ikke kunde være Tale om

nogen regelmæssig Undervisning. Fader havde, foruden sit Embede, at have Opsyn med den ny Præstegaards Opførelse, og Moder og mine ældre Søstre havde nok at gjøre med paany at samle og tilvejebringe de nødvendige Beklædningsgjenstande, ligesom af Linned og Uldent at sy Dynner og Lagener, da det kun var den mindre Del, og dertil i forbrændt Tilstand, som blev reddet. Lundegaard er ikke saa meget en Avlsgaard som en Mejerigaard. Agerjorden, der udgjør den mindre Del af Arealet, er af en let og kun temmelig middelgod Beskaffenhed, medens det større Areal bestaar af udmærkede Enge langs Odense Aa. Halvdelen af Vejen fra Nørrebroby til Lundegaard gaar igjennem to af Hovmarkerne, der bære det ejendommelige Navn store og lille Skalle. Oprindelsen til dette Navn, hedder det, skal være den, at disse Marker efter at være ryddede og blottede for den Skov, hvoraf de i sin Tid vare bedækkede, frembøde i Modsætning hertil et skaldet Udseende. Lille Skalle bestaar af en eneste Banke, der under Navnet Skalle-Banke strækker sig fra Gaarden langs Aaen og ender i et højt Knudepunkt, der falder brat ned mod Aaen og kaldes Knudshoved. Store Skalle er derimod en meget stor og flad Mark, der i min Barndom havde et slet Rygte, fordi det ikke var sjældent, at Gaende og Kjørende i Mørke og Taage fore vild der, hvad der ogsaa engang hændte mine Forældre. Kusken, den samme, der væltede os i Nærheden af Vesterhæsing, vidste imidlertid et godt Raad; han krængede Handsken paa sin højre Haand og derefter tog han sit Bestik; det hjalp, og de fandt igjen Sporet. Senere blev der til Vejledning for de Vejfarende sat høje Pæle langs den smalle Markvej. En af mine Fornøjelser den Sommer var, naar Kvæget var kommet paa Malkepladsen om Aftenen, at se paa det livlige Røre imellem de mange Kreaturer og især at være Vidne til Tvekampen imellem Tyrene, hvoraf der var mange. Saa morsomt som dette kunde være, paa nært Hold at se denne Tvekamp, naar man selv var i Sikkerhed bag et

Stakit, saa ubehageligt kunde det derimod være at møde dem Ansigt til Ansigt paa aaben Mark, hvad der ofte hændte mig paa mine mange Vandringer imellem Herregaarden og Byen. Naar jeg saae Tyrene paa Vejen, gik jeg respektfuld langt udenom, men det kunde ogsaa ske, at jeg uventet stødte paa en af dem, uden at de dog i Reglen toge nogen Notits af mig, kun en eneste Gang, saavidt jeg mindes, maatte jeg tage Flugten og søge Beskyttelse i Røgterens Hus. Skjøndt det saaledes sjelden var forbundet med nogen alvorlig Fare at gaa igjennem Marken, var jeg dog aldrig rigtig rolig og vel til Mode, førend jeg var ude af store Skalle, og at disse Toure og deres Hændelser have gjort et meget stærkt Indtryk paa mig, slutter jeg deraf, at jeg endnu mange Aar efter kunde drømme derom.

I Efteraaret forlod Familien Lundegaard, der nu i et halvt Aar havde ydet den gjæstfrit Husrum; min ældste Søster blev sendt i Forvejen for at ordne Alt til Indflytningen; med hende fulgte min yngste Søster og jeg, der saaledes vare de tre første, der sov i den ny Præstegaard, som dette Navn nu ikke længere tilkommer, da den allerede er 77 Aar gammel og især hvad Udhusene angaaer, begynder at se noget forældet og affældig ud.

At den her givne Skildring af et bestemt Præstegaards-hjem ikke i sin Helhed er eller kan være en træffende Skildring af det almindelige Præstegaardsliv, som det dengang var, er en Selvfølge; thi, hvorledes et Hjem er, og hvorledes Livet i dette Hjem føres, er jo afhængigt af mange baade ydre og indre Betingelser og Forhold, der i høj Grad kunne være forskellige, og i Virkeligheden ogsaa ere det; men da Tiden og Tidsforholdene i det Mindste vare de samme for Alle, er det heller ikke urimeligt at antage, at Skildringen i sine Hovedtræk mere eller mindre kan passe paa Præstegaardslivet i det Hele, navnlig paa Landet, i det nævnte Tidsrum.

Jacob Langebeks Rejse i Sjælland og Fyn 1746.

Vor berømte Historiker Jacob Langebek gjorde foruden sin store Rejse til Sverig og Landene ved Østersøens Kyster (1753—54), paa hvilken han indsamlede saa rigt et Forraad til Nordens og særlig Danmarks Historie¹⁾, ogsaa af og til mindre Rejser i Fædrelandet, paa hvilke han da navnlig dvælede ved de Mindesmærker fra Fortiden, som han traf paa. Disse Minder bevaredes især i Kirkerne, og da meget, som den Gang endnu fandtes, nu er forsvundet, saa ere hans Optegnelser ikke ganske uden Betydning med Hensyn til Kundskaben om de kirkelige Mindesmærker paa de Steder, hvor han færdedes.

Den Rejse, om hvilken her er Tale (10 Juli—30 Aug. 1746) var ganske vist ikke af stort Omfang; thi den allerstørste Del af Tiden opholdt Langebek sig hos sin Ven, Kammerassessor (siden Justitsraad) Oluf Bruun²⁾, paa

¹⁾ Langebeks Dagbog over hans Rejse. i Sverig, Finland og Rusland er udgiven af Nyerup i Langebekiana, S. 123 ff. Dagbogen over Rejsen i Østersølandene er endnu utrykt.

²⁾ Om denne Mand, der var gift med Frederik Rostgaards begavede Datter Conradine (som Forældrene rigtignok i den Anledning havde forskudt), findes Efterretninger hos Chr. Bruun, Fred. Rostgaard og hans Samtid, I, 421 ff. En stor Samling af Breve fra O. Bruun til Langebek er endnu bevaret. Den giver i flere Henseender et Billede af Livet omkring Midten af det 18de Aarhundrede.

dennes Ejendom, Gjerdrup, i Eggitslevmagle Sogn i Nærheden af Skjelskør; men der gik dog, i den Tid han opholdt sig her, næppe nogen Dag til Ende, uden at han undersøgte en eller anden af Kirkerne eller Herregaardene i Omegnen og skaffede sig Oplysning om de Mærkværdigheder, som forefandtes. I øvrigt er Langebeks Dagbog af Interesse ved de Oplysninger, den giver om hin Tids selskabelige Liv. Hvor besynderligt forekommer det os ikke nu, at to Mænd som Langebek og Bruun, da de kom til Nyborg, angav sig — for at være incognito? — som Borgere fra Korsør! Mærkes kan det ogsaa, at Langebek paa sin Rejse saa vidt mulig lagde Vejen udenom Kjøbstederne, maaske for at undgaa Portbetjentes nærgaaende Spørgsmaal eller Accisevæsenets Plagerier. Et mærkværdigt Vidnesbyrd om, hvorledes Kvægsygen havde hærget Landet, var det, at Langebek paa en Sommerdag kunde gennemrejse det meste af Sjælland uden at se et levende Kreatur.

1746.

Onsdagen d. 20 Julii imod Kl. 7 om Aftenen reiste ieg fra Kiøbenhavn, mødte H. Ex. Hr. Geheime-Raad von Holstein paa Veien, og kom til Hedehuseue Kl. ved 10 Slet, hvor ieg forblev om Natten.

Torsdagen d. 21 Julii om Morgenen Kl. 4 drog fra Hedehusene, bedede og tog Frokost i Overdrevs Kro imellem Kl. 8 og 9. Gav underveis Agt paa Glims og Osted Marker, hvor Bygget frem for andre Steder stod meget slet og var næsten borte; man foregav, at en Slags Orme havde skaaret og opædet Kornet, endskiønt det snarere syntes, at det var en Misvext, som formedelst Jordens Beskaffenhed paa de Marker kunde være foraarsaget af den langvarige Tørke, som i mere end sex Uger havde været i Maji og Junii Maaneder. Ved Middagstide kiørte uden om Ringsted og pustede lidt i Sigersted, hvor ieg imidlertid gik op i Kirken, men fandt der intet uden et par Inscriptioner, som Tiden ikke tillod at afskrive; den ene var over en Præste Enke.

Vi bedede om Eftermiddagen i Suserop Mølle og kom om Aftenen ved Kl. 8 til Gierdrop. Paa den hele Vei fra Khvn. af havde ikke seet et eneste Fæes-Hoved paa Marken, førend vi kom til Gimlinge, hvor der gik nogle Køer og Kalve.

Løverdags den 23 Julii om Eftermiddagen var Præstekonen fra Boeslund, Mad. Bechmann, tillige med hendes Søster fra Khvn. og hendes Broder, Regiments Quartermester Haagen, her paa Gierdrop.

Søndagen d. 24 Julii var ieg med Assessor Bruun og hans Frue i Aftensang udi Skelskør, hørte Capellanen Hr. Monrad prædike, og efter Prædiken drak Thee i hans Huus. Imidlertid havde EtatsRaadinde Bruun fra Ødemark været paa Gierdrop.

Mandagen d. 25 Julii om Eftermiddagen var Hr. Fleischer fra Eggesløfmagle med hans Kiæreste og Brøgger Fielsted fra Khvn. med hans Kiæreste og Broder samt Kiøbmand Nold fra Skelskør og hans Kone her paa Gierdrop.

Tiisdagen d. 26 Julii var ieg med Assessor Bruun over paa Antvorskov Slot og blev meget vel imodtagen af Amtsforvalter Bruun. Der var og tilstæde Hof-Junker Børstenbostel¹⁾ og Amtsforvalterens ældre Brøder, Hr. Leth Bruun, som i nogle Aar havde været udenlands og lagt sig paa Mathematiske Videnskaber. Om Eftermiddagen forlystede vi os med et nyt Spil, kaldet Fortuna-Spil, udi Amtsforvalterens Lysthave, som er meget smukt anlagt med et kostbart Lysthuus. Ved samme Leilighed udskrev ieg Inscriptionerne paa de Ligstene, som ligge i Kirken²⁾ paa Gulvet: Nogle af dem vare meget vel holdne og uslidte, andre gandske forslidte og ulæselige, og et par kunde ikke kommes til formedelst Kirkestolene, som stode

¹⁾ Formodentlig en ældre Herre. I alt Fald nævnes i Statskalenderen for 1737 Otto Jacob Børstenbostel som den ældste af samtlige Hofjunkere.

²⁾ Denne anseelige Kirke er, som bekjendt, nu forsvunden indtil sidste Sten lige saa vel som Slottet.

derpaa. Imidlertid fik ieg dog afskrevet disse 9 deres Gravskrifter: 1. Jørgen Rud til Vidby 1504. 2. Hr. Tyge Lunge til Basnes 1480. 3. Biskop Ove Bilde af Aarhus 1555. 4. Erich Bilde 1518. 5. Peder Bilde af Svanholm 1508. 6. Hr. Torben Bilde af Svanholm 1468. 7. Hr. Steen Basse 1455. 8. Hr. Iørgen Lauridsen, Ridder, 1480. 9. General Major Donop 1727. Uden paa Kirken, øverst paa Muren, saavel som øverst paa Muren af Klokke Taarnet havde runden om været en Inscription at læse, som nu næsten var borte undtagen nogle Bogstaver her og der. Ligeledes inde i Slotsgaarden runden omkring øverst paa Muren sees Levningerne af en Inscription, som nu er næsten forgaaen uden et Ord her og der. Over Slotsporten udenpaa sees et Dødning-Hoved med megen gammel Skrift under, som ieg ikke fik Tid at randsage, og paa et lidet Taarn ved Amtsforvalterens Dør sidder i Muren et gammelt Steen-Monument, hvorpaa Skriften ikke i en Hast var let at læse. Men de tvende Positurer, som sidde derpaa, skal efter Beretning betyde en Munk og en Nonne, som for Løsagtigheds Skyld skal i gamle Dage der være indmurede; det er ellers mærkeligt, at den, som skal være Munken, haver lange Katte eller Æsels Øren. Under Kirken skal være som en Kraft-Kirke med Alter udi, som ieg den gang ikke fik at see. Foruden de forommeldte Ligstene vare endnu paa Kirkegulvet at see nogle af Priorerne, som fordem havde været der i Klosteret, saasom den bekiendte Prior Eskils Steen, som er vel conserveret, og en anden ved Navn Mag. Petrus Petri. Endnu laa der en smuk Steen, hvor midt paa saaes en Mand i fuld corpus med en Hue paa Hovedet og iført en lang Munke-Kappe; men vides ikke, hvad det har været for en Person, formødelst at Inscriptionen var borte, hvilken (som tydelig var at see) havde i Messing-Plader runden om Stenen været udgraven. Om Aftenen Kl. 8 reiste ieg fra Antvorskov igien til Gierdrop. Kirken paa Antvorskov var ellers udvendig gandske ny repareret, uden Tvivl 1727, medens Conferentz Raad

Rostgaard var Amtmand. Der var ny Prædikestol og en smuk Alter-Tavle, men intet Orgelverk. Ved Siden af Choret er et lidet Kammer, som er Sacristie, hvori staaer en gammel Stol af Træ blaamalet med tvende Sæder udi; paa Rygstykket deraf sees nogle udhugne Mandsbilleder med denne Overskrift: *Benedicite Patrem et Filium cum Spiritu Sancto 1546.* Det første af samme Billeder havde Lighed efter Kong Christian III. Den anden havde ligesom Hielm og Harnisk paa.

Onsdagen d. 27 Julii om Eftermiddagen var Capellanen i Skelskør Hr. Monrad og hans Kærester her paa Gierdrop.

Torsdagen d. 28 Julii om Morgenen Kl. 4 drog jeg med Assessor Bruun fra Gierdrop og kom Kl. 6 til Corsøer. Kirken der er udvendig kuldet og uden Taarn, men indvendig ret smuk og af en egen façon. I samme Kirke fandt jeg ingen Epitaphia eller Ligstene af Betydenhed, uden en Steen, som laae i Gangen neden for Chørdøren, over en Frue ved Navn Else Brockenhuus, hvis Inscription Tiden ikke tillod at afskrive. Kl. 9 gik vi om Bord paa Smakken og kom til Nyborg ved Kl. 2 Slet. Klokken halv fem droge vi fra Nyborg og kom til Marslev Kl. 8, hvor vi bedede hos Præsten Hr. Cosmas Ramus og spiste Aftensmad; kom samme Aften Kl. 11 til Odense og fik Logement hos en Kiøbmand ved Vester Port, navnlig Hatting. Paa den Vei merkede vi, at Kornet overalt stod langt bedre i Fyen end i Siælland, dernæst at der maae være langt mere Qvæg sparet¹⁾ i Fyen end i Siælland.

Fredagen d. 29 Julii anvendte vi paa at see os omkring udi Odense. Om Morgenen gik vi først til Biskøpens, hvis Søn Assessor Ramus førde os om Formiddagen omkring at see det mærkværdigste i Staden. Han viste os først sin Faders Bibliothek, som vel ikke er stor, dog net og bestaaende af bare gode Bøger. Biske-Residentzen, som i gamle Dage har været St. Claræ Kloster, ligger meget

¹⁾ Næmlig efter den ødelæggende Kvægsyge.

smukt ved Aaen og paa det angennemste Sted i Byen. Bygningen er kun maadelig; men en deilig og frugtbar Have og den ypperlige Situation der runden om kan nok fornøie de seende. Af Byens fire Kirker saae vi først St. Hans Kirke, hvor udenpaa i Muren staaer adskillige skønne Steenbilleder og indvendig en Deel Epitaphier og Ligstene, hvis Inscriptioner saavelsom de andre Kirkers man har udi Bircherodii Inscriptionibus Otthiniens. Mss., endskiønt det synes, at der kan være flere Inscriptioner i Odense, end Bircherod har afskrevet. Det Kongelige Slot, som fordum har været St. Hans Kloster, saae vi udvendig, som er en ny Bygning; vi vare der i Haven, som er meget smuk. Graabrødre-Kirke staaer saagodtsom øde og bliver ikke brugt, dog er den een af de smukkeste og har de rareste Monumenter, hvoriblandt Kong Hanses etc. Ved denne Kirke har Graabrødre Kloster fordum ligget, som nu er Hospitalet. Derhos er en Frater Gang paa samme Maade bygt, som den udi Sorøe, dog ikke slet saa høi og stor. Vi besaae der Skole-Disciplenes Communitet eller Spisestue og fornemmeligen Hospitalet, som er riig og en meget herlig Indretning, baade for Mænd og Qvinder. Vor Frue Kirke er ikkun lav, dog temmelig dyb og har ogsaa nogle Epitaphia; den var nyligen repareret, som havde kostet 7000 Rdl. St. Knuds Kirke er den største og skal være Byens Domkirke. Paa Kirkegaarden ligger ved den ene Side en latinsk Skole, paa den anden Side Gymnasium, og midt for Kirken paa den syndre Side ligger Stiftamtmanden Græve Rantzovs Gaard, som fordum har være St. Knuds Kloster. Om Eftermiddagen vilde vi have besøgt Justitz Raad v. Bergens og Kammer Raad Baars Huus, men fandt ingen hiemme. Jeg besøgte derfor Postmester Melby. Siden gik Professor Anchersen omkring med os og viiste os først Stiftamtmandens Gaard, baade de smukke Værelser og den skønne Have, Græven lader anlægge. Over en Dør inde i Gaarden sees paa en Tavle den sidste Priors i St. Knuds Kloster, Christiørn Povelsens

Navn. Vi besaae derpaa Skolen og Gymnasium. I Mester Lectien udi Skolen hængte paa Væggen Hans Mules Skilderie, som fordem har været Oeconomus paa Communitetet i Khvn. og foruden andre skionne Legata givet sit Bibliothek til Universitetet. Derefter gik vi mod Aften til Jomfrue Klosteret, som i fordem Tid har været Biskop Jens Beldenaks Gaard. Der saae vi tre af Frøkenerne, en Arnfeld, en Urne og en Rosenkrands. Den sidste var Bibliothecaria og viste os Klosterets Bibliothek, som bestaaer af en anseelig Samling af Danske Bøger, gamle og nye, skrevne og trykte. De har og en temmelig Mængde af tyske Bøger. Bibliotheket var ziret med endeel Skilderier, hvori blandt Longomontani, Frøken Karen Brahes, som har stiftet Klosteret, og mange andre, ældre og nyere. I Forstuen udenfor Bibliotheket sad tvende gamle Adels Skilderier, tilvisse fra Fr. 2di Tid. Frøken Arnfeld viiste os Klosterets Have og Skilderierne, som meest er af de Giørs og Brahers Familie. De have et smukt Stykke af Tyge Brahe og mange gamle Stykker, som de ikke selv kiendte. Resten af Dagen fordrev vi hos Professor Anchersen, som gav os et got Aftensmaaltid. Odense er en temmelig stor Stad og uden tvil den største udi Danmark næst efter Kiøbenhavn; den bestaaer mest af gamle Bygninger, som er Byens Ziir og Tegn til, at den fremfor de fleste andre Kiøbsteder er sparet fra ulykkelig Ildebrand. Dog er der ogsaa mange skionne nye Bygninger.

Løverdagen d. 30 Julii Kl. 9 Formiddag reiste vi igien fra Odense, efterat vi havde beseet det merkværdigste, og kom mod Kl. 2 til Nyborg, hvor vi saavel paa Henreisen som Hiemreisen gav os ud for Borgere af Corsøer. Nyborg By er langt mindre end Odense, men langt nettere og bestaaende af kionne Huse og reale Gader; har en Kirke, som er anseelig udentil og smuk indeni, gandske fuld af Epitaphia, som alle ere meget forgyldte og særdeles vel holdne ved lige; dog ere de fleste borgerlige Folk og Geistlige. I blandt andre var et Epitaphium over een, som

havde været Danmarks Riges Skriver. Af Adelige fandt vi aleneste fire, nemlig eet over Johan Friis til Ø[r]ritslevgaard], 2. over Hans Barby 1577, 3. over Eskil Giøes og Sibylle Gyldenstierns sex Børn 1584, 4. over Tønne Wiffert 1571 og Iver Wiffert 1577. Inscriptionerne paa de 3 første findes udi Pontoppidans Marmora Danica, men ikke af den sidste, som staaer lige overfor Prædikestolen. Af Ligstene fandt vi ingen over Adelsfolk. Vi fragtede samme Aften en Smakke, gik om Bord Kl. imod 5. Seglede i meget behagelig stille Veir og Maaneskin om Natten, og kom til Corsøer i Dagningen Kl. 2.

Søndag Morgen d. 31 Julii Kl. 4 drog vi fra Corsøer og kom imod Kl. 6 tilbage til Gierdrop efter en lykkelig og fornøielig Reise i Fyen. Om Eftermiddagen var Hr. Fleischer af Eggeslevmagle og hans Kiæreste her paa Gierdrop.

Mandagen d. 1 Augusti om Eftermiddagen var ieg i Tiereby, som er en halv Miil fra Gierdrop, for at besøge Præsten, Hr. Monrad. Ved Kirken ere tvende Capeller, i det ene er Boissets Begravelse, hvorudi, foruden General Boissets og hans Frue Stuarts¹⁾ og deres Søns Oberst Lieuten. Boissets Liig, staaer ogsaa Øbr. Castoniers, som døde paa Basnes, da han engang der var kommen for at besøge Boisset. Nedenfor Choret i Kirken hænger et Epitaphium over Hans Krause til Egholm og Frue, Kirstina Hans Holcks Dotter til Barridskov. Inscriptionen er udslidt undtagen Navnene. Udenpaa læses, at Fru Hilleborg Bille Eiler Krauses har 1600 ladet denne Tavle bekoste over hendes Søn Hans Krause, hvis Portræt staaer malet paa Tavlen. Over Chorsdøren og paa de øverste Stole sees malede endeel adelige Vaaben, saasom Arnfeld, Ulfeld etc. Alter-Tavlen er gammeldags med udhugne Billeder og forgyldte. Paa en gammel Alter-Tavle staaer et stort St. Nicolai Billede med denne Opskrift over: Amicus Dei Nicolaus Pontifex. I et gammelt Skab udi Choret ligger

¹⁾ Se Dansk biograf. Lexikon. II, 577 f.

en tydsk og latinsk Bibel in 4to, udgiven af Paulo Ebero i 10 Tomer. Forudi staaer skrevet: Frantz Brockenhus zu Brangstrup und Egeskov 1566. Paa et reent Blad foran læses følgende: »Pia integritate. Denne Bog haffuer ieg giffuet till Tiereby Kircke dend 8 Februarii Anno 1635: Axel Arnfeldt«. Udi Muren op ved Prædikestolen sees en Tavle, hvorpaa dette er at læse: »1629. Flagrante bello horrendo inter Christianum 4. Daniæ et Norvegix Regem et Romanum-Imperatorem, Ius patronatus huius templi a Regia Majestate accepit vir nobilis Accilius Arnfeldt de Basnes; annoque pacis factæ 1629 suggestum hoc in Dei gloriam erigi curavit«. Det rareste Monument der i Kirken er en smuk Ligsteen, liggende i Choret under Alterfoden, hvor midt paa er udhuggen Hans Krauses og hans Frues Lene Hacks Billeder, der nedenunder disse fire Vaaben: Krause, Hack, Lunge, Present. Rundenom Stenen læses med mangfoldige Abbreviaturer disse gamle Munkevers:

M. D. tredecimo Dei currente cum anno,
 Dormitat hic miles de Basnes Krafse Johannes,
 Regni senatus strenuus consilio ratus,
 Christi sacra dies corporis erat sibi quies,
 Inclita cum Lena, generosa stirpe serena,
 Hack Eyleri nata, quiescat pace beata.

Onsdagen d. 3 Augusti var Amtsforvalter Bruun fra Antvorskov tilligemed Hofjunker Børstenbostel her paa Gierdrop. Efter Middags Maaltid drog vi over at bese Basnes, som ligger i Tiereby Sogn, som prægtigen har været opbyggt omtrent 1635 af Hr. Axel Arnfeld, Ridder, og hans Frue Maren Ulfeld. Laden er nok den største, som nu findes i Danmark; hvis Mure og Vegge er af lutter hugne Kampestenene. Saavel Borgen som Ladegaarden er nu meget forfalden og seer meget øde ud. Ved Borgegaarden, som ved Grave er omgiven, er en smuk Lysthave; og ved Ladegaarden en anden Have eller rettere en liden Skov eller Vildnis med skønne Alleer igiennem. Gaarden

ligger særdeles smukt og angenemt, ikke langt fra Stranden med Skov, Vand og Marker runden om. Porten til Borgegaarden er af kostbart i Steen udhugget Arbeid med Stykker, Billeder og Inscriptioner, hvoriblandt denne: »Ørnen bygger paa Høyen Hald, Avindsyg ligger i Dybendal«, hvilket skal have havt Hensigt til Waldemar Daa, som da boede paa Borreby og laa i Uvenskab med Axel Arnfeld. Bemeldte Port skal være bygt efter en af Roms Porte. Borgegaarden bestaaer aleneste af et mægtig stort Huus, bygt paa sin Italiensk, og endskiønt det er gammelt, er dog temmelig moderne og kunde efter den allernyeste Mode gjerne indrettes, er 2 Etager høi; for Enden til Ladegaarden er tre Udbygninger med Steenbilleder oven paa, ligesaa i Enden af det store Huus. Ved samme er et temmelig høit og rundt Taarn, hvorudi har været en skøn Klokke, som nu er forflyttet til Tiereby Kirke. Langs op igiennem samme Taarn er opført en Trappe af bare hugne Steen, og midt i Taarnet eller Trappen gaaer langs op igiennem en Runddel af tynde hugne Steen som en tyk Pille (ongefær som i det runde Taarn i Khvn.) huul indeni, derneden i er en kunstig og dyb Brønd, som nu ikke er istand; men fordem har man deraf kunnet tage det fornødne Vand, saavel i Kielderen, som paa første og anden Etage ved et Uhrverk, som har gaaet der ned udi. Ovenpaa Taarnet er en Gang runden om med et Galerie omkring af hugne Steen. Værelserne vare meget øde, og ingen deraf holdt vedlige uden et lidet Capel eller Kirke, som var meget net og nydelig, hvorudi var en deilig førgyldt Altertavle med Christian Bielkes og Fru . . . .¹⁾ Vaaben og det Aarstal 169*. Veggene i Kirken ere smukt gipsede med Billeder af Bibelske Historier. Paa den store Sal er Loftet af meget kostbart Billedhugger-Arbeid med bare malede Vaabener, som skal være Axel Arnfelds fæderne og møderne Ahner. Paa Caminen staaer C.4ti Navn og

¹⁾ Aabent Rum i Originalen.

Symbolum; nedenunder paa den ene Side en Elephant med Overskrift: *Elephas non curat muscas*; paa den anden Side en Hund, paa hvis Halsbaand staaer: *Mentiris*, og ovenover . . . .¹⁾ *credulis vendo calumnias*. Paa Loftet er og foruden Vaabnene endeel Sindbilleder, hvorved læses adskillige artige Sprog, som uden tvil skal sigte paa en Jalousie, der fordm har været iblandt de adelige Familier. Iblandt andet staaer etsteds: Jeg siger jo, jeg; et andet Sted: Jeg siger ney, jeg. Paa et af Værelserne staaer C.4ti og Dronning Annæ Catharinæ Skilderier, hvilke sidste nogle give ud for Fru Kirsten Munkes. Paa et andet Værelse staaer Axel Arnfelds Skilderie i Livs Størrelse med hans Hest forved, som holdes af en Tiener, og ved en Side forestilles et Menneske, der gives ud for en taabelig Broder, som Arnfeld skal have haft. Grunden til denne Bygning og Have skal aleneste have kostet at fylde 60,000 Rxdlr. Alle Vindues-Karmerne ere af hugne Steen. Paa Enden af den store Lade staaer Arnfelds Symbolum: *Pietate et integritate*. 1636.

Fredagen d. 5 Augusti om Eftermiddagen var Assess. Bruun og hans Frue og ieg ovre i Boeslunde Præstegaard. Hr. Bechmann var ikke selv hiemme, men hans Kiæreste. Ved samme Leilighed var ieg i Kirken og skrev efterfølgende tvende Inscriptioner af, som findes i Capellet eller det store Begravelse; den største, som er udhuggen i en graa Steen oppe i Muren, lyder saaledes:

Christo Servatori.

Viator, quisquis es, siste gradum, have et disce. Non sum ego Christianus AEschilli, qui quondam hic habitavi in AEschildstrup, sed fui. Nec Cimbria neque Sielandia nunc patria est, sed Coelum. Nec mihi Catharina Ingvardi filia, mecum una hic humata, amplius uxor, sed consors. Fabula etenim mundana peracta, mortalitatisque

¹⁾ Aabent Rum i Originalen.

exuvijs hic depositis, creatori animam devotam reddidi, et hebdomade sexta completa peste occubui Anno S. H. 1553. Viator, si didicisti, have, vale et mature in rem tuam prospera. Eschillus Christianus, Medicus, F. P. B. M. posui, Anno novissimi temporis 1592.

Den anden Inscription læses paa Pladen paa en Ligkiste:

Her under hviler udi Herren ærlig og velbyrdige, nu Sl. Frue, Fru Else Urop, ærlig og velbyrdig Jochum Friderich Winds til Gierdrop, som er fød paa Gladsax 1631 den 19 Septemb. Klokken 9 Slet Formiddag. Hindis Fader var ærlig og velbyrdig Mand Sl. Jørgen Urop til Hickebierrig. Hendes Moder var ærlig og velbyrdig Sl. Frue, Fru Anna Ulstand til Hickebierrig, og kalde Gud hinde paa Gierdrop den 12 Ianuarii Anno 1670 i hindis Alders 39 Aar. Gud gifve hinde med alle tro Christne en glædelig og ærefuld Opstandelse.

Den tredie Inscription, ligeledes paa Ligkisten:

Her under hviler i Christo sin Frelsere den Høyædle og Velbaarne Frue, Fru Mette Romel. Hendes Fader var Høyædle og Velbaarne Sl. Estats Raad Ove Romel til Børrebye. Hendes Moder den Høyædle og Velbaarne Frue, Fru Mette Rosencrantz til Leergrav. Den Sl. Frue er fød paa hendes Mødernegaard Leergrav Aar 1665 den 10 Novemb. Hun kom i et lykosaligt Ægteskab Aar 1695 den 10 Novemb. med Høyædle og Velbaarne Sl. Oberst Vabian von Eppinge. De med hverandre avlede sammen 5 Børn, 3 Sønner og 2 Døtre, hvoraf Gud har til sig kaldet een Søn og een Dotter. Igienlever, saalænge Gud behager, to Sønner og eneste Dotter, og som Gud havde hende kiær, haver hand og hastet med at kalde hende fra denne forfængelige Verden til sit ævige Æres Rige, i Kiøbenhavn 1714 den 1 December. Hendes Alder var 40 Aar og 3 Uger.

Foruden disse tvende Inscriptioner kand læses i samme Begravelse een Tydsk Opskrift paa Oberst Eppinges Kiste og tvende Danske paa Mag. Diderik Grubbes og hans Frues, Fru Anna Elisabeth Winds Kister; men paa hans Børns Kister er intet at læse, ikke heller paa Junker Korfs

Kiste, som ogsaa staaer sammesteds. Udi Choret i Boeslunde Kirke hænger tvende gamle Epitaphia over Præster med Inscriptioner paa.

Søndagen d. 7 Augusti om Eftermiddagen kom Hr. Saur fra Høye og hans Kiæreste til Gierdrop og først hidbragte den bedrøvelige Tidende om Kongens C.6ti Dødsfald, som var skeet Dagen tilforn d. 6 Aug. Samme Tid kom ogsaa Hr. Fleischer og hans Kiæreste fra Eggeslefmagle herhid og havde med sig Præsten fra Valløe Hr. Hegelund med sin Kiæreste og Dotter.

Mandagen d. 8 Augusti var ieg med Assessor Bruun og Fruen i Magleby Præstegaard at besøge Hr. Klarskow, i hvis Stue hængte et meget smukt Skilderie af Grevinde Moth til Samsø. Han viste os en gammel Kalk af Kober forgyldt, som Johan Friis til Borreby havde givet der til Kirken, paa hvilken var at læse denne Inscription:

Hunc calicem Johan Friis jusserat: aurocupreus esto.

Nok var der en anden skøn Kalk og Disk af Sølv forgyldt og et Sølv Kruus til Kirken, som Ove Romel til Borreby og Frue Mette Rosenkrands havde givet, med deres Vaaben paa. I Kirken er ingen Monumenter uden en Ligsteen i Choret over en gammel Præst, paa hvilken stod en Inscription i Danske Vers, som og læsdes paa en Tavle i Muren. I Sacristiet staaer et ældgammelt Egeskab med Laas for, som ikke har været aabnet i Mandsminde, hvorudi mueligt kunde være Documenter gjemte. Der stod ogsaa Skroget af et gammelt Jern-Instrument, som meentes fordem at have været et Røgelse-Kar. Paa en gammel Stool stod Johan Friises Fæderne og Møderne Vaaben. Det er merkværdigt ved dette Præste Kald, at endeel af Præsterne ere komne ulykkeligen af Dage. En skiød sig selv ihjel, en anden sprang af Klokketaarnet, en anden døde uden Tvivl af Forgift¹⁾.

¹⁾ Herl er vistnok en Del sagnagtig Overdrivelse. Om en af de Præster, til hvilke der hentydes, findes Oplysninger i Ny kirkehist. Saml. V, 302 ff.

Tiisdagen d. 9 Augusti om Eftermiddagen var jeg i Skelskør med Assessor Bruun og Frue at besøge den rige Kiøbmand Lorentz Petersen.

Torsdagen d. 11 Augusti om Eftermiddagen besøgte vi Hr. Fleischer i Eggeslefmagle. I Kirken findes nedenfor Choret paa Gulvet en Træ-Ramme over en Grav med denne Inscription:

Ottilla Marie Ebbel, fød paa Borringholm Aar 1662, døde paa Gierdrop Aar 1685. Gud samle os i sit Rige og giøre en god Ende paa dette Elende.

Denne har uden tvivl været Just Ebbels paa Gierdrop enten Dotter eller Søster. I Choret ved Siden af Alteret ligger en Steen med denne Opskrift paa:

Hic sepultus est venerabilis vir Dominus Janus Erasmi Bang, quondam pastor Ecclesiæ Eggesløfmagle, qui obiit Anno 1602, die 15 Augusti.

Paa Alter Klædet findes de første Bogstaver af Resident Peder Wibes og hans Frues Annæ Catharinæ Budes Navne: P. W. og A. C. B. med deres Vaabener under og Aaret 1658. Paa Kappen af Alter Klædet over Fryndserne sees disse Bogstaver: H. K. og E. HM., som uden Tvivl betyder Herman Kaas og Else Hundermark, hvilke omtrent 1645 endnu har eiet Gierdrop, førend Peder Vibe fik den. Deres Søn har været Claus Kaas, som sees af en gammel Kirkebog ved Stedet. Paa Prædikestolen staaer Universitetets Vaaben og det Aarstal 1631. Paa en gammel Stool med Plys overtrukken, som staaer paa Gierdropgaards indelukte Stool i Kirken, staaer de Bogstaver P. W. o: Peder Wibe; udenpaa samme indelukte Stool staaer en Inscription, som Jomfru Grubbe 1731 har ladet sette.

Fredagen d. 12 Aug. om Eftermiddagen var Amtmanden fra Autvorskov Etats Raad Berregaard her paa Gierdrop, som fortalte os endeel af de Forandringer, som allerede er skeete under den ny Regiering, og tillige inviterede mig til sig, medens ieg endnu var der i Egnen.

Søndagen d. 14 Augusti fik ieg Breve fra Kiøbenhavn med adskilligt Nyt¹⁾.

Mandagen d. 15 Augusti var Major Stagemeyer fra Skelskør, som er Ritmester ved General Kaases Regiment Rytteri, med sin Frue her paa Gierdrop til Giest. Majoren er en studeret, bereist, ærlig og talende Mand. Iblandt mange andre Ting fortalte han at have seet (omtrent 1729) udi Jesuiter-Closterets Bibliothek til Cøln, som Pater Ester havde viset ham, en stor Bog in folio med skønne Tegninger og Beskrivelse hos af en stor Deel Klostere, som i de Catholske Tider forud havde været i Danmark og England.

Tiisdagen d. 16 Aug. om Eftermiddagen var ieg i Skelskør og der besøgte Sognepræsten Mag. Friis, som er en Dottersøn af D. Peter Jespersen og Fætter til Bispinde Hersleb. Han gav mig Anslag paa en Provst her i Landet, som skal [have] været Famulus hos Biskop Worm, den Tid Snubbe Kors ved Roeskilde blev repareret, og skal være en curieux Mand²⁾. Om Aftenen var ieg hos Lorentz Petersen, hvor der var, foruden Frue Bruuns, Conferentz Raad Berregaard fra Borreby, hans Dotter Conferentz Raadinde Brandt og hendes tre Børn samt Greve Sponneck, som ligger i Skelskør og er Lieutenant ved Kaases Regiment.

Fredagen d. 19 Aug. vare vi i Ørsløf Præstegaard og besøgte den gamle Provst M. Holger Olivarius³⁾, som fortalte mig adskillige Anecdoter til den Danske Historie om Ulfeld, Frøken Leonore, Axel Arnfeld, Waldemar Daa etc. Ved samme Leilighed var ieg henne og besaae Holstenborg og Snedinge. Paa den Sidste er en meget slet Borgegaard, men en skøn grundmuret Ladegaard, hvorpaa ved Siden af Porten stod disse Bogstaver og Aarstal H. N. T. H. R. 0: Hr. Niels Trolle og Fru Helle Rosenkrands. Holstenborg

¹⁾ Et saadant Brev er meddelt ndf. som Tillæg.

²⁾ Langebek samlede Bidrag til Oplysning om Snubbe Kors, angaaende hvilket han siden leverede en Artikel: „Danske Magazin“.

³⁾ Se nedenfor, S. 56—7.

hedde tilforn Trolleholm, og endnu tilforn Brodde; over Porten til Borgegaarden sidder en Steen med Trolles og Rosenkrandses Vaaben og en Inscription, som viser, at Bygningen er opsat 1618 af Hr. Niels Trolle og Fru Helle Rosenkrands. Den indvendige Indretning er gjort af Gros Cantzler Greve Holstein, som har indrettet en Kirke der paa Gaarden, lagt nogle Byer dertil af Wensløv Sogn og gjort en Sogne Kirke deraf. Ved Gaarden er en meget prægtig Have og en angennem Udsigt. I et af Værelserne hængte 2de Skilderier i Livs Størrelse, hvoraf det ene var Greve Woldemar Christian, det andet uden tvil een af hans Søstere; de samme har uden tvil tilforn været paa Basnes, hvorfra og endeel kostbare Tapeter ere tagne af dem, som findes paa Holstenborg.

Løverdagen d. 20 Aug. var Assessor Bruun og hans Frue og ieg til Giest paa Antvorskov Slot hos Hr. Etats Raad og Amtmand Berregaard, som har en anseelig Samling af Skilderier, hvoriblandt findes endel rare Stykker. Samme tid forærede Etats Raaden mig den Steen med den Munk og Nonne samt Munke-Inscription paa¹⁾, som foran er meldet om, som havde siddet over Amtsforvalterens Dør der paa Antvorskov. Til dette Giestebud var Major Bardenfleth fra Slagelse med sin Frue, som er en Lassen fra Fyen, samt Amtsforvalter Bruun og trende hans Brødre. Efter Maaltid ankom der Høieste Rets Procurator Lowson, som havde været i Jylland. Da vi kørte fra Antvorskov til Gierdrop, mødte os paa Veien den unge Justits Raad Berregaard fra Ørslef Kloster og Secreterer Thøger Hoffman²⁾, som i fire Aar havde været udenlands, og nu paa Reisen til Kiøbenhavn havde været paa Borreby hos Conferentz Raad Berregaard.

¹⁾ Notitsen om denne Gave er siden udslettet af Langebek selv.

²⁾ Han gav siden sit Fornavn en finere Klang ved at kalde sig Thyco; det er den bekjendte flittige Arbejder i Adelshistorien. Han havde været den nævnte Justitsraad Frederik Berregaards Mentor paa Udenlandsrejsen (s. Dsk. biogr. Lex. II, 172).

Søndagen d. 21 Aug. vare vi i Eggeslef Kirke. Om Eftermiddagen var Hr. Fleischer og hans Kiæreste her paa Gierdrop Gaard.

Mandagen d. 22 Aug. vare vi alle her fra Gierdrop til Giest hos Hr. Bechman i Boeslunde Præstegaard og bleve meget vel tracterede.

Onsdagen d. 24 Aug. reiste Assessor Bruuns Frue til Sorøe for der den følgende Dag at bivaane Mag. Hans Mossin Langes Bryllup med Sal. Hr. Aaskovs Enke, som er en Dotter af Sal. Etats Raad Bruun. Samme Dag var ieg i Skelskør og besøgte Capellanen Hr. Monrad, som viiste mig endeel Documenter, Capellaniet vedkommende; saae deraf, at Skelskør Byes Kirke heder St. Nicolai Kirke.

Torsdagen d. 25 Aug. var ieg i Haarslef at besøge Hr. Halling, som er den lærde Degns Søn paa Amager¹⁾, og hvis Kone er Provst Olivarii Datter i Ørslef. Jeg spiiste i Haarslef om Middagen, besaae Kirken, som er liden og slet og har intet merkværdigt, uden at Taarnet ikke er bygt i Enden af Kirken, men ved den nordre Side, saa at Vaabenhuset eller Indgangen til Kirken er igiennem Taarnet. Om Eftermiddagen var ieg paa Hiemveien i Hyllested og besøgte Mag. Otte Ferslef, som iblandt mange andre Ting fortalte, at han havde gaaet i Aalborg Skole med min Fader; fortalte og noget om min Farfader, som da var Stifts Provst i Aalborg. Mag. Ferslev har en smuk Samling af Bøger, meest Critica, Philologica og Commentarier, hvoriblandt endeel rare Editioner og skønne Exemplarer. Hr. Halling har ogsaa et skønt Præste-Bibliothek, bestaaende meest af nyere geistlige Skrifter.

Fredagen d. 26 Aug. kom Frue Bruun hiem til Gierdrop fra Sorøe og havde tillige været paa Næsbyholm hos Admiral Suhm og paa Ødemark hos Etats Raadinde Bruun. Samme Dag var ieg spadseret ud i Marken paa en høi Bakke, som kaldes Cand Høi, og er een af de høieste der

---

¹⁾ Se Danske Saml. I, 60 ff.

i Egnen, hvoraf man paa alle Sider kan see langt bort og i et par Miles Omkreds tælle over 20 Kirker.

Søndagen d. 28 Aug. kom Hr. Bechman fra Boeslunde og hans Kiæreste i Visite til Gierdrup. Ligeledes kom ogsaa Mr. Gabriel Bruun fra Kiøbenhavn og en Brygger ved Navn Gierløf. Samme Dag ankom og Madame Gam fra Nestved, Sal. Rector Gams Enke.

Mandagen d. 29 Aug. tog og Afsked fra Gierdrop for at drage hiem til Kiøbenhavn. Jeg kom igiennem Slagelse og bedede i et Kro, en Miils Vei før man kommer til Sorøe. Sammesteds var en gammel Tydsk aftakket Soldat, som spillede meget godt paa Hakkebret. Bedede om Eftermiddagen i Overdrevs Kroet og kom til Roskilde Kl. 10 om Aftenen, hvor ieg laa i Kroet uden Byen.

Tiisdagen d. 30 Aug. Kl. 6 drog ieg fra Roskilde og pustede i Veirmølle Kroet, og ankom lykkeligen til mit Logement i Kiøbenhavn Kl. imod 11, hvor ieg forefandt alting i god Stand. Gud være lovet.

Sluttelig meddeles et Par Breve, som Langebek under Rejsen modtog.

1.

Ædle Sr. Langebech

Høystæred Ven!

Ved nærværende Leylighed, at mit Bud skulde til Gierdrup, tager ieg mig den Frihed hiertelig som pligt-skyldig at tacke til videre for tilsente Skrifter, hvoriblant mærkværdig den Opførsel, den Etatz-Raad Honorius viser etc. men synes sine honore; saa kalder Paven sig Servus servorum og bliver; Cammer-Raad Svend har dog agtet og forstaaet: *Ædificemus* etc.¹⁾ — — — Jeg er og findes i al den ringe Tieneste, ieg formaaer, obligeret, og nest

¹⁾ Her hentydes til en Artikel af J. E. Schlegel i Ugebladet *Der Fremde*, hvori der var satiriseret over Pontoppidans Angreb paa Langebek, fordi denne havde tilladt sig at rette nogle Fejl i Pontoppidans Kirkehistorie. Jvfr. *Nye Danske Mag.* IV, 19.

vor ydmygst respect og ærbødigst taksigelse for sidste behagelig æres Visit har den Ære stedse at skrive mig

Høystærede Velynders
Maglebye d. 15 Aug. 1746.

tiensærtøbødigste tiener

L. H. Klarschow.

P. S. Jeg mærket idag, ieg gik i min Have, at die Blumen, som pleyer af Fruentimmeret meest at holdes i Priis, pflagen auch zu diesen zeiten des Jahrs zu verwelken. Vale, vige et vive.

Udskrift: A Monsieur, Monsieur Langebech
à Gierdrup.

2.

Aller Høystærede Hr. Langebek!

Det skulde for længst havde været min Skyldighed at tilskrive ham angaaende Kongens Død; men da jeg ey veste, hvor hen ieg skulde adressere Brevene, før nu da ieg fick det at vide af lile Andreas, effter som ieg aftog hands Brev paa Posthuuset i gaar, Har ieg derfor effter hands Befaling og min Skyldighed lade disse faae Linnier indløbe. Hvad Nyt angaar, har ieg icke uden gandske lidt at tilmelde ham, ved Regierringens Forandring, andet end vores Directeur von der Osten haver faaet sin Demision, men dog bliver han Told Directeur ved Helsingøer. Men inu vides intet, hvem som skal i hans sted. Og General Lieutenant Numsen er bestilt til virkelig General af Cavalleriet, samt General Lieutenant Lerche til Ober Krigs Secretair ved Krigs Cancelliet i Numsens sted, og ellers som forhen Deputerede udi Land Etatens General Comisariat. Her spargeres og, at Pastor Blom¹⁾ samt Clausberg²⁾

¹⁾ Hofpræst J. B. Bluhme. Denne blev dog ogsaa under Fred. V i sin Stilling, skjønt mange vistnok havde ønsket og ventet, at han skulde være bleven afskediget.

²⁾ Christlieb v. Clausberg havde i sin tidligere Stilling som Revisor ved Kongens Particulærkasse paadraget sig fleres Forbittrelse ved sit skarpe Eftersyn af Regnskaberne, der havde bragt adskilligt Underslæb for Dagen; siden 1744 var han Toldkommissær ved Øresunds-Tolden.

skulde have faaet deres Demission, men jeg kand icke berette det for tilladelig vest. Indlagde Vers beder jeg Høyst ærede Hr. Langebek, at hand holder ved sig selv, Dog ieg er icke den første, som har ladet komme ud, Effter Forordningen anlegges Sorgen den 4 Sept^r, og Sal. Kongen kommer her ind Dagen før effter Folckes talle. Jeg har i disse Dage bekommet Brev fra mine Forældre¹⁾, saaog fra min Svoger Hr. Gierdrum²⁾, hvor udj ieg har deres Helsen meget flittig at formelde til Høystærede Hr. Langebek. Om hand behøver min ringe Tienniste til at forrette hands Comissioner her i Byen, erbyder ieg den. Kina Farerne hører man aldeeles indtet til paa deres HiemReise. Men Compagniet haver haft Effterretning, at di begge Kina Farerne var kommen løckelig til Kanton, og at Capitain Pass er død paa Udreisen. Øvrigt recom-menderer ieg mig fremdeeles udi hands Gunst, og med ald estime lever

Aller Høystærede Hr. Langebeks ærbødige
og allerydmygste tienner

Kiøbenhafn

L. L. Post.

d. 20 Aug. 1746.

Udskrift: A Monsieur, Monsr. Jacob Langebek
Franco Slagelse a Gierdrop.
pr. Skielskiør.

3.

Høytærede
Meget Elskelige gode Ven
Monsr. Langebek.

Jeg skulde før have effterkommet mit Løfte at sende Indlagde, men min skrøbelighed og slette Helbred har

¹⁾ Christian Seefeld Post til Glomstrup i Hvidbjerg Sogn paa Mors og Hustru Mette Elisabeth Lasson.

²⁾ Hans Gierdrum, Sognepræst i Liørslev og Ørding paa Mors, gift med Ulrikke Hedeveg Post (Wiberg II, 318).

været Hinder derudi. De 2de Stykker, som følger, seis at være Originaler; thi det ene, af Doct: Povel Madsen attesteret, kand icke andet end være det, siden Originalen med Stiftskisten i Ildebranden blev borte; Effter mine ringe Tanker kand de begge, men det i sær, fortiene sin tid Sted udi Magazinet, og give Visshed udi vor Reformationens Historie om den Høysalige Kongis store omhue for Præsternis Boepæl i Sognerne og tilstræckelige ophold saaledis, at de icke skulde mangle Nødtørdigheden, eller lenger være ex ordine Mendicantium. Jeg hafde engang givet en af mine Sønner Anledning til en disputatz af slig en Titel ungefæhr: Particula Historica ad Annales Eccles. Danic. concernens proventus et reditus Ecclesiarum, Pastorum og Diaconorum post Reformationen, Clementiss. Beatiss. Regum gratia concessos, Vigilantiss. primorum Episcoporum cura conservatos etc. og dertil givet adskillig Anledning i Haanden, samt hvor at finde og søge effter videre; men det blev intet effterkommet, som det gaar med meget.

Udi Gimlinge Kirkis Sacristie findis ellers Slotz Herren paa Anderskov (som de da kaltis) Hugo Lützov hans Epitaphium med Inscription, som var en merkelig Mand af adskilligt got og adskilligt Kaars, Hvilken Inscription, om icke havis, Jeg skal forskaffe, og hvad Jeg ellers kand være Elskelige Ven til gefald udi, og nest mange tack for sidste kiære Besøgelse, udi Hr. Assessor Bruuns og dydefulde Fruis Følge, med min ydmygste Respectis Formelding til dennem forbliver Jeg

Høytærede, Meget Elskelige Vens
Ørsløv d. 30 August. 746. gandske tjenstferdigste tiener
H. N. Olivarius.

Udskrift: A Monsieur, Monsr. Jacob Langebek, mon
tres Honore Amy à Gerdrup.

Paategnet med Ass. Bruuns Haand: Aftegges i Hr. Etatz-Raad
Grams Residence.

Mag. Jens Madsen Faber,
Sognepræst til Gislev og Ellested, og hans Børn.

Ved **John Hansen,**
Sognepræst til Gislev og Ellested.

Den i Overskriften nævnte Mand faar i J. K. Blochs Manuscript om Fyens Gejstlighed et godt Skudsmaal, idet det hedder om ham: »En meget retsindig Mand og især opbyggelig i sin Prædiken, saa mange rejste hen at høre ham. Han var en tro Hyrde mod sin Hjord og var ikke bange for at gaa Ulven i Møde. Han har og vaaren en smuk Poet i sin Tid, det adskillige Paaskrifter i Kirken vise«. Og han var vel anset af sin Biskop, Kingo, og vist i det hele taget en Præstemand, der ragede noget op over adskillige af sine Kaldsfæller, saa det kan maaske nok forsvares at søge at opfriske hans Minde lidt.

Han blev født i Søllinge den 13de December 1654, og var Søn af Mads Jensen, som var Smed (deraf Navnet Faber), og hans Hustru Kirsten Henriksdatter († i Gislev 1685, begr. ¹⁰/₄ og lagt i Kirkegangen lige for Kirkedøren), som var Datter af Degnen Henrik Jørgensen i Søllinge. Han blev Student fra Odense Gymnasium 1674, Rektor i Faaborg ²³/₁₂ 1679, kaldet til Præst for Gislev og Ellested ¹⁵/₁₀ 1681, og ordineret ²³/₁₀. Den 19de Maj 1700 blev han Magister og 1704 Provst over Gudme Herred.

Aaret efter sin Ankomst til Gislev — ¹¹/₁₀ 1682 — blev han gift med sin Formands Enke, Birgitte Brodersdatter Risbrigh. Hun døde 1699, og Hr. Faber skriver i Kirkebogen: »Mandagen d. 3 Juli blev min gode Kone begravet, 39 Aar gammel, 1 Døgn og 14 Timer. O puerperium ipsi qvamvis durum, attamen beatum, mihi tristissimum«. Imidlertid indlod Hr. Faber sig snart — ²²/₁₁ 1699 — i Ægteskab igjen med Anna Sophia Jacobsdatter, født i Faaborg ⁶/₂ 1683, Datter af Borgmester Jacob Jørgensen, som var Halvbroder til Hr. Fabers Morfader, og hans Hustru Karen Henningsdatter Achtonia, om hvem Bircherod siger: »Hun var meget raffineret og elsket af alle; i Enfoldighed skrev en uden paa et Brev til hende: Alsommægtigste Karen Borgmesters. Ingen af Landsens Adel skrev til hende uden at kalde hende Frue Karen Borgmesters«. Ved dette Ægteskab kom Hr. Faber ind i en anset og overordentlig udbredt Familie. Det hedder sig, at der Aar 1672 kun skal have været to Præster i Fyen, som ikke vare enten beslægtede eller besvogrede med Borgmester Jacob Jørgensen og hans Hustru i Faaborg.

Mag. Faber var en gjæstfri Mand. Som saadan omtales han af Mikkell Hansen Jernskjæg, der i 1706 rejste fra Trolholm (nuvær. Holsteinborg) til Faaborg i Følge med en Præst, og den 26 Juli paa Rejsen var i Gislev Præstegaard. I sin Rejsebeskrivelse (trykt i Saml. til Fyens Histor. og Topografi VIII S. 1 ff.) giver han tillige et lille Interiør af Præstegaarden:

»I denne Provstes Hus jeg havde nok at høre
 Paa Klokke-Sang og Slag, som klingred for mit Øre,
 I Stuen var der to, i Kammeret og to,
 Hvorved at Tiden gik des bedre hen med Ro.
 Et Orgelværk var og i Provstens anden Stue,
 Bemalet meget skjønt, forgyldet som en Lue,
 Der det blev stemmet op, da gik det meget vel,
 Den hæderværdig Mand han spilled paa det selv«.

Ved festlige Lejligheder havde Hr. Faber fine Gjæster: Herskabet fra Lykkesholm o. a. Med Herskabet, o: Erik Sehested og Fru Margrethe Ramel, stod han sig i det hele taget godt og kom nok af og til paa Herregaarden. I Aaret 1711, da Pesten rasede i Kjøbenhavn, havde en Del adelige Personer, som vare dragne bort derfra, fundet gjæstfri Modtagelse paa Lykkesholm. Derom giver følgende Digt (i Karen Brahes Bibl. i Odense), der er i Tidsalderens Stil og i flere Henseender ret karakteristisk, Oplysning:

Rigtighed og Reysepas

for det Høyædle Compagni, som sig paa nogen Tid paa Løckisholm haver opholdt, efter Skyldighed opsat af J. Faber.

Jeg kiedes ved mig selv, jeg spaatter ald min Glæde,
 Jeg bær mit Hoved tungt, jeg tumler fra mit Sæde,
 Jeg veed ey, hvad jeg vil, mig smager intet sødt,
 Mit Ansigt staaer i Molm, mit Sind er qualmedødt.
 Det gode svand saa snart, dend Glæde var saa stakket,
 Min Lyst sit Vandretøj saa hastig sammenpakket,
 Sex Ugers Glædes Soel, som jeg i mange Aar
 Har ei seet Mage til, igien bag Skyen gaaer.
 I denne Efterhøst sig Fugle lode finde.
 Paa vores ringe Egn, som jeg mig ey kand minde
 At have fundet før, det var en fremmed Flok
 Og af en herlig Art, det saaes af alting nok.
 Det var en Lercke skøn, og to topkronet Wiber,
 En ret hvidbrystet Svan, se hvor det Hiertet kniber,
 At de har bortet sig, den artig Unges Food
 I vores aabne Vand ey meer sig røre loed.
 Der var en Troll iblandt, hvem maa ey undre dette,
 At Fugle ey har Frygt hos Trolde sig at sætte!
 Hand var ey hovedløs, ey hiernebrudt, ey skiendt
 Af Ondskabs Sindelag — af Røgtet vel bekiendt.
 De fløj, og hand foer med, dog tog han intet mere
 End blot dend gamle Svan¹⁾, de andre samptlig ere,

¹⁾ I Randen: Svane og Trolle rejste til Sælland, de andre til Holsten.

Gud vær, i deres Færd! et andet Sted vendt hen,
 Jeg troer, med Guds Hjælp, de samles snart igien.
 Som det i fordum Tiid var Davids Fryyd og Glæde,
 At Spurve havde Lyst og Roe at bygge Rede
 Ved Herrens Alters Huus, det kand jeg for Guds Dom,
 Naar dend Tiid komme skal, med Sandhed vidne om,
 At det, de holdte sig saa flittig til Guds Tempel,
 Som sand Gudfrygtigheds ret Stempel og Exempel,
 Det kvæged mig min Aand, det kildred mig mit Bryst,
 Det var, Gud veed, saa kiært som ingen anden Lyst.
 Dend stoore Ydmyghed, dend Frygt saa rar at finde,
 Som noget andet rart, at stoore Folck vil kiende
 Med ret Fortrolighed at omgaaes ringe Mand,
 Min Mund, mit Sind, min Pen ey ret udsige kand.
 Der fløed og Gavegods fra deres Balsom-Fingre,
 For mig og Fattigfolk de loede Mønten klingre.
 Hvad vil jeg sige meer? hvor jeg mig seer omkring,
 Sig deres Goodhed teer i en priisværdig Ring¹⁾.

Passet beseglet med Taksigelsens Lak,
 Høyædle Patroner, at takke er Resten,
 I faaer og I venter ey andet af Præsten:
 Tak Lercke, tak Wiiber, tak Svaner, tak Troid,
 Jeg eder befaler Gud samtlig i Vold,
 Hand giøre jer lette til Luften at tvinge,
 Og lade Lyksalighed om eder svinge!
 Tilvifter mig stedse en Vinge-Veirs-Dunst
 Og lader mig blive i Naade og Gunst;
 Saa længe Gud lader mig være i Live
 Jeg eders andægtig Forbeder skal blive,
 Især at I snarlig med Sundhed og Fred
 Maae komme til kiæreste Reder og Sted!

---

¹⁾ I Randen: En Ring, som Madame Svane forærede min Kone til sin Gedächtniss.

Hr. Faber var altsaa noget af en Poet. Vi kjende ogsaa andre poetiske Frembringelser af ham. Hos Giessing (II. 152 ff.) findes et Digt om Søllinge Præster og Degne, og i Ellested Kirke hænger en Tavle, der i en lang Inscription paa Latin og et Vers paa Dansk melder om, at Kirken ved Bekostning af Hr. Erik Sehested og Frue restaureredes 1693. I samme Kirke, der i Følge Hr. Fabers Indberetning 1707, før Restaurationen saae ud ligere en Hestestald end et Guds Børns Forsamlingshus, sattes følgende Inscriptioner (der nu ere forsvundne) af Hr. Faber paa 1. Prædikestolens første Side: »Denne (o: en malet Trompet) er vor Stridsbasun, som vi skulle lyde paa; ingen bedre Sjøæltone end Guds Ord at eftergaae«. Paa dens anden Side, paa hvilken var malet en Fane: »Denne er vor Fægtnings-Fane, som vi skulle sværge til, Christi Korsens Blod og Bane, derudi er vunden Spil«. Paa dens tredje Side, paa hvilken var malet en Krone: »Denne er vor Sejers-Krone, som vi skulle prydes med for den høie Himmeltrone; Gud af Naade give det!«. 2. Paa Kronen over Prædikestolen: 1ste Liste: »Her er Majestætens Stoel, her er Sandheds klare Soel, her er den, som har at byde; Israel! den skal du lyde«. 2den Liste: »Haarde Ord, som Tordenstraale, Sukker-Trøst- og Honning-Tale, begge Dele den skal siunge, som har ret en Præstetunge«. 3die Liste: »Drypper, Himle, med naadige Strømme, fryder med Visdom hver Hjerte og Siæl, Dyderne voxer, Ondskaberne rømme, Ordet bekomme os samptlig saa vel«. 3. Paa Degnestolen: »Her gaaer Melodien fra, her begynder Zions Sang, naar som denne Røst staaer paa, da gjør Sjælen Himmelgang; at vi saa med Sang engang, ønske vi os allesammen, maatte staa i Englevang, dertil siges her og Amen!«. Og-saa paa Skriftestolen sattes Indskrifter.

Sin Præstegjerning røgtede Hr. Faber, saa vidt det kan skjønnes, godt. Han var en god Prædikant og nidkjær i Embedet. Han skrev en smuk og tydelig Haand, og Kirkebøgerne ere førte meget akkurat af ham. Adskillige

Notitser har han gjort i dem. Han anfører, hvem der har maattet staa Skrifte, t. Ex.: 1699 blev Jørgen Rasmussen og hans Kone i Holme publice absolveret for deris Barn, som var død i Sengen hos dem. Gaf mult 3 Dl. 1707 blev David Tøysen og hans Kone af Ramdrup publice absolveret, hvis spæde Barn var død hos dennem. Det samme overgik de samme Folk Aaret efter. 1713 Dom. quasimodo gen. blev Samuel Jacobsen i Gislef publ. absolv. propter vomitum in templo ex ebrietate. Den offentlige Afløsning fandt ellers mest Sted i Anledning af Forsyndelser mod det 6te Bud. De uægte Børns Tal var dog den Gang ikke særlig stort i Sognene: 1700, 1 af 29, 1702, 1 af 33, 1703, 2 af 25 o. s. v. Fra 1718 anføres, i hvilke Kister de døde jordedes, t. Ex.: Fyrkiste, en gammel Klædekiste, Kiste af Eg overtrukket med Bly, Kiste af mangeslags Træ, Esche Kiste o. s. v. I dette Aars 21 December har Hr. Faber sidste Gang skrevet i Kirkebogen, og han har da nok været syg og svag, thi Haandskriften er bleven noget utydelig. Aaret efter døde han, men hans Død er ikke indført i Kirkebogen, saa vi vide ikke Datoen, men det var nok i Juni Maaned — Wiberg siger den 28de.

Med sine Biskopper stod Hr. Faber sig godt. Den 18de August 1688 indgav han Ansøgning om, at den Skat, der ved den ny Matrikuls Udgivelse var lagt paa Gislev-Ellested Præstekalds Tilliggende i Ellested, idet Kommissionen havde erklæret, at det hørte under en Annex-Præstegaard, maatte eftergives, eftersom hverken han eller hans Formænd havde havt Annexgaard, men Jorderne havde været drevne under den rette Præstegaard i Gislev. Skjønt Rentekammeret under 13 Oktober 1688 erklærede, at benævnte Ejendom ikke kunde anses som andet end en Annexgaard, paa hvilken Bygningen var bleven ødelagt, efterlod Kongen under 12te Februar 1689 — og der menes, at det særligt var Biskop Kingos Erklæring, der havde bevirket det — af sær kgl. Naade de Skatter, som af indmeldte Jord hidindtil kan restere, og bevilgede, at Supplicanten og hans

rette Eftermænd i Kaldet maatte nyde samme Jord med lige Skattefrihed, som andre Præster deres Jorder nu nyde. Den 20de Marts 1697 indgav Kingo et Indlæg til Højesteret for »kraftigen at forsvare« Hr. Jens Fabers Rettighed til et Sted i Holme Hauger. Ogsaa Biskop Müller viste Hr. Faber Velvilje, han ordinerede bl. a. en af hans Sønner i Gislev Kirke.

Hr. Fabers 2den Hustru boede efter hans Død i nogle Aar i Holme i Gislev Sogn, saa drog hun til Sælland, hvor hun døde paa Dyrehovedgaard, som hun synes at have ejet, d. 2den Dec. 1739. Ved Skiftet efter hende vare Dødsboets Midler 506 Rdl., Gjælden 540 Rdl. Gaarden vurderedes til 200 Rdl., men ved Auktionen gjordes der ikke Bud paa den, hvorfor den udlagdes til Kreditorerne.

Med begge Hustruer havde Hr. Faber følgende Børn:
Af første Ægteskab:

1. Henrik Jensen Faber, f. ¹⁰/₇ 1683, Stud. Nyborg 1702, Cd. ¹⁶/₃ 1711, Hører i Sorø, Sognepræst i Ringe ⁷/₉ 1714, † ¹¹/₁ 1733.
2. Erik Jensen Faber, f. ¹⁷/₈ 1684, Stud. Nyborg 1702, Cd. ²/₅ 1705, kaldet til Sognepr. for Husby og Wedellsborg Kapel ¹⁹/₈ 1709, ordineret i Gislev Kirke ¹¹/₉ s. A. Faderen skriver i Kirkebogen: »Onsdagen d. 11te Sept. 1709 blev min Søn, Hr. Erich Faber, ordineret her i Gislev Kirke af Biskoppen, Dr. Chr. Rud. Müller, at være Hofprædikant til Wedellsborg og Sognepræst for Huusby Menighed. Overværende ved Ordinationen: Jeg self, Hr. Hans Müller af Gudbjerg, Hr. Christen Michael Luja i Ørbeck, Hr. Peder Haar af Langaae, Hr. Jacob Berg af Suindinge. Gud gifve ham Naade og Kraft af det Høye til saaledes at føre Aandsens Embede, at det kan blifve Gud til Ære, ham og hans Tilhørere til Salighed. Amen!« Han døde meget hastigt 1715.
3. Broderus Jensen Faber, db. ³⁰/₈ 1687 af Hr. Matthias i Ryslinge, Provst i Gudme Herred. [Faddere: Velb.: Jomfru Anne Dorthea Sehested, Hr. Hans Olufsen i

- Skjellerup, Hr. Anders Lercke i Svindinge, Christian Brodersen, Studiosus, Karen Henningsdatter Acthonia [Borgemester Jacob Jørgensøns i Faaborg, Anne Dorthea Acthonia Jørgen Thomsens i Faaborg]. Hører i Sorø 1706, † i denne Stilling.
4. Jens Faber, db. $^{17}/_{10}$ 1688 af Provsten [Jfr. Anne Dorthea Sehested, Hr. Berendt i Hesselager, Hr. Hans i Gudbjerg, Hr. C. M. Luja i Ørbeck, Helvig Hr. Matthises i Røslinge, Birgitte Hr. Christens i Herrested] b † $^{14}/_{10}$ 1691.
  5. Jacob Bircherod Faber, db. $^7/_1$ 1690 [Velb. Jfr. Anne Dorthea Sehested af Lyckesholm, Velb. Lieutenant til Hest under Oberstlieuten. Danckevart Jørgen Winterfeld, Velb. Jfr. Margrethe Sehested, Lykkesholm, Hr. Knud Lerche af Skalkendrup, Hr. Anders Zeuthen af Svindinge, Helvig Hr. Matthises] b † $^{29}/_9$ 1691.
  6. Marie Kirstine Faber, db. $^{12}/_7$ 1691 [Velb. Jfr. Anne Dorthea Sehested, Hr. Anders Zeuthen, Hr. David Olufsen af Ryslinge, Jens Henriksen, Studiosus af Frørup Præsteg., Velb. Jfr. Margrethe Sehested]. Hun blev $^{26}/_4$ 1715 trolovet til Hr. Christen Jørgensen Herrested, der 1706 blev Sognepræst i Ryslinge, hvis tredie Hustru hun blev, da de blev viede $^{26}/_6$ 1715. Da han døde 1717, blev hun gift med hans Efterm. Hr. Poul Rasmussen Haagerup, og døde i Gislev 1761, b † $^9/_5$.
  7. Karen Tomasdatter Faber, db. $^{25}/_8$ 1692 [Hr. Henning i Ringe, Hr. Anders i Svindinge, Herredsfoged (over Sunds og Gudme H.), Christen Jørgensen i Høje, Hr. Jørgens Kone af Gudme] b † $^8/_11$ 1697.
  8. Mads Jensen Faber, db. $^8/_11$ [Velb. Jfr. Anne Dorte Sehested af Lykkesholm, Velb. Otto Sehested af Lykkesholm, Hr. David af Ryslinge, Hr. Jørgen af Gudme, Lissebeth Hr. Hansis af Gudbjerg, Ide Margrethe Hr. Hennings i Ringe]. Giessing, der siger, at han blev Student, benævner ham Matthias. Han forekommer

som Fadder i Ellested 1718. Wiberg nævner som Sognekapellan i Middelfart 1704 Mads Jensen Faber af Gislev-E., f. i Faaborg c. 1680 og † 1716. Men det kan ikke passe.

9. Elisabeth Sophie Faber, db. ¹³/₁₂ 1695 [Velb. Fru Margrethe Rammel, Velb. Lieuten. Jørgen Winterfeld, Velb. Otto Sehested, Velb. Jfr. Margrethe Sehested, Claus Møller af Gl. Mølle]. Gift med en Kaptajn i Norge.
10. 11. To dødfødte Døttre, b † ³/₇ 1696 og ⁵/₆ 1699.

Af andet Ægteskab:

12. Christian Faber, db. ¹⁵/₁₁ 1700 [Borgemester Jacob Jørgensen af Faaborg, Sr. Henning Jacobsen ibd. Sr. Ulrich Mogensen af Brendegaard, Claus Møller af Gl. Mølle, og Provstens Mag. Berendts Kone af Hesselager]. Han var 1721 Studiosus og tjente som Præceptor i Ørbek Prg. Siden blev han Tolder i Rørvig.
13. Birgitte Jensdatter Faber, db. ⁵/₁₂ 1701 [Lieuten. Jørgen Winterfeld af Holmelund¹⁾, Simon Poulsen, Foged paa Lykkesholm, Karen Achtonia Borgemester Jacob Jørgensens, Karen Jacobsdatter Ulrich Mogensens af Brahetrolleborg, og Mette Margrethe Jensdatter, Frue Generalindens Pige af Glorup]. Hun blev gift med Tolder og Postmester Bøgvad i Bogense.
14. Mette Cathrine Faber, db. ⁶/₃ 1705 [Ulrich Mogensen og Hustru af Brahetrolleborg, Broderus Faber af Gislev og Mette Marie Hans Vulfs af Faaborg] † ugift.

---

¹⁾ Denne tit nævnte Jørgen Winterfeld, der var af en brandenborgsk Adelslægt, var f. 1664 og † 1712. Han blev dansk Offiær (den første af sin Linie) og 1694 gift med den tit nævnte Anne Dorthea Sehested († 1707), med hvem han havde 8 Børn. Han og hans Frue gave 1704 Kalk og Disk til Ellested Kirke. Baade paa Kalken og Diaken findes Vers, som rimeligvis ere forfattede af Mag. Faber.

15. Anne Margrethe, db. $^{16}/_7$ 1706 [Velb. Otto Schested, Christen Jørgensen i Høye. Hans Vulf, Kontrollør i Faaborg, Anne Dorthea Jørgen Thomsens ibd. og Madame Behmann af Lykkesholm], † 1710, b † $^9/_11$.
16. Christiane Augusta Faber, f. $^{15}/_{11}$ 1708, db. $^{19}/_{11}$ [Capitainlieut. v. Haugwitz, davær. paa Lykkesholm, Borgem. Jacob Jørgensen, Sr. Henrich Behmann, Forpagter paa Lykkesholm, Studiosus Mons. Michael Clausen af N. Broby og Sr. Henrich Lassis Kieriste af Faaborg]. Gift $^8/_9$ 1741 m. Hr. Elias Naur Fabricius († 1785), Sognepr. i Kiøng paa Sælland, og døde 1779.
17. Anna Frederica, db. $^9/_5$ 1712 [Henning Jørgensen og Jørgen Jørgensen af Faaborg, Hr. Rasmus Winthers Hustru i Ørbæk, Hr. Hans Jacobsen i Søby, Barnets Moster Anna Helvig Jacobsd. af Faaborg og Søster Elisabeth Sophie af Gislev]. b † $^3/_8$ 1713.
18. Jacob Jørgensen Faber, db. $^8/_2$ 1718 [Karen Borgmesters i Faaborg, Hr. Hans Jacobsen i Søby, Jørgen Jacobsen, Raadmand i Faaborg, Peter Busch, Handelsmand ibd. Erengett Marcusedatter af Christiansdals Præstg. og Marie Poulsd. af Skougaard.] † ung.

Et — om ikke just poetisk, saa dog ret kuriøst — Aktstykke haves fra Hr. Fabers Haand i følgende Brandstød-Brev, som han udstedte for tre Gaardmænd i Lindeskov, Ellested Sogn, hvis Gaarde brændte d. 1ste April 1686. Kuriøsiteten ligger især i, at Brevet, i det mindste tilsyneladende, gjælder alle tre Mænd under ét.

»Naade og Fred være med alle dem, som dette ville læse og ret tage til Hjerte! At som Guds Børn kan ikke være Korsets Hede foruden, det har ogsaa ladet sig se udi denne ærlige og fromme Mand, Johan Hansen, Rasmus Rasmussen og Niels Jørgensen, tilforn boende saa vel, at han kunde huse mange, men nu sørgelig hossiddende hos sine Naboer i Lindeskov, thi alligevel han idelig og altid

har frygtet Gud af Hjertet, saa har Gud dog villet tillade, at hans Hus og Gaard med al megen Guds Velsignelse af Bohave, Gods og alt, hvad nogen af hans Stand kunde med al Lyksalighed eje, ved en ulykkelig Ildbrand blev ganske lagt i Aske forleden Skjærtorsdag d. 1ste April. Han var nylig kommen af Guds Hus, hvor han med god Tro og Andagt var bleven delagtig i Christi Legem og Blod. Ved samme Vaadeilds hastige Omløb er han saa reent bleven skilt ved alt det, han havde, at han, hans Hustru og Børn beholdt ikke saa meget reddet fra Ilden, som der kunde lukkes under et Øje, uden det fattige Kvæg, som Gud dog var saa naadig at lade dem beholde til Jordens Dyrkelse og des mere at holde vedlige, og som han selv kom aabenhovedet ud af Døren, saa blev han ikke saa meget mægtig af sit, som han kunde skjule sit Hoved med, hvorfor jeg vil formode, at han, som i al sin Tid har været en from og trofast Mand, og der til med saa flittig Arbejder, at han aldrig har havt fornøden, heller aldrig har tænkt at sé til andet efter sin Næring end til Gud og til sine Hænder, finder dog fromme og medlidende Hjerter, som hjælper ham noget til rette igjen; thi nu nødes han til det, han ikke gjerne vilde, at forsøge, i hvilke Huse den kristne Kjærlighed boer. Jeg vil bede af dem, som dertil ere forordnede, at de paa bedste Maade vil recommendere ham til fromme Mennesker, og af alle Fromme, at de efter deres Fromhed og Evne vil komme ham noget til Hjælp; ikke ønskende i slig Maade Vederlag igjen, dog forsikkrende enhver, som for min ringe Forbøn denne min Sognemand vil komme til Hjælp og til det bedste betænke, at jeg skal være af min Formue deres Tjener og skyldige Forbeder hos Gud.

Gislev Præsteg. d. 20de April 1686.

Jens Madsen Faber.

Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1599 til 1604.

Den ældste nu bevarede, originale Protokol over de akademiske Forhandlinger (Acta Consistorii) begynder midt i Aaret 1599. Fra den forudliggende Tid haves kun mere eller mindre ufuldstændige Uddrag, medens de originale Forhandlingsprotokoller ere tabte¹). Da jeg for henimod fyrretyve Aar siden gennemgik en Række af de bevarede »Acta«, i den Hensigt at samle Bidrag til Universitetets Historie, nøjedes jeg ikke med enkelte Antegnelser om det, der nærmest kunde tjene til mit Formaal, men jeg tog Afskrift af de bevarede Forhandlinger fra Tidsrummet 1599—1626, dog med Udeladelse af mindre væsentlige Notitser, særlig vedrørende Detailerne i Universitetets økonomiske Forhold. Min Opmærksomhed var særlig henvendt paa de Antegnelser, der dels vare oplysende med Hensyn til de egentlig akademiske Forhold, dels i en eller anden Henseende kunde være af kirke- og kulturhistorisk Interesse. For de ældste Møder tog jeg dog alt med for derved at give en Prøve af Forhandlingerne i deres Fuldstændighed. Her skal nu leveres et udførligt Uddrag af det ældste Bind, dog med Udeladelse af enkelte Notitser, som allerede findes trykte andensteds.

H. F. R.

---

¹) Hvad nu der haves af de akademiske Forhandlinger før 1599, findes meddelt i Ny kirkehist. Saml. I, 1—67; IV. 276—88; V, 68—118; og i Kbhvns. Univ. Hist. 1537—1621. IV, 137—43.

Acta Universitatis Hafniensis

a die 7 Junij An° 1599 usque ad Anni 1604
diem 7 Junij

Notario L. Scavenio P. P.

Anno Dn. 1599 M. Junio D. VII. solemniter in templo
D. Virginis traditus est Rectoratus D. Petro Vinstrupio
Superintendenti Sielandiæ. Postea fuerunt Convocationes,
ut sequitur.

Convocatio I. 20. Jun. 1599.

Præsentibus Rectore, Dibvadio, Resenio, N. Theophilo,
And. Christiano, And. Cragio, Tho. Finckio, Joh. Aurifabro,
Ivaro Stubæo & Stephanio.

1. Anders Hostessøn i Skee holder sig thill 2 agre,
som ligger thill Matzs Mogenssøns gaard, oc siger, hand
hadde bytted met Matzs. Conclusum: Niels Pederssøn
[Univ.s Foged] skall giøre forbud, paa det, som saet er i
samme agre, thill Tinge oc tage der itt Tingsuinde paa.

2. Morten Matzen haffuer hugged po Matzs Mogenssøns
en heell haab elletræ. Concl.: Niels Perssøn skall oc tale
hannum thill, thill Tinge, for wloglig hug i wloglig thid,
oc tage dom for sig. Ydermere bleff lest den domb, Niels
Perssøn hadde forbuert thill Tinge offuer Morten Matssen,
oc findis og hans beretning, at Professores haffuer ladett
søge hannem med wold oc wret, huilched Rector meente,
mand skulle legge sig fra. (Hic advenit Nic. Cragius).
Conclusum: Hoffmester oc Canceler skal thilltalis oc for-
holdis all denne leilighed, oc raade med dennem, huad
mand skall fremdelis giøre herved. Jtem, att lade føre
vindisbyrd om de haanlige ord, som Morten haffuer taled
om hans husbonder thill Tinge.

3. Bleff lest Jep Mogenssøns breff y Skee, huorudj
hand giffuer thilkiende, at der er taged siun paa Møllen
effter Niels Pederssøns beuilning, da fattis der itt nytt
hiull, en Axell, oc stiborene tagis hannem fra om Wålborg
mysse. Att derfor Professores vilde giøre nogen naade

med mølleren, po dett hand kunde bliffue ved oc yde herefter sin landgilde y loughlig thid. Responsum: Mølleren skall thilltalis aff Fogeden for sin landgilde, han rester med, so well som for festningen, der icke endnu er udkommen.

4. Rector proponered om den Restantz, som er hos Kirckeuergene thill Unversitetz Kircker, om pengene, som Kirckerne thillstaar, icke skulle nederleggis hos Rectorem, oc icke bliffue hos bynderne, som snart kunde forarmis, oc Kircken derudoffuer myste sitt. Conclusum: Alle Unversitetz Kircker skall legge deris beholning fra sig thill Rector.

5. D. Anders Krage beuilged att drage offuer thill Skaane oc thill Landemode anamme studijskatt aff Probsterne, med saa skell at hand i Aar allene motte beholde thill sin fordeel og tæring allt dett, hand kand fo offuer 300 daller. Conclus.: Professores beuilged dett, att hand flyde en richtig bescheden her om oc forfarer eadem opera, hvor dett henger sammen med de Bynder, som ligger thill Fossie Kircke oc Universitas fanger ingen rettighed aff. Solus M. Ivarus protestered, hand icke torde sambytycke hannem dett, som var offuer de 300.

6. Rector indicavit, att en student, Rolandus, er dragen ex aresto. Conclus.: Hand skall citeris, att hand møder inden Aar och Jembling.

7. Søffren Flue biuder sin gaard op, oc ingen aff Professoribus wille kiøbe den. Concl.: att dersom hand selger en Herremand gaarden, skall Søffren verre forplict thill att fly Unversitetet Reversal aff hannem.

8. Dn. Rector oc D. And. Cragius resignered ædilitatem, lagde ned deris regenskab oc begier, att Universitas vill ordinere 2 andre thill den bestilning.

9. Peder Knudssøn begier en 6 fødder Jordsmaan thill hans gaard aff Kirckegaarden, oc biuder derfor 40 daller. Concl.: Professores vill gaa selff hen oc see steden.

10. Bleff foretagen Ædilium bygnings Regenskab: Ligned oc lagt Jndtegt mod vdgift, bliffuer Universitetet skyllig 48¹/₂ daller oc nogen smaaenge.

11. Jens Skredder y dag opbiuder de Kapper, hand haffuer aff Studenter, tredie gaang.

Convocatio II. 27 Jun. 1599.

Præsenti bus Rectore, Dibvadio, Resenio, Nic. Theophilo, A. Christiano, Th. Finckio, Stubæo & Stephanio;

1. Lectæ sunt literæ Helmstadio perscriptæ ad Academiam pro M. Olavo Brendero admonendo, qui cuidam illic civi debet daleros 11 cum aliquot grossis. Item sponderat pro eo filius Michaëlis Smid de 34 dalleris, quod docere potuit nuncius monstratis chirographis M. Olai. Comparuit pro fratre Jacobus, som vndskyllede M. Oluff, hand var icke hieme, men var ventendes i morgen. Concl. Dett skall opstaa, indtill hand kommer hiem.

2. Bleff taled om, huem der skulle være Ædiles, oc bleff neffned derthill D. Jørgen oc D. Claus. Audiebantur suffragia, oc sambtycker de alle D. Jørgen, dog D. Thomas admonered dette, at Theologi icke skulle holde sig her thill per successionem. Endelig bleff besluttet, at D. Jørgen oc D. Finckius skulle vere Ædiles dette Aar, huilched de self beuilgede.

Her mangler et Blad i Protokollen.

4. Rector proponered, huem der ville gaa thill Cancellarium med den Morten Matzsens domb. D. Anders Christenssen loffuede att fylge Rectorem, oc da skall talis om Harrested thiende.

5. M. Theodorus [Marci] begier hielp paa ny aff Universitetet.

Convocatio III. 25. Jul. 1599.

Præsenti bus Rectore, Dibvadio, Resenio, Nic. Cragio, And. Christiano, And. Cragio, Th. Finckio, Ivaro Stubæo & Joh. Stephanio.

1. D. Andreas Cragius referered, huad hand hadde vdretted paa Lunde Capitell sidste landemod om Studij

skatt. Først hadde hand en latinsk oration thill dennem. Saa haffuer de colligered suffragia, oc loffuede Probsterne att antuorde fra sig de Registre, som de hadde med sig, oc de andre att fremsende med dett første. Item viste D. Andreas et Register, som hand hadde bekommed, oc bleff offuerregned; med dett, som igien staar, beløffuer sig 363 daller $\frac{1}{2}$ mk. Oc gaff hand thilkiende 2 ting att findis vrichtig 1. om Herredswadskloster, som haffuer dominium oc er Kongens læn, oc giffuer dog inthett thill Universitetet. 2. Att der icke giffuis aff Kirckerne 1 daller aff huer, den ene hielper den anden, effter Fundatzen.

2. Klagis paa Jep Mogenssen, der hand fornemmer, att hand skall icke lenger vere foged, hugger hand aff skoffuen for fod oc forsiuner sig i thide, och specker hans loffte i forraad. Huilched Dn. Rector proponered, att hand vil vere vndskylled, om icke bleff taled der paa. Concluseum omnibus suffragiis: Der skall tagis skiøn paa skouffuen och lade saa Jeppe thilltalis, att hand viser sin hiemmell eller Seddel po huis der findis, att hand haffuer hugged.

3. Bleff taled om Kirckeuerge aff Gladsaxe, att de haald sig thillbage med dett, som Kircken haffuer beholdt hos dennem: Om mand skulle tage deele paa dennem, eller att tage haanden aff dennem, paa en vis thid att betale oc levere samme Rest fra dennem til Universitetet. Item indicavit Dn. Rector, att de vaar begierendis itt Seieruerck y Kircken oc dett effter øffrigheds befalning. Concl: Der kand inthett giøris ved Seieruerket eller bygning, før end pengene bliffuer erlagt. Item Rector proposuit de decimis ejusdem Ecclesiæ jam vacantibus. D. Andreas Cragius begiered samme thiende for den seduanlig affgift, xiiij pd. korn, oc giffue thill festning j stud mer end de andre, som ickon haffuer giffued 2 stude. Nu vill han giffue 3. Rector thilspurde singulos professores, om nogen anden ville haffue den eller vere med hannem. Da suared de ney. Saa bleff hannem omni suffragio forunt samme thiende i nestkommendis 3 Aar for den seduanlig aarlig

affgift oc iij stude thill festning. Samme thid resignered hand Herluff thiende, huilchen M. Ivar begiered, oc bad om 2 dages frist att betencke sig herpaa. Det bleff hannem unt.

1599. Den 29 Julij in ædibus Rectoris fuerunt congregati sequentes Professores: Dn. Rector, Dn. And. Cragius. D. Thomas Finckius, Johan. Stephanus & Notarius.

1. Peder Anderssen Byfoged klager po Pouell Foss, att hand haffuer slaged hans hustrue po munden, oc lod lesse en schriftlig beretning derom¹⁾.

2. Steen Wacktmester klager po en Student, att hand er funden paa Wolden y natt, som borgemesterne hadde nøgell thill, oc ingen maa komme derop: Will Steen derfor vide aarsage, aff huad aarsage hand var kommen derop, effter vackt var sett. Studenten suarede, att hand hadde vered vdj Solbierrig hos en hans slegtt, gaar oc slar deroppe, saa kom hand sildig hiemb, torde icke fordj gaa i hans herberg, for hand var red for Perlement. Oc med grædende taare bad om naade, att hannem motte forladis denne forseelse. Steen exaggerered dette, att hand hadde imod Kongens rett stiged Kongelig Wolde. Hand bleff hensett i fengsell igien thill morgen.

3. En quinde haffde steffned Her Hans Laurssøn, bispens fordm thienere, om itt par lagen, hannem er pantset (osv).

IV. 1. Aug. 1599.

In ædibus Reectoris rursus erant congregati Professores sequentes, Mag. Dn. Rector, Dn. And. Cragius, D. Thomas Finckius, M. Johannes Stephanus & Notarius.

1. Den døu Hans Schredders quinde Boell hadde ladet citere en studiosum Henricum Andreæ; hindis søn hadde sett hannem en Kappe i pant for 5 daller oc skulle giffue

¹⁾ Herefter følger en lang, ufin Historie, der tyder paa, at Studenten Povl Foss kan have haft sine Grunde til at traktere Byfogdens Hustru paa den omtalte Maade.

hannem 2 alb. aff dalleren om ugen. Nu haffuer studenteren midler thid brugt Kappen oc forderffued hende, oc kreffuer derforuden 3 mk. rente. Studiosus benecker dett om Renten. Boell begier, att hindis pant maa giøris saa gott, som det vaar, effterdj hun skall giffue hannem sin rente. Studiosus begier ingen rente, men vill beuisse, att hand fick Cappen med forord, att han skulle bruge Kappen. Concluseum: Boell skall løse Cappen fra hannem, oc siden lade danne mænd sige dennem imellum, so att hand stiller hinde thillfreds, for hues hun er foraged.

Hic intercessit convocatio absente
Notario in Scania.

An^o 1599, 17. Aug. In ædibus Rectoris, h. 3 p. M.

Johannes Melchior Munsterus citari fecerat M. Petrum Borrichium et quæsivit ab ipso primum, velletne pro reo Christierno Matthiæ causam dicere. Negavit M. Petrus. Deinde quæsivit de schedula adulterina, quam dixit M. Petrus sibi a Christiano Matthiæ traditam esse. Idque M. Petrus promisit, se probaturum sufficienter.

1599, 18 Aug. Rursus in ædibus Rectoris comparuit M. Petrus et produxit unum testem, Johannem Suering, qui juratus testatus est, att hand saa, som i gaar var 8 dage, antuordet Christen Matzsøn hannem itt Seddel i hans stue oc bad, hand ville gaa med hannem thill Niels Brusse, att hand motte fo hans Testimonium. Men Seddelen kiende hand icke. Item skiød M. Peder end paa itt Vindisbyrd, Jacop Lauritzsøn fød ved Ribe.

Convocatio V. 22 Aug. 1599.

Præsentibus Rectore, Dibvadio, Resenio, Nic. Cragio, Lemvico, A. Christiano, Andrea Cragio & Joh. Stephanio.

1. D. Andreas Cragius begiered po M. Pouels Vegne i Roschylde en quitanz ab Universitate for Peder Jacobsøns Canickedom. Den bleff hannem beuilget att skulle lyde saa, att hand haffuer fornøied Universitetet.

2. D. Gellius hadde ladet citere D. Niels Krage, for hues dennem emellum er anlangendis den thiende effter

hans S. Fader. D. Nicolaus hadde stilled en haandschrift, lydendis, att dersom D. Niels icke beuilles efter hans afsked fra Universitetet ligesaamegit, da skall Sasceridis arffuinger oprette hannem dett: huorudj D. Gellius besuerged sig, effterdj. dett var en part aff hans Naadens aar, som hannem med rette thillkommer. Da begiered D. Nicolaus en Certification oc schriftlig forsicherung om att nyde dett ligesaa efter hans afsked her fra aff Universitate. Huilched bleff hannem omnibus suffragiis beuilged, oc bleff D. Gellio forhaalden, att hand giffuer Universitetet igien en fuld quitanz paa all Naadens Aar.

3. Rector indicavit, att Peder Frandsøn hadde vered hos hannem oc begierer endelig enten en schriftlig dom oc affuisning om Naadens Aar efter D. Hans Frandsøn, som bleff Marene hans hustru allene skenckt af Universitetet, oc de andre arffuinge bleff udeluct: eller hand vill thill neste herredag tage en steffning offuer Universitetet. Responsum: Professores kand inthet giffue noged schriftligt fra sig, førend hand klager paa nogen oc neffner, huem hand vill haffue thilltal thill for Universitetet; dersom hand klager paa Universitetet, kand Professores icke selff vere deris egen dommere.

4. Henrich Walckirck begier att vere Typographus Universitatis oc nyde de friheder, som Matzs Wingaard hadde, oc gaff for, hand ville med dett første forskaffe sig gredske still; de andre haffuer hand, bode Hebraisch oc Latin nock. Responsum: Hand skall bekomme itt gott suar, med dett første professores bliffuer alle sambled. Dog skall hand med vilkaar forskriffue sig thill Universitetet.

5. M. Christoffer Bartscher haffuer saalt sin gaard, oc haffuer den icke opbøden thill Universitetet. Thillmed er Jordbreffuene adulterered oc radered, saa der er schreffuen siden 9 for 12. Nu begier hand breffuene fornyed eller en beuis fra Universitetet, att skødet thill tinge maa gaa for sig. Da bleff seorsim professores thillspurt, om de ville kiøben, huilched huer for sig nectede. Conclusum

igitur, hand skal haffue ny Jordbreffue, oc de gamle casseris.

Convocatio VI. 1 Sept. 1599.

Præsentibus Rectore, Dibvadio, Resenio, Lemvico, A. Christiani, And. Cragio, Stubæo, Stephanio professoribus, M. Christierno & M. Jona pastoribus.

1. Indicavit Dn. Rector, mandatum esse superioris Magistratus, ut sententiam ferrent professores de quodam sacerdote ex Gotlandia. Søffren Christenssøn, Ridefoged paa Kiøbenhaffns slot, lagde i rette oc lod lese nogen falske breffue, som Her Søffren Galten hadde schreffuit, och hand bekiender self att haffue schreffuit dennem. D. Anders Lemvig var Rector, der hand bleff deponered. M. Peder Aagessøn var hans præceptor. Hand bleff ordinered iflor aff M. Pouell paa Gulland den 5 Aprilis. Hand bekiender oc, att hand hadde dicted itt breff, som M. Hans Staffenssøn skulle haffue schreffued, huilched hand bekiender oc, att hand self hadde giort falskeligen. 1) bleff lest itt falsk breff, som Peder Tønissen, byfogit y Calundborg, skulle haffue schreffuit, oc derimod Peder Tønissøns egit breff, huorudj hand benecter sig aldrig att haffue seet den Person, oc hans Signet att vere stolled hannem fra uredeligen. 2) noch lest itt falskt breff thill Hermand Jul, som M. Jens Giødssøn skulle haffue schreffuit, oc itt falskt skudsmaal vnderschreffuet: Johannes Ægidius sua manu, Petrus T. Pomarius subscripsit, Johannes Laurentij Oldorph manu pp^a. 3) bleff lest M. Jens Giødssøns rette breff, huor udj hand saa vell som de andre 2 i Aarhus vedersiger, att de aldrig haffuer giffued saadan en person saadanne breffue.

Audiebantur suffragia. Episcopus oc pastores dømte hannem effter Ordinanssen, att effterdj hand haffuer giortt uerlig gierning, bør hand her effter icke att vere holded for en Prest eller befatte sig noged med Guds thieniste. D: Jørgen sambycker dett. Men D. Resenius oc N. Cragius mente, att dett kom icke Universitetet ved, men Bispen oc

ministerium allene. Dog effterdj hand oc bekiender, hand haffuer schreffued itt falskt Kongebreff, i den mening hand vilde skade hans neste, da stemmed de alle offuer ens, att hand bør icke effter denne dag att vere eller kallis en prest, men skall regnis for en wordinered effter Ordinanzen. Her Søffren bad Professoros, att de vilde hielpe hannem til en naadig straff, huilched Bispen anloffuede hannem.

2. Peder Frandzen giffuer for, att hand begier en affskeed om dett naadens aar effter hans Broder D. Hans Frandzøn, oc dett for hans brøderbørns skyld. (Efter en Del Spørgsmaal og Svar afvistes Sagen, da P. Fr. ikke kunde angive nogen bestemt, som han sigtede for at have forholdt ham og hans Broderbørn deres Arvepart).

Convocatio VII. 12. Sept. 1599.

Præsenti bus Rectore, Dibvadio, Resenio, And. Lemvico, A. Christiani, A. Cragio, Th. Finckio & Stephanio.

1. Rector indicavit, att hand haffuer taled med Hofmester oc Canceler om den Hans Lindenous Karl, som haffuer offuerfaldet en Student paa Nørregade, oc Cancellarius suarede, att dett skulle opstaa, indthill hand fick giffued Kongen dett thilkiende.

2. (Om »den anfangne Bygning paa Langvads Dam«).

3. Adhuc proposuit Rector, om Professoros ville thillstede, att Præpositus maa introducere H. Otto i Smørum oc Lidov Kirke effter ordinanzen: Huilched de pleier icke att lide, de der haffuer jus patronatus thill Kirckerne. Professoros saaed an for gott, att Bispen self indsatte hannem, oc att Præpositus alligenell foer sin rettighed aff Kirckerne.

4. (Om Fogeden Niels Pedersens mangelfulde Regnskab og den fremtidige Fogedløn).

1599, 19 Sept. In ædibus Rectoris convocari fecerat Johannes Melchior Munsterus testes, quos ad causæ suæ evidentiam audiri impetrarat. Qui etiam tum præsentibus testati sunt, ut sequitur. 1) Rasmus Jenssøn thienendis: Anne Henrick Udens beretted om Christen Matzson, att

hand sagde thill hannem, att hand hadde giort Johanni Melchiori en thieniste, i dett hand hadde skicked hannem thill, hand skulle vdenlands med Mourizs Stygges børn, oc sagde Christian thill Johannem, att dett, hand hadde loffued hannem herudinden, dett skulle hand holde, so frembt hand var en erlig Karll. Herom vandt Rasmus, att dett bud, som Johannes hadde leiid med Christians breff thill Mourizs Stygge, var icke i Judland, men hand saae hannem huer dag selge Lauendell for Nille oc gick i Skole thill Jens Jenssøns. 2) Henricus Johannis beretted so meged, hand viste herom: Christen Madzøn nogle gange gaff hannem thillkiende, att Mouritzs Stygge hadde befaled hannem, hand skulle høre om en god Karl, som var thienlig thill att følge hans børn vdenlands, oc derfor hadde hand thilltaled Johannem po Mourizses vegne, oc schreff saa breffue thill Mouritzs. Men der Johannes fornem, att hand var lactatus vana spe, fordj budet kom ingensteds aff Byen med breffuene, sagde hand thill Christen, hand hadde ilde giort, att hand saa lenge hadde opholdet hannem. Saa bad hand Henrich, att hand po hans vegne vilde stille en handschrift, effterdj hand hadde icke pendinghe ved haanden, paa en xij eller xiiij Daller, dennem vilde hand gierne giffue hannem, for hand hadde her oppeholdett. Item beretted hand, att om aftenen, før end hand drog thiil Helsingør, bad hand tredie gang Henricum underhandle dennem emellum paa de 14 daller, men da var Johannes forhindred med nogen giester paa hans kammer. Postea jussu M. Dn. Rectoris ad M. Johannem Aurifabrum missus est Notarius, quem etiam testem nominarat actor, ut eius quoque testimonium bona fide hic asscriberet. Da bekiende for^{ne} M. Hans, att Christen Mazsøn i hans hus, neruerendis Christian Berredzøn, loffuede Johanni Melchiori Munstero med haand og mund, att hand po sin himmeriges part, saa sant hand ville vere en erlig Karll, da skulle hand holde hannem skadesløs oc staa her hans tæring for den thid, hand hannem hadde

oppeholdett. 3) Noch bleff fremblagtt en Christen Berredzøns bekiendelse, med egen haand schreffued, att hannem vitterligt war, att Johannes Melchior Munsterus haffuer ligged her i byen i 10 Vger po Christen Madzøns thillsagn, att for^{ne} Christen Madzøn vilde betale, huis hand forfører. Sub dato A^o 99 den 14. Augusti.

Convocatio VIII. 27 Oct. 1599.

Præsentibus Rectore, Dibvadio, Nic. Theophilo, And. Christiano, And. Cragio, Th. Finckio & Joh. Stephanio.

4. D. Anders Christenssøn begier; att Professores vill haffue en Indseende med Studenterne i Communitetet, som gjør emod dett sidste forbud med madden att vdschicke.

5. Commensales 2da mensæ conqueruntur de Severino Bertidio, qui Tragædias excitârit. Et querela in scripto proposita est et perlecta. Ad illam querelam respondit primum Præpositus, qui negavit alteram tantum partem auditam esse, sed se utramque adhibuisse. Et indicavit præpositus, eodem die invitatum quendam opificem et item unum nautam. Rector autem conquerebatur de præpositi contumacia, qui citatus a Rectore aliquoties non comparuit. Severinus dixit, Nicolaum Holbeck non indicasse commensalibus de hospite adducendo præter consuetudinem, ideo noluit decanus ipsi apponere. Indicavit D. Andreas Oeconomus, solere commensales petere portionem pro convivis. — Instant commensales, se quidem præsentis fuisse et minis absterritos, quominus potuerint causam pro se dicere. Præpositus negavit, se nullam omnino mulctam unquam accepisse præter 2 mk.

Suffragia: D. Dibvadius sensit, ut hoc, quodquod est, componeretur. D. Joh. Resenius dicit, incurrere in oculos hominum, si mensa privabuntur; satius judicat esse, ut mulcta pecuniaria irrogetur: præposito 2 mk., decanis singulis 1 marca, et commensalibus item 1 mk. Quæ pecunia cedat pauperibus. Idem sensit D. Nicolaus Theophili & reliqui inferiores. Dn. Rector exceptit, quam omnino insolitum esse in illo loco, ut mulctentur pecuniâ, et

propterea videtur ipsi hoc sordidum. Tandem proposuit, ipsum præpositum removendum, item de contumacia, quod comparere noluerit. Conclusum: Seorsim admopendus, ut a mensa se contineat ad aliquot dies, thill videre beskeden.

Omnes decani cum præposito et commensalibus 2 mensæ revocati. Johannes Georgius decanus pro reliquis respondebat, quod a decanis esset examinata caussa ab utraque parte, et dicunt, Simonem narrasse illis caussam omnem, et neminem commensalium excepisse quidquam adversus latam sententiam. Simon fatetur, se cœpisse quidem narrare caussam, sed interpellabatur. Testis unus studiosus producebatur, qui juratus dixit, se audivisse a præposito: Ego autem dixi et narraui vobis caussam antea, ite et ferte iudicium. Idem testati sunt duo præterea alij.

Rector tulit sententiam, ut eligerent decani alterutrum, ut vel mensa privarentur per triduum, vel ut singuli mulctam 1 marcæ dent pro hoc errore pauperibus. Johannes Georgius pro omnibus respondit, debere se et velle semper proximo egenti benefacere. Et petiit aliorum collegarum nomine, ut eligerentur alij, qui majore dexteritate possent præesse isti muneri, præsertim cum eorum omnium imminuta sit auctoritas. Jussi sunt duo, qui præ reliquis visi sunt contumaciosiores, ire in carcerem.

6. And. Cragio ad nuptias, quas celebraturus est, concessa est $\frac{1}{2}$ amme win.

8. Adhuc conqueruntur expectantes de præpositi importunitate, qui distribuatur portionem, quæ debetur expectantibus, aliis peregrinis. Fatetur præpositus, venisse huc nuper ægrotum quendam studiosum, qui ante hic triennium totum studuerat, illi soli petenti per aliquot dies portunculam quandam [dedisse]. Præterea invitatum ab ipso conqueruntur quendam Scholasticum, et affuisse tantum in mensa Joh. Fossium et Paludanum, et neminem esse introductum in locum absentium. Id negabat constanter Præpositus. — Item queruntur, famulos præsentium etiam dominorum portiones petere et accipere.

9. Præpositus propter contumaciam declaratam puniendus omnino est, sed res hæc ad tempus commodius differenda, et ita simul ab officio removendus.

10. D. Finckius Decanus quæsivit, cum magna raritas sit baccalaureorum, teneantur nonne reliqui studiosi, qui diutius hîc frequentârunt, exercitia disputationum publicarum continuare.

11. Rector consuluit professores, numne debeant intercedere pro aulico, qui vulneravit Studiosum et jam capite plectendus est juxta latam sententiam. Illud redundabit in totum ordinem nostrum, et flagrabit magis odium aulicorum in Studiosos omnes.

Convocatio IX. 24 Nov. 1599.

Præsentibus Rectore, D. Resenio, D. Lymvico, D. N. Kragio, D. A. Christiano, D. A. Kragio, D. Finckio & Stephanio.

1. Om den Sagh udj Heddinge, och den Dom, som er gangen paa den Herlighed och Sagefaldt, Universitetet thilkommer, och Byfogeden ther sammestedt sig paa Kongl. Matt:s wegne thilholder. Skall opsøgis huis gamle Breffue ther kunde findis paa thet Mageskiffthe, och siden ther om widere att deliberere, och thages y bethenckende, om thet Skiffthe icke kand kaldis thilbage, och der om de Bernekouer thilthalis.

2. Rector proponeret ex mandato Cancellarii de professione Eloquentiæ, att Universitetet skall haffue ther thill en flittig indseende, att ther nogett wedgiørris, saa den Lectie icke saa slett negligeris, vden Kong. Matt. self skall føre raad ther thill. Dog icke y den Mening, att M. Joh. Aurifaber nogett aff sin besolding skulde frathagis eller affkorthes, men Universitetet att giffue ett Stipendium thill en anden smuck Mand, som Lectien extra ordinem kunde forrestaa, paa thet Universitetet kunde were vndskyldett, och Kong. Matt. see Universitetz flidt och omsorg for, att Lectierne war well bestillede. Och ther om en endelig resolution att giffue thill Cancellarium, intra horam

10. D. Resenius meen, Universitetet er noch besuerret, och ey haffuer att giffue nogett Stipendium aff, extra ordinem, men att mand kunde bewilge ex Corpore den, som kunde samme Lectie forrestaa, och bødtt sig thill gierne att wilde thill dess læse en gang om Vgen.

Conclusum: Efftherdj M. Aurifaber icke kandt for sin Alderdom och Skrøbelighedt selff ware sin Lectie, och alligewell ey helder bør ephther Fundatzen att miste sitt Stipendium, vden hand bleff anderledes forsørgitt, och Professionen dog icke kand forsømmes: will Universitetet haffue den Leylighedt vdi bethenchende, och giffue nogett, nominatim 25 eller 30 Daler, thill en Mand, som kand Lectien forrestaa. Dog ephtherdj Universitetet er noch-sommelig thillforn besuerritt mett giæld och anden vdgift: Att thett kunde bewillges meth ny Confirmatz, att de motte bruge vdi fremthiden deris friheder thill alle Sognene, naar the ephther handen bliffue leddige, och ther meth kunde affleggis, om fornøden giordis, de som war Emeriti. Och denne Leylighedt att giffue Cantzeler thillkiende.

3. Kom for en bog, som bleff begierett att motte thryckis. Rsp. Der meth holdis ephther Ordinantzen.

6. M. Hans Hemmingssen bleff bewilgett att giffuis ij fouffne widt och vj Mk. Dansche.

7. Om Expectantibus, att holdis en orden ephther deris Senium vdi Universitetet.

Convocatio X. 22 Dec. 1599.

Præsantibus Rectore, Dibvadio, Lemvico, A. Christiano, A. Cragio, Finckio, M. Ivaro & Stephanio.

2. Bleff taled om Heddinge handel. Concl.: Niels Pederssøn skall steffne Dommen thill Landztig.

3. Aff Maccabøj Naadens Aar haffuer Bispen y Lund frembsent 190^{1/2} Mk. 7 Sk. 1 Alb.

4. (Om Fogdens uklare Regnskab).

5. (Om »L. Scavenij Handell med Jørgen Fønbo«).

6. H. Jørgens Syster paa Amager er sprungen y en brønd; hannem er forløffuet att begraffue hinde in angulo

quodam Cæmiterij. Men om hendis gods att beschriffue, er grunden icke Universitetets, men Kongens, huilched Fogeden haffuer forfarid.

7. (Peder Knudsøn begjærer Brev paa det Stykke Jord, han har kjøbt af Kirkegaarden, hvilket indrømmes ham).

8. M. Johannes Erasmus petit haberi rationem sui, si incidat mutatio in Professione Rhetorica. Resp.: Regiam voluntatem non esse, ut removeatur Aurifaber, sed de professore extraordinario constituendo, qui doceat. Itaque nihil a Professoribus fieri hic aliud posse, quam ut Regiæ voluntati pareatur.

9. L. Scavenius accusatur neglectæ fidei in solvendis daleris 30, quos debet M. Georgio Christophori Pastori Wæjensi in Schania, qui plenipotentem constituerat quendam Boetium Johannis.

Anno Domini 1600.

Convocatio XI. 26 Jan. 1600.

Præs. Rectore, Dibvadio, Resenio; Nic. Theophilo, Nic. Cragio, A. Christiano & Th. Finckio.

1. Rector indicavit, pecuniam Walckendorpianam hoc anno erogatam a Johanne Simonis elocatam esse dominæ cuidam nobili, procurante Axillo Gyllenstiern. Fidejussores erunt Eske Bilde & Sten Matssøn.

2. (Om Kirketienden af Egerup¹), som Sognepræsten Hr. Jens ønskede at fæste).

3. (Om Mængden ved Fogden Niels Pedersens Regnskab; han tilbød 200 Dlr. til dens Dækning).

9. Peder Madzøn beretter om en student, bleff slagen ihjel, huilchen hand lod begraffue, beløber sig med gammeld 28 daller, begier Professorum gode Raad. Concl.: Professores efterlod hannem, att hand motte lade wurdere huad gods aff hans, hand haffuer hos sig, so vidt dett kand strække, oc kreffue dett, igienstaar.

¹ 1599.

¹ i Boeslunde Sogn.

Convocatio XII. 30 Jan. 1600.

(Tilstede foruden de sædvanlige: M. Joh. Aurifaber).

1. (Om Niels Pedersens Regnskab). 2. (Søren Calundborg sagsøger Hr. Mads i Sæby for hans Broderbørns Arvegods, som denne sad inde med. Sagen skulde først forsøges jevnet ved en Voldgiftskjendelse; Hr. Mads nævnede paa sin Side Hr. Clemend i Bakkendrup og Anders Skriver i Sæby. Søren vilde paa sin Side tage Hr. Jørgen i Kalundborg og Peder Hammer smstds.).

3. Rector indicavit, att itt Kongebreff er vdgaæn, att una quarta aff alle Kircker i Sieland skall komme thill dette ny hussis [paa Studiigaarden] fuldkommelse.

4. M. Ivarus erbiuder sig att lade giøre en predickestoel i Herløff aff dett, hand haffuer hos sig pa Kirckens vegne.

5. Rector admonuit Professores de disputationibus publicis non negligendis. M. Ivarus promisit, se disputaturum den løffuerdag for Dimmeluge.

Convocatio XIII. 1 Febr. 1600.

1—15. (Korte Optegnelser vedkommende Universitetets Regnskabsvæsen. 14de Post lyder: »Pendinge thill Studiosorum disputatz skal D. Anders oconomus vdlegge«. 9de lyder: »Sagfald beløber sig for dette aar in alles — xvij dr., inthitt mer«).

Eodem die p. M.

1. Att forfare om dett godz, som vdj Hellemagle vaar forfalded thill Universitetet effter den Tiuff, ther bleff hengdt: och icke findis att were førdt thill Indtegtt. 2. Att opsigte 200 Daller, tagen hos M. Pouell Pederssen vdj Roskilde. (3—10 andre Regnskabsposter).

Convocatio XIV. 13. Feb. 1600.

Niels Paaske hadde ladet steffne Laurentium Scavenium oc besuenger sig deroffuer, at hand paa Raadhused hadde begiered att lade sig indføre y S. Jens Torbenssøns gaard paa Nørregade for hans hustrues resterende fædrene [Arv]. Huilchen gaard Niels sagde sig att haffue kiøbt Jens thill

beste for sine pendinge, huor for hand hadde gaardbreffuene i pant etc., oc lagde hand ind her om sin schriftlige beretning, huor thill L. Scavenius skulle oc suare schriftlig. **Conclusum:** Efftherdj dett er begynt att handlis paa Raadhused, skall der fra tagis domb, om M. Laurizs kand haffue noget Vdleg att foruente i gaarden eller icke. Huilcken affuisning Niels Paaske¹⁾ bleff efter hans begiæring beuilged.

Convocatio XV. 19 Mart. 1600.

1. D. Jonas Carisius a superiore magistratu missus in Consistorium petit copias quasdam, quæ usui essent futuræ in Emdensi legatione, præter alia documenta sigillo Universitatis muniri in fidem majorem. Dn. Rector gravatus est, nisi prius cognoscantur et legantur copiæ, subscribere. D. Jonas ajebat, non esse fas, nisi consentiente Cancellario. **Conclusum communi suffragio,** ut copiæ hac forma a Nic. Theophilo concepta subscriberentur et sigillo Universitatis postea munirentur. Forma autem hæc fuit: Præsens manuscriptum, quod cum originali illæso, salvo et nulla sui parte suspecto, collatum est, in omnibus et per omnia consentire, Nos Rector et Professores almæ Universitatis Hafniensis hac subscriptione et publico ejusdem Universitatis sigillo testamur. Actum Hafniæ 13 Martij Anno Dn. 1600.

Hanc subscriptionem sexties repetitam pro numero copiarum diversarum collatarum cum instrumentis totidem originalibus testati sunt D. Nicolaus Theophilus et D. Thomas Finckius, præsentè D. Jona Magnifici Dn. Cancellarii Commissario.

Convocatio XVI. 3 Majj 1600.

1. Christoffer Walckendorp hadde laded opsende in Consistorium tuende exemplår aff de constitutionibus om hans hus och studenter; begiered, att de motte bliffue forsegled oc vnderschreffued.

¹⁾ Slotskriver i Kjøbenhavn (s. Wegener, A. S. Vedel, 2. Udg. S. 57).

8. Quærit Rector, om mand icke kunde legge fra sig 500 Dallers vis summam for alle Universitetets Kircker, oc slippe dermed, saa mand icke giorde seerdelis Regnskab aff huer Kircke.

Convocatio XVII. Pindzeafften 10. Majj 1600.

1. Actum est de eligendo novo Rectore. Et quia ordo eligit And. Christianum, petiit is, ut præteriri posset hac vice propter alia multa Oeconomix negotia.

2. Walkendorphij constitutiones bleff aff Professoribus underschreffuitt. Missus est Notarius ad Nicolaum Theophilum et And. Cragium, qui ægrotabant.

Convocatio XVIII. 24 Majj 1600.

1. Significavit Rector, heri exspirasse Nic. Hemmingium, et M. Christophorum literis ad Rectorem perscriptis petere nomine uxoris relictæ, velint professores ipsi defuncto ultimum hunc honorem præstare et funus ad locum sepulturæ deducere. Id promiserunt professores, quotquot affuerunt, præter Aurifabrum, qui morbum, et Finckium, qui negotia publica alia prætendebat. D. Nicolaus [Cragius] de prodeundo in funus Hemmingij visus est sese excusare propter negotia, quibus adhuc implicabatur, aulica.

3. Om Amager Kald bleff proponered, om Universitas skulle noged deliberere, før end Cancellarius kommer hiem. Et nominatus est L. Scavenius, quem Rector dixit hanc ambivisse apud se functionem. Sed mandatum se habere a Cancellario, ut prius prospiciatur tali loco Joh. Erasmo, seque hanc Cancellarij voluntatem ipsi Joh. Erasmo significasse. Deliberaturus secus discessit, neque adhuc rediit. Conclusum: Episcopus referet ad Cancellarium, esse in corpore nostro M. Laurentium, qui petit illam functionem, et habere jam professorum suffragia, si non secus visum fuerit Cancellario.

4. (Henrik [Roggenthin] Bundtmager begjærede nogle Breve udleverede til Oplysning i et Søgemaal, han havde mod M. Niels Hammer i en Arvesag).

Convocatio XIX. 31 Maj 1600.

1. (Om Urigtighederne i Fogdens Regnskab. 2. Dr. Niels Krag begjærede paa sin Broder D. Anders Krags Vegne »att bliffue erlediget for det løfte, hand staar i for M. Peder Aagessøns Sønner«. 3. Om M. Hans Rasmussøns og Magrethe Søren Ingemands Fordringer paa M. Niels Hammer¹⁾).

4. Skal opsøgis breffue paa de gaarde y Heddinge, som icke ere gode nock emod vederlaged att regne. Huorum skal talis med Canceler.

1600. 4 Junij. Rectoratum solemniter in æde D. Virginis tradidit D. Petrus Vinstrupius D. Andreae Christiano, postea fuerunt sequentes convocationes.

Convocatio I. 6 Jun. 1600.

1. Proposuit Dn. Rector, M. Dn. Cancellarium consensisse, ut L. Scavenius ad functionem Ecclesiasticam in Amager vacantem promoveatur. Ejus successorem ipse Cancellarius nominavit M. Cunradum. Cui autem Professores suum tribuere singuli suffragium, ut is in locum L. Scavenij sufficiatur.

2. Dn. Episcopus indicavit, se in mandatis accepisse ab Aulæ magistro, ut significaret Professoribus, cogitarent de novo Ædile in locum A. Cragij. Id officium D. Thomas in se recepit a Professoribus rogatus, annuo spatio administrandum.

3. (Universitetets Bønder ønskede Tømmer og Gavntræ; det kunde ikke overlades dem frit, men de skulde have det til Prisen 1 Mk. for 3 Læs).

¹⁾ Prof. Hans Rasmussen (Skomager) tilligemed tre andre Personer vare 1596 gaaede i Borgen for M. Niels Hammer for en Sum af 120 Dlr. Blandt hans Cautionister var ogsaa Studenten Claus Hansen, en Søn af afd. Præst ved V. Frue Kirke M. Hans Thomesen — og Broder til Margrethe, Tolder Søren Ingemands Hustru. (Konsist. Kopib. i 4to (1594—1600) Fol. 76—77).

Convocatio II. 14 Junii 1600.

1. Receptus est M. Cunradus ad Professionem pædagogicam in locum M. Laurentij; qui etiam, postquam constitutiones de anno gratiæ subscripsisset, juramentum præstitit.

2 og 4. (Bestemmelser foranledigede ved Dr. And. Krag's Død).

3. M. Johannes Erasmus proluxa oratione petiit promoveri ad professionem Physicam nunc vacantem. Responsum accepit dilatorium, consulendum antea Cancellarium juxta Foundationem, atque ita post aliquid certi statuendum.

5. L. Scavenij Kaldsbreff bleff corrigered, beuilged oc sambyct¹⁾.

Convocatio III. 19 Jun. 1600.

Affuerunt et vocati 4 consules, Olavus Martini, Olavus Matthiæ, Petrus Munck et Christianus Albertinus. Qui præsentaverunt Nicolaum Johannis Senatorem: Hand gaff klagligen for, att der var bleffuen slagen wrag paa hannem, der hand i Chored er bleffuen aff Borgemesterne neffned thill en Kirckeuerge. Professores vndskylder dennem, de ved inthed med hannem andett end gode oc gott: men fordj de hadde stemmed paa Oluff Mortenssøn, vilde de tage dett i en god betenckning om Niels Hanssøn. — Endelig effter nogen disputadz paa begge sider bleff han confirmered en Kirckeuerge, oc anloffuede med haand oc mund troskab oc flittighed, som dett sig bør. (Derefter foretoges Frues Kirkes Regnskab »fra Bartholomæj 93 thill Bårtholomæj 94«).

Eodem die post meridiem affuerunt prædicti professores et Consules, et auditæ sunt rationes Christophori Magni.

Convocatio IV. 25 Jun. 1600.

1. (En »Stadstjener« eller »Bysvend« aflagde Beretning om, hvorledes han havde paagrebet en Student, Michel

¹⁾ I Registranten af 1633 er Fol. 155 indført Uddrag af hans Revers.

Christensen, i et berygtet Hus »blandt Jomfru Ingeborgs Boder« i en meget mistænkelig Situation; Studenten forsvarede sig det bedste, han kunde).

2. Søffren Fisker giffuer thillkiende, att Kongens bynder rinsrer digerne emellum Dammen oc Laagaarden; meener, att Vandett skall vdløbbe oc fisken, med huilched han vill haffue Universitetet aduared (etc.).

3. (Om D. Anders Krag's Kirkeregnskab).

4. Rector quærit, huorledis holdis skall med Gladsaxe Pension; om thienden aff Bidstrup effter D. Niels Hemmingsssøns død oc affgaang, om hun [Enken] foer nogen gode Intercessores, huad mand best kand suare derpaa.

5. (Om M. Niels Hammers Gjæld til Universitetet).

6. (Om Studiiskatten af Lunde Stift; M. Jakob Svaning, der »agter at residere i Lund«, ønsker at være Universitetets Procurator; Rektor siger god for ham).

Convocatio V. 12 Jul. 1600.

1. (Om ulovlig Skovhugst i Skee Skov).

2. M. Laur. Scavenius petit, Rectore referente, sibi concedi partem ejus pecuniæ, quæ debetur ecclesiæ Tornby in Amage ab hæredibus veterum Tutorum; velle ipsum Universitati cavere vel pignore vel alia ratione. (Spørgsmaalet blev ikke afgjort).

3. (Om 200 Daler, M. Hans Guldsmed skyldte Universitetet). 4. (Om nogle Penge »missis ad Academiam ex Anno gratiæ post obitum M. Petri Johannis canonici Aarhusiensis a procuratore M. Johanne Horsens«).

5. Skall paa Universitetets wegne schriffuis thill M. Claus vdj Herfølge, och begierris, att huis breffue om Eyendom eller andett, hand haffuer, Universitetet wedkommer och thilhører, hand thennem fra sig leverer.

6. Rector begierrrede, att motte bekomme den Ny Residentz, som byggis vdj Studijgaardt, sig wilde y fremtiden planthe ther en Hortum Medicum hoss. — Episcopus facile consensit. Resenius meenthe, ther kunde nogen

Anden haffue y att sige. Bleff ophagetth thill videre deli-
beration, naar Residentzen bliffuer ferdig.

8. M. Ivarus begierrede ett obett Universitetz breff
thill Bynderne vdj Bidstrup Sogen, om thienden hannem
ther eptther att følge. Rsp.: Hand kand thett well be-
komme, dog strax att antworde fra sig och casseris.

9. Om den Affgift aff Gladsaxe Prestegaard, som her
eptther skall fylge Universitetet. — Presten skall ther om
paamindes att yde, hues hand bør, hoss Universitetet.

10. Om Anno Gratia eptther D. Nicol. Hemmingium,
petiit Resenius scire nomine Capituli Roskild., quid Pro-
fessoribus videretur, et quantum concedendum inde Viduæ
et Hæredibus. Conclusum: Halffparten ex corpore Præ-
bendæ Hadstrup, som D. Jørgen nu strax annammer, skall
hand forskaffe viduæ et hæredibus vdj korn och smaa-
redtzell, och Resenius ther emodt forskaffe D. Jørgen
halffparten aff sin Præbende. Och Vniversitetet att beholde
sine 100 Daler, om Alltingest der med bliffuer holdt
klartt, som thett sig bør. Huor om att schriffue thil
Birgitte D. Nielses.

9. En Snedicker anklagede en Studentt for eet Slags-
maal, och indlagde sin schriftlige beretning, som bleff
lest. Studenthen skall sidde in carcere thill videre beskeedt.

Convocatio VI. 16 Jul. 1600.

1. (Om Option af Tiende efter afd. D. And. Krag).

2. M. Jonas Jacobi, qui hactenus fuit pastor ad S.
Spiratum, de voluntate Regiæ Majestatis et de consilio M.
Dn. Cancellarij ad docendum in hac Academia vocatus,
suffragiis quoque professorum omnibus physicus est desig-
natus. Præstito juramento prolixa oratione declaravit sibi
impossibile esse hora 12 docere propter officium ecclesia-
sticum, quod ipsi deinceps quoque ad aliquod tempus est
administrandum. Rsp. De hora commoda promiserunt se
deliberaturos professores. — Et statim ad consilia ad-
missus locum proxime supra Stephanium occupavit.

3. (Rector ønskede Forbedring ved sin Residens, men da denne ikke stod nærmest for Tur, satte Resen sig derimod, indtil Rector lovede selv at laane Universitetet 200 Daler dertil).

4. Rector indicavit, voluntatem cancellarij esse, ut relegetur Studiosus, qui jam 2° in flagrante crimine deprehensus est. Nomen ejus est Michael Christierni. Scripserat binas ad Senatum literas stylo mediocri elaboratas. Jussus est primam lineam secum afferre, ut inde deprehendatur, an esset partus proprius.— Statutum ergo est de consilio Magistratus, ut hinc se statim auferat et maneat usque ad festum Paschatis. Idque clam significatum, et superiorum mandatum mitigatum est. Locum mutabit intra Dominicum diem proximum. Postea intercessione honorum utetur ad Academiam, ut ad Natalem Domini vel prius huc redeat.

5. Concl.: att i morgen, 8 slar, y Borgmester og raads neruelse skall forhøris S. D. Anders Crages Kircke Regenskab. (De to følgende Convocationer omhandle kun dette Regnskab, og forbigaas derfor).

6. Rector indicavit, att de gaar om oc slar æsser¹⁾ neder. Er att befrøcte, at Universitetets boder skall komme thill skade.

Convocatio IX. 23 Jul. 1600.

1. (Overensstemmende med Fundatsen blev der indrømmet M. Jonas Senium efter M. Joh. Stephanus).

2. (Forholdsregler vedtoges mod Mølleren i Skee, som ikke kunde svare sin Landgilde).

3. Rector indicavit, att Bispen i Skaane er meer thill forhindring end befordring med Studij skatt att befatte sig med. Niels Pederssøn war nu deroffuer oc fick icke dirt mere end de j^c Daller. Concl.: Rector skall raadføre sig herom med Cancellario, oc see thill, hand kand forhuerffue itt Kongebreff, att Præpositi holder sig effter Fundatzen.

¹⁾ Esser, Ildsteder (formodentlig utilladelige).

En ex professoribus skall følge Rectorem thill Canceler, oc i lige maade giffue hannem thill kiende om vleylighed med Kongens penge, huilche Stipendiarij nu haffuer mist itt helt aar.

5. Rector begierer Professorum gode raad, huor hand skall holde med gieldsager, som kommer hannem saa mange for; mand legger dennem en vis thid for, oc naar den thid er om, er dett lige saa ner som thillforn, saa besuergis borgerskabet med steffning oc anden bekostning. Concl.: Nihil generaliter hic potest constitui, sed Dn. Rector pro sua discretione et pro circumstantiarum varietate facile poterit de hujusmodi statuere. Interim amice sunt consulendi consules de publicando edicto aliquo, ne quis ultra 1 marc. cerevisiam studioso cuicunque concedat, sub pænaamissionis debiti.

6. D. Thomas gir thilkiende, att Peiter Kyckelhane er død, skall haffue fridt leiersted i Kircken. Quæritur, huad hand haffuer giffued thill Kircken. Effterdj hans breff lyde ickon paa Kirkegaarden, gaff hand 12 daller thill for leiersted inde i Kircken.

7. Schola dimittenda pridie Calendarum Augusti.

8. Conclusum: Effterdj M. Iffver begier icke att skiffte Residentzs, bleff den M. Hans Steffenssøn communibus professorum suffragiis vndt oc efterladt, som S. D. Anders Krage udi boede.

Convocatio X. 6 Aug. 1600.

1. (Kirkevergerne i Lidøv og Smørum begjærede at fæste Kirketiende sammesteds).

Dette er den sidste Dag, M. Lavrits Scavenius har fungeret som Notarius; fra 3 Sept. 1600 til 22 Jan. 1603 er Protokollen ført af M. Kort Aslaksen, men med langt mindre Nøjagtighed og Udførlighed end forhen. Forhandlingerne i de sidste fire Maaneder af Aaret 1600 (og den første Del af Aaret 1601) indeholde næsten intet, der har mere almindelig Interesse eller historisk Betydning; for en meget stor Del dreje de sig, forsaavidt de ere optegnede, om Gjeldssager, paaførte M. Niels Hammer, og lignende Sager, som denne atter paaførte sin Morbrøder M. Hans Hemmingsen. Af de øvrige Forhandlinger kunne følgende to Antegnelser bemærkes:

4 Octob. »Niels Pedersenn biuder och befaller wi att anholde aff M. Hans Guldsmeds Stipendio thette Aar 1600 en half hundrede Daler nu thill Michaelis, och thill paasche en half hundrede Daler¹⁾«.

26 Novemb. »M. Christianus Lumborgh bleff approberet att skall were en Exspectans thill thett Regiæ Majestatis Stipendium, som Kongelig Majestet nadelig giffuer fire studenther vdenlands att studere meth«.

Anno 1601.

Convocatio 2 Maji præsentibus Rectore, Episcopo, Resenio, Finckio, Stubbæo, M. Jona, Stephanio.

M. Johannes Stephanus proponeret, om hand aff sin egne pendinge maatte forbedre hues behoff giordis paa hans Residens. Da bleff saa samtycktt, att hand maatte forstrecke 100 Daler thill samme residens att forbedre, och skulde hand fortøffue efter sinn betallingh, inthill saa lenge att Dn. D, Andreas Christierni, nunc temporis Magnificus Rector, haffde faaet sin betallingh igienn for hues hand haffde paa sin residence forbygd.

M. Christiano Johanni Ripensi bleff beuilgett att nyde sit stipendium endnu ett Aars thid; och skall hand holde sigh op imidler thid in vicinis locis.

Abraham Jacobssen [de Cardes] begierer och, att Academiet wilde forhielpen honnem thill thett beste enthen meth Stipendio Regio heller y andre Maader.

M. Jonas begierede paa sin steffsøns vegne, Tancredi, att hand maatte bliffue en exspectans thill thett Regiæ Majestatis stipendium, qvod qvatuor Studiosis in externis locis confertur. Bleff saa beuilgett, att hand samme Stipendium maa bekomme.

De widnisbyrd, som widnett om then Student, som haffde huggett then hoffkarll, bleff hørd och examinerett.

¹⁾ Paa denne Maade søgte Universitetet at faa en Gjæld betalt, som det ikke paa anden Maade kunde faa indreven.

Kristen Lauritssen widnett meth opragth fingre, att then hoffkarll kom thill thennem y Fioll stredett, ther de wilde gaa wd att spassere, da spurde hand then Student, som hug hannem, om hand iche war Las Hansens Søn. Da drogh hand hans werge och wilde haffue hugget hannem, men hand buchett for honnem nogle gange. Siden stack hand ind paa honnem, och rendte wergett igiennem hans Kappel. Ther studentthen thett fornam, wnderløb hand honnem och fick wergett fra honnem. Saa løb hand strax hen thill en anden hoffkarll och fick wergett fra honnem, och strax søgthe studentthen igienn, och hugh thill honnem, saa hand nøddes thill att werge sigh for honnem, och bleff studentthen først Saar giort paa hans hage. Siden hug hand samme hoffkarll offuer hans hoffuet igien. Ther thett war skedt, togh de andre Karle honnem och fulde honnem thill bardskeren att forbinde. Thett samme widnett och thuende andre Studenther, wed Naffn Biørn Anderssen och Andreas Johannis.

Convocatio 9 Maji 1601.

D. Andreas Lemvichus Medicinæ D. & Professor hoc die Bibliothecam suam Academiæ legavit, exhibita notario Academiæ scheda, qvam in publica Acta referri voluit, cujus hic tenor est. (Trykt i Kbhvns. Univ. Hist. IV, 502).

Convocatio 16 Majji 1601.

Hans Horsens lodt indsteffne D. Nils Crage for nogle børns pendinge, som D. Anders, hans S. Broder, haffde hoss sigh. D. Nils menthe, att samme Pendinge skulle aff feldis gods betallis. Bleff saaledes besluttett, att efftherdi D. Nils haffde wdlagtt hans Anpart, da skulde D. Nils paa Enchens wegne bethale then anden part, dogh hans rett wforkrenchett.

Convocatio 1 Julij 1601.

En Student vedt naffn Nicolaus¹⁾ bleff anklagett aff

---

¹⁾ Maaske den Niels Jørgensen, hvis udaterede Relegationsprogram findes indført i Konsist. Kopibog II, Fol. 6.

en Qvinde, att hand haffde huggett y hendes dør och haffde wdslagett 3 Vinduer. Conclusum fuit, ut relegaretur ad biennium, et fenestras illas curaret reficiendas intra diem unum.

Convocatio 15 Julij 1601.

De thuende Studiosi, som vandt meth then hoffkarll, efftherdi. de war funden om Natten paa Gaden contra edictum Rectoris, bleff relegerede ad biennium.

Decretum tunc temporis Academiæ fuit, att Ingen skall thilstedis att haffue thuende gaarde, heller att affbryde then ene gaard. Och thersom Nogen findis, som haffde affbrudt husene paa then anden gaard, da skall hand iche thilstedis att afføre sitt gods, før end hand faar opbygget husene igien paa then anden gaard, hand haffuer affbrudt.

I Aarets sidste fem Maaneder, da Universitetet var opløst paa Grund af Pesten, ere ingen af Konsistoriets Forhandlinger indførte i Protokollen.

Anno 1602.

Convocatio die 18 Januarij. Præsentibus Rectore, D. Nicolao Krage, Episcopo, Dibvadio, Theophilo, Lemvicho, D. Andrea Ripensi, Finckio, M. Jona, M. Ivaro Stubbæo.

Om Lemvichi bibliotheca bleff beuilgett att skulde aff Notario publico registeris.

D. Anders fremblagde en forsett modt D. Nils Krage, paa huilchett bleff schreffuit.

Convocatio then 20 Januarij 1602.

Peder Frandsen kreffuit aff D. [Hans] Frandsens Stipendio, huad hand formener hos Universitetet att were beholden.

Bleff proponerit om enn Kappe, huilchen enn studenter haffde satt enn Mand y pant, och enn anden Studenter kiende sigh wedt samme Kappe. Studenthen loffuede att wilde betale samme Mand, hues hand war hannem skyldigh, nu thill Paasche nest kommendis, som war 5 Mk. 6 Sk. danske.

Samme Dagh bleff de widnisbyrd hørd offuer then Studenther, som haffde stuckett Nils Guldsmeds Sønn. — Ein Mand, wedt Naffn Hans Klauffssen y Pile strede, widnett, att hand fantt then saar giorde Person, wedt Naffn Hendrich, meth handskerne paa henderne: huilche hand togh honnem aff. — Hans Mattssen widnett, att hand saa Anders Kullebo haffue enn dragenn Kniff y handen. — Ein anden Person, wedt Naffn Lauritz, widner, att Anders Kullebo skulde haffue sagtt, før end skaden bleff skedt: att ther skulde flyge stene om theris hoffueder, saa de skulde gaa ind thill hiernen. — Jacob Mattssen widner, att nys effther hand war stucken, da stod Anders Kullebo medt enn Kniff y hans wenster haand, och war ingen hos hannem wden Anders Kullebo allene. — Petrus Johannes widner, att Anders togh fatt paa Hendrich, och hand haffde enn dragen Kniff y sin haand. — Ein Qvinde wedt Naffn Ellene Nilsdaatter widner, att om Affthenen, ther Anders Kullebo kom hiem, da war hand blodigh wnder Ansichtt, da bar hun hannem wandt, och han todde sigh. Da sagde hun: Jegh troer iche, y haffuer giort nogen skade. Da sagde hand: Jegh war y saadan perlement, som Jegh war aldrih y. Da togh hand paa sin Kniff och sagde: then, ther sprangh for thenne, hand skall iche klø. Da suarede hun: Jeg thiier iche, y haffuer giort skade meth samme Kniff. Da suarede hand: Ther war thenn, som fick aff honnem, men Jegh wedt iche, huem hand war. — Oluff Jacobssen widnett, att hand saa, att Hendrich stodt hos Anders Kullebo y sit bislagh hand, och da stack honnem. Da sagde Hendrich: O nu haffuer Jegh faaett noch. — Item Anders Kullebos wert, wedt Naffn Søren Murmester, widnett, att hand sagde om Affthenen, ther hand war kommen blodigh hiem: Ther er ein, som haffuer faaett saa møgett som Jegh. — Item mand heffde then saargiordes Kleder op, och forsøchte Kniffuen, da fands hullen paa hans Kleder att komme offuer ens meth Anders Kullebos Kniff. — Reliqui duo studiosi, qui in eodem tumultu cum

Andrea Kullebocio fuerant, juramento promiserunt se præsto futuros, donec controversia hæc ad finem producta fuisset. M. Simon Badsker gaff saadan fortroetning om then Person, som var stucken, att hand well bleff wedt liffuet, och formente, att skaden inden 8 Dage well skulde bliffue hell.

Convocatio then 23 Januarij 1602.

Dñs Episcopus intercessit pro Isenbergio suo affini pro Stipendio Regio impetrando. Conclusum est, illi conferendum esse stipendium, ita tamen, ut qui prius approbati sunt, non excludantur.

Nils Guldsmed beuilgede, att Anders Kullebo maatte paa Borger komme wdt, indthill hand fick sin dom.

Convocatio then 26 Januarij 1602.

Proposuit Dñs Vice-Rector de successore Cragij, et utrum in ipsius locum succedere posset M. Cunradus: cui suum suffragium tribuere singuli professores.

D. Dibvadius pro filio suo Christophoro intercessit, ut ejus quoque ratio apud Academiam habeatur, qui locum aliquem jam obtinere posset. Nihil certi et definiti illi responsum.

Convocatio 29 Januarij 1602.

Studiosus quidam, cui nomen Andreas Kullebo, relegatus est ad triennium¹⁾.

Convocatio 3 Februarij 1602.

Studiosus quidam, cui nomen Johanni Coldingensi, relegatus est ad annum, quod cum scorto rem habuisset, apud quam *ἐν ἀποφώρῳ* deprehensus.

Deliberatum est, quodnam respondendum erat D. Dibvadio petenti locum pro filio in Academia. Existimarunt;

¹⁾ Relegationsprogrammet af 2 Febr. 1602, hvorved Anders Kullebo forvises fra Univ., findes i Konsist. Kopibog 1602—32. Fbl. 7. Han havde støjet om Natten paa Gaderne, havde mod Øvrighedens Forbud, søgt Indtægt ved at synge for Dørene, og havde derved taget Brødet af Munden paa fattige Skoledisciple. Helligtrekongersaften havde han givet Anledning til slem Gadespektakel, hvorved en Skolediscipel var bleven farlig saaret.

non consultum esse, ut hoc tempore ad ullam professionem in hac schola admittatur: Habendam potius rationem hoc tempore M. Cunradi et M. Christierni, qui nunc præsto sunt, et quorum opera magis usui esse possit Academiæ, eo quod lingvarum et Theologiæ studijs operam navarint.

Convocatio 6 Februarij 1602.

Propositum est de successore Cragij, an M. Cunradus in ipsius locum succedere posset. Omnes rursus ut antea suum tribuere suffragium.

Item de M. Christiano in locum M. Cunradi sufficiendo assensum est ab omnibus.

Convocatio die 19 Februarij 1602.

D. Finckius rogatu Dominorum Professorum suscepit in se Professionem Rhetoricam. In cuijus locum substituitur M. Johannes Erasmus.

Ellene M. Hans Guldsmeds begierer tuende testamentarios. Ordinantur illi a consistorio testamentarij D. Andreas Lemvichius et M. Johannes Stephanus.

Secundum constitutiones Academicas concessus D. Nicolao Cragio annus gratiæ.

Convocatio die 22 Februarij 1602.

D. Nicolaus Cragius Rectoratu se abdicavit, qui tum Clariss. Dño D. Resenio est demandatus.

Convocatio die 23 Februarij 1602.

M. Johannes Erasmus introducitur cooptaturque in ordinem senatorium Academicum: concessus illi locus proximus post M. Johannem Stephanum.

Eodem die decimæ sunt distributæ: Dno. Episcopo bleff beuilgett Hadstrup. Dno. Thomæ Finckio Snoldeløff. M. Jonas Bistrup oc Kornerup, och bleff honnem fremdeles concederet 2 pund som en affgift aff Bistrop thiende att beholde. M. Johannes Stephanus fick Agerup thiende. M. Hans Rasmussen fick Jersie och Hagentrup. M. Conradus Suagersløff.

Convocatio 24 Februarij 1602.

M. Cunradus, qui hactenus pædagogico in hac Academia

munere perfunctus fuit, græcæ lingvæ Professor designatur et in ordinem senatorum Academicorum cooptatus. Qvod felix et faustum!

Convocatio die 27 Februarij 1602.

(Dr. Resen begjærede, da Døden er vis, men Dødens Time uvis, og hans Børn havde mistet deres Moder, at hans Kolleger vilde sørge for to Formyndere for dem af deres Kreds, i Tilfælde af at han døde).

Convocatio die 10 Martij 1602.

De stipendio rursus propositum est a Magnifico, utrum id Tancredo concedi posset: Cancellarij hanc esse voluntatem indicabat, ut Tancredo id concedi posset, ita tamen ne violetur fundatio. De Abrahamo rursus deliberatum, utrum illi quoque stipendium conferendum. Omnes illum esse stipendio dignum judicarunt. Ideoque id illi conferendum.

Convocatio die 10 Aprilis 1602.

D. Nicolaus Cragius lodt sigh forlige meth sin broders høstru, Ellene D. Anders Crages, saaledes, att hand wilde lade bliffue ther wedt, som war thill forne giort. Dogh disse thuende stycker wilde hand att skulde holdes: 1. wilde han haffue de 10 Mk., som resterede. Om huilche Dñs Episcopus paa minthe honnem: om hand haffde nogen ond mening ther meth; da suared hand, och soer wedt then leffuende Gud, att hand iche haffde nogen ond Mening ther meth eller mistanche y nogen Maade. 2. huad then Glasaxe thiende belanger, formenthe D. Nils, att then skulde were thill fellis. Huilchett hand loffuede categorice for sin person, och formenthe, att de andre meth arffuinge thet well skulde beuilge, efftherdi then war forhuerffuet ex Universitatis speciali gratia for hans och D. Anderses bøn, da hendes breff stodt endnu wedt sin fuldmacht, at Altingest skulde were y fallett. Huad wdgiæld och indgiæld belanger, bleff saa beuilgett, at huer skulde tage sin del y gielden som y Arffuen, och gielden skulde aff feldes gods betalís.

Convocatio die 12 Maji 1602.

Frederich Lange begierer att were exspectans thill Universitetens pendinge, naar de skall settes igien paa renthe.

D̄s Johannes Jani f. Hallandus begierede sin sedem att wide. Bleff saa concluderitt, att M. Christiernus skall staa y Kircken hos M. Cunradum, och Dn. Johannes paa then anden side, som M. Frans¹⁾ staar.

Hendrich Rogenthin begierede, att M. Nils Hammer maatte bliffue stembt thill Consistorium, heller och hand maatt faa ein affwiis. Bleff saa suariitt, att efftherdi hand er ein fredløs Mand, da kand wi inthett befatte oss meth honnem.

Studiosus quidam, cui nomen Nicolai Petri, qvi ad biennium fuit relegatus, ab Academia rursus receptus in gratiam.

Convocatio 26 Majji 1602.

Holger Gagge bleff thillsagtt ein Klare Jord wden Stedsmaall.

Nils Klawessen Siningius fih commune totius senatus Academici et consulum, qvi tum aderant, suffragium pro obtinenda functione Ecclesiastica ad D. Virginem.

Conclusum est de domo Consistorij reficienda.

Convocatio 1 Junij 1602.

D̄s D. Thomas Finkius in locum D. Andreæ Christierni ad Oeconomi munus suscipiendum omnium suffragiis eligitur. Idem promisit M. Ivaro 50 thaleros ad refectionem residentie ipsius.

Convocatio 12 Junij 1602.

Novi ædiles constituti sunt D. Lemvichius et M. Jonas. Pedelli duo præstiterunt suum juramentum.

Convocatio 17 Julij 1602.

Kongelig May. befaling, som Eustachius von Tymen haffde forhuerrfuet, blev lesd.

¹⁾ M. Frands Jonsen, Rektor ved Vor Frue Skole.

Degnen paa Amager anholt om sin Confirmatz paa Kaldett. Responsum, att hand skall holde, huad hand thil forne haffuer loffuit Rectori och Professoribus.

Quæsitum, ubi nam degeret Andreas Lucae f.? Rsp. ipsum jam commorari in Stempfherit.

Elza Mulena exhibere curavit mariti defuncti rationes, cujus nomine petijt dns Episcopus annum gratiæ ex canonicatu Ripensi; deinde ut sub tutela maneret Academiae, necnon ut jure fruereetur viduarum, quibus ex bonis Academicis singulis annis benigne fit. — Rsp. Rationes alias examinandas. Annus gratiæ illi ex Canonicatu concedi non posse; ea enim ratione Academiae injuria fieret. Sub tutela quidem Academiae hic residere potest et debet, ex quo Maritus Academiae membrum sit. At gaudere jure viduarum non posse, quandoquidem Maritus non obiit professor, sed antea Universitati valedixit.

Convocatio 3 Augusti Ao. 1602.

M. Francisco Rectori scholæ Neostadiensis¹⁾ remisit Senatus Academicus dimidiam partem pecuniæ, quam fisco Universitatis debebat, videlicet 6 thaleros.

Drude salig D. Peders efftherleffuende høstru begierer formedelst D. Thoma Finckio, att hun maatte were wnder Academiens Protection och beskermelse. Huilchett bleff hende beuilgett.

Convocatio 14 Augusti Ao. 1602.

Then Degn paa Amager bleff kaldett for consistorio och flitteligen admonerit aff Magnifico, at ther som hand saaledes wilde tage aff stedt, da wilde de sette honnem ther ydt igienn. Och togh the den sag y betenckelse paa 3 eller fire wggers thid.

M. Niels Hammer lodt lese in consistorio eit Konge-

¹⁾ Betyder vistnok Næstved (der i ældre Tid skreves Næsted); og M. Franciscus er Frants Jørgensen, der i Juli s. A. havde taget Magistergraden ved Universitetet og formodentlig stod til Rest med Promotionsgebyrne.

breff, meth huilchett hand becom sin fredt igienn aff Kongelig May^t och bleff restitueret in integrum.

En bogh, som ein borgere y Helsingør haffde transfereret, wedt naffn de 7 wise mestre, bleff samtyckt att maatte tryckes.

Convocatio 16 Augusti 1602.

Deliberatum de successore ad Ecclesiam Eggisløff. Omnēs suffragium suum tribuere Dno Johanni etc.

Convocatio die 2 Octobris 1602.

M. Hans Rasmussen loffuede, att hand inden 8 dage [vilde] giffue sig thill Regenskab meth Hans Reinildsens efterleffuerske om nogen handell och irringe, som thennem war imellem.

M. Nils Hammer beklager sigh, att fogden haffuer beslaget hans boder.

Convocatio die 18 Decembris 1602.

Studiosus quidam arresto detentus hinc se subduxit. Qui postea in Cimbria in diocesi Arhusiensi sine testimonio Universitatis ad Ecclesiasticam functionem est admissus. Scribendum ad Episcopum ejus loci et studiosum illum. Ille quidem amice admonendus, ut in posterum cautius agat, nec quicquam adversus fundationem Academiæ designet. Hic vero a Rectore citandus.

Om Amager Degn bleff delibereret, hvad hand skulde haffue for sin wmagh: hand skall haffue $\frac{1}{4}$ aff kornet, och aff offeret skall hand haffue halffparten.

Ein Person aff Skaane begierede sitt testimonium Universitatis. Mens prætequinden same sted lodt arrestere honnem samme testimonium, efftherdi hand haffde loffuet att echte hende, mens siden haffde slagett [thet] hele y wand meth hende. Rector injungerett honnem, att hand skulde drage ther hen och føre gode widnisbyrd thill bage meth sig om then sags leilighed. Saa wilde Rector forhielpe honnem, saa witt som retten kunde meth føre.

1603.

Convocatio 22 Januarij.

Notariatum resignavit M. Cunradus, quem præstito juramento omnium suffragiis adeptus M. Christianus.

M. Johanni Johannis f. deputata est Frisiorum pecunia.

Quicumque posthac fruituri sunt stipendio Regio, quod ipsius Majestas gratiose impertit quatuor studiosis, qui in exteris studiorum gratia degunt, illi, antequam stipendium hoc obtinere possunt, tenentur in hac Academia Magisterij gradum capessere. Id quod ex Mandato Magnifici Dn. Cancellarij in has tabellas referri voluit Magnificus Dn. Rector.

Her slutter M. Kort Aslaksens Haand, for det følgende Aar var M. Christen Hansen (Riber) Notarius.

Convocatio 16 Februarij 1603.

1. Propositum fuit de anno gratiæ inter viduam D. Nicolai Kragii et M. Jonam, och bleff lest a Magnifico literæ procuratoris och en dom, giffuet y Riber capitel mellem M. Jons Procuratorem och Elsæ D. Niels Kragis S. Respondit M. Jonas, sibi nihil controversiæ esse cum ipsa quoad annum gratiæ, men att hand holtte sig til indfestning och andet wuist, som her icke til annum gratiæ.

2. Om de bøger, som er bleffuen borte, der S. Niels Bruse¹⁾ curerit Bibliothecam Franciscanam in templo, wore nij tilhobe, och beklager hans hustru sig, att hun icke kand betale denom. Petit remissionem. Conclusum, att efftherdij hand haffde der for sin løn, 4 daler, de daa icke kunde efterlade Studenterns bibliothecam Franciscanam att forringis. De wille dog forhielpe hinde y andre maader; att hun derfor wille forspøre sig hoss andre och giøre sin fiid, att hun denom kunde opsøge och indføre.

5. Om Hans Hegelund, Borger y Ribe, att hand nu skulle giøre klartt om den arff, hanom angaar och D.

¹ Forhen Universitetspedel.

Anders Kragis S. hustru. Item S. Christen Hegelunds skrin att opluckes.

6. M. Tuord beklager sig, att hand frys saare. Petit Elemosynam. Rsp. Petat. Proposuit Rector om M. Padborgs fattigdom. Professores loffuer, att de will giffue hannom noget till hielp. Conclusum, att honom skulle giffues en almusse ex bonis Studiosorum per D. Finckium.

Convocatio 17 Februarij 1603.

Iterum de anno gratiæ inter M. Jonam et Elisam D. Nicol. Kragii P. M., quæ una aderat. (Vidtløftige Forhandling, der førte til en endelig Overenskomst).

Die 22 Februarij 1603.

1. Agebatur de causa heriditaria inter Helenam D. Andr. Kragii P. M., cujus marito M. Joh. Jano Rector breviter exposuit totum negotium, et Elzam Muleniam D. Nicolai, cujus nomine frater M. Nic. Mullenius, D. Christiernus & Johannes Hegelundus aderant. Res composita est eadem sententia, qua in convocatione die 10 Apr. Ao 1602.

2. Proposuit Magnificus Rector de promotione Baccalaureorum juxta Dnj Cancellarij postulatam. Item quod M. Jonæ renuenti hoc dixerat, ut mature intimationem et invitationem affigeret nomine Facultatis Philosophicæ. Conclusum, att M. Jonas skall invitere nomine facultatis¹⁾, ut oportet, et quemadmodum ante ipsum fecerunt alii.

Convocatio 12 Martij 1603.

5. De disputatione proposuit Magnificus, quis videlicet professorum disputare deberet hoc mense, an M. Cunradus,

¹⁾ M. Jon Jakobsen var 1602–3 Decanus for det philos. Fakultet. Han holdt dog ikke Promotionen; men i Juli 1603 bekendtgjorde Johannes Stephanus, der da var Decanus, at Bakkalavrpromotionen skulde holdes i September. Studenter, der vare skikkede til at tage denne Grad, indbødes til at melde sig. Ved Program af 27. Sept. 1603 indbyder Rector Joh. Pauli Resenius til at bivaane Promotionen af 23 Bakkalavrer, der Dagen efter skulde ske in inferiore Auditorio. Promotionen skulde forrettes af Decanus, M. Joh. Stephanus. (Univ. Bibl.).

an M. Jonas. Nihil conclusum fuit, nam uterqve sese excusavit.

Convocatio 16 Martij 1603.

5. (Proposuit Magnificus) Om bibliothecen til Universitettett, att der ere mange bøger borte, och att der motte gøris en rictige Catalogus. 6. Concl. Att der skall gøris en bog, vdi huilken skal optegnes klar Register paa alle bøger. Och att bøgerne skulle icke bliffue saa lenge borte hoss denom, som denom laaner.

7. Om de Winduer paa den offre bibliotheck, at Karmene kand tages aff den gamle D. Andersis Residentz, som nu er D. Georgij ny opbygett.

8. Item, att paa Consistorio skal malis de tre danske Konger, fundator etc.

Convocatio 13 Aprilis 1603.

D. Doctori Thomæ Finckio demandata facultatis Medicæ professio. In ejus locum ad Professionem oratoriam subrogatus est M. Jonas. In hujus vicissim locum successit M. Johannes Erasmus. M. Christierno Johannis f. designata est professio Mathematica. (Ad primam Pædagogicam in locum M. Christierni ascendit Johannes Jani Hallandus. In ejus locum¹⁾ M. Nicolaus Johannis f.²⁾ ad pædagogicam professionem admissus.

Decimæ eodem die sic distributæ: Rector bekom Vor Frue tiende oc Græffue tiende. M. Jonas sich Bistrup oc Frue. M. Cunradus sich Gunsemagle thiende. M. Christiernus Joh. bekom Suagersløff tiende. M. Johannes Johannis f. sich Kornerup. Bleff och beuilgett, att nu thill Paasche maatte distribueris thill aff pendinge.

Convocatio 27 Aprilis 1603.

1. Propositum fuit de negotio inter Universitatem et Capitulum Lundense de annis gratiæ.

¹⁾ Det indklamrede er tilføjet senere med en anden Haand.

²⁾ D. e. M. Claus Hansen Jæger.

2. De Bibliothecæ Catalogo exscribendo, et ut libros singuli professorum reddant, donec describatur Catalogus.

5. Domina uxor Mag^{ci} Cancellarij petit Studioso cuidam concedi mensam regiam. D. Dibvadius putabat, consultum fore magis, si ordine fieret progressus juxta catalogum expectantium. Sed specialiter hoc fuit concessum.

6. Dnj Magnifici Cancellarij voluntas et mandatum fuit, referente Mag^{co} Rectore, ut publico programme annuæ professorum lectiones Studiosisⁱ proponerentur cum in honorem Academiæ, tum in Studiosæ juventutis emolumentum etc.

Convocatio 4 Junij 1603.

2. De Studioso quodam Johanne Petri f. Hvessing citato. R^o Erasmus respondit, pecuniam adesse pro creditoribus. Deinde, quod insalutato Rectore, sine publico testimonio, hinc abierit Studiosus idem.

3. De disputatione in Mense Junio; sed nemo professorum voluit in se suscipere. Recitata fuit schedula a rectore, ut singuli ex voluntate et proposito Mag^{ci} Cancellarij mensem certum haberent, in quo disputarent.

7. Literæ Regiæ de pecunia Academiæ mutuoⁱ data, ex Regia Majestate, som er Restantz. Conclusum; ut solvatur summa, et in continenti remissæ sunt literæ ad præfectum urbicum per pedellum.

8. De baccalaureis promovendis, et tradita est schedula M. Stephano, Studiosorum numerus 22.

10. De Professoribus Roschildiam mittendis etc.

11. Om distributz til Pindsdag.

12. De novo Rectore, Dño D. Claudio Theophilo, id quod conclusum est, ut fiat resignatio ad 24 Junij pro more Academico. Egit quoque gratias Mag^{cus} Dnus Rector toti Senatui.

16. Om giesterij pending in anno gratiæ effter S. D. Niels Kragis proustj, om Vniuersitetet skulle haffue der aff med. Affirmatur, si fundatio et consuetudo approbent.

NB. 20 et 21 Junij publice et privatim examinabatur Dñus Candidatus Vilhadus Adamius a professoribus facultatis Medicæ D. Thoma Finckio et D. Andrea Christiano.

Porro seqventibus duobus deinceps examinabatur Jonas Erasmi f. Charisius Med. D., Jur. Candidatus, a D. Nicolao Theophilo et D. Georgio Schumachero. Porro publice pro gradu disputabant. Ille ad d. 25 Junij: Hic die 27 ejusdem mensis etc.

Convocatio 29 Junij 1603.

2. Legebantur literæ D. Gellii ad Rectorem et Professores. Erant petitoræ, ut vocaretur in Academiam, cum propter parentem, tum propterea quod Stipendiarius Reg^m Maj^s fuerat. Referendum esse prius ad Magnificum Dm. Cancellarium. Deinde D. Georgius pro suo filio locum petebat. Censebant etiam, id referendum esse ad Cancellarium magnif.

3. Bleff lest en Ebbe Munckis warsel til Vniuersitetett om en oldengang mellem Burup och Hallebymark.

5. Literæ M. Hieronymi¹⁾ de anno gratiæ M. Petri Høgs ad Rectorem scriptæ.

Efterdij Amager Kircke haffuer vid 700 dl. til beste, bleff besluttett, att den skulle teckes med kobber paa den syndre siide etc.

Rectoratus Dnj. D. Nicolai Theophili.

Convocatio 16 Julij 1603.

2. Et bud aff Helmstad indlagde ett bref aff Helmstads Uniuersitetett til Vniuersitatem om Christiano Fabricio om nogen giæld, hand skyldig var ther samme steds. Och vor Michel Smid self tilstede paa sin Søns vegne. Summen beløb sig vid j^c daler. Michel Smid erbød sig att wille fornøye allt, huess hans søns Haandschrift indholttte, och stille budett tilfrids med ware och pendinge.

¹⁾ M. Hieronymus Justesen Rauch var Universitetets Procurator i Viborg Kapitel.

3. Om D. Vilhado bleff proponeritt och concluderit, att hanom skulle efterladis, huess der hellers pleyer att giffuis in fiscum universitatis.

4. Om den controversia inter universitatem et capitulum Lundense, att dett skulde staa en tiid lang in adventum Mag^{oi} Cancellarij.

Convocatio 18 Julij 1603.

Proposuit Dnus Magnus de Sepultura Johannis Bernekow, quanti videlicet constaret.

Convocatio 25 Julij 1603.

Proposuit Dnus Magnus de Dno D. Gellio, quod esset recipiendus in locum secundi Medici, et colligebantur vota professorum, qui omnes unanimiter vota dabant ex consensu Mag. Dnj. Cancellarij.

Convocatio 30 Julij 1603.

4. (Om en »Studiosus Jesuviticus« s. Ny kirkehist. Saml. IV, 754).

5. Om skuolmesteren y Malmøe, om hand icke skulle hid convoceris et edere confessionem suæ fidei, cum sit suspectæ fidei.

6. Dnus D. Resenius indlagde ti Kirkebøger paa Vniversitetz Kircker, huilcke de haffue Jus Patronatus til.

Convocatio 15 Avgusti 1603.

1. Lectæ sunt literæ Dnj Olai ad M. Jonam om Bistrup tiende, att der vare nogle, som wille haffue Kongens part [af Tienden] til S. Ibs Kircke.

3. M. Iuari halfue broder och Suoger lader sig bemercke, att de icke haffuer bekommet deris federne part etc. och indlagde Lucas [Hansen] sin berett, som indholdt fire artichler. Derpaa daa suarede M. Iffuer, att hand vor icke steffnitt lowligen, och kunde derfor icke sware hanom, dog wilde hand gierne sware allt, huad rett er. Item att hand skulle beuisse sin fuld macht paa M. Simons¹⁾ wegne,

¹⁾ Simon Buschmann, Badskjær i Kjøbenhavn, var gift med en Søster (Halvsøster) til Professor Iver Stub.

och paa sin moders wegne. Dertil Swarede Lucas, att hand icke talte paa sin moders wegne. Conclusum, att Lucas skulle steffne för^{ne} M. Iffuer, och skee daa lowlige tiltale och gienswar och en endelig dom.

4. Dnus Episcopus fremsatte om Her Matz y. Seeby, att hand vor kommen y Slagsmaal med en bonde, och att hans arm var slagen y tu etc., qvemadmodum literæ Dnj Ebbonis Munck ad Dn. Episcopum significarunt. Conclusum, att der skulle föris widnisbyrd paa begge parter, och att den skyldige kunde straffis etc. Dnus Episcopus begierede alworligen, att der motte forhandlis vdi Sagen, eller hand paa sit embids wegne wilde suspendere hanom ab officio etc.

Convocatio 17 Augusti 1603.

(Videre Forhandlinger vedkommende M. Iver Stubs Arvestrid med hans Halvbroder Lucas Hansen; denne Sag stod paa henved et Aar, og Konsistoriets Forhandlingsprotokol er opfyldt med Indlæg i Sagen).

Convocatio 19 Augusti post meridiem.

Agebatur negotium de querela Studiosorum in cibo male olente, ut illi dicebant, qvem illegitime ad Rectorem et Professores detulissent. Vocabatur præpositus et quærebatur causa, cur ille abfuerit a mensa ea vespera. Vocabantur tres Studiosi in infimis mensis, neque erant præterea alii decani in tota communitate eo tempore. Recitata fuit lex sexta communitatis. Vocabatur præpositus, et interrogatus fuit, quis fuerit ejus loco constitutus. R^t. Proximus mihi. Adveniebant complures studiosi, inter quos præcipuus erat, qui vicepedellum agit, qui cibum detulit ad professores etc. Agebatur de pæna ipsis inferenda juxta legem sextam. Conclusum, ut singuli eorum, qui huic seditioni intererant, marcam danicam darent, quam juxta legem Præposito darent in usum pauperum Studiosorum. Deinde retulit Dnus Episcopus Dnj Oeconomi nomine et relatione, quod intra quatuor mensium spatium quingentos convivas invitassent: Id quod fieri non oportuit, quia contra leges esset. Responderunt Studiosi deliberato consilio, se nolle marcam

dare sed potius mensa privari. Et alius quidam, Johannes Brun Moltbechius, dicebat aparte: nescio, an domini commensales velint esse contenti hac vestra multæ impositione. Denique alius quidam, Christianus Matthiæ, contumaciter omnium nomine dicebat, nolle Studiosos multam dare, sed potius mensa carere velle. Et hic, quia impudenter et contumaciter fecerat, jussus est ire in carcerem, qui descendens sese reliquis conjuratis immiscuit commensalibus, qui etiam violenta manu Pedellum detinebat a proposito, adeoque violentas manus inferre volebant, ita ut rediens clamaret: de wille sla mig ihiel. Hinc commotus Senatus Academicus cum Rectore descendit et vidit atque audivit obstinatam et effrenam malitiam fere omnium studiosorum, qui aderant, clamantes: Nolumus, Nolumus etc. Sed ivit deinde ultro Christianus ille Matthiæ in carcerem, avdiens sibi a Resenio datam electionem, an sua sponte vellet ingredi, an discedere etc. Inter exeundum quidam contumaciter portam maleo pulsavit.

20 Avgusti convocabantur et aderant omnes professores cum Mag^{co} Rectore, excepto M. Cunrado. Non n. domi erat M. Jonas.

Gravem querelam instituit Magnificus de effrena illa et nunquam ante audita contumacia et conjuratione Studiosorum, qui Regiæ Maj^{stæ} fruuntur mensa. Erant autem numero circiter 75, qui omnes separatim audiebantur, ut responsum darent ad quatuor articulos: an fuissent cum iis, qui contra legem datam cibum minus bonum ad professores detulissent. Omnes, quatuor aut quinque exceptis, dicebant, se adfuisse una cum cæteris. 2. an vellent mulctam dare impositam, quæ erat marca danica, an mensa privari. Dicebant omnes, 13 exceptis, se potius mensa regia velle carere. 3° an fuerint in numero eorum, qui nolumus clamabant, et horum quinque erant, qui aperte confitebantur, se clamasse: Nolumus etc. Nemo autem confiteri voluit, se supremus clamasse aut portam collegii pulsasse.

Convocatio 22 Avgustj 1603.

Agebatur de pæna ipsorum, qvi clamarunt: nolimus, et colligebantur vota. Conclusum est ab omnibus, ut relegarentur ad annum, sed d. Dibvadius ad semestre tantum eos voluit relegari. Lectæ sunt literæ supplices Christiernj Matthiæ ex carcere scriptæ ad d. Resenium, in qvibus supplex culpam deprecabatur. Conclusum, ut dimitteretur ex carcere, ut præsens erratum agnosceret et contumaciam deprecaretur; Id quod factum est. Reliqui quinque, scilicet Anthonius Johannis Hafniensis, Johannes Galthingius Cimber, Johannes Petri Helsingorenses, Johannes Michaelius Stavangriensis et Lavrentius Dithmari Agerschovius, vocabantur et interrogabantur, an adhuc persisterent in sententia? Affirmabant. Itaque pronunciabat Magnificus senatus consultum: fore, ut exuti omnibus beneficiis intra solis occasum diei crastini abirent ex Academia et urbe, neqve reirent, prius qvem annus emensus esset. Abeuntes illi cum cachinno in contemptum Senatus Academici salse ridebant. Vide intimationem Relegationis, quæ hodie H. 5 vespertina affixa fuit.

23 Avgusti convocatio 1603.

Magnificus intercedebat pro Studiosis, qvi volebant mulctam dare et ire in carcerem. Michael Tybo coram deprecabatur et agnoscebat culpam, se contumaciter peccasse. Conclusum, ut condonaretur ipsi noxa hæc, et ut crastino die cum ceteris, qvi supplices fierent, mensæ beneficio fruatur.

Convocatio 24 Avgusti 1603.

Recitabat Mag^{cus} en Sedel fraa Eustachio von Tynen, vdi hvilken hand gaff varsell for en siun om nogen Jord, som vor affpløyet. Rsp. Det er mellem bynderne self, et nihil ad professores.

Agebatur deinde de Studiosis, qvi se ipsos mensa privarunt, et jam supplices facti sunt. Sed qvia d. Georgius non aderat, conclusum, att de skulle forbie, til hand

kommer. Petierunt, ut decani accederent d. Georgium, id quod concessum fuit.

Convocatio 25 Augusti 1603.

Iterum agebatur de Studiosis, qui conspirarunt ad-versus Professores: Ac vocabantur ex singulis mensis, qui omnes erratum agnoscebant, culpam deprecabantur, et mulctam exponere velle promittebant. Erant numero circiter 37, quorum nomina separatim annotata sunt. Impetrata venia ad mensam admittebantur.

Convocatio 10 Septembris 1603.

2. Jacop Lipper vor tilstede och hørde sitt haandschrift oplæse aff Vice-Rectore paa j^c daler S. Valkendorps pending. Vicerector vilde, att breffuet skulle fornyes med tu andre forloffuere. Jacop Lipper beretter, att hand haffuer betalt til S. Doctor Anders Krage 60 daler, och haffuer bekommet icke vden 40 daler etc. De j^c daler bleff hanem opsagt nu til paaske først kommendis.

4. Studiosus Magnus Abelis Norvagianus kreffues for pending for ett stycke guld, som er arresteritt hos doctor Fincke, etc. Hand bekiender, att hand haffuer antwordett D. Finckio och soldt hanom dett, och vil føre sin hiemmel.

Convocatio 17 Septembris 1603.

Bleff opkaldett en bonde, Oluff Knudssøn y Strøby, huess hustru vor sictede aff en anden, Rasmus Jacobssøn ved naffn, for troldom. Rector interrogat, huem hanom skulle forsuaere, om Matz Krausse, huilken dog icke vilde høre husbonds och Rectoris budskaff och forsømmede dett etc. Conclusum, att der skulle skriffues till Villom Sterck y Hedinge byschriffuer och tingschriffuer, att hand paa vniuersitetz vegne vilde forhøre den sag, och laade dett vniuersitettt viide. Item att Matz Krausse skulle vd-steffnis, och offuerhøris for sin vlydighed, att hand haffde offuersett Vice-Rect. befalning.

Den sag vdi Lund med Vniuersitetett er saa forliggt, att dett, som staar vdi Arest ex annis gratiæ, skall følge til Vniuersitetett, och siden consequenter. Item om pro-

curatore Vniuersitatis, att der skall vere mutuus consensus inter capitulum et Vniuersitatem, iuxta tenorem literarum Reg^m Maj^{is}.

Convocatio 28 Septembris 1603.

Proposuit Dnus Vice-Rector de voluntate Mag. Cancellarii, ut omnes, qvi imposterum gaudere vellent beneficio Stipendii Reg. Maj^{is}, avt Promoti essent Magistri avt Candidati et probati prius a Dnis Professoribus, quam Stipendium obtinerent. Retulit etiam, Dno Abrahamo designatum esse Reg. Stipendium proximo Paschate vacans post d. Christ. Dibvadium.

2. Ut semel avt bis qvotannis in hyeme fieret anatomia cadaveris humani; id qvod etiam ex relatione Mag^{ci} Cancellarii retulit.

Convocatio 1 Octobris 1603.

(Efterat adskilligt vedkommende M. Iver Stubs Arvesag er refereret, følger): Bleff Lucas Johanssøn och M. Ifuer vdviste, och mente Magnificus, att der skulle tenteris reconciliatio vdi sagen, eller och Regenschaff skall flittigen igen offuersees. Conclusum, at mand skal bede Senatam oppidanum om tu Dannemend paa Lucas vegne, och Vniuersitet skal bede tu paa M. Ifuers vegne, et inprimis D. Schomackerum et M. Joh. Aalburgensem, som skulle tentere reconciliationem, heller och liquidere Regenschaff offuer allt, ut opertet, och siden giffue en klar relation her paa Consistorio, offuer huilken dømmes skall.

De feriis nundinis conclusum, att de skulle celebreris fraa Odensdag nu først til Odensdag effterfølgendis.

De negotio Lundense, att Capitelsherrer ville self slaa sig til rette, och vnde Academiæ dimidium ex bonis mensalibus. Sed decimæ possunt remitti, siqvudem non sunt tanti momenti et incertæ. 2do de procuratorio universitatis apud capitulum, etc., at capitelen setter en med Vniuersitate, dog ut sit mutuus consensus. Item si nolit capitulum consentire cum Universitate in M. Jacobo [Svaningio], qvi hactenus fuit procurator universitatis, att de intett

kand giøre der emod. Dog att dnus decanus, som med notario skulle offerendis, wille venligen anholde, att M. Jacop motte beholde dett vdi disse try aar.

Convocatio 15 Octobris 1603.

Præmisso examine utroque approbatus est in Candidatum Philosophiæ Abrahamus a Cardes Hafnianus, qui prima quaque occasione commoda Magister promoveretur in hac Academia, quod ipsi jam concessum Stipendium regium 100 thalerorum, quo viveret in exteris Academiis: exemplo reliquis omnibus, quibus concedetur deinceps Stipendium illud, priusquam magistri promoti fuerint, de voluntate et mandato Mag^{ci} dnj Cancellarij dnj Christianj Frisij.

Convocatio 7 Novembris 1603.

Blef læst H. Matzis y Sæby och Lass Skuomagers vidnisbiurd om deris slagsmaal, giffuett paa Løffue herritzting.

Convocatio 12 Novembr. 1603.

Proponebat Magnificus supplicationem cujusdam exulis ex Carinthia a Jesuivitis propter religionem expulsi. Conclusum, ut daretur ipsi viaticum circiter 3 thalerorum.

4. Bleff anden gang oplæst dett tings winde om de vidnisbiurd mellem Her Matz y Sæby och Lass Skuomager ibid., ut convocat. 7 Novembr.

6. Præpositus och tu andre studenter sade vdi ett huss y Kanickestrede, och kom der til denom¹⁾ ind vdi husset, oc som ville vere vdi Selschaff med denom och bliffue Wens. — Bardskerswennen vor paa gaden med ett blott werie, och førde vacten ind vdi husset, huilke toge Studenterne och førde denom vdi Byes fengsel, och om anden dagen examinerede denom paa Raadhuset, och motte giffue straff.

8. Præpositus berettede, huorledis hand vor indkommen vdi hussett att tale med en Studenter Daniel, som bor der

1) Her synes Navnet paa Personen (en Bartskjærsvend) at være glemt.

til Herberg, och att der kom daa tu Karle, den enne indførde sig paa denom, och satte kruset for den tredie studenter, Hans Brun, att øllet stoff aff potten etc. Siden der hand haffde sidet en time eller der vid, løb hand vd och hente sin verie, och med blott Suerd eskede denom vd etc. De nechtede høyligen, att de icke vore vde paa gaaden med nogen saestang eller verie, men bleffue plotzligen vdtagen aff vachten och førd y Fengsel, och siden examinerit paa Raadhusett, och motte giffue straff. Præpositus suor om Gud, att hand aldrig føre haffde veritt vdi dett huss. Conclusum, att efterdij denom er skeed offuerwold (ut retulerunt), de daa paa Raadhusett skulle anklage deris vederpartt och Vactmestern, och daa føre dom her paa Consistorii huss etc.

10. D. Resenius proposuit de controversia inter Capitulum Lundense et Universitatem de annis gratiæ. Legebantur literæ capituli de modo contractus in annis gratiæ perpetuo servando. Item de Procuratore et procuratorio Giørshøy, ut in literis.

11. Dnus Episcopus et D. Resenius proponerede om Else S. D. Niels Kragis, att hun motte nyde den gratia, de andre Encker haffuer in Uniuersitate. Rsp. att dett kunde hende icke efterladis, efterdij hendes S. Mand vor affskild fra Vniuersitet och Præses Sorensis Scholæ.

13. Om Matz Krause, er offuerhørig och icke ville komme til D. Resenium Vice-Rectorem. Resenius mener, att hand bør icke att vere fogett lenger, efterdij hand er wlydig etc. Item att hand haffuer loffuet, de vgedags bynder, hand haffuer och bruger, skulle komme her vdt: Er icke skeed. Item om dett korn y Swogersleff, att Matz Krause haffuer giortt ochsaa dervdi, som hand icke burde. R. hand skall hidkaldes och offuerhøris.

Convocatio 19 Novemb. 1603.

3. Den Studenters, som bleff ihielslagen, gotz haffde Fogeden registeritt lade, och er begierind betalning derfor,

och bleff affskreffuen en Copia per Notarium paa alt dett, hanom tilkom.

Convocatio 3 Decemb. 1603.

(Om Bibeltryk, s. Ny kirkehist. Saml. VI, 303).

Dnj Capitulares er begierende, att den contract mellom Uniuersitet och Lunde Capitel motte komme til ende, et retulit Dnus decanus, ipsi adfuisse M. Ludovicum nomine capituli. Conclusum, att de wille handle venlige med Dnis Capitularibus, och haffue Dm. Episcopum forskonitt.

Dett gotz effter den Studenter, som blef ihielslagen, maa settes paa dett offuerste lufft offuer bibliothechett.

D. Resenius proponebat de Galthingio¹⁾ etc. att slotzherren anholte om den Galting, och att Resenius refereret dett hanom igen, nempe delicti magnitudinem, och att slotzherren bleff derfor vred etc.

Convocatio 14 Decembris 1603.

Referebat Mag^{cus} Pro-Rector Dno M. Ludovico Muntenio (qvi tum vocatus erat ad consistorium) negotium de controversia inter Capitulum et Academiam: nempe qvoad contractum et Procuratorem. In priori puncto Capituli et Universitatis facilis erit consensus: verum ut M. Ludovicus referret capitulo, M. Magnum suis in literis errorem de procuratore addictitasse, amice petiit Mag^{cus} Pro-Rector etc. Recitata fuere nonnulla ex literis M. Magni, qvi petiit propter ingravescentem ætatem et alia negotia liberari ab isto officio procuratoris in omnibus, et ut Universitas alium eligeret etc. Rogandus M. Magnus, velit totum procuratorium Universitatis relinquere alteri alicui secundum suas literas, qvi fiat procurator consentiente Universitate cum Capitulo.

Convocatio 17 Decembris 1603.

(Om »Studiosus Johannes Martini Petraftanus Udby Jesuvita«, som begjærede at maatte holde Forelæsninger, se Ny kirkehist. Saml. IV, 754—5).

¹⁾ Jfr. A. C. 22 Aug. 1603 (se foran S. 112).

Anno J. Christi 1604.

Convocatio 7 Januarij.

Mag^{cus} dnus Rector, postquam precatus est singulis dnis Professoribus et collegis felicem hunc annum currentem, admonuit de lectionibus denuo continuandis etc.

Duo Studiosi ex communitate in jus vocabantur, quorum alter alteri alapam impegerat. Reo multa fuit imposita, ut marcam daret, id quod recepit.

Christianus Johannis petiit a Rectore mag^{co} liberari ab officio notariatus. Rsp. ita. Agebatur de notario eligendo. D. Resenius M. Alanum nominabat et M. Claudium, Frisiorum Præceptorem. Alii aliter.

Convocatio 11 Januarij 1604.

Magnificus proposuit de notariatu, et nominabat M. Johannem Alanum. Conclusum: Liberabitur M. Christianus, et vocabatur M. Joh. Alanus, qui juramentum præstitit.

Her efter begynder M. Hans Jensen Alanus's Haand.

Convocatio 1 Februarij 1604.

(Om den ny Bibeludgave, s. Ny kirkehist. Saml. VI, 303).

Convocatio 4 Februarij 1604.

1. Obtulit Mag^{co} Rectori Dnus D. Resenius Catalogum utriusque Bibliothecæ inferioris et superioris. Leges in veteri Bibliotheca propositæ approbatæ sunt, ut serventur: De legibus in nova Lemvicana observandis varie est disputatum. Dnus Episcopus dixit: Deliberandum esse; hodie nihil se velle.

2. Actum est de frumento superiori tabulato non imponendo supra Bibliothecam, ut hactenus factum est. Et conclusum est: Att inttett Korn skall tillstedis efftter denne dag att leggis paa Bibliothecæ Lofftt for mögen weyligheds skyllt, och att dett skall udrömmis, som der er oppelagtt aff Poffuell Kornskriffueren, D. Thomæ Tienner. Interest Reipublicæ, ne libri corrumpantur, qui nostri non sunt sed Communitatis, dixit Episcopus.

3. Bleff och proponerit ex fundatione: Ut quotannis emanantur libri ad bibliothecæ supplementum. Atque sin-

gulariter emendi libri, quos habet M. Jonas Jacobi, Biblia scilicet hebraica tomis iij, qui empti fuerunt 8 Rosareis aureis, soluti: Ligatura 4 thr constat. Inde annales Baronij 10 aut 12 voluminibus.

4. (Forhør over Fogden Mads Krause i Anledning af hans Ulydighed; han afbad med Taarer sin Forseelse og fik Tilgivelse).

5. D. D. Resenius proposuit nomine D. Dibvadij de comministro Dno Olao in Gladsaxe substituendo: Qui nominaverat præpositum communitatis. Non rejectus est, sed suffragiis collectis hac conditione: Ne (si electus fuisset) aliqua spes ipsi foret de successione, in præjudicium professorum reliquorum (och om hand kunde diss y mellom faa andet Kalld, att dett skulle staa hannem fritt for). Sed tamen ne obtruderetur illic sine Episcopi et Pastoris consensu, ut supra (s. Danske Mag. 4 R. II, 120).

Convocatio 11 Februarij 1604.

1. (Om Klagerne over D. Jørgen Dybvads yngre Søn, s. Danske Mag. 4. R. II, 141).

4. War Lisebett H. Oluffs begierrende en Capellan, med en anden Mand tiill sig aff Sognen, Jacob Bertiillssøn y Herløff. Deliberatum fuit de præposito¹⁾. Sed ne aliquis Dno Olao obtruderetur, collectis suffragiis consenserunt omnes in Dnm Bartholomæum eligendum for en Capellan allenist. Och att en Contrachtt skulle gaa dennom y mellom.

6. Controversia inter studiosos, Andream . . . . Cimbrium, qui alterum cultro læserat in communitate hora vespertina inter 9 et 10 ad mensam, et actorem Johannem Nicolai, qui prius alapam alteri infixerat ad oculum, ut probatum fuit ex testibus, quamuis ipse negaret. Conclusum: Reconciliati sunt amice palam, his cōditionibus:

¹⁾ D. e. Provsten i Kommunitetet.

Chirurgo satisfaciat Reus pro labore medendi, addat insuper 3 thal. (quorum 4 insumpserat, dum æger detineretur) som for Øll, och quinden haffde fangitt. Et in carcerem abiret. Abiit.

Convocatio 15 Februarij 1604.

1. Venit in Consistorium Pastor in Sæbi Dnus Mathias, de cuius petulantia multum et graviter conquestus est Dnus Episcopus, de petulantibus eius verbis etc. Inde actum est de lite, quæ ipsi fuerat cum rustico illo, qui ipsi brachium fregerat. Utraque causa est suspensa in ulteriorem eius negotij cognitionem. Pecasse ipsum, quod damno accepto non statim factum detulerit ad Patronos et templi Tutores etc. Om de Kircke Penge, hand er skylddiig. Att H. Matz skall sette Quæstori uissen och Louen med en Danne Mand hos dennom: Och att hand skall erlegge tiill Paaske Marckitt 100 thr. Och tiill Mikaelis de andre 100 thr.

Convocatio extraordinaria 27 Feb. 1604.

(Om D. Jørgen Dybvads Søn Jørgen, Danske Mag. 4. R. II, 141 f.).

Convocatio penult. Martij 1604.

2. Accusatus fuit studiosus quidam Christianus Spen-derup ab hospite suo Olao Martini, quod contra mandatum publicum indutus fuerat uestibus muliebribus. Missus in carcerem ideo, et quia noluit nomen fateri socij illius, qui una cum illo fuerat.

Convocatio 7 Martij 1604.

2. D. Resenius proponerede nomine Uxoris Elsæ defuncti Joh. Reinholls, qui fuerat tutor liberorum M. Petri Haggæi, quod bona quædam accepisset æstimata 80 thaleris, quorum bonorum pars est diminuta thaleris 40: Unde damnum emergens Tutori impendet, nisi sibi procuretur alio beneficio, ne sui liberi damnum patiantur. Petiit igitur sibi ex usura pecuniarum orphanorum tertiam dari, secundum leges Cimbricas et consuetudinem receptam.

Rsp. Deliberabitur in proximum conventum. Inscriptum est registro proposito, et redditum Resenio.

Convocatio facta 31 Martij 1604.

7. Christiernus Vibe apud Rectorem [petiit], ut aresto detineretur stipendium Lagonis Christierni. Quæsiuit D. Finchius, quid faceret. Rsp. Differatur negotium, donec venerit qui petiit stipendium.

8. Petiit Studiosus Otto Francisci, qui alium interfecerat, an pecunia bøde detur Universitati an magistratui oppidano. Er en Waadebod. Rsp. At professores intett uille befatte siig der med. Præfectus regius accipiet. An possit admitti ad docendi munus in Ecclesia? Suspensum. Ipse impetrabit a rege.

9. De distributione. Indultum pauperibus studiosis partem accipere a Communitate a D. Thoma. 1. Erasmo Nicolao ij thr. 2. Michaeli Tystedtt iiij thr. 3. Johanni Salingboe 4 thr. 4. Andrea Palladio 2 thr. 5. Augusto Erasmi 2 thr. 6. Henrico Andreae Norvegiano 4 thr. 7. Johanni Olao Otthoniensi 2 thr. 8. Michaeli Mauritio Norveg. ij thr. 9. Johanni Laurentio Norveg. 2 thr. Summa 24 thr.

Convocatio 14 Aprilis 1604.

1. Proposuit D. Resenius de controversia apud Capitulum Lundense. De bonis scilicet mensalibus, et de dimidio ex minutis et incertis: quæ ex fundatione retenta. Ut illuc mittatur D. Gellius cum instructione ab Universitate, quæ lecta est; Utque referat responsum a Capitulo Lundense.

7. De quodam poeta, qui epigrammata quædam ad Professores scripserat præcipuos. Conclusum: tribuantur ipsi 10 thr. ex fisco.

Convocatio 21 Aprilis. 1604.

Studiosus quidam Thomas Nicolai Engum accusatus a Mag^{fo}, quod alterum pulsaverit, Jacobum Nicolai Strobi, domi suæ, atque ideo inclusus carcere: Reconciliatur alteri, manu data, att hand skall uere hannom ubeuartt y alle maade, si nolit incurrere in pænas contumaciæ debitas.

Convocatio 5 Maji 1604.

Kom Frantz skumager y Rette med hans Hustrue, huilcken bleff adspurtt, om hand hafde søgt seng med hende. Hand suarede ney. Och klager hand offuer hans skrøbbelighed. Och att hand y fire Aar icke haffuer uerritt Mandhafftiig, ett Aar eller ydermere for hans forrige Høstrues død. Bleff hand spurtt, huorforre hand tog Mette, denne sin Høstrue. Resp. Den anden tog hannom saadan hans breck till tacke, att hand kunde haffue en, som kunde staa hannem hans Hus forre. Der forre fæstede hand denne. Bleff adspurt, om hand gaff denne Quinde saadan sin breck tiillkiende, før end hand tog hende. Hand suarede: Ja. Jeg skall beuisett med Jens Baggers Høstrue, om ieg kand faa saa lang tiid. Orsagen tiill deris Echteskab uar saadan, som Mette beretter: Effter hendis broder uar død, kom hun tiill Frantz sk. och uillde kiøbe siilld for 8 Sk. Oc spurde hun Frantz ad, [huor] mange hun skulle tage. Hand suarede, hun motte tage, som hun uillde; thi tog hun for mange, saa uar det hendis skade, thi du skalt sellff forestaa dennom. S. Mickels dag ad Morgen kom hand med en Rosennobell y sin Hand och sagde: drag til mig, du tørst inntett skøtte. Thi hun sagde, hun uar en fattiig Quinde. Oc sagde¹⁾ hand y de tiider, hun skulle komme oc ligge huos hannem. Resp. illa: ney, dett er stacket dag og hellig Afften etc. Conclusum: Att hun skulle tage Steffning offuer hannom; och hand offuer hende tiil Capittelsdom. Dess y mellom skall hand forsørge hende med mad och øll, indtiill Dommen gaer. Dess y mellom att uerre hende vberørt.

Noch klagett Lauritz Persønn, en bonde y Flacke-[b]errigs Herritt y Sneduid, at Frantz skumager icke haffde skiff[t] lowlig med hannom effter hans forrige Hustrue, hans Quindes Søster. Frantz hentte sit Affkallds breff, med huilckett hand hafde affquitteritt hannom for allt

¹ Der er rettet i Ordet, saa det er utydeligt.

Arff, vitterliig oc wuitterligtt. Concl. Klageren skulle førre dette tiill tinge etc.

Lecta est Responsio Capituli Lundensis per Magnum Mathiæ Episcopum Scaniæ de bonis Mensalibus etc.

Actum est de Michaele Krage præfecto Magistrorum, ut renunciarent illi officium, quod utatur bombardis, 2. male tractat rusticos, fores aliquorum fregerit: att de wiillde skille denom aff med hannom. Rsp. aliquorum: accusatores skulle giffue hannom Sag.

Convocatio 12 Maji 1604.

1. Propositum de quodam studioso, qui deposuerat suam togam et gladium apud amicos, ut ipsis comes esset in itinere: fur adueniens ista abstulit, captus et suspensus est. Vult Nicolaus Johannis, qui curabat suspendi furem, ut studiosus sumptus etiam faciat suspensionis. Rsp. non debet aliquid contribuere, thi han er icke saguolder.

2. Resignavit M. Dñus Rector suum rectoratum, rogauitque, ut sibi ignoscerent collegæ, si impar fuisset oneri sustinendo. Episcopus respondit, gratias illi agens pro cura et fidelitate. Nominatus est M. Iuarus, quem ordo tangeret.

8: (Om Forbud mod Jesuiterne, s. Ny kirkehist. Saml. IV, 755).

Convocatio pridie Pentecostes (26 Maji) 1604.

Actum est de quibusdam studiosis, qui lusoreis chartis deprehensi ludentes ac propterea in carcerem missi. Som haffde legt ens Kappe hen. Om 2, som sloes paa S. Petri Kierkegaard: præsentē filia Vilcke von Dellen, referente M. Cunrado. ij sloes uden Nørreport. Jubebantur mandari in carcerem. — Accusabatur M. Franciscus Ludi Rector a parentibus puelli cuiusdam inhumaniter tractati, quod alvum in cimeterio exonerasset. Qui dicitur sanguinem euomere, miserabiliter ægrotare ex illa inhumana tractatione. Kand icke staa paa benen. Qui jam non fuit sub eius disciplina. Oc skylder M. Frantz, om hannom noget tiilfalder. Non aderat præsens M. Franciscus, sed per scedam excusavit

morbum. Eius nomine aderat ciuis Henrick Tomissøn, quem admonebant, ut M. Franciscus skulle forlige siig med forelldrene oc koste badskerløn oc andett, huad de kunde enis om. Dog uar barnitt nogitt siug tiillforne, oc haffde moderen giffuett hannom ormekrud oc Sucker etc. Factum y dag fiorten dage.

En borger klager med en Studentt om en Tiu[ff]sag, huilcken uar fraastolen en Tisack¹⁾. Borgeren haffuer udleg 13 Mk. att lade tiuffuen henge, cui tamen nihil a fure erat sublatum; repetit pecunias a studioso, huis uare fanttis huos hannom, som oc gick y rette med borgeren. Concl.: Borgeren skall tage en Seddell aff Byfogden om Sagen, huorledis dett skall holdis.

(Om Jesuitdiscipelen Johannes Martini Udby, s. Ny kirkehist. Saml. IV, 755—6).

Rectoratus voluntate Mag^{te}i Dni Cancellarij devolutus est ad M. Ivarum, et suffragiis omnium Professorum. Q. F. F. S.

Rursus de studiosis actum, vj y Kielderer; mittendus etiam illuc

Henricus Norvegianus

Biørno Mathiæ²⁾, qui pugnabat for Nørre Portt.

Bleff handlett om Fru Lisebett Rosenkrantzis Penge. Hun haffde weret huos D. Hans Resen, sagde, at hun skulle Rentten leffuere, quod tamen non est factum. Disse 1000 thlr. begierett Fru Dorrette Friderick Langis. Concluſum: Fru Dorritte Fredrick Langis skall faa dennom, nar de vaxered; thi Fru Lisebett kand icke lenger beholde dennom etc.

Convocatio 5 Junij 1604.

2. Bleff atter klagitt paa M. Frantz for dett barn, som endog icke war forligt med forelldrene. Faderen bleff indkald. Sagde: Barnitt ligger paa Sengen, dog er dett

¹⁾ En Dolk eller Daggert.

²⁾ Se Kirkehist. Saml. 3. R. I, 753. 768.

nogitt bedre med hannom en tiill forne. Sagde ochsaa, gierne att uille lade siig forliige med M. Frantz. Paa M. Frantz wegne suarede Henrick Tomissen, som bar en Seddell, udy huillken hand begierede en Dom, om hand derforre, for den straf med riss, uar plichttig tiill att staa hannom for hans gandske Siugdom, oc om hannom nogiit der efftter tiilkom. Concl.: att M. Frantz skulle tage ij Dannemand paa sin siide och saa fordrage Sagen, stille faderen tiill fritz. Huilkit Henrick uidtog. Faderen skulle oc tage ij Mend paa sin Siide. Neffnede M. Erick [Andersen] och Peder Knudsøn.

3. War Her Matziss moder y Løndby, oc haffde tiilltale tiill M. Hans Rasmussen for j handskrifft oc nogle Penge, som Frantz Tollder haffde anttuorditt hannom att kiøbe bøger tiill hans Bibliotech. Resterede 8 gyllden 13 thr., som M. Hans icke haffde udlagtt. Dubitabatur, an floreni essent communes, an aurei. Bleffue forligtt, att M. Hans Rasmussen skulle giffue hende j thr for huer Reiessflore. Och uar M. Hans Rasmussen, tiill fritz der med.

5. Rursus de studiosis quibusdam, qui pugnauerant, Henrico Norvegiano, Nicolao Hamero, Magno Norvegiano etc.

(Om Jesuitdisciplen Johannes Petraftanus se Ny kirkehist. Saml. VI, 756—7.

Hactenus Rectoratus Mag^{ci} Dñi Rect. D. Nicolai
Theophili J. U. D.

Danske og norske Studerende ved Univer- sitetet i Halle 1692—1744.

Ved Dr. L. Daae.

Nærværende Fortegnelse er et Uddrag af Halle Uni-
versitets Matrikel, som jeg har gjort under et kort Besøg
der i Sommeren 1875. De Studerendes Navne vare her
ikke anførte kronologisk, men alfabetisk, men jeg har
anseet det heldigst, at meddele dem efter Tidsfølgen. De
personalhistoriske Anmærkninger ere faa, dels fordi jeg
ikke er Personalhistoriker, dels fordi jeg har savnet Tid
og Lyst til saadanne Undersøgelser.

Som bekendt har Halles Universitet nylig fejret sin
Tohundredaarsfest, i hvilken Anledning er udkommet et
udførligt Værk: Geschichte der Friedrichs-Universität zu
Halle von W. Schrader. 1—2. Leipzig 1894. I selve Værket
tages imidlertid ikke Hensyn til Universitetets Betydning
ogsaa for Norden, der som bekendt, navnlig i Pietismens
Tid, har været meget stor.

-
1692. 30 Jan. Joh. Heinr. Streitz Hafn. Danus.
1694. 13 Nov. Joh. Gotfr. Alenus Holstepontanus.
1695. 14 Apr. Bertram de Schack, Baro Danus.
1701. 9 Aug. Dieterich Coortzen Cimbro Danus.
— 10 Oct. Uldericus Mese } Haf. M.
— — Christoph. Mese }

1701. 21 Oct. Fr. Christianus Sevel, Hafn. Dan. Jur.¹⁾.
 — — Joh. Henr. Steyten, Haun. Danus.
 1703. 19 Apr. Charl. de Kruse, Eq. Nob. Dan.
 1704. . . . . Christ. Stöcken, Eq. Dan. Jur.
 1705. 1 Apr. Christianus Crogius, Norv. Th.²⁾.
 — 13 Oct. Otte Kragh, Lib. Baro.
 — — Ericus Kragh, Lib. Baro.
 1706. 31 Mai. Christianus Fogh, Hauniensis Jur.
 — 4 Sept. Andreas Lachmann. Christiania Norvegus. J.
 — Oct. Christian Frid. v. Haxthausen³⁾. Lib. Baro.
 Hafn. Danus. Jur.
 — Petrus Christianus Heldt. Hafn. Danus. Jur.
 1707. 4 Aug. Anton Tentoman. Cronæb. Dan. Th. (?).
 1708. 23 Nov. Matthias Bagger. Christiansando-Norvegus.
 Phil.⁴⁾.
 1709. Aug. Nicol. Gregorii, Haun. Jur.
 1710. 2 Sept. Carl v. Brand, Danus.
 1713. 24 Jul. Frid. v. d. Maase, Eq. Dan.
 — 14. Oct. Christian v. d. Maase, Eq. Dan.
 — 19 Aug. Sanderus Hammelovius. Hafn. Jur.
 1714. 29 Aug. Jacob Birgerod. Dan. Jur.⁵⁾.
 1715. 17 Mai. Ulric Phil. Prensler. Hafn. Dan. Jur.
 — 31 Mai. Nicol. Stubæus. Sælland. Dan. Jur.
 1716. 25 Jun. Johannes Frawen. Throndeim Norvegus.
 Th.⁶⁾.
 — 31 Oct. Christianus Bagger, Hafniä.

¹⁾ Død 1778 som Conferentsraad og Deput. i Adm.-Collegiet.

²⁾ Søn af Biskop Dr. P. Krog; døde 1754 som Justitsraad og Præsident i Throndhjem.

³⁾ Død 1752 som Greve. D. Adels Aarb. 1887. S. 177.

⁴⁾ Muligvis den samme M. B., Student fra Sorø 1701, om hvem see Werlauff i Nyt Dansk hist. Tidsskr. VI S. 377, (Holbergs 311te Epistel). Han var engang gaaet over til Catholicismen, men førte et Vandreliv og antog paa hvert Sted Stedets Religion.

⁵⁾ Den bekjente odenseiske Samler, † 1737 som Landsdommer i Fyen.

⁶⁾ † som afsked. Confessionarius 1736. Zwerg. S. 815.

1717. 4 Feb. Christian. Fred. Scheelius, Hafn. Dan. Jur.
 — 19 Aug. Joh. Könemann, Hafn. Jur.
 — — Sti Tonsberg Schøller, Nidros. Norv. Jur.¹⁾.
 — 1 Nov. Christian. Ulr. Lützau, Lalandia-Dan. Jur.
 1718. 25 Mai. Janus Thanck, Hafn. Dan. Jur.
 — 29 Jul. Thomas Johannes Hammond, Nidr. Norv. Th.²⁾.
 — — Andreas Gerhardi Bonsach, Nidr. Norv. Th.³⁾.
 — 10 Oct. Johannes Berndropius, Hafn. Th.
 1719. 17 Nov. Fridericus Arends, Drontheim, Norv. Th.⁴⁾.
 1720. 8 Mai. Andr. Braunemann, Christianensis Norv. Th.
 — 19 Oct. Andreas Graah. Dan. Jur.
 1721. 11 Aug. Christianus Fossius⁵⁾. Danus.
 — 29 Nov. F. C. v. Gram }
 — — O. C. v. Gram } Hauniensis, Jur.
 1722. 13 Mai. Paulus Boson, Neoburgo-Danus, Th.
 — 5 Oct. Andreas Høiels. Danus. M.⁶⁾.
 1723. 1 Nov. Magnus de Rosencrantz, Eques Danicus, Jur.
 — — Otto Thott, Eq. Dan. Jur.⁷⁾.
 1724. 12 Apr. Johan Harter, Hafn. Danus. Th.
 — 18 Oct. Marcus Fogk, Fiona-Danus. Th.
 — 29 Dec. Paulus Winther, Dan. Alburgensis Th.
 1725. David Henr. Schjøth, Drontheimiâ-Norv. Phil.⁸⁾.

¹⁾ Døde 1769 i Throndhjem som Kammerherre m. m. (Willes Minde-
 taler, S. 21—40).

²⁾ Døde 1736 som Sognepr. til Meldalen i Thj. St. Om hans Studier
 i Halle s. Erlandsen, Thj. St. Geistlth. S. 155.

³⁾ Søn af Gert B., Sognepr. til Thj.s Domkirke. Studerede ogsaa i
 Oxford og Leiden. Personalhist. Tidsskr. V, 55. Ellers ubekjendt.

⁴⁾ Præstesøn fra Stadsbygden i Thj. Stift, død som Biskop i Bergen
 1779.

⁵⁾ Studerede 1722 i Leiden. Personalhist. Tidsskr. V, 56.

⁶⁾ Død som Livmedicus og Etatsraad 1775. Giessings Jubell. II, 2,
 S. 317. Barfod, Den Falsterske Geistlth. I. S. 76.

⁷⁾ Statsminister, † 1785.

⁸⁾ Død i Kbhvn. 1779 som Magister og fhv. Sognepr. til Fron i
 Gudbrandsdalen. (L. Daae om Chra. Cathedralskole under J. Rasch,
 S. 37—8).

1726. 4 Oct. Thomas Clitovius Danus¹⁾.
 — 31 Oct. Richardus Flor, Føhra-Danus.
 1728. 4 Mai. Wilhelm Hoff }
 — — Joh. Georgius Hoff } Norvegi, Th.
 — 10 Mai. Canutus }
 — — Henricus } de Bille, Dani. Jur.²⁾.
 — — Christianus }
 — 30 Sept. Peter Otto Rosenoern, Dan. Jur.³⁾.
 — 7 Oct. Fridericus de Arenstorff⁴⁾ }
 — — Andreas de Arenstorff⁵⁾ } Jutha-Dani. Jur.
 1729. 15 Sept. Pet. Mich. Huulbech, Dan. Jur.
 1730. 6 Jan. Ludov. Müller, Danus. Th.
 — 28 Apr. Ferdin. Carol. de Bigen, Noega(!) Danus. Jur.
 — 17 Jul. Paul Christian Braunman, Norvagus. Jur.
 1731. 16 Apr. Andreas Agerbek, Lauergo-Norvagus⁶⁾. Th.
 — 23 Apr. Augustus Henrichsen, Hafn. Th.
 — 26 Apr. Henricus Angell, Norvago-Nidros. Th.⁷⁾.
 — 4 Oct. Nic. Borries, Hafn. Danus. Med.
 — 13 Oct. Paulus Curtius, Haun. Dan. Med.
 1732. 13 Mai. Johan Ernst Teyder, Jutia-Danus. Th.
 — 21 Oct. Jacobus Franciscus Aderkass, Danus. Jur.
 1733. 31. Jan Broderus Riisbrich, Ins. Fion. Dan. Th.
 — 1 Sept. Janus Japeti Thauer Norvego-Dan.(!). Th.

¹⁾ † som Not. publ. i Bergen 1754 (Norske Stiftelser III. S. 883—84).

²⁾ Brødrene Knud B., der allerede samme Aar blev Cancellisekretær, død som Etatsraad 1785, Christen † 1765 som Justitsraad, og Henrik Bille-(Brahe) til Holbekgaard, død som Geheimeraad og Stiftsamtmand i Fyen. (D. Adels Aarbog 1890. S. 76).

³⁾ Død 1751 som Conf. Rd. og Amtmand over Nykjøbing Amt. (D. Adels Aarbog 1887. S. 380).

⁴⁾ F. v. A. til Overgaard m. m., død som Etatsraad 1739. (D. Adels Aarb. 1886. S. 19).

⁵⁾ A. v. A. til Visborggaard, død som Oberst 1764, (l. c. S. 22).

⁶⁾ Her maa formodentlig være en Forvexling med en Anden i Betegnelsen af Landsmandsskabet, da den bekjendte And. Agerbeck var fra Varde (Dsk. biogr. Lex. I, 116).

⁷⁾ Død ugift som Cancelliraad 1767 (B. Moes Tidsskr. I, S. 553).

1734. 6 Mai. Adolphus Gothardus Carstens, Hauniensis. Jur.¹⁾;
 — 2 Oct. Janus Hardevicus Haugen, Hafn. Dan. Th.
 — 15 Oct. Fridericus Carstens, Haun. Jur.
 — — Ludov. Christianus ab Oertz, Dan. Jur.
1735. 1 Oct. Franc. Mygind, Dan. Med.²⁾.
 — 4 Oct. Fred. Klingenberg, Jutho-Danus. Jur.
 — 10 Oct. Georg. Frid. Holstein³⁾, Eqves Danus. Jur.
1736. 1 Oct. Sigvardus Bastius, Hauniensis. Th.
 — 18 Oct. Joh. Fridericus a Arnoldt, Nob. Danus. Jur.
1738. 13 Oct. Johan Otto Bang, Fridericoburg. Danus. Th.⁴⁾.
 — — Christopher Bildsøe, Lalandia-Dan. Th.⁵⁾.
 — 21 Oct. Arndt Falencamp ex Selandia, Danus. Th.
1739. 28 Apr. Joan. Christoph. Hersleb, Hafn. Dan. Th.⁶⁾.
 — 16 Oct. Nicol. Janisch, Viburgens⁷⁾. Jur.
1740. 25 Mai. Janus Schow, Hafn. Th.
 — — Manderupius Petri Tuxen, Hafn. Th.⁸⁾.
 — — Joh. Christian Zahle, Hafn. Th.
 — 30 Mai. Marcus Clød, Helsingora-Danus. Th.
 — 18 Juli. Johannes Aubertin, Hafniensis. Th.
 — 7 Oct. Peter Cappel Hincheldey, Dan. Th.
 — 22 Oct. Peter v. Haven, Othinien.-Danus. Th.
 — 25 Oct. Joh. Conradus Barclai, Ripa-Frisius. Th.
1741. 21 Mart. Frid. Christian Conradi, Hafn. Dan. Th.
 — 14 Apr. Petrus Andreas Aagaard, Hafn. Th.
 — — Erasmus Limburger, Hafn. Jur.
 — 19 Apr. Joach. Cretschmer, Hafn. Dan. Th.

1) Død som Geheimeraad og Dir. i tyske Cancelli 1795.

2) Antog den katholske Religion og blev Hofraad i Wien. Nyerups Lex.

3) Død 1790 som Geheimeraad. Danm. Adels Aarvog 1885. S. 198.

4) Død som Dr. og Prof. Theol. 1764.

5) Død 1749 som Sognepræst til Aure i Thronhjems Stift. (Erlandsen, S. 416).

6) Død 1788 som Conf. Raad og Borgemester i Kbhvn.

7) Kan mulig være Viborg i Finland.

8) Død 1760 som Capellan ved Christianshavns Kirke.

1741. 25 Sept. Anton. Uldaricus Hagerupius, Nidrosia-Norvegus. Th.¹⁾.
 — 20 Nov. Joh. Henr. Offenhausen, Dan. Th.
 1742. 17 Apr. Nic. Zeuthen, Ottoniä-Dan. Th.²⁾.
 — 19 Apr. Christoph. Wöldike, Helsingora-Dan. Th.
 — 21 Apr. Hans Thorsen, Ottonia-Dan. Jur.
 — 28 Apr. Jo. Ernestus Gunnerus, Christ.-Norv. Th.³⁾.
 — — Boetius Hagen, Nidr.-Norv. Th.⁴⁾.
 — — Henricus Meyer, Nidr.-Norv. Th.⁵⁾.
 — 2 Mai. Jonas Ramus, Copenhagen. Jur.⁶⁾.
 — 28 Juli. Janius (!) Place, Hafn. Dan. Jur.
 — 7 Aug. Olaus Giles de Batta, Norvega(!). Jur.
 — 18 Sept. Nicol. Juulbye, Hafn. Dan. Th.
 — 27 Sept. Nic. Hofmannus, Danus. Th.
 — 24 Nov. Nic. Randolph With, Sælando-Dan. Th.⁷⁾.
 — 1 Dec. Pet. Nic. Nygaard, Haun. Med.
 1744. 11 Mai. Nicol. Reich, Hafn. Th.

Til Professor Daaes ovenstaaende Meddelelse om Studenterne fra Danmark og Norge i Halle kan føjes følgende Brev fra Christian VI til Gehejmerraad J. L. Holstein, vedrørende samme Emne. Brevet er interessant, fordi det antyder en Uoverensstemmelse angaaende de studerendes Øvelser i Halle mellem Kongen og hans Hofpræst J. B. Bluhme, hvis Raad Kongen ellers plejede at følge i alle

---

1) Søn af Dr. E. Hagerup, Biskop i Thjem. Drukede 1750 som res. Cap. til Alstahoug i Nordlandene.

2) Død 1791 som Præst i Skamby i Fyn.

3) Den berømte Lærde, døde som Biskop i Thjem Stift 1773.

4) Boje Brodersen H. død som Sognepræst til St. Hans Kirke i Odense.

5) Depon. fra Thjem Sk. 1739, forøvrigt ubekjendt.

6) Død som Justitiar. i Norges Overhofret 1765. (Werlauff, Det kg Danske Selskab S. 15; R. hørte til Selskabets Stiftere).

7) Død 1787 som Sognepr. f. Taarnby p. Amager.

Dele. Brevet vil senere blive optaget i den lange Række Breve fra Kongen til Holstein, som jeg udgiver i »Historiske Samlinger og Studier«.

H. F. Rørdam.

Er wird aus dem hier bei folgenden Schreiben des Professor Francken in Halle mit mehren ersehen, was derselbe an den Graf Stollberg schreibt wegen welchen Studenten, welche wir hinaus geschicket haben. Der Professor Francke will diese Leüte, um sie desto mehr zu perfectioniren, gerne zum catechisiren mit gebrauchen, welches wir für sehr gut und nützlich halten. Es haben solche aber solches nicht thun wollen, bis sie Hr. Blum erst gefragt. Hr. Blum aber, an der Stelle dass er ihnen hätte anrathen sollen, rät sie platt davon ab, unter den Vorwandt, sie möchten ausgelacht werden. Da unser Intention aber nicht anders ist, denn dass das Reich Gottes und Jesu Christi soll befördert, und die jungen Leüte, welche wir hinaus schicken, geschickt gemacht werden, Gott, uns und ihrem Vaterlande künftig einmahl hierin nützliche Dienste zu thun, so wollten wir, dass Er dem Professor Franck schreibe oder schreiben liesse, dass er die hinausgeschickte Leüte nur möchte anführen, wie er es dem Reiche Gottes und seiner Kirchen am dienlichsten fünde, und ihm zu gleich kund thäte, dass Er Order von uns hätte, ihnen solches in unserm Namen selber anzubefehlen. Hr. Blum hat hier in unsere rechte Absicht verfehlt und wird solches nicht gerne ändern wollen, wessfals es besser, wenn Er es denen 8 Studiosis, welche wir darausen haben, selber schreibt. Ihre Namen wird Hoyer wohl wissen; sonst Er die von Blum selber erfragen kan. — —

Friederichsberg den 19 Maji 1739.

Votre tres affectioné

Christian R.

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1895.

Atter iaar har Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, takket være den af Staten ydede Understøttelse, kunnet afholde en Række Møder under livlig Tilslutning paa forskjellige Steder i Landet. En Oversigt over denne Foredragsvirksomhed antages at ville have Interesse for et større Publikum.

Møde i Kjøbenhavn.

Efter Opfordring af en Kreds af theologiske Studenter holdt Selskabets Formand, Dr. H. F. Rørdam, d. 8de Maj 1895 et Foredrag paa Borchs Kollegium, hvis Emne var: Reformationens historiske Berettigelse med særligt Hensyn til Danmark.

Taleren begyndte med at bemærke, at der var en Tid, da det var god Protestantisme at betragte Paven som Antichrist, og Romerkirken som Babel, men at denne Anskuelse nu neppe havde mange Tilhængere, i alt Fald ikke i lutherske Kredse. Naar man ligeledes i sin Tid betragtede Middelalderen som idel Mørke, da skal det villig indrømmes, at Mørket var stort; men vi hævde dog ligefuldt, at der ogsaa var Lyspunkter paa det religiøse og sædelige Omraade, i Kultur og Litteratur, som maa stemme os forsonligt og anerkjendende overfor Middelalderens Kirke,

idet vi tilstaa, at vi have taget adskilligt i Arv efter den, som nok er værd at eje. Det er altsaa ingenlunde Meningen her at aabne et almindeligt Angreb paa Fortidens Kirke, eller ganske at bryde Staven over det Kirkeliv, som førtes her før Reformationen; thi hvor meget vi end maa betragte Romerkirkens nymodens Forsøg paa atter at vinde Indgang i Norden som en mærkværdig Anakronisme og et sørgeligt Tilbagefald til Vildfarelser, vi burde være ude over, saa lidet gjøre vi Herren eller Sandheden nogen Tjeneste ved at nægte, at denne Kirkeform til sin Tid har haft sin store pædagogiske Betydning. Vi skulle ikke, som man i Slutningen af forrige Aarhundrede var tilbøjelig til, betragte det hele som taabeligt Munkepræk, men se det som, hvad det var, en opdragende Magt, der af Forsynet var bestemt til at lede Menneskene fra Hedenskabets raa og utøjlede Liv til en sædelig og lovbunden Livsform, saaledes at de gjordes skikkede til en højere og renere Religiøsitet end den, Romerkirken ydede Mulighed for.

Det er værd at agte paa, at det ikke var de i religiøs og sædelig Henseende lavest staaende Folk af den kristnede Verden, hos hvem Reformationen slog igjennem, men meget mere hos dem, der stod højest i disse Henseender. Pædagogisk set kunne vi derfor sige, at for dem var Opdragelsen under Børnelærdommen nu til Ende, og at de nu vare modne til at træde op i en højere Klasse. Her i vort Fædreland var det ikke i mørke Afkroge af Landet, at Reformationen — som en anden Sekt — først fremstod og vandt Fodfæste, men det var i Stiftsstadene Viborg og i Landets vigtigste Handelsstæder, Malmø og Kjøbenhavn, hvor Dannelsen var forholdsvis størst, og hvor det aandelige Liv rørte sig stærkest.

Hvis hele Theorien om Paven som Christi Statholder og Rom som Kirkens Moderskjød havde nogen som helst Grund at hvile paa, saa maatte man jo, efter Regelen, at fra Hjærtet udgaar Livet, hos Paven og i Rom kunne lære Kristen- og Kirkelivet at kjende i dets reneste og fuld-

komneste Skikkelse; men enhver veed, at henimod Reformationen var netop det modsatte Tilfældet. Jeg skal ikke skildre for dem, hvilke Personligheder der den Gang beklædte Pavestolen, eller hvorledes Livet artede sig i Rom, da det vil være dem alle vel bekendt. Mange fra Norden besøgte i hine Dage Rom; de, der kom hjem derfra, vare utvivlsomt blevne klogere, klogere paa denne Verdens Handler, men — bedrø, dertil er der ikke mindste Spor.

Vi have nogle ret mærkelige Ytringer af en ung dansk Mand; som paa den Tid opholdt sig i Italien for at uddanne sig til Kirkens Tjeneste. Hans Navn var Jørgen Gyldenstjerne. Han tilhørte en af de mest ansete Adelslægter og var Broder til den daværende Domprovst, senere Biskop Knud Gyldenstjerne, og en nær Slægtning af den bekendte og med Føje ansete Biskop Ove Bille i Aarhus. Den unge Mand havde studeret en Tid i Rom, men opholdt sig i Sommeren 1526 i Bologna; derfra skrev han 15. August til sin ovennævnte Broder omtrent saaledes: Biskop Ove Bille, for hvem han havde den største Ærefrygt og Hengivenhed, havde i et faderligt Brev raadet ham til at vende tilbage til Rom for at fortsætte sine theologiske Studier der og særlig at tilegne sig den kirkelige Praxis; men dette Raad kunde han af flere Grunde ikke følge, dels fordi han nødigt nu vilde afbryde sine i Bologna vel begyndte civilretlige Studier, dels fordi Erfaringerne fra hans sidste Ophold i Rom afskrækkede ham. — Det er mærkeligt at læse den Skildring, den unge Mand, der synes ganske uberørt af den af ham omtalte »forvendte evangeliske Lære«, giver af Studieforholdene i Rom. Medens den theologiske Lærdom, som foredroges der, forekom ham gold og aandløs, havde han faaet et overvældende Indtryk af, at hele Praktiken gik ud paa at rive Præsteembeder til sig — »ligesom Gribbe styrte sig over Lig«. Vel havde han tænkt paa at begive sig til Rom, men ikke for at tilegne sig »de Spidsfindigheder eller rettere Bedragerier«, som lærtes der, men for atter

at være hos sin fortræffelige Lærer, Lazarus Bonamicus, der var draget derhen med Kardinal Campeggio¹⁾.

Blandt de mærkelige Optegnelser af Lektor Paulus Heliæ, hvori han i rigt Maal giver sin Galde mod Reformationen frit Løb, findes ogsaa nogle latinske Vers »udtagne af et gammelt Haandskrift i Sorø Klosters Bibliothek« — altsaa fra Tiden før Reformationen — om hvilke Lektor Povl ytrer, at »Indholdet kun er altfor sandt«, og det er omtrent følgende: Ved den romerske Kurie er alt tilfals. Fadermyndigheden er bleven et blodigt Tyranni. S. Peders Hus er ikke mere en Guds Ark, men en Røverkule, hvor de plyndrede Rigdomme ere ophobede. Saa mange Laster er Rom besmittet med, at det snarere maa kaldes den store Forførrerske end den gode Moder. Det Exempel, du giver, fører mange ind paa Forbrydelsens Vej. Forargelse giver du til alle Sider. »Verdens Moder du var, en Stifmoder nu er du vorden«. Alt gaar ud paa Bedrag, og Penge kan udrette alt²⁾.

Saaledes dømte man om Rom, før Luther var fremtraadt; intet Under derfor, at den samme Klage gjænlød under Reformationskampen: »Saa regjerer Gjerrighed det paviske Rige, at al Ting er fal for Penge, og derefter søge de æeneste i al sin udvortes Visdom og Snildhed. Der kan kjøbes Himmel og Jord, Sakramenter og Naade, Ærlighed og Uærlighed, Velsignelse og Forbandelse. Simon og Giezi de regjere Spillet«³⁾.

Det er stærke Udtryk, dog neppe for stærke. Kirkens Love vare strænge, men for den, der kunde betale, stod der stedse en Bagdør aaben. Dispensationerne var en Guldgrube for Kirkefyrsterne. Hint gamle Ord af Macedoneren

1) Se Danske Mag. 5. R. I, 223 ff., hvor Jørgen Gyldenstjernes Breve findes meddelte i det latinske Originalprog.

2) Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 126.

3) Peder Laurensen, En stakket Undervisning imod Pavens, Bispernes og deres Disciples Statuter og Love, udg. af Rørdam, S. 61.

Filip: »ingen Stad er uindtagelig, naar et Æsel, belæsset med Guld, kan komme ind ad dens Porte«, kom atter til at gjælde, og det Exempel, som blev givet af den romerske Kurie, virkede nedad og korruperede alle Forhold.

Det var uhyre Summer, Paverne forlangte af Bisper og Ærkebisper for Stadfæstelse af deres Valg. Jevnlig skete det ogsaa, at Paven ved Provision overdrog en af sine »Kurtisaner«, en Kardinal eller et andet stort Kreatur, det ledige Sæde. Selvfølgelig havde en saadan italiensk Stormand ikke videre Lyst til at forlægge sin Residens til det kolde Norden; han arrangerede sig da med en hjemlig Aspirant til Sædet og overlod ham Bestyrelsen deraf mod en aarlig Afgift. Følgende Exempel kan tjene til Illustration: 1495 valgte Slesvigs Kapittel Detlev Pogwisch til at beklæde den ledige Bispestol; men Paven beskikkede ved Provision Johannes de Castro, Biskop af Agrigent, til Biskop i Slesvig, og Detlev Powisch kom først i Besiddelse af Bispestolen efter at være kommen til Akkord med sin sicilianske Konkurrent om en anseelig aarlig Affindelsessum, og efter at have betalt Paven 3000 Gylden for Konfirmation. Da Bispekandidaterne jo sjældent eller aldrig havde saadanne Summer til Raadighed, maatte en ikke ringe Del af deres senere Virksomhed gaa ud paa at pine Pengene ud af Stiftet, og da i første Linie — under forskjellige Titler, som Subsidium Pallii, Cathedraicum osv. — af Præsterne, som saa atter maatte se, om de kunde komme til deres Udlæg igjen ved at presse Menighederne. Men deraf kom den Klage mod Præsterne, som henimod Reformationen lød saa højt: »De sælge de hellige Sakramenter i Sygdom og den sidste Nød, saa naar man ikke vil give i Skriftepenge en Ko eller Hest, ville de ikke uddele Sakramentet«.

Nogle af de Afgifter, Bisperne afpressede Lægfolk i deres Stifter, synes os lidet sømmelige. I vort Rigsarkiv findes saaledes »nogle Artikler paa Bispens Rente« af Falster, der kjendelig ere fra Tiden henimod Reformationen. Blandt Bøder, som Bispens af Fyns Stift oppebar, nævnes:

»Item Kvindfolk, som er belagt, og gaar siden for Mø, give 18 Skilling«. Man plejer ellers at mene, at den Skade, her sigtes til, ikke kan repareres. Men nej! Bispen havde Magt til at gjøre en krænket Kvinde atter til Mø; men det kostede Penge. Dog synes Betalingen taalelig, skjønt 18 Skilling i hine Tider var mange Gange mere end i vore Dage. Imidlertid kunde det dog udlægges som Ytring af Barmhjærtighed mod en ulykkelig Kvinde. Langt mere oprørende forekommer os følgende Indtægtsposter: »Om nogen rører Fontevand af Legemet¹⁾, med Hænder eller andre Lemmer, da bøde derfor (Beløbet angives ikke, men har vistnok rettet sig efter vedkommendes Formue og Lejlighed), eller Lemmet afhugges«. Ligeledes: »Om nogen rørte Kalk eller de smaa Klæder, som lægges paa Kalken«; ligeledes: »Om nogen rørte ved Sakramentet«. Man betænke, hvilken barbarisk Lov: at afhugge det Lem, hvormed nogen (naturligvis Præsterne undtagen) af Vanvare var kommen til at berøre Vandet i Døbefonten eller de smaa Klæder, som lagdes over Kalken! Men exequeret blev Loven vistnok kun yderst sjældent, da man kan være vis paa, at Folk heller gav den højeste Bøde, der forlangtes, end de vilde miste Haand eller Fod.

En anden Indtægtskilde for Biskopperne var Præsternes sædelige Forseelser foranledigede ved Cølibatsloven. Hvilken Sum af Synd og Samvittighedsnag denne Lov har foranlediget, lader sig ikke udmaale, medens det samtidigt skal indrømmes, at neppe noget af de pavelige Dekreter i højere Grad har fremmet det hierarkiske System end dette. »Ved det ukristelige Ægteskabsforbud«, siger Karmeliteren Peder Laurensen 1533, »er der givet de arme Præster stor Horeris og Slemheds Aarsag, og de arme forløkkede og bedragne Præstedejer en Fortvivlelses og Helvedes Begyndelse, som man vel formærker af deres Ord, som de pleje at sige: Er Helvede hedt, da er Præstens Lammekjød

¹⁾ Vistnok skal det forstaaes: med et Del af sit Legeme.

fedt — og andre saadanne Fortvivlelses Ord og Ondskab, som den babyloniske romerske Brud kommer afsted. Guds Lov og Naturens Ærlighed maa de ikke følge i Ægteskab. Deres Pavelov kunne de ikke holde, Kvinder kunne de ikke være foruden. De ere Guds Strænghed den evige Død skyldige, uden de snarlig give deres Skjørlevned over; de ere ogsaa efter deres Kirkelov i Band, og de ere æreløse. Bisperne kræve Penge og tage Smugensæt (Bestikkelse) for Horeri, og derfor ere de ublu Hunde, som Kirkeloven siger og bør at sættes af deres Biskopsdømme¹⁾.

Vilde nogen benægte, at Bisperne gjorde sig en Indtægt af Præsternes Synder, da kan Beviset derfor føres ved historiske Aktstykker. Et af de ejendommeligste Exempler, der kan tænkes, er, at 7 under Snøde Præstegaard paa Langeland hørende Fæstebønder fra o. 1480 af og indtil vor Tid have betalt en aarlig Afgift, fordi deres Sogneherre var kommen for Skade med sin Tjenestepige. Præsten blev af Biskop Carl Rønnoy i Odense bl. a. straffet med, at der blev lagt en Afgift til Bispeembedet paa hans Bønder, ligesom disse — skjønt boende paa Nordspidsen af Langeland — hver skulde gjøre to Dages Arbejde aarlig paa Mølleedæmningen ved Bispeslottet Ørkel ved Svenborg. Da de katholske Bispers Ejendomme ved Reformationen bleve inddragne under Kronen, tilfaldt Afgiften Kronen, og fra denne overgik den senere til Lensgreverne paa Tranekjær, efter at man forlængst havde glemt, hvorfor disse Bønder beskattedes haardere end andre²⁾.

Den Gang de evangeliske Prædikanter i Sommeren 1530 forsamledes i Kjøbenhavn for at staa til Regnskab for deres Tro og Lære, indgav de paa given Foranledning en Forestilling («et Klagemaal») til Kongen om, hvad de

1) P. Laurensen, En stakket Undervisning imod Pavens og Bispers og deres Disciples Statuter og Love, udg. af Rørdam, S. 54 f

2) Se Uddragene af «Snødebogen» i Kirkehist. Saml. II, 256 ff. og i Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. IV, 172 f.

havde at udsætte paa de katholske Bisper¹⁾. Den bestaar af 12 Artikler og er affattet i et forholdsvis moderat Sprog. Disse Artikler kan det have sin Interesse at kjende, naar vi skulle paavise, hvad det var, der hos os vakte Trangen til Reformation og fremkaldte Forlangendet derom. De lyde saaledes med Modernisering af enkelte gammeldags Udtryk og med Udeladelse af et og andet mindre væsentligt:

»Dette er vor første og største Klage paa disse gode Herrer, at de bære biskoppeligt Navn og ikke det bevise med ret tilbørligt Embede og biskoppelige Gjerninger, efter den hellige Skrifts Lydelse. De prædike ikke alene selv intet, men de tilskikke ej heller kristelige, lærde Prædikere og Sognepræster i deres Stift, som deres Embede tilburde. Men de tilstede grovelig ulærde og ugudfrygtige Mænd, som prædike Fabler og menneskelige, løgnagtige Paafund efter Munkedrømme. Saadanne vie og skikke de til Sognepræster, idet de med Ed forpligte dem til at prædike intet andet end det, som de have ladet prædike tilforn. Men dem, som prædike Evangelium og straffe Løgn og anden Uredelighed, som er dækket under Gudeligheds Skin, be- raabe og forfølge de. Og saa tilstede de en Hob løgnagtige Bissemunke og Afladsbrødre at fare omkring og forhindre og fordæmpe Evangelium hos enfoldige Folk. Hvilke ogsaa udsuge den fattige Almue for Gods og Penge, saa de rette fattige maa savne deres tilbørlige Almisse og lide Nød. I deres Domkirker og Klostre lade de holde en Hob afgudiske Messer, istedetfor at de skulde holde Lectier og Prædiken med anden ret Gudstjeneste for den store Rente. De uddele Sognene uligelig iblandt Kanniker, Herrebørn og andre, som ingen Tjeneste gjøre; tilmed lade de én have 6 eller 7 Sogne. Ligeledes forbeholde de sig mange Sogne til deres mange Gaarde, og lade siden deres Skrivere, Læsepræster og andre fattige Præster være deres

---

1) Trykt i Malmøberetningen om Artiklerne fra Herredagen 1530, udg. af Rørdam, S. 55 ff.

Trælle til samme Sogne. Derimod ville de (imod Kirkelov og redeligt Skjel) ikke tilstede, at Almuen maa bruge sin kristelige Frihed og selv, med kristne og lærde Mænds Raad, tilkalde sig kristne, evangeliske Tjenere. De forbyde Præstemænd at gifte sig i Ægteskab, og dermed gjøre de den største Part af dem til Skjørlevnere og Horkarle. Men hvad somme af dem selv ere, det tale vi nu intet om«.

Fæste vi Opmærksomheden nærmere paa dette »Klage-maal«, da er det let nok ved Kjendsgjerninger at godtgjøre, at Ankerne ikke vare ubeføjede. Bispernes store Eiendomme, der gjorde dem til Landets største Jordegodsbesiddere, lod dem føle sig og optræde som verdslige Stormænd, for hvem det kirkelige Embede var noget uvæsentligt, uden for saa vidt det berørte deres verdslige Magtstilling. For en kirkelig Betragtning var det saare uværdigt, at en Biskop med Rette kunde anklages for »Manddrab, Plovfred, Vold, Hærværk, Tingfred« m. m., øvet mod Folk i hans eget Stift, som Tilfældet var med Biskop Ejler i Aarhus (1489), selv om han ikke med egen Haand havde udført disse Bedrifter¹⁾, eller at den fynske Biskop Jens Andersen (Beldenaks) Folk med eller uden deres Herres Vidende dræbte Enkedronning Christines Lensmand paa Næsbyhoved, Otto Porsfeld, en Udaad, som Biskoppen siden kom til at bøde haardt for²⁾. Men det maa være nok med disse Exempler (som lettelig kunde forøges) paa Bispernes Misbrug af deres Magt. En anden næsten ligesaa brutal Fremgangsmaade, var den Anvendelse, som gjordes af Bannet i Sager, der vare langt mere af verdslig end kirkelig Art, navnlig saadanne, som vedrørte gejstlige Stiftelsers Ejendomme. Vi have endnu slige Bandsformularer i det danske og latinske Sprog, prægede af en næsten diabolisk Opfindsomhed, for, i alt Fald i Ord, at male en Klosterforuretter eller en Angriber af kirkelig

¹⁾ Hübertz, Aktstykker vedk. Aarhus, I, 68 fl.

²⁾ Paludan-Müller, Jens Andersen Beldenak, 2. Udg. S. 19 f.

Ejendom ned i Helvedes Afgrund¹⁾). Herrens Ord: Velsigner, men forbander ikke — syntes ganske glemte, naar det gjaldt at komme en Modstander tillivs i Processer af verdslig Art, hvor Retten i og for sig jo lige saa godt kunde være paa Lægmandens som paa den gejstlige Stiftelses Side.

Middelalderens Interdikter over hele Lande, hvorved Tusinder, ja Millioner uskyldige Mennesker stødtes ud i Hedenskabets Elendighed, fordi en Kejser og Konge var kommen i Strid med Paven eller med en Ærkebiskop, skal her lades uomtalt, fordi dette Vaaben henimod Reformationen var blevet at »fulmen brutum«, der ikke lod sig anvende som i gamle Dage.

Naar »Klagemaal« anker over, at Bisperne tilstedte og begunstigede »afgudiske Messer« i Stedet for at fremme Guds Ords Prædiken, saa kan Udtrykket maaske synes vel stærkt; men betænke vi den Rolle, de »læsne og sjungne Messer« spillede, og den Overtro, der var knyttet dertil, saa forstaa vi Reformatorenes Iver for alvorlig at udpege denne Vildfarelse. Sagen var, at der ikke var noget Led af Gudstjenesten, der betalte sig saa godt som Messen, særlig i dens Skikkelse af Sjælemesse. Man har fra hine Tider en Fortælling, der viser Menigmands Betragtning af Sagen: En Bondekone kom til en Skolemester med sin Søn og bad om, at han vilde tage ham i Lære. »Hvad vil Du da, at han skal lære«, spurgte Skolemesteren. »At holde Messer«, sagde Konen, »for det betaler sig; det andet kan altid komme«²⁾).

Sjælemesserne, med det Formaal at forkorte de afdødes Pine i Skjærsilden, var i det hele (og er vel endnu) den Guldgrube, hvoraf Romerkirken væsentlig øste sine Midler til at lønne den uhyre Stab af Gejstlige. Men fordi den stillede rige Midler til »Kirkens« Raadighed, er den kristelige Forsvarlighed ikke dermed bevist. Vi kunne vel ikke i

1) Ny kirkeh. Saml. IV, 463 f. Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 278 ff.

2) Er. Lætus, Margareta, Francof. 1573, Proœmium.

Almindelighed misbillige de efterlattes Bønner for deres afdøde; men hine betalte Sjælemesser staa i Sandhed ikke fjært fra »Afguderiet«. I det hele har den Tanke at kunne betale andre for at læse de Bønner eller udføre de Guds-frygtighedsgjæringer, man ikke selv kan overkomme, for vor Tanke noget saa besynderligt, at det endog opvækker vor Latter, naar vi høre, at Hertug Frederik I's Gemalinde, medens hun (c. 1512) om Sommeren nød Landlivet i den slesvigske Marsk, betalte fattige Koner for at faste paa hendes Vegne, naar hun ikke selv var oplagt dertil¹⁾.

Sogneenes utilstrækkelige Forsyning med Præster er ogsaa en af Klagerne, og jo mere vi nærme os hen imod Reformationens Tid, desto mere højlydt bliver denne Klage. De talrige Sognekirker, der laa under Klostrene, besørgeades af Munke, der om Søndagen kom vandrende fra det ofte fjærntliggende Kloster for at læse Messe²⁾. Under Domkapitlerne laa mange Sogne, hvor Tjenesten forrettedes omtrent paa samme Maade, ved en »Løbeprest«, en Vikar eller Kapellan, vedkommende Prælat eller Kannik, for den lavest mulige Betaling, havde lejet til at foretage de kirkelige Handlinger. Man hører derfor om Herreder med en 14—15 Kirker der kun havde ganske faa faste Sognepræster³⁾.

Den Omstændighed, at der strejfede talrige »Bissemunke«, Udsendinge fra Tiggerklostrene, omkring og hist og her holdt Messe, hvor de kunde se deres Snit⁴⁾, var kun til Opløsning af den kirkelige Orden, men kunde ikke erstatte Savnet af fastboende Sognepræster. For øvrigt vare Tiggermunkene en sand Landeplage. Man tænke sig hele Korpser af slige privilegerede Tiggere, der Uge efter Uge drog om og brandskattede de nærmeste Herreder.

¹⁾ Suhms Saml. II, 2, 194.

²⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. I, 785 ff.

³⁾ Hvittfeldt, Danmarks Riges Krønike, S. 1337.

⁴⁾ Se t. Ex. Kirkehist. Saml. 3. R. III, 237 f.

Fik de ikke, hvad de forlangte, da var det ikke Velsignelser, de efterlod. Nogle Tiggerklostere drev det til at hjem søge hele Landskaber, som Antoniterne i Morkjær (i Nærheden af Slesvig), hvis Terminanter naaede helt op til Aalborg¹). Kuriøst var det, naar et nyt privilegeret Tiggersamfund optraadte i en Egn, paa hvilken andre Ordener mente at have Eneret; thi da kunde det komme til alvorlige Fjendtligheder mellem de forskjelligt farvede »Brødre«, som den Gang de Sølvitsborg og Torrekov Munke søgte »at drive St. Anna ud af Blekingen«²).

Intet Under, at da Omslaget skete, var Tiggermunkene dem, der først fik Folkeforbitrelsen at finde; thi mangensteds havde de lagt en næsten utaalelig Byrde paa Almuen, som skulde mætte disse ørkesløse Tryglere og yde dem Midler til at bygge deres prægtige Klostere og Kirker.

Hvad »Bissemunkene« ikke gjorde, det gjorde »Afladsbrødrene«. Naar vi skulle skildre den kirkelige Nødsstand henimod Middelalderens Slutning, da indtage disse Blodsugere en fremtrædende Plads. Materialet til Skildring af den behøve vi imidlertid ikke søge hos protestantiske Skribenter, da en saa hadsk Luther-Fjende som Paulus Heliæ har tegnet følgende Billede, hvis træffende Lighed neppe kan betvivles:

»I Aaret 1502 kom en dansk Doktor ved Navn Herman (Andersen), det hørte til St. Hansbrødrenes Orden i Odense Kloster, her til Danmark som Udsending fra Paven i Rom for at prædike et saakaldet Korstog mod Tyrken, men ved sine Afladsbreve og Buller, det vil sige ved den rene, skjære Frækhed, udslukkede han megen Fromhed. Thi den Slags Legater og deres Vikarer lærte ikke Folk at vise Anger, men at synde uden Frygt, og da blev Vinduet for første Gang aabnet for Lutheriet. Og aldrig er Tyrken bleven saa mægtig, som da man begyndte at prædike

¹) Kirkehist. Saml. II, 342 ff. — 4. R. II, 194.

²) Rørdam, Kbhvns. Kirker og Klostere i Middelald., S. 349.

Korstog mod ham, hvorved de Kristnes Riger ere blevne udplyndrede, men den romerske Paves Slægtninge berigede, medens Tyrken triumferer mere og mere, og det sidste stadig bliver værre end det første. Thi denne Korstogsprædiken var ikke en Frugt af Fromhed men af Havesyge¹⁾.

Senere kom den bekjendte pavelige Legat og Afladshandler Angelus Arcemboldus her til Landet, og han gjorde det, om muligt, endnu værre. Naar en saadan Potentat kom til en By, da ringedes der med alle Kirkernes Klokker, Præsterne med Hostien drog ham i Møde i højtidelig Procession, og ve den, der vovede at hæve sin Røst mod den Syndsforladelsens Skylregn, som nu stundede til; det gjaldt Frihed og Liv for den formastelige. Jevnlig førte de store Afladshandlere et Trykkeri med sig, hvorved de bestandig kunde forny Oplaget af deres Varer²⁾. Thi hvad de solgte, var trykte, latinske Blanketter, hvori Kjøberens Navn indførtes med Pennen. Det er de bekjendte Afladsbreve, hvoraf vi endnu have ikke saa faa bevarede. Hvilke Reservationer Brevet mulig indeholdt, om at Kjøberen skulde gjøre Bod og Bedring, forstod han jo intet af, men det stod desto fastere, at han var bleven lettet paa en dobbelt Maade, lettet for sine Penge eller Varer, og lettet for sine Synder, saa han kunde le og græde paa samme Tid.

Det var i Aaret 1517, at Arcembold huserede her i Norden; samme Aar fremstod den Munk, der har befriet vort Fædreland for alle senere Afladshandlere. Luther var den Svøbe, Herren brugte til at drive Vexellererne og Krømmerne ud af Helligdommen. En Svøbe slaar haardt, det er dens Art; men var der taget blidere paa Nelderne, havde vi maaske endnu siddet midt iblandt dem.

¹⁾ Skibykrøniken i Heises Oversættelse, S. 43.

²⁾ Se min Afhandl. om Kardinal Raimond Peraults Sendelse til Norden, i Kirke-Kalender for Slesvig Stift, udg. af Barfod og Rørdam, II, 105 ff.

Dog var dette ikke Reformatorenes eneste Gjerning. Det nedbrydende Arbejde kan have sin Berettigelse; men kun naar Bygmesteren staar rede til at fylde Tomten og erstatte den nedbrudte Bygning med en ny og bedre. Reformationen var ikke et Udslag af en gold Radikalisme, end ikke, som det jevnlig høres fra romersk Side, en rationalistisk Bevægelse. Enhver, der fordyber sig i Reformationens Litteratur, vil komme til et ganske andet Resultat. Reformationen er i sin dybeste Grund et Arbejde i Troen paa den levende Gud og den, han udsendte, Jesus Christus, en Stræben efter at bygge med Guld, Sølv og ædle Stene paa den Grund, Herren og hans Apostle have lagt, en Tilbagevenden til »Guds Ord og det rene Evangelium«, rensset for de Udvæxter og Paahæng af pavelige Dekreter og uhjemlede Traditioner, som i Tidens Løb havde skjult Herrens Gjerning og gjort Menigheden umyndig, medens den havde hævet Hierarkiet til en Myndighed, der hemmede Statsmagten, holdt det menige Folk bundet i Overtro og Uvidenhed, og røvede Herren den Ære, som ene tilkommer den treenige Gud, Fader, Søn og Helligaand.

Romerkirken — og det samme gjælder den græsk-russiske Kirke — kan maaske være en passelig Opdrager, saa længe Folkene befinde sig paa et barnligt, uudviklet Stade; men videre strækker dens providentielle Hverv sig ikke. Skal Menneskene gjøres skikkede til at voxne op »til Mands Modenhed og Christi Fyldes voxne Alder«, da maa det ske ad andre Veje.

Møde i Hillerød.

Efter venlig Opfordring fra Hr. Slotspræst B. Paludan-Müller samledes man den 28. Maj i Hillerød til Møde. Det faldt i to Afdelinger, den ene i Latinskolens Solenitetssal, den anden i Slotskirken. Begge Steder var Besøget talrigt, dog særlig i Kirken. Der foreligger i det

mindste tre udførlige Referater af Foredragene, nemlig i Frederiksborgs Amts Avis, i Fredereriksborg Amts Tidende og Adresseavis og endelig i Frederiksborg Amts Dagblad. Det er vanskelligt at give noget enkelt af disse, i det hele omhyggelige Referater et absolut Fortrin; men da vi dog ikke kunne meddele dem alle tre, indskrænke vi os til følgende:

Dr. H. Rørdam begyndte med at minde om, at det var 24 Aar, siden Selskabet sidste Gang holdt Møde i Hillerød; der var derfor vistnok kun faa tilbage af dem, der den Gang vare tilstede, men det kirkehistoriske Selskab, der var lige gammelt med vor Grundlov og skyldte sin Oprindelse til det aandelige Opsving, der 1848 var sket i vort Folk, havde i de henrundne Aar fortsat sin Virksomhed efter den oprindelige Plan, og man havde i de sidste Aar set sig i Stand til at udvide den ved Foredrag rundt om i Landet efter en større Maalestok end nogensinde tidligere, en Virksomhed, som man haabede at kunne fortsætte gennem flere Aar. Man havde nemlig indhøstet Erfaring om, at det var en taknemmelig Gjerning at meddele Oplysninger om vort Folks kirkelige Fortid. En talrig og opmærksom Tilhørerkreds fattedes ikke, hvor man kom frem, og man turde haabe, at Selskabets Virksomhed vilde bidrage til en bedre Bevaring af de Minder fra Fortiden, som vare os levnede.

Professor Dr. Fr. Nielsen talte derpaa omtrent saaledes¹⁾: Naar man er samlet i en af Danmarks yngste Kjøbstæder, har man ikke, som mange andre Steder, middelalderlige Minder at knytte Foredraget til. Egnen heromkring har dog i Middelalderen ikke været uden Betydning i kirkelig Henseende. Særlig henviste Taleren til Esrom Kloster. Dette havde oprindeligt været stiftet af Benediktinermunke; men allerede 1153 blev det et Datterkloster af Citeaux. Cistercienser-Munkene drev oprindeligt

¹⁾ Især efter Referatet i Frederiksborg Amts Avis (forkortet).

Afholdenheden meget vidt; men senere slappedes Kloster-tugten. Deres oprindelige Strenghed lagde sig bl. a. for Dagen overfor Gudstjenesten, Sangen skulde være jevn, Kirkekarrene simple o. s. v. I Begyndelsen havde Cistercienserne vanskeligt ved at trænge igjennem, men efterat Bernhard af Clairvaux havde sluttet sig til dem, vandt de Fremgang. Efter hans Mønster lagde Cistercienserne deres Klostre i Dalene som Tegn paa Ydmyghed; Bernhards Person var selv et Udtryk for Jevnhed. Gjennem ham vandt man den danske Kirkefyrste, Erkebiskop Eskild i Lund, der blev overvældet af Bernhards mægtige Personlighed. Eskild følte selv Trang til at blive Munk i Clairvaux; men Bernhard, der indsaa, at han kunde have mere Nytte af ham, hvis han blev i Norden, bevægede ham til at indføre en Flok franske Cisterciensermunke. Man har en Række Værnebrevne fra Paverne for Esrom Kloster. Men af Klosteret selv er der nu kun faa Levninger tilbage; nogle Murrester, Grave, en Ovn m. m. har man udgravet. Taleren formodede dog, at hvis man engang foretog en planmæssig Udgravning, vilde man kunne opnaa et klarere Overblik over, hvorledes Klosteret har set ud. Det har været en stor Bygning, og der har været en Række smaa Kapeller; man kjender endnu Navnene paa de Helgener, en Del af disse have været indviede til. Klosterets Beliggenhed var valgt med Smag. Ligesom andensteds var det anlagt ved en Sø, forat man kunde faa rigelig Fisk i Fastetiden. I Skovene kunde Munkene finde Stilhed. Af Træerne kunde de opføre den første Klosterbygning; thi oprindelig har det sikkert været af Tømmer, førend man fik Raad til at bygge et Kloster af Sten. I Esrom have Munkene da ført et stille Liv, i Begyndelsen meget strengt og tarveligt, og man gik meget alvorlig frem imod Brud paa Reglerne, bl. a. var det en Forsyndelse at skrive Vers. Dette Liv har sat sig Spor baade i vort Fædreland og udenfor. Ved Bingen i Tyskland boede en bekjendt Kvinde, den hellige Hildegard, berømt for sin Hellighed og sine Mirakler. Hun har efterladt sig

Breve, deriblandt et af 1163, til Broder Frederik i Esrom, rimeligvis den senere Abbed af det Navn. Allerede dengang havde man altsaa Blikket henvendt paa Esrom. Ærkebiskopper og Konger gav Klosteret store Privilegier, deriblandt Frihed for Told og Skibsafgifter. Bekjendt er Esrom Klosters Strid med det nærliggende Æbelholt. Biskop Absalon havde fra Paris indkaldt Abbed Vilhelm, der var bleven Abbed i Æbelholt Kloster ved Arresø. Naar to Klostre laa saa nær ved hinanden, kunde de ofte ikke forliges; der udviklede sig et spændt Forhold imellem dem paa Grund af Lysten, som ethvert af dem havde til at udvide sin Myndighed. Striden her skal være opstaaet ved, at Æbelholt fik Ret til Tienden af Tjæreby Sogn; Esrom, der ogsaa havde Ejendom i Sognet, saae deri et Indgreb i sin Ret. Munkene i Æbelholt levede yderst tarvelig; nogle løb derfra, og de bleve godt modtagne i Esrom. Abbed Vilhelm blev meget fortørnet derover og erklærede Abbeden i Esrom for en »Menneskeæder«, fordi han tog hans Munke. Senere blev Forholdet dog godt igjen. Efterhaanden vaagnede blandt Cistercienserne flere Interesser, bl. a. for boglig Syssel. Saaledes ogsaa i Esrom. Klosteret modtog den ene Gave efter den anden, og den store Godsbesiddelse gav Magt og Indflydelse. Kongerne besøgte Klosteret, og der fandt Dronning Margretes Moder, Helvig, Valdemar Atterdags Dronning, sin Grav. Hvorledes kom hun dertil? Man har ment, at hun har levet skilt fra Kongen, indespærret paa Søborg Slot. Dog vedrører Tovellille-Sagnet ikke Valdemar Atterdag, som man forhen mente, men stammer fra Valdemar den Stores Dage. Men Dronning Helvig har i ethvert Tilfælde været stærkt knyttet til Esrom Kloster. Dronning Margrete anordnede det saaledes, at der til evig Tid skulde læses Messe for hendes Moder i Esrom Klosterkirke. Et af de mærkeligste Sagn om Munkenes daarlige Liv, det om Broder Rus, er henlagt til Esrom. Dog behøver dette ikke at betyde, at Munkene her vare værre end andre. Men Forfatteren til det oprindelig tyske Sagn har mulig foretrukket at hen-

lægge Scenen til et nordisk Kloster, og Esrom var et af de mest bekendte.

Esrom var nemlig vel kjendt udenfor Landet. En Afdeling af Munke herfra nedsatte sig blandt Venderne for at udbrede Kristendommen, og oprettede to Klosterer der. At man saaledes fulgte de danske Korstogs Spor, tyder paa, at man ogsaa i Esrom har fulgt disse med Interesse. Det mærkeligste Kloster, der udgik fra Esrom, var Sorø, der kom til at spille en stor Rolle. I Nærheden af Limfjorden anlagdes Vitskøl Kloster og i Sønderjylland Guldholm, og alle disse Klosterer stod i nøje Forbindelse med hinanden. I nogle af dem, deriblandt i Esrom, optegnedes historiske Minder.

I det hele bevarede Esrom Kloster sin Anseelse og Magt indtil Reformationen. Vel vedblev det endnu en Tid lang derefter at bestaa, om end i reformeret Skikkelse, men dets Betydning var for stødse forbi. I 1559 blev den sidste Abbed sendt til Sorø for at faa Naadsensbrød der, og Klosterets Bygninger nedreves, for at Stenene kunde anvendes ved Opførelsen af Frederiksborg Slot.

Efter en Sang talte H. Rørdam om de kirkelige Minder, der knytte sig til Hillerød By og Frederiksborg Slot. Hvad der særtegner denne Del af Sjælland er især de udstrakte Skove; fra gammel Tid var det Sjællands »Skovbygd«. Flere af Sognene vare af overordentlig stor Udstrækning; særlig gjælder dette Tikjøb Sogn. Hillerød var ikke noget Sogn, men en lille By under Tjæreby Sogn. Den kirkelige Betjening var i Middelalderen kun tarvelig. Flere Steder bestod den væsentlig i, at en Munk kom om Søndagen vandrende og holdt Messe. Vi vide ikke sønderligt om, hvorledes Reformationen er bleven udbredt i denne Egn. Først fra den Tid af, da Frederiksborg Slot byggedes, falder der klarere Lys over Forholdene. Omtrent paa Slottets Plads laa fra gammel Tid af Hovgaarden Hillerødsholm, og i Nærheden af den de to Smaabyer

Hillerød og Ølskjøb. Hillerødsholm forekommer allerede 1275, da Anders Petersen Vædder udstedte et Brev herfra. Ved Reformationstiden kom Gaarden i den mægtige Righovmester Mogens Gjoes Besiddelse, efter hvis Død (1544) Gaarden tilfaldt hans berømte Datter Birgitte Gjøe, som ægtede Herluf Trolle. Denne Gaard tilskiftede Kong Frederik II sig forat opføre sig et Slot i den skønne Skovegn med de rige Vildtbæner, som den gamle Indskrift vidner:

Frederik den anden god og from,
 Hans Naade gjorde dette Bytte,
 At Hyllersholm under Thronen kom,
 Og Herluf til Skovkloster flytte. 1560.

Bygningen af Slottet med tilhørende Kirke fremmedes med stor Iver, og skjønt Krigen senere i høj Grad lagde Beslag paa Rigets Midler, var Bygningen dog naaet saa vidt at der 1567 kunde ansættes »en Sognepræst til Slotskirken paa Frederiksborg«, Hr. Søren Olsen fra Roskilde. Aaret efter oprettedes den »kongelige Skole«. De 28 Disciple, der undervistes af en Skolemester og en Hører, fik fri Underholdning og Klædning, saa det var en Gunst at blive optagen i denne Skole. Da Disciplene ikke som andendets vare nødte til at tigge deres Brød, og da Skolegangen var begrænset til sex Aar, kunde der stilles større Krav til dem end andendets. Vi finde da ogsaa blandt Lærerne og Disciplene flere fremragende Personligheder. Skolens Liv blev dog ikke langt. »Vi ere«, skriver Frederik II i et Brev af 1586, »komne i Forfaring, hvorledes med Skolebørnene meget forsømmes, saa de ikke kunne holdes udi slig Tvang og Disciplin, og ej heller udi Lærdom og Optugtelse saa formeres og forfremmes, som det sig bør, af den Aarsag at Vi selv ideligen holde Hof paa vort Slot Frederiksborg, og de der daglig med gemene Hoftjenere kunne have Omgjængelse, hvoraf Ungdommen meget bliver forført og forkrænket«. Skolen blev derfor flyttet til Sorø. Først efter et halvt Aarhundredes Forløb blev der atter oprettet en Latinskole ved Frederiksborg.

I Aaret 1569 udstedte Frederik II et Brev, hvorved Hillerød blev gjort til en Kjøbstad, medens det samtidig bestemtes, at Slangstrup skulde være en Landsby. Det gik dog langsomt med at faa Byen gjort til Kjøbstad, særlig fordi den manglede Adgang til Havet. Folk var bange for at bosætte sig der, da de frygtede for, at de ikke skulde kunne finde deres Næring der. Først i Christian IVs Tid naaedes det, at Byen virkelig blev en Kjøbstad, om end en af de smaa.

Christian IV ombyggede Slot og Kirke. Byen selv vilde gjerne have en egen Kirke, særlig forat skaffe Kirkebegravelse til Embedsmænd og bedrestillede Borgere, som nu maatte søge Gravsted i Herløv Kirke. 1621 f. byggedes en tarvelig Kirke i Hillerød, men den blæste om i en stærk Storm 1625, hvorefter der indrettedes en endnu tarveligere i en af Slottets Staldbygninger. 1655 befalede Frederik III, at der skulde bygges Kirke, men Krigen med Sverig forhindrede det, og siden er det ikke blevet til noget.

Mange kjendte Mænd have været knyttede som Præster til Frederiksborg Slotskirke, saaledes i Frederik IIs Tid den, for øvrigt særlig som Skolemand berømte Mester Hans Michelsen, der senere i en Række af Aar var den unge Christian IVs Lærer. Som Theolog tilhørte han sikkert nærmest den kryptokalvinistiske Retning, der i Niels Hemmingsen havde sin mest fremtrædende Repræsentant her i Landet. Fra 1613 til 1616 var den bekjendte Digter Anders Arrebo Præst ved Slotskirken. Blandt hans Digte, der indeholde mange skønne Naturskildringer, findes ogsaa en poetisk Beskrivelse af Fredriksborg Slot. Fra hans Haand have vi de første Oplysninger, vi besidde, om Menighedsforholdene i Hillerød. I kirkelig Henseende stod Arrebo og hans nærmeste Efterfølgere ganske paa den lutherske Orthodoxis Grund.

Sin mærkeligste Historie i kirkelig Henseende havde Hillerød i det attende Aarhundrede, da her var en Række Præster af mer end almindelig Betydning. Fra 1719 til

1725 var Nordmanden Peder Hersleb Præst her i Byen. Han var en Mand af udmærket Begavelse og Dygtighed, og tog sig derhos med stor Iver af Skolevæsenet og de Fattiges Forsørgelse. Da han saae, at Børnene i Herløv ingen Undervisning fik, skrev han derom til Kongen, og dette gav Anledning til, at 240 Skoler oprettedes paa Rytterdistrikterne, hvorved Stødet var givet til Almueskolernes Opkomst. Det var ligeledes ham, der fik bygget Hospitalet i Hillerød. Han var en mægtig og myndig Mand; han gav saaledes, da han senere blev Biskop i Norge, Befaling til, at ingen maatte blive viet, uden at de kunde læse i Bog. »Det er mærkværdigt«, skriver han senere, »saa hurtigt Folk lærte at læse«. Forandringen sporedes da ogsaa snart i forskjellige Retninger. Men desværre for Stiftet — han virkede i Christiania — blev han snart forflyttet derfra. Da Sjælands Bispestol 1737 var ledig, blev Hersleb kaldet til at beklæde den; men Forholdene passede ham ikke her saa godt som oppe i Norge. Han bevarede dog stadig sin Indflydelse og ansaas som den mest veltalende Præst i Danmark. Hans Eftermand i Hillerød var en lidet betydelig Mand, ved Navn Isak Grundtvig; han var meget febrilsk og ængstelig i sin Optræden, og da han saaledes en Gang skulde prædike for Kongen, gik han fuldstændig fra Concepterne, blot fordi Kongen flyttede sin Stol, og han gjen-vandt aldrig siden fuldstændig sin Ligevægt.

Efter ham kom Kirkehistorikeren Erik Pontoppidan, der snart afløstes af Nicolai Brorson, en Broder til Salmedigteren, og en Mand, der havde udmærkede Gaver som Præst og paa en sjælden Maade forstod at drage Folk til sig. Begge tilhørte den pietistiske Retning, hvad ogsaa gjælder Brorsons Efterfølger, Sønderjyden Peter Wedel, og dennes Medarbejder Christian Jensen fra Bedsted i Møllerslev. Den sidste var af ydre Skikkelse overordentlig lille, men ellers en velbegavet og meget ivrig Mand. Hans Opgave var, som han selv sagde, først at prædike Troen ud af Folk, for senere at prædike den ind igjen. Mærkeligt er

det derfor, at det var hans egen Søn, Johannes Jensen, der senere som Præst her i Byen banede Rationalismen Vejen.

Ved Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede stod det meget fattigt til i kirkelig Henseende her i Hillerød; men vi vide, at der senere atter er kommet bedre Tider. Kilden, der er af Evighed, udtørres ikke. Hillerød har i vore Dage haft en saa begavet Præst som Hostrup, og Ordet forkyndes nu purt og rent. Taleren vilde slutte med det Haab, at om der end senere atter kunde komme trange Tider, der dog altid maatte være dem, der vilde øse af den Kilde, der alene kan læske Sjælens Tørst. Naar vi se, hvorledes de forskjellige kirkelige Retninger, der fra Tid til anden have været oppe i vort Folk, næsten alle have haft sine fremtrædende Repræsentanter her i Hillerød, forstaa vi, at Herren kan bruge meget forskellige Midler for at naa sit Maal¹⁾.

Angaaende Aftenmødet indeholder »Frederiksborg Amts Avis« følgende Referat.

Sammenkomsten i Slotskirken i Aftes havde fyldt alle Pladser paa Gulvet, hvor man i Anledning af Mødet sad med Ansigtet mod Orglet, medens Taleren stod paa Gulvet foran Forsamlingen.

De Herrer og Damer, der nylig ofrede sig for at kunne præstere noget smukt og stemningsfuldt ved Kirkekoncerten i Herløv, havde atter her beredvillig stillet sig til Raadighed, Hr. Organist Brøndt havde ligeledes vist Sagen sin Interesse, og her blev saaledes budt en sjælden Lejlighed til gratis at overvære en virkelig præsentabel Kirkekoncert. Intet Under, at Byens og Egniens Beboere i stort Tal havde fulgt Opfordringen. Efter at en Del af Musik-Programmet var udført, traadte Dr. H. Rørdam frem og fortalte en Del Træk af Livet paa den Tid, da Slottet blev til.

¹⁾ Foredraget er især gengivet efter Referatet i »Frederiksborg Amts Tidende«.

Mit Øje søgte — ytrede Dr. R. —, da jeg traadte ind i Kirken, først til Døbefonten, ikke blot paa Grund af Daabens Betydning, men denne Font har den særlige Interesse, at den er mærket med den Konges Navn, fra hvem Kirken har sin Oprindelse, nemlig Frederik den 2den, om hvem der dog, paa Grund af Kirkens senere Ombygning under Christian IV, kun er faa Minder her i Kirken. Det vides, at han i Antwerpen lod erhverve en Alabaster Altertavle til Kirken, Armstager og fine Kirkeduge, men de er her ikke mere. Svenskerne bortførte jo under Krigen mange Kostbarheder her fra. Paa Døbefontens Sider findes sammenslynget F og S, hvilket gjerne opfattes som Frederik den 2dens og Dronning Sofies Navne, men det kan ogsaa betyde »Fredericus Secundus«. Der har paa flere Punkter hersket Tvivl om denne Konge. Hans Valgsprog var paa Tydsk, men det kan ikke undre, naar man tænker paa, hvilken Rolle Tydsk spillede for den lutherske Menighed. Kongens Haandbibel er opbevaret, og det er Luthers tyske Bibel, men foran har Kongen skrevet paa Dansk, hvornaar han begyndte og sluttede Læsningen. Han begyndte derpaa den 20. Januar 1566, under Krigen med Svenskerne, og han havde gjennemlæst den Aaret efter; han tilføjer: »Gud unde mig at have læst den Gud til Ære og min Sjæl til Salighed«. Han var saaledes en flittig Bibellæser.

Maaske staar denne Konges Navn for mange i en vis Taage, og andre har maaske hørt om, at han var forfalden til Drik, og tænker sig ham derfor som en ordinær Drukkenbolt; de har end videre hørt om hans Krige, og saa forestiller de sig, at Folket udsugedes, og at Frederik IIs Tid var en ulykkelig Tid. Dette er urigtigt. Da Kong Jakob den 6te af Skotland 1594 fik en Søn, skrev han til dennes Bedstefader, Hertug Ulrich af Meklenborg: »Tænk Dig, han ligner den store Kong Frederik den 2den af Danmark«. Saaledes var dennes Ry 5 Aar efter hans Død, og det tyder paa, at der har været noget ved den Mand. Uagtet Krigene i den første Del af hans Regjeringstid blev hans Historie, og

navnlig de sidste 18 Aar, nogle af de lykkeligste, Danmark har haft. En Historiker bemærker, at han havde stor Evne til at udse sine Folk, og ingen kunde vise større Selvfornægtelse end Frederik den 2den med Hensyn til at lade dygtige Folk have fri Hænder til at virke. Da Krigen med Sverig havde udtømt Rigets Midler, indkaldte han saaledes den udmærkede Finansmand Peder Oxe, der levede landsforvist og var betragtet som en Ulfeldt, ja skal have lovet Penge til den, der tog Kongens Liv. Og han forsonede sig saaledes med Peder Oxe, at der aldrig mere blev Uvenskab mellem dem, og gjorde ham til Rigshofmester, og Peder Oxe blev maaske den dygtigste Finansmister, Landet har haft. De store Minder fra den Tid er Minder om, hvad Reformationen havde udrettet. Banebryderne for det ny kan saa let gaa for vidt; der falder store Ord og stærke Slag, og saaledes gik det ogsaa ved Reformationen, den største Omvæltning paa Aandens Omraade siden Kristendommen. Men naar Fredens Tid kommer, skal det vise sig, hvad Bevægelsen duer til, og det viste for Reformationens Vedkommende de mange store Skikkelser paa Frederik den 2dens Tid, saasom Krigsheltene Peder Skram, Herluf Trolle og Frants Brockenhus; men højere sætte vi dem, der i Fredens Dage gavned Fædrelandet: de kongelige Kanslere Johan Friis og Niels Kaas, Statsmændene Peder Oxe og Christoffer Valkendorff, Videnskabsmændene Niels Hemmingsen, Anders Sørensen Vedel, Arild Hvitfeldt, Tyge Brahe, og mange skjønne, ædle Kvindeskikkelser, der ved Siden af dyb Religiositet viste Dygtighed i det praktiske Liv, som Birgitte Gjøe, Elsebe Krabbe o. a. Vi finde hos dem saadanne Exempler paa Gudsfrygt og ædelt Mod til at bære tunge Tider, at vi maa erkjende, at den Tid, der fik sin Kraft fra Reformationen, nok er værd at tegne. — Taleren skildrede flere af Tidens bekjendte Skikkelser og sluttede derefter med en Tak til de mange Tilhørere og til dem, der havde glædet Forsamlingen med Sang og Musik.

Møde i Grenaa.

Da det er Tanken at besøge ikke blot de større Byer, men ogsaa de mindre og mere afsides, blev Grenaa valgt til Mødested med særligt Hensyn til, at Kirkerne i denne Bys Omegn ved Ministeriets Foranstaltning have været underkastede en omhyggelig Undersøgelse, og det var lykkedes til Foredragsholder at vinde en af de Mænd, hvem dette Arbejde havde været overdraget. Vi havde desuden overbevist os om, at Selskabets Medlem, Hr. Sognepræst Jacobi i Grenaa, paa bedste Maade vilde berede alt, for at Mødet kunde vinde Tilslutning og forløbe paa en heldig Maade. Mødet fandt Sted den 11te Juni og holdtes i Grenaa Sognekirke. Det aabnedes, efter nogle indledende Ord af Selskabets Formand, med følgende Foredrag af Arkitekt O. V. Koch.

Landsbykirkerne i Grenaaegnen.

De aller fleste af vore danske Landsbykirker hidrøre fra den ældre Middelalder, den Tid, der gik forud for den gothiske Byggeperiode, og i hvilken man byggede i den Stilart, som er bleven kaldet den romanske, eller, med et mindre heldigt Navn, Rundbuestilen. Den tog sin Begyndelse i Europa, da Folkevandringens Storme havde lagt sig, efter at den antike, romerske Kultur næsten var gaaet under i dens Bølger. Vi se i de første, famlende Forsøg, som kunne føres tilbage til c. 800 e. Chr. F., at der næsten maatte begyndes paa bar Bund, kun med uklare Reminiscenser fra Antikens Kunst, blandet med byzantinsk Paavirkning og med noget af den oldkristelige Kunsts Tradition. Først efter Aar 1000 tog den nye Kunst nogen Fart og udviklede sig til den ædle Bygningsstil, hvis Værker give os en saa klar Forestilling om, til hvilken Grad Kirken stod som den faste Klippe midt i Tidens Brænding, som den alvorlige og dog milde Tugtemester og Beskytter, som den, der alene kunde beherske Tidsaanden og føre den frem til mildere

Sæder og ædlere Tankesæt. Det er denne Tids Aand, der giver sig tilkjende i de skønne Templer i Ribe, Aarhus, Viborg og Lund, som De alle kjende, idetmindste i Afbildninger; men det er ogsaa denne, der giver vore gamle, romanske Landsbykirker sit Præg, selv om det nu ofte er udvidsket og tilsløret af senere Tidens Forandringer og Vanrøgt, og tidt ikke kan erkjendes uden ved nærmere Undersøgelse.

En dansk Landsbykirke fremtræder jo nu i Reglen som en Bygning, bestaaende af Skib, Chor, Vaabenhus og et stort, firkantet Taarn, hvortil ofte kommer et Sakristi eller andre Udbygninger. Gavlene ere ofte takkede og Vinduerne store. Af disse Bygningsdele har Vaabenhuset og Sakristiet altid og Taarnet i de aller fleste Tilfælde oprindelig manglet, og de takkede Gavle og de store Vinduer ere ligeledes tilkomne i nyere Tid. Det samme gjælder de Hvelvinger, som i saa mange Kirker have afløst de gamle Bjælkelofter. Naar dertil kommer, at Kirkemurene som oftest ere dækkede af et tykt Lag Hvidtekalk, der skjuler det oprindelige Bygningsemne, at de gamle Døre tildels ere tilmurede, Kalkmalerierne, som prydede Kirkernes Indre, overhvidtede, det gamle Inventar saa godt som forsvundet, Døbefontene undtagne, da vil De se, at det ikke altid er saa ganske let at danne sig en Forestilling om, hvorledes de have set ud, da de bleve byggede. Jeg skal dog allerede her bemærke, at det ingenlunde er min Mening, at alle de senere tilkomne Forandringer og Tilføjelser ved Kirkerne maa betragtes som Vandalismer, der snarest mulig burde fjernes. Ganske vist er der en Del af den Art — særlig fra vor egen Tidsalder — men ogsaa meget, som absolut bør respekteres, og som interesserer, ikke alene ved Kunstværd, men ogsaa som en Illustration af hele den historiske Udvikling gennem Tidernes Løb lige til vore Dage. Interessantest bliver dog alle Dage det, der er tilbage af de oprindelige Bygninger, og det er væsentlig med denne deres gamle Kjærne, at vi ville beskjæftige os idag, særlig for en

lille Gruppens Vedkommende: Kridtstenskirkerne ved Grenaa.

Jylland udmærker sig i det Hele taget ved sin store Mængde af udmærkede, romanske Landsbykirker. Særlig bekjendt er det meget store Antal, med regelmæssig tilhugne Granitkvadre beklædte Kirker, der findes spredte næsten over hele Halvøen; disse Bygninger, der ved deres Søjle-Portaler og andre Enkeltheder tilfulde vise, paa hvilket højt Standpunkt de jydsk Stenhuggeres Kunstfærdighed stod i hine længst forsvundne Tider, give os tillige et slaaende Vidnesbyrd om den Enhed i Stilopfattelsen, som er umiskjendelig for alle andre Tidsperioder end vor egen, der jo i denne, som i saa mange andre Henseender, er en Splittelsens Tid. Naar alle disse Bygninger, fra samme Stilperiode, uden Undtagelse saa bestemt bære den romanske Stils Særpræg, er det ikke, fordi det er de samme Former, der bestandig gaa igjen i dem, tværtimod. Den romanske Stil tillader en fri Opfattelse af Enkeltformer og Plantyper som gaar langt videre end det er Tilfældet i den senere middelalderlige — den gothiske Stil. Vi se da ogsaa i vore romanske Kirker en rig Variation, dog oftest saaledes, at der indenfor snævrere Kredse gjør sig en fælles Type-gjældende. En saadan Særgruppe træffe vi netop i den Kreds af Kridtstenskirker, som er beliggende omkring Grenaa. Før jeg gaar over til at omtale disse, skal jeg gjøre nogle Bemærkninger om det Materiale — den saakaldte Kridtsten —, hvoraf de ere byggede.

Den tilhører den saakaldte Kridtformation, hvis forskjellige Stenarter, der alle bestaa af tildels mikroskopiske Sø-Dyrs Kalkskaller, danne et umaadelig tykt Lag, der sandsynligvis strækker sig under hele Danmark, men kun forholdsvis faa Steder viser sig i Overfladen. Man er endnu ikke naaet til at maale dets Tykkelse; men ved en Boring, der 1872 foretoges ved Aalborg, kom man ned til en Dybde af 1272 Fod uden at gjennemtrænge det. Den Stenart, hvoraf Grenaaegnens Kirker ere byggede, den

saakaldte Limsten, hører til Kridtformationens yngre Dannelser; den er lejret ovenover Skrivekridtet, saaledes som det tydeligt ses i Stevns Klint. Det vilde blive for vidtløftig her at beskrive Forskjellen mellem disse to, væsentlig af ren kulsur Kalk dannede Kalkstensarter. Jeg skal kun nævne, at det blødere Skrivekridt indeholder sorte Flinteknolde, medens Limstenen er fastere og er gennemtrukket af sammenhængende Lag af graa Flint. De haardere, krystallinske Varieteter — som f. Ex. Glatved-Kalken — kaldes for Saltholms-Kalk.

En anden Kalkstensart, som findes i Jylland, og ligeledes er benyttet til Bygningssten i gamle Kirker, er det lette og porøse Blegkridt, som ligner Skrivekridtet, men er af en gulgraa Tone. Limstenen, der er den til Bygningsbrug bedst egnede af Kridtformationens Stenarter, brydes som bekendt i stor Mængde ved Stevns Klint og har derfra, lige siden det 12. Aarhundrede, været anvendt til Bygningsbrug og funden Anvendelse i en stor Mængde af Østsjællands romanske Kirker. Limstenen brydes som bekendt ogsaa ved Bulbjerg i Thy, hvor den ogsaa i gammel Tid har fundet en begrænset Anvendelse til Kirkebygning. Foruden disse Egne er der kun to større Grupper af Kridtstenskirker i Danmark, nemlig en halv Snes Kirker N. og S. for Randers og de, vi her skulle beskæftige os med, nemlig de i Grenaaegnen.

Der findes her 9, oprindelig helt af Limsten byggede Kirker, nemlig Gjerrild, Karleby, Voldby, Hammelev, Enslev, Vejlbj, Lyngby, Nødager og Rosmus; hertil kommer endnu, som den tiende, den, nu nedrevne Gammel-sogns Kirke ved Grenaa, hvis Grundplan De alle vide kom tilsyne ved en Udgravning for nogle faa Aar siden, og af hvilken der er indmuret et Par ornamenterede Sten paa Vestsiden af Grenaa Kirke. Ved Karleby og Rosmus Kirker er der kun lidet af Interesse tilbage. De bedst bevarede og interessanteste ere: Gjerrild, Hammelev, Vejlbj, Lyngby og Nødager.

Stenene til disse Kirker ere vistnok alle tagne fra Grenaa Klint, muligvis dog tillige fra andre Brud noget inde i Landet. Det er saaledes meddelt mig, at der findes et Brud ved Enslev; om det er gammelt, ved jeg ikke.

Limstenen optræder ikke ved Grenaa Klint, saaledes som ved Stevns og Bulbjerg, som en sammenhængende Klippemasse, men løse Partier og faste Blokke ere her blandede mellem hverandre. Det er derfor ikke saa let at skaffe mange store Sten, og vi se da ogsaa, at Kirkernes Mure ere opførte af Kvadre af meget forskjellig Tykkelse, fra et Par Tommer til henimod en Alen; men alle ere de omhyggelig tildannede og sammenpassede i Murene, der ere opførte paa den fra den ældre Middelalder almindelige Maade, som »Kistemure«, idet man opmurede en ydre og en indre Skal og udfyldte Mellemrummet mellem disse med Kalkmørtel blandet med Skjærver og Haandsten.

Som Kirkerne nu præsentere sig, ere de alle bedækkede med et tykt Lag Hvidtekalk, der ganske skjuler det oprindelige Bygningsemne, og det er kun fra Loftsrømmene over de senere tilbyggede Vaabenhuse, Taarne o. s. v., at man endnu kan iagttage Partier af Ydermurene, som aldrig have været overkalkede og vise det oprindelige Udseende af disse. Vi se da, at den hvide Sten paa Overfladen er mørknet en Del gennem Aarhundrederne, men at den iøvrigt staar næsten ganske i samme Tilstand, som da den anbragtes paa sit Sted for c. 700 Aar siden. Vi lægge ogsaa Mærke til den overordentlige Omhu, med hvilken Stenene ere sammenføjede, og den nøjagtige Tildannelse af disse, der langt overgaar, hvad der andetsteds, hvor Kridtsten er anvendt, kan iagttages. De ornamenterede Partier ere udførte med stor Sikkerhed og vise tydelig, at der ikke er anvendt almindeligt Stenhuggerværktøj, men skarpe Jern, ligesom at den grovere Tildannelse af Kvadrene er foretagen med Øxe, ikke med Hammer og Mejsel. Ogsaa de indvendige Vægflader ere fint og smukt udførte af Kridtstens-Kvadre, og Fugerne ere her, ligesom paa Yder-

væggene, ofte saa fine, at man neppe kan føre et Knivsblad ind i dem.

Tekniken vidner saaledes om de udførende Haandværkeres Omhu og Dygtighed.

Vi skulle nu, idet vi se bort fra de senere Tilbygninger og Omdannelser: Vaabenhuse, Taarne, Hvælvinger, store Vinduer, Gavlkamme o. s. v., betragte Kirkernes Bygningsformer.

I Henseende til Grundplanen finde vi Intet mærkeligt. Det er som Regel vore gamle Landsbykirkers simpleste Plantype, der er anvendt: Et aflangt firkantet Skib med et noget lavere og smallere Chor uden halvrund Chorafslutning (Apsis). Kun i Gjerrild findes Underdelen af et, som det synes, oprindeligt Taarn. Taarnet i Voldby er vel romansk, men tilbygget noget senere. Romanske Taarne findes jo i det Hele ikke hyppig ved vore Landsbykirker, og det Taarn, som nu sjældent mangler ved nogen af dem, er tilkommet senere, oftest i Slutningen af Middelalderen (den gothiske Stilperiode). Ved Nødager er der tilbygget et Taarn af Granitkvadre, i hvilket der paa Vestsiden findes en gammel Dør med en halvrund Stenoverligger (Tympanon), prydet med en Relieffremstilling. Denne og flere Enkeltheder ere ganske vist romanske, men det er dog tvivlsomt, om Taarnet er opført i den ældre Middelalder, da det er tydeligt, at Granit-Materialet er hentet fra en anden Bygning.

Dørene til Skibet ere anbragte paa sædvanlig Maade, en paa Sydsiden og en paa Nordsiden (Mands- og Kvindedør). Deres Indfatning er i Reglen tarvelig, dog have nogle af dem Halvsøjler paa Siderne. I Vejlbj, Lyngby og Hammelev findes paa Dørene et eget Ornament af smaa overskaarne Ruller (Rullefrise). Det har sin Oprindelse fra de engelsk-normanniske Bygninger, der have modificeret den romanske Stil paa en egen Maade, men iøvrigt ikke have paavirket disse Kirkers Arkitektur. I Lyngby vise nogle Rester af Norddøren, at den har været rigere udstyret end sædvanlig, med flere spinkle Halvsøjler paa hver Side.

Vinduerne have været smaa og smalle saavel i Choret som i Skibet. I dette har der mod Sædvane ofte kun været ét Vindue paa hver Side, hvad der jo maa have givet et sparsomt Lys. De have sandsynligvis fra først af været lukkede med farvede Ruder mellem Blysprosser. I Vejlbj kan endnu, i et tilmuret, cirkelrundt Vindue paa Nordsiden, iagttages den gamle Egetræs Ramme.

Væggene i Kirkerummet have ikke haft nogen som helst anden Prydelse end de Kalkmalerier, hvormed de rimeligvis alle have været smykkede, og af hvilke der er fundet Rester i flere af Kirkerne. De oprindelige Bjælkelofter, som rimeligvis ogsaa have været dekorerede, ere alle forsvundne og afløste af gothiske, murede Hvælvinger. Af Inventaret er nu kun tilbage de smukke, tildels med Planterlyngninger prydede Granitdøbefonte, som dog muligvis ere lidt yngre end Bygningerne. Altene have, saaledes som det endnu er Tilfældet ved flere af dem, sandsynligvis alle været opmurede af Kridtsten. Om det øvrige Inventar vide vi Intet. Prædikestol og faste Stolestader synes ikke at have været benyttede i vore ældste Kirker. Trods al deres Tarvelighed have disse Rum dog, med deres rolige, simple Forhold og deres malede Billedssmykke, sikkert gjort et højtideligt og stemningsfuldt Indtryk, som har været langt mere tiltalende end deres nuværende, nøgne Hvidhed.

Blandt Kirkernes Inventar skal her endnu nævnes den smukke og mærkelige Alterkalk i Gjerrild Kirke. Den er ganske vist ikke saa gammel som Kirken, men hidrører dog fra Middelalderen. Paa dens Fod er der graveret en Række figurlige Fremstillinger: Treenigheden, St. Martinus, Sta. Barbara, Sta. Ursula, St. Laurentius, Sta. Anna og en Indskrift, som viser, at den 1492 er udført til Helligaandshuset i Randers.

Ved de anførte Træk skille disse Kirker sig ikke i nogen væsentlig Henseende fra vore andre gamle Landsbykirker, af hvilke som bekjendt mange udmærke sig ved langt

rigere Udstyrelse. Anderledes forholder det sig med de ydre Murflader, idet der paa disse er udfoldet en Fladedekoration, som i visse Henseender er enestaaende. Den romanske Kunst ynder at oplive de store Murflader ved en let Blindingsdekoration, som enten bestaar af store Buer, hvilende paa flade Vægpillor (Lisener), eller af Rækker af Smaabuer (Buefriser), afbrudte af Lisener. En saadan Blindingsdekoration findes rigt udviklet ved flere af disse Kirker, baade paa Siderne og paa Gavlene. Buerne ere ofte prydede med fine Perlestave, der følge Buens Kant, eller med andre Udskjæringer. Dette er vel almindeligt; men det, der her særlig vækker Interessen, er de Blindarkader — Rækker af Smaabuer, hvilende paa fint udskaarne Smaasøjler —, der ved de fleste af disse Kirker løbe hen langs Siderne af Skibet, undertiden tillige af Choret. Dette er noget ganske usædvanligt, skjøndt Dværggallerier ingenlunde ere sjældne ved Udlandets større Kirker, især paa Chorrundinger, hos os paa Viborg og Lund Domkirkers Apsider. Paa Siderne af Skib og Chor forekomme de, udenfor Grenaaegnen, ikke noget Steds i Danmark undtagen i den lille af Mursten byggede Uvelse Kirke i Nordsjælland, der har Dværggallerier paa Skibet, men med ganske andre Enkeltformer¹⁾. Hele Karakteren af Grenaaikirkernes Dværggallerier er imidlertid meget forskjellig fra de større Stenkirkers saasom Lunds og Viborgs. Det lave Relief og den sammentrykte Form af de enkelte Arkader i Grenaaikirkerne give dem et ganske eget Udseende, der allerede vækker Tvivl, om det er fra de større Kirker, at Forbillederne til dem ere hentede. Men endnu mere afvigende fra det almindelige er den Maade, hvorpaa de smaa Søjler, som bære de i en enkelt Sten udarbejdede Bueblindinger, ere

¹⁾ Paa enkelte Landsbykirker af Tufsten og paa Ringsted Kirke findes der vel anbragt smaa Søjler som Bærere af Gesimsfrisens Buer; men hele Frisens Karakter er her en anden, og de smaa Søjler maa nærmest opfattes som forlængede Kragsten.

udarbejdede. De ere med rig Fantasi varierede paa mange forskellige Maader, nydeligt og fint opfattede og friskt udførte, men have dog alle en fælles Karakter, der absolut adskiller dem fra andre, af Sten udførte Søjler, og er noget ganske ejendommeligt, der ikke findes i nogen anden Bygning, hverken i Danmark eller andet Steds.

Jeg har tidligere nævnet, at Kridtstenssøjlerne ere udskaarne ikke udhuggede; dels herved, men endnu mere ved deres ejendommelige Enkeltformer, lede de Tanken hen paa Træarbejde, og det ligger da nær at spørge, om det ikke er en Efterligning af gammelt, nordisk Træskjærerarbejde, der har frembragt disse Særformer. Som bekjendt vare de første Kirker i Danmark udelukkende af Træ. Der haves Efterretninger om flere saadanne, som først sent afløstes af Stenkirker. Der er imidlertid ingen af dem bevarede til vore Dage, men enkelte Rester, som i den senere Tid ere fremdragne, vise dog tydeligt, at idetmindste nogle af dem vare byggede, ligesom de bekjendte norske Trækirker, som Stavkirker, d. v. s. af lodret staaende, sammenfalsede Planker mellem Rammer af sværere Tømmer og Planker. Saa interessante disse Rester end ere, ere de dog altfor ubetydelige til, at de kunne tjene til Vejledning ved Sammenligning med Grenaakirkernes Kridtstensformer. Anderledes med Norges middelalderlige Træbygningkunst. Her er jo som bekjendt levnet ikke alene et større Antal Kirker af Træ, men ogsaa et stort Antal af de til Beboelse bestemte Huse, de saakaldte Loftter, Bure og Stuer. I alle disse interessante Bygninger findes en rig Fylde af udskaarne Enkeltheder, som, naar vi sammeligne dem med Udskjæringerne paa Grenaakirkerne, navnlig paa de smaa Arkadesøjler, frembyde en Lighed med disse, der er meget betydelig, og ikke lader os i Tvivl om, at her er et Slægtskab, som er betydelig nærmere, end det lader sig paavise ved Sammenligning med nogen af Sten opført Bygning. En nærmere Redegjørelse for de enkelte Lighedspunkter kan jeg her ikke komme ind paa. Det er dog ikke min Mening, at

det skulde være direkte fra den norske Træarkitektur, at Kridtstenskirkerne have laant deres dekorative Former; det maa, hvis jeg har Ret i min Formodning, have været de nu nedrevne, danske Trækirker, der have afgivet Forbilledet. En Efterligning af Træformer i Stenarkitektur er nu ogsaa noget, som ingenlunde er ualmindeligt, og som kjendes fra saa godt som alle Stilarter, ogsaa fra vore romanske Granitkirker. Her ved Kridtstenskirkerne synes Efterligningen dog, begunstiget ved at Kridtstenen saa let lader sig skjære med det samme Værktøj, som bruges til Forarbejdelse af Træ, at være udviklet i en ganske usædvanlig Grad.

Hvad der gjælder om Enkeltformerne, synes nu ogsaa at gjælde om selve Arkaderækkerne, idet hele dette Dekorationsmotiv vistnok ogsaa er hentet fra Træbygningerne. Naar De betragter en norsk Trækirke, vil De lægge Mærke til den lukkede Omgang, »Svalen«, der løber rundt om hele Kirken, og foroven har en Række smaa, af korte Søjler baarne Buer. Saadanne Svaler have ikke manglet ved nogen norsk Stavkirke; de findes ogsaa ved Træhusene og synes at have været almindelig udbredte ved den nu for største Delen forsvundne kirkelige Træarkitektur, som med den irske Mission udbredte sig over en stor Del af Europa i den tidlige Middelalder. Et enkelt Fund tyder ogsaa direkte paa, at der har været saadanne Svaler ved de danske Trækirker. Det ligger saaledes nær at antage — skjøndt det jo ikke lader sig bevise — at hele dette Grenaakirkernes ejendommeligste og mærkeligste Smykke, de blinde Arkadefriser, er laant fra Arkitekturen i de Trækirker, som de have afløst. Under Forudsætning af Rigtigheden heraf vise de saaledes tilbage til Kirker fra vor første kristne Tid, rimeligvis 10. eller 11. Aarhundrede. Hvor gamle de nuværende Stenkirker ere, lader sig ikke afgjøre med Sikkerhed; men jeg tager neppe meget Fejl ved at anslaa dem til at tilhøre det 12. Aarhundredes sidste Halvdel, Valdemarernes Dage.

Det vilde være en stor Vinding, om nogle af de bedst bevarede af disse Kirker kunde blive varsomt restaurerede

eller idetmindste forsigtig rensede. Kridtstenen er i sig selv saa smuk en Stenart som nogen og dertil meget holdbar; med de fine Enkeltformer og den omhyggelige Udførelse, som de vise, vilde de kunne blive en Pryd for Egnen.

Det er dog ingenlunde min Mening, at det alene skulde være af æstetiske Grunde, at der bør holdes Hævd over vore gamle Kirkebygninger. Der er en inderlig Forbindelse mellem Fortiden og Nutiden, mellem Historien og vor Tid, en Forbindelse, der kan lignedes med den, der er mellem Planten og dens Rod. Som Planten visner, naar Roden overskjæres, saaledes vil det ogsaa gaa et Folk, der lader haant om sin Historie og Fortid og ikke freder om sine Minder. Og til Historien ere de arkitektoniske Mindesmærker nøje knyttede; den Form, de have faaet, er ikke tilfældig, thi den er nøje knyttet til og er et Udtryk for hele det aandelige Liv i den Tid, som har frembragt dem. Ligesom Naturforskeren kan slutte sig til de klimatiske Forhold i svundne Jordperioder af Resterne af de uddøde Planter og Dyr, som findes i Jord- og Stenlagene, saaledes kan Historikeren af de arkitektoniske Mindesmærker drage sikre Slutninger med Hensyn til de Menneskers aandelige Standpunkt, som har opført dem, eller faa en haandgribelig Bekræftelse paa skriftlige, historiske Efterretninger. Rent menneskelig talt maa man gribes ved at være stillet over for Værker, som føre Tanken tilbage til vor Oldtidshistorie, til Valdemarernes berømmelige Dage, til Middelalderens bevægede Kamptid, til en Tid, der vel i meget var raa og ukultiveret, men hvis ungdomsfriske Mod og glødende Trosiver maa staa for vor lunkne og slappe Tid som et lysende Forbillede. Og endelig maa, for dem af os, der staa Kirken nær og i Christendommen se Verdenshistoriens egentlige bevægende Kraft, disse Bygninger, der gennem Aarhundreder have været knyttede til Christendommens Forkyndelse i vort Fædreland, være dyrebare som hint gamle Hus, »der staa, om end Taarnene falde«. Kirkehistorien er ogsaa Kirkernes Historie. Og selv naar vi ikke kunne knytte

bestemte Begivenheder til disse, saa tale de dog tydeligt nok, ogsaa gennem de senere Forandringer, som de have undergaaet, om hvordan Kirkelivets Udvikling er gaaet for sig lige fra den ældre Middelalder, gennem Papismens Udskejelser i den yngre Middelalder, Reformationen, Pietismens og Rationalismens Perioder og indtil vore Dage. Et opmærksomt Øje vil ofte kunne finde Spor af dem alle og kunne paavise Mærker af hver enkelt Tid. Hvis jeg maatte have bidraget lidt til at fremme Kjærligheden og Agtelsen for vor gamle kirkelige Kunst, da vil Hensigten med disse Bemærkninger være naaet.

For dem, der maatte interessere sig for at faa nærmere Oplysning om Kridtstenskirkerne ved Grenaa, kan jeg henvise til et Værk med udførlige Afbildninger af disse, som om kort Tid vil udkomme ved Kultusministeriets Foranstaltning.

Efter at Arkitekt Koch havde holdt ovenstaaende Foredrag, tog Dr. H. Rørdam Ordet, for at meddele nogle Træk af Grenaa-Egnens Kirkehistorie i Reformationens Aarhundrede. Efter et Referat i »Grenaa Folketidende« kan følgende hidsættes.

Det var Talerens Hensigt at føre Tilhørerne 360—70 Aar tilbage i Tiden til det interessante Tidsrum, vi almindelig kalde Reformationen. Det mest glædelige ved Betragtningen af hin Tid er, at der da vaagnede en Hunger og Tørst efter Guds rene og uforfalskede Evangelium, samtidig med at Trangen til Frigjørelse i aandelig Henseende og til større Oplysning ytrede sig. Næst efter Kristendommens Indførelse i vort Fædreland maa vi derfor stille den lutherske Reformation som den vigtigste og i Folkets aandelige Liv mest indgribende Begivenhed. Nys hørte vi om vore Kirkebygninger, og vist og sandt er det, at de vidne om en betydelig Kraftudfoldelse og en Fordybelse i Emnet, som er højst tiltalende. De ere talende Vidnesbyrd baade om Fortidens Tro og om dens Arbejdsdygtighed. Disse ærværdige Bygninger, der i saa høj Grad have trodset

Tidens nivellerende Magt, tør dog neppe ubetinget tages som Vidnesbyrd om det menige Folks kirkelige og religiøse Standpunkt, men maa snarere betragtes som en Frugt af Gejstlighedens Energi. Ved Reformationen var det imidlertid ikke en enkelt Stand, der kom til Orde; men det var en længe følt Trang i Folkets forskjellige Lag, der ytrede sig.

For Aarhus Stifts Vedkommende maa som Grunde til, at Almuen sluttede sig til Reformationen, især fremhæves: 1. Bispernes strænge og trykkende Paalæg (foruden Tiende forlangtes »Biskopgave«), 2. den mangelfulde Betjening af Præster, begrundet paa at Kaldene i en vid Kreds om Stiftsstaden vare annekterede til Præbender, som Prælaterne og Kannikerne i Aarhus havde.

En af de første Reformatorer i Aarhus Stift — muligvis i Grenaa — var Hr. Simon Skonning ell. Skjønning. Da han ved sin Forkyndelse drog mange til sig, søgte Biskop Ove Bille i Aarhus (1526) at lægge Hindring i Vejen for hans Virksomhed ved en Skrivelse, hvori han fremstillede ham som en »Dravelsmand« : en Mand, der fører løs og uvederhæftig Tale, og fremhævede de onde Følger, det vilde have for Borgerne, om de lyttede til hans Ord og lod sig lede af ham. Men Biskoppens Advarsler nyttede ikke. Hr. Erik Banner, Lensmand paa Kalø, fik (1529) Kongen til at udnævne Hr. Simon Skonning til Sognepræst i Torsager, det Sogn, hvori Kalø Slot laa.

Her i Aarhus Stift havde Reformationen en vigtig Støtte i de to mægtige Mænd, Hr. Mogens Gjøe til Clausholm, Lensmand paa Skanderborg Slot, og Hr. Erik Eriksen Banner til Asdal, Lensmand paa Kalø i 40 Aar. Da Grenaa laa i Kalø Len, kom denne By til at nyde godt af Erik Banners Virksomhed. 1531 fik han Slotsskriveren paa Kalø, Hr. Jens Skøtt, beskikket til Præst for Grenaa og Gammel-sogns Kirke, med Forpligtelse til at prædike »det hellige Evangelium og Guds klare, rene Ord«; og fra den Tid kan Reformationen betragtes som sejrende her i Byen. Han var Præst her i en Række Aar, og senere hans Søn Søren

Skøtt, om hvem der er det mærkelige at fortælle, at han paa en Udenlandsrejse, han gjorde som Hovmester for to unge Adelsmænd af Slægten Gjõe (Sønnesønner af fornævnte Mogens Gjõe), var i Paris under Bartholomæusnatten 1572, da den franske Konge lod anstille det forfærdelige Blodbad paa sine egne protestantiske Undersaatter, og vi have endnu Søren Skøts Beretning i et Brev til Hjemmet, hvori han fortæller om det rædsfulde, de unge danske Mænd vare Vidne til i Paris, og den Fare, hvori de svævede, inden de slap ud af Byen...

For øvrigt var det Talerens Agt her især at dvæle ved to mærkelige Mænd, begge tilhørende den Slægt, i hvilken det ny, ved Reformationen vakte aandelige Liv gav sig tilkjende, som man betegner ved Navnet Renaissance; den ene af dem var født i Grenaa; den anden i den nærmeste Omegn, men begge kastede en vis Glands over deres Fødesteder, skjønt de ikke fandt deres Virkekreds der. De to Mænd vare:

1. Rasmus Glad, født 1526 paa Ingvørstrup i Vejlbj Sogn, en Tid lang Professor ved Universitetet og frugtbar latinsk Digter († 1582).

2. Morten Pedersen, født 1537 i Grenaa, Forstander for Sorø Kloster, senere Sognepræst i Roskilde († 1595)...

Begge vandt et Navn som Skribenter, og skjønt deres Forfattervirksomhed var temmelig forskjellig, bidrog de dog begge til at nære Sandsen for Fædrelandets berømmelige Fortid.

Efter en nærmere Omtale af disse to Mænds vigtigste Levnedsomstændigheder og Skrifter, sluttede Taleren med det Ønske, at man her i Grenaa som trindt i det danske Folk maatte holde fast ved »det hellige Evangelium og Guds klare og rene Ord«, der ved Reformationen var kommet til sin Ret i Menigheden, og som havde vist sin Kraft til at vække de slumrende Kræfter i Folket og at føre det ind paa en Bane, frugtbar for dets aandelige Udvikling.

Møde i Middelfart.

Angaaende dette Møde, der afholdtes den 27. August, foreligger der tre Referater i den lokale Presse (Middelfart Dagblad, Middelfart Avis og Middelfart Venstreblad), der alle vidne om vor Tids Journalisters ret betydelige Evne til at opfatte og gjengive Foredrag, selv under mindre gunstige lokale Forhold. Vi nøjes med at hidsætte »Middelfart Dagblads« Referat, suppleret med enkelte Indskud fra de andre, ovennævnte Blade:

Middelfart, den 28de August.

Det var en talrig Forsamling, der igaar var til Stede paa Behrendts Hotel for at overvære det Møde, hvortil var indbudt af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, og navnlig saa' man mange saavel Kvinder som Mænd fra Omegnen. Vi skulle forsøge at give et sammentrængt Referat af de holdte Foredrag, skjønt Emnet navnlig i det første vanskeliggjør et saadant, særligt ogsaa da der ikke var truffet noget Arrangement med Bord og Stole for Referenter, men man maatte nøjes med at gjøre sine Optegnelser saa godt som muligt paa fri Haand.

Først sang man Salmen »Dejlig er Jorden«, hvorefter Pastor, Dr. Holger Rørdam meddelte nogle Træk om Kirkeforholdene i Middelfart i Middelalderen. Middelfart dannede vel ikke noget Knudepunkt i Udviklingen, men dog har Kirken paa Strandbakken meget at fortælle. Det kunde synes noget fordringsfuldt, at han som den fremmede vilde komme hertil og tale om Kirken, men han havde gjort den Erfaring, at der var mange, som kun kjendte grumme lidt til det, der laa dem saa nær, og det var altid et taknemmeligt Arbejde at tale om Fortiden, da Tilværelsen ligesom beriges derved.

Det var ikke Talerens Mening at behandle Byens almindelige Historie, thi saa blev han vel aldrig færdig, men der var dog et Par enkelte Træk, som han ikke kunde undlade at drage frem her, hvor han havde det dejlige

Middelfart Sund lige for sine Øjne. Navnet Middelfart hidrørte fra, at det var det Mellemsted, hvorfra Overfarten til Jylland foregik, de andre to vare ved Strib og Fønsføre. Ved dette Sund var meget vigtigt passeret, Taleren skulde saaledes minde om Natten den 10de Februar 1523; det var den Gang paa Hædningen med Kong Christian den Anden, han kom fra Jylland og havde sendt sine Tropper i Forvejen. Selv laa han paa Hønborg Slot, der var beliggende paa Lyng lige over for; han vilde nødig forlade Jylland, da han havde en Følelse af, at det saa med det samme vilde slippe ham ud af Hænderne, og da han derfor hin Nat var kommen over til Middelfart, satte han atter tilbage til Jylland, og i sin Sjælekvide vedblev han hele den lange Vinternat at fare fra Jylland til Fyn og fra Fyn til Jylland, indtil han endelig blev paa Fynssiden. Siden den Tid gik det hurtig ned ad Bakke for ham, og to Maaneder efter maatte han forlade Landet. — Ni Aar senere kom Christian den Anden atter gjennem Middelfart Sund, det var en Dagstid eller to før S. Laurentii Dag, i August 1532. To Orlogsskibe kom sejlene forbi for at føre Kongen som Fange til Sønderborg Slot, de afskjøde Kanonerne under Forbifarten, men samtidig rasede et heftigt Uvejr, der blandede sine Lyn og Skrald med Kanonernes Torden.

Kirkerne ere gjerne de ældste Bygninger i en By, og de have en lang Historie at fortælle, naar man kan læse Skriften, der ligesom er indridset i Murene. Oprindeligt var Kirken et lille Kapel, der var indviet til Sct. Nicolaus, de søfarendes Helgen. Sct. Nicolaus var Biskop i Myra i Lilleasien omtrent Aar 320. Han skildres som en from og hellig Mand, om hvem der haves flere Sagn. Saaledes fortælles der, at en Gang, da han var ude at sejle i en svær Storm, mindedes han, hvorledes Herren havde stillet Stormen paa Søen; han rejste sig op og talte til Stormen, som derefter lagde sig, og han blev derfor de søfarendes Helgen, hvorfor han gjerne afbildes med et Anker eller

Skib bag sin Skikkelse. Ogsaa andre Sagn fortælles om ham, hvortil de Emblemer knytte sig, der sædvanlig ledsage hans Billede. Saaledes beretter Legenden, at under en Dyrtid var der en Mand, der opkjøbte Børn, som han slagtede og nedsaltede for derefter at anrette dem for sine Gjæster; til denne Mand kom Sct. Nicolaus, men han saa' strax, hvad der blev anrettet for ham, og gjorde Korsets Tegn derover, hvorefter Børnene stode op og bleve levende. Derfor er han tillige Børnenes Beskytter.

Til denne Helgen var Kirken indviet. Den er opført ad flere Gange, og vi vide med Sikkerhed, at den i Middelalderen havde to Kapeller: Helligkorskapellet, der er det nuværende Sakristi, og Helligtrefoldighedskapellet, der er den ene af Korsfløjene. — I 1475 skulde Kirken underkastes en større Restauration; men den var fattig, og der savnedes Penge hertil, og derfor udstedte Lunds Ærkebiskop og 6 andre Biskopper et Afladsbrev med Syndsforladelse for dem, der gave Penge til Kirken; det var den Maade, hvorpaa man i hine Tider foretog Indsamlinger. — Bernike Skinkel, der var Besidder af Iversnæs (det nuværende Wedellsborg), skjænkede Gaver til Kirken og ligeledes hans Søn Otte Skinkel og dennes Svigersøn Knud Gyldenstjerne, om hvem man sagde, at Christoffer af Bayerns Enke vilde have ham til sin Mand, hvad han dog neppe selv tænkte paa, da han var forlovet med Hildegaard Skinkel, og en Trolovelse gjaldt den Gang nok saa meget som mange Ægteskaber i Nutiden. Otte Skinkel og Knud Gyldenstjerne skjænkede 3 Gaarde i Asperup til Præsterne i Vends Herred, imod at de hver Sct. Olufsdag skulde holde en Gudstjeneste med Sjælemesse til Minde om Giverne; denne Gave er senere bleven stadfæstet, og Præsterne i Vends Herred nyde endnu godt deraf. I det hele taget blev der givet meget til Kirkerne i Middelalderen, saa det kan siges, at det ikke egentlig er Staten, der har givet Præstegaardsjorderne, men disse stamme hovedsagelig fra Gaver.

Her i Kirken var der i Middelalderen 7—8 Altere,

men Gudstjenesten bestod jo ogsaa mest i Messelæsning, og i 1507 var der mindst 8 Præster ved Kirken. Som bekendt var det en Dødssynd for Præsterne at gifte sig, men derimod tog man det let, at de levede med Kvinder udenfor Ægteskab; saaledes var der en Middelfart Præst, der ved sin Død skjænkede den ene Halvdel af sine Ejendele til Kirken og den anden til sin Tjenestekvinde og hans 8 »fattige Børn«. Det var ligeledes forbudt at tage Renter af sine udlaante Penge, men man forstod at hjælpe sig ogsaa i dette Forhold. Der var saaledes en Mand i Middelfart, der laante 24 Mark af Kirken og gav sin Gaard i Pant, men denne Gaard lejede han saa atter for 24 Skilling aarlig, der saaledes blev Renten.

I Aaret 1522 fik Byen ved Christian den Andens ny (dog snart atter afskaffede) Kjøbstadordning 4 Borgmestre og en Skultus eller Overborgmester, ved Navn Hans Bang. Denne havde to Sønner — Oluf og Peder —, hvoraf den første mest opholdt sig i Ungarn og Rom og indtog en høj Stilling der; forinden sin Død, Juleaften 1522, havde han banet Vej for Broderen Peder, der ogsaa havde færdedes vidt om Land. Denne blev 1526 af Biskop Jens Andersen Beldenak beskikket til Præst i Middelfart, og siden, efter at han havde sluttet sig til Reformationen, blev han den første protestantiske Provst i Vends Herred.

En anden Præst, udgaaet fra Middelfart, var Iver Bertelsen, der blev Professor ved Universitetet, men en Tid lang havde en krank Skjæbne, skjønt han tilsidst kom til Ære og Værdighed. Hans Fader var en fattig Fisker, og Sønnen fortæller om en Hændelse, Faderen en Gang havde. Sammen med andre Fiskere fra Middelfart var han gaaet i Land og havde lejret sig om et Baal i Strandkanten. Da saa' de paa én Gang et mærkeligt Uhyre stige op af Havet, Hovedet lignede en Kvindes; i Begyndelsen bleve de forskrækkede, men saa tog de Mod til sig, greb en Brand af Ilden og skræmmede dermed Uhyret, der dukkede i Dybet. Medens de nu samtalede om deres

Heltebedrift, saa' de en hel Skare af lignende Uhyrer, der dukkede op af Havet og styrede mod Land, hvorfor de skyndsomst toge Flugten; Uhyrerne gik paa Land og spredte Brandene til alle Sider, hvorefter de atter gik i Havet igjen. En lignende Historie er i vor Tid fortalt fra Sydhavsøerne om Søløver; men her har det vel været Sæler.

En anden mærkelig Præst, født i Middelfart, var Mads Jensen Medelfar, der blev Hofpræst hos Christian den Fjerde og Biskop i Lund, og som i sin Tid var bekendt som den ypperste Taler i Danmark.

Tre Præster i Middelfart ere senere blevne Biskopper, nemlig Erik Monrad, Tønne Bloch og Nicolai Faber. — Mads Pedersen Rostok, der ogsaa har været Præst her og hvis gudelige Skrifter i sin Tid nød megen Yndest, var Søn af en fattig Skoflikker i Ribe. Mads skulde ogsaa være Skomager, men havde mere Lyst til Bogen, og da han saa en Gang var saa heldig at finde 2 Mark, købte han Bøger for dem og kom til at studere.

Ogsaa i dette Aarhundrede har Middelfart haft betydningsfulde Præster, saaledes Albert Leth, der var vidt bekendt for den Jævnhedens og Klarhedens Naadegave, han havde til Evangeliets Forkyndelse, og for sin store Frimodighed. Hans Søn, Andreas Leth, der fornylig har fraτραadt Embedet her, har ogsaa vundet et anset Navn som en begavet og aandfuld Ordets Forkynder.

Taleren sluttede med Ønsket om, at den Lykke, Middelfart hidtil havde haft ved at have dygtige Præster, fremdeles maatte bevares.

* * *

Efter Sangen »Udrundne er de gamle Dage« holdt Professor, Dr. Fr. Nielsen et Foredrag om Katholicismens Forsøg paa Tilbageerobringen af sin Stilling i Norden. Vi havde for nylig set en Præst her fra Egnen gaa over til Romerkirken; men dette var ikke noget enestaaende. Egentlig kunde det siges, at lige fra Reformationen 1536 havde

den katholske Kirke arbejdet paa atter at befæste sin Stilling her. Det var navnlig Jesuiterordenen (stiftet 1540), der havde været virksom; dens Formaal var at udrydde Protestantismen, og den stillede sig under Paven i ubetinget Lydighed med Hensyn til Kjætteriets Udryddelse. Dens Maade at virke paa var først at samle Børnene og Ungdommen i de af Jesuiterne oprettede Skoler og der lære dem at gjøre det samme, som Katholikerne gjøre. Medens Luther var gaaet den modsatte Vej, fra det indre til det ydre, lagde Jesuiterne først Vægt paa det ydre, saa skulde det indre nok komme. De gave billig Undervisning og dresserede Børnene, hvorimod deres Paastand om, at de ingen religiøs Paavirkning udøvede, ikke var sand. Fra Skolerne i Wilna og Olmütz var der sendt Lærere herop for at gjøre Propaganda, og i Trediveaarskrigen var Jesuiterne ogsaa paa Færde, men det var dog aldrig lykkedes dem ret at trænge igjennem. For Øjeblikket staa vi igjen over for et alvorligt Forsøg, og Fremgangsmaaden er den samme som tidligere, dels ved Skoler her hjemme, dels ved at faa Ungdommen opdraget paa deres Skoler i Udlandet. Morten Luther fremstilles som en uvidende og uforbederlig Person, og Reformationen som fremkaldt ved en Almueopstand. Forhaabentlig skulde det heller ikke nu lykkes Katholicismen at sejre, og det bedste Middel til at modarbejde den vilde være at bringe mere Liv ind i Menighederne og nedlægge en alvorlig Protest mod atter at føres tilbage til den Trældomstid, hvoraf Luther havde udrevet os.

Pastor, Dr. Rørdam udviklede derpaa kort det danske kirkehistoriske Selskabs Formaal og opfordrede til at støtte det i dets Virksomhed for at udbrede Kundskab om vor kirkelige Fortid.

Pastor Knudsen takkede derpaa de fremmede for deres udmærkede Foredrag; disse vilde maaske bidrage til at vække Lysten til at studere Historien, saaledes at vi ved at se paa, hvad der var oppe i gamle Dage, bedre vilde lære at forstaa vor egen Tid.

Møde i Hald.

Efter at det ønskelige i ogsaa at holde kirkehistorisk Møde i en og anden Landsbykirke oftere var udtalt, bestemte man sig til at gjøre et Forsøg. Naar Byen Hald, nordost for Randers, blev valgt, da skete det af Hensyn til, at den smukke Kirke her gjemmer en mærkelig Levning fra Middelalderen, en meget anseelig Altertavle, der i sin Tid havde sin Plads i S. Mortens Kirke i Randers, men i forrige Aarhundrede, da man ikke havde sønderlig Sands for Levningerne fra Middelalderen, blev kasseret for at give Plads for et Alterbillede i ny Stil. I »Randers Amtsavis« læstes Dagen efter Mødet følgende Referat. Det gaar med dette som med andre lignende paa Stedet gjorde Optegnelser, at Taleren just ikke kan vedkjende sig hvert Ord i samme. Men da det vilde blive for vidtløftigt og besværligt, om Talerne som Regel selv skulde gjengive deres Foredrag, er man dog glad ved et saadant Referat, da det i ethvert Tilfælde viser, hvorledes Foredraget er blevet opfattet af en opmærksom Tilhører.

Randers 29de Aug. 1895.

Pastor Dr. Rørdams kirkehistoriske Foredrag igaar i Hald Kirke havde samlet mange Tilhørere, hvoraf Nogle langveis fra, saa den smukke lille Kirke var fyldt til sidste Plads af en opmærksom Tilhørerkreds.

Talerens smukke, kraftige Stemme fyldte godt i Rummet, og ikke et Ord gik tabt af det korte men oplysende Foredrag.

Efter at Forsamlingen havde sunget »Deilig er Jorden«, talte Dr. Rørdam fra Kordøren.

Det Selskab, som Taleren repræsenterer, har sat sig til Formaal at oplyse om den danske Kirkes Fortid. Vi gaa ud fra, at blandt de mange gode Gaver, Gud har givet det danske Folk, er ingen større end den, at han for et Aartusinde siden saaede sit Riges Sæd iblandt os, hvorfor det er af stor Betydning for os at kjende Kirkelivets Udvikling. Det er hermed som med et Menneske,

der bliver ældre og som ser tilbage paa sit Liv: han finder, at der er meget, der burde have været anderledes, men tillige, at der er meget, han maa takke Vorherre for.

I Kristenlivet har der været megen Vexlen og Skiften i det lange Tidsrum, siden det blev vakt; megen Skrøbelighed og megen Kraft. Men vore Forfædres Liv spejler sig i de gamle Kirkebygninger.

Det danske Folk har meget at takke Vorherre for, da han tændte Ordets Lampe for os. Da Kristendommen bankede paa, kom der nyt Liv og vakt dybere Længsler i os. I gamle Dage levede Nordboerne og med dem vi Danske et Liv i Kamp og Strid, nu er det en anden Strid, der føres: Kampen for at bevare en god Samvittighed. I gamle Dage var det en Æressag, at Blodet skulde rinde for at hævne enhver nok saa lille Fornærmelse; men nu har vi af Guds Ord lært Overbærenhed og at gjøre vel mod Næsten, særlig mod Syge, Fattige og Blinde; thi, den, der gjør vel mod de Lidende og Trængende, gjør vel mod Herren.

Kristendommen kom til vort Fædreland i den romersk-katholske Skikkelse; derfor blev i meget lang Tid Rom betragtet som det Sted, hvorfra Livet og Lyset kom.

I de islandske Sagaer læse vi om Gisle Sursen, at han drog her til Danmark paa Handelens Vegne, kom til Viborg, hvor han maatte lade sig primsigne, da Folket ellers ikke ville omgaas ham. Da han var færdig med sine Forretninger, drog han tilbage til Island, men der var foregaaet en Forandring i hans Indre, siden denne Rejse: han deltog ikke mere i de hedenske Offerfester, men søgte Ro i et mere indadvendt Liv, uden dog at komme til Klarhed. Hans Hustru saa med Undren paa den mærkelige Forandring, der var foregaaet med Manden; da han nogen Tid efter døde, drog hun her til Landet, hun fandt ingen Ro mere paa Island. Her døbttes hun i Hedeby, hvorpaa hun drog mod Syden til Rom, hvorfra hun aldrig mere vendte tilbage.

Da Kristendommen kom her til Landet, begyndte Folket at samles, og det var let at mærke, at det, der drog dem sammen, var noget, der var stærkere end Venskab. De byggede Kirker af Træ, hvori de samledes. Den kristne Gudstjeneste havde i Modsætning til den hedenske noget forunderligt dragende og fængslende; de stille Kirker, hvor Lysene brændte, Røgelsen duftede og Ordet lød om Kjærlighed og Fred, var man ikke vant til.

Lidt efter lidt strakte Kristentræet sine Grene ud over vort Land. Kristendommen var 200 Aar om ret at faa Fodfæste i vort Fædreland, men den vandt dog efterhaanden Sejr i de fleste Forhold; den bidrog til at afskaffe Trældommen, hvorunder Halvparten af Fortidens Mennesker sukkede; Kristendommen hævdede denne Forbandelse, den lærte os at leve som Brødre; hvor Trællene toge ved Troen, var Vejen banet for Frihed.

De første Kirker her til Lands vare kun smaa og uanseelige; der var undertiden kun én Kirke i et helt Herred; men dette blev anderledes, efterhaanden som Kristendommen vandt Terræn.

Taleren antog, at denne Kirke — Hald Kirke — var en af de ældste i Egnen, dog ikke i den Skikkelse, hvori den her fremtræder.

Byen og Kirken har givet 2 Herreder Navn, saa Byen maa have været meget anseelig en Gang, om ikke folkerigere, saa dog betydningsfuldere i Forhold til sine Omgivelser.

Hald betyder Højdedrag, og denne By har sikkert alt i Hedenskabets Dage, paa Grund af sin høje og frie Beliggenhed, været et søgt Sted. Kirken, som vi nu ser den, er fra en betydelig senere Tid; der har vist oprindelig været en Trækirke her. At hugge Granit, som denne Kirke tildels bestaar af, kræver stort Arbejde og Kunstfærdighed, og tilhører en senere Tid. Antagelig er Kirken mindst 600 Aar gammel. En Afdækning af Murene vil uden Tvivl give Vidnesbyrd derom.

I det Hele taget have vore Stenkirker ofte været underkastede betydelige Forandringer og Tilbygninger, thi efterhaanden som Menigheden tiltog, byggedes der mere til Kirken.

Den Tid, da de fleste Stenkirker byggedes i vort Fædreland, var i Valdemarernes stolte Dage. Man byggede Kirkerne af Sten, fordi Herrens Hus skulde være grundmuret, at Orm og Ild ikke skulde fortære det. Det var en uhyre Kraft, der udfoldedes ved Opførelsen af disse Kirker; se Byerne med deres smaa og lave Huse, og se til Kirken, der kneiser stolt mod Sky; der hviler ligesom en Evighedskraft over Kirken.

Alt forgaar i Tiden, men vore Kirker repræsenterer omtrent noget af det ældste i vort Land; der er noget Ophejst ved at dvæle i Kirken, ved Tanken om, at mangen Slægt før os her har fundet Opbyggelse og Trøst. Den Bygning, der er grundet paa Herrens Ord, den staar, — alt andet falder.

Danmark har haft sine Stormagtstider, da man saa' hen til os som det Land, hvor der boede Kraft og aandelig Magt; en saadan Tid var Valdemartiden, efter at den indre Ufred var tilende. Thi det maa erkjendes, at værre Ulivssaar for et Land end indbyrdes Strid, gives ikke. Det lykkedes Valdemar den Store og Biskop Absalon, en af de største Statsmænd, der har levet i Danmark, at hæve det ødelagte Land, saa deres Tid blev den mest storslaaede Tid i vor Historie. Bl. a. kan dette ses paa Kirkernes Omraade; da den ødelæggende Strid var endt, fik Folk Raad til at bygge Stenkirker. Ogsaa i flere andre Henseender mærkedes Fredens Velsignelser: Kirkeforholdene ordnedes, Lovene forbedredes, Litteraturen begyndte.

Den romersk-katholske Kirke var og blev dog i lang Tid den herskende her i Landet.

Vi, som ere opdragne i Luthers Lærdom og ved det Lys, Vorherre Jesus har tændt for os, vi se mange Mangler

ved Forfædrenes Kirkeliv; men dog tro vi, at det har været alvorlig ment med deres Kristendom.

I de Tider kunde Almuen ikke læse, saa søgte man at bibringe dem Kundskaber ved Billeder, dem forstod de; de fleste Kirker ere saare rige paa Billedprydelser paa Væggene, hvad nok skulde vise sig, hvis Kalken fjernedes. Billederne vare ligesom en Slags Bibelhistorie for den Tid. Det samme gjælder om Altertavlerne; deres Betydning laa i at opbygge Menigmand; ved at betragte disse Tavler, er det, ligesom om Noget af det, der fortaltes vore Fædre, staaar levende for os.

Naar Taleren idag havde valgt Hald til sit Foredrag, saa var det, fordi der her i Kirken fandtes et saadant prægtigt Billedværk. Det er saare faa Landsbykirker, hvis Altertavler i Skjønhed og Sjældenhed kan maale sig med denne. Taleren haabede, at Menigheden her skjønnede derpaa og tillige paa, at Guds Ord her forklares rent og samvittighedsfuldt.

Altertavlen her stammer fra St. Mortens Kirke i Randers; den flyttedes herud i forrige Aarhundrede. I Midten ses Gud Fader med Guldkrone paa Hovedet, bærende den korsfæstede Herre Jesus, der synes at lide store Smerter; rundt om samle Englene sig som for at trøste ham; Jorden er hans Fodskammel, over og under ham ses Evangelist-symbolerne, Mennesket og Ørnen, Oxen og Løven.

Til den ene Side staaer Jomfru Marie, men i katholsk Fremstilling, idet hun her ses med prægtig Guldkrone paa, og ikke i det tarvelige Gevandt, vi tænke os hende i.

Til den anden Side staaer den Mand, St. Mortens Kirke er opkaldt efter og indviet til. Hver Gang vi høre Navnet Morten eller Martin mindes vi om ham; thi ham var det, der bragte dette Navn her til Landet. Han staaer med Bispestav i Haanden, og ved hans Fødder ligger en stakkels Krøbling, som han giver en Gave.

Paa den Tid, da Kristendommen kjæmpede en haard Kamp mod Hedenskabet i Syd, medens vi endnu laa i

Hedenskabets Mørke, var der i Ungarn en Officer, som fik en Søn, hans Navn blev Martinus; han opdroges i Hedenskabets, men allerede som 10 Aars Dreng var han berørt af Kristendommen. Der gik dog en rum Tid, inden han blev kristnet, thi Lovene paabøde, at Officerernes Børn skulde være Soldater. — En kold Vinternat, medens Martinus stod paa Vagt, kom en Betler til ham og bad om en Almisse. Martinus ejede Intet, men da han saa', at Betleren frøs, tog han sin Kappe af, skar den midt over og gav Betleren Halvdelen. Nogen Tid efter havde han en Drøm, i hvilken han saa' Himlen aabne sig; han saa' Gud Fader sidde paa en Trone og ved hans Side stod Jesus, — i hans Kappe; han hørte Jesus sige: »Denne Kappe har Martinus givet mig«.

Morten helligede nu Kristus sit Liv. Dengang var det i stor Anseelse, at Kristenlivet levedes i Indesluttethed; det fik derved en forunderlig gribende og dragende Magt. Et saadant Liv hengav Morten sig til. Engang drog Længselen ham dog hjem; her vandt han sin Moder for Troen, medens Faderen ikke lod sig bevæge dertil. Kort Tid efter drog Morten tilbage til Frankrig, hvor han senere blev Biskop i Tours. Han døde i Aaret 400. Han blev en af de berømteste Mænd i sin Tid; saa højt var hans Navn æret, at Paven udnævnte ham til en af Kirkens Helgener, og Kongerne satte hans Billede i deres Banner, for at det skulde bringe Sejren hjem. Han levede saaledes langt borte fra vort Fædreland, men da Kirken i Randers skulde bygges, valgte man at opkalde den efter denne berømte Mand. Han var en god Mand, han vilde Intet eje selv; de Fattige vare hans Arvinger.

I sin Tid havde Biskop Morten stor Betydning for os, men nu har vi lært noget Andet og Bedre af en anden Morten, som er født paa Mortens Aften 1100 Aar efter Morten Bisp. Denne sidste Morten, Morten Luther, belærte Alle, der vilde lytte til hans Ord, om, at det ikke er paa hvad vi gjøre, men paa hvad den Herre Jesus

Kristus har gjort for os, at vi skal bygge vor Saligheds Haab.

Lad os tage det Indtryk med os herfra, at der i vore Kirker og deres Billedværker er overladt os noget Ædelt og Godt fra de gamle Dage. Hele Kristendommen er ligesom fremstillet i den Altertavle, vi her se, — og saa endda lidt til, nemlig det Katholske. Menigheden har her et kosteligt Eje i denne Tavle, som dog trænger til en Restauration, men den kommer nok en Gang, saa Kunstværket kan straae i sin gamle Glans.

Vi skal ikke tro paa St. Morten, men vi skal dog heller aldrig glemme i den kristne Kirke at søge at ligne ham i at række de Fattige og Fortrykte vor Haand som kristne Brødre. Gid altid det sande Ord maa lyde her i denne Kirke til Opbyggelse, til Forkyndelse af Fred, og til Fortrøstning til Guds Barmhjærtighed og Naade.

Møde i Randers:

Dette Møde, der holdtes 29. August, var nærmest foranlediget ved Opfordring fra Selskabets Medlem, Provst Cederfeld de Simonsen, der, støttet af Hr. Sognepræst P. Scharling, paa bedste Maade havde beredt Vej for det. Af et Referat i »Randers Amtsavis« hidsættes følgende :

Randers 30. Aug. 1895.

Igaar Eftermiddag afholdt Selskabet for Danmarks Kirkehistorie sit Møde her i Byen i St. Mortens Kirke. Mødet var delt i 2 Afdelinger. Ved det første Møde, der afholdtes Kl. 1, talte Professor, Dr. F. Nielsen og Pastor, Dr. Holger Rørdam. Mødet gjenoptoges atter Kl. 5, ved hvilket Arkitekt Uldall og Dr. Rørdam talte. Begge Møder indlededes og afsluttedes med Salmer, der bleve sungne efter de gamle Kirkemelodier; ved Slutningsmødet bleve Salmerne sungne flerstemmig af et Mandskor, der

havde Plads paa Orgelet. Talerne holdtes fra Indgangen til Koret.

Det første Møde.

Efter Afsyngelsen af Salmen »Jeg vil mig Herren love« indleedes Mødet af Dr. Rørdam, som mindede om, at Selskabet for 27 Aar siden havde afholdt et lignende Møde her i Byen. Efter en kort Redegjørelse for Selskabets Formaal med disse Møder gav han derefter Ordet til Professor Fr. Nielsen, der talte om

Middelalderens Klosterliv.

De Minder, vi have her i Byen om Middelalderens Klosterliv, ere ikke meget betydelige; dog se vi, at den store Klosterbevægelse, der gjorde sig gjældende over hele den kristne Verden, ogsaa forplantede sig til dette afsides Sted. Klosterlivets Rødder ligge dybt i den gamle Menighed, og om de end ikke gaa tilbage til den allerførste Menighedskreds, saa træffe vi den dog kort Tid derefter. Det er det store Drag efter Ensomhed og Afholdenhed, hvorfra Munkevæsenet udspringer, og den Tid kommer snart, da de Elementer, der føle dette Drag, ikke længer kunne leve sammen med de andre Kristne, men søge ud til den store Ensomhed, ud i Ørkenen, kun omgivne af de vilde Dyr. Det var særlig i Lille-Asien og i Ægypten, at denne Bevægelse rejste sig, men Vesten stod i lang Tid aldeles uforstaaende overfor Østerlandenes Klosterliv, og det er egentlig først den hellige Martinus fra Tours (død Aar 400), der forplantede Bevægelsen til Vesten. Det har ogsaa sin Interesse her i Byen at kjende den mærkelige Mand, thi denne Kirke bærer netop hans Navn. Han er født i Ungarn og Søn af en Soldat, der arbejdede sig op til Øverste. Allerede i den hellige Mortens tidlige Ungdom flyttede Forældrene til Pavia i Norditalien. Forældrene vare Hedninger, men den unge Morten følte sig som 10aars Dreng dragen til Kristendommen. Da han var 15 Aar, traadte

han ind i den romerske Hær, og som 18aars Yngling ser han i Amiens en nøgen, elendig Mand paa Gaden; han gribes saa stærkt af Mandens Elendighed, at han deler sin Krigerkappe med Manden. Hans Kammerater spotte herover; men Natten efter havde han en Drøm, hvor han levede den foregaaende Dags Begivenhed om igjen, men Manden staar for ham i Frelserens Skikkelse. Denne Drøm gjør et saa stærkt Indtryk paa ham, at han lader sig døbe. Da han kommer hjem, blander han sig i de kirkelige Stridigheder, der vare fremkaldte ved den arianske Vranglære, der den Gang havde mange Tilhængere i Italien. Morten var en ivrig Modstander af Arianerne; Faderen saae med Bedrøvelse herpaa, fordi han var bange for, at Sønnen derved forspildte sin militære Løbebane, og denne beslutter derfor at trække sig tilbage til Ensomheden. Han tager Ophold paa en lille Ø udenfor Genua. Nogle Aar efter træder han i Forbindelse med Biskop Hilarius af Poitiers; denne faar ham kaldt til sig og vil gjøre ham til Diakon. Martin vægrer sig herved og vil kun modtage det ringeste Embede i Kirken, men snart samles der mange om ham, og det første Kloster dannes. Han var saaledes bleven Klosterfader: men heller ikke som saadan fik han Ro; trods sin Modstand blev han senere Biskop i Tours.

Hans store Betydning mærker man paa alle Punkter, først og fremmest i Frankrig, hvis første Helgen han bliver. Men ogsaa i England viser man ham stor Ærbødighed, og hans Betydning spores ogsaa stærkt her i Norden, idet flere Kirker her i Landet ere indviede til ham. St. Morten er et af Exemplerne paa, hvorledes det gamle Hedenskab kunde knytte sig til det kristne Munkeliv, og hvorledes man ved hans Navn kunde bibeholde en Del af de gamle Skikke. St. Mortens Dødsdag var den 11te November; den Fest, der holdtes for den hellige Morten, faldt sammen med vore Forfædres Høstfest, det store Høstblot; en stor Del af de gamle Skikke og Ceremonier ved denne gik over

til Helgenfesten, saaledes drak man St. Mortens Skaal i Stedet for Odins og Thors Skaal.

Som bekjendt er der en nøje Forbindelse mellem denne Dag og Gæssene; om Oprindelsen hertil fortælles, at St. Morten flygtede, da man vilde gjøre ham til Biskop, og skjulte sig i en Sædemark; nogle Gæs gav sig til at skrige, hvorved hans Skjulested blev opdaget. Til Straf herfor skulle Gæssene række Hals hver Mortensdag, ligesom det ogsaa skal være herfra, man har den Talemaade: »som en Bisp i en Gaaserede«.

Som en af dem, der ogsaa arbejdede stærkt for at faa Munkevæsenet frem i det vestlige Europa, maa særlig nævnes Benedikt af Nursia, Stifteren af Benediktinerordenen, i hvilken der fandtes baade mandlige og kvindelige Medlemmer. At Randers ogsaa har haft et Nonnekloster af denne Orden, kan historisk godtgjøres. Man finder nemlig allerede 1170 i Dødebogen i Lund Navnet paa en Nonne Trugunde, fra St. Mariæ i Randers. Disse Benediktiner-Nonner have saaledes haft deres Gang paa sædvanlig Vis her i Byen; dog have de næppe spillet nogen stor Rolle. Da Birgittinerklosteret i Mariager var anlagt, flyttedes Nonnerne fra Randers derhen i første Halvdel af 15de Aarhundrede, og Klosterets Gods tilfaldt ogsaa Birgittinerne i Mariager. Kirken (Vor Frue) vedblev dog at bestaa, indtil Kong Frederik I 1529 tillod Borgerne i Randers at nedbryde den. Da Abbedissen i Mariager, Karen Eriksdatter Rosenkrantz, rejste Sag imod Borgmester og Raad i Randers, fordi de havde nedbrudt Kirken og Skolen, og havde tilgnet sig nogle til Præstebordet hørende Enge samt Kirkegaarden, gik Sagen vel Klosteret imod, men Christian III lovede det dog Erstatning.

Cistercienserordenen, hvis Centralpunkter her i Landet vare Sorø og Esrom, synes ikke at have sat sig Spor her. Derimod vare Tiggermunkene — saavel Graabrødrene (Franciskanerne) som Sortebrødrene (Dominikanerne) — repræsenterede i Randers. Allerede 1236 træffe vi Graa-

brødrene her; Brødregade har sit Navn efter dem. De samlede sig ogsaa her, ligesom andre Steder, store Rigdomme ved Gaver. Særlig satte Folk Pris paa at blive begravne hos dem, og skjænkede dem i den Anledning store Gaver. Jo nærmere ved Kirken man kunde blive jordet, des bedre var det; særlig var det efterstræbt at blive begravet under dens Tagdryp. Graabrødrene havde især sat sig den Opgave at virke hjælpende og støttende mellem de fattige i Byerne, og knyttede sig derfor ogsaa til Byerne i disses Opkomst. De Ejendomme, som Graabrødrene havde her, gik senere over til Mogens Gjøe.

Sortebrødrene havde sat sig en noget anden Opgave, idet de navnlig gav sig af med Undervisning. At der ogsaa her i Byen har været et Dominikanerkloster, synes at fremgaa af en Beretning, man har om en stor Forsamling af Sortebrødre i Ribe 1246. Paa denne var der Tale om at optage en Missionsgjerning i Reval, og af de Brødre, der skulde sendes dertil, nævnes ogsaa en Broder Aron fra Randers. Ligeledes have vi et Segl, som har tilhørt Prioren Magnus i Randers.

Senere hen træffe vi paa en anden Munkeorden, der særlig skulde virke som Sygeplejere; det var nemlig de saakaldte Helligaandsbrødre; Ordenen er stiftet af Guido af Montpellier Aar 1190. Man træffer dem omkring i de danske Kjøbstæder, hvor de oprettede Helligaandshuse. Brødrene skulde tage sig af de fattige og navnlig af Sygeplejen. Omtrent 1434 loves der 40 Dages Aflad til alle, som give Gaver til Helligaandshuset i Randers. Her synes Kjøbsvendene (Kjøbmandslavet) at have haft deres Alter. Klosteret stod næppe i Forbindelse med Montpellier, men styredes efter den saakaldte augustinske Regel. Som et Minde fra den Tid have vi et Segl, hvori vi finde Helligaandsbrødrenes Tegn forbundet med den hellige Martin af Tours', et Bevis paa, at Brødrene her i Byen have været nær knyttede til denne Helgen. Vi have ogsaa et Signet, som Prioren for Helligaandsbrødrene har ført; oven over

de dobbelte Tverarme paa Korset er her anbragt en Due, som var Symbolet for denne Orden. Ved Siden af disse Munkeordener fandtes samtidig i Byen en Mængde Gildeslav, mere eller mindre knyttede til Kirkerne og Klostrene. Saaledes havde Randers ligesom Aalborg sit Papegøjegilde; det var et halvt gejstligt, halvt verdsligt Lav; Navnet stammer fra, at Brødrene skjød til Papegøjen Valborgs Dag.

Ved Reformationen forsvandt imidlertid alle disse Ordener og Lav; der kom en ny Tid med nye Opgaver, en anden Morten, netop opkaldt efter den hellige Martinus af Tours — Morten Luther — blev Bannerfører for den nye Tid.

Derefter talte Dr. Rørdam om

Randers Bys Reformationshistorie.

Randers ligger, som vi alle vide, i geografisk Henseende midt imellem Aarhus og Viborg; men i Reformationstiden laa det ogsaa i aandelig Henseende midt imellem de to nævnte Stiftsbyer, der dannede en Modsætning til hinanden, idet Viborg var gaaet saa godt som helt over til Reformationen, medens Aarhus dannede et af Katholicismens stærkeste Bolværker. I Aarhus var Ove Bille Biskop, en af de mest ansete katholske Prælater. Han hørte til en af Landets mest fremragende Slægter, havde gjort betydelige Studier og havde været Kongens Kansler; han var æret af sine Standsfæller og af sin Konge; han var en tro Mand, en dygtig Embedsmand og agtværdig i enhver Henseende. Han søgte at dæmme op for Reformationen og var derfor en stærk Skærm for Katholicismen. Ved Siden af ham stod ogsaa andre Mænd af Anseelse og Dygtighed, som Kapitlets Kantor Jørgen Samsing, Lektoren Christen Muus samt den katholske Kirkes betydeligste Skribent her i Landet, Povl Helgesen, som Ove Bille havde faaet Aarhus. I Viborg derimod havde Reformationen alt sejret, væsentlig ved een Mands ihærdige Arbejde, idet Hans Tavsén havde virket her fra 1525—29 med det Resultat, at den ny

Tingenes Orden havde fuldstændig Overvægt. Bisen i Viborg, var da ogsaa noget nær en Modsætning til Ove Bille. Hvad nu Randers angaar, da var denne By vel ikke saa fremskreden som Viborg, men dog betydelig mere fremme i Striden end Aarhus.

De vigtigste Kilder til Oplysning om Begivenhederne her maa vi desværre søge hos Modstanderne. Det er nærmest den Skildring, som der fra katholsk Side er given om Graabrødreklosterets Skæbne her i Randers. Disse Munke, der for deres Tid vilde svare til vore Dages Indre-Missionærer, havde spillet en vigtig Rolle, men deres Anseelse var i Tidernes Løb blegnet og falmet, og deres Skyggesider traadte klarere og skarpere frem. Ordenen var oprindelig baseret paa Tiggeri, men i de fleste Byer havde de efterhaanden faaet store Kirker og havde samlet sig Rigdomme; deres evindelige Overhæng var dog lidt efter lidt blevet en utaalelig Landeplage. Naar hertil kom, at deres Liv og Levned ikke svarede til, hvad det var fra Begyndelsen, kan man forstaa, at Folkeforbitrelsen først og fremmest gik ud over dem, tilmed, da de i disse bevægede Tider ikke vilde tillade, at Reformationens Mænd benyttede deres Kirker, skjønt de selv levede af Folkets Almisser.

Mogens Gjøe, Rigets Hovmester, fik 1530 Graabrødreklosteret overdraget af Frederik den 1ste. Han fremstilles af Munkene som Kirkens værste Forfølger; vi have imidlertid faaet en anden Mening om ham. Det var her i Byen særlig den oplyste Borgerstand, hvori Reformationen fik sine varmeste Venner. Blandt disse Mænd maa særlig fremhæves Stadens Borgmester Niels Hammer. Povl Helgesen skrev 1531 et særligt Sendebrev til Borgmester og Raad i Randers med meget skarpe Advarsler til Borgerne her i Byen mod at slutte sig til Reformationen. Med overlegen Ironi og skærende Spot skrev han om Reformationen og Reformatorerne. Man havde nemlig indbudt ham hertil for at faa en offentlig Disputats i Stand mellem de to Retninger. Povl Helgesen skriver: »Men hvem skal være vore Dommere?

Vel ikke Niels Hammer? Jeg er bange for, at man udi Kirken ikke agter meget paa, hvad Niels Hammer mener«. Han spaaer, at det vil blive til evig Skam og Skændsel for Randers By, hvis den gaar over til Reformationen.

Ved Siden af Borgerskabets Mænd maa nævnes Mogens Gjæe, den betydeligste Repræsentant for den danske Adel. Ved Giftermaal var han bleven Landets rigeste Mand og ejede en halv Snes Herregaarde rundt omkring i Landet, her i Egnen saaledes Clausholm, Skjærvad og Skjærsø. Han var en Fjende af Tiggerklostrene og deres Udskejelser; men han var, hvad man i vore Dage vilde kalde en human Mand; han behandlede sine Folk godt. Han havde en ligesindet her i Stiftet i Erik Eriksen Banner. Det er disse to Mænd, det skyldtes, at Oprøret under Grevens Fejde ikke bredtes syd for Randers, fordi man her ikke kunde faa Bønderne med. Da Skipper Klement tændte Brandfaklen i hele det nordlige Jylland, maatte Bevægelsen standse her; de oprørske Bønder sloge Lejr paa Flintebjerg uden for Byen, men længere kom de ikke.

Graabrødreklostret var det mest ansete Kloster her; det havde en anseelig Kirke; senere blev den Sognekirke, under Navn af Frue Kirke, Slotskirken eller Dronningborg Kirke; den havde mange Navne. Nogle af Graabrødrene synes at have været blandt de første, der sluttede sig til Reformationen; deriblandt Henning Baltzersen, der senere blev Sognepræst i Randers. Ogsaa Forstanderen for Helligaandshuset har meget tidlig sluttet sig til Reformationen. 1529 tillod Kongen, at to af de overflødige Kirker her i Byen nedlagdes; de to Sogne bleve henlagte under Prioren for Helligaandshuset; hans Navn var Jens Nielsen. 1532 maatte han sikres ved et Beskærmelsesbrev af Kongen, og ved samme Tid omtales ogsaa hans Hustru og Børn, hvilket viser, at han maa være gaaet fuldstændig over til Reformationen.

Da Kongen overdrog Graabrødreklosteret til Mogens Gjæe, sørgede denne for, at der fremtidig kunne lyde et

bedre Vidnesbyrd fra Kirken end hidtil, idet han 1530 ansatte Mads Lang som Præst ved Frue Kirke.

I den katholske Tid var Hovedkirken næppe St. Mortens, der var knyttet til Helligaandshuset; det har vistnok snarere været St. Clemens' Kirke, skjønt man nu ikke har nogen Levning fra dens Tilværelse. St. Clemens var nemlig Aarhus Stifts Skytspatron, og alt taler for, at den til ham indviede Kirke blev betragtet som Hovedkirken i Randers. Den stod nogle Aar efter Reformationen, og ved den blev ovennævnte Henning Baltzersen Præst. St. Clemens' Kirke blev dog senere nedbrudt, da to Kirker vare tilstrækkelige for Byen, og Baltzersen blev vistnok nu Sognepræst ved vor Frue Kirke.

Taleren afbrød her sit Foredrag for at fortsætte det i det senere Møde, og efter Afsyngelsen af Salmen »Dejlig er Jorden« sluttedes det første Møde.

Det andet Møde.

Kl. 5 afholdtes det andet kirkehistoriske Møde i St. Mortens Kirke.

Arkitekt Fr. Uldall gav en udførlig og meget interessant Skildring af St. Mortens Kirke fra den ældste Tid, hvilken her skal meddeles efter Talerens Manuskript.

Om St. Mortens Kirke i Randers.

Der er neppe nogen Tvivl om, at Navnet »St. Mortens Kirke« har været nævnt her i Randers langt op i Middelalderen. Imidlertid findes der ingen historiske Efterretninger om den første Bygning, der bar dette Navn, hvilken maa have været en ganske anden end den, vi nu ere samlede i, og formodentlig en langt mindre, romansk Kirke bygget af huggen Granit, hvoraf der mulig findes Rester i de Sokkelsten, som sees under den nuværende Kirkes Mure. Forskjellige Forfattere have havt meget feilagtige Forestillinger om, hvornaar den Kirke, som endnu staaer, er reist, og Stadfeldt, som udgav sin Beskrivelse over

Randers i 1804, mente saaledes, at den maatte gaa tilbage til en saa fjern Tid som omtrent 1239—40. Den første Gang St. Mortens Kirke nævnes i Historien, er i 1346, da Tord Degn faaer Skjøde paa en halv Gaard beliggende ved denne Kirke.

Omtrent 1434 stod det nærliggende Helligaandshus under Bygning, og dette og St. Mortens Kirke ere fra nu af og indtil Reformationen paa det nøieste knyttede til hinanden, som vi senere nærmere skulle se. I 1529 henvises Menighederne til Vor Frue og St. Laurentii, af hvilke Kirker den ene (vistnok Vor Frue) da var ødelagt ved Ildebrand, til at søge St. Mortens Kirke, dog med Priorens Samtykke. Kong Christian den 3die tilsiger i 1542 Borgermester, Raad og Menighed i Randers at maatte beholde til evig Tid »den Helligaandskirke og Choret i Randers« til en Sognekirke der i Byen, hvilket senere bekræftes af Kong Frederik den 2den. Disse ere i Korthed de væsentligste af de historiske Data, som ere opbevarede angaaende St. Mortens Kirke.

Gaa vi nu over til at betragte selve Kirkens Bygning, skal jeg først henlede Opmærksomheden paa den latinske Indskrift i Minuskler, der staaer paa Hvelvingen lige over Altret, og som lyder i Oversættelse: »1490 og 5 skal man tælle og derfra trække 1, da gjorde Prior J. først dette. Gud alene Æren.« Denne »Prior J« er Prior Johannes ved Helligaandshuset, eller som hans danske Navn lød »Jens Mathiesen«. Det er altsaa ham, vi skyldte Chorets Opførelse, ligesom han rimeligvis har bygget en større Del af Kirken; dog vide vi ikke, hvor meget af denne der stod reist ved hans Død. Kirken maa imidlertid være bygget fra Øst mod Vest, saaledes som det pleiede at være Tilfældet i Middelalderen, og Sandsynligheden ligesom visse Spor paa Murene tale for, at man oprindeligt har paatænkt at opføre Choret endnu mere storartet, end Tilfældet blev, idet man vilde spænde dettes Hvelvinger i samme Høide som Høikirkens, hvad der gjerne var Skik

ved Helligaandsbrødrenes Kirker. Choret havde, saaledes som det stod i Middelalderens Slutning, et endel andet Udseende end det nuværende. De 3 Vinduer bag Altret, der senere desværre ere tilmurede, stode dengang aabne, og vare rimeligvis ligesom Chorets øvrige Vinduer forsynede med Glasmalerier, som gave et prægtigt Skue, naar Sollyset faldt ind igjennem dem hen paa de tvende Rækker høje Munkestole, der maa have strakt sig langs Sidemurene. Choret var dengang langt mere afsluttet fra Langhuset, end det nu er Tilfældet, idet en temmelig høi Skillemur under Chorbuen begrænsede det, i hvilken Mur der dog maa have været en Gjennemgang som en Port eller lignende. Af Muren viste sig endnu Spor ved Kirkens indvendige Istandsættelse i 1869—70, idet man da kunde se, hvor den havde stødt op mod Sidepillerne.

Paa Chorets Væg har i sin Tid staaet en latinsk Indskrift, der i Oversættelse lyder omtrent saaledes: »Da man talte Aar 1500 efter Christi Fødsel, medens Kong Hans var Konge, og den høibaarne og ærværdige Biskop Niels Claussøn i Aarhus styrede sin Kirke, blev Billedet her i Choret viet til Skaberen efter Foranstaltning af Ordensforstanderen, Prior Johannes.

Med »Billedet her i Choret« kan kun menes St. Mortens Kirkes pragtfulde gamle Altertavle, der har været dens rigeste Smykke, og som i 1765 desværre blev flyttet til Hald Kirke, hvor den endnu findes. Et Fotografi af Altertavlen, der er taget i Anledning af dette Foredrag, er op-hængt her i Kirken, til hvilket jeg skal tillade mig at henvise. Denne gamle katholske Altertavle, der er i gothisk Stil, er et saakaldt »Alterskab«, som bestaar af et Midtparti og et Par Sidefløie. I det førstnævnte sees Gud Fader holdende Sønnen, der træder paa Verdenskuglen, ved sin høire Side. Nagelgabene vises i Christi Hænder og Fødder og Saaret i hans Side. Professor Høyen, som i sin Tid har undersøgt Altertavlen, mente, at Duen — den hellige Aand — oprindeligt havde svævet over Christi Hoved og

fuldstændiggjort Treenigheden. Et Par Engle holde et Klæde op bag Frelseren; andre have oprindelig baaret de Redskaber, der benyttedes ved Korsfæstelsen. I Hjørnerne sees de 4 Evangelistsymboler. Til venstre for Hovedfremstillingen afbildes Himmeldronningen med Krone paa Hovedet og bærende Jesusbarnet; til høire Kirkens Værnehelgen, St. Morten, Biskop af Tours. Han er ikklædt en saakaldt Alba, hvorover en Dalmatica, der sammenholdes med et stort Brystspænde, hvori sees Helligaandsbrødrenes Dobbeltkors. Paa Hovedet bærer St. Morten Bispehuen, og Handskerne prydes af et almindeligt latinsk Kors. I venstre Haand holder han Krumstaven, og med den høire rækker han en Almisse til den Krøbling, som ligger ved hans Fødder. Sidefløiene optages af de 12 Apostle med deres Attributer og de 4 store Kirkefædre: St. Gregorius, St. Ambrosius, St. Augustinus og St. Hieronimus. St. Ambrosius vises med et Hjerte i sin høire Haand, hvad der formodentlig skal være et Sindsbillede paa hans store Kjærlighed til Næsten. Endnu skal nævnes, at St. Hieronimus vises med Kardinalhat og med en oprejst Løve ved sin Side, hvilken sidste vistnok hentyder til hans Eneboerliv i Ørkenen. Over Altertavlen Hovedfigurer findes rigt udskaarne Baldakiner, og dens Baggrund er forsynet med pragtfuld Forgyldning paa Kridtgrund, ligesom Navnet paa hver enkelt Figur er anbragt i en Art Glorie omkring Hovedet. Mærkeligt er det at se den store Forskjel i Udførelsen af Figurerne. Det kunde synes, som om enkelte af disse vare skaarne af Mesteren, andre af de underordnede Arbeidere. Blandt de bedste maa nævnes Gud Fader og særligt St. Morten, medens Jesusbarnet er ligesom fortegnet, idet Benene indtage en aldeles urimelig Stilling i Forhold til Overkroppen. Bagsiden af Alterskabets Fløie har Malerier af Lidelses-historien.

Under Fotografiet af Altertavlen er viist et Aftryk af Helligaandsbrødrenes Kapitels Segl. Selve Sigillet opbevares i Nationalmuseet. Her vises St. Morten paa tilsvarende

Maade som paa Altertavlen og holdende Dobbeltkorset foran sig.

Oprindeligt eller dog i tidlig Tid har der ligget et Sakristi ved Chorets Nordside, gennem hvilket Munkene have kunnet komme fra deres nærliggende Kloster ind i dette. Den rundbuede Dør, der endnu findes i Chorets nordre Mur er samtidig med dette og har ført ind til den nævnte Udbygning, dog er den udadtil noget udvidet i senere Tider. Sakristiet, der endnu stod for omtrent 125 Aar siden, var en hvælvet Bygning, som efter Reformationen benyttedes til Oplag for Kirkens Vin. I »Randers Byes fornøden frivillig widdtagne Wilckor oc Artickler« fra 1609. en haandskreven Bog, der indeholder meget vigtige Oplysninger om Byens Historie, findes et særligt Afsnit om Kirkeværgernes Pligter. Det paalægges dem blandt andet heri at anskaffe den allerbedste uforfalskede Rhinskvind, som var at faae i Randers, til Altrets Sakramente. Senere afløstes Sakristiet af et Materialhus, »Kalkhuset«, hvori der støbtes Blyplader til Kirkens Tage. Dette nedbrødes i 1850, da det nyere Sakristi opførtes, en Bygning, der kun stemmer daarligt med hele Kirkens Stil.

Oftere er jeg bleven spurgt om, af hvilken Grund de store Spidsbuer, som i Forbindelse med de ottekantede Piller bære Høikirkens Mure, paa Sydsiden ere spændte betydeligt højere end dem paa Nord siden. Dette hænger imidlertid paa det nøjeste sammen med hele Bygningens oprindelige Grundtanke. Paa Ydersiden af det nordre Sideskibs Mur sees Fortandinger, som vare bestemte til at optage Hvælvingskapperne af den Korsgang, der skulde have været opført paa Helligaandshusets Grund, og gennem hvilken Munkene da usete kunde færdes til deres Kirke. Den nævnte Grund strakte sig i Middelalderen lige fra den endnu staaende Hovedbygning langs Hovmeden helt op til Voldene og Gravene ved den gamle Vester-Port. Korsgangen blev imidlertid aldrig bygget; men hvis den var kommen til Udførelse, vilde den med sit Halvtag, som skulde falde

op imod det nordre Sideskibs Mur, have umuliggjort, at der kastedes Lys ind igjennem denne fra Nord. Ved Kirkens udvendige Istandsættelse i 1888 viste det sig ogsaa tydeligt, at de nuværende Vinduer ere senere gjenembrudte, dog at deres øverste Del oprindelig har viist sig som spidsbuede Blindinger ovenover den Rille, i hvilken Korsgangens Halvtag skulde falde ind mod Sideskibets Mur. Da Lyset altsaa oprindelig var udelukket fra Nord, var det nødvendigt at spænde de store Spidsbuer paa Sydsiden saa høit, for at Lyset kunde faae desto rigeligere Adgang fra denne Side. Senere kom der en Tid, da man dækkede for Lyset ved Opførelsen af en Mængde Pulpiturer, der atter fjernedes ved Kirkens indvendige Istandsættelse i 1869—70. Ved denne tilmuredes det nordre Sideskibs oprindelige Dør, ligesom den ligeoverfor værende søndre Indgang allerede var bleven lukket i 1827. Den sidstnævnte Dør, der i Aarhundreder har været Menighedens sædvanlige Indgang, sees paa det Maleri af Kirken, som er ophængt, og som Randers Museum har havt den Godhed at stille til Raadighed i dette Øiemed. Maleriet maa være udført imellem 1802 og 1827, idet Eske Broks (det Scheelske) Gravkapel, som nedbrødes 1801—2, og hvortil jeg senere skal vende tilbage, ikke vises paa Billedet. Da det søndre Portal tilmuredes, blev den store vestre Dør Kirkens Hovedindgang. Denne Dør, som i den katholske Tid maa have været benyttet paa de store Festdage til Processioner og lignende, har senere været brugt ved Begravelser og kaldtes da »Ligporten«, hvilket Navn vi endnu finde paa dens i Aaret 1700 anbragte Dørfloie, hvis Billedskærerarbeide særligt minder om dens Bestemmelse.

Af Enkeltheder i Kirkens gotiske Stil skal nævnes den dybe Hulkohl, som udvendig omgiver alle dens Vinduer. Det samme Led sees paa forskellige andre Kirkebygninger i Jylland, saaledes paa de øverste Partier af Korsarmene i Aarhus Domkirke, der skrive sig fra Biskop Jens Iversen Langes Tid (1449—82), i Vaabenshuset i Glenstrup ved

Hobro og i Aalsø Kirke ved Grenaa. Desuden seer man den dybe Hulkohl omkring Vinduesblindingerne i det ottekantede Taarn i Assens i Fyen fra 1488. Der mangler saaledes ingenlunde Sammenligningspunkter, og de nysnævnte Aarstal kunne kun vise hen til, at St. Mortens Kirke er opført i sidste Halvdel af det 15de og lige i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede.

Blindingerne, der bryde de store Murflader oven over Spidsbuerne, som føre ind til Sideskibene, ere en Efterligning af det saakaldte Triforium i de romanske Kirker (f. Ex. Ribe og Viborg Domkirker). Imidlertid er det kjendeligt, at disse Blindinger have en ganske forskjellig Karakter, ligesom det samme ogsaa oprindeligt gjaldt om deres Betydning. Paa Nordsiden ere de langt lavere end mod Syd, og paa førstnævnte Sted have de fra først af staaet aabne ind mod Sideskibets Tagrum. Fra dette har man altsaa kunnet overse en stor Del af Kirken, og i Renaissancetiden synes der at have været anbragt Pulpiturer foran Aabningerne, hvorpaa forskjellige Huller og andre Enkeltheder i Murene, som fandtes i 1869—70, tydede. Aabningerne ere blevne tillukkede med en tynd Mur af smaa Sten, hvilket neppe er sket tidligere end engang i forrige Aarhundrede. Murværket i Dybden af Blindingerne paa Sydsiden er derimod af Munkesten og i Skiftegang med den øvrige Mur. Udadtil viser sig kun en glat Murflade, og alt kjendes her sikkert at være den oprindelige Ordning.

St. Hans's Kapel, Korsarmen ud mod Syd, maa være det sidst byggede Parti af den gamle Kirke, og forskjellige Enkeltheder tyde hen paa, at der for dettes Vedkommende er foretaget en Forandring i den ældste Byggeplan. Dette Kapel, der havde en Indgang gennem den østre Ydermur, hvilken mulig var oprindeligt, maa vel kaldes Kirkens smukkeste Parti med sit meget høie Vindue, hvorigjennem et rigt Lys strømmer ind, og med sin med Kalkmalerier prydede Hvælving. I Hvælvingskappen mod Øst staar det

gamle danske Vaaben under hvilket en latinsk Indskrift, der lyder i Oversættelse: »Hans, af Guds Naade Konge til Danmark, Sverrig og Norge, som først har grundlagt dette Sted, og som døde i det Herrens Aar 1513, den 20de Januar, han hvile i Fred«. Mod Nord staaer under et Vaaben »Jens Nielsen til Ristrop, Webner«, og mod Syd under et andet »Oluf Jens Webner, Lensmand til Kallø«. Sandsynligheden synes imidlertid at tale for, at der oprindeligt kan have staaet »Oluf Friis«, idet der var en Lensmand paa Kallø af dette Navn, som døde omtrent 1507. Et fjerde Vaaben sees i den vestre Hvælvingskappe; men her mangler Indskriften ganske. Rimeligvis have de Mænd, hvis Navne saaledes havde faaet en fremragende Plads ved Siden af Kongens, i Forening med ham bidraget til Kapellets Opførelse. Endnu skal jeg gjøre opmærksom paa, at den rigere Udstyrelse af Hvælvingsribberne med det finere Profil viser hen til en lidt senere Tid end den, i hvilken Hvælvingerne i Choret og Sideskibene byggedes. I Resens Værk siges, at der i sin Tid skal have staaet 1522 under den lange Indskrift, der taler om Kong Hans. Dette Aarstal er imidlertid for længst gaaet tabt; men det synes at have angivet os den Tid, da Kapellets Udsmykning er bleven tilendebragt. Hvorvidt dette oprindeligt har været indviet til Johannes den Døber eller St. Johannes Evangelist, er jeg ikke istand til at oplyse. Ofte nævnes nu denne Del af Kirken »Kong Hans's Kapel« til Minde om den Konge, der lod det bygge. Naar det hedder i Indskriften om ham: »som først har grundlagt dette Sted«, maa det vistnok i snævrere Betydning forstaaes om selve Kapellet; men efter hvad vi have hørt angaaende Opførelsen af Kirkens østre Partier, forekommer det mig rimeligst, at Indskriften betegner Kong Hans som Grundlægger af hele den nustaaende Kirke.

Efterat jeg saaledes i Korthed har givet en Oversigt over Grundtrækkene i denne, saaledes som den stod i

Slutningen af Middelalderen, skal jeg gaa over til at tale om Bygningen i Tiden efter Reformationen.

I den sidste Halvdel af det 16de Aarhundrede høre vi Intet om selve Kirkens Bygning; men den 14de November 1632 var en skæbnesvanger Dag for denne, idet Høikirkens Hvælvinger da styrtede ned og, som det kan tænkes, knuste eller beskadigede alt, hvad der var under dem. En Beretning om denne Begivenhed findes paa den Broncelysekroner, som nu hænger vestligst i Choret: »Anno 1632. den .14. Novembris . er . S. Mortens . Kirkehvelling . nederfalden . paa denne . Kronte . och . slagen . den . i . Støcher .« o. s. v. — Den Plads, som Lysekronen indtager, har i sin Tid ladet mig tro, at det var Chorets Hvælvinger, der vare nedstyrtede; men de Undersøgelser, som jeg har foretaget i den nyeste Tid med Hensyn til Materialet i Kirkens Hvælvinger, have afgivet et sikkert Bevis for, at disse alle ere oprindelige undtagen netop de af smaa Sten opførte i Høikirken. Da Hvælvingerne faldt, toge de den Mur med sig, som er over Chorbuken, og den nuværende tynde Blindingsmur viser sig kun opført af Murbrokker og paa en saadan Maade, der afviger stærkt fra Kirkens ældre Murværk. De tvende store Vaabener, der ere malede paa denne Mur, ere Kong Christian den 4des og hans Dronning, Anna Katharinas. Under Kongens Vaaben staa Bogstaverne, som betegne hans Valgsprog, under Dronningens Aarstallet 1634. Istand-sættelsen af den væsentligste, skete Skade maa altsaa først bleven fuldført i dette Aar. Som vi se, mindedes Dronningen endnu ved denne Lejlighed, skjøndt hun, som bekjendt, allerede var død 1612. Det tredie, mindre Vaaben, som har faaet en saa kjendelig Plads under Kongens og Dronningens, er Peter von Spreckelsen's. Han var Herre til Dronningborg og har paa forskjellig Maade viist Kirken sin Velvillie. Under Vaabnet stod i sin Tid en Indskrift, der meddelte, at han havde ladet Kirken kalke i Aaret 1687.

I 1615 erhvervede Lensmanden paa Dronningborg Slot, Eske Brok, som var Kong Christian den 4des høit betroede

Mand, Tilladelse af Borgermester og Raad til at erholde et Stykke Jordsmon ved den søndre Side af Choret i St. Mortens Kirke for derpaa at lade opføre et Gravkapel for sig, sin Hustru, Fru Chrestentze Wiffert, og deres Arvinger. Efterat Eske Brok var død i 1625, blev der dog først taget fat paa Kapellets Opførelse i 1627. Om denne Tilbygning vide vi ikke meget. Den var 12 Alen i Længden og ligesaa stor i Bredden, og det var overdraget »Henndrich Henn-drichsenn, Bildthugger og Borger i Randers« at hugge Epitafiet over Eske Brok. Kapellet har imidlertid neppe været tilstrækkelig solidt bygget; thi der klages snart efter over, at Vandet gjør Skade paa Bygningen.

Allerede i 1638 ansøgte Eske Broks Arvinger, nemlig Tyge Brahe til Tostrup, Frantz Lycke til Overgaard og Jytte Brok til Estrup, Borgermester og Raad om yderligere at maatte blive bevilget et Stykke Jordsmon paa Kirkegaarden for derpaa at bygge et større Kapel med Taarn og Spir, saafremt de fandt det nødvendigt at nedbryde den i 1627 opførte Bygning. De erholdt ogsaa Tilladelsen, og i 1640 byggedes det nye Kapel, som strakte sig 14 Al. i Nord og Syd og 15 Al. i Øst og Vest. Det var opført i Renaissancestil med Benyttelse af gullandsk Sandsten, og dets Façader prydedes blandt andet med Figurer af de 12 Apostle, af hvilke de 6 øverste havde en Høide af 3 Al., og de nederste, som stode i Nicher, vare lidt mindre. Indvendig havde Bygningen 2 Hvælvinger over hinanden, og Taget samt Spiret var dækket med Bly. En høi, buet Aabning, hvoraf endnu indvendig sees tydelige Spor ved det midterste af de 3 Vinduer, førte fra Choret ind til Kapellet, og da dette stod der, var altsaa det nævnte Vindue tillukket. Stenhuggerarbeidet udførtes af Mester Gerdt Barckmann og Henning Salling og Murarbeidet af Bygmester Jørgen Schøffer, alle fra Kjøbenhavn. Ikke mange Aar efterat Kapellet var bygget, hører man, at det var forfaldent, og at der afholdtes forskjellige Synsforretninger over dets Mangler. Eske Broks Arvinger fik, som det synes, omtrent

1665 Vedligeholdelsespligten overdraget til Borgermester og Raad mod at indbetale en Sum af 200 Rdl.; men da Renten af disse Penge ikke viste sig tilstrækkelig, forfaldt Kapellet mere og mere, og i 1801 bortsolgtes det til Nedbrydelse for 460 Rdl. dansk Kurant — dog at Blyet forbeholdtes Kirken — til Kjøbmand Jakob Friis i Randers. Det nedbrødes da i Aarene 1801—2, og Affaldet derfra benyttedes til Opfyldning ved Tørvebryggen. Kapellet vises med sit Spir paa det Prospekt af Byen taget fra Syd, som ligeledes tilhører Randers Museum, og som i Anledning af dette Foredrag er ophængt her i Kirken. Denne sees særlig tydeligt paa dette.

Naar man erindrer, at Høikirkens Hvælvinger, som før nævnt, styrtede ned i 1632, er det meget naturligt, at Langhuset ikke indeholder ældre Inventariedele. Disse ere alle med Undtagelse af Orglet og Stolestaderne fra Slutningen af det 17de Aarhundrede og i Barokstil. Rimeligvis har man i den første Tid, der hengik, efterat den væsentlige Del af den betydelige Istandsættelse, som udfordredes paa Grund af den nævnte Begivenhed, var tilendebragt, maattet hjælpe sig, som man kunde bedst, hvad Inventariet angik, indtil forskjellige af Menigheden Tid efter anden skjænkede Gaver til Erstatning for, hvad der var gaaet tabt. Ældst af disse Inventariedele er Chorskranken med sine smukke massive Messingbalystre. Den er foræret Kirken i 1685 af Borgermester Niels Jacobsens og Hustrus Datter, Maren Nielsdatter, for at hendes og hendes Forældres Gravsted i Choret skulde forblive evig urørt. Skranken har oprindeligt haft en Høide af omtrent $4\frac{1}{2}$ Alen, altsaa været betydeligt høiere end nu; men den blev forandret ved den indvendige Istandsættelse i 1826—28, og det nuværende Snedkerarbejde bærer ogsaa ganske den Tids Præg. Derefter følger Prædikestolen, som med sit rige Snitværk i Fyldingerne, forestillende Christi Lidelseshistorie, og med sine Apostelfigurer er skjænket 1686 af »velfornemme Søren Simonsen, Borger og Handelsmand paa Frederichshald i Norge, med sin kiere Hustru

Siri Henningsdaatter Lemmiche«. Den er bekostet stafferet i 1723 af »hans Brodersøn Michel Justsøn Randers, Handelsmand paa bem^{te} Friderichshald i Norge«. Peter von Spreckelsen lod sit Pulpitur opsætte i Kirkens vestre Ende (nu under Orglet) i 1693, og i 1695 skjænkede »velagte Mand Christen Nielsen Randers, Handelsmand her i Byen, med sin dydædle Hustrue Maren Mortensdatter Brækner« den »Funtelukkelse«, som staar i St. Hans's Kapel. Døbefonten havde indtil den Tid havt sin Plads i den vestre Ende af det nordre Sideskib. Dette sees af en Bemærkning paa et Kort over alle Begravelserne under Kirkens Gulve, hvilket tilligemed et andet lignende rimeligvis er tegnet i Begyndelsen eller Midten af det 18de Aarhundrede og nu opbevares i Provinsarkivet i Viborg.

Hvornaar Kirkens første Orgel er anbragt, vide vi ikke; men det er formodentlig sket i den sidste Halvdel af det 17de Aarhundrede. Galthen siger i sin Beskrivelse (1802) om dette Orgel, at det har »fra Begyndelsen af bestandig staaet paa den nordre Side i den store Gang mellem Prædikestolen og Choret, hvortil Opgangen var tæt ved Choret gennem den Dør, som nylig er bleven tilmuret«. Prædikestolen stod nemlig indtil 1870 ved Langhusets Nordside og eet Hvælvingsfag længere mod Vest, end det nu er Tilfældet. Naar det siges hos Galthen, at Orglet stod »i den store Gang«, kan dette dog vistnok kun gjælde om Orgelfaçaden, idet selve Instrumentet ifølge en Synsforretning af 1699 maa have havt Plads paa Tagloftet over det nordre Sideskibs Hvælvinger. I 1751 blev det gamle Orgel ombygget og næsten helt fornyet af Borgermester Søren Simonsen samt flyttet til sin nuværende Plads i Langhusets vestre Ende, hvor det kom til at dække for Lyset fra det høje Vindue i Gavlen, hvilket snart tilmuredes, men atter er blevet helt aabnet i 1888. Orgelfaçaden, der er i Rokokostil, skriver sig altsaa fra 1751. Den er forsynet med Uhrskive, og Værket til samme stod bagved, men flyttedes 1795 til det lille Spir paa Raadhuset.

Der er neppe nogen Tvivl om, at navnlig geistlige Personer have været begravede indenfor Kirkens Mure allerede i Middelalderens Slutning. Af disses Gravstene findes imidlertid nu aldeles ingen bevarede. I Tiden efter Reformationen blev det Skik, at saavel Præster som Borgermestere, Raadmænd og ansete Borgere begravedes i selve Kirken, og et eget Afsnit i Randers Vedtægt fra 1609 har til Overskrift: »Ingen maa verre frij for Begraffuelse pending i Sanct Maartens Kiercke«. Det meddeles her, at der for Nedsækning af en Egekiste skulde betales 20 Daler, for en Fyrrekiste 8 Daler »oc minder epffter Leilighedenn for halffwoxen folckis och børns liig«. Fra at svare den nævnte Afgift undtoges »alleniste fattige skolens personer, som gaae i Latinsche skuolle, Saa och hørerne, om det begieris, Dij maa haffue deres begraffuelse frij, for gudz schyldt, paa thend nordre siide Kiercken, Emod scholenn«. Adskillige Ligsten, der dog tildels ere udslidte, ere endnu tilbage i Kirken, men ikke paa deres oprindelige Pladser, idet Begravelserne ødelagdes i 1826—28, og Benene førtes ud til den i 1811 anlagte nye Kirkegaard.

Blandt Kirkens Epitafier skal jeg særlig nævne nogle enkelte, saaledes det smukke i Renaissancestil paa Chorets nordre Væg over Borgermester Niels Jacobsen og hans 2den Hustru, Maren Pedersdatter Lassen. Epitafiet er hugget af Sandsten og Marmor, og i samme er indfattet et smukt Maleri af de Hensovede. Dette Billede var oprindelig malet paa Marmor; men den kolde Sten havde ødelagt det, saa der kun var svage Omrids tilbage, og dels efter disse, dels efter et Kobberstik i Hofmans Fundatser blev da det nuværende Billede malet paa en Mahogniplade i 1870 af Siegumfeldt. Borgermester Niels Jacobsen, der var født St. Olufsdag 1556, var en duelig Mand, som »forrettede sit Embede med megen Berømmelse til Byens Opkomst«. Han døde den 10de Juni 1624. Fra ham og Hustru nedstamme adelige Slægter, der have gjort sig berømte i vort Fædrelands Historie. — Endvidere skal nævnes

Epitafiet over hans Svigerfader Borgermester Peder Lassen, † 1618.

Fra nyere Tid findes den smukke lille Mindetavle over Magister Peder Estrup, født 1756, Rektor ved Randers Latinskole og senere Sognepræst ved St. Mortens Kirke, † 1818. Tavlen har et Basrelief hugget i hvidt Marmor af Freund og forestillende Præsten knælende i Bøn ved Altret.

Som vi have seet, havde Kirken intet Taarn, da den byggedes, og mod Vest var den kun sluttet af en Kamgavl. Det gamle St. Peders Taarn, som stod paa Raadhustorvet, omtrent hvor Sprøitehuset nu er, tjente som Klokketaarn for St. Mortens Kirke, indtil det nedbrødes i 1795. Samtidig tog man fat paa at opføre det nuværende Taarn over Kirkens vestre Ende, hvilket dels ved sin Architektur, dels ved sine smaa Mursten strax viser sig som hørende en sen Tid til. Det opførtes af Bygmester Christian Mørup fra Ødum og fuldførtes i 1797, hvilket Aarstal findes paa dets Vestside. Indtil da havde St. Morten kun 1 lille Klokke, Pinken kaldet, som »Dansk Atlas« siger hængte »paa Enden af Kirken«. Den brugtes til at kime med, og Klokker af tilsvarende Navn har man kjendt i flere andre Byer her i Landet, saaledes f. Ex. i Stege, hvor den lille Klokke blev brugt til at sammenkalde Drengene i den nærliggende Latinskole. Det er vel ikke usandsynligt, at »Pinken« her i Randers har været benyttet paa samme Maade, da den ældste lærde Skole her laa tæt øst for Kirken.

Et gammelt Kort over Randers Markjorder, som er opmaalt 1763, og som nu eies af det herværende Museum, viser i et Hjørne et Prospekt af Byen, seet fra Nordost. Her er St. Mortens Kirke uden Taarn; en lille Lem eller lignende i den øverste Spids af Høikirkens østre Gavl angiver vistnok »Pinkens« Plads, og ovenover Chorets Tag sees Spidsen af Spiret paa det Scheelske Gravkapel. Nordligere paa Prospektet vises Nørre-Porttaarn, det gamle »Nørre-

baand«, og mellem dette og Kirken St. Peders Taarn. Da dette nedbrødes, og St. Mortens Kirke fik sit eget Taarn, flyttedes Klokkerne herhen.

Efter at Arkitekt Uldall havde talt, afsang et Herrekor 5 Vers af Salmen »Et Barn er født i Betlehem« paa en Melodi, der var i Brug for over 100 Aar siden. Sangen i sin ejendommelige monotone Form lød særdeles smukt.

Pastor Dr. Rørdam fortsatte derefter sit nogle Timer i Forvejen afbrudte Foredrag.

Det var Talerens Hensigt at fremdrage enkelte Træk af Randers Kirkehistorie efter Reformationen; han vilde da først dvæle ved den Mand, han havde omtalt i sit tidligere Foredrag, den første evangeliske Præst ved Graabrødre eller Vor Frue Kirke her og senere Biskop her i Stiftet, Mads Lang. Ifølge en gammel Beretning er denne Mand, som er en af Nørrejyllands Reformatorer, født i Harsyssel og havde sin første Virksomhed som Rektor i Slagelse. Maaske har Hans Tavsens efter sin Hjemkomst fra Wittenberg (1524) øvet Indflydelse paa ham og senere, inden sin Bortgang fra Viborg (1529), viet ham til Præst. Da Rigshofmester Mogens Gjøe var kommen i Besiddelse af Graabrødre Kloster og Kirke i Randers, hvorfra Munkene vare uddrevne, kaldte han i Foraaret 1530 Mads Lang til Præst ved denne Kirke. I et Stridsskrift siger Lektor Povl Helgesen, at Randers By 1530 »lod sig forføre og forvandle fra den menige Kristendoms Tro og Lærdom af tvende ulærde Mænd og forsorne Skalke«, en Graamunk, Broder Niels, og »en selvgjort Præst«. At der ved den sidste menes Mads Lang, have vi et gammelt Vidnesbyrd for. I Randers virkede Mads Lang nu for Reformationens Udbredelse, indtil han 1537 kaldtes til evangelisk Superintendent i Aarhus Stift. En Tid har han dog vistnok tilbragt med theologiske Studier udenlands, da han senere betegnes som Magister, og man har en ret mærkelig Forestilling fra ham til Christian III,

sigtende til at fremme Religiositet og Sædelighed i hans Stift og skreven paa ulasteligt Tydsk.

Hovedindholdet af Forestillingen er følgende:

1. At Adelen ikke maatte tvinge sine Bønder til Hovtjeneste paa Søn- og Helligdage, men meget mere holde dem til at søge Guds Hus.
2. At det under Straf forbydes Bønderne at holde deres Varer tilfals i Kjøbstæderne om Søndagen.
3. At Udsalgssteder for Vin, Brændevin og stærke Drikke maatte holdes lukkede om Søndagen under Gudstjenesten.
4. At det maatte forbydes at anvende Langfredag som Torvedag.
5. At det forbydes at holde Tingdag paa 2den Helligdag i de store Fester og paa Christi Himmelfartsdag.
6. At der maatte blive oprettet en Domstol til Paakjendelse af Ægteskabssager og Forsyndelser mod Sædelighed.
7. Dem, der ikke vilde lære Katekismus og ikke kjendte de 10 Bud, skulde det ikke tillades at aflægge Ed for Retten eller at optræde som Vidner.
8. Den ukristelige Aager, der dreves, skulde forebygges ved en Bestemmelse om, hvad det var lovlig Rente.

Som Biskop virkede M. Mads Lang i 20 Aar, tildels under vanskelige Forhold, indtil sin Død 16. April 1557. At han har været betragtet som en Mand med litterære Evner, synes at fremgaa deraf, at Kansler Johan Friis opfordrede ham til at oversætte Platinas Skrift om romerske Pavers Levned i danske Vers, et Arbejde, han dog ikke kom til Ende med, men som senere fuldførtes af Anders Vedel.

Der er altsaa Tegn til, at Mester Mads Lang har været en betydelig Mand, hvis Navn bør holdes i Ære her i Randers, saa længe Evangeliets Lys straalder der.

Naar Povl Helgesen nævner en Graamunk, Broder Niels, ved Siden af Mads Lang som den, der banede Reformationen Vej i Randers, da kan det næppe være tvivlsomt, at det er den Niels Christensen, der 1530 som

Mogens Gjoes Husprædikant mødte blandt de evangeliske Prædikanter paa Herredagen i Kjøbenhavn. 1532 gjorde han sig bemærket ved sin Iver for at faa Graabrødrene uddrevne af deres Kloster i Næstved. Vistnok har han paa den Tid opholdt sig paa Gunderslevholm, en af Mogens Gjoes mange Gaarde. 1535 blev Niels Christensen af Kongen forlenet med Helligaandshus i Randers og samtidig eller senere blev han den første os bekendte evangeliske Sognepræst ved S. Mortens Kirke. I denne Stilling forblev han til sin Død 1566¹⁾, men mærkeligt nok fattes hans Navn i de sædvanlige Lister over Præsterne ved denne Kirke, hvor det dog burde have den første Plads.

Der er ogsaa en anden Mand fra Reformationstiden, hvem jeg gjerne vilde hævde den Ære, der formentlig tilkommer ham. Det er Niels Skriver, hvis Efternavn vi desværre ikke kjende. Ligesom Mads Lang og Niels Christensen hørte han til de Personer, som Mogens Gjøe drog frem. Første Gang forekommer han i dennes Tjeneste paa Clausholm. I Aaret 1530 udkom der nemlig i Viborg et lille Reformationsskrift med følgende Titel:

En aandelig Almanak eller Bog, udi hvilken hver Christen maa dagligen se og lære, hvad godt er at gjøre og at lade efter Guds Ord. Fordansket af Niels Skriver paa Clausholm²⁾.

Skriftet er nu tabt; men om Niels Skriver kan bemærkes, at han senere blev Provst her i Randers, vel ikke Provst i den Betydning, hvori vi nu tage Ordet, men i den ældre Bemærkelse. I den katholske Tid vare Provsterne nemlig Udøvere af den gejstlige Jurisdiktion, og som Løn nød de Indkomsten af et ret betydeligt Jordegods. Den sidste katholske Provst i Randers, Hr. Mads Ovesen, der synes at have stillet sig ret velvillig overfor Reformationen eller i alt Fald ikke at have lagt den betydelige Hindringer

---

¹⁾ Se Danske Kirkelove II, 82.

²⁾ Bruun, Aarsber. for det kgl. Bibliothek. I, 413.

i Vejen, forblev i sin Stilling nogle Aar efter Reformationens Indførelse, hvorpaa han afløstes af ovennævnte Niels Skriver, der beholdt Embedet eller rettere Forleningen til sin Død 1546¹⁾. Senere blev den anseelige Provstegaard med Tiliggende anvendt til Hospital, da Helligaandshuset havde faaet anden Anvendelse. Graabrødre Kloster blev derimod indrettet til et kongeligt Slot — Dronningborg — et Vidnesbyrd om, i hvor stor Stil Tiggermunkenes Kloster maa have været. At Kirken her nedlagdes 1698, var vistnok en Eftervirkning af de elendige Tider, der vare komne over Landet ved de ødelæggende Krige i Midten af Aarhundredet. Den sidste Præst ved denne Kirke var Hr. Hans Olsen eller Johannes Olavius, der i sin Tid vandt sig et anset Navn som latinsk Digter.

Vende vi os atter til S. Mortens Kirke, da har den haft ikke saa faa ret mærkelige Præster. Men vi kunne for Tidens Skyld kun dvæle ved enkelte af dem. Efter ovennævnte Hr. Niels Christensen kom M. Søren Kjeldsen (1566—70), der tidligere havde været Professor ved Universitetet, og efter ham Fader, Søn og Sønesøn i uafbrudt Række i over 80 Aar, nemlig M. Thøger Lassen (1570—1608). M. Peder Thøgersen (1608—34) og M. Thøger Pedersen (1634—51). Den mellemste af dem havde tidligere været Latinskolens Rektor og gjorde sig som saadan bekendt som Forfatter eller Bearbejder af bibelske Dramaer, der opførtes af Skolens Disciple. — I vort Aarhundrede har man set Fader og Søn (Amtsprovst Petrus Janus Kruse og Konsistorialraad Nicolai Eeg Kruse) virke ved S. Mortens Kirke i 70 Aar (1798—1868), den sidste som Kapellan.

Den pietistiske Bevægelse i forrige Aarhundrede satte ogsaa sine Spor i Randers. Dog vare flere af Omegnens Præster, som Herløv Krogstrup i Haslund, Matthias Povlsen i Harridslev og Niels Wedel i Værum, vistnok mere fremskredne Pietister end just Præsterne i selve Randers. Om

¹⁾ Se Danske Kirkelove, I, 241.

Wedel, der talte bredt sønderjydske, fortælles, at han øvede en stor Indflydelse i en vid Kreds, men sin Degn kunde han ikke faa omvendt: Degnen forlod endog Kirken, naar Præsten begyndte sin Prædiken. Da Biskop Hygom nu kom paa Visitats til Værum, rettede han, som Skik den Gang var, det Spørgsmaal til Menigheden, om den havde noget at klage, og siden til Præsten, der da udbrød: »Ja! Æ har en obstrinasig Degn«.

Da Kapellanen ved St. Morten Peter Christian Piper 1714 blev indsat her i Kirken af Sognepræsten, Provst Lyder Lassen, havde denne til Text valgt et Ord af Herren, hos Joh. 6, 9: »Her er en liden Dreng, som har fem Bygbrod og to smaa Fiske; men hvad er det til saa mange« — et Ord, som af en begavet Prædikant jo kunde anvendes smukt ved en Præsteindsættelse. Men Piper, som var lille af Væxt, misforstod Ordet, som om det var særlig møntet paa ham, og kom derved paa Kant med sin Sognepræst og Provst. Han blev derfor ikke længe her i Randers. Senere gik det ham imidlertid kun daarligt, saa han blev afsat; han drog da til Kjøbenhavn og slog sig da paa Pietismen, i Haab om ad den Vej at komme frem; »men, som han ej kunde skjule Skalken og igjen begik mange Enormiteter«, endte han tilsidst som Statsfange paa Christiansø.

Af en ganske anden Art var Mag. Niels Christensen Coccius, Kapellan her 1716—36, thi i ham havde Pietismen en meget tiltalende Repræsentant, der udmærkede sig ligesaa meget ved grundig theologisk Lærdom som ved inderlig Guds frygt. Ved sin Død skjænkede han sit fortræffelige theologiske Bibliothek til Waisenhuset i Kjøbenhavn, hvorfra det, saa vidt vides, senere er kommet til Universitetsbibliotheket¹⁾. — En af hans Eftermænd fortjener ogsaa her at mindes, nemlig Jens Hornsyld. I en tør Tid,

¹⁾ Et Omrids af denne brave Mands Levned skal senere meddeles i Kirkehistoriske Samlinger.

da Guds Ord var dyrt i Landet, var han en beandret kristelig Prædikant, der med Alvor forbandt et ejendommeligt Lune. Da han 1807 var kaldet til Sognepræst i Assens og i den Anledning holdt Afskedsprædiken i St. Mortens Kirke, begyndte han med de bekjendte Strofer af Thaarups »Høstgildet«, der dengang vare paa alles Læber:

Jeg fattig her til Stedet kom,
Var faderløs og langt fra Frænder,
Mit Hjerte var min Ejendom
Og tvende arbejdsvante Hænder,
Her gamle Morten fæsted mig,
Og han har gjort mig lykkelig.

Taleren sluttede sit Foredrag med at udtale det Haab, at Evangeliet, som nu i over 300 Aar har lydt under disse Hvælvinger til Opbyggelse og Bestyrkelse paa Troens faste Grund, vedblivende maatte lyde herinde.

Pastor Scharling bragte en Tak til de 3 Mænd, som i Dag havde tall om Fortidens Mænd, Minder og Virksomhed; særlig en Tak til de To, som ere komne hertil langvejs fra i dette Anliggende.

Forsamlingen rejste sig.

Herrekoret afsang derpaa Salmen Nr. 318, ligeledes paa den ældgamle Melodi, hvorefter

Dr. Rørdam opfordrede til at støtte kirkehistorisk Forening ved at indmelde sig som Medlem, og sluttede derefter Mødet.

Om Aftenen vare Talerne indbudte til en selskabelig Sammenkomst i Haandværkerforeningens Lokaler, hvor endnu nogle venlige Ord vexledes.

S m a a s t y k k e r .

I.

Ærkebispevalget i Lund 1361.

Ved *Kr. Erslev.*

Nedenstaaende Brev giver en detailleret Skildring af den kanoniske Fremgangsmaade ved et Ærkebispevalg og har ogsaa Interesse ved sin fuldstændige Angivelse af Lunde Kapitels Medlemmer i Aaret 1361. Det er bevaret gennem en Afskrift i Lundebogen (*Registrum ecclesie Lundensis*) S. 258, et Haandskrift, der nu gemmes i det svenske Rigsarkiv.

Decretum electionis domini N. archiepiscopi
Lundensis.

In nomine domini amen. Sanctissimo in Christo patri, domino suo, domino Innocencio, divina providencia sacrosancte Romane ac universalis ecclesie summo pontifici, Nicolaus Jacobi prepositus, Henricus Bocholt decanus, Johannes Stigoti archidiaconus, Johannes Ryning cantor et capitulum sancte Lundensis ecclesie, sui humiles filii fideles et devoti, cum sui humili recommendacione devota pedum oscula beatorum. Cum propter vacationem diuturnam ecclesie pastoris solacio destitute gravia in spiritualibus et temporalibus dispendia paciantur, conditores canonum deliberacione provida censuerunt, quod ultra tres menses vacare non debeant sedes

cathedrales. Eapropter anno domini mcccclx primo xxiii die mensis januarii domino Jacobo, felicitis recordacionis, condam Lundensi archiepiscopo, Suecie primate, viam universe carnis ingresso, et ipsius corpore xviii die mensis februarii propter distanciam terre et loci, in quibus nature debitum exsolvens, ad nostram civitatem Lundensem cum debita reverencia apportato, ne ipsa ecclesia viduitatis sue incommoda diutius deploraret, fuit a canonicis in Lundensi ecclesia residentibus et presentibus, quorum nomina inferius aparebunt, xiiii^a dies mensis marcii, in continuacione sequencium dierum, concorditer assignatus ad electionem futuri pontificis celebrandam. Citatis interim absentibus canonicis in eodem termino ad capitulum Lundense, omnibus, qui debuerunt, voluerunt et potuerunt commode interesse, in ecclesia nostra Lundensi ante majus altare juxta antiquum morem nos recepimus de electione futuri pontificis tractaturi. Tandem dominus Jacobus Jermer canonicus vice sua et omnium ac singulorum de ipso capitulo, mandato ab eis specialiter sibi facto, monuit omnes excommunicatos, suspensos et interdictos, necnon quos[cum]que alios, si qui essent inter eos forsitan, qui de jure aut consuetudine interesse in ipso electionis negocio non deberet, quod recederent de capitulo, alios eligere libere permittentes, protestans suo et aliorum canonicorum nomine, quod non erat sua vel aliorum intencio tales admittere, tamquam jus in electione habentes, aut procedere seu eligere cum eisdem. Ymmo volebant, quod voces talium, si qui reperirentur interfuisse, eciam si requisita essent aut requirerentur, postmodum nulli prestarent suffragium nec afferrent alicui nocumentum et prorsus pro non receptis seu pro non habitis haberentur. Tandem vero deliberacione habita, per quam formam esset in electionis negocio procedendum, placuit nobis omnibus et singulis per viam scrutinii eidem ecclesie providere; unde tres de collegio fidedignos, videlicet dominos Henricum decanum, Johannem cantorem et Jacobum Jermer, canonicos, concorditer duximus assumendos, quibus dedimus potestatem, ut secrete et singillatim vota cunctorum, primo tamen sua et postmodum nostra, exquirent diligenter, et eis in scriptis redactis, mox in communi eadem publicarent. Scrutatores

autem potestatem sibi traditam acceptantes ad unum locum honestum et secretum retro summum altare se trahentes, secreta et singillatim vota singulorum inquisierunt diligenter, sicut nobis postmodum retulerunt, primo adinvicem vota sua et nostra postmodum, prout a nobis habuerunt in mandatis, ipsisque in scriptis redactis, mox in communi eadem publicarunt. Quibus publicatis et collacione numeri, zeli et meriti subsequata, repertum extitit, nos omnes et singulos prelatos et canonicos Lundenses vota nostra in scrutinio in dominum Nicolaum Johannis, presbiterum et canonicum nostrum, unanimiter direxisse et concorditer in archiepiscopum Lundensem, Suecie primatem, eligendum, virum utique providum et discretum, sciencia, vita et moribus merito commendandum, in sacris ordinibus et etate legitima constitutum, de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus et temporalibus plurimum circumspectum, quem dominus Jacobus Jermer, canonicus predictus, de mandato nostro speciale nobisque presentibus elegit sollempniter in hunc modum:

In nomine patris et filii et spiritus sancti, amen. Cum vacante ecclesia nostra Lundensi, evocatis qui fuerunt evocandi, et presentibus die prefixa omnibus, qui debuerunt, voluerunt et potuerunt commode interesse, placuit omnibus nobis et singulis nostre Lundensi ecclesie providere per formam scrutinii, factoque scrutinio juxta formam concilii generalis et eo publicato et collacione habita diligenti repertum est, nos omnes et singulos concorditer et unanimiter vota nostra direxisse in dominum Nicolaum Johannis, presbiterum et canonicum, virum utique providum et discretum, litterarum sciencia, moribus et virtuosis actibus merito commendandum, in sacris ordinibus et etate legitima constitutum, de legitimo matrimonio procreatum, in spiritualibus et temporalibus plurimum circumspectum. Idcirco ego Jacobus Jermer, vice mea, sociorum et collegarum meorum, totius capituli ac omnium in ipsa electione jus habencium, ex potestate michi a toto capitulo tradita et concessa, invocata spiritus sancti gracia, ad honorem sancte et individue trinitatis, sancte Marie virginis et gloriosi Laurencii martiris, in quorum honore Lundensis ecclesia est consecrata, eligo dominum Nicolaum

Johannis presbiterum et meum concanonicum in nostre Lundensis ecclesie archiepiscopum, Suecie primatem, et eidem ecclesie provideo de eodem in hiis scriptis.

Electionem autem hujusmodi sic sollempniter celebratam nos omnes et singuli prelati et canonici approbamus, ipsamque gratam habuimus et acceptam, ac deinde Te Deum laudamus sollempniter decantantes dictum electum nostrum in episcopali cathedra intronizavimus juxta morem, et confestim electionem hanc clero et populo prefatus dominus Jacobus Jermer canonicus sollempniter publicavit. Postmodum vero, hujusmodi electione dicto electo per dominum Nicolaum prepositum et Henricum decanum de mandato nostro infra debitum tempus presentata, et petito ab eo, ut suum eidem electioni preberet assensum. Idem vero electus, nolens divine resistere voluntati, xv^a die mensis marcii predictos dominos prepositum et decanum, habentes ad hec a nobis mandatum speciale, iterum requisitus, ut electioni de se facte dignaretur consentire, habita per ipsum prius super hoc deliberacione diligenti, instanciis nostris quam plurimis devictus et quasi compulsus, electioni de se facte, ad laudem et gloriam dei patris omnipotentis, beatissime Marie virginis et beati Laurentii martiris gloriosi, tandem consensit, non tam timide quam devote. Ea propter sanctitati vestre tam devote quam humiliter supplicamus voto unanimi, quatenus electionem eandem sic sollempniter et canonicè celebratam dignemini confirmare ac eidem electo nostro munus consecracionis favorabiliter impartiri cum tradicionè pallii in signum archiepiscopalis dignitatis, ut deo actore nobis et toti diocesi velud pastor ydoneus preesse valeat et prodesse, nosque et alii ejus subditi possimus coram deo salubriter militare. Ceterum ut beatitudo vestra cognoscat evidentius, vota nostrum omnium in predictis omnibus et singulis concordasse, ac in petitione hujusmodi existere unanimes et concordès, presens nostre electionis decretum sanctitate vestre transmittimus, nostris quidem juxta statuta canonica roboratum propriis manibus et subscriptum, quod eciam, ad majorem cautelam, per infra-scriptum tabellionem in formam publicam redigi fecimus et sigillis nostri capituli et nostris propriis sigillari. Acta sunt

hec anno, mensibus, diebus et locis supradictis, presentibus honestis viris et discretis dominis Petro Johannis sacrista Lundensis ecclesie et Johanne Nicolai persona ecclesie beati Botulphi Lundis, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Deinde inferius sub manu notarii publici signatum est hoc decretum et nomina singulorum canonicorum subscripta in hunc modum:

Et ego Nicolaus Jacobi, diaconus, prepositus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Henricus Bocholt, presbiter, decanus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Johannes Ryning, presbiter et cantor Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Joseph Nicolai, presbiter et canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Jacobus Jermer, presbiter et canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Magnus Thordonis, subdiaconus, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Petrus Botulphi, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Johannes Bunkeflo, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Jacobus Jermer, canonicus Lundensis, nomine procuratorio magistri Hemmingi, canonici absentis, consencio et subscribo. Et ego Nicolaus Pose, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Paulus Laurencii, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Nicolaus Pose, presbiter et canonicus Lundensis, nomine procuratorio domini Heynonis, canonici absentis, consencio et subscribo. Et ego magister Nicolaus Kanuti, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Nicolaus Erlandi, subdiaconus, canonicus Lundensis, consencio et subscribo. Et ego Ericus Sualleri, presbiter, canonicus Lundensis, consencio et subscribo.

II.

Et Bidrag til Stavanger Stifts Kirkehistorie i det 16de Aarhundrede.

Ved *H. F. Rørdam.*

Af A. Fayes »Christianssands Stifts Bispe- og gejstlige Historie« er det bekjendt, hvor store Vanskeligheder Superintendenterne eller Bisperne i denne Del af Norge havde at kjæmpe imod for at faa nogenlunde Orden i de ved Reformationen opløste Kirkeforhold. Den nævnte flittige Samler har dog ikke kjendt efterfølgende Forestilling af Aaret 1574 fra Mester Jørgen Eriksen, Superintendent i Stavanger, skjønt han vel kjender de kongelige Resolutioner, som ved Forestillingen bevirkedes. Ved Samling af Bidrag til Arild Hvitfeldts Historie, til hvem, i hans Egenskab som kgl. øverste Sekretær i Kancelliet, M. Jørgen Eriksens Brev er stilet, stødte jeg paa dette Stykke, som jeg antager ikke vil være uden Interesse, særlig for norske Medlemmer af vort Selskab.

Min ganske wenlige helsenn forsend met Gud wor herre. Kiere Arild Huitfeld, gunstige herre oc wbekende gode wen. Endog ieg met ingenn welgerning haffuer forskylt thet, at i for mig skulle haffue nogenn wmag eller møie, dog fororsagis ieg nu til paa mit embitz wegne at lade eder besøge paa denne tiid, sønderlig paa de arme scholedegnis wegne oc de andre fattige, her wdj Staffuanger i hospitalit findis, bedenndis ganske gerne, at i for Guds naffns æris oc de fattigis store nød oc armod skyld wille were denne breffuiser Her Hans Pedersenn, wor scholemester, som her afferdigit er, behielpelig, at hand kunde faa nogen gunstige suaar hoss kon. Mat. paa sine ærinder, oc huad her wdj kunde gøriis, at der paa maate komme kon. Mat^s befalning til erlig oc welbyrdig Pouel Huitfeld, rigens stadtzholder, som er scholernis oc fattige Guds

lemmers sønderlig Mecænat oc patron, at hand maate haffue aluorlig inseende met de andre lensmænd her wdj stiftit, at denne fattige schole, kirche oc de fattige maate bliffue hulpen, som dog her til aldels ingenn hielp haffuer hafft, huilckit ieg forhaabis nest Guds hielp skeer, naar i met Her Cantzeler det hoss kon. Matz. gunsteligenn forfremme wille. Kiere Arild Huitfeld, tør ieg icke met lang scriffuelse lenger bemøde eder paa denne tiid, førind Gut wil, ieg self kand wiider kundskab gøre met eder. Oc haffner ieg optegnit wore ærinder wdj artichels wiiss, huoraff i alt leilighett kunde wiider forfare, som denne breffuiser mundeligenn eder berette kand, huilchenn ieg ganske gerne begerer, at i wille høre til ords oc haffue betroit, som ieg self kunde were hoss eder. Hues wmag i nu haffuer, skall bliffue forskyld, om Gud sparer liffuit. Her met wil ieg haffue eder den almectigste Gud til siell oc liiff befallit met alle oc alt det, i wel wille. Datum Staffuanger den 27. Junij anno 1574.

Eders willige

Jørgen Erichssenn, superintendens
offuer Staffuangers stift i Norge.

Udskrift: Erlig oc welbyrdig mand Arild Huitfeld til N., kon. Mat.^s wor aldernaadigste herris secretario, ganske wenligenn tilscreffuit.

Original med Segl i det danske Rigsarkiv. De i Brevet omtalte Artikler findes vedlagte og lyde, som følger:

Paa disse artickler er superintendenten met canicher, kirckens oc scholetiennerer wdj Staffuanger wnderdanigste begerendis gunstig beskeedenn aff kon. Mat.

I. Effterdj kirckerne wdj Staffuangers stift ere en tiid lang gunstlige skaanit aff wor naadigste herre oc konning for skat oc andenn tynges, da er superintendenten oc canicherne wnderdanlige begerenndis, at kon. Mat. for Guds skyld wille tillegge ett aars renthe oc indkomst aff alle sognekircher her wdj stiftit til domkirchens bygning i

Staffuanger, som nu staar slet til nedfald oc haffuer werit en aff de skønneste bygninger, her wdj landit ere, som nu haffuer ingenn hielp at bliffue bygd met igen, wden det i saa maade skee kand, oc at kon. Mat^s mandat da wdginge til Pouel Huitfeld, rigens stadtzholder, oc andre hans naadis befallningsmend her wdj stiftit, at wore fuldmectige her aff capitelit finge samme aars rente ind til gode rede.

II. Eftterdj her wdj Staffuanger er ganske lidit wnderholdning til de fattige wdj hospitalit, oc aldellis intit til de arme scholedegne, som lider bitter hunger, tørst oc nøgenhet, wden mand wille stede dennem til at drage wd til bønderne at trygle til deris første messe halfue aar til sammen, som de her til icke foruden Guds fortørnelse oc mangis forargelse giort haffue, at den gode mand Pouel Huitfeld maate da haffue befaling at giøre met konningens befallnings mand oc superintendenten her wdj Staffuanger en endelig skiich der paa, at de fattige baade wdj hospitalit oc de, som scholenn søger, maate faa nogit wist til føde oc wnderholdning, enten at den fierde part aff tienden, som bønderne haffuer haft inde hoss sig at skulle wddele til de fattige, maate effter kon. Mat^s breffue, som tilforn derom ere wdgaæn, komme til for^{ne} fattige, effterdj bønderne bekender selff, den fierde part aff tienden at høre de fattige til, som skal findis gamle scriffter paa, at den er wdgifuen wdj fordom tiid. Oe wdgifuis all tienden wdj Opsloo stiftt effter ordinantzen oc recessen, ligge som i Danmarch oc ander steder skeer. Eller de fattige wdj nogle andre maade kunde hielpis (endog thet siuntis icke wdj bedre eller retferdigere maade at kunde skee wden kon. Mat^s besueringer) oc huad for^{ne} gode mand Pouel Huitfeld paa kon. Mat^s wegne met andre gode mend her wdj forfunde oc giorde, maate der met bliffue her effter.

III. Item fordj at superintendenten wdj Staffuanger haffuer met capitelit effter kon. Mat^s breffue ladit eske aff bønderne, hues hans naade haffde gunsteligenn lagd for^{ne} fattige til wnderholdning, haffuer mange af bønderne truit

oc wndsagd hannem, saa hand wdj sin visitatz eller hans bestillinger icke wed sig secher at were met sine folch; at kon. Mat. for Guds skyld formedelst hans naadis stadtzholder oc befallningsmænd der i riget wille forskaffe det saa, at hand aff bønderne maate bliffue wfeidit, oc huilche thet gøre eller giort haffuer, maate tilbørligenn bliffue straffit.

III. Item beklager superintendenten met meninge canicker oc sognepræster om den store wskichelighet, iblant bønderne mange steder findis, som indfalder wdj fremmede embede oc bestillinger oc atskiller ectefolch, som gerne effter Guds willie oc ecteskabs wilkor wille were tilsammen ald deris liffs tiid; besynderlig naar en aff ecte personerne bliffuer blinde eller kranck, da nødis de til aff deris slect at adskillies fraa huer andre oc byte deris gotz, paa det deris slect siidenn kunde i saa maade faa gotziit wnder sig oc raade der offuer. Derfor er capitell begerende, at slige wordentlig handel maate affskaffis, oc huilche bønder, som findis at haffue adskild heller her effter atskiller nogle ecte personer, maate derfor bliffue straffede, at andre plompe oc dristige companer maate see sig i spegell.

V. Item beklager superintendenten storligenn offuer en mand wed naffn Oluff Knudssenn paa Hoffde, som haffuer met skench oc simonj wild indtrentig sig til euangelij embede, haffuer prædichit for bønderne oc wden hans samtyche ladit [sig] kalle aff dennem til deris sielsørger, endog hand er en g[anske] wlerd mand, som i mange aar haffuer werit en bonde, huilchenn effter hand aff den gode mand Vincentz Juell paa B.huss effter superintendentis scriftelig begering er nogit satt til rette for saadan wskichelig handel, haffuer hand sidenn skeldet paa hannem, dertil met truit oc wndsagd; oc effter for^{ne} bonde samme sin skeldenn for dom oc ret her i Staffuanger haffuer tagit til sig igenn, oc superintendenten haffuer for gode mends bøn skyld oc rolighet sidenn ladit denne sag forlige, dog wnder for^{ne} bondis beplictelse, som hand icke

holdit haffuer, thi siden hand met de andre bøndernis fuldmegtige ere hiemkommen aff Danmark, haffuer hand opuackt mange bønder der omkring met sig, som raaber paa oc truer superintendenten, ligesom hand wille legge bønderne nogit nye besueringer paa, effterdj hand haffuer effter kon. Mat^s breffue ladit eske den part, de fattige tilkommer. Huorfor superintendenten ydmygeligen begerer, at samme bonde maate aff lensmanden bliffue straffit eller oc nedsendis til Danmarch met superintendenten, naar hand bliffuer ledig for sin visitatz oc ander bestillinger, at hannem der kand skee, huad ret er, offuer samme bonde.

VI. Beklager de residerende canicher, kirckens oc scholens tiennere wdj Staffuanger, at Her Joen Guttormssenn, canick der sammestetz¹⁾, haffuer giort dennem stor wret wdj capitelit met nogit deris gotz, som hand haffuer affhendet oc ladit bortkomme fraa dennem oc deris effterkommere, oc en part holdit inde hoss sig self lige som sit eget odall oc eiendom; desligeste bruger alene nogen ager oc eng her wed byen met nogle grunder, hand haffuer tiltagit sig her wdj byen, som alle kirchetiennere oc scholetiennerne haffuer part wdj effter kon. Mat^s breff; jtem haffuer sine præbender oc all sognepræstens rente wdj Staffuanger, derhoss ett kirchesogen, som hannem er effterlat for sin allerdome, oc icke wil giffue en capellan til løn mere end en arbeidtzkarll, saa hand der aff icke kand holde sig, endog capellanen holder all tiennisten wed mact. Derfor ere for^{ne} residerende canicker oc tiennere en kon. Mat^s steffning offuer for^{ne} Her Joen begerendis for for^{ne} sager, at møde til fastelauns tiid deris fuldmectige for kon. Mat., saa framt hand icke midler tiid forliger sig met dennem oc gør dennem, huad ret er, effterdj hand icke self wil rette sig, naar hand aff sin superintendent bliffuer paamint.

---

¹⁾ Havde tidligere været Biskop i Stavanger.

VII. Effterdj Christen Trane, Jørgen Daas fogit wdj Wdsteens kloster, tager sig til superintendentis tiende wden Staffuanger aff nogle gaarde, endog welbyrdige Pouel Huitfeld, rigens statzholder, haffuer tilsagd hannem, at hand skulle lade hannem fylge, huad hannem tilkom, derfor da begerer for^{ne} superintendent ydmygeligenn, at den gode mand, for^{ne} welbyrdige Pouel Huitfeld, maate endnu scriffteligenn befalis at tilsige for^{ne} Wdsteens klosters fogit, at hand betaler for^{ne} superintendent for hues tiende, hand aff hans part haffuer opborrit, siden hand fick kon. Mat^s breff der paa; disligeste at hand siden icke befater sig met hues hannem er tillagd til sin wnderholdning, efftersom hand met gode mends breff kand beuisligt gøre.

VIII. Beklager scholemester wdj Staffuanger, at hand met sine discipler truis oc wndsigis ofte aff nogle letferdige folck, oc scriffuis wndsigelse breff til paa liiff os halss, foruden nogen sag eller brøde, oc naar scholemester sligt beklager for byfougden, da maa hannem icke skee ret offuer saadanne. Thi er for^{ne} scholemester for Guds skyld begerenndis, at hand maate met sine discipler nyde fred som andre schole personer i Danmark oc her i rigit, oc de maate faa nogenn straff, som slig offuerfald giort haffuer oc her effter gøre.

IX. Effterdj her findis megit wuillige folck, synderlig wdj denne tiid, at forfremme nogenn paa sin reise, wden hand haffuer ett gott passboer, waare wi her aff capitelit wnderdanigste à D. Cancellario eller D. Secretario til denne wor fuldmectige, for^{ne} Her Hans Pedersenn, ett passboer begerenndis, at hand disz snare kunde sin reise fulende oc hiemkomme til sit kald igen. Det forskyller wi gerne effter wor ringe formue.

(Det følgende paa en indlagt Seddel).

X. Item beklager superintendenten wdj Staffuanger, at nogle aff de bønder, som tiender hannem, icke wil betale hannem sin tiende wdj tiide, saa maa hand oc wnder-

tiidenn gøre mer omkost der paa, førind hand kand faa sin rettighed ind, end tredie partenn der aff er. werd

Disligeste wille bønderne icke tiende aff fiske eller queg effter ordinantzenn; thi nogen steder giffuer de hannem nogit, effter som dennem sielff løster, oc noger steder faar hand aldeliis intit. Derfor waar hand wnderdanigste kon. Mat^s breff begierenn^{dis}, at bønderne skulle føre hannem sin tiende frem til Staffuanger oc giffue hannem tiende aff queg oc fisk effter ordinantzenn til gode rede wdj alle de sogner, som hand korntiende opberrer.

III.

Til dansk Salmehistorie.

To Breve fra Biskop *J. N. Skaar* til Udgiveren.

1.

Herr Sognepræst Dr. H. F. Rørdam.

I det store kongel. Bibl. i Khavn findes en liden Bog med følgende Titel: Tuende skøne Aandelige Viser: Den ene paa Danske. Jeg vil din prijs vdsiunge etc. Den anden paa Tydske. Aus meines Hertzens grunde etc. Nu nylige vdsæt aff Tydske paa Danske aff Jacob Matzsøn K. Prentet i Kiøbenh. 1603.

Da jeg antager, at man her har Oversætteren af den gamle kjendte Morgensalme. „Jeg vil din Priis udsjunge“, er det mig om at gjøre at faa lidt nærmere Besked om Jacob Matzsøn K. Jeg formoder, at han er den af Nyerup opførte Jacob Madsen Kjøbenhavn, som jo efter et Verk, han udgav 1591, maa have været Digter eller Rimsmed. Men Nyerup bemærker, at intet vides om hans Levnetsomstændigheder. Jeg vover derfor at anbefale ham til Deres velvillige Opmærksomhed og beder om, at De, hvis det er Dem muligt, vil omtale ham i „Kirkehist. Samlinger“.

Trondhjems Bispegaard, 17. Aug. 1895.

2.

Nærværende Brev bedes betragtet som Fortsættelse af et, som jeg sendte i forrige Uge.

Er „Herre Jesu Christ, min Frelser du est“ en Oversættelse?

Det kan ikke nægtes, at flere af de i „Den Danske Psalmedigtning“ under H. C. Sthens Navn optagne Salmer (I, Nr. 230—267) ere Oversættelser. Jeg kan pege paa Nr. 231 (Wackernagel IV, Nr. 167), 232 (W. IV, 314), 233 (W. III, 659, 1—3), 235 (W. III, 1365), 242 (W. IV, 721), 258 (W. IV, 1301 med Udeladelse af V. 2), 260 (W. III, 1437), 264 (W. V, 738. Jfr. Anm. under V, 726). Men de Salmer, hvori han har indskrevet sit Navn, faar man vel i det længste betragte som originale. Herfra er Nr. 249 ingen Undtagelse, thi den Lighed, som der er mellem dens første Vers og første V. af „Herr Gott nu sey gepreiset“ (W. III, 1291) er tilfældig. — Den af Provst C. de Simonsen anførte fra Leisentrits katholske Salmebog hentede Parallel til „Herre Jesu Christ“ har Sthen næppe kjendt, og den har desuden intet tilfælles med hans Salme, jfr. W. V, 1282. — Af de af Dem anførte Linjer kan efter min Mening ikke drages nogen Slutning. J. Leon synger:

Herr Jesu Christ, | mein Heyland bist (W. IV, 702),

men Sthens Salme er det — trods Ligheden — ikke. I en Salme, ældre end 1556: „Ach Gott, mein Herr (W. IV, 146) findes følgende Vers:

Allein in dich | gantz festiglich
setz ich mein höchst vertrauwen,
Auch auff dein Wort | welchs ich gehort,
darauff wil ich fest bawen.

Dette minder stærkt om V. 5 i Sthens Salme, men dets Original er det dog ikke. „Herre Jesu Christ, min Frelser du est“ er, synes mig, i den Grad Kjød af Sthens Kjød og Aand af hans Aand, at man ikke bør gjøre noget yderligere Forsøg paa at berøve ham den Ære at have digtet den.

Det være mig tilladt at komme med en liden Anmærkning til J. Paludans interessante „Bemærkninger til nogle Grupper af Reformationstidens Digtning“ (Kirkehist. Saml. 4 R. 3 B. S. 693 fg.). Som anonym anfører han Salmen „Ey du søde Jesu, kjære Herre min“. (Anf. Skr. S. 700). Men i „Sjælens faste Borg er Jesu Navn“, af Samuel Bugge. Kjøbenh. 1655, findes som Tillæg „Sjælens hjertelige Samtale med sin Brudgom den Herre Jesu Christo, Guds og Mariæ Søn. Sangvis forfattet af S. B. S. Theol. Stud. i Kjøbenhavn, Anno 1624. Nogle Gange tilforne trykt uden Authoris Vedskab. Nu paa ny igjennemseet og forbedret. Under den tyske Melodi: Ey du feiner Reuter, edler Herre mein“.

Fromme, gode, milde | ædle Herre min,
Gjerne jeg nu vilde | Have Talen din o. s. v.

At det er „Ey du søde Jesu“ som er „igjennemseet og forbedret“, kan der neppe være nogen Tvivl om, og at Samuel Bugge (født i Etne i Bergens Stift 1605, død som Sognepræst til Eid i Nordfjord 1663) er Forfatteren, maa da være sikkert.

Saa slutter jeg mit lange Brev med Sthens Ord:

„Nu ville vi gjøre her Ende paa,
Christ unde os alle Guds Rige at faa!“

Trondhjems Bispegaard, 20. August 1895.

Med Høiagtelse ærbødigst

J. N. Skaar.

Biskop Skaars Opfordring i det første Brev skal blive taget ad notam; men det er vel tvivlsomt, om det lader sig gjøre at tilvejebringe yderligere Oplysning om Jacob Madsen Kjøbenhavn.

H. F. R.

Udsigt over Arbejderne i
Danmarks Kirkehistorie
siden Reformationen.

(Slutning¹).

Det Opsving, Granskningen af Fædrelandets Historie fik under Christian VI, kom ogsaa Kirkehistorien til gode. Mænd som Sjælands Biskopper Peder Hersleb og Ludvig Harboe havde baade Kjærlighed til og Indsigt i den danske og norske Kirkehistorie, og skjønt den første ikke selv producerede noget i dette Fag, samlede han dog med Flid kirkehistoriske Kilder og støttede andre (saasom Gerhard Treschow) i deres Bestræbelser²). Intet, af hvad vi hidtil have nævnet, kan dog i Omfang eller Indholdets Vægt stilles i Lighed med Erik Pontoppidans betydningsfulde Værk:

Annales Ecclesiæ Danicæ Diplomatici, oder nach
Ordnung der Jahre abgefasset und mit Urkunden
belegte Kirchen-Historie des Reichs Dännemarck.
I—IV, 1, Copenh. 1741—52. 4°.

Som tidligere er omtalt³), havde Pontoppidan allerede som Præst paa Als, fra 1730 af, gjort Forarbejder til Værket;

---

¹) Se Kirkehist. Saml. 4. R. I, 1 ff. II, 561 ff.

²) Jvfr. Daae, Thronhjems Stifts geistl. Hist. S. 158.

³) Kirkehist. Saml. 4. R. II, 602 f. 605 f.

men det var dog først, efter at han 1735 var bleven dansk Hofpræst i Kjøbenhavn, at han kunde erhverve det fornødne Materiale fra Bibliothekerne og Arkiverne. Til Hjælp ved Indsamlingen af Stoffet antog han Christian Frederik Wadskjær, som i 2¹/₂ Aar boede i hans Hus, og efter Pontoppidans eget Vidnesbyrd gjorde ham god Nytte¹). Men et Spørgsmaal er det dog, om ikke adskillige af de Fejl, der plette Pontoppidans Værk, maa tilskrives denne Medarbejders Mangel paa Nøjagtighed, der blev saa meget føleligere, som Pontoppidan selv just heller ikke hørte til de meget skarpsynede. Dog er den sidstes Fortjeneste ved at have samlet (eller ladet samle) og ordnet det store Stof saa betydelig, at vi ikke føle os kaldede til at gaa strængt irette med ham for mindre Forseelser. Pontoppidan havde dog, foruden Samlerfliden, en for en Kirkehistoriker saare vigtig Egenskab, nemlig et kirkeligt Blik og en moden Dom om kirkehistoriske Fænomener, der navnlig træder frem i de Oversigter, hvormed han indleder sine for øvrigt paa Aarogsvis, uden videre Hensyn til det indre Sammenhæng, ordnede Efterretninger.

Om Anledningen til, at Pontoppidan havde affattet sin Kirkehistorie paa Tydsk, siger han, i Dedicationen til Kong Frederik V og Dronning Louise foran i 3die Del, at han havde gjort det, »damit, nebst uns, auch unsere Nachbarn und Religions Verwandten, welchen aus biszherigen Mangel der Nachricht, von unsern einheimischen Kirchen-Sachen nur wenig bekannt gewesen, daraus einen Nutzen schöpffen könnten«. At det angivne Formaal er opnaaet, fremgaar deraf, at tydske kirkehistoriske Forfattere næsten indtil vore Dage for en stor Del have øst deres Kundskab om danske Kirkeforhold af Pontoppidans Værk. Men for os Danske er det mindre behageligt, og den Omstændighed, at danske Aktstykker og Efterretninger gjengives paa Tydsk, kan undertiden give Anledning til Misforstaaelser, ikke at tale

¹) J. Møller, Tidsskr. f. Kirke og Theologi IV, 161.

om, at karakteristiske Ord og Vendinger let tabe, noget ved at overføres i et fremmed Sprog.

Første og anden Del (der udkom 1741 og 1744) omhandle Tiden før Reformationen. Naar Helveg siger om dette Arbejde: »Pontoppidan har haft Papirer for sig, som nu ere tabte, og for saa vidt er hans Værk af Vigtighed; men selve hans Bearbejdelse af det givne Stof maa benyttes med stor Varsomhed, da hans Fremstilling ofte er løs og vildledende¹⁾«, saa vil Rigtigheden af denne Dom nu neppe finde Modsigelse. Paludan-Müller, som for øvrigt ingenlunde miskjender Pontoppidans Fortjeneste for sin Tid, skjærper endog Dommen, naar han med Hensyn til Behandlingen af Middelalderen siger, at Pontoppidan vistnok har bestræbt sig for at være upartisk — han forsikrer det ogsaa gjentagne Gange —, men han har ikke kunnet indtage et virkelig historisk Standpunkt i de to første Tomer. Han var overhovedet slet ikke i Stand til at bedømme Middelalderens kirkelige Tilstande, fordi han helt igjennem røber Uvidenhed om den gamle Kirkes Lov og Forfatning, altsaa ikke forstaar Betydningen af en Mangfoldighed af dens Indretninger og Bestemmelser. Dernæst er hans Behandling af Aktstykkerne altfor overfladisk til, at man tør forlade sig paa hans Aftryk. Han staar i denne Henseende ikke paa noget højere Standpunkt end Hvitfeldt²⁾.

Disse Domme har den gode Pontoppidan jo ikke kjendt, og vel heller ikke hvad Klevenfeldt ytrer i et Brev fra Kiel, dat. 20. Juli 1741, hvori han omtaler, at de lærde her satte høj Pris paa Hans Grams Skrifter og paa Holbergs Niels Klim, men tilføjer: »Vor P(ontoppidan) oprettede de ingen Marmora³⁾ for hans Skrifter, nec memoria ejus

1) Fortalen til 1ste Del af Helveg, Den danske Kirkes Historie til Reformationen.

2) Hist. Tidsskrift 5. R. IV, 83. (Pontoppidans Uefterrettelighed i Gjengivelse af Aktstykker oplyses ved Exempler).

3) Hentydning til Pontoppidans Marmora Danica (s. K. S. 4. R. II, 603).

extra Daniam magna est. De holde for, at han pløjer med andres Kalv og betjener sig af andres Excerpter¹⁾. Derimod blev Pontoppidan paa det ubehageligste berørt af, at Langebek i »Danske Magazin« af og til uden Omstændigheder rettede en og anden af ham begaaet Fejltagelse, og navnlig at han (1745) i en Artikel sammesteds om en Biskop af Børglum ytrede: »Da nu Herre-Bisperne fordem vare de ypperste udi Rigets Raad og de fornemste i den gejstlige Stand, og deres Historie altsaa udgjør en anseelig Del af vores danske saavel Stats- som Kirkehistorie, var det Umagen værd, om nogen vilde paatage sig at forbedre de sammes Historie, hvilket dog ikke kunde ske uden med en besynderlig Flid, en nøje Agtsomhed og en god Forraad af Læsning i vore gamle Tidens Skrifter, paa det at andre grandseende ikke siden skulde have Anledning paa hver Side at spore og taxere Skribentens Urigtighed eller Uformuenhed«²⁾.

Vi skulle ikke her dvæle videre ved den for begge Parter ubehagelige Strid, som heraf udviklede sig, da den findes fremstillet paa mange Steder — bedst af C. Paludan-Müller i Hist. Tidsskrift 5. R. IV, 95 ff. — men kun bemærke, til begge de stridende Parters Ære, at de siden bleve forsonede og erkjendte hinandens Fortjenester; Pontoppidan fik senere mangan god Haandsrækning af Langebek, og denne vidste at skatte sin tidligere Modstanders ualmindelige Flid og Arbejdsdygtighed. For Pontoppidan har Striden vistnok haft en gavnlig Betydning, da den bragte ham ned fra den Overvurdering af hans Arbejdes Værd, som fremlyser baade af Fortalen til 1ste Del og af de

1) Nyerup, Magazin for Reise-lagttagelser, I, 334. Om de kielske lærde have kjendt 1ste Del af Pontoppidans Annaler, der udkom samme Aar (1741), er dog vel uvist eller neppe rimeligt.

2) Danske Magazin I, 257. Langebek retter for øvrigt sin Kritik nærmest imod Hvitfeldts Bispekrønike; men at han ogsaa har haft Pontoppidans Annaler for Øje, skjønt han ikke nævner dette Værk, kan ikke være tvivlsomt.

Ytringer, der i Begyndelsen af Striden med Langebek fremkom fra hans Haand.

I Aaret 1747 udkom 3die Del af Pontoppidans Annaler. Fortalen, der er dateret 24. Maj 1746, bærer Præg af den nys førte Strid, da den væsentlig er et Forsvarsindlæg mod de Anker, som Langebek havde rejst imod ham i »Selskabets Anmærkninger over et Brev¹⁾, som nyligen er udgivet imod det Danske Magazin« (Kbh. 1746). — Den nævnte 3die Del indeholder Kirkens Annaler fra 1536 til 1636. Foran gaar en »almindelig Betragtning over det første Aarhundrede efter Reformationen«, der udgjør ikke mindre end 88 Sider og i det hele giver en god Oversigt, om man end kan være uenig med Forfatteren i et og andet. Derefter følger Levnedsbeskrivelser af alle Biskopperne i Danmark, Norge og Island i det første Aarhundrede efter Reformationen (S. 89—222), og endelig »der Historische Verlauff derer wichtigsten Begebenheiten nach Ordnung der Jahre« (S. 222—846), en historisk Aarbog, der indeholder en Mængde Stof, om end ikke alt af lige Vigtighed.

I det hele maa denne Del af Pontoppidans Værk kaldes et meget respektabelt Arbejde; men ganske vist indeholder den langt flere Unøjagtigheder, end man nu anser for tilladelige i et godt historisk Arbejde. Det kan heller ikke nægtes, at der er noget i, hvad baade Samtid og Eftertid har bebredt Pontoppidan, at han, trods sin umiskjendelige Sandhedskjærlighed, er bleven ubillig i sin Dom over de

---

¹⁾ Dette Brev havde Pontoppidan ladet indrykke i O. Bangs Saml. af nyttige og opbyggelige Materier, VII. Stykke. I Indholdsangivelsen anføres som det 6te i denne Afdeling »Et Brev angaaende det Danske Magazines Forfatteres Dristighed i at corrigere ældre og nyere Skribentere«; men da Kongen højlig misbilligede dets Fremkomst, fik Pontoppidan det paa en eller anden Maade elimineret. Det fattes nu i Udgaverne af Bangs Samlinger, og paa det Sted, hvor »Brevet« har staaet, findes »Et Brev til Missions Collegium fra H. Skanke, Rector ved Trundhiems Latinske Skole«.

kirkelige Tilstande i det lutherske Tidsrum¹⁾. Dette hang sammen med hans Hælden til Pietismen, da denne Retning jo var tilbøjelig til at miskjende Fortidens kirkelige Liv. Det er den samme Uret, som — om end af andre Grunde — sker, naar man i vore Dage sammensætter en Fremstilling af Præstegaardslivet i ældre Tid af alle de Anomalier, som Retssager og Synodalmonita have opbevaret, uden Hensyn til de dybere Strømninger og det Opbyggelsesværk, som øvedes i Stilhed, uden Brask og Bram, men som, netop fordi det var det normale, ikke paa den Maade førtes til Bogs i Historien, men dog er kjendeligt nok for den, som gjør et mere indtrængende Studium af Fortidens Kirkeliv og særlig af den kirkelige Litteratur.

Det havde været Pontoppidans Hensigt at føre den 4de Del af sin Kirkehistorie ned indtil Frederik IV's Død 1730, men da det, som han siger, under Trykningen viste sig, at Bindet i saa Tilfælde vilde blive uforholdsmæssig stort, sluttede han med Aaret 1700 og kaldte denne Afdeling 4de Dels 1ste Bind, hvorhos han i Fortalen lovede, at Resten, der i det mindste skulde føres til Reformationsjubilæet 1736, snart skulde følge i et Afslutningsbind. Men dette kom aldrig, skjønt Pontoppidan levede endnu 12 Aar derefter, og skjønt han havde et meget stort Materiale samlet, og den til det manglende Tidsrum hørende almindelige Oversigt og Biskoppernes Levnedsløb allerede var trykt i den første Afdeling²⁾. Aaret før sin Død skrev Pontoppidan i Fortalen til 1ste Del af «Dansk Atlas» (1763): »Af Annal. Eccl. Dan. haver det femte og sidste Bind, som strækker sig til Aaret 1736, allerede længe siden været færdigt til Trykken, men maa hvile i Mnsr., indtil Herren

¹⁾ Se Etatsraad P. Fogh velgrundede Bemærkninger i et Brev til Jens Worm (Kirkehist. Saml. 4. R. II, 345—6) og Prof. J. Møllers Note til Pontoppidans Ytringer i samme Retning i hans Selvbiografi (Tidsskrift for Kirke og Theol. IV, 128).

²⁾ Pontoppidans Efterskrift til Fortalen (dat. Bergen 12 Novbr. 1752) til 4de Dels 1ste Bind.

haver hjemkaldet mig fra sin stridende Kirke, da een eller anden upartisk Sandheds Ven vel torde faa i Sinde at udgive det«. I et Brev til P. F. Suhm skriver Benjamin Dass fra Kjøbenhavn 15. Febr. 1755: »Om den resterende Del af sine Annaler skal Pontoppidan have sagt til en af sine Venner, at som den indeholder adskillige Sandheder, som Folk i vore Tider vilde støde sig over, saa faar den at ligge til efter hans Død, da der kan handles dermed, som man godt synes«¹⁾.

Det maa anses for et ikke ganske ringe Tab for vor Kirkehistorie, at denne Del af Pontoppidans Værk, som det synes, er forsvunden; thi selv om de historiske Kjendsgjæringer vistnok for største Delen endnu kunne fremdrages, vilde det dog have været af Interesse at kjende hans tildels paa egne Erfaringer grundede Domme om Personer og Begivenheder fra hans Samtid, hvoraf dog en Del allerede findes i den almindelige Oversigt foran i 4de Dels 1ste Bind. Imidlertid er det ganske urigtigt, naar Paludan-Müller siger. »Kun nogle Blade af Pontoppidans Samlinger til denne Tome ere endnu bevarede og trykte i Suhms Nye Samlinger til den danske Historie III, 293 ff.«. Sagen er nemlig den, at vi endnu have Pontoppidans med en overordentlig Flid ved ham selv og andre samlede Materialer til hele hans kirkehistoriske Værk — ogsaa til den ikke udkomne Del. Disse Samlinger udgjøre ikke mindre end 6 store Foliobind (Thottske Saml. 736—41, Fol.) og 7 tykke Kvarthbind (Thottske Saml. 1574—80. 4°) foruden et Kladdebind til den sidste, uddgivne Del (Ny kgl. Saml. 737, Fol.). Da Aktstykkerne og Excerpterne i Regelen uden nogen som helst Orden findes blandede imellem hinanden i disse Manuskriptbind, eftersom Pontoppidan og hans Medhjælpere have fundet dem, og uden nogen Antydning af, hvad der er benyttet i det trykte Værk og hvad der ikke er benyttet, saa er det et temmelig

¹⁾ Udsigt over P. F. Suhms Levned og Skrifter, S. 192.

besværligt Arbejde at drage frem af denne store Masse, hvad der endnu kan have Betydning. Men vist er det, at man uvilkaarlig ved at se denne lange Række store Bind faar Respekt for den uholdende Flid, der er anvendt, ikke at tale om de Bekostninger, Tilvejebringelsen af et saadant Materiale maa have forvoldt. Men man undrer sig unegtelig over den upraktiske Maade, hvorpaa Forfatteren er gaaet til Værks, da den gjorde det nødvendigt at tage nye Afskrifter af de i Samlingsbindene indførte talrige Dokumenter, naar de skulde anvendes i det til Trykningen bestemte Manuskript, hvad foruden Ulejlighed og Tidsspilde naturligvis ogsaa maatte bidrage til, at nye Fejl lettelig indsneg sig.

Med Undtagelse af det ovenfor nævnte Uddrag i Suhms Nye Samlinger, der dog kun udgjør nogle faa Blade, have Pontoppidans Samlinger siden hans Død (1764) ligget saa godt som ubenyttede hen¹). Den, der med Nytte vil gjøre Brug af dem, maa være meget kyndig i vor Kirkehistories Kilder; thi der er jo ingen Grund til at opholde sig ved de af Pontoppidan foranstaltede Afskrifter eller Uddrag, naar man andensteds har Originalerne eller bedre Afskrifter; men at der kan findes ikke saa lidt i denne »moles indigesta et rudis«, som endnu kan være af historisk Betydning, kan neppe betvivles.

Medens Pontoppidan altsaa, da det kom til Stykket, veg tilbage fra at udgive sin egen Tids Kirkehistorie, har han dog behandlet en vis Del af Emnet i et andet Skrift og under en anden Form, hvor det historiske er traadt

---

¹) Prof. Dr. H. Olrik har fra disse Samlinger hentet nogle enkelte Notitser, anvendte i Borchs Kollegiums Hist., S. 97 Not. og i K. S. 4. R. I, 565. Prof. Dr. Kr. Erslev har undersøgt nogle af de ældste Dokumentafskrifter. Og selv har jeg en og anden Gang kastet et Blik i disse tykke Bind (se t. Ex. K. S. 3. R. I, 635); men skulde man drage større Nytte af dem, maatte der anvendes mere Tid, end de fleste have til Raadighed.

tilbage for det tidskildrende, idet han har givet en Art Maleri af aandelige Strømninger i Samtiden, nemlig i det anonymt udgivne Skrift:

Menoza, en Asiatisk Printz, som drog Verden omkring og søgte Christne. I—III, Kbh. 1742—43¹), 8°.

3die Del af dette Værk handler tildels om Danmark. I Regelen antydes Personnavne og jevnlig ogsaa Stednavne kun ved et Bogstav; ved nøje Kjendskab til Tidsforhold og Personer vil man dog ofte med god Sandsynlighed kunne paavise, hvem der menes, hvorved det hele vinder større Aktualitet.

Følgende akademiske Disputats af Christoffer Diderik Friedenreich, siden Præst i Farum, er formodentlig fremkaldt ved Pontoppidans Annaler:

Religio Christiana ante adventum Ansgarii Danis haud ignota. Hafn. 1753. 4°. (24 SS.).

Saa temmelig i Smag med de haandskrevne Samlingsbind, Pontoppidan har efterladt, ere de, som stamme fra M. Anders König, der tilsidst var Præst i Aalsø og Hoed²). Jeg har bemærket følgende:

Acta Historico-Ecclesiastica Nov.-Antiqua ad Ecclesiam potissimum Danicam spectantia, collecta et conscripta a Mag. Andrea König. (5 Voll. i Ny kgl. Saml. 1129 a—e. 4°).

Rimeligt er det, at der i vore Bibliothekers Manuskript-samlinger findes mere fra denne flittige Mands Haand, uden at være mærket med hans Navn. Saaledes antager jeg, at Addit. 283. 4° (i Universitetsbibliotheket), hvoraf

¹) Det mig tilhørende Exemplar har som Trykkeaar: 1763—64. Men der findes ingen Bemærkning paa Titelbladet om, at det er et nyt Oplag.

²) Ogsaa omtalt i Kirkehist. Saml. 4. R. II, 582.

noget er meddelt hist og her i nærværende Tidsskrift¹⁾, ogsaa skriver sig fra A. Kønigs Samlinger. — Paa Grundlag af Pontoppidans Annaler fremkom :

Synchronistiske Tabeller over Danmarks Kirke-Historie efter sal. D. Pontoppidans Annales Ecclesiae Danicæ. Tillige med en almindelig Betragtning over den danske Kirkes Tilstand ved F. B. Giørup, Res. Capellan til Østofte Mnhd. i Lolland. Kbh. 1779. 4°. (38 SS).

Følgende mindre biografiske Skrifter vedrørende enkelte Personer fortjene Opmærksomhed i kirkehistorisk Henseende :

De vita et scriptis Petri Parvi Rosæfontani Schediasma. Hafn. 1755. 8° (58 SS.).

Den 20aarige Forfatter, Jacob Gamst, havde taget theologisk Attestats i en Alder af neppe 18 Aar og døde samme Aar, som ovennævnte smukke lille Skrift udkom. Det er tilegnet Ludvig Harboe, Henrik Hjelmstjerne, Terkel Klevenfeldt og Jacob Langebek. Forfatteren var aabenbart i historisk Henseende en Discipel af den sidste. Det samme gjælder Povl Røn (fra Thy), der som theologisk Kandidat (senere blev han Præst i Frederiksstad i Norge) leverede en for sin Tid ualmindelig tiltalende og grundig Fremstilling af Hans Tavsens Levned, der endnu maa raadspørges af enhver, der sysler med dette Emne. Skriftets Titel er :

Sciagraphia Lutheri Danici, sive Biographia . . . Magistri Johannis Tausani. Hafn. 1757. 8° (128 SS.).

Trods den latinske Titel og en Række Theses i samme Sprog, der skulde forhandles ved en akademisk Disputats, er Skriftet for øvrigt paa Dansk og er tilegnet den danske Kirkehistories tre store Kjendere, Ludvig Harboe, Erik

¹⁾ K. S. 3. R. VI, 553—8. 4. R. I, 151—2. III, 639—40, og maaske flere Steder.

Pontoppidan og Jacob Langebek, hvis værdige Discipel Forfatteren var¹⁾. — Videre kan nævnes:

M. Hans Pedersen Callundborgs, fordum Cannick og Rector i Roeskilde Skole, Levnets-Beskrivelse. Kbh. [1759]. 4°. (44 SS.).

Forfatteren Mag. Andreas N. Ryge, var Kateket og Kantor ved Vallø Stift og blev siden Præst i Lidemark og Bjeverskov. Han havde megen historisk Interesse, som hans Levnedbeskrivelse af Peder Oxe viser. Ogsaa ovennævnte lille Skrift savner ikke Værd.

Til Oplysning om de pietistiske og herrnhutiske Bevægelser er følgende Selvbiografi af Vigtighed:

Nogle Merkværdigheder, som angaaer Henric Gerner, fordum Stifts-Provst i Siellands Stift, Provst i Sokkelunds Herred, og Sogne-Præst til vor Frue Menighed i Kiøbenhavn, Hans Vita og Fata. Kbh. 1772. 8°. (282 SS.).

Det vil sædvanlig gaa saaledes, at naar et Emne er behandlet af en Forfatter i et stort og omfattende Værk, saa vil det vare en rum Tid, inden nogen anden føler sig kaldet til at tage Emnet op paany. Saaledes gik det i sin Tid med Hvitfeldts Danmarks Krønike, og med Pontoppidans Annaler gik det omtrent paa samme Maade. Det var først Frederik Münter, som 70 Aar senere tog Sagen op til ny Behandling. Imidlertid gik den historiske Granskning sin Gang og fremdrog nye Kilder eller stillede, ved Behandling af mindre Emner, enkelte Forhold eller Personligheder i et klarere Lys, og banede derved Vej for en ny Behandling af Fædrelandets Kirkehistorie i sin Helhed. Særlig kan det bemærkes, at J. Langebek i

Danske Magazin. I—VI. 1745—52. 4°.

---

¹⁾ Povl Røn har ogsaa udgivet tre Disputatser med Titel: Notitia templorum veterum. 1758—61. 8°.

leverede ikke faa kirkehistoriske Bidrag, særlig vedrørende Middelalderen, i Form af samlede Efterretninger om enkelte Kloostere (saasom Ringsted, Vitskjøl, Mariager) eller Biskopper (saasom Svend af Børglum, Mogens Krafse og Navne Jensen af Odense, Peder Jensen og Jens Andersen af Roskilde, Øgmund af Skalholt o. fl.), Aftryk eller Udtog af sjældne Reformationsskrifter, samt biografiske Bidrag vedrørende forskellige kirkelige Personligheder baade før og efter Reformationen.

Blandt Specialbehandlinger af enkelte Emner kan fremhæves det, særlig med Hensyn til Udstyrelsen, smukke Arbejde af Tycho de Hofman:

Kort Afhandling om Oprindelsen til at tage og at give Tiende samt Rettighed til at kalde Præster, efter de canoniske, og især efter de danske og norske Love. Kbh. 1750. 4°. (To forskellige Udgaver).

Skriftet blev 1777 udgivet paany, forøget med »et Anhang« (ved Berthel Chr. Sandvig): »Efterretning om Tiendens Historie fornemmelig i Norge, Iisland og Grønland«.

Forfatteren af ovenstaaende Skrift begyndte inden sin tidlige Død paa et Værk, der er et af de prægtigste, den danske Litteratur ejer, og som paa forskellige Maader yder Bidrag til Fædrelandets Kirkehistorie, nemlig:

Samling af Publique og Private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge. Kbh. 1755—80. I—XI. 4°.

Da Samleren døde, medens 1ste Bind var under Pressen, fortsattes Udgivelsen af hans Broder Hans de Hofman, der ved Redaktionen af de to første Bind betjente sig af Niels Lihme, Kasserer ved Brandkassen, og senere af den fortjente Litterat Berthel Chr. Sandvig. De senere Bind af Værket meddele ogsaa Efterretninger om Indskrifter i Kirkerne og er i det hele af Vigtighed baade i topografisk

og personalhistorisk Henseende. Det samme gjælder det af Erik Pontoppidan begyndte og af Hans de Hofmån fortsatte monumentale Værk:

Den Danske Atlas eller Konge-Riget Danmark . . .
forestillet ved en udførlig Lands-Beskrivelse. Kbh.
1763—81. I—VII. 4°.

De sidste Dele af Værket skyldes navnlig Langebek en stor Del af deres rige Indhold, ligesom Sandvigs Fortjenester af Redaktionen ere meget betydelige. En Del af Æren for, at dette og flere Værker, der ere en Prydelse for den fædrelandske Litteratur, udkom i saa smuk en Skikkelse, tilkommer dog-Forlæggerinden, Madame Anna Magdalena, Enke efter Bogtrykker Andreas Hartvig Godiche, en ædeltsindet Kvinde, der maaske har større Fortjenester af den danske Litteratur, end nogen anden Forlægger har haft¹). Hendes Foretagsomhed og Beredvillighed til at gjøre Opofrelser for gode Skrifers Fremkomst skyldes ogsaa det smukke Værk:

Kong Christian den Tredies Historie ved Niels Krag og Stephan Stephanius, oversat af Latinen, forøget med adskillige Anmærkninger og Tillæg, samt Herr Kammerherre Suhms og Hr. Etatz-Raad Grams Fortaler. Kbh. 1776—9. I—II, m. Supplement. 4°.

Mere Betydning, end denne Oversættelse har for Kirkehistorien, have de mange tilføjede Aktstykker (deriblandt Universitets-Fundatsen og Kirke-Ordinansen), hvis Samling væsentlig skyldes B. C. Sandvig.

Blandt de Opgaver, den danske Kirke i det 18de Aarhundrede søgte at løse, indtager Missionen blandt Hedningerne en fremragende Plads. Disse Bestræbelser have ogsaa afsat deres Mærker i Litteraturen, ikke blot derved,

---

¹) Se H. de Hofmans Fortale til 7de Bind af Dansk Atlas, og P. F. Suhms Fortale til Chr. III's Historie.

at der i Tidsskrifter og lignende Samlingsskrifter optoges Meddelelser om Missionens Fremgang¹⁾, men ogsaa derved, at de fra Danmark og Norge udgaaede Missionsbestræbelser behandlede i særlige Skrifter. Disse ere imidlertid saa talrige, at vi nøjes med at nævne nogle af de vigtigste. Saaledes for den grønlandske Missions Vedkommende:

Omstændelig Relation angaaende den grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse, samt hvad ellers mere der ved Landets Recognoscering etc. er befunden. Kbh. 1738. 4°.

Denne Beretning af Hans Egede fortsattes senere med »anden og tredie Continuation af Relationerne« udgivne af hans Sønner Povl og Niels Egede. — Hvad Missionen blandt Finnerne og Lapperne angaar, kan nævnes Erich Johan Jessens Meddelelse i Dänische Bibl. VI, 601 ff. (ogsaa særskilt):

Kurtze Nachricht von der Königl. Dänischen Mission in dem Norwegischen Lappland, wie auch in Finmarken. [Copenh. 1745]. 8°.

Til dette Emne hører ogsaa Knud Leems Beskrivelse over Finmarkens Lapper. Kbh. 1767. 4°, og da navnlig Præsten Hans Hammonds betydelige Skrift:

Den nordiske Missions - Historie i Nordlandene, Finmarkens og Trundhiems Amt til Lappers og Fanners Omvendelse. Kbh. 1787. 8°.

Om Missionen i Indien er der skrevet meget²⁾; her maa det være nok at nævne:

Kort forfattet Missions-Historie eller Historisk Udtog af de fra Øst-Indien indkomne Evangeliske Missions-

¹⁾ Saaledes i O. Bangs Saml. af nyttige og opbyggelige Materier, i Lorcks Beiträge zur neuesten Kirchengeschichte og i andre Skrifter.

²⁾ Se Bibliotheca Danica I, 159 ff.

Beretninger fra Aar 1705 til 1736 Aars Udgang. Til Trykken befordret af Johann Lucas Niekamp, og siden oversat paa Dansk ved Paul Pletz. Kbh. 1755. 4°. (359 SS. samt et udmærket Register).

Dette fortrinlige Skrift fortjener at kjendes af dem, som i vore Dage interessere sig for Missionen i Indien. Oversætteren, en Sønderjyde fra Tønder, som A. Hojer have fremdraget, fungerede i mange Aar som Missionskollegiets Sekretær og var derfor nøje kjendt med de Forhold, som i ovennævnte Skrift skildredes. — En ligesaa omhyggelig Fremstilling af Brødremenighedens Mission i de danske Kolonier i Vestindien haves i følgende Skrift:

C. G. A. Oldendorps Geschichte der Mission der evangelischen Brüder auf den caraibischen Inseln S. Thomas, S. Croix und S. Jan. Herausgegeben von Johann Jacob Bossart. Barby 1777. 8° (1068 SS. samt et udførligt Register).

Af dette Skrift¹⁾ udkom der ogsaa et tydsk Udtog, der 1784 blev oversat paa Dansk af Rasm. Lassen.

Ret vigtige til Samtidens Kirkehistorie ere de af Flensborgeren Josias Lorck, tydsk Kapellan ved Vor Frelsers Kirke paa Christianshavn og siden Præst ved den nyoprettede tydske Frederikskirke sammesteds, udgivne:

Beiträge zu der neuesten Kirchengeschichte in den Königl. Dänischen Reichen und Ländern. Kph. u. Leipzig. 1756—59. I—II. 8°.

Med Forkjærlighed meddeler Forfatteren Efterretninger fra Hertugdømmerne og fra de danske Kolonier (Missionen) og Bilande, uden just dog at indskrænke sig dertil, da ogsaa adskilligt vedrørende Kjøbenhavn vil findes i Samlingen. Som litterært interesseret Mand har Lorck ogsaa været Medarbejder i Büschings Nachrichten von dem Zustande

¹⁾ Findes ikke anført i Bibliotheca Dan. (jeg ejer selv et Exemplar).

der Wissenschaften und Künste in den Königl. Dänischen Reichen und Ländern, Kph. u. Leipz. 1754 ff.¹⁾ og i Fortsættelserne af dette Tidsskrift (Fortgesetzte Nachrichten etc. ib. 1758 ff. og Dänisches Journal, ib. 1767 ff.), hvor et og andet vedrørende kirkelige Forhold, Personer og Skrifter ogsaa vil findes.

Fra Midten af det 18. Aarhundrede begynder Udgivelsen af den saakaldte Gejstlige Stat, der siden fortsattes Aar for Aar og indeholder Efterretninger om de fungerende gejstlige Personer i Danmark og tilhørende Lande, ordnede efter Stifter og Provstier. Den første Aargang har følgende Titel:

Dannemarks Geistlige Staat, saaledes som den befindes til den 30. November 1749. Trykt for Aaret 1750. Kbh. 8°.

Oprindelig var det kun Præsterne i det egentlige Danmark, som »Staten« opregnede, men snart kom ogsaa Norge med og derefter Hertugdømmerne Slesvig, Holsten, Oldenburg og Delmenhorst (hvilke sidste den Gang hørte til den danske Stat) og tilsidst Island. For Hertugdømmerne ere Angivelserne i det tyske Sprog.

Kundskaben til vor Historie i Middelalderen, den verdslige saa vel som den kirkelige, gjorde et mærkeligt Fremskridt ved det af Langebek begyndte og af Suhm o. a. paa Grundlag af Langebeks Samlinger fortsatte monumentale Værk:

Scriptores rerum Danicarum medii ævi. Hafn. 1772—1834. I—VIII. Fol. (Registerbind, IX. 1878).

Det her for Lyset fremdragne Stof og alt, hvad der ellers i hjemlige og fremmede Kilder var tilgængeligt til vor Middelalders Historie, bearbejdedes, i det mindste indtil en vis Grad, senere af P. F. Suhm i hans store, indtil

---

¹⁾ 1ste Bind af dette Tidsskrift aabnes med en Anmeldelse af Pontoppidans Ann eccl. Dan.

Aaret 1400 rækkende og af andre (A. Kall, R. Nyerup) efter hans Død fuldførte Værk:

Historie af Danmark, Kbh. 1782—1828. I—XIV. 4°.

Værket skal her kun nævnes, da det er vel bekjendt, at det ogsaa til Kirkens Historie yder saare mange Oplysninger¹⁾. Det samme gjælder de af Suhm foranstaltede, om end af B. C. Sandvig udgivne

Samlinger til den Danske Historie. Kbh. 1779—81. I—II. 4°.

Noget lignende kan, hvorvel i ringere Grad, ogsaa siges om de paa Suhms Foranstaltning ved R. Nyerup udgivne:

Nye Samlinger til den Danske Historie. Kbh. 1792—95. I—IV. 4°.

Til de i kirkehistorisk Henseende betydningsfulde Publicationer af Kilder fra Middelalderen hører:

Diplomatarium Arna-Magnæanum, ed. Grimus Johannis Thorkelin. Havn. & Lips. 1786. I—II. 4°. (Tom. II angaar Norge).

Tidligere (1778) havde G. Thorkelin udgivet nogle »Statuta provincialia» og lignende Stykker fra Lunds Stift (Optryk efter en Udgave fra 1514²⁾) samt arbejdet paa Udgivelsen af en »Samling af Danske Kirke-Love. Den sidste var allerede 1778 næsten færdig fra Trykkeriet, men blev derefter liggende uafsluttet, da Forlæggeren ikke kunde formaa Thorkelin til at fuldende Udgaven ved at levere

¹⁾ I Genealogisk og biogr. Archiv har Velschow gjort en vel grundet Bemærkning om Suhms Mangel paa tilstrækkelig Kritik overfor Efterretninger, han fandt hos andre Forfattere (i foreliggende Tilfælde Pontoppidan).

²⁾ Om denne se Aarsberetn. fra det kgl. Bibl. I, 211 ff., hvor der ogsaa berettes om den ejendommelige Modtagelse, Thorkelins Udgave fik.

Fortale og Register — vel nærmest, fordi han var bleven ærgerlig over den Haan, hvormed hans Udgave af de ovennævnte Statuta provincialia var bleven modtaget af den Tids Recensenter. Da Forlæggerens Bo skulde opgjøres 1781, bleve de trykte Ark af Kirkelovene endelig udgivne med et Forord af Forlæggerens Arvinger.

Thorkelin var ikke den eneste Islænder, der syslede med Udgivelsen af Arbejder, der belyste Nordens Kirkehistorie og Kirkeret. Nævnes maa i saa Henseende med særlig Berømmelse Hans Finsen, der 1760 udgav en oldnorsk Kristenret (*Jus ecclesiasticum Vicensium*) og senere sikkert havde væsentlig Fortjeneste af den af den arnemagnæanske Kommission besørgede smukke Udgave af Kristni-Saga ok Pattr af Isleifi Biskupi (Hafn. 1773, 8°) med hele det tilhørende lærde Apparat¹⁾. Hans Hovedfortjeneste bestaar dog i, at han væsentlig bidrog til, at hans Faders, Biskop Finn Jonsens, islandske Kirkehistorie (*Historia ecclesiastica Islandiæ*. Hafn. 1772—8. I—IV. 4°) kom for Lyset, forsynet af Sønnen med en stor Mængde vigtige Aktstykker og Tillæg.

Lovhistorikeren P. Kofod Ancher, der ved sit Skrift »Om gamle Danske Gilder og deres Undergang« (Kbh. 1780. 8°) gav et værdifuldt Bidrag til vor Kirkehistorie i Middelalderen, har ogsaa holdt Forelæsninger over Dan-

---

¹⁾ Foran i det mig tilhørende overordenlig smukke Exemplar af dette Værk har B. W. Luxdorph (Medlem af den arnemagnæanske Kommission) skrevet:

Christiano fidelissimo,
Antiquario doctissimo,
Amico optimo,

CAROLO LEOPOLDO de SCHEREWIEN

S. R. M. Consiliar. Stat., Judic. Provinc. Fion. cæt.

Havnæ
d. 25 Sept.
1773.

Libellum hunc, in grati ani-
mi tesseram, offert
Luxdorph.

marks Kirkeret, hvilke dog ikke ere udgivne¹⁾. Derimod har man Dr. C. D. Hedegaards udførlige og grundige Værk:

Den Danske Kirke- eller Geistlige Ret. Kbh. 1775.
I—II. 8° (1496 SS).

I Slutningen af Værket findes anført »Monita Synodalia, saa mange, som jeg har kunnet overkomme« (fra Roskilde, Odense, Viborg og Ribe). — En lignende Samling af gamle sjælandske Synodalia findes i det af Peder Paludan, Præst paa Christianshavn, udgivne »Magazin for Lidende« (1—4 Hefte i 2 Bind, 1790—92), en af disse underlig blandede Samlinger, som den Tid yndede, og som ogsaa indeholder andre Bidrag til dansk Kirkehistorie, saasom Biografier af mærkelige kirkelige Personligheder (Anders Vedel, Morten Reenberg o. a.).

Et baade ved Indhold og Omfang mærkeligt Værk, hvori de fleste Punkter af Kirkeretten behandles, er Præsten Henrik Ussings omfangsrige Skrift:

Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater med dens vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer. Sorø 1786—9. I—IV. 1. 2. 8°.

Dette uhyre Værk, der bestaar af 3733 tæt trykte Sider, vidner om Forfatterens mangesidige Begavelse og Indsigt. Det er skrevet i en ræsonnerende Tone, men giver tillige Indblik i mangfoldige af den Tids Kirkeforhold. Det er ligesom Summen af den fast endeløse litterære Diskussion om Kirkeskikke, Gudstjeneste, Kirkeforfatning m. m., som Dr. Chr. Bastholms »Forsøg til en forbedret Plan i den offentlige Gudstjeneste« (Kbh. 1785) havde givet Anledning til, men det er vidtløftigere end alle disse mange Smaaskrifter tilsammen, dog — det skal

¹⁾ I Thottske Saml., Nr. 562—63, 4°, findes to Kollegiehefter, indeholdende P. Kofod Anchers Forelæsninger over Jurisprudentia ecclesiastica.

indrømmes — tillige forstandigere end de fleste af dem, og sømmeligere i Tonen end mange af dem, skjønt det ogsaa indeholder et og andet, der nu lyder underligt i vore Øren. Det var Forfatterens Hensigt ogsaa at udgive Værket paa Tydsk og Fransk, og i Anledning af sine store Bekostninger derpaa erhvervede han et kongeligt Forbud mod Eftertryk (!).

En Del af de samme Emner, som Ussing behandler i sit nævnte Værk, kommer ogsaa under Drøftelse i det af Sjælands Biskop, Dr. Nic. Edinger Balle, udgivne

Magazin for den nyere Danske Kirkehistorie. Kbh. 1792—96. I—II. 1. 2. 8°.

Samlingen, der fornemmelig bestaar af Forestillinger fra Sjælands Stiftsøvrighed eller Biskop, i Balles og hans nærmeste Forgjængeres Tid, samt Regjeringens Reskripter i den Anledning, er nu ikke af megen Interesse, da det meste vedrører økonomiske Forhold. Den Omstændighed, at Udgiveren næsten alle vegne har udeladt Person- og Stednavne eller kun betegnet dem ved et Bøgstav, berøver Arbejdet en stor Del af dets historiske Betydning¹⁾. — Samtidig med Balles Magazin udgav Professor Frederik Münter:

Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht Nordens. Altona 1792—96. I—II. 8°.

Heri meddeles Afhandlinger, Aktstykker og andre Sager baade fra Middelalderen og den nyeste Tid, vedrørende Danmarks og Sverigs Kirkehistorie; Aktstykkerne ere ledsagede af Udgiverens indledende Bemærkninger og Anmærkninger. Værket lærer os kjende den meget belæste, let arbejdende Mand, med lærde Forbindelser til alle Sider og med mangesidige Interesser, men uden stærk Sands

¹⁾ Balles akademiske Taler om «Danorum Norvagorumque in Literis excolendis Diligentia» (Havn. 1782. 8°) kunne her nævnes, da de indeholde enkelte Bidrag til Kirkehistorien.

for Nøjagtighed, hvad hans Aftryk af gamle Diplomer og Aktstykker da ogsaa undertiden bære uheldige Spor af.

Et tredie Magazin fra hin Tid er det efter lang Hvile gjenopstandne Danske Magazin, der udkom under Titel:

Nye Danske Magazin indeholdende Allehaande Smaa-Stykker til Historiens og Sprogets Oplysning. Kbh. 1794. I. 4°.

Ligesom det gamle optog ogsaa det nye Magazin Stykker af kirkehistorisk Interesse. Saaledes aabnedes det nævnte Bind med »Efterretninger om Ærkebiskop Aslak Bolt i Trondhjem«, og længere hen i Bindet findes »Samlede Efterretninger om Biskop Ove Bilde af Aarhus«, ligesom angaaende andre kirkelige Personer og Stiftelser. Magazinet 2det Bind udkom først 1806, men fortsattes senere i mange Bind, gennem nye Rækker, indtil vore Dage.

Endnu et fjerde Magazin fra sidste Decennium af 18de Aarhundrede maa her omtales, nemlig det af Præsten L. N. Fallesen udgivne

Magazin for Religionslærere. Kbh. 1793—97. I—VI. 8°;

thi om end dette Tidsskrift, der fortsattes gennem flere Rækker, (Nyt Magazin for Religionslærere, 1798—1803. I—VI. Theologisk Maanedsskrift for Fædrelandets Religionslærere, 1805—7, og Qvartalsskrift for 1809), ikke nærmest er beregnet paa kirkehistoriske Meddelelser, indeholder det dog et og andet herhen hørende (særlig Biografier) som ikke er uden Værd.

Inden vi, med Ugangen af det 18de Aarhundrede, sætte Grænsen for denne Oversigt, er der Anledning til at omtale enkelte mindre Arbejder af kirkehistorisk Art, hvormed Aarhundredets Virksomhed i denne Retning afsluttedes, nemlig:

1. Lud. Tim. Spittler: Von der ehemaligen Zinsbarkeit der Nordischen Reiche an den Römischen Stuhl. Hannover 1797. 8°.

2. Fr. Münter: Om Christian II's Reformationsforsøg i Danmark. Kbh. 1798. 8°.
3. J.äc. Neumann, Historia Primatus Lundensis. Havn. 1799. 8°.

Det første af disse Skrifter er en Besvarelse af en af det kgl. Danske Vidensk. Selskab udsat Prisaftandling, det andet et Særtryk af »Skandinavisk Museum«, 2 Bd., og det tredje Besvarelse af en akademisk Prisopgave.

Frederik Münter, Jens Møller og C. T. Engelstoft blev de Mænd, der fortrinsvis kom til at arbejde i Danmarks Kirkehistorie i den første Halvdel af det 19de Aarhundrede. Om den anden af disse tre lærde Mænd vil det følgende Stykke handle¹⁾.

Professor, Dr. theol. Jens Møllers Optegnelser om sit Levned.

Da jeg var bleven opmærksom paa, at Biskop Rasmus Møller i sin ypperlige Nekrolog over Professor Jens Møller²⁾ havde bemærket, at hans bortgangne Ven havde efterladt »en temmelig udførlig Autobiografi, som maaske, med enkelte Forandringer, kunde fortjene engang i Tiden at offentliggjøres«, saa henvendte jeg mig til Professor Jens Møllers endnu levende Søn, Pastor Johannes Møller i Odense, med Forespørgsel, om denne Autobiografi endnu var bevaret, og, i bekræftende Tilfælde, om jeg kunde faa den til Optagelse i K. S. Skjønt Pastor Møller nærede Tvivl

---

¹⁾ Fr. Münter har i L. Helveg fundet en streng Censor (s. Fortalen til Helveg, Den danske Kirkes Hist. før Reformationen). Over Engelstofts historiske Arbejder har jeg givet en Udsigt i Saml. t. Fyens Hist. og Topogr., X, 359 ff.

²⁾ Indført foran i Slutningsbindet i J. Møllers Tidsskrift for Kirke og Theologie.

om, hvor vidt en Nutids Læser kunde finde den rette Maalestok til Bedømmelse af hans Faders uforbeholdne Optegnelser, sendte han mig dog Biografien og overlod det til mit Skjøn, om den fortjente at trykkes. Efter Gjennemlæsningen har jeg da ikke taget i Betænkning at give Biografien en Plads her, i Erkjendelsen af, at Professor Jens Møller — »det 18de Aarhundredes Søn, der dog ogsaa hjalp til at bringe frem, hvad godt det 19de skulde bringe for Dagen» — i sin Tid har haft en ikke ringe Betydning for vort Universitet, vor Præstestand og for den nationalhistoriske Vækkelse i vort Folk, og under Hensyn til, at autobiografiske Optegnelser af Mænd, der have indtaget en mere fremtrædende Plads i deres Samtid, altid ville have et selvstændigt Værd, selv om de vigtigste af de biografiske Momenter ad anden Vej ere kjendte.

Grundlaget for nærværende Selvbiografi blev skrevet 1828 og indleveret til Ordenskapitlet i Anledning af Prof. J. Møllers Udnævnelse til Ridder af Dannebrog; men senere har han paany (1832) gennemgaaet Udkastet og gjort en Del Rettelser og Indskud. De sidste ere ikke altid saa nøje indføjede i Manuskriptet, hvorfor det har været nødvendigt at foretage nogle faa stilistiske Ændringer, ligesom nogle længere Citater af fremmed Litteratur ere udeladte.

H. F. R.

Jeg er fød i Landsbyen Karrebek, en Miil fra Nestved, d. 19 Martz 1779. Min Fader, Joachim Christian Møller, var der Sognepræst, efterat han forhen havde været Catechet i Nestved. Han skal have været en saare veltalende Mand, hvilket iblandt Flere min Collega, salig Professor Theologiæ Horneman har fortalt mig. Det er kun faa Aar siden, at denne Olding reciterede mig lange Stykker af en Prædiken, som min Fader holdt i Nestved for et halvhundrede Aar siden: Beviis paa, hvilket Indtryk hans Veltalenhed gjorde paa Tilhørerne. Da han aldrig har givet nogen Prædiken eller andet Skrift i Trykken, beklager jeg dobbelt, at Skifte-

retten efter hans Død ei bevarede mig et eneste Minde om hans mægtige Aand. De høie Stabler af Prædikener, som han efterlod sig, bleve formodentlig solgte til Maculatur. Min Moder, Christiane Birgitte Beske, var barnefødt i Karrebek, hvor hendes Fader var Toldcontrolleur. Billedet af ham som en høi mager Olding med langt hvidt Haar, og af min Moder, som en liden, feed, venlig Kone hører til mine allertidligste Erindringer og gaae maaskee tilbage til mit 3die eller 4de Aar. Da jeg 5 Aar gammel mistede min Moder, kan jeg endnu mindre om hende end om min Fader, der døde 1789, fælde nogen selvstændig Dom. Men hendes efterlevende Venner, navnlig Pastor Bast i Karrebek, have skildret mig hende som en from, øm, forstandig Kone, der stille og tilfreds opfyldte sine Pligter, gjorde sin fyrrige og heftige Mand Livet behageligt, saavel ved sin egen Venlighed, som ved at modtage gjestfrit de mange Fremmede, som dengang besøgte vort Huus. Næst sin Prædiken og sin Kirke var uden Tvivl et muntert Selskab det, min Fader glædedes meest ved. Om Dagen taledede han med sine Colleger og andre Venner om Tidens Anliggender, og ivrede stærkt imod det overhaandtagende Fritænkerie, om Aftenen spillede de jovialske Mænd dem en L'hombre, hvorved jevnlig taltes Latin, jeg formoder af samme Slags, som Luxdorph og Suhm brugte ved deres Styrvolt, saasom: punge regem, fumavit e manubrio, og hvad man ellers kunde bruge af epistolæ obscurorum virorum. Jeg lærte at læse af en gammel Jfr. Paludan, siden underviiste min Fader mig selv i Religion, Regning og Skrivning. I denne Underviisning deeltog mine 2 ældre Søstre. Tidligere havde min Fader holdt Huuslærer for 2 unge Mennesker af min Moders Familie. Formodentlig var det oeconomicke Hensyn, der tvang ham til ingen Lærer at holde for sine egne Børn. Min Fader mærkede snart, at jeg var nem at lære; dog besluttede han, at jeg ikke skulde studere, fordi han selv havde lidt saa meget for at komme frem paa Studeringernes Vei. Havde han levet med mig, var

jeg sandsynligviis kommen i Lære hos hans Svoger, Apotheker Worsøe i Holbek, en særdeles retsindig Mand; min hele Bane var da bleven en ganske anden. Men Forsynet vilde det anderledes. Min Moder døde nemlig 1784. Nogen Tid efter giftede min Fader sig med Jomfru Karen Bagger, en Datter af Pastor Bagger i Kundby. Da hendes Broder var Sognepræst i Krummerup, kom vi Børn ofte derhen, og saavel i disse Aar som efter min Faders Død har jeg havt mange glade Dage saavel paa Krummerupgaard hos Krigsraad Monrad, der havde en talrig Børneflokk, som i Præstegaarden. I Aaret 1789 døde min Fader, efterladende sig en Enke, 3 Døttre og mig, den eneste Søn. Da min Stifmoder kun havde en lille Pension at leve af, maatte hun være betænkt paa at faae mig opdraget for saa godt Kjøb som mueligt. Til den Ende satte hun mig først i Huset hos Skolelærer Dahl i Fuglebjerg, som tog sig faderligen af mig, og bragte mig paa et halvt Aar saare vidt, især i Regnekunsten. Denne fortræffelige Lærer kom siden til Jylland, og det har ofte smertet mig, at jeg ikke betimeligen blev underrettet om, til hvilken Egn han kom, da det vilde have været mig en stor Glæde som Student eller Professor at besøge ham. Han lever i min taknemme Erindring. Da han var ugift, har han ingen Børn efterladt sig, imod hvilke jeg kunde vise min Erkjendtlighed.

Foraaret 1790 flyttede min Stifmoder til Slagelse, for at sætte mig i den derværende latinske Skole, som baade havde rige Stipendier og en ypperlig Rector i Professor P. Wøldike. Af alle mine Lærere er denne ædle Mand uden Sammenligning den, hvem jeg skylder allermeest, saa vel for den grundige Underviisning, han gav i de gamle Sprog, som for hans øvrige kjærlige Omsorg. Skade, at han var ene om alt Arbeidet i Skolen; thi saavel Conrector som de tvende Hørere vare ganske uskikkede til Underviisning. De tænkte aldeles ikke paa at vejlede Disciplene eller give dem Interesse for hvad der lærtes. At

sætte Lectier for og høre disse næste Dag opramses, var deres hele Syssel. Den ene Discipel maatte ved Forberedelsen hjælpe den anden; forresten hjalp enhver sig saa godt han kunde; men det kostede Anstrængelse paa denne Maade at lære især Græsk og Hebraisk, da vore Grammatiker deri, nemlig Golii og Danzii, vare forfattede paa Latin. Hvo, som ei af egen Erfaring har kjendt vore gamle Latinskoler, kan intet fuldstændigt Begreb gjøre sig om Methodens Forbedring i de sidste 30 Aar, og vil neppe troe hvad vi Ældre kunne fortælle om den Tids Hørere. Derimod vare Rectorerne dengang i Almindelighed dygtige Philologer. Dette var ogsaa Tilfældet med min Rector, af hvem vi modtog en særdeles grundig Veiledning i Latin og Græsk. Forat rette vore Stile desto nøiagtigere, tog han os hjem til sig udenfor Skoletimerne. Han elskede den vanskeligere, ved hyppige participialske Constructioner langsomt og tungt fremskridende latinske Stil. Saaledes skrev jeg ogsaa Latin, indtil jeg som Student paa Moldenhawers Collegier og ved flittig Læsning af Cicero fik Smag for Lethed og Simpelhed, saaledes som jeg i mine trykte Latinske Værker har søgt at vise den. I Græsk som i Latinen var Grammatik og Etymologie Hovedsagen. De fastsatte pensa vare for smaae til deraf at erholde tilstrækkelig copia verborum, og den vedtagne Skik at oversætte Græsk (ligesom Hebraisk) alene paa Latin (ikke i Modersmaalet) skadede unægteligen meget, da den derimod til Afvexling, især med de videre komne Lærlinge, vistnok har sin Nytte. I Modersmaalet gaves ei anden Underviisning, end den, som knyttedes til Rettelsen af de latinske Stile. Læsning af de danske Classiker vare vor Skole ganske ubekjendt. Min Læselyst voxte med hvert Aar; men da det var uhørt, at bede Rector om andre Bøger, end dem, der hørte til Skolen, vovede jeg heller ikke at forsøge et saadant Laan, skjøndt jeg ahned hvilke Skatte, der laae skjulte i hans skønne Bibliothek. Dette stod opstillet i hans Læsestue; naar han undertiden blev kaldet

bort af Fremmede — og vi glædedes ofte ved den gennemreisende Oberst Rosenborgs lange Visiter — gjorde jeg mig bekendt med et og andet interessant Værk. Men hvilke Bøger en Skolediscipel dengang, da Romanlæsning endnu var saare sjelden, kunde læse for sin Fornøielse, kan erfares deraf, at jeg paa denne Maade har stjaalet mig til at læse Bastholms geistlige Talekunst og endeel af Gellii noctes atticæ. Mærkeligt vil man maaskee ogsaa finde det, at jeg fandt meget Behag ikke alene i de klassiske Digtere, Talere og Historieskrivere — thi det forstaaer sig selv — men i Quintilians institutio oratoria, og det uagtet denne Forfatter læstes under den smagløse Conrector Gottschalk.

Skjøndt jeg stedse kom fuldkommen forberedt paa Skolen, og skjøndt jeg i mine 3 sidste Skoleaar underviste yngre et Par Timer dagligen, havde jeg dog mange Fritimer tilovers, hvilke om Sommeren tilbragtes i Skov og Hauge, men om Vinteren i Stuen deels med Extra-Læsning (især af Hebraisk under den afskedigede Conrector Borch, som havde været Biskop Balles Lærer, da han gik i Slagelse Skole), deels med Udarbejdelser i Vers og Prosa. Af Mangel paa poetisk Stof har jeg i de Aar undertiden udført de af Rector givne Stile paa Vers; men den første Sang af mig, som er bleven afsjungen, var en Velkomstsang til Biskop Balle, da han i Aaret 1795 ell. 96 visiterede i Slagelse og bivaanede en Fest, som vor Skole, der med Rette var stolt af en saadan Fostersøn, gav til hans Ære. Under Rectors Tilsyn vare Foranstaltningerne overdragne min Ven, Casper Wilhelm Smith (død som Landsoverrets Procurator i Kjøbenhavn), og mig. Han malede Transparenterne, og jeg forfattede de latinske Indskrifter saavel som det danske Sangdigt. Af dette erindrer jeg kun Hovedideen, som var, at Balle havde fulgt de gamle Romeres Exempel, der maatte gaae igjennem Dydens Tempel for at komme i Ærens. Men af Indskrifterne mindes jeg aldeles intet, uden den Irettesættelse, med hvilken jeg modtog dem tilbage

af min Rector, fordi jeg et Sted (som nok indeholdt Ønsket om et langt Liv for Biskoppen) havde sat (hvad der fra Classikernes Læsning hængte ved) *Dii istedenfor Deus*. Den *Correx*, jeg fik, lød omtrent som saa: »I er jo dog ingen Hedning!« Denne Bebreidelse slog mig, og jeg ansaae den for velfortjent. Senere, naar jeg hos *Facciolati* og andre christelige Talere traf paa *Apostropher* til *Superi Diique immortales*, har jeg tænkt, at min gode Rector kunde enten have ladet min velmeente *pluralis* passere, eller rettet den stiltiende. Men *Saadant* stred mod *Tidens Strænghed*. Og denne bar i det Hele taget gode Frugter. Hvad den fortræffelige Biskop angaaer, da fandt han saa meget Behag i mine Arbejder, at han Aaret efter, da jeg blev Student, lod mig opsørge i *Kjøbenhavn* og indbyde til sit Bord — en Ære, som jeg fandt saa stor og ufortjent, at jeg ikke vovede at omtale den for noget Menneske. Omtrent paa samme Tid, som *Balles Fest*, gaves en anden til Ære for den udødelige Statsminister *P. A. Bernstorff*, paa *Antvorskov* af hans *Svigersøn*, *Grev v. Dernath*. Jeg blev anmodet om at skrive *Sangene* ogsaa til denne *Høitidelighed*; men uagtet en Mand, som jeg elskede høit, *Kjøbmand Lund*, der siden blev min *Svigerfader*, bad mig indstændig derom, og forestillede mig, at jeg derved kunde gjøre min Lykke, vedblev jeg at vægre mig, fordi jeg følte mig uværdig til saaledes at drages frem. *Manglen* paa *Poeter* i *Provindserne* var endnu saa stor, at jeg ansaaes for den eneste i *Slagelse*; og da jeg ei turde paatage mig at skaffe de fornødne *Leilighedsvers*, laante man — troer jeg — nogle *Sange* af *Thaarups idylliske Dramer*, hvilke i den Grad vare en *Gjenstand* for min *Beundring*, at jeg ansaae det for umuligt at frembringe noget *Lignende*.

Efteraaret 1797 blev jeg med et hæderligt *testimonium* dimitteret til *Universitetet*, og blev til *examen artium* indkaldt. Ogsaa til *examen philologicum* og *philosophicum* var jeg saa heldig at faae *laud p. c.* i alle *Rubriker*. — *Neppe* har jeg noget *Aar* i mit *Liv* lært saameget, i det

mindste ikke saa forskjellige Sprog og Videnskaber, som i det første academiske Aar. I Philosophie, Mathematik, Physik, Astronomie var alt, hvad jeg hørte, mig nyt og interessant. Jeg lagde mig desuden med Iver efter de nyere Sprog og de skønne Videnskaber. Jeg forsømte ei een eneste Time hos nogen Professor, men fandt meest Behag i den fromme, grundige Risbrighs og i den muntre, veltalende Bugges Forelæsninger. Aasheims Foredrag af Physiken var pedantisk, og vel ligesaa overfladisk som Bugges, men hans Experimenter lykkedes, og Naturens Bog henrykker Enhver, som første Gang kiger deri, om man end ikke forstaaer den grundigen. Jeg hørte derfor Aasheim med stor Fornøielse.

Ligesom jeg nød Glæden af de philosophiske Videnskaber dobbelt, fordi de vare blevne mig ubekjendte til den Tid, da Dømmekraften var moden til deres Modtagelse, saaledes anseer jeg det ogsaa for et Held, ikke at have seet en stor Stad, førend jeg blev Student. Hvad Indtryk Kjøbenhavn med den blomstrende Handel, det geskæftige Folkeliv, de store skønne Bygninger, de herlige Mindesmærker, Christiansborgs stolte Ruiner, det kunstrige velbesatte Theater, de store Bibliotheker o. s. v. gjorde paa den videlystne Yngling, lader sig ikke beskrive, skjøndt jeg endnu efter 30 Aar tydeligen erindrer Indtrykket. Derimod forekom det huuslige Liv i Hovedstaden mig ikke nær saa nydelsesrigt som det paa Landet, hvorfor jeg og i enhver Ferie besøgte det kjære Slagelse. Dertil bidrog da ogsaa, at jeg i Kjøbenhavn kun kjendte faa Familier, blandt hvilke jeg med Taknemmelighed nævner Assessor og Apotheker Hagens og Grosserer Wassards. Assessor Hagen var langt ude besvogret med min Stifmoder, og paa Grund deraf tilbød han mig frit Middagsbord — en Godhed, som jeg oppebar lige indtil jeg tog Attestats, d. e. næsten 3 Aar. Ved Hjælp af denne Ædelmodighed, ved mine oplagte Skolestipendier, som beløb sig til henved 180 rdlr., og endelig ved at manuducere nogle Timer

dagligen, deels i de gamle Sprog, deels i Philosophie og Astronomie, levede jeg aldeles sorgfrit ved Universitetet, uagtet jeg kun medbragte 25 Rdl. dertil, og ingen Understøttelse vilde eller kunde modtage fra min Stifmoder. Hvad der gjør os det academiske Liv uforglemmeligt, naar det har været, som det bør, er deels Tanken om de herlige Kundskaber, vi der i Livets Foraar have indsamlet, deels Mindet om det der knyttede eller befæstede Venskab med jevnaldrende og ligesindede Ynglinge. Min fortrolige Omgang indskrænkede sig meest til tvende Skolekammerater, den forhen nævnte Smith og nu værende Sognepræst Christian Jensen i Kirkesaaby, og til een nylig erhvervet Ven, vor berømte Philolog P. O. Brøndsted. Ved ham blev jeg ført ind i den Kjerulffske Familie, og med Peter Kjerulff, nu Embedsmand i Norge, og Brøndsted gjorde jeg som Candidat en lille Reise i det nordlige Tydskland; kort i Forveien havde jeg absolveret mit academiske Cursus ved at tage theologisk Embedsexamen i Juli 1800, hvorved jeg erholdt Charakteren Laudabilis et quidem egregie. At jeg blev Theolog, skylder jeg alene min afdøde Velynder, Geheimeraad O. H. Guldberg. Med ham var min salig Moder beslægtet, hvorfor den ædle Mand, saalænge jeg gik i Skole, nu og da sendte min Stifmoder en liden, men kjærkommen Understøttelse. Hvergang jeg havde taget en Examen, meldte jeg ham Udfaldet, og yttrede efter ex. philosophicum, at jeg agtede nu at studere til store philologicum og med Tiden at blive Skolemand, eller at ansættes under det udenlandske Departement — det sidste Ønske opstod hos mig af Lyst til at see fremmede Lande, og næredes ved den Erfaring, at jeg med Lethed kunde lære fremmede Sprog. Men min Mæcenat, hvis Villie var mig en Lov, skrev mig til, at jeg først skulde tage Attestats. Jeg tog saa alvorligen fat paa Theologien, at jeg paa 1³/₄ Aar gjorde mig færdig, uagtet jeg paa samme Tid flittigen læste ældre og nyere Classiker. At jeg i Skolen havde læst hele det N. T. paa Græsk og adskillige Bøger af det

G. T. paa Hebraisk, lettede mig betydeligen dette Studium; men at jeg saa snart kom til at elske det, skyldes fornemmelig Dr. Moldenhawers livlige og smagfulde Forelæsninger. Hans Yndest vandt jeg den første Dag, jeg opponerede i hans Disputereselskab, og jeg bevarede den til hans Død. Det Nye T.s Exegetik var den Disciplin, som behagede mig meest, hvilket vel dels kom af Moldenhawers mesterlige Foredrag, netop i dette Fag, dels af den Koppiske Commentars Fortrinlighed. Kirkehistorien blev mig pikant ved Spittlers geniale Compendium, der ved sine mange Allusioner og forsætlige Fortielser lokkede mig til Selvstudium. Tillige hørte jeg Dr. Münters Forelæsninger over denne Lærebog. Alle de Fortrin, hvorved Henkes Kirkehistorie med Rette er bleven berømt, følede jeg allerede; dens Mangler og Eensidighed har jeg derimod først senere lært at kjende. Men Dogmatik studerede jeg især efter Doederleins fortræffelige institutio; dog med idelig Benyttelse af Morus' Lærebog og Moldenhawers Collegier derover.

Hvad der i Begyndelsen gav mig Ulyst til Theologien, var dels den da herskende irreligiøse Tone, dels den slette Maade, hvorpaa Underviisning i Religion dengang gaves i Skolerne. Jeg havde lært at opramse 6 Lærebøger, nemlig Pontoppidans Forklaring, den latinske Catechesis, Balles Lærebog, Guldbergs naturlige og Sammes aabenbarede Theologia, endelig Galtens Udtog af den sidste; men denne mekaniske Udenadslæsen, blottet for alt Ræsonnement, havde givet mig Afsmag derfor. Og den Tids almindelige Mening om Religion, Kirke og Geistlighed var visselig ikke skikket til at overvinde min Ulyst. Den Præst, som da skulde være yndet, maatte ophøre at være Præst; han maatte nedrive hvad han var sat til at opbygge; han maatte omtvivle de Sandheder, han lønnedes for at indskjærpe. Den Præst, som troede paa Bibelen og Jesu Guddom, ansaaes enten for en Hykler eller for en Dosmer, og jeg vilde ikke ansees for nogen af Delene. Helst havde

jeg derfor indskrænket mig til Philologien; men da jeg efter Guldbergs Raad, dermed forbandt Theologien, tænkte jeg dog ikke paa at blive Præst (meget mindre Professor Theologiæ). Saaledes kunde jeg med mindre Ængstlighed, end man billigt forventer, drive mit dogmatiske og exegetiske Studium.

Mit System vaklede dengang mellem den Kantiske Rationalisme og den Doederleinske Supranaturalisme. Naar jeg flittigen læste Kant, og især hans Religion innerhalb der Gränzen der blossen Vernunft, var jeg ikke istand til at gjendrive hans Theorie, og dog var i denne nogle Puncter, f. Ex. hans Lære om Bønnen, som jeg hverken kunde rime med Jesu tydelige Udsagn eller med mit Hjertes Trang. Jeg hørte flittigen Hovedstadens meest yndede Prædikanter, Marezoll, Clausen og Pavels. Den Skik, jeg havde, at opskrive efter Prædikenen den hele Disposition og Tankegang, var vel en nyttig Øvelse for Hukommelsen og Forstanden, men den kunde let i Tidens Længde svække Gemyttets Modtagelighed for Andagten; thi med Bestræbelsen for at lære udenad kan Andagten friske Følelse vanskeligen forenes. Men de Fleste, som den Tid gik i Kirke, betragtede Kirken blot som en Skole, hvorfor man ogsaa sædvanligen (som Mange desværre endnu) forlod Kirken, saasomt Præsten steg ned af Prædikestolen. Med den nysomtalte Øvelse i skriftligt Foredrag forbandt jeg en anden, nemlig at holde en Dagbog; denne førte jeg i nogen Tid paa slet Tydsk og maadeligt Fransk, fordi jeg tillige vilde øve mig i at skrive disse Sprog, hvilke jeg har lært mig selv, ligesom de øvrige nyere Sprog, hvilke jeg i de følgende Aar har tilegnet mig.

Imidlertid var det pædagogiske Seminarium blevet oprettet, og baade ifølge egen Lyst og Dr. Moldenhawers Indbydelse var jeg sikkert bleven Medlem deraf, naar ikke Forstanderen havde endnu dengang mundtlig indskjærpeth en Lov, (der dog aldrig blev overholdt) nemlig, at enhver Alumnus skulde forblive der i fire Aar, og dernæst lade

sig ansætte ved hvilken som helst Skole, der i Danmark eller Norge anvistes. Denne Lov forekom mig baade ubillig i sig selv, og krænkende for min Frihedsfølelse. Jeg afslog altsaa dette Tilbud, og foretrak at studere videre paa egen Haand. Hertil fandt jeg god Leilighed i de 2 Aar (1801—1802) jeg var Huuslærer hos Hofjægermester Svanenskjold, da jeg i Vintermaanederne opholdt mig i Kjøbenhavn, om Sommeren paa Svanholm. Hos denne Familie nød jeg megen Artighed, man var tilfreds med min Underviisning; og denne var ikke mere anstrængende, end at jeg beholdt daglig flere Timer tilovers til eget Studium. Disse deelte jeg imellem Theologie, Philologie og Poesie. Hvis noget af disse Fag behandlede som Stifbarn, var det snarest det første; thi uagtet jeg øvede mig om Sommeren i at prædike, og fandt deri stort Behag; uagtet jeg vedblev at læse theologiske Skrifter, saa interesserede den theologiske Literatur mig dog endnu ikke saaledes som Classikerne og den nyere, skønne Literatur. Engelsk lærte jeg mig i Sommeren 1800; dog vovede jeg mig endnu ikke til Shakespeare, hvis Værd jeg hverken ved Rahbeks Forelæsninger eller de Skrifter, han anbefalede os, lærte at skatte. Min Æsthetik holdt sig endnu indenfor de gamle akademiske Grændser, og om jeg kun lærte lidt af Batteux og Ramler, da lærte jeg desto mere af Lessing og Sulzer, hvis Theorie der schönen Künste var min daglige Haandbog — et Værk, som ikke fortjener den Glemsel, hvori det nu er nedsjunket. Ogsaa Qvinctilian og Cicero bleve mig Dag for Dag kjærere baade som Kunstdommere og som Stylist. For at aflære Cicero hans finere Vendinger i Stilen, oversatte jeg først Capitler af ham paa Dansk, derefter Dansken tilbage paa Latin. Ved at sammenligne min Latinitet med Grundtexten, opdagede jeg snart, hvori Fiinhederne bestode. Jeg havde altid fundet det let, at fremsætte mine Tanker i Modersmaalet; nu faldt det mig heller ikke mere vanskeligt, at indklæde dem i en reen, utvungen latinsk Stiil. Beviser paa min fortsatte Flid gav jeg Universitetet ved tvende

Priisskrifter; hvoraf det ene erholdt et ærefuldt Accessit; det andet Universitetets Guldmedaille. Ved hiint (om den nordiske Mythologies Brugbarhed i Poesie) fik jeg Stoud-Platou og Oehlenschläger til Medbeilere. Jacob Baden tilstod i sin Censur¹⁾, at alle 3 Priisskrifter fortjente Præmien, og at han var tvivlraadig i at ordne dem; dog seirede Platou; ogsaa var hans Skrift det udførligste. Oehlenschlägers burde vel formedelst Rigdommen af originale Ideer være sat øverst, skjøndt det røbede mindre Lærdom, end de to andre. Alle Priisskrifterne bleve trykte i Minerva, og aldrig har nogen Recension siden glædet mig saaledes som den Roes, Professor Rahbek tildeelte min Afhandling i den danske Tilskuere Nr. . . for 1801. Mit andet Priisskrift var philologisk, og angik en Sammenligning mellem et Par Digte af Horatz og Ovid. Jeg skaffede mig derved megen Yndest hos Moldenhawer, Jacob Baden og Thorlacius, dog fortrød den Førstnævnte paa, at jeg, som nu hørte til hans exoteriske Skole, fik Prisen, imedens een af hans Seminars unge Philologer, den siden afdøde Junghans, erholdt Accessit. Imidlertid var det Hovedsagen for Moldenhawer at faa duelige Lærere til Skolerne. Jeg blev derfor ogsaa, uden at have været i hans Seminarium, snart befordret, snarere end jeg efter min nuværende Synsmaade kunde ønske det. Thi havde jeg anet Muligheden af, engang at blive academisk Lærer og navnlig i Theologien, da burde jeg have forlænget mit Ophold ved Fædrelandets eller Udlandets Universiteter, og især lagt mig mere efter Religionsphilosophie og de orientalske Sprog, af hvilke jeg kun forstod det hebraiske. Men en saa dristig Tanke opkom ikke i min Sjæl; ei heller meddeelttes den mig af Andre. Desto mere glædede jeg mig til Udsigten at blive ansat netop ved Slagelse Skole. Min gamle Rector levede her endnu og ønskede at faae mig til Medarbeider. Jeg

¹⁾ Den er trykt saavel i Badens Universitets-Journal som i Oehlenschlägers Levnet.

ansaae det for en Lykke og Ære, at blive ansat ved samme Skole, som jeg skyldte min Dannelse. Foruden denne Betragtning var der endnu en anden, som drog mig maaskee stærkere til dette Sted. Jeg havde i Sommeren 1800, kort efterat jeg havde taget Attestats, forlovet mig med en af Slagelse Byes elskværdigste Piger, Jfr. Abel Sophie Lund, en Datter af Kjøbmand Jonas Lund. Jeg var derfor saare glad ved at ansættes der som Adjunct (i Juni 1802). Ved Skolen lykkedes det mig i den Grad, at fyldestgjøre mine Foresatte, og vinde den almindelige Agtelse, at jeg allerede efter eet Aars Forløb beskikkedes til vicarius conrectoris. Da mine Indkomster derved forbedredes, giftede jeg mig med min Forlovede (Aug. 1803), og levede nu atter adskillige lykkelige Aar i Slagelse (indtil Sept. 1808).

Dog var denne Tid heller ikke fri for Sorger og Prøvelser. Vel skaffede mit Embede mig næsten idel Glæde; jeg havde mange lærvillige og begavede Disciple — nogle af dem, som Ingemann, Rosenkilde, Carl Molbech, Brødrene Westengaard, Freuchen og Flere have siden skaffet sig et Navn — deels i Kirken, deels i Literaturen —; og med min rigtignok vanskelige Collega, Subrector Withusen, kom jeg ved Eftergivenhed godt ud af det; men baade i min Familie og for Fædrelandets Skyld havde jeg dyb Sorg. Flere Dødsfald, deriblandt mit første Barns, nedsloge mig og min trofaste Hustru. Statens Fare og Krigsnød (fra 1807 af) gik mig nærmere til Hjertet, end man af min Ungdom vil formode. Jeg udkastede mange Planer til Englands Afstraffelse og Beskjæmmelse, hvilke dog (vistnok uden Tab) forbleve i min Pult, deriblandt var een, som gik ud paa ved Brandere at opbrænde den engelske Flaade, som omringede Sjælland; men for et bedre Vidnesbyrd paa de unge Ægtefolks Patriotisme turde det gjælde, at min Kone og jeg skjænkede alt vort undværlige Sølv (og hendes Sølvforraad var ikke lidet), deels til en nye Flaade, deels til Understøttelse for de tappre Nordmænd. Dog — ligesom dette var simpel Borgerpligt, saaledes faldt det i

hine en ædel Begeistrings Dage ikke Nogen ind, at man kunde handle anderledes. (Ellers vilde det heller ikke her blevet omtalt). Desværre ere de Flestes Hjerter siden blevne koldere og snevrere. Med de engelske og hannoverske Tropper, som vare indquarterede i Slagelse, havde jeg, som Vert og som Tolk for Menigmand, endeel at skaffe. De holdt god Mandstugt, og Indbyggerne forundredes ei lidet derover, fordi frygtelige Rygter om Plyndring og Rovgjerrighed gik foran dem. I de Dage, man ventede dem, var der om Natten i ethvert Huus anrettet et Maaltid; thi det heed, at dette var et probat Middel til at dæmpe deres voldsomme Hæftighed. Iøvrigt kan jeg bevidne, at da Englænderne gjorde Landgang, var Lysten til at gaae dem imøde stor baade hos Landalmue og hos Borgerne, vistnok ligesaa stor som 1801, da jeg havde den Ære at være Medlem af Kronprindsens Livcorps, og at være Øienvidne til den herlige Aand, der besjælede de Studerende, saavel som de øvrige Borger-Classer¹⁾).

Om den Retning, mine Studier under Conrectoratet toge, er det vel overflødigt at anmærke, at denne stod i nøie Forbindelse med de Sprog og Videnskaber, jeg i Skolen foredrog. Subrektor havde Græsk og Latin, jeg alle de øvrige Fag med øverste Classe, altsaa Religion, Historie og Geographie, Dansk, Hebraisk, Tydsk og Fransk. Privat læste jeg desuden Mathematik med Nogle, Latin og Engelsk med Andre, saa at jeg var nærved at blive en Polyhistor. Øverste Classe bestod sædvanligen af en Snees Disciple. Disse maatte gjøre en fransk, en tydsk og en dansk Stil hver Uge, foruden Udarbejdelser i Religion og Historie, hvoraf fulgte, at jeg mangen Uge havde 100 Stile og Specimina at rette. Alligevel manglede det mig ikke paa Fritimer til min egen Uddannelse, ei heller paa Bøger og

---

¹⁾ En sand og livlig Skildring af anden Aprils Kamp og de den ledsagende Optrin har Øhlenschläger udkastet i sin Levnetsbeskrivelse.

Omgang, som befordrede denne. Slagelse kunde dengang tælle en halv Snees Lærde blandt sine Beboere. Gamle Esaias Fleischer levede endnu i mine første Aar. Baade han og Professor Wøldike havde store Bibliotheker og laante gjerne deres Bøger ud. — Begge Bastholmerne opmuntrede mig kraftigen. Faderen skjænkede mig sin Yndest, Sønnen sit Venskab. To saa elskelige, oprømte og blide Oldinge som Confessionarius Bastholm og Rector Wøldike har jeg neppe nogensteds ellers truffet paa. Den første spaaede tidligen, at jeg vilde blive Professor; den sidste opdrog mig dertil, deels ved Raad, deels ved at gennemgaae mine første litterære Arbeider, ogsaa de poetiske, f. Ex. Sommeren paa Landet, et Digt, jeg havde skrevet paa Svanholm, men som jeg først et Par Aar efter, ifølge Wøldikes Raad, lod trykke. — Til poetiske Forsøg opmuntredes jeg desuden ved Omgang med Dr. Plum, som bedømte mine Arbeider med Skaansel og undertiden overdrog mig et og andet literært Arbeide. Saaledes har jeg efter hans Opfordring skrevet en Kritik over Begyndelsen af Hertz's »befriede Israel«, og en fransk Oversættelse af hans Bog om den Pestalozziske Methode. Denne blev uddeelt blandt corps diplomatique i Kjøbenhavn. Dens Virkninger ere mig ubekjendte. Da Dr. Plum blev Stiftsprovst i Kbhvn., kom Pastor Fuglsang, der havde levet 10 Aar i Ostindien, i hans Sted. Jeg kom snart daglig i hans Huus, da han anlagde et Forberedelsesinstitut, hvor jeg gav nogle Timer. Ihvormeget hans Samlinger indbøde mig til at studere de indiske Sprog og Oldsager, vovede jeg mig dog ikke ind i denne fjerne Helligdom. Jeg havde allerede saa mange Jern i Ilden, at jeg ikke turde forøge Antallet af mine Liebhaberier. Videst gik jeg i Historie og de levende Sprog. Herders Værker og den store göttingsche Geschichte der Wissenschaften indgav mig den Idee, eengang at skrive en Culturhistorie, som især skulde bygges paa og beskjæftige sig med alle europæiske Folks National-Literatur.

For omsider at naae til dette fjerne Maal, lærte jeg mig efterhaanden endeel levende Sprog; dog kom jeg kun gjennem de tvende Hovedklasser, de romanske og de skandinaviske-germaniske; thi da Raden var kommen til de slaviske Sprog, blev jeg for en kort Tid standset ved den svære russiske Grammatik; men jeg blev afbrudt for en meget længere Tid — nemlig lige indtil Dags Datum — ved en Vocation til at vorde Professor Theologiæ, et Kald, som gav mine Studier tildeels en ny Retning. Men førend jeg forlader Slagelse, maa jeg endnu nævne tvende Mænd, som jeg der lærte at kjende og høiagte; den ene var Geheimeraad Brandt, som eiede lille Antvorskov; den anden Borgemester Bagge, der siden døde som Politimester i Kbhvn. Den Sidstnævnte kom til Hovedstaden i Krigens vanskelige Aar, og blev her af Mange miskjendt, ja ilde lidt; desto hellere tilføier jeg den Forsikring, at en dueligere Embedsmand, end han var i Slagelse, har jeg ikke kjendt. Hvad Geheimeraad Brandt angaaer, da blev han i en indifferentistisk Tidsalder, og vel tildeels af misfornøiede Candidater, skildret som en Carricatur. I Slagelse, hvor jeg først gjorde hans Bekjendtskab, levede han sit otium cum dignitate og var elsket af Alle, som nærmede sig ham. Ogsaa viste han en varm Deeltagelse for vor Skole, saavel som for sit skønne Herlufsholm. Han var venlig imod Alle, godgjørende imod de Fattige, en Ven af Videnskabsmænd og en troende Christen. Bagger var i høi Grad heterodox — som de fleste yngre Embedsmænd dengang vare —, Brandt var ligesom Fleischer særdeles orthodox; men denne Forskjellighed i religiøse Anskuelser forstyrrede aldeles ikke Samlivets Behagelighed; thi Talen i de store Selskaber berørte jo aldrig religiøse Gjenstande.

Med min Ansættelse ved Universitetet gik det saaledes til. Det theologiske Facultet mistede paa eengang to Do-center, da Münter blev Biskop i Sjælland, og Krog-Meyer Lærer hos Prindserne paa Augustenborg. Münters Hovedfag var den historiske Theologie. I denne haabede jeg, vel

ikke at erstatte Danmarks lærdeste Kirkehistoriker, men dog ved fortsat Flid at kunne tilfredsstille billige Fordringer, da jeg allerede havde arbeidet saameget i Historien, og havde vænt mig til at øse af Kilderne, hvortil min Sprogkundskab aabnede mig en let Adgang. Jeg havde i Aaret 1806 vundet det kgl. Videnskabers Selskabs Guldmedaille for et Priisskrift over den pragmatiske Histories Væsen, rette Brug og Misbrug. Malling, Moldenhawer og Münster vare iblandt Priisdommerne, og jde have uden Tvivl, efterat have læst mit Priisskrift, anbefalet mig til Hertugen af Augustenborg. Idetmindste viste denne Fyrste mig megen Bevaagenhed, ogsaa efterat jeg havde afslaaet et Kald til Odense Skole i Dr. Blochs Sted — hvilket Afslag grundede sig paa min Kjærlighed til Slagelse og mit Haab om snart derfra at forflyttes til Sorøe, hvis Academie allerede i hine Aar sagdes at være sin Gjenoplivelse nær. Først paa Sommeren 1808 skrev jeg til Moldenhawer, og udbad mig Tilladelse til at maatte concurrere, hvis det blev besluttet — som Mange forventede — at besætte de ledige Pladser i det theologiske Facultet ved Concurr. Paa samme Tid begyndte jeg at studere Syrisk og Arabisk, saa godt jeg uden nogen Veileder kunde, og at repetere Adskilligt, som en academisk Lærer bør have in recenti memoria. Men allerede midt paa Sommeren maatte dette Studium ganske uventet dele Tiden med et andet, nemlig spansk Sprog og Literatur, fordi de spanske Regimente, som indquarteredes i Slagelse, paa een Gang lettede mig min Fremgang og gjorde mig til en behagelig Omgangsven for de herlige, næsten uden Undtagelse elskelige, Spaniere. Jeg havde i Slagelse seet enkelte franske Militaire; jeg havde som Vert lært at kjende mange danske, tyske og engelske Krigsfolk; men med ingen af disse ønskede jeg saa gjerne at leve, enten som Vert eller i andet Forhold, som med de barmhæjtsindede, godmodige, nøisomme og gudfrygtige Spaniere af Regimenterne Asturias og Guadalaxara; thi flere lærte jeg ikke

ved egen Omgang at kjende; men om de øvrige, som vare her i Landet, har jeg allevegne hørt det samme fordeelagtige Vidnesbyrd. Meest forundrede det mig at finde dem saa tolerante; men dertil bidrog det og meget, at de nu eengang yndede det danske Folk, og saa snart de traf paa en gudfrygtig Mand, sagde de om ham, som de ofte sagde til mig: De er ingen Kjetter, De er en god Catholik. Naar jeg da svarede: »Jeg bestræber mig for at være en god Christen, men Catholik er jeg ikke«, da lød Svaret: »en Catholik er Christen, og en Christen er Catholik.« Dermed havde vor Religionscontrovers altid Ende; ligesom vore politiske Samtaler om Spaniens Regeneration, og mine Tvivlsmaal om Ferdinand d. VIIdes Beqvemhed til at lyk-saliggjøre Spanierne, stedse af dem afvistes med den For-sikkring om den fangne Ferdinand: »es buena cabeza« ∴ det er et godt Hoved. Min Omgang med Spanierne blev afbrudt ved en Reise, jeg gjorde i Sommerferien, og paa denne overraskedes jeg ved at høre af nogle Studenter, at Rygtet i Kbhavn gik, at jeg skulde være Professor. Tanken derpaa havde jeg næsten opgivet, da jeg intet Svar havde faaet fra Moldenhawer; men kort efter meldte min Ven, Professor Engelstoft, mig, at der vel ingen Conkurs blev, derimod kunde jeg haabe, at blive indstillet af Universitets-directionen, hvilket og skete; thi i Sept. 1808 blev jeg af Hans Majestæt udnævnt til Prof. Theol. extraord. med Befaling, at tiltræde Embedet den 1ste October, og allerede at deeltage i Efteraarets examen artium. Med Tak til Gud, som førte mig, næsten uden at jeg anede hvorledes, til dette hæderlige og vigtige Embede; med Tak til Slagelse Byes Indbyggere for de 13 lykkelige Aar, jeg først som Barn siden som Ungersvend og Mand havde tilbragt iblandt dem, og endelig med de bedste Forsætter: at gjøre mig min Lykke og Kongens Naade værdig, ilede jeg til Hovedstaden, og forstyrredes paa denne forventningsfulde Reise kun af det sørgelige Syn, at støde paa en Mængde af de mig saa kjære Spaniere, som, fordi deres Landsmænd vare

flygtede fra Fyen, og de selv havde gjort Mine til at følge Exemplet, nu førtes som Fanger til Kbhvn. Aldrig har jeg seet Mennesker saa pludseligen forandres, som disse Sydboere, da de af en overlegen Krigsmagt nødtes til at nedlægge deres Vaaben. Det var Lam, som med et Trylleslag omskabtes til Løver.

Ved Universitetet fandt jeg den venligste Modtagelse saavel hos mine Foresatte, som hos mine Colleger og Tilhørere. Fire og tyve Aars Erfaring har siden lært mig, hvor behagelig en Virkekreds det er at være Lærer ved Danmarks Høiskole. Jeg har ogsaa hidtil modstaaet enhver Indbydelse til at forlade den, skjøndt jeg 3 Gange har kunnet forbedre min oeconomicke Stilling ved at gaae andensteds hen: første Gang (i Krigsaarene) kunde jeg blive ansat i Kiel, da Professor Francke kom derhen; anden Gang kom det indbydende Vink fra Norges Fjelde, da Frederiks-Universitetet stiftedes, og salig Geheimeraad Malling søgte at drage mig op til Broderfolket; tredje Gang var det mit venlige Sorøe, som lokkede mig, da Academiet der gjenoprettedes.

I mine 3 første Professoraar udgav jeg kun Lidet i Trykken, fordi de mange nye Forelæsninger, der skulde udarbejdes, fordrede næsten hele min Tid. Jeg anmeldte strax 2 Collegier, eet over Kirkehistorien, et andet over det Gamle Test. Uvis om, hvor mange jeg skulde holde, raadførte jeg mig først med Hertugen af Augustenborg, som svarede: helst tre, siden med Moldenhawer, som sagde: »i Begyndelsen vil een Time daglig skaffe Dem nok at bestille; experto crede«. Jeg berettede ham, hvad Hertugen havde svaret mig, og vi bleve enige om, at jeg i Begyndelsen ei burde læse mere end 2 Collegier. Siden har jeg som oftest læst 3, i nogle Semestre (og det ikke alene, naar jeg foredrog udenfor mit Facultet den almindelige Encyclopædie og Methodologie) endog fire. Over den almindelige Kirkehistorie læser jeg hvert Semester; men da jeg derunder foredrager, efter Münters Plan, det Fornødne

af Patristiken, de christelige Oldsager, den theol. Literatur m. m., saa medtager dette Foredrag sædvanligen tre, stundom fire Semestre. Dernæst læste jeg indtil Professor Hohlenbergs Ansættelse stedse over det G. T., idet jeg vexlede med adskillige af dets vanskeligste, navnlig de poetiske Bøger. I adskillige Aar, inden Professor Clausen ansattes, har jeg ogsaa foredraget den historisk-kritiske Indledning saavel til det G. T. som til det N. T. Og i den Tid min elskede Vens, Dr. P. E. Müllers Bryst var meget svagt, overtog jeg tillige christelig Moral, hvilken Videnskab jeg siden foredrog og examinerede i, afvexlende med ham, og nu alene. Derimod har jeg aldrig foredraget Dogmatiken, uden forsaavidt den slaaer ind i Theologia symbolica, over hvilken jeg læser hvert andet eller tredie Aar, i hvilket Tidsrum jeg ogsaa afhandler een Gang den theologiske Encyclopædie og Methodologie. Omtrent ligesaa ofte gennemgaar jeg den christelige Dogmehistorie, især dens ældre (og vanskeligere) Deel. Jeg har havt den Lykke, aldrig at anmelde noget Collegium, uden at faae det istand og læse det ud enten for et talrigt eller dog for et ikke lidet Auditorium. I Aaret 1812 begyndte jeg at holde Skrive- og Disputere-Øvelser med provectiones iblandt mine Tilhørere, og havde den Glæde dermed for en stor Deel at naae mit tilsigtede Maal: at underminere det for sand Videnskabelighed saa skadelige Manuductions væsen. I nogle Aar derefter var det efter Regelen kun Stympere, der lode sig manuducere til theologisk Attestats. Paa den sidste Tid synes Manuductørerne igjen at komme til Anseelse, skjøndt jeg i Forening med mine Colleger fortsætter hine Øvelser, ligesom jeg og, ligesiden jeg blev Professor, holder ugentlige Examinatorier.

At finde den rette Methode i Foredraget er vanskeligere ved Universitetet end i Skolen; thi hisset har Læreren, strængt taget, et dobbelt Publicum, og det ene Parties Tarv er ikke ganske det samme som det andets. Skolelæreren har kun det ene Formaal: at levere dygtige Studenter;

men den theologiske Professor skal danne deels duelige Præster (og disses Antal er det største) deels lærde Theologer. Nu er det vistnok sandt, at Præsterne ogsaa skulle være lærde; alligevel indseer Enhver let, at et Foredrag for proveciores og for Saadanne, som agte i Tiden selv at vorde Universitetslærere, bør være anderledes udarbejdet end Forelæsninger for begyndende Theologer. Herpaa kan vel tildeels raades Bod ved at holde nogle Foredrag og Øvelser alene for de Viderekomne; men de store Collegier, f. Ex. over Dogmatik, Moral og Kirkehistorie, maae dog holdes for den hele juvenus academica. Jeg for min Deel har troet bedst at forene begge Partiers Interesse ved at meddele i Almindelighed, hvad Alle behøver at vide, og dernæst i nogle Timer, ved visse vanskelige Materier, at gaae i større Detail, uddrage de enkelte Momenter af Kilderne med tilføjet Kritik, for at vise dem, der ere modne til fuldstændig Bearbejdelse, hvorledes man paa den videnskabelige Vei kommer til Sandhedens Udfindelse, og hvorledes den derefter bør bevises. Men i de allerfleste Tilfælde skal den kritiske Drøftning være Docentens egen Sag, og ikkun Resultaterne deraf meddeles Tilhørerne. Om de øvrige, for alle academiske Foredrag fælleds, og af erfarne Lærde udviklede Vanskeligheder vilde det være upassende her at tale; kun vil jeg bemærke, at medens jeg, efter Pligt, omhyggeligen har forberedt mig til enhver Forelæsning, og aldrig holdt noget Collegium uden baade at have nedskrevet det, og med enhver Gjentagelse forbedret det, glemte jeg dog heller ikke Qvinctilians Ord: at den skjønneste Belønning for mange Aars anstrængte Flid er *ex tempore dicendi facultas*. Denne har jeg da ogsaa erhvervet mig, hvilket blev mig saa meget lettere, eftersom jeg aldrig, hverken ved at prædike eller ved at tale fra Cathedret har bundet mig bogstavelig til det, jeg havde nedskrevet. Skal Talen finde Gjenklang i Tilhørernes Bryst, da maa den komme ikke fra det døde Bogstav, men fra det følende Hjerte, og synes improviseret, om den endog

er, hvad den bør være, en Frugt af foregaaende Meditation. »Pectus est, quod disertum facit«: denne Sætning er ligesaa sand, som dens bekjendte Corollarium: »Kun hvad der kommer fra Hjertet, gaaer til Hjertet«.

Saa vel over mine Forelæsninger som over mine literære Arbejder fører jeg en Dagbog, hvis Motto er: *nulla dies sine linea*. Med saare faa Undtagelser, som Sygdom eller Reiser gjorde nødvendige, har jeg hidindtil opfyldt dette Forsæt. Jeg kan aldrig noksom takke Gud, som gav mig den store Lethed til at arbeide, den utrættelige Lyst og Fyrighed til at tænke, tale og skrive; og som tillige satte mig i en Stilling, hvor jeg kan virke med Held og Kjærlighed. Siden Aaret 1811, da jeg var bleven færdig med den første Cyclus af mine Forelæsninger, har jeg været en flittig Skribent. Det Tidsskrift, som jeg da begyndte med Titel: Theologisk Bibliothek, er regelmæssigen bleven fortsat efter Planen med 2 Bind aarligen, saa at 40 Bind nu ere udkomne (de 20 sidste under Titel: *Nyt theol. Bibliothek*), hvortil jeg har selv leveret de allerfleste Artikler, vist over 100 Afhandlinger henhørende dels til den lærde, dels til den practiske Theologie. Hiin har jeg behandlet saaledes, at den skulde vorde tilgængelig for samtlige Fædrelandets Religionslærere; og populære Materier har jeg stræbt at betage deres Trivialitet, saa at de kunde vække Interesse hos lærde Læsere. De vigtigere blandt mine øvrige theologiske Skrifter¹⁾ hænge sammen med et Institut, i hvis Oprettelse og Udbredelse jeg har havt en væsentlig Andeel — det danske Bibelselskab.

---

¹⁾ Adskillige af disse ere som mindre vigtige forbigaaede i Texten, f. Ex. min Jubelgave 1817, som bestod 1. af sal. Balles efterladte Oversættelse af den augsborgske Troesbekjendelse, 2. af tidsmæssige Betragtninger, som dels Festen dels den nysnævnte vigtige symbolske Bog fremkaldte; fremdeles Eusebia og Sophosyne, en Andagts- og Viidsomsbog 1820, hvilken har haft det Held at blive oversat paa Islandsk; endeel *opuscula academica* osv.

Det stiftedes 1814, og har nu i 14 Aar medtaget en betydelig Deel af mine Fritimer. Den Velsignelse, det har udbredt i vort elskede Fædreland, ligesom næsten Jordkloden rundt, lønner mig rigelig for den derpaa anvendte Tid og Møie. Jeg har besørget Udgivelsen af alle dets Skrifter, og læst Correcturen af den nye Bibeloversættelse, som det har fremkaldt. Jeg har 2 Gange efter dets Bestyreres Ønske gennemreist adskillige danske Provindser for at oprette Hjelpeselskaber, og derved faaet Deel i dets indenlandske Anliggender, saa at jeg ikke blot er Secretair for Udlandet. Efterat jeg som Medlem af den kongl. Commission for det N. T.s Revision havde erfaret Folkets og især Geistlighedens Tilfredshed med den forbedrede Oversættelse af det N. T. (fuldendt 1819), ønskede jeg ogsaa, imedens de samme Mænd levede, at see det G. T. paa samme Maade revideret. Alle Revisorerne vare villige til at paa tage sig dette vanskelige Arbeide, og at udføre det — ligesom det N. T. — uden Betaling. Men da det forventede Commissorium dertil gik i Langdrag, følede jeg mig opfordret til, endnu i min kraftige Alder, at lægge, uden offentlig Authorisation, Haand paa Værket, og indbød min Ven, Stiftsprovst R. Møller, Classikernes berømte Oversætter, til at dele Arbeidet med mig. Han modtog Tilbudet, og vor Oversættelse af alle det Gl. Ts vanskeligste Bøger, nemlig de poetiske og prophetiske, er nu fuldendt¹⁾. En Mand, hvis Stemme er mig dyrebar, som der er fuldgyldig, Confessionarius Mynster, har resenseret min Andeel, og glædet mig med et hæderligt Vidnesbyrd om dette Arbeides Værd (Dansk Literatur Tidende Nr. 42 for 1828). Iøvrigt har mit Secreteriat i Bibelselskabet skaffet mig, især i Selskabets første Aar, en temmelig udbredt Brevvexling, saavel med Danmarks Geistlighed, som med udenlandske Lærde og christeligsindede Theologer i England, Holland, Sverrig, Norge, Tydskland, Frankrig og

---

¹⁾ Udkom hos Seidelin i 3 Bind. 1828—1830.

Schweiz. Deels af disse Breve, deels af trykte Beretninger uddrager jeg den Udsigt over Bibelens og Christendommens Udbredelse, som aarligen forelæses i det danske Bibelselskabs Generalforsamling, og derefter trykkes. Med mange af Fædrelandets ypperste Mænd er jeg ligeledes ved Bibelselskabet kommen i nærmere Berøring, af hvilke jeg blot vil nævne de Afdøde, Grev Schimmelmänn, Admiral Løvenørn og Confessionarius Liebenberg.

Tillige med Theologien har jeg vedblevet at dyrke de fleste af de Videnskaber og Sprog, jeg i mine yngre Aar havde faaet mere eller mindre Indsigt i. Dog har jeg seet mig nødt til at opgive nogle, saasom af Videnskaberne Mathematik, Physik, Astronomie og selv Botanik, som jeg i Slagelse under Pastor Bastholms Veiledning havde begyndt at studere (og til den Ende lært hele den Linneiske Nomenclatur), og iblandt Sprogene er jeg, hvad det Arabiske og Syriske angaaer, bleven staaende ved Elementerne; men i det Spanske er jeg endog gaaet tilbage. Derimod har jeg fortsat mit Bekjendtskab med den classiske Literatur, og i den tydske, franske, engelske og italienske gives der mig Leilighed til, ved faa Timers daglige Læsning, at holde nogenlunde Skridt med Literaturen og at prise dem lykkelige, som have Tid nok til at studere disse forskjellige Nationers saavel som Grækernes og Romernes Mesterværker. Mig glæder ethvert stjaalet Blik, jeg kan kaste derind. Min store Plan til en almindelig Culturhistorie har jeg opgivet; dog har jeg mange Samlinger dertil, hvilke ogsaa paa anden Maade kunne benyttes, og allerede af mig ere blevne benyttede til andre Øiemed, f. Ex. snart til Udsigter (i theol. Bibliothek) over Grækenlands, Italiens, Spaniens, Portugals, Frankrigs nyere videnskabelige og religiøse Forfatning; snart til Mindeskrifter over berømte Mænd, saasom Fenelon, Gregoire, Herder, Lavater, Niemeyer og Andre. Med Mange saavel af Oldtidens som den nyere Tids store Philosopher, Digtere, Talere og Historieskrivere har jeg gjort Bekjendtskab ved at læse dem i Grundsprogene. I

Æsthetiken havde jeg allerede i Slagelse maattet give Brødrene Aug. Wilhelm og Frederik Schlegel Ret næsten i Alt, naar de bekvæmpede den gamle Skole, der af Rahbek var bleven mig anbefalet som Smagens Norm. Læsningen af Shakespeare aabnede for mit forundrede Blik nye Verdener, hvorom hverken Homer eller de græske Tragikere eller Wieland eller Schiller havde givet mig en Idee. Han staaer endnu for mig som Digterkongen, et Hoved høiere end alt Folket. End ikke for Goethe gjør jeg en Undtagelse; thi hvor mangfoldig og sleben og objectiv han end monne være: et Vidunder, som Shakespeare, er han dog ingenlunde. I det Hele er der vistnok ingen samtidig Digter, der kan sammenlignes med Goethe; men næsten i enhver enkelt Digtart har han fundet enten sin Lige eller Mester, nu i Schiller, nu i Byron, nu i Oehlenschläger. Dette troede jeg at burde oprigtigen anføre, fordi Schlegelernes Roes over Goethe forekommer mig overdreven. Jeg har f. Ex. aldrig kunnet finde i Wilh. Meister den høie Tendents, som hine Kritikere tillægge den. Maaskee er min Smag dertil endnu ei noksom uddannet. Dette bør jeg ansee for muligt, og just for denne Muligheds Skyld staaer min Bekjendelse her, thi jeg vil ikke synes bedre, end jeg er. Kun forundrer det mig, at jeg just om Goethe skal være uenig med de genialske Mænd, hvis Domme om alle andre Digttere have fundet Gjenklang i min Følelse. Noget bidrager det vel til vor forskjellige Mening, at den Schlegelske Skole ei regner det saa nøie med det religiøsmoralske Element i det Skjønnes Gebeet, som min æsthetiske og religiøse Følelse bringer mig til at gjøre. I det mindste maa dette være Grunden, hvorfor Schiller ligger mit Hjerte nærmere end Goethe, hvorfor Walter Scott er mig langt kjærere end Lord Byron, skjøndt jeg vel erkjender, at Goethe i plastisk Fuldkommenhed staaer øverst, og at Byron var født til at vorde sit Lands største Digter (Shakespeare undtagen); men hans moralske og poetiske Excentricitet forstyrrer mig næsten altid Nydelsen af hans genialske

Digte. Jeg seer i ham Jupiters Ørn, som i sin excentriske Flugt idelig brænder sine Fjedre og brændt nedstyrter i Jordens Sumpe. Vi ynke ikke den Faldne; thi hverken fordrer han vor Medynk, ei heller kunne vi villigen skjenke ham den, thi han vilde røve Himlens Lynild og misbruge den til at anrette Forvirring paa Jorden. O! hvad vilde Byron have været for en Digter, naar han med sin skabende Phantasie havde forenet W. Scotts Genialitet og jomfruelige Reenhed! — Denne korte Episode fik Plads her, dels fordi jeg har syslet meget med den skønne Literatur (i en halv Snees Aar, omtr. 1808—1818, var jeg saa godt som ene den æsthetiske Recensent for Dansk Literaturtidende, ligesom jeg og flittigen dertil har leveret theologiske og philologiske Recensioner), dels fordi Poesien tillige med Theologien og Historien har skjenket mig de høieste intellectuelle Glæder. Maaskee har jeg ogsaa af Naturen Anlæg til Digtekunsten. Det Lidet, jeg deri har frembragt, kostede mig i det mindste ingen Møie. At jeg ei har digtet mere, har især sin Grund i Beundring for de store Digttere, hvilke jeg ikke kunde haabe at naae; og ligesom jeg i Alting afskyede Middelmaadigheden, saa fornemmelig i Poesien. Det har allerede i mange Aar kun været paa Fædrelandets Festsdage, at Musen har gjestet mig, eller og naar Beundring for dets store Mænd aflokkede mig en Mindesang eller en poetisk Charakteristik (af saadanne har jeg optaget en Samling i Mnemosyne 1ste Bind). Men ligesom min Muse, saaledes tog ogsaa mit historiske Studium tidligen en patriotisk Retning. Jeg taler her ei om mine Granskninger i mit specielle Fag, Kirkehistorien; thi det forstaaer sig selv, at de maatte være universelle; men jeg sigter til det, jeg har udarbejdet horis subsecivis. Det hører næsten alt til Fædrelandets Historie. Dette gjælder navnlig om mine Bidrag til historisk Calender (3 Aargange i Forening med Etatsraad Engelstoft 1814—1817) og om Mnemosyne (4 Bind 1830—1833), i hvilke tvende Værker jeg ogsaa har leveret adskillige Biographier

af berømte danske Mænd. Jeg har desuden Tid efter anden udarbejdet endeel andre Levnetsbeskrivelser, og det er mig en kjær Tanke, om hvis Iværksættelse jeg har det bedste Haab: engang at udgive et Danmarks Pantheon, eller navnkundige Danskes Levnetsbeskrivelser, tilligemed en Udsigt over Fædrenelandets Historie¹⁾.

1) Min store Lyst til at forherlige Fædrenelandets Worthies har oftere paadraget mig literær Strid og een Gang tillige en aabenbar Uretfærdighed, nemlig i A. 1818, da jeg tilligemed Flere concurrerede til den Bülovske Priis for en Lovtale over Daniel Ranzau. Selskabet for de skønne Videnskaber forkastede alle de indkomne Priisskrifter, og mit — som rostes for dets historiske Værd — navnlig, fordi det ikke var veltalende nok. Der aabnedes en ny Concours, i hvilken Pastor Tetens's Lovtale vandt Prisen. Jeg, som fandt Selskabets Kritik ugrundet, indlod mig ei paa den nye Priiskamp, men udgav 1818 mit Mindeskrift, hvilket fandt Publicums Bifald, og af Professor Falck optoges (i tysk Oversættelse) i Kieler Blätter 1819, 2ter Band. Jeg omtaler denne Sag her, ikke fordi den tilføjede Uret længere krænker mig, men for at anbringe den Forsikkring: at jeg med Forsæt tilsidesatte den Art af Veltalenhed, som hiint Selskab kun altfor længe havde anbefalet, og som Hr. Tetens (til Skade for sit Arbejde) var saa klog at hylde, nemlig det opskruede, pathetiske, al ægte Historie undergravende Lovtalesprog, som de franske Eloger under Ludvig XIV bragte i Moden, og som man i de fleste Lande langt ned i det 18de Aarhundrede vedblev at efterligne. Jeg vilde ved mit Mindeskrift give den gode Smag i vort Fædreneland et Stød fremad. Jeg valgte dertil de høieste Toner, som Historiens Værdighed tillader, men vogtede mig omhyggeligen for Alt, hvad der nærmede sig til Svulst. Jeg kjendte meget vel Faren ved at byde et Selskab med Ludvig XIVdes Smag et beskedent dansk Mindeskrift istedenfor en forfængelig fransk Elog; men jeg ud-satte mig gjerne derfor; thi deels skrev jeg ikke nærmest for Priisens, men for Heltens Skyld; deels havde mine Venner P. E. Müller, Engelstoft og Thorlacius — Mænd, som forstode sig baade paa Historie og Veltalenhed — i Forveien forvissat mig om, at mit Priisskrift var, som det burde være, og følgelig, under Forudsætning af kyndige Dommere, vilde blive kronet. Selskabet tog mig min Fortale meget ilde op, og baade det selv og dets Forfægter, Dr. J. K. Høst, udgav Kritik derover; men om endog enhver af disse (ugrundede) Anker var gyldig, maatte Skriftet endda være godt; thi alle Udsættelserne angaae kun enkelte Ord, som kunde være rettede med et Pennestrøg.

Tilligemed dette Værk og Mnemosyne anmeldte jeg for et Par Aar siden et tredie af beslægtet Indhold: en Udsigt over Danmarks National-Literatur med Hensyn til den øvrige Culturhistorie. Dertil har jeg samlet i mange Aar og læst det meste, som dertil udfordres; men kort efter Anmeldelsen indtraf i A. 1830 en Begivenhed, som paalagde mig nye literære Forpligtelser, og derved forhalede Udarbeidelsen af de samlede Materialier. Jeg sigter hermed til Biskop Münters uventede Død og Dr. P. E. Müllers Udnævnelse til hans Eftermand. Enhver af disse Forandringer skaffede mig et nyt og betydeligt Arbeide. Sal. Münter havde, da han døde, udført sin Kirchengeschichte von Dännemark und Norwegen indtil Reformationen; hans Forlægger, Hr. Vogel i Leipzig, lod mig anmode om at fortsætte Værket igjennem de 3 sidste Aarhundrede, og ieg ansaae det baade for en Pligt og for en Ære at opfylde dette Ønske, saasart Tid dertil forundes mig. Det andet Hverv, som overdroges mig, kom fra min mangeaarige Ven, Hr. Professor Müller, der som Biskop ei længere kunde udgive Dansk Lit. Tidende, og helst ønskede mig til sin Eftermand. Jeg tiltraadte Redactionen i April 1830; dog kun med Løfte om at continuere til Aarets Ende; imidlertid vedblev jeg ud over denne Termin, for at ikke dette ved sin Alder saa ærværdige og ved sin Tendents saa gavnlige Tidsskrift af Mangel paa en nidkjær Forstander skulde gaae ind. Jeg havde desuden i 20 Aar været en flittig Medarbeider og syntes som Saadan at burde tage mig af den Forladte, der, efter en næsten 100aarig Existens, havde sin Nød med at bestaae ved Siden af den ungdommelige Medarbeiderske: Maanedsskrift for Literatur. Tidligere var jeg Medarbeider i Journal for udenlandsk Literatur, hvilken udkom i Krigsaarene, da fremmede Journaler her vare for kostbare, og hvori jeg — efterat B. Thorlacius var fratraadt — besørgede den philologiske Deel.

Da den lærde Theologie, foruden en historisk og philologisk Side, ogsaa har en philosophisk, saa kunde jeg allerede som Theolog ikke tabe Philosophien af Sigte. Dette har jeg heller ikke gjort, siden jeg blev Professor; men vistnok tilsidesatte ieg dette Studium i de Aar, jeg var Conrector. Derfor har jeg heller ikke stadigen fulgt den tyske Philosophies Udvikling i det 19de Aarhundrede. Kants Hovedskrifter læste jeg i mine akademiske Aar; men de nyere Systemer kjender jeg langt fra ei saa nøie. Kun Fichtes, Schellings, Steffens's og Jacobis Hovedskrifter har jeg studeret. Fries' og Hegels Systemer kjender jeg blot historisk. Da disse kom til Anseelse, var min Interesse for Skolephilosophien kjølnet. Den ivrige Kantianer, Professor Gamborg, havde allerede tidligere gydet Vand derpaa, og Syslen med heterogene Gjenstande fuldendte, hvad Riisbrighs og Treschows Veiledning havde begyndt — at gjøre mig til en Eklektiker. Man kommer paa denne Maade let derhen, hvor selv den dybsindige, Kant saa hengivne Digter kom:

Welche wohl bleibt von allen den Philosophien? Ich weiss
nicht.

Aber die Philosophie, hoff ich, soll ewig bestehn.

Schiller.

Af udvortes Anledninger var der tvende, som paa forskellige Tider førte mig tilbage til Philosophien: den første var, at ieg som ung Professor med stor Fornøielse og Nytte hørte alle de Forelæsninger, som den smagfulde Tænkter N. Treschow holdt for provectores, den anden var, at jeg nogle Aar derefter paatog mig at læse Moral for Prof. P. E. Müller. Hans Lærebog i den christelige Moral fordrer, som bekjendt, nøie Kundskab om den kritiske Philosophie. Paa denne Tid udvidede jeg i andre Retninger mine philosophiske Kundskabers Kreds, for at kunne foredrage Videnskabernes almindelige Encyclopædie, hvilken, saavidt jeg veed, ei tilforn er bleven

doceret her ved Universitetet. Skjøndt jeg for dette Collegium, som privat, lod mig betale, og gjentog det, indtil Prof. Sibbern blev ansat, havde jeg dog neppe under 70 Tilhørere. Endelig udgik der den tredie Opfordring til mig i Foraaret 1830, da min forhenværende Collega, Dr. P. E. Müller beskikkedes til Biskop i Sjælland, og det af den kongl. Universitetsdirection blev mig overdraget — indtil en ny Professor Philosophiæ kunde beskikkes — at overtage Hr. Biskop Müllers næsten i 30 Aar havde partes i det philosophiske Facultet: nemlig at læse over den practiske Philosophie og deri examinere til examen philosophicum. Dog — dette midlertidige Hverv varede kun eet Aar, da min Ven, Prof. Poul Møller allerede i Sommeren 1831 tiltraadte sit Embede ved vor Høiskole. Herefter vil jeg ikkun ved enkelte Leiligheder blive »udlaant» til det philosophiske Facultet (som jeg spøgende pleier at kalde det, naar jeg bæres med et og andet Hverv for denne hæderlige Corporation) f. Ex. ved Examina i en eller anden Collegas Forfald (jeg har saaledes oftere examineret i Hebraisk, i Historie og Geographie, i Philosophie m. m., deels til første, deels til anden Examen) eller ved Magister- og Doctor-Promotioner (jeg har mangan Gang været opponens ordinarius, snart in historicis, snart in linguis orientalibus, f. Ex. i den svære Dyst med Dr. Damppe, snart in philosophicis, f. Ex. i den alvorlige Disputationsact mod Hr. Bibliothecar Repp, der ikke erholdt Magistergraden, fordi hans usømmelige Forsvar paadrog ham Universitetets Irettesættelse). Herefter vil dette vel sjeldnere finde Sted. Derimod er en ny philosophisk Disciplin tilfaldet mig i mit eget Facultet, i det mindste interimistisk, saalænge Biskop Fogtmanns Plads er ubesat, nemlig den christelige Apologetik, hvilken jeg just nu (i Sommeren 1832) foredrager første Gang.

Løvrigt vil man let formode, at, da det er deels Moralphilosophien, deels den almindelige Religionsphilosophie, som meest interesserer mig, saa har jeg en vis Forkjærlighed

for den skotske Skole, ligesom for de engelske Apologeter. Ved at betragte den Klarhed, som hersker hos de bedste danske Philosopher, f. Ex. i Christian Hornemanns, Treschows, J.P.Mynsters, A.S. Ørsteds, P.E. Müllers Skrifter, nødes man til at antage et naturligt Slægtskab imellem dem og Skotterne. Kun gjælder dette ei om H. Steffens. Han var ved Naturanlæg bestemt til at vorde, — hvad han blev ved Valg — en tydsk Philosoph. Til ligemed de nævnte Mænd, som jeg skylder saameget, hører Plato blandt de Gamle, og Leibnitz blandt de Nyere til mine Yndlingsforfattere. Derimod har jeg aldrig kunnet sympathisere med de franske Philosopher fra det 18de Aarh., ihvormeget end Stilens Ynde hos Diderot, Voltaire, Helvetius o. fl. lokkede mig. Kun af Rousseau var jeg som Student en stor Tilbeder. Siden har min Enthusiasme for ham lagt sig betydeligt, da jeg blev bedre bekendt, dels med hans Sophismer, dels med hans Uretfærdighed imod Christendommen, dels med de mange Pletter i hans moralske Charakter. Derimod holdt Fenelon, Pascal, Mad. Stael-Holstein o. fl. sig stadig i min Yndest; men aldrig havde jeg ventet, at opleve en saadan Epoche i den franske Literatur, som de sidste Aar have medført baade for Philosophien og Æsthetiken. Royer Callard, hvem jeg længe har elsket (ogsaa som en ædel Statsmand) har stiftet en Skole, hvis Værker høiligen glæde mig. Jeg læser studsende med hele det dannede Europa de uforlignelige improviserede Foredrag, som Cousin, Guizot og Villemain holde over Philosophie, Historie og skjøn Literatur. I Sandhed, dersom disse Stemmer sætte det igjennem, at vorde den franske Literaturs Organ, saa ville Danmarks Mesterværker snart finde Oversættere og følende Læsere i Frankrig, ligesom Shakespeares og Goethes allerede have fundet det. At have oplevet denne Forandring hos et Folk, som jeg lider saa vel formedelst dets sunde Forstand, Vittighed og Belevenhed, hører til mit Livs behageligste Erfaringer.

Endnu kjærere var det mig dog at være Øienvidne til den raske Udvikling af vort eget Folks Kræfter under Sjette Frederiks faderlige, alt Godt fremhjelpende Regjering. Jo mindre hans aabne Færd og redelige Hjerte fandt Gjenklang i den europæiske Politik, og jo haardere han efter Napoleons Fald blev straffet, fordi han havde været de Forbindelser tro, som Englands Uretfærdighed (1807) tvang ham til at indgaae: desto fastere hængte alle retskafne Danske ved denne ædle Konge, og desto større var vor Glæde, naar upartiske Udlændere erkjendte, hvilken høi Plads han, uagtet sit Lands Indskrænkning, indtager blandt Europas Regenter. Denne Fryd blev ogsaa mig tildeel i den Tid, Frederik 6 bivaanede Congressen i Wien. Tydske Lærde, som tilskreve mig i anden Anledning, kunde ikke noksom lykønske mig og alle Danske med det gunstige Indtryk, som vor Konges Personlighed, hans Oprigtighed, hans sunde Forstand, fordringsfri Væsen og mangehaande Indsigter der havde gjort. Saaledes skrev f. Ex. den berømte Theolog Joh. Jahn, da han sendte mig til Foræring den anden Udgave af sin *Introductio in libros sacros Veteris Foederis*, som just udkom, imedens Wiener-Kongressen holdtes. Slige Yttringer vare mig en Balsom paa det Hjertesaar, som Skjæbnens Haardhed og især Norges Fra-rivelse forvoldte alle danske Fædrelandsvenner. Jeg havde fra Barndommen af elsket Norge med dets herlige trofaste Folk, dets Fjelde og Skove, dets Fosser og Bjergværker, lidenskabeligen. Jeg havde som Mand lært at agte mange Nordmænd, at vurdere det skønne, saavel som det gjen-sidig-gavnliges i dette Riges Forbindelse med Danmark. Jeg havde været Vidne til den danske Regjerings næsten utrolige Anstrængelser og Opoffrelser under Krigen for at frelse de brave Nordmænd for Hungersnøden — og nu skulde Lønnen for 400 Aars Troskab og Kjærlighed være en ved udvortes Vold tilveiebragt Skilsmisse. Slig Frem-færd maatte vel oprøre hver dansk og norsk Mands Hjerte. Hvad jeg for min Deel følede derved, har jeg udtrykt i

en Elegie til Saga, som staaer foran det tredie Bind af historisk Calender.

Da Danmarks politiske Anseelse ved disse ulykkelige Begivenheder sank saa betydeligen, maatte dets troe Sønner være desto mere betænkte paa at give det en moralsk og videnskabelig Vægt. Jeg kan ikke troe, at det danske Folks moralske Kraft skulde være aftagen i det 19de Aarh.; thi Religjøsitet og Sædelighed staaer vist ikke nu paa en lavere Punct, end An. 1800. Mangel paa Tapperhed sporedes heller ikke i Krigen, hverken hos Soldater eller Matroser. Men da det er vanskeligt, at overbevise dem, som opfatte de didhørende Phænomener i et andet Lys, saa foresatte jeg mig i historisk Calender ei saa meget, at skildre dette Slags Kjendsgjerninger, som dem, hvorom ingen Tvivl kan være, navnlig Nationens videnskabelige Fremskridt. Den Udsigt, jeg gav over den danske Literatur i d. 19de Aarh., ønsker jeg engang at udvide til en fuldstændig Historie af vor Nationalliteratur (det Værk, som jeg ovenfor har omtalt). Men mit længe paatænkte Forsvar for mit Fædrelands Politik og hele Udvikling i den nyeste ulykkelige Tid har jeg indført i en Afhandling under Titel: Danmarks Stolthed i dets Ydmygelse (Mnemosyne 1ste Bind), hvilken har glædet alle gode Borgere og selv iblandt Fremmede gjort megen Opsigt, hvorom tre tyske Oversættelser vidne; den ene var af den bekjendte Buchholtz, den anden af Capitain v. Jensen i Slesvig, den tredie skal findes i en Bayersk Journal.

Aarene 1813 og 1814, der for vort Fædreland vare saa sørgelige, bragte mig adskillige Forfremmelser; thi 1813 blev jeg Prof. Theol. ordinarius og Medlem af Communitetsdirectionen (dog kom jeg ikke i Consistorium, fordi den der ledige Plads maatte fremdeles holdes aaben, for det mulige Tilfælde, at Dr. Moldenhawer kunde træde tilbage fra Universitetsdirectionen). — I samme Aar tog jeg den theologiske Doctorgrad, og kort Tid efter blev jeg Medlem af det kgl. danske Vidensk. Selskab og af dets

Ordbogscommission. I de 14 Aar, jeg nu har været Medarbejder og Secretair i Commissionen, ere 3 Tomer (3—5) af den store Ordbog blevne færdige fra Pressen; og Forarbejderne til 6te og 7de Tome, hvormed Værket sluttet, ere rykkede langt frem. Tidligere var jeg allerede Medlem af det skandinaviske Literaturselskab og Selskabet for Fædrelandets Literatur og Sprog, til hvis Skrifter jeg oftere har leveret Bidrag. Jeg vil ei trætte Læseren med at opregne de øvrige indenlandske og udenlandske Samfund, hvoraf jeg har den Ære at være Medlem, især da Æren stundom kan være temmelig ufortjent, f. Ex. da jeg fra Goethe selv modtog Diplom som Æresmedlem af det mineralogiske Selskab i Jena, uagtet jeg aldrig i mit Liv har beskæftiget mig med Mineralogie. Af andre Forfremmelser har jeg endnu at nævne, at jeg 1819 blev Assessor i Consistorium, efter sal. Biskop Krog Meyers Afgang, i hvilken Egenskab jeg siden har været 6 Gange Decanus og een Gang Universitetets Rector. Ved mine Collegers Tillid er jeg bleven valgt til Ephorus for Valkendorphs Collegium, Directeur for Professorernes Enkekasse, samt flere Ephorier, endelig, efter Nic. Kalls Død (1823) til Opsynsmand for Universitetets Qvæstur. Dette sidste Embede, som medfører en stor Administration, modtog jeg ei uden Frygt, især da Universitetets Finantser i nogen Tid havde været i Underballance. Denne Frygt har nu forladt mig. Mine fortræffelige Colleger, først sal. Etatsraad Hurtigkarl, lige udmærket ved sin Uegennyttighed og Forretningsduelighed, og siden Hr. Etatsraad Hornemann, hvis samvittighedsfulde Nidkjærhed er noksom bekjendt, har troligen staaet mig bi i at ordne og bestyre det indviklede Pengevæsen. Universitetets Gjeld er betalt; Legaterne ere satte istand til at yde en høiere Rente, end tilforn; en betydelig Fond (henved 120,000 rbd.) til den academiske Bygnings Gjenopbyggelse er grundlagt, og Universitetet i Begreb med at hæve sig langt større og skjønnere af dets Ruiner: kort, Udsigterne ere igjen saa lyse, at mit Qvæstor-Embede, som

jeg kun modtog af Pligtfølelse, nu bringer mig Fornøielse paa samme Tid, da det bestyres med langt mindre Uleilighed, end i Begyndelsen. Saavidt jeg veed, har ingen Theolog før jeg havt dette Embede; herefter vil dette uden Tvivl hyppigere blive Tilfældet, fordi de theologiske Professorer ved Communitetets Bestyrelse blive bekendte med dette Slags Forretninger, imedens de øvrige Faculteter, efter corporum Inddragelse, ingen Anledning have til at lægge sig efter Kundskab om Landoeconomie, Tiendevæsen og deslige.

Et andet Extra-Embede, som jeg for faa Aar siden har nedlagt, skaffede mig i 13 Aar endeel Forretninger; men ogsaa megen Fornøielse, det, at være første Medlem af Directionen for Borgerdydsskolen paa Christianshavn. Da jeg valgtes dertil, levede Stifteren, Abraham Kall, endnu, men han var en udlevet Olding og troede, at Skolen kunde ophjælpes ved at faae en ung Mand til Bestyrer. Her kom det mig vel tilpas, at jeg i 6 Aar havde været Skolemand, og siden med Opmærksomhed fulgt vort lærde Skolevæsen i dets forskjellige Retninger. Hovedmidlet til at ophjælpe Skolen, at ansætte dygtige Lærere, var simpelt, men ikke saa let at iværksætte; thi, da der kun var en Snees Disciple i samtlige studerende Classer, og deraf ikkun 3 i øverste Classe, hvilken især fordrede fortrinlige Lærere, saa vare her gode Raad dyre. Imidlertid vovede jeg at antage de bedste Akademikere, som vort Universitet dengang frembød; snart fik Skolen Tilløb, og ved Hjælp af nogle Legater, som sal. Pastor Fenger og jeg vare saa heldige at skaffe den, kunde vi nedsætte Skolepengene. De ypperlige Lærere haandhævede tillige god Orden og Tugt, saa at det var saare sjelden fornødent, at jeg i min Bestyrelsestid behøvede at dictere nogen Straf eller blande mig i den daglige Detail. Med Forundring havde jeg som Conector oplevet, hvor let det er for en Lærer, som selv opfylder sine Pligter, at holde Orden i sin Classe. Nu erfarede jeg, at det heller ikke er vanskeligt, at vedligeholde

god Disciplin i en stor kjøbenhavnsk Skole, naar man kun er retfærdig og vogter sig for Vilkaarlighed. Det høieste Antal Disciple, Skolen under mig havde, var 100; og da disse vare deelte i 8 Classer, blev Underviisningen i enhver Classe frugtbar og behagelig; thi Middeltallet af Disciple var 12. Skolen eiede alt før min Tid et ikke ubetydeligt Legat af Brock. I Forening med mine Colleger skaffede jeg den et Par tusind Daler af Amsel Meyers betydelige Donationer til det Offentlige; og Hs. Excellence Grev Joach. Godske Moltke oprettede i Skolen, af Godhed for mig, 4 Gratistpladser, ved at skjænke den Renterne af 4000 rdlr. Sølv. Havde jeg tidligere lært at kjende denne Ædling, vilde Skolen have faaet endnu større Andeel i hans Gavnildhed; men det var først i hans 2 sidste Leveaar, jeg havde den Ære at blive personligen kjendt og yndet af ham. Ved at læse nogle af mine Skrifter, især Biographien over Biskop Balle, fattede han Godhed for mig, indbød mig til sig, og sagde mig strax ved det første Besøg: at han, til Beviis paa sin Agtelse for mig, vilde, saa ofte jeg nævned ham en flink, uformuende Dreng af Embedsclassen, betale Skolepenge for ham, og siden stifte faste Fripladser ved den Skole, hvis Bestyrer jeg var. Da jeg nu tilbørligen vogtede mig for at misbruge en saa hæderlig og uindskrænket Tillid, havde jeg indtil Grevens Død (1818) ikkun nævnet 4 Disciple; og saaledes erholdt Skolen 4 Legatportioner, som siden ved den yngre Greves, nuværende Geh. Statsminister A. V. Moltkes, Foundation ere blevne den sikkrede; thi skjøndt jeg fra hans Excellenses Fader intet Skriftligt havde modtaget, men blot mundtlige Tilsagn, viste Grev Vilhelm Moltke sig som en saadan Faders værdige Søn, idet han lod en troværdig Mands Ord gjælde ligesaameget som Underskrift og Seigl. Som bekjendt gaae aarligen Renterne af 50,000 rdlr. S. iblandt de Moltkske Donationer til deslige 50 Fripladsers Betaling i Landets forskjellige Skoler; men de ere saare ulige fordeelte; thi f. Ex. Borgerdydsskolen i Kbhvn har kun 2 Pladser; imedens

Efterslægtens Realskole har 20. At jeg siden fratraadte Bestyrelsen af hiin Skole, der var mig saa kjær, skede ingenlunde af Ulyst; men fordi min Ære tvang mig dertil. Dens Direction bestod af 4 Medlemmer: en Professor fra Kbhvns Universitet, en af Christianshavns Præster, og 2 af Stadens anseeligste Borgere. Saa længe sal. Pastor Fenger levede, var der en fuldkommen Harmonie i Bestyrelsen; men da efter hans Død en anden Geistlig (efter mit eget Forslag) blev Medlem, meldte de tvende civile Directeurer, Grosserer Hammerich og Kornskriver Vogel, sig ud, den ene efter den anden. Det varede ikke længe, førend min nye Collega fordrede, at jeg skulde fraskrive mig min Ret til at vælge og afskedige Lærere ved Skolen. Jeg bemærkede, at jeg herefter som hidindtil gjerne vilde raadføre mig med mine Colleger, og høre deres Mening i dette, som ethvert Anliggende; men jeg kunde ikke fraskrive mig en Ret, som Directionen frivilligen, og uden at jeg tænkte derpaa, havde overdraget mig, og hvis Afstaaelse efter Opfordring maatte synes at vidne om Misbrug, uagtet jeg var mig bevidst, ikke at have misbrugt den, ligesom jeg heller ikke kunde indestaae for Underviisningen i Skolen — hvilket Departement var mit Fag, ligesom Pengevæsenet var min geistlige Collegas — naar jeg ei havde Ret til at vælge Lærere. De borgerlige Directeurer fandt mine Grunde gyldige; men da det geistlige Medlem ei var tilfreds med min Erklæring, og jeg ei kunde afstaae derfra, traadte jeg ud af Directionen, i det jeg anbefalede mine Colleger, at vælge i mit Sted een af de 3 Universitetslærere, Petersen, Clausen eller Hohlenberg, som alle tilforn havde været Lærere ved Skolen. Tilligemed dem vil jeg nævne andre fortræffelige Mænd, som have været antagne af mig, og sædvanligen først forlode deres Lærerplads ved Skolen, naar de bleve kongelige Embedsmænd. Saadanne ere Pastor L. C. Vestengaard i Odense, Pastor J. Nic. Lund, før i Faaborg, nu i Herringe, Pastor Fenger i Slotsbjergby, Dr. Krarup, Rector Flemmer, Adjunct Lindberg, Adj. Thortsen,

Overlærer B. Borgen, Magister Velschov, Licenciat F. Fenger, Adjunct C. F. Ingerslev, Overlærer van Wylich, Philologen Rasmussen, Matematikeren Svenningsen og Flere. Istedetfor at vælge en anden Professor i mit Sted (som jeg udbad mig, og som sal. Ab. Kall, Skolens Stifter, havde bestemt, men rigtignok ikke i noget sanctioneret Document), overgav Directionen kort efter Skolens Bestyrelse til dens første Latinlærer, Dr. Krarup, der nu tillige er dens Forstander, og under hvis Bestyrelse Skolen vedbliver at blomstre.

Fra Udlandet blev jeg undertiden anmodet om, at være Medarbejder ved visse der udkommende Journaler. De fleste Anmodninger maatte jeg af Mangel paa Tid afslaae. Dog har jeg til nogle leveret Bidrag, saasom til Stäudlins og Tzschirners Archiv für alte und neue Kirchengeschichte, Kieler Blätter, Falcks Staatsbürgerliches Magazin, Hallische Allg. Lit. Zeitung etc. Til Heidelberger Studien und Critiken og til Dr. Tholucks Anzeiger var jeg bleven anmodet om Bidrag, men har hidindtil, formedelst mine mange øvrige Sysler, ingen kunnet levere. Ogsaa blev jeg for endeel Aar siden fra Paris indbudet til at udarbejde de danske Artikler til Biographie universelle, men med den Clausul, at de kun maatte være faa. Jeg sendte en Fortegnelse paa omtrent 100 berømte Danske, Norske og Holstenere fra alle Tider og forsikkrede, at færre burde ei optages; men da Redactionen fandt dette Antal altfor stort, og jeg ikke kunde overtale mig til at forbigaae nogle af mine meest fortjente Landsmænd, saa modtog jeg ikke Indbydelsen. Redactionen mente, at vort lille Land umuligen kunde have frembragt mere end en halv Snees berømte Mænd: saa mange Biographier vilde de modtage, men ikke flere. Det var Skade, thi jeg skulde have sørget for Indholdets Rigtighed og Værdighed, ligesom en Collega, igjennem hvem Underhandlingerne førtes, vilde have givet Indklædningen Politur og fransk Sving. Iligemaade er et Tilbud, som gjordes mig fra England i Aaret 1824, hidindtil

blevet uden Resultat. En engelsk Boghandler anmodede mig igjennem Hr. Feldborg om at skrive en Danmarks Historie til Brug for Britter. De tre tilføiede Betingelser vare: 1. at den skulde være forfattet i en liberal Aand. (Man nævnede som Mønster min Biographie af Erkebiskop Svane, hvilken formodentlig er oversat paa Engelsk og har skaffet mig det her omtalte Engagement). 2. at den skulde ende med Aaret 1800. (Englænderne have vel Grund til at ønske deres Forhold til Danmark i det 19de Aarhundrede forbigaaet med Taushed). 3. skulde den være kun eet Bind i Octav. Jeg befandtes strax villig til at indlade mig paa Forslaget, kun forlangte jeg 2 Aar til at udarbeide Bogen; men da Hr. Feldborg, som skulde oversætte den paa engelsk, kort derefter forlod England, har jeg siden intet hørt til et Foretagende, hvilket jeg gjerne havde paataget mig forat lære den store Nation ret at kjende vort Fædrelands Historie, og igjennem den vort Folk, som i gamle Dage tugtede England, men aldrig saa haardt, som det i A. 1807 tugtede det uskyldige Danmark. Disse Exempler ville godtgjøre, at jeg ikke har skyet noget Arbeide eller forsømt nogen Leilighed, hvormed jeg troede at kunne afbetale min Gjeld til det høitelskte Fædreneland.

Endelig staaer tilbage, at omtale den sidste Hædersbeviisning, som er bleven mig til Deel. Denne bør saa meget mindre her forbigaaes, da den er mig et dyrebart Beviis paa min Konges Naade, og det tillige er den, der først gav mig Anledning til at sammenskrive en Autobiographie (hvilken dog var endeel kortere end nærværende). Det var paa Danmarks store Høitidsdag d. 1ste Novbr. 1828, at det behagede Hs. M. Kongen at udnævne mig til Ridder af Dannebrogordenens fjerde Classe. Da Ordenens Indskrift: »For Gud og Kongen« stedse har været mit Symbolum som Christen og Embedsmand, haaber jeg med Guds Hjælp at blive det tro indtil min Død.

Til Slutning maa jeg endnu melde noget om mine huuslige Forbindelser. Forsynet har velsignet disse som

hele mit Liv, skjøndt heller ikke de have været uden store Sorger. Med min første Hustru levede jeg omtrent 20 Aar, da en tidlig Død bortkaldte hende efter svære Lidelser under en langvarig Brystvatersot. Hun døde 1823, efterladende mig 3 Døttre og 2 Sønner. Tvende Børn vare forud gangne bort. De ere nu forenede med deres ædle, fromme Moder i Evighedens lyse Egne. Blidhed og Sagtmodighed med noget Anlæg til Melancholie vare Grundtrækkene i hendes Charakter. Skjøndt hun var opdraget i hvad man kalder et rigt Huus, elskede hun Tarvelighed, og var nøisom og tilfreds under de store Indskrænkninger, som Krigen gjorde fornødne for mig ligesom for alle Embedsmænd. Min aarlige Løn var dengang 800 Rdlr. Disse bleve tilsidst formedelst Coursens Forværrelse til mindre end 20 Species. Jeg ømmedes ved at opbruge hele hendes Arv (hun arvede 1809 henved 20,000 Rdlr. efter sin salig Fader), men ihvor meget vi sparede, var det svært, at tilveiebringe blot de første Fornødenheder. Viin, Caffe og desl. var aldeles forviist af vort Huus ligesom af alle lignende, og da Lægen engang ordinerede Viin til et sygt Barn, erindrer jeg tydeligt, hvad Anstrængelse det kostede mig, at skaffe de 20 Rdlr. D. C., som en Flaske Viin dengang kostede. I hendes sidste Leveaar vare Embedsmændenes Kaar igjen noget forbedrede, saa hun i sin lange Sygdom kunde have alle de Beqvemmeligheder, der saa meget lindre Smerterne. Iblandt hendes efterladte Børn vare 2 smaae Piger, der meest trængte til en kjærlig Moders Tilsyn, og dannende Haand. En saadan skaffede jeg dem, ligesom mig og mit hele Huus en sand Støtte og Velsignelse, da jeg i Aaret 1825 indgik nyt Ægteskab med Christine Sophie Kellermann, der i mange Aar havde været en Veninde af vort Huus.

Hun er en Datter af Justitsraad Kellermann, Amtsforvalter m. m. i Neumünster, og af Maria Magdalene Broager, og var den ældste Datter af 12 den Gang levende Børn. Hun har født mig to Døttre og een Søn, saa at jeg nu har

8 Børn i Live, af hvilke de to ældste Sønner ere Studenter. Blandt alle jordiske Goder takker jeg Gud mest for den sjeldne Lykke, at have givet mig til Ledsagerinder paa Livets Bane to saa fromme, blide, trofaste, forstandige Qvinder, og med dem en talrig og sund Børneflok.

Ved at agte paa Menneskenes Færd og ved at skrive mange Biographier er jeg bleven overtødet om den store Rolle, Temperamenterne spille i Menneskelivet. Jeg tør da heller ikke tie om mit eget Temperament, ihvorvel dette er saa blandet, at jeg neppe selv veed, hvilken Bestanddeel er forherskende, enten den sangvinske eller cholericke eller melancholske. Af Phlegma derimod troer jeg at have lidet eller intet. Tidligen har jeg begyndt at prøve mig selv. Jeg mener ogsaa nu at kjende mig temmelig nøie, og den mangeaarige Øvelse, jeg har havt i at skildre fremmede Charakterer, vilde vel ogsaa lette mig Opfatningen af min egen Charakter. Men paa dette Sted vilde dog en saadan Skildring uden Tvivl befindes upassende; jeg vil derfor blot sige: at da jeg dagligen arbejder paa at danne lærde, redelige, oplyste, beskedne og gudfrygtige Lærere til den danske Kirke, saa maatte jeg staae beskjemmet for mig selv, mine Medborgere, min Konge og min Gud, dersom jeg ei alvorligen bestræbte mig for at give mine Tilhørere et godt Exempel og saaledes vise dem, ei alene hvorledes en Religionslærer bør tale, men ogsaa hvorledes han bør handle og indrette sit hele Forhold. Jeg agter Genie, Lærdom, Veltalenhed og alle Aandens Gaver høit; men det første, jeg spørger om hos den Lærde og den Ulærde, hos den Talentfulde og Eenfoldige, er: om hans Sæder ere rene og hans Tænkemaade retskaffen?

Med denne Bestræbelse forbandt jeg stedse en anden, nemlig, at foredrage Christendommen reen og uforfalsket, følgelig saadan som Christus og Apostlene have efterladt os den i det Nye T.s hellige Skrifter. Kun den, der gjør det, fortjener Navn af en evangelisk Theolog. I Tider som de nærværende, der saa stærkt bevæges deals af en dristig

philosophisk Granskning, deels af en længe undertrykt, men derfor desto kraftigere religiøs Følelse, er dette ingenlunde saa let, som det var i den protestantiske Kirkes foregaaende Aarhundreder. Ogsaa havde den kantiske Philosophie i mine yngre Aar tildeels forrykket mig det rette Standpunkt, hvorfra Aabenbaringen bør bedømmes; men ved fortsat Studium vandt jeg min Barndoms lyksaliggjørende Overbeviisning om Christendommens guddommelige Herkomst tilbage, og da denne Overbeviisning nu hviler paa strængt prøvede og gyldig-befundne Grunde, kan den desto lettere meddeles andre, hvorfor jeg ogsaa tillader mine Tilhørere i mit Disputereselskab at fremsætte endog deres dristigste Indvendinger imod vort kirkelige Lærebegreb. Derved gives mig Leilighed til at oplyse de Vildfarelser, falske Anskuelser og overilede Slutninger, hvoraf hine Indvendinger sædvanligen have deres Oprindelse. Med Magtsprog og anden Autoritet undertrykkes ingen Tvivl. De bringes i det høieste til Taushed; men derved opnaaes ei andet, end at de desto mere nage det ængstede Sind. Ligesom Fornuften er den Evne, hvorved vi komme til Troen: saaledes kan den christelige Aabenbaringstro kun forsvares ved Fornuftens Hjælp. Derfor har jeg ligesaa lidet kunnet bifalde de Theologer, som ivre imod Fornuften og befrygte Fare for Troen af videnskabelig Granskning, som jeg kan slutte mig til dem, hvilke man sædvanligen kalde Rationalister, fordi de ophøie den menneskelige Fornuft over Aabenbaringen, da denne dog er et Værk af den guddommelige Fornuft, hvilken i sin Totalitet og Klarhed nødvendig maa overgaae de enkelte Gnister af samme, som ere nedlagte i ethvert Menneske, men som her tillige ofte hindres i deres Udvikling, og, selv udviklede, saare ofte fordunkles af Lidenskaber og Begjærligheder. Ved disse Grundsætninger haaber jeg at have undgaaet saavel Vantroens Scylla som Mysticismens Carybdis. Mine Grundsætninger har jeg stedse aabent vedgaaet saavel i mine Forelæsninger som i mine Skrifter. Man vil derfor endnu i de første Bind af theologisk Bibliothek

finde nogen Usikkerhed i filosofiske og dogmatiske Anskuelser, hvilken tyder paa en Vaklen mellem den rationalistiske og supranaturalistiske Opfattelse af Christendommen. Med den modnere Alder og den dybere Granskning er min Overbeviisning om en Aabenbarings Nødvendighed og den christelige Aabenbarings Guddommelighed bleven mere og mere befæstet. Maatte det lykkes mig engang ved min Banes Slutning at efterlade mig en talrig Skole af ligetænkende Disciple, da vilde jeg ansee dette for mit Livs største Lykke og mine Bestræbelsers bedste Frugt.

*   *
*   *

Et Aarstid efter at Professor Jens Møller havde lagt sidste Haand paa denne Selvbiografi, døde han, 25. Novbr. 1833, kun 54 Aar gammel. Hans Enke overlevede ham i mere end 50 Aar. Af hans Skrifter vil »Mnemosyne, eller Samling af fædrenelandske Minder og Skildringer«, I—IV Kbh. 1830—33, sikkert overleve ham længst, særlig fordi en Del af dette Skrift er bygget over ret omfattende Arkivstudier, og den Slags Skrifter antikveres ikke let, selv om Eftertiden finder adskilligt baade at tilføje og at rette i dem.

Om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn.

Ved **Holger Fr. Børdam.**

I Anledning af det Spørgsmaal, som Biskop Skaar foran, S. 222, har fremsat angaaende den ovennævnte Forfatter, har Pastor Jantzen i Gjentofte henledet min Opmærksomhed paa, at der ved Slutningen af det 16de Aarhundrede levede en Mand af dette Navn i Kjøbenhavn, som man med ikke ringe Sandsynlighed kan tænke paa, naar det gjælder at udfinde, under hvilke Forhold den ovennævnte Jacob Madsen har levet. Hidtil har man nærmest kun kjendt ham som Oversætter af den skotske Digter David Lindsay's poetiske Skrifter. Men dette Foretagende er unægtelig et for sin Tid saa betydningsfuldt Rimværk, baade med Hensyn til Form og Omfang, at det er fuldt berettiget, om man gjør sig nogen Ulejlighed for at udfinde, hvad det har været for en Mand, der har udført dette store og vanskelige Arbejde, da han har skilt sig saaledes derved, at han utvivlsomt maa nævnes som en af de betydeligste danske Stilister og Rimsmede ved Slutningen af Reformationens Aarhundrede.

Den Bog om Monarchier, som Jacob Matzsen hafver
Af Skotsk paa Dansk udsat, med grundig' Ord oc Gafver,
Udvjser oc, hvad Kraft der boer i Danske Maal,
Naar Dicteren med Fljld vel pryder eget Skraal.

Saaledes synger Hans Mikkelsen Ravn (1661) i sin Udsigt over den danske poetiske Litteratur¹⁾, idet han dog for Rimets Skyld kommer slemt afsted med det sidste Ord, der sikkert heller ikke paa hans Tid har været et ret passende Udtryk for Tanken, om det end ikke har lydt saa skurrende som nu til Dags. — Hvem var da nu den »Jacob Mattssøn Kiøbenhaffn« som 1591 »aff Latine paa Danske Rijm« overførte hint Værk?

Pastor Jantzens Formodning er, at han er identisk med den Jacob Madsen, tidligere Præst i Gjentofte, der bevislig levede i Kjøbenhavn i det sidste Decennium af 16. Aarhundrede. Og da der ikke er nogen anden litterært dannet Mand af dette Navn, som samtidig vides at have levet her, og paa hvem der kan tænkes, maa jeg tiltræde denne Formodning, der næsten hæves til Vished ved den Omstændighed, at den forhenværende Præst i Gjentofte fra Nytaar 1592 — altsaa fra den Tid ovennævnte store Rimværk var udkommet — og indtil sin Død oppebar en aarlig Statsunderstøttelse²⁾, noget der ellers paa hin Tid var en ganske udsædvanlig Indrømmelse til en afskediget Præst.

Hvad vides der nu ellers om denne Jacob Madsen? Ja det er ikke meget! Det staar fast, at 1561 var der en Hr. Jacob Præst i Gjentofte³⁾ — formodentlig den nævnte Mand. Aaret efter (20. Febr. 1562) fik Mag. Jacob Nielsen, Sognepræst ved Nicolai Kirke i Kjøbenhavn, kongeligt Løfte om at nyde Indtægten af Gjentofte Præstekald mod at holde en Kapellan der til Embedets Besørgelse, »dog skulde M. Jacob intet befatte sig med Gjentofte Sogn og Præstegaard, førend den Person, som nu er Sognepræst sammesteds, bliver med et andet Kald forsørget«⁴⁾. Om det nu

1) Hist. Tidsskrift, 3. R. IV, 560.

2) J. Grundtvig, Meddel. fra Rentekammer-Archivet 1873—6. S. 196.

3) Kirkehist. Saml. 4. R. I, 444.

4) Ny kirkehist. Saml. III, 594.

er lykkedes at faa Hr. Jacob i Gjentofte til at vige, for at den som Prædikant meget ansete Mag. Jacob Nielsen kunde faa Indtægten af Embedet, vide vi ikke. I alt Fald døde den sidstnævnte allerede 1571¹⁾. Aaret iforvejen (30. Juli 1570) var Gjentofte Kirke henlagt under Helliggejst Hus i Kjøbenhavn²⁾, saaledes at Forstanderen for dette Hospital (det senere Vartov) fik Patronatsret til Kirken og dermed Ret til at kalde Præsten, men dog ikke Ret til uden lovlig Grund at fjerne ham fra Kaldet. Dog maatte det ligge i Hospitalets Interesse snarest mulig at faa den daværende Præst bort, da man saa kunde lade Hospitalspræsten i Kjøbenhavn besørge Embedet i Gjentofte og trække Indtægten af Præstegaarden ind under Hospitalet.

I Mangel af sikkert afhjemlede Efterretninger om, hvorledes Hr. Jacob Madsen er bleven skubbet ud af Gjentofte Præstegaard, maa et Sagn træde til Hjælp, med hvilket det gaar, som saa ofte med Sagnene, at det kan være uefterretteligt i flere Henseende (med Hensyn til Navn, Tidsbestemmelse m. m.) og dog indeholde et Minde om Begivenheder, der en Gang have sat Sindene i Bevægelse. Sagnet vedrørende Præsten i Gjentofte er hentet fra en Optegnelse blandt E. Pontoppidans Collectanea til hans Kirkehistorie³⁾ og stammer fra P. Resens haandskrevne Atlas Danicus⁴⁾, der vistnok har faaet denne Efterretning, som saa mange andre, ved Meddelelse fra Præsten paa vedkommende Sted. Den lyder saaledes:

»Anno 1580 blef Hr. Henrich, Præst til Gientofft, som den gang var combineret med Wartow Hospital⁵⁾, satis injuste afsatt, fordie han sagde til en løsagtig Qvinde i

1) Ny kirkehist. Saml. III, 603.

2) Danske Kirkelove, II, 144.

3) Thottske Saml. 1574, 4°, p. 705.

4) Se Dän. Bibl. II, 37.

5) Saaledes kan ingen samtidig Hjemmelsmand have udtrykt sig, da Helliggejst Hospital først senere (i Chr. IV's Tid) blev flyttet til Vartov ved Strandvejen.

Skriftestolen: I maatte ligesaa gjerne gaae til en Elletrunte som til Skrifte, ald den stund I ey bedrer eders syndige Levnet. Ob qvæ verba ab officio dejectus est, impense illuc juvante viro qvodam magnæ auctoritatis, cui scortum hoc corporis sui vendiderat obseqvium«.

Jeg formoder, at det rigtige, der kan være i denne Notits, gjælder Hr. Jacob og ikke Hr. Henrik, og dette synes at bekræftes af Gjentofte Kirkebogs Præsterække, der (ifølge Pastor Jantzens Meddelelse) begynder saaledes:

1. Henrik, tillige Hospitalspræst i Kbhvn.
2. Jacob, der blev afsat.

Hvad Aarstallet, angaar, tager det sig unægtelig besønderligt ud, at en Præst 1580 blev afsat for Udøvelse af Kirketugt mod en usædelig Kvinde, eftersom der den 11. Juni s. A. udgik en kgl. Forordning, hvorved Præsterne truedes med Embedsfortabelse, dersom de saa' gennem Fingre med, at nogen adelig eller uadelig Person i deres Sogne levede i Skjørlevned¹⁾. Har Gjentofte-Præsten handlet, som ovenfor er antydet, synes han snarere at have gjort sig fortjent til Belønning end til Straf. Imidlertid er det dog sikkert, at den forhenværende Præst i Gjentofte, Hr. Jacob Madsen, efter at have mistet sit Embede, levede i saare trange Kaar i Kjøbenhavn med Hustru og Børn; men nogen Vanære synes ikke at have hvilet paa ham; ikke blot modtog han, som ovenfor er berørt, fra 1592 »paa Grund af sin store Nød og Armod« en Statsunderstøttelse »til Husleje« — rigtignok kun paa 10 Daler aarlig — men da han 1597 paa Landemodet i Roskilde »for Guds Skyld« bad om Hjælp i den dyre Tid, gik Biskoppen i Forbøn for ham, og alle Provsterne lovede »at være hans Bud« til Præsterne og at fremsende til Kjøbenhavn, hvad de vilde yde ham til Hjælp²⁾.

¹⁾ Danske Kirkelove, II, 310 ff.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 42

At nu denne Mand, der synes at have været en bedre Skjæbne værd, har søgt et lidet Erhverv ved litterær Virksomhed, kan synes meget rimeligt, og vi kunne da ogsaa paavise flere smaa opbyggelige Skrifter fra hans Haand af den Slags, som let afsattes af Bogførere, dels fra deres faste Udsalgssted i Kjøbenhavn, dels fra deres Markedsboder omkring i Provinserne. Til den Art Litteratur hørte dog ikke den ovenfor nævnte Oversættelse af den skotske Digter; thi om end en Del af Indholdet vedrører religiøse og særlig moralske Emner, er den store Bog dog ingeniunde let læst, ikke at tale om, at den maatte koste mere, end Menigmand i Regelen kunde overkomme. Om dette mærkelige Skrift er der givet nogle Meddelelser af R. Nyerup i »Den danske Digtekunsts Historie« II, 88 f. Men angaaende Oversætteren veed han ikke at oplyse noget. Værkets Historie er i Korthed følgende. En ung Skotte, Anders Robertson fra Aberdeen, var — vistnok i de sidste Aar af Kong Frederik II's Tid — kommen til Kjøbenhavn for at studere og synes at have opholdt sig her i flere Aar, da han i en Fortale til Jacob Madsens Oversættelse af Lindsay (dat. Kbhvn 20. Juli 1591) med Taknemmelighed omtaler, at han, skjønt Udlænding, var bleven »forsørget og underholdt her udi Universitetet«, hvilket vil sige, at han var bleven optaget blandt Alumnerne i Kommunitetet¹⁾. Under Opholdet i Kjøbenhavn maa han være bleven kjendt med Hr. Jacob Madsen, hvad let kunde ske, da den litterære Kreds ikke den Gang var større, end at alle kunde kjende hinanden. Han maa have lovprist Lindsays Digte for sin kjøbenhavnske Ven og anbefalet deres Overførelse i det danske Sprog. Men da Hr. Jacob ikke forstod Skotsk, maatte And. Robertson først oversætte Versene paa Latin, inden Jac. Madsen kunde omstøbe dem i danske Vers. Naar man tager Hensyn til Værkets Omfang, synes dets

¹⁾ Mulig er han den Robertus, som i Decbr. 1587 forekommer blandt Kommunitetsalumnerne, ja endog synes at have været dets Formand (præpositus). Rørdam, Kbh. Univ. Hist. II, 690.

Overførelse til Dansk at forudsætte et fleraarigt Samarbejde mellem de to Mænd, som vare Redskaberne dertil. Endelig 1591 forelaa det anseelige Værk — af And. Robertson til-egnet de fire Regeringsherrer, Niels Kaas, Peder Munk, Jørgen Rosenkrantz og Hack Ulfstand¹⁾ --- for Offentligheden under følgende Titel:

Dialogus eller en Samtale, imellom Forfarenhed oc en Hofftiener, om Verdens elendige væsen, oc begribes vdi fire Bøger om Monarchier. Fordum screffen paa Skotske aff Velbyrdige Herre, Herr Daud Lyndsay, Ridder de monte etc. Oc nu nylige transfererit aff Skotske maal paa Latine, ved Anders Robertson, født i Aberdijn i Skotland, oc siden aff Latine paa Danske Rijm, ved Jacob Mattssøn Kiøbenhaffn, Aar 1591. Effter Fortalen skal findes it Register, vdi huilcket ydermere for-fattis de synderlige Hoffuitstykke, som indeholdis i denne Bog. Kbh. 1591. 4°. (210 Blade).

Som Titelen er lang, saa er Bogen det ogsaa, og nu vilde man sikkert blive træt, om man skulde læse den helt igjennem. Et af Afsnittene hedder: »En Papegoyes Testamente oc Klagemaal, som vaar Kong Jacob den Femte i Skotland en kier oc behagelig Ful«. Som en lille Prøve af hele det store Rimværk kan et Stykke af det nævnte Afsnit her meddeles, efter at det først er bemærket, at Digtet er indledet ved en Skildring af, hvorledes de ældre skotske Digtere havde saa godt som udtømt alle poetiske Emner; derpaa fortsætter Forfatteren saaledes:

Der for, om ieg end haffde forstand,
 Huilcket ieg mig ey vil giffue,
 Jeg suer ved S. Hans den hellige Mand,
 Jeg veed skøt intet at scriffue,

¹⁾ Af Rentekammeret udbetaltes der 2. Aug. 1591 Andr. Robertson 10 Dlr., fordi han havde foræret den udvalgte Konge Bogen.

Thi i Eloquentiæ Hawe er intet læffnt,
 Vden bare Stocke oc Stene,
 Alle prydede ord ere henplockit iæffnt
 Ved disse Poeter saa rene,
 Oc effter ieg ey andit finder at scriffue,
 Synderlig i disse dage,
 Da acter ieg eder nu for at giffue
 En saargiort Papegoyes klage.

— — — — —
 — — — — —
 En Papegoye vaar Kongen presenterit,
 Oc hans Naade vaar der mit forærit,
 Stor lyst hæffde hand aff hans sang oc spil,
 En lystigere Ful kunde aldrig vere til.
 Den Ful antuorded Kongen mig met flijd,
 Som vaar hans ydmyge Tienere den tid,
 Jeg optuctede hende oc fitelig,
 Lærde hende at tale konstelig,
 At pibe oc lege oc sig at lætte,
 Den ene Fod for den anden at sætte.
 Hun vaar oc tilbøyelig aff Natur
 At effterfølge alle andre Creatur,
 Hun lod sig høre med underlig Rey,
 Endog ieg saadant lærte hende ey,
 Hun sang effter Fule store oc smaa,
 Oc alle, det hørte, maatte vndre der paa,
 Hun sang som en Draasel lystelig,
 Gol som en Hane haardelig,
 Som en Glente pippede oc lod sig mercke,
 Styndum sang hun sødelig som en Lærcke,
 Styndum gol hun ret som en Gæg,
 Oc gnæggede styndum som Bondens Øg,
 Slo styndum paa Ladder¹⁾ med fuld Mund,
 Styndum giøde hun atter som en Hund,
 Styndum brægede hun ret som it Faar,
 Græd styndum som en, der sorgeful vaar,

---

¹⁾ D. e. slog en Latter op.

Undertiden bøgede hun som it Nød,
 Oc vnderlig Røst hun af sig brød.
 Hun kunde oc klattre op ad it Snøre,
 Stort Gæckeri hun lod baade see oc høre.
 Hun var fast bedre end Spillemend,
 Som i Gilde oc Gæstebud ere vel kiend,
 Den samme deylige oc lystige Ful,
 Met deylig Farffue grøn og gul,
 Saa stort behag haffde ieg til hende,
 At huad heller ieg gick vde eller inde,
 Oc huort ieg drog, siger ieg forsand,
 Altid baar ieg hende paa min Haand.

Betænker man, at dette først er skrevet paa Skotsk, saa overført i latinsk Prosa, og derfra oversat i danske Vers, saa maa man forundre sig over det versifikatoriske Talent, Hr. Jacob Madsen har besiddet. — Aaret efter at dette store Værk var udkommet, udgav Oversætteren, efter Opfordring af Slotsherren paa Kjøbenhavns Slot:

Fire Taffler eller stam Register om Danmarchis oc Norgis Konger. — — Aff M. Anders Foss, Biskop i Bergen, nu fordanskede, Ditlef Holck til Høygaard til ære oc villie, aff Jacob Mattssøn. Kbh. 1592. Pat. Fol.¹⁾.

Følgende Skrifter, som Jacob Madsen udgav i de nærmeste Aar derefter, hørte til dem, som havde et stort Publicum, og derfor kunne tænkes at have givet Oversætteren en lille Indtægt:

It ret Christeligt Leffnitz Begyndelse. 1. Om en sand Pænitentz. 2. Om Skriftemaal. 3. Om Beredelse til det Høyuerdige Sacramente, Met sine fem Spørsmal. 4. Huorledis mand skal trøste et Menneske, som skal dø. 5. Summen paa vor Salighed. Ved Johannem Börner. Fordanskit aff Jacob Mattszn (!) Kiøbenhaffn. 1592. (Paa sidste

¹⁾ Se Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 546.

Blad) Prentet i Kiøbenhaffn aff Matz Vjngaard Anno 1592. Oc findis samme steds til kiøbs. (9 Ark i 8°).

Der findes ogsaa en senere Udgave af Skriftet: Prentet af Salomono Sartorio B. Kiøbenhaffn [1617]. I Forbindelse med denne ny Udgave af Bogen er trykt (med fortsat Signatur) følgende:

En Nyttig bog for vnge oc gamle, om Guds store miskundhed oc Naade, som hand giør oss arme Menniske. Om ræt Skriftemaal. Oc om det hellige Sacramentes, Christi Legoms oc blods Annammelse. (Paa sidste Blad) Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Salomone Sartorio Aar 1617. Oc findes hoss hannem samme steds til kiøbs.

Det er sandsynligt, at dette Skrift ogsaa er Optræk af en ældre Udgave; om det imidlertid er forfattet eller oversat af Jacob Madsen, maa vi lade staa hen som et Spørgsmaal. Bag i Skriftet findes »Et aabenbart scrifftemaal« osv., der begynder: »Ach leffuende Gud, ieg bekiender for dig | At ieg haffuer leffuet wgudelig« osv. — altsaa et Stykke af Hans Christensen Sthens »Haandbog«¹⁾.

Kan dette Skrift end altsaa ikke med nogen Sikkerhed tilhjemles Jac. Madsen, saa har han derimod selv sat sit Navn paa følgende, der har samme praktiske Formaal:

Den LI. Penitentz Psalme, vdlagt oc beskreffuen vdi Bøns vijs, Aff en merckelig Person, vdi hans kaarss oc bedrøffuelse. Oc nu vdset paa Danske, Alle bange oc bedrøffuede ret troende Hierter oc Samuittigheder til trøst. Aff Jacob Mattsøn Kiøbenhaffn. Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Hans Stockelman. 1593. (3³/₄ Ark i 8°).

---

¹⁾ Se Brandt og Helveg, Den danske Psalmedigtning I, S. 173.

I samme Bind som ovenstaaende (Hjelmstjernes Saml. 529. 8°) og med fortsat Arksignatur er ogsaa følgende beslægtede Skrift, der vel ikke er mærket med Jacob Madsens Navn, saaledes som ovenstaaende, men dog muligvis ogsaa hidrører fra ham:

Siu Gudelige Penitentze, Psalmer, Som er skreffne aff den høylærde oc naffnkundige Francisco Petrarcha Florentino, mere end for trehundrede Aar forleden, mit vdi Paffuedommet. Ny nylige fordansket. Anno M. D. XCIII. (Bag i) Prentet i Kiøbenhaffn, Aff Hans Stockelman. Anno M. D. XCIII. (3¹/₄ Ark).

Til Jacob Madsens Forfatterskab maa vistnok ogsaa henføres det lille af Biskop Skaar paapegede Skrift:

Tuende skøne Aandelige Viser: Den ene paa Danske, Jeg vil din prijs vdsiunge, etc. Den anden paa Tydske, Aus meines Hertzens grunde, etc. Nu nylige vdsæt aff Tydske paa Danske aff Jacob Matzøn K. Prentet i Kiøbenhaffn, hos Henrich Waldkirch 1603 (4 Bl. i 8°).

Denne Oversættelse af Paul Gerhardt's skønne Morgensalme tillægges sædvanlig Hs. Chr. Sthen, fordi den findes optagen i den ældste nu bevarede Udgave af hans »Vandrebog«; men da denne Udgave er et Boghandlerforetagende fra 1659, er der intet usandsynligt i, at en Salme af en anden Forfatter kan være optaget i »Vandrebogen«¹⁾, medens det er lidet rimeligt, at en Forfatter skulde udgive en fremmed Salme under sit Navn, naar den virkelige Forfatter endnu var i Live. At Jacob Madsen var død 1603 gjør formentlig mindre til Sagen, da den Udgave af Salmen, vi nu have, kan være et nyt Optryk, og saadanne gjordes, som bekjendt, den Gang hyppig eller dog jevnlig af Boghandlere eller Bogtrykkere, uden at nogen Bemærkning tilføjedes om, at det var et nyt Oplag af en ældre Udgave.

¹⁾ Jvfr. Skaar, Den norske Salmedigtning I, 372.

Endnu er at tilføje, at »Hr. Jacob Madsen, fordem Præst i Gjentofte, «døde 19. September 1600, som det fremgaar af Statsregnskabet, da hans Søn Oluf Jacobsen, den paafølgende 2. Oktober hævdede den Faderen tilstaaede Understøttelse indtil Dødsdagen¹⁾. Om denne Søn kan bemærkes, at han vistnok er den Oluf Jacobsen K., der 1610 blev Sognepræst i Jørlande, og som traadte i Faderens Fodspor ved nyttig litterær Virksomhed, idet han i Anledning af Reformationsfesten 1617 udgav:

Den rætte Augszburgiske Confession eller Christelige Troisbekiendelse — — Met sin Apologia eller Forsuar etc. Nylig tilsammen vdsætte paa Danske aff Oluff Jacobsøn Kiøbingh.²⁾. Prentet i Kiøbenhaffn aff Salomone Sartorio, Aar 1618. (190 Blade i 4°).

Skriftet er af Oversætteren forsynet med en »Fortale« til Kansler Christian Friis til Kragerup: »Screffuit vdi Jorlund alle Helgens Dag (som er oss ocsaa, Gud være euig loffuet, dies Jubilæi Evangelici) Aar 1617«, og Biskop Hans Poulsen Resen har i en Tiltale »Til den christne Læsere« — dat. »Hafn. 31 Octob. (paa huilcken Dag hin gode Luther, nu lige for hundrede Aar, begyndte at anfecte Pawedommet, Gud oc Sandheden til ære, oc christne Mennesker til euig Salighed) 1617« — givet en længere Udsigt over de kirkelige og politiske Forhold i Tydskland, under hvilke den augsburgske Confession udkom.

---

¹⁾ J. Grundtvig, Meddel. fra Rentekammerarkivet 1873—76, S. 196, Not.

²⁾ Dette Navn er jevnlig forstaaet, som om Manden hed Kjøbing, medens det sikkert er en Forkortelse af Kiøbinghaffn. I Worms Lex. I, 489 bemærkes da ogsaa udtrykkelig, at Oluf Jacobsen var »født i Kjøbenhavn«.

Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen.

Af Otto Ahnfelt.

S:t Laurentiiklostret var den äldsta formen för Lunds domkapitel. Den märkliga urkund, i hvilken samlifvet derinom afspeglas och som efter vexlande öden hamnat i Lunds universitetsbibliothek, är som bekant *Memoriale Fratrum*, Laurentiibrödernas minnesbok, eller *Necrologium Lundense*. Under det att sjelfva necrologiet, d. v. s. den kalendariskt affattade förteckningen öfver de årsmot, [bröderna borde fira, länge varit i tryck utgifvet¹⁾, så var urkundens första del, hvilken, utom Aachenerregeln och några till större delen från kyrkofäderna hemtade uppbyggliga stycken, innehåller *Consuetudines Canonicae*, af häfdaforskarne länge förbisedd. Dess betydelse framhålles, så vidt jag vet, först, ehuru blott i förbigående, af Reuterdahl, Svenska kyrkans historia I s. 386 (1838) samt ytterligare af Brunius, Beskrifning om Lunds domkyrka s. 2

---

¹⁾ Sedan först K. Stobæus, i sina *Tria antiqua Monumenta hist. Lund.*, 1734, under benämningen *Fasti Necrologici*, fäst den lärda världens uppmärksamhet derpå, blef det utan särskild titel i tryck utgifvet af S. Lagerbring 1750 i hans *Mon. Scan.* samt kort derefter, 1774, af Langebek i *Script. Rer. Dan. T. III.* under namnet *Necrologium Lundense*.

(2:dra uppl. 1854). Sedermera gjordes Consuetudines till föremål för en ingående och grundlig behandling af Arnold Hammar, Bidrag till Lunds domkapitels äldsta historia, Lund, 1868, hvarefter de af honom jemväl publicerades i Föreningens för Skånes fornminnen och historia Samlingar I, 1868—69.

Consuetudines Canonicæ, hvilkas affattande af Hammar på goda grunder hänföres till slutet af elfte eller början af tolfte århundradet¹⁾, äro Lunds domkapitels äldsta statuter. De innehålla till större delen gudstjenstliga stadgar och äro framför allt genom den alldeles egendomliga form för biskops val och vigning, som angifves i kap. 16²⁾, af stort intresse. Men genom kannikernas utflyttning ur klostret och den kanoniska rättens utförliga föreskrifter för prelater och canonici (särskildt i Decr. Greg. Lib. III) samt angående biskopsval (Decr. Greg. Lib. I, Tit. VI) förlorade Consuetudines i väsentliga stycken sin bindande kraft. Nya förordningar utfärdades, såsom om kannikernas optionsrätt d. v. s. rätt att efter ålder uppflyttas till bättre prebenden, erkebiskop Esgers af kapitlet enhälligt antagna stadga, att, under det att vicariaten dittills endast varit tolf, hvilket

1) I sin första skrift angifver Hammar tiden 1085—1103 och finner det rimligast, att de kommit till i och med kapitlets stiftelse. I inledningen till sin publikation af urkunden hänför han dem till början af tolfte århundradet.

2) Sedan prelaterna för Laurentiiklostret och de med detsamma förbundna kongregationerna samlats och förberedt sig genom tre dagars fasta, utses af dem tolf valmän, hvilka, efter at ha tillbragt natten vakande under psalmsång och böner och efter att ha deltagit i en morgonmessa, sammanträda och välja. Den valde föres strax under afsjungande af Te Deum till kyrkan, der han inför altaret iklädes kåpan, hvarefter han med egen hand från altaret tager ring och staf och sättes på biskopsstolen samt mottager abboternas och prelaterernas hyllning. Biskopsvigningen göres sålunda oberoende af konungens stadfästelse. Det är väl dock föga sannolikt, att man någonsin här kunnat tillämpa en i fråga om kyrklig frihet och klerikalt oberoende så långt gående ordning som denna.

långt ifrån motsvarade det dåvarande antalet canonikat, numera hvarje canonicus skulle ha sin vicar af samma klerikala ordning som han sjelf, sacerdotal, diakonal eller subdiakonal, hvarjemte taxa för vicariernas aflöning bestämdes, en anordning, som afsåg, att den heliga tjensten skulle kunna behörigen förrättas, samt samme erkebiskops stadga, att hvarje frånvarande canonicus skulle ha sitt ombud (procurator), som representerade honom i kapitelkollegiet och fullgjorde hans skyldigheter särskildt mot hans vicarius¹). Nya tjänster infördes, och kapitelförmögenhetens ofantliga tillväxt kräde för sin förvaltning och behöriga fördelning en omfattande räkenskapsföring, hvars utfövande borde för hvarje år anordnas. Det var sålunda framför allt kapitlets ekonomiska och juridiska angelägenheter, som behöfde ordnas genom kollegiala regler på den kanoniska rättens grund. Det kunde därför ej här bli fråga om en revision af de gamla, utan det fordrades utarbetandet af helt och hållet nya kapitelstadgar. Det var dock först 1489, som Lunds domkapitel genom erkebiskopen Johannes Brostorp, densamme som år 1479 gaf Kjöbenhavns universitet dess stadgar, fick statuter motsvarande de nämnda krafven. Dessa statuter handla om den årliga allmänna kapitelstämman samt dermed i sammanhang stående förrättningar och anordningar²), om chortjenstens värdiga förrättande och vil-

---

¹) Diplom. Eccl. Lund. N:r 72 och 73.

²) Den årliga allmänna kapitelstämman skulle hållas första tisdagen efter söndagen Quasimodogeniti (första sönd. eft. Påsk). Då skulle de canonicus, som ville under året göra tjänst, anmäla sig och afgifva förbindelse efter formulär, som föreskrifves. Samma förbindelse skulle i närvaro af två canonicus afgifvas af den, som genom sjukdom var hindrad att infinna sig i kapitelhuset. Befriad från inställelse var för öfrigt endast den, som idkade studier vid universitet eller var stadd på resa i kapitlets ärenden. Den, som på svekfullt sätt genom förbindelses afgifvande förskaffat sig residens, skulle påföljande år ej erhålla sådan utan att ha godtgjort kapitlet för hvad han åtnjutit. Ingen skulle vara berättigad till residens, som ej under ett år varit canonicus prebendatus. Dagen

koren för andel i penningutdelningarna i choret¹⁾, om kapitlets sigill och bref, samt om förvaltningen och fördelningen af anniversaria och de gemensamma godsen, de sedvanliga kapitelsammanträdena hvarje helgfri fredag och rättegångsförfarandet med tvistande eller åklagade kanniker, om frånvarande kanniks skyldighet att hålla prokurator,

---

efter kapitelstämman skulle låntagna böcker, tillhörande kyrkan eller kapitlet, återställas, eller boklån förnyas med anteckning i sakristian. Derpå följande dag, torsdagen, skulle tillsättas ett utskott (deputati), bestående af två prelater, utsedde af prelaterna, och tre seniorer, utsedde af canonici, hvilka hade att ordna det löpande årets befattningar och inför hvilka den canonicus, som hade samgods (bona communia), skulle redovisa. Ingen canonicus fick befatta sig med en af honom förut innehafd förrättning, utan om denna nu af kapitlet förnyades. Canonicus, som afgifvit förbindelse till personlig tjänst, skulle inom tolf veckor inställa sig eller ock inom samma tid anträda studieresa; i annat fall gick han miste om residens. Tvänne canonici kunde ock, om de ville, vara commensales d. v. s. commensales archiepiscopi eller erkebiskopens handsekreterare (jfr. Helveg, De danske Domkapitler, s. 31) och räknas såsom residerande.

- ¹⁾ Ingen får utan chordrägt bevista chortjensten eller på den allmänna stämman eller de två synodaldagarna inträda i kapitelhuset. Ingen, som ej är residerande och ej har egen chordrägt, får del af utdelningarna i choret. Ingen canonicus får i högmessan del af penningutdelningarna, om han ej infunnit sig före evangeliets läsande och kvarstannat ända till efter upphöjelsen, så framt det är erkebiskopliga utdelningar. (I Statutum för Ribe domkapitel af år 1282 äro bestämmelserna strängare: „qui non venerit in summa Missa ante inceptionem Epistolæ careat distributione“, Helveg a. a. s. 40.) Vid själamessa må canonicus infinna sig före Sanctus och stå till efter upphöjelsen. Vid vigilierna för de aflidne skall han infinna sig och kvarstanna efter som honom godt synes. Canonicus, som är antecknad till chortjänst och som er frisk, skall antingen sjelf eller genom ställföreträdare fullgöra sitt åliggande och i annat fall böta. Canonicus, som ej är infra sacros, må ej intaga en högre plats, eller, så vidt det ej medgifves af lagen, få del af secreta capituli, eller bli delaktig af mensa communis, eller i choret åtnjuta mer än half utdelning; den, som går före i processionerna, må ock först läsa lectioner och sjunga responsorier samt gå ensam, om han ej har någon annan sig lik.

edsformulär vid antagandet till canonicus, om det sedliga lifvet samt om præpositi och decani tjensteåligganden¹⁾ m. m.

De i fråga varande statuterna äro af Martin Weibull i Föreningens för Skånes fornminnen och historia Samlingar, II, 1874, utgifna efter en från riksarchivet meddelad afskrift af originalet. I allt väsentligt med denna publikation öfverensstämmande har jag funnit en i Collectio Rönbeckiana Tom. VII å Lunds universitetsbibliotek befintlig kopia²⁾.

¹⁾ Præpositus skall i fråga om kapitlets gods svara å kapitlets vägnar vid landstinget och eljes. I hans frånvaro skall den prelat, som är högst bland de för tillfället närvarande, utöfva denna funktion. Decanus skall vara domare i kapitlet och fälla utslag «de consilio et consensu maioris et sanioris partis» d. v. s. efter flertalets röster och under den förutsättning, som tydligt angifves i kanoniska rätten (Decr. Greg. Lib. III Tit. XI Cap. I) i en vid tredje Lateransynoden 1179 gifven stadga: «statuimus, ut nisi a paucioribus et inferioribus aliquid rationabiliter objectum fuerit et ostensum — — prævaleat semper et suum consequatur effectum, quod a maiori et saniori parte capituli fuerit constitutum». Decanus skall också upprätthålla ordning och tukt bland chorvikarierna, hvilka utan hans eller hans substituents tillåtelse ej få lemna staden. Det är påfallande, att denna uppsigt, som i Consuetudines och eljes tillägges cantor, här uppdrages åt decanus, liksom att hvarken cantor eller archidiaconus nämnas. Hvad den sistnämnde beträffar, synes han, af flera omständigheter att döma, i Lund ganska länge ha intagit en från det öfriga kapitlet något afsöndrad och af erkebiskopen mera beroende ställning (jfr. Hammar, Bidrag etc, s. 57). Dock nämnes han i ett diplom af år 1369 i ingressen bland prelaterna. I hvarje fall framgår dels af föreskriften, att af prelaterna två skola insättas i det förut nämnda utskottet, dels af uttrycket: «superior prelatius de capitulo protunc præsens» i fråga om ställföreträdare för præpositus, att prelaturnas antal ej då varit inskränkt till de bägge, hvilkas tjensteåligganden i statuterna angifvas.

²⁾ I R. (den till Coll. Rönb. hörande afskriften) saknas punkten: «Item in missa animarum intret ante sanctus et stet usque post eleuacionem», W. (Weibulls publikation) s. 50. — I stadgan angående tillträdande kanniks eller prelats skyldigheter (W. s. 53) förekommer uttrycket lagenam tra uisye (jfr. Pontoppidan Ann. Eccl. Dan II s. 198, der det i Slesvigiska kapitlets statuter heter «lagenam Traficisie»). Här har R. det ännu besynnerligare lag? Tramoche. Antagligen bör i stället läsas: cereuicje

1489 års statuter fortforo efter reformationen att ega giltighet, på samma gång som dock archiepiskopatets upphäfvande och ersättande med en stiftssuperintendentur innebar en omhvälfning, af hvilken jemväl kapitlet berördes, hvarjemte dels Kirkeordinansen med Bugenhagens »Ordinatio Cæremoniarum pro Canonicis et monasterijs«¹⁾, dels

eller c'reuicye. I st. f. lagenam cerevicix ha 1590 års statuter tonnam cerevisix. — Vid samtliga de ställen, der i W. texten betecknats såsom tvifvelaktig, har jag funnit den bestyrkt genom R. med undantag af det s. 53 i öfversta stycket förekommande stället, hvilket enligt R. bör lyda: »in hujusmodi autem Capitulum si necesse fuerit secum poterit dispensare«. Af jemförelse med 1590 års statuter framgår emellertid, att efter hujusmodi autem ordet casu fallit bort. — Samma sidas 5:te stycke bör lyda: »Item prepositus erit responsalis pro capitulo« etc. — S. 53 r. 9 nedifrån står: s . . . as. Detta ord saknas helt och hållet i R., men genom jemförelse med 1590 års statuter visar sig, att det skall vara: supra dictas. — På s. 54 r. 1 bör det heta: »ne apostatare videantur«. Det näst följande stycket bör lyda: »Item nullus canonicus gaudebit fructibus et obventionibus nisi tenuerit vicarium. Et quamdū hoc non fecerit et est in mora, fructus colligantur per unum de Capitulo qui satisfaciat Vicario et de residuo faciat prout videbitur Capitulo«. Deremot synes R. ej kunna mycket bidra till att sprida lj. s öfver nästa styckes första punkt. Den lyder i W.: »Item quilibet canonicus . . . ram«, i R.: »Item quilibet Canonicus et Vicarius«. Är det sistnämnda riktigt, så är dock i hvarje fall satsen ej afslutad. Möjligen har den lydt ungefär så: »Item quilibet Canonicus et Vicarius perpetuus absens habebit procuratorem« (jfr. statuterna af år 1468 för vicarii perpetui vid kollegiatkyrkan i Kjøbenhavn, Pont. Ann. II s. 649). — Sista punkten lyder i R.: Facta sunt hæc Lundis Anno D:ni 1489. Die Veneris Septima Mensis Augusti«.

- ¹⁾ Domkapitlet, hvilkas ledamöter ej mer voro förbundna till celibat, skulle enligt Kirkeordinansen döma i äktenskapsaker samt vårda den till katedralen hörande skolan. Angående superintendentsval stadgas, att alla sockenprester i stiftets köpstäder skola sammankomma och utse fyra fullmäktige, hvilka ha att till det lediga embetet välja en lärd och skicklig man o. s. v. Men af Huitfeldts biskopskronika s. 98 framgår, att i fråga om biskopval i Lunds stift förrättningen öfverlemnats åt kapitlet, dock med inhemtande af de förut nämnda sockenpresternas samtycke till valet, hvilka jemväl tillkallades. Så skedde åtminstone 1578, då Tyge Asmundsen

stadganden i kungliga bref medförde vigtiga förändringar eller, jemte bekräftelser af äldre privilegier, närmare bestämmelser och tillägg. Genom det kungl. brefvet dateradt »Vårfru dag Conceptionis«, d. v. s. den 8 December, 1536 stadfäste Christian III kapitlets gamla rättigheter. I ett bref af 1538 stadfästes optionsrätten »efter deris Statuter och Friheder«, hvarjemte bestämmelser ske om förvaltningen genom testamentarii af inkomsterna under nådår¹⁾ och dessas lika fördelning mellan Kjöbenhavns universitet och den aflidnes arfvingar, om icke residerande kapitelledamöters skyldighet att hålla prokuratorer samt om deras rätt, som användes i konungens tjenst eller som idkade studier vid universitet, att bibehållas vid sina kapitelgoods, under det att öfrige innehafvare af kannikedömen eller altarelägenheter (vicariat) borde göra tjenst i kyrkan samt bygga och förbättra sina gårdar och residens, och slutligen angående Lunds domkyrka, hvars vård skulle såsom tillförene utöfvas af män, som kapitlet dertill förordnade. Genom ett bref år 1547 stadfästas ytterligare kapitlets gamla privilegier, men med det vigtiga tillägget: »dog vor ordinantz, som

föregående år nedlagt superintendenturen och Niels Hvid blef vald till hans efterträdare. De residerande canonici och altarpresterna borde jemväl fortfara med de sedvanliga gudstjensterna i domkyrkan, dock med iakttagande af de nya instruktioner angående horæ canonicæ och högmessan, som innehållas i Bugenhagens Ordinatio Cæremoniarum pro Canonicis etc. Först 1630 upphäfdes de till de gamla kanoniska bönestunderna sig anslutande latinska gudstjenstöfningarne.

- ¹⁾ Genom förordningar af erkebiskopar i fjortonde århundradet var stadgadt, att under ett år från dödsdagen en kanniks inkomster skulle tillfalla hans rättsinnehafvare. Testamentsverkställaren skulle då uppbära »alla afkastningar, fördelar och tjenstbarheter af den värdighet, den prebenda och de beneficiar, som honom kunde tillhöra, liksom af hans andel i det gemensamma bordet, i fall han i Lund hade sin residentia«, hvilket allt skulle användas »till hederlig begrafning, till betalande af skulder, till fullgörande af legater och testamente, samt om något blef öfrigt, till de lagliga arfvingarne« (Reuter dahl. Sv. kyrk. hist. II, 2, s. 365).

vj om Religionen haffue ladet udgaa och vor Recess hermed wforkrenchet udj alle maade«. Af Fredrik II bekräftas genom bref den 12 Oktober 1559 kapitlets privilegier, sådana de af hans fader blifvit stadfästade. Vidare hade genom erkebiskopsgodsens indragning till kronan Lunds skola gått miste om de betydliga inkomster, som genom Jacob Erlandssons stiftelse år 1256 inflöto till skolemästarens och tolf skolynglingars underhåll (duodecim scholares præbendæ). Såsom ersättning anslås genom kungl. bref den 11 Juli 1561 till »Skolemesterens och tolf degnes vnderholdningh« all kronans råg- och korntionde från fyrtio skånska socknar¹⁾. Genom kungl. bref den 30 Augusti 1573 tillförsäkras kapitlet den med patronatsrätten till vissa socknar följande kyrkotionden, liksom redan af Christian III genom bref 1557 kapitlets rätt till den s. k. tredjepartstionden af dess bönder och tjenare förnyats. Hvad slutligen S:t Jörgens hospital beträffar, så bekräftas genom bref af Christian III 1549 och af Fredrik II 1565 dess gamla privilegier, hvori väl ock inbegreps ett erkännande af Erke- degnens i Lund genom kungl. bref af 1439 och 1470 stadgade rätt att förvalta hospitalets egendom, en rätt som i en handling af år 1567 tydligt förutsattes. Archidiaconus hade härmed erhållit en sjelfständig ekonomisk funktion, hvilken han såsom en af kapitlets prelater utöfvade. Och kapitlets rätt att öfva tillsyn öfver Lunds hospitaler bekräftas ytterligare genom ett kungl. bref den 30 Juli 1581²⁾.

¹⁾ Ifrågavarande bref, för hvars innehåll Pontoppidan redogör (Ann. Eccl. Dan. III s. 377), är tryckt hos Rietz, Skånska skolväsendets hist. s. 206 f. De felaktigheter med afseende på socknarnes namn, hvilka förekomma hos Pontoppidan, äro rättade hos Rietz. Deremot har hos den sistnämnde ett fel insmugit sig: Caleby sogn i st. f. Aaby sogn. Dessutom bör Orsøe ändras till Ørsøe.

²⁾ Af ofvån anförda handlingar saknas blott brefvet af 1581 i den handskrift med titeln: Lunde Capitels och Hospitals Privilegia, som nu förvaras i Lunds domkapitels archiv. Den innehåller afskrifter af hithörande handlingar från 1085 till 1661 och är försedd med kapitlets sigill samt vidmerad af Olaus Johannis Bagger, Capituli Procurator Generalis m. m. (Se bilagan).

De nya förordningarne gjorde tydligtvis en revision af de gamla stadgarne önskvärd, så mycket mer som oviss-heten, huru långt deras giltighet ännu sträckte sig, säkerligen medförde åtskilliga oregelmässigheter i deras tillämpning och efterlefnad. Johannes Brostorps statuter godkänna, i enlighet med Decr. Greg. Lib. III Tit. V, intet annat skäl till åtnjutande af kapitelrättigheter utan personlig tjänst än »studium privilegiatum» och resa i kapitlets ärenden¹⁾. De privilegierade icke residerande prelaternas och kannikernas krets hade nu betydligt vidgats, då den uttryckligen utsträcktes äfven till dem, som användes i konungens tjänst, m. a. o. till de embetsmän, som af konungen försörjdes med kapitlets värdigheter eller kanonikat. Hvad som förut trots statuterna fått passera hade nu blifvit fullt lagligt. Men härmed följde ock behöfligheten af närmare bestämmelser angående de privilegierades rättigheter och skyldigheter. Vidare kräfdes en ordnad domkyrkoförvaltning (tutoratus ecclesiae) samt förvaltning af nådårsinkomsterna efter föreskrifven ordning, hvarjemte kannikegårdarnes underhåll i behörigt skick fordrade kontroll, särskildt genom besigtning vid af- och tillträde. Äfvenledes borde domkapitlet för sin del vara betänkt på att främja den under dess vård stående skolans bestånd och bidra till fattige skolynglingars underhåll. Och slutligen kunde det ifrågasättas, om och i hvad mån Brostorps stadganden angående chortjensten kunde anses tillämpliga efter gällande ordning. Kapitlet kunde under sådana förhållanden ej i längden undandraga sig en omarbetning af 1489 års statuter. Men innan man

¹⁾ Vida större eftergifter göras deremot i Slesvigska kapitlets statuter af år 1352 (Pontopp. Ann. II s. 199), der det heter: »vocati de Studio generali Canonici seu de Curis Regis Danie, Ducis Jutie, Episcopi Sleswicensis, quocunque tempore anni suam residentiam protestari possunt et eam statim inchoare ac per 12 septimanas continuare et postmodum percipere ea, que evererint pro rata temporis» och: »si Rex aut Dux seu Episcopus Sleswicensis aliquem Canonicorum de Residentia in suis agendis per modicum tempus miserint, aut ad se vocaverint, eorum absentia eis non nocebit» etc.

skred till en sådan, affattades år 1587 några af behovet närmast påkallade supplementsstadgar. Dessa hittills icke utgifna tillägg till de gamla statuterna meddelar jag här efter en kopia i Collectio Rönbeckiana T. VII.

Supplements-statuterna af år 1587.

Nos Præpositus, Decanus, Archidiaconus, Cantor et Seniores venerabilis Capituli Lundensis notum facimus omnibus et singulis quorum interest, quod præhabita deliberatione sufficienti de rebus ad salutem Capituli nostri pertinentibus, nonnulla quæ partim contra veterem collegii¹⁾ morem, partim alias contra utilitatem Capituli tractu temporis non sine maximo publico detrimento irrepserunt, ac emendatione natura maximopere indiguerunt incommoda pro præsentì tempore ad laudabile Roschildensis venerabilis Capituli exemplum autoritate publica in meliorem universonque Capitulo commodiorem administrationis rationem ac ordinem reformaverimus, Eaque de causa nova quædam statuta veteribus addiderimus atque publice promulgaverimus, quemadmodum ea hoc ipso vigore præsentium statuimus et promulgamus, Decernentes ut in posterum strenue ea ratione obtineant[ur] ac re ipsa observentur. Qui vero secus quid ac diversum attentare conati fuerint, gravem ac arbitrariam Capituli animadversionem incurrant. Sunt autem nova hæc Statuta quæ sequuntur:

1. Primum, quum duo Ecclesiæ Tutoratus administrandi sint, constitutum est, ut primus ac præcipuus ex iis Prælati attribuat, qui eum inter se perpetuo ordine per vices obtineant, ita quidem ut a Præposito initio facto, quilibet triennium eum habeat, ac deinde ordine dignitatum servato successorì totidem annos administrandam resignet, donec ordo ad Præpositum, ac ita deinceps perpetua serie ad reliquos revertatur; Secundus vero Tutoratus Canonicis Senioribus et ad eam administrationem idoneis competat,

¹⁾ I hds slår collegis.

qui eadem ratione invicem sibi elapso quoque triennio ordine succedant prout Senio potiores erunt.

2. Quod si tutoratus obveniat Prælati vel Canonico alicui, non residenti, tenebitur tamen quisque eorum tam Prælati quam Canonici, exigente id necessitate, tam propter Structuram Scholam, quam propter alia incidentia onera et negotia, Canonicum aliquem residentem Vicarium habere, cui in ipsius absentia cura ista committenda erit, neque per Præfectos solum rustici regantur, nisi mandatario isti adjuncti ex præscripto ipsius rem agant. De proventibus horum bonorum tantundem ad fabricam Ecclesiæ pertinebit, [quantum] hactenus pro veteri more collatum fuit, reliquum administratoribus seu Tutoribus relinquatur.

3. Ut hæc administratio instanti feria die Canuti Regis constituatur, ac ad præscriptum modum reformetur; ita quidem ut tum administratio primi ac præcipui tutoratus Domino Præposito Henrico Ramelio; alterius vero Domino Arnoldo Witfeldio resignentur atque re ipsa et effectu tradantur.

4. Ut administrationis tam acceptorum quam expensarum quotannis ad diem Canuti in Capitulo residentibus omnibus præsentibus Capitularibus rationes reddantur.

5. Tutores ecclesiæ sive vicarii et substituti eorundem redditus ecclesiæ vendant, pro utilitate et emolumento ecclesiæ, appareant autem antea coram præsentibus residentium capitulo et inquirent de prætio venditionis. Butyrum venundabitur prout tempore Ægidii, frumentum ut tempore purificationis Mariæ communi in prætio fuerit, Scholæ tamen respectu et pauperum habito, duo thonnæ butyri 2bus taleris minori prætio administratoribus eorum vendantur. Canonici juniores, si opus fuerit, eodem privilegio gaudento.

6. Donaria ex thesauro ecclesiæ nulla, nisi accedente consensu omnium residentium, erogentur, eadem quoque ratione de fisci bonis servata.

7. Tutores ecclesiæ pro sustentanda cella vinaria Oenopolæ mutuo dabunt tantam pecuniam, quanta opus

fuert usibus istis. Reddet autem Oenopola quotannis frequenti capitulo rationes tam mutui quam lucri, quæ pecunia thesauro ecclesiæ adjungetur more solito coeteris rationibus de Cella ut hactenus servatis.

8. Quoniam autem notarius unum habet sigillum pro incidentibus communiter literis obsignandis, alterum habet deputatus Canonicus in causis et sententiis matrimonialibus, hique Sacramento fidelitatis capitulo obstricti sunt. Tertium vero et majus sub clavibus et ceris est deputatorum quo non uti solemus nisi in alienationibus fundorum, commutationibus¹⁾, et rebus majoris negotii sigillandis, literæ non scribantur vel obsignentur, inscio communi residentium collegio.

9. In anno gratiæ testamentarii constituti administrationem rusticorum habebunt, dabunt autem procuratori Universitatis Hafniensis et hæredibus defuncti quantum fieri assolet; idque sic esto ob favorem viduæ relictæ, universitatis expensarum ad Chorales et Ruinosas residentias reficiendas.

10. Tutores ecclesiæ ex Thesauro seu redditibus quam primum debent redimere pignore aliis exposita bona, ne mora relutionis capitulo fraudi sit.

11. Mortuo aliquo Canonico vel Prælato, Capitulares requisiti a Successore, debent inspicere aulam ipsius relictam, et si repererint ipsam ruinis deformatam et deteriorem justo, mandabunt hæredibus honestam refectionem, vel ipsorum sumptibus eam procurabunt fieri. Eadem quoque inspectio fiat Silvarum cæsuræ.

12. Vicariatum, quem Eschillus Gøe propria autoritate, irrequisito nullo judicio a Capitulo ad se recepit, eiusque hæredes adhuc detinent, Tutores quam primum ordinaria juris via sumptibus Capituli ab illis repetere vel saltem ordinarium contra eos hac de re et causa jus suum debita summaque diligentia experiri debent.

---

¹⁾ I hds stâr commutationis.

13. Bona communia nunquam distribuentur, antequam eorum exacta designatio transmittatur ad Prælatos et definidores vel eorum procuratores, ut illis ex antiqua consuetudine et jure suo quæsito, libera suo ordine relinquatur electio. Ac deinde quæ supersunt ad reliquos canonicos et inter eos ad infimum usque secundum prærogativam Senii cujusque ordine distribuuntur. Hac ratione servata, ut quæ a distributione bona communia supererunt, aut cum non ad omnes pertingere possunt, in procuratione pro veteri consuetudine distribuuntur.

14. Incidentibus Capituli gravioribus ac singularis momenti negotiis, nihil in iis, insciis Prælati et Senioribus Capitulare[s] constituere seu determinare debent, sed de iis omnibus ad eos primum exacte scripto referre, et ipsorum consilia inquirere tenebuntur.

15. Absentes Prælati vel Canonici procuratorem habebunt Canonicum, qui res ipsas administrabit et ad onera consveta respondebit.

16. Neque Capitulum neque Testamentarii in anno gratiæ vacantem aliquam ecclesiam alicui perpetuabunt Canonicatui incorporatam, ni accedente¹⁾ ad hoc consensu præbendati et substituti, in præjudicium et damnum successoris ejusdem.

17. Quandoquidem in statutis Capituli multum est farinæ antiquæ, ideo correctione²⁾ et ad præsentem rerum statum conformatione aliqua indigente, datum hoc est negotium Prælati ac Senioribus, ac prima quidem vice propter occupationes reliquorum Domino Arnoldo Witfeldio, a quo ea postea ad Præpositum, a Præposito ad Decanum et sic ordine deinceps ad reliquos transmittentur, ut ea revideant, emendent, iisque demant addantque quæ necessaria visa fuerint, atque hæc ipsa quoque tum Superioribus adjiciant, Quo tandem in frequenti Capitulo recitentur, publicaue

---

¹⁾ I hds stâr accedentes.

²⁾ I hds stâr correctiones.

authoritate approbentur. Ac in posterum quod communibus suffragiis placuerit statumque fuerit debita fide ab omnibus observetur. Actum in Lundensi Capitulo 23 Januarii Aⁱ 1587.

Nomine Præpositi Dⁿⁱ Henrici Ramelii, Decani Wilhelmi Dresselbergii, Cantoris, Magistri Johannis Michaelidis, Nos infra scripti ex ipsorum mandato subscripsimus.

Christianus Macabæus Alpinas Archidiaconus manu ppr.¹⁾.

Lage Urne min haandh.

Johannes Pontanus man. prop.

Christiernus Nicolai manu mea.

Otto Pors manu propria.

Laurentius Jesperi manu propria.

Arnoldus Wittfeldius.

Nicolaus Albinus Superintendens et Canonicus Lundensis.

Magnus Matthias manu mea.

Christophorus Jacobus manu propria.

Georgius Michaelis manu propria.

Petrus Laurentius manu propria.

I dessa nya af kapitlets prelater och seniorer utfärdade stadgar, för hvilka de kräfva samma hörsamhet som för de gamla, framstår domkyrkoförvaltningen i främsta rummet. Enär tvänne »tutoratus ecclesiæ« borde förvaltas, så stadgas, att de skola cirkulera med treårsperioder, det ena och förnämsta bland prelaterna efter rangordning, det andra bland seniorerna efter åldersgrad, det senare dock under förutsättning att den, på hvars lott det faller, är dertill lämplig (art. 1). Om tutoratet tillfaller en icke residerande

---

¹⁾ I hds står på en rad Christianus Macabæus och på en annan Alpinas o. s. v. Detta har föranledt följande anteckning under texten: »I underskriften på documentet af år 1587 bör af Christianus Maccabæus och Alpinas Archidiaconus icke göras 2 namn: han hette Christianus Maccabæus Alpinas och var Archidiaconus ännu 1590.»

prelat eller canonicus, så är han skyldig att hålla en residerande canonicus såsom sin ställföreträdare, som ombesörjer hans åliggandens fullgörande; ej heller må bönderna styras blott genom fogdar på andra vilkor, än att fogdarne sköta saken efter det nämnda ombudets föreskrift. Hvad beträffar fördelningen af domkyrkogodsens afkastning mellan kyrkan och förvaltarne, så hänvisas till häfdvunnen sed (art. 2). Den nya ordningen skall inträda med nästkommande konung Knuts dag, då förvaltningen af det första och förnämsta tutoratet skall tillfalla præpositus Henrik Ramel och det andra Arild Huitfeldt (art. 3). För inkomster och utgifter skall årlig redovisning ske til konung Knuts dag inför alla residerande capitulares (art. 4). Tutorerna eller deras ställföreträdare skola ombesörja försäljningen af domkyrkogodsens afkastning, men blott sedan förut inför kapitlet priset på smör och spannmål blifvit fastställt efter vid bestämda tider på året gångbart pris. Till ett lägre än det sålunda fastställda markegångspriset må dock en viss kvantitet smör försäljas till skolans och hospitalens förvaltare, samt, om så är nödigt, till de yngre kannikerna (art. 5). Deremot få gåfvor ur kyrkokassan eller ur kapitelkassan endast med alla residerande kapitelledamöters samtycke utbetalas (art. 6). För uppehållande af kyrkans vinkällare¹⁾ skola förvaltarne årligen försträcka vinhandlaren så stor summa som behöfves, hvarjemte vinhandlaren årligen skall inför kapitlet redovisa för så väl de försträckta penningarne som vinsten, hvilken lägges till kyrkokassan på vanligt sätt (art. 7). Vidare böra tutorerna af kyrkokassan eller af kyrkans inkomster med det snaraste utlösa pantsatta gods (art. 10). Den altarlägenhet, som Eskil Gøe utan laga dom tillagnat sig och som hans arfvingar ännu innehade, skulle

---

¹⁾ Genom kungl. bref den 10 Oktober 1575 hade Fredrik II under åberopande af gamla privilegier beviljat kapitlets ledamöter tull- och accisfrihet för allt det vin, de för eget och kyrkans behof inköpte.

tutorerna på laglig väg och på kapitlets bekostnad återkräva (art. 12.).

Hvad kyrkans sigill angår, så skall notarien ha det ena i och för afsändande af vanliga skrivelser. Det andra innehafves af den canonicus, som har att expediera kapitlets skrivelser och utslag i äktenskapsmål. Så väl notarien som han skola vara edsvurne. Det tredje och större sigillet är under det särskilda utskottets nycklar och lås och brukas blott vid afyttring eller utbyte af hemman och andra vigtigare ärenden. Kapitelskrivelser få ej affattas eller förseglas utan de residerandes vetskap (art. 8). Ej heller få vigtigare kapitelärenden afgöras utan frånvarande prelaters eller seniorers vetskap, utan måste först saken till dem noggrant inberättas och deras råd inhämtas (art. 14).

Under nådåret skola tillsatta testamentsverkställare eller utredningsmän ha om händer bönderna och på vanligt sätt fördela inkomsterna mellan Kjöbenhavns universitet och den aflidnes arvingar (art. 9). Då en prelat eller canonicus är död, böra bland kapitelledamöterna af efterträdaren utsedde synemän besigtiga gården och, om så befinnes nödigt, ålägga arvingarne bristfälligheters botande, eller ock på sterbhusets bekostnad låta utföra nödig reparation. Jemväl bör då skogsbesigtning ske (art. 11). Hvarken kapitlet eller utredningsmännen under nådåret ega rättighet att göra en i ett kanonikat inkorporerad kyrka fortfarande vakant, så vida ej den nye prebendeinnehafvaren eller hans ställföreträdare dertill gifver sitt bifall (art. 16).

Hvad beträffar samgodsen, så skola de aldrig fördelas, förr än en noggrann redogörelse för dem blifvit till prelaterna och defnitorerna eller deras ombud öfversänd, hvilka då enligt gammal sed och rätt hafva fritt val, hvarefter de återstående må efter åldersprerogativ fördelas bland öfrige canonici intill den lägste, dock med iakttagande af den ordningen, att, då samgods bli öfver efter utdelningen, eller då samgodsen ej räcka till alla, procuration anordnas, med utdelning efter gammal sed (art. 13).

Slutligen bestämmes, att, då mycket af den gamla surdegen är kvar i kapitlets gamla statuter, en revision skall ske, hvarjemte ofvanstående nya stadgar skola tilläggas. Detta ärende uppdrages åt prelaterna och då de öfrige äro för tillfället på annat sätt sysselsatta, skola statuterna för den nämnda revisionens verkställande först öfversändas till Arild Huitfeldt, från hvilken de sedan skola cirkulera till præpositus, till decanus och de öfrige, hvarefter de reviderade statuterna skola uppläsas för kapitlet i dess helhet i och för antagande (art. 17).

Det är en upplysning af stort interesse angående det sätt, hvarpå 1590 års statuter kommit till, som här meddelas. Arild Huitfeldt är den förste, som mottagit statuterna till omarbetning, och har säkerligen ej sändt dem ifrån sig utan att ha lagt hand vid verket. Det är sålunda ganska sannolikt, att den berömde historikern och utgifvaren af de gamla »Leges provinciales terræ Scaniæ«, om hvilken Lagerbring med rätta yttrar (Mon. Scan. s. 260), att han i fråga om literära förtjenster bör sättas »non in primo solum sed etiam in supremo loco« bland Lunds canonici, är den egentlige redactorn af 1590 års statuter, eller att han åtminstone har en hufvudsaklig andel i revisionsarbetet¹). Att han sedan år 1583 innehade ett kanonikat vid Lunds domkapitel, är känt, men att han, riksråd och rikskanceller som han nu var, kunnat taga så verksam del i kapitlets angelägenheter, som framgår af 1587 års kapitelbeslut, har väl hittills varit obekant. Den månhet om kapitlets välfärd, den trohet mot dess traditioner samt den omsigt och sakkunskap, som utmärker revisionsarbetet i dess helhet och som väl motsvarar hans fint bildade, aristokratiska personlighet och hans skarpa juridiska sinne, länder honom och hans medarbetare bland prelater och seniorer till stor heder.

¹) Såsom skolherre till Herlufsholm utfärdade han äfven sedermera, år 1605, nya skollagar för denna skola (jfr. H. F. Rørdam i Dansk Biogr. Lex.).

Bland prelaterna och seniorerna, som undertecknat 1587 års supplementsstadgar, finna vi åtskilliga bekanta namn. Den lärde och vidtbereste Henrik Ramel till Wusterwitz, prins Christians guvernör, sedermera riksråd, som år 1584 utbytt sina rügenska gods mot Beckaskog, innehade nu kapitlets högsta värdighet, preposituren. Decanetet innehades sedan 1576 af Wilhelm Dresselberg, som, efter att ha afslutat sina utländska studier, tjenstgjorde i konungens kancelli och sedermera, år 1605, blef landsdomare på Sjælland. Archidiaconus var Christianus Maccabæus Alpinas af den skottska släkten Mac Alpin, hvilken inkommit i Danmark med Johan Mac Alpin, som af sin lärare Melanchton fått namnet Maccabæus och som år 1551 dog såsom professor i Kjøbenhavn. Bland canonicis seniores märkas, utom Arild Huitfeldt, Nicolaus Albinus (Niels Hvid), superintendent i Lund, och dennes utmärkte efterträdare såsom episcopus Lundensis sedan den 9 Juli 1589 Magnus Matthiæ (Mogens Matthsøn) samt adelsmannen Otto Pors, som tillsammans med Mogens Madsen såsom sin præceptor idkat studier vid tyska universitet.

Hvad cantoriets innehafvare Johannes Michaelidis eller Michaëlis beträffar, så kan han, då cantoriet var en af kapitlets prelaturer, icke, såsom S. Cavallin i Lunds Stifts Herdaminne förmodar, ha varit den Jens Michelsen, som i ett kungl. bref af år 1558 nämnes såsom »Sogneprest til Lackelänge» och som sannolikt var canonicus. Det ligger närmare att antaga, att ifrågavarande cantor varit den framstående Magister Hans Mikkelsen, som år 1582 antagits till prins Christians »Tugtemester» och i ett kungl. bref af den 29 Mars 1583 bl. a. erhåller löfte att »med allerförste Lejlighed» bli försörjd med et kannikedömme eller »andet gejstligt Lehn«. Att, liksom prinsens guvernör blifvit försedd med preposituren, hans lärare kan ha erhållit cantoriet, synes ingalunda osannolikt. Både Ramel, Dresselberg och Mikkelsen voro frånvarande vid kapitelbeslutet

1587, hvilket jemväl tyder på, att äfven den sistnämnde varit i konungens tjenst sysselsatt.

Bland de namn på prelater och seniorer, som med årtalet 1592 läsas på den vid den tiden förfärdigade nya predikstolen i Lunds domkyrka, förekomma äfven Lave Urne t. Beltebjerg och en annan Lave Urne. Hvilken af dem den varit, som undertecknat beslutet, torde framgå af en jemförelse med 1590 års statuter, der hans namn också förekommer bland underskrifterna. I en af kopiorna af denna urkund benämnes han nämligen Lago Urne senior. I sådant fall har det antagligen varit den förstnämnde, hvilken äfven nämnes såsom »höfvitsman till Elleholm och landsdomare i Skåne«¹⁾.

Laurentius Jesperi eller Jaspari prestvigdes 1563 till »minister ecclesiæ Stangby« och blef följande år canonicus med Hoby pastorat samt dog 1601 och är begrafven i Lunds domkyrka. Der hvilat ock Olaus Stisionius (Oluf Stisøn), som, efter att ha varit Sigward Grubbes præceptor och efter att ha förvärfvat magistergrad i Wittenberg, blef canonicus i Lund med Burlöfs pastorat och dog 1617²⁾.

1) Bägge voro söner af Claus Urne, hvilken i kontrakten mellan Lunds domkapitel och Malmö och Lunds borgmästare och råd (jfr. bilagan) nämnes såsom »Prouest« i kapitlet (i M. Matth., Reg. Dan. Ser. kallas han »templi Lundensis præfectus«, se H. Rørdam, Hist. Kildeskr. 2. Række, II. s. 86), den samme, som år 1550 kallade Mogens Madsen til pastor i Otterup (Ottarp). Lave Urne till Beltebjerg och höfvitsman till Elleholm m. m. var en bland de herrar, som år 1584 undertecknade hyllningsed till prins Christian, och 1588 var han kallad till Kjøbenhavn till konung Fredriks jordfästning för att bära hans lik. Uti riksarchivet finns en den 17 Oktober 1623 upprättad förteckning öfver det, som skulle uppbaras i nådåret efter salig Lave Urne såsom canonicus i Lund. Antagligen är sålunda 1623 hans dödsår. Hvad brodern beträffar, så benämnes han Lave Urne till Selleberga och Belteberga och är föga känd. Han var gift 1:o med Margaretha Ulfeld och 2:o med Ingeborg Kaas. Jfr. G. Ljunggren, Skånska Herregårdar, Tillägg.

2) I sitt curriculum vitæ yttrar Sigward Grubbe om honom: »ut erat primus meus præceptor et pueritiæ institutor, ita illum ad

1590 års statuter ha för länge sedan publicerats, nämligen i Pontoppidans *Ann. Eccl. Dan.* III s. 258—263. Men de äro der felaktigt hänfödda till år 1540. Ett underligt misstag, då t. ex. i art. 39 åberopas ett decretum »illustrissimi, potentissimi, æternæque memoriæ Friderici II:di«! I sin förteckning af de otryckta handlingar, som i tom. III anföras, förklarar emellertid Pontoppidan, att han genom kollation med en bättre kopia funnit årtalet MDXL origtigt och att ett C fattas deri. Antagligen menar han, hvad han dock icke säger, att L bör ändras till C. I hvarje fall är det 1590 års statuter, han aftryckt. I en till Lunds universitetsbibliotek hörande volym innehållande diverse handlingar »om Lund och dess kyrka« finns en afskrift, som jag funnit helt öfverensstämmande med den af Pontoppidan utgifna och som i den för öfrigt likalydande öfverskriften har årtalet 1590, hvarefter liksom hos Pontoppidan följer versen: »Dant veniam corvis, vexat censura columbas«.

Utom denna finns å Lunds universitetsbibliotek, i *Coll. Rönbeck. T.VII*, en annan afskrift af 1590 års statuter¹⁾. En tredje, som förekommer i en bunt handlingar med sign. 1908 i Nordinska handskriftsamlingen å Upsala universitetsbibliotek, har jag genom jämförelse funnit liklydande med den Rönbeckska. Öfverskriften lyder i dessa bägge kopior: *Venerabilis Capituli Lundensis Statuta*. I texten finnas en del mindre väsentliga skiljaktigheter mellan dessa bägge å ena sidan samt å andra sidan den Pontoppidanska och den af mig undersökta med denna liklydande. Samtliga tre kopiorna innehålla de i Pontoppidans

---

mortem usque amavi et funus illius cohonestavi mea qualicunque præsentia, extremum amorem et honorem testatus. Vir fuit bonus et integerrimæ famæ (ur mscr. på kungl. bibl. i Köbenhavn enligt S. Cavallin, *Lunds stifts herdaminne*, I s. 389).

¹⁾ Enligt anteckning är denna afskrift gjord i Stockholm år 1815 efter ett mscr. på excellensen von Engeströms bibliothek, »in 4:to på 28 sidor«.

publikation uteslutna underskrifterna till 1590 års statuter. Efter artiklarne följer nämligen ett så lydande stycke:

In quorum omnium majorem confirmationem Nos infra scripti, Prælati et Canonici Capituli Lundensis, nomina propriis manibus subjecimus.

Henricus Ramelius, Præpositus.

Wilhelmus Dresselberg, Decanus.

Christianus Machabæus, Archidiaconus.

Johannes Michaëlius, Cantor.

Arnoldus Hwitfeldius. Lago Urnius.

M. Magnus Matth. Ep:s. Christianus Nicolai.

Christophorus Holste. Laurentius Jaspari.

Georgius Michaëlius. Petrus Laurentii.

Andreas Dresselbergius. Avo Andreas.

Constantinus Balthazar. Olaus Stisonius.

Thomas Wilhelmus. M. Ludovicus Munthe.

Petrus Laurentii. Anno 1590¹⁾.

Sannolikast synes mig, att de till Rönbeckska och Nordinska samlingarne hörande afskrifterna äro gjorda efter en urkund, som innehåller den ursprungliga redaktionen, under det att de bägge andra med sin lindrigt förändrade text synas ha tillkommit senare. Skiljaktigheterna tyda

¹⁾ I den till »Saml. om Lund och dess kyrka» hörande afskriften äro alla namnen ordnade i fortlöpande följd på två rader. Några mindre skiljaktigheter i namnteckningarne förekomma: Henricus Ramel, Gvilhelmus Dresselberg, Christianus Machabæus Alpinas, Johannes Michaëlis, Arnoldus Witfeld, Lago Vrne senior, vid Magnus Matth. saknas Ep:s, Christophorus Jacobi Holst, Georgius Michaëlis, Petrus Laurentius, Andreas Dresselberg, Constantinus Balthasari och Lodouicus Munthe. Bland dessa underskrifter, liksom ock bland inskrifterna af år 1592 på den förut nämnda predikstolen i Lunds domkyrka, finns äfven Anders Dresselberg, som, efter att tillsammans med brodern Vilhelm ha idkat studier i utlandet, blef sekreterare i kancelliet 1572, erhöill canonikat i Lund 1577 och blef landsdomare i Sjølland 1582, hvilken befattning han frånträdde 1590 o. s. v. (jfr Thiset i Dansk Biogr. Lex.).

nämligen på, att en något olika affattning blifvit följd. I hvarje fall förekommer i sakligt hänseende ingen skilnad.

Deremot finns en i sakligt hänseende afgjordt ny redaktion af 1590 års statuter försedd med tillkännagifvande, att den erhållit konung Fredrik III:s stadfästelse år 1653, de s. k. *Nova Statuta Capituli Lundensis regnante Daniæ Rege Frederico Tertio composita 1653*. Denna redaktion är af Martin Weibull publicerad i Föreningens för Skånes fornminnen och historia Samlingar II 1874, s. 54—62.

Skiljaktigheterna mellan denna och den i de förutnämnda afskrifterna innehållna äldre affattningen äro följande. I art. 30 är stycket: *Procuratorum operam et laborem* tillagdt. Till art. 35 är fogadt stycket: *Quicumque Prælatorum* samt till art. 48 stycket: *Bini erunt perpetui et jurati Præfecti*. Derefter är en helt och hållet ny artikel: *Nullus Prælatus aut Canonicus* insatt, till följd hvaraf de följande artiklarnes ordningsnummer ändrats ända till art. 53 i Pontoppidans publikation, hvilken här är helt och hållet utesluten.

Bland anledningarne till den partiella omredigeringen kan en fullt konstateras. Tillägget till art. 48 är nämligen en sammanfattning af en i ett kungl. bref den 20 Maj 1652 gifven föreskrift. Enär tutoratus ecclesiæ hvart tredje år förändrades och i sammanhang dermed äfven fogdarne, »kyrkans gods och bönder till skada och afbräck«, skulle omskiftas, så hade kapitlet gjort underdånig framställning om förändring i sistnämnda hänseende. Med anledning deraf stadgas i nämnda bref, att kapitlet sjelf må sätta tvänne vederhäftige män till fogdar, som alltid må i beställningen förblifva, så länge de af residerande capitulares dertill duglige aktas, omänskönt tutoratet förändras, och skola bemålde fogdar tillsättas, förändras och afsättas efter de residerandes gemensamma beslut och vilja; dessa fogdar skola af kapitlet tagas i ed, och de skola ej befatta sig med sakfall, bortfästade af gårdar, utvisande och fällande af skog och annat sådant utöfver hvad kapitlet sjelf bestämmer,

utan i sådana ting förfråga sig hos tutor eller, om han är frånvarande, hos hans procurator, eller, om så behöf göres, hos hela kapitlet.

En jemförelse mellan 1590 års statuter och de föregående gifver vid handen, att de äro utarbetade på grundlag af 1489 och 1587 års stadgar. De sistnämnda ligga till grund för statuternas senare afdelning, art. 47—62, samt för art. 15 och 16 i den första afdelningen, hvilken i öfrigt är en omarbetning af 1489 års statuter, från hvilka äfven art. 63 är hemtad.

Af 1489 års statuter är det blott 13 artiklar eller stycken, som helt uteslutits. Dessa äro följande: *Item si protestans percipiat residenciam suam per fraudem* (s. 49 i Weibulls publikation); *Item duo canonici* (s. 50) samt alla styckena om chortjensten utom *Item canonici infirmi* (s. 50), d. v. s. 7 stycken; *Item filii tyrannorum* och *Item nullus canonicorum portet manifeste* (s. 53) samt *Item nullus canonicus gaudebit* och det följande sista stycket: *Item quilibet canonicus* (s. 54)¹).

För öfrigt består omarbetningen, jemte det att ordningen mellan artiklarne någon gång är omkastad, hufvudsakligen i följande ändringar och tillägg, under det att eljes ofta äfven ordalydelsen bibehållits temligen oförändrad. Bestämmandet af *personæ privilegiatæ* i art. 2 är ändrad med åberopande af en kunglig förordning, d. v. s. det kungl. brefvet af år 1538. Art. 3 med formulär för privilegierad persons genom ombud afgifna förbindelse är tillagd. Likaledes art. 7, som stadgar, att privilegierad person skall

¹) De uteslutna stadgarne äro sålunda följande: om huru bör förfaras med den, som på svekfullt sätt förskaffat sig residens, om tillåtelse för två canonici att vara erkebiskopens commensales eller handsekreterare, om chortjensten, om förbud för erkebiskop och kapitel att till canonici antaga söner af dem, som kränka kyrkans friheter eller vålla canonici anmärkningsvärd skada, förbud för canonicus att i kyrkan bära hatt, sporrar o. s. v., samt om, huru bör förfaras med canonicus, som ej håller vicarius.

efter samma grunder som de residerande åtnjuta andel i samgods, residens och mensalhemman, men icke i den ordinära utdelningen af anniversaria, hvilken endast kommer de residerande till godo, samt att han i lika grad med de residerande bör vidkännas de årliga afgifter af samgods eller andra gods, som i stiftelseurkunden bestämmas. Tillagd är jemväl art. 8, som föreskrifver, att icke residerande och icke privilegierad person skall uteslutas från samgodsens fördelning, från option af prebende samt från mensalgods och residens, så vida ej kapitlet af särskild hänsyn annorlunda besluter. Art. 11 angående redovisning för förvaltning innehåller vida mer omfattande bestämmelser än motsvarande artikel i de gamla stadgarne¹). Art. 15 och 16 äro hemtade från 1587 års stadga (art. 8). Den canonicus, som hade att expediera kapitlets skrivelser och utslag i äktenskapsmål, benämnes här notarius causarum matrimonialium. I art. 27 uteslutes den gamla bestämningen: *a sede apostolica vel alio iudice*, hvilken genom reformationen upphört att ega giltighet. Art. 28, att tvister mellan kapitlets bönder först må afgöras i kapitlet, men, om de ej der kunna biläggas, hänskjutas till verldslig rätt, är tillagd. I art. 30, som stadgar skyldighet för frånvarande prelat eller canonicus att hålla procurator, uteslutes den gamla från Esgers stadga härrörande föreskriften om betalning till vicarius, hvarjemte tillägges den ur 1587

¹) Tredje dagen efter kapitelstämman skall inför prelaternas och kannikernas deputerade redovisning för det förlutna året lemnas af Procurator generalis, af procuratorerna för kyrkans fastigheter i städerna samt af den, som haft att ombesörja utdelningen till choralerna. Sedan redovisning skett, skola de kontanta penningarne läggas till kapitelkassan och deponeras hos den nye Procurator generalis. Samma dag skall ock enligt art. 61 redovisning lemnas af kommungodsens förvaltare, hvilka skola godtgöras för sitt omak på ungefär samma sätt som kyrkans tutorer, hvarefter vid nästföljande sammanträde, då äktenskapsmål behandlas, utdelning af dessa medel skall ske. Deremot skola kyrkans tutorer redovisa inför alla residerande i kapitlet till konung Knuts dag (jfr. art. 49 i den äldre eller art. 50 i den senare redaktionen).

års stadgar (art. 2) hemtade bestämmelsen, att fogdarne skola blott efter procurators föreskrift sköta godset, samt angifvande af straffpåföljd för den, som försummar att hålla ställföreträdare i kapitlet, hvartill ytterligare i 1653 års redaktion fogas föreskrift för frånvarande prelater eller canonici att enligt gammal praxis och sed af sina inkomster ersätta procuratorerna deras arbete och möda, så vida ej förmögnare procuratorer frivilligt afstå derifrån. I art. 35 äro i 1653 års redaktion stränga straffbestämmelser tillfogade för prelat, canonicus eller vicarius, som gör sig skyldig till osedligt lefverne. Art. 39 och 40 om archidiacons och cantors tjensteåligganden äro tillagda, hvarvid uppsigten öfver choralerna tillägges cantor i st. f. decanus. I art. 43 uteslutes för tillträdande canonicus förbindelsen att inom ett år åtminstone förvärfva sig subdiakonatsordning. Art. 44—46 äro nya. Bestämmelsen i art. 44: *Canonici residentes — — — — — aderunt frequentissime Cantionibus et Concionibus sacris in templo portentque decentem habitum* är tydligen en ersättning för de uteslutna styckena om chortjensten. Art. 45 stadgar, att prelat eller canonicus, som operat prebende eller mensalgods, ej bör, om option af gård faller på hans lott, förbigå utan mottaga denna, samt att han bör jemlikt den kungl. förordningen (d. v. s. det kungl. brefvet af 1538) bibehålla gården i fullgodt skick. I annat fall skall han af kapitlet beröfvas mensalgods och prebende. I art. 46 förbjudes, att utverka kungl. bref för erhållande af sin företrädares samgods eller mensalgods, om det sker kolleger till förfång.

I statuternas senare afdelning ingå 1587 års stadgar med undantag af art. 3, 10, 12, 14 och 17, som äro helt uteslutna, samt art. 8, som upptagits i föregående afdelning (art. 15 och 16). I art. 47 tillägges, att prelaterna och defnitorerna skola (tydligtvis angående det andra tutoratets förvaltning) afgöra hvilka personer (bland seniorerna) dertill äro lämpliga. I art. 48 insättes en utförlig och genom sina upplysningar angående domkyrkans ekonomi synnerligen

viktig redogörelse för fördelningen af kyrkans inkomster mellan kyrkan och tutorerna¹⁾, hvarjemte i 1653 års redaktion tillfogas förut nämnda föreskrift angående fogdarne för kyrkans gods. Art. 49 i 1653 års redaktion innehåller ett ytterligare inskräpande af icke residerande prelaters eller kannikers skyldighet att hålla en af prelaterne eller kannikerna såsom sitt ombud i kapitlet. Den, som detta underlåter, skall gå miste om rättighet till kapitlets tjänster, option af prebende samt af mensal- och samgods. Art. 53 i den äldre redaktionen angående understöd åt fattige skolynglingar är tillagd, men i den senare redaktionen åter utesluten. Art. 55, som stadgar, att kapitlet skall insätta utrednings- och förvaltningsmän (testamentarii), om kapitelledamot dör

---

1) I de till Rönbeckska och Nordinska samlingarne hörande afskrifterna finnas ett par förklarande tillägg. Det ifrågavarande stället lyder der: »De proventibus autem bonorum fabricæ secundum hactenus observatam consuetudinem, præter certas pensiones omnes, Vulgo Landgille, Skattepenge, Skatteflesk och Boelgalte» (i Rönbeckska afskriften står Boelgelte?, Pontoppidan har: vel Boegelche, afskriften i »Saml. om Lund och dess kyrka»: och Boegelche), »dimidia quoque pars minutorum (Teier), decimarum, locationis, mulctarum, et eius quod dicitur Farislow, una cum medietate porcorum ex pastu provenientium, quibus annis sylvæ saginam suppeditant, fabricæ cedat, Alteram medietatem una cum hospitalitate, Gesterie, universa, lignis item et laboribus, dagsværch, tutores sortiantur». Såsom ytterligare förklaring må tjena följande ställe i Stenbocks skrifvelse af år 1659 (Weibull i Föreningens för Sk. fornm. och hist. II s. 63): »För hwilket sitt omak tutor niuther åhrligen, förutan the honom tillordnade Capitelss godss, alt det som kyrckiones bönder gifwa till gästerij af penningar och hafra, den fierde parten af teyerne (: En teya kallass 1 lamb, 1 gåäss och 2 hönss :) och half deelen af tienderne, medh sampt halfparten af alt thet owissa, som är stadssemähl, sakfall, faritzloff (: det är en recognition pro dimissione som bonden gifwer hussbonden när han får loff att flyttia ifrå itt hemman på itt annat :) och Aldongiäldh, när ållonår är». Då han angående »teierne» angifver fjerdeparten såsom tutors andel, menar han hvad som kommer på hvardera tutors anpart. Enligt statuterna skulle »teierne» delas mellan kyrkan och tutorerna på samma sätt som tionde, städsemål, sakfall och »farislov».

utan att ha upprättat testamente, är tillagd. Likaledes art. 56 angående Gjordshögs prebende, som skall alternativt förvaltas af procurator generalis i tre år och af universitetets procurator i lika många år, dock så, att den till prebendet hörande ängsmarken bör fördelas bland de canonici, som sakna ängslott och som äro närmast i ordning att erhålla sådan. Tillagd är likaledes art. 58, som föreskrifver, att årlig besigtning af gårdarne skall verkställas af fyra canonici, hvilka sedan i kapitlet skola anmäla de bristfälligheter, som böra botas. I art. 59—61 äro utförligare föreskrifter angående samgodsens fördelning och förvaltning gifna¹⁾. Art. 63 är hemtad från 1489 års statuter.

Bilaga.

Den af Oluf Bagger år 1662 vidimerade kopieboken med titel: *Lundæ Capitels och Hospitals Privilegia*, hvilken nu förvaras i Lunds domkapitels archiv, inledes med ett kort utdrag eller ett slags ur saklig synpunkt ordnad register. Då detta register utgör en öfverskådlig och kortfattad framställning af privilegierna, meddelar jag det här. En fjerde kolumn, som innehåller hänvisning till pagina, har jag uteslutit. I utdraget anföras dessutom fyra kungliga bref, som ej förekomma i kopieboken, hvarjemte på fyra ställen hänvisning till Statuterna förekommer.

¹⁾ Till förklaring må ytterligare anföras följande ställe i Stenbocks förut nämnda skrifvelse: „Communia Capitulj bona hemfalla elliest, absque ulla Regia dispensatione, att divideras mellan Præbendatos (Prælatos?) eller Canonicos när the som sådane Godss innehafwa genom döden afgå, Allenast detta ther wid j acht tages att j fall desse godss icke äre så många att the hinna hwarfwet omkringh på een gång må the stå in procuracione hooss en af Residentibus intill numerus blif:r completus, och sedan deelass“.

Kort EXTRACT aff
det Hæderlige Lunde domb-Ca-
pitels Privilegiers och Statuters
Indhold dennem aff Kongerne i
Danmarck bebreffuede och con-
firmerede.

Capitelet och en huer Prælatus, Canonicus eller Vicarius
haffuer altid haftt efter Kongelige Friheder og benaadinger.

	Anno
	Canuti IV dateret 1085
	Canuti VI 1186
	Waldemari II 1232
	Christophori I 1252
	Erici VIII 1288
	Magni Regis Sveciæ 1340
	Erici Regis Sveciæ 1356
	Olai 1385
	Christophori III 1443
	Christierni I 1473
	Olai 1385
	Christierni I 1473
	Johannis 1491
Omne Jus Regium eller ald Kongelig Ret och herlighed, offuer sit Goetz Bønder och tienere, och self rettedt offuer dennem, Item, haftt deris tienere frj for all wdrestning, det beuisis med Privilegiis.	
Hals och haand och 2:de 40 marks Sager, som er dend højeste Straff i Lowen, med al anden Sagefald.	
Fridtkiøb offuer deris bønder och tienere.	Olai 1385 Johannis 1495
Berg, Foerstrandning och wrag.	Olai 1385 Christophori III 1443
Innæ, Studdt, det er alle Kongelige Skatter och krigs contributioner.	Erici VIII 1288 Magni Regis Sveciæ 1340 Olai 1385 Christophori III 1443
Egt och Arbeid aff deris tie- nere, lige wed Adelen och schulle iche age uden Kongl. Maj. self kommer.	Canuti IV 1085 Canuti VI 1186 Erici VIII 1288 Olai 1385 Christiani III 1538

	Anno	
Kongen wil self anmode Capitelet wed schriffuelse, naar deris bønder schulle age, det och effterkommet er.	Christiani III	1538
	Christiani IV ¹⁾	1603
	ejusdem ¹⁾	1624
	Friderici III ¹⁾	1657
	ejusdem ¹⁾	1657
Ingen att gieste Capitels eller andens thienere.	Christiani I	1454
Ingen at gribe, binde eller baste Capitels tienere, uden de ere loug-foruundne.	Christiani I	1454
	Christophori I	1252
Told och Accise frihed aff fremmede drich til Kirchernis och Canonicorum egen fornødenhed.	Erici VIII	1288
	Magni Regis Sveciæ	1340
	Olai	1385
	Christophori III	1443
	Christiani I	1473
	Friderici II	1575
	Friderici II	1575
Jus Patronatus til deris Præbende kircher och kirchetienderne af Canonicis self at administreris.	Christophori III	1443
	Friderici II	1573
Kongens Tiender udj visse Sogner ere lagde til Lunde Skole.	Friderici II	1561
Kongens tiende, Biscops tiende eller tredingtiende af deris egne bønder och tienere, och dennem som til mageschiffte igiengifne ere.	Archiepiscopi Eschilli	1156
	Christiani III	1557
	Christiani IV	1606
Jordschylt i Kiøbstederne tilige med bøndernis wdrester.	Erici VIII	1288
	Christiani III	1536
Jordschylt aff Malmøes by effter contracten.	Contracten dateret	1541

¹⁾ Här saknas hänvisning till pagina. Ifrågavarande kungl. bref förekommer ej i kopieboken.

		Anno
Jordschyld aff Lunde bye effter contracten.	Contracten dateret	1544
Option in Præbendis.	Christiani III	1538
Annus gratiæ effter deris død.	Christiani III	1538
Dend, som nyes Præbenda fanger, tager det werste Præbenda.	Christiani III	1538
Testamentarii effter dend døde constitueris af Capitelet och haffuer den som løn.	Christiani III Statuta Capit. Artic.	1538 52 ¹⁾)
Absentes Prælati, Canonici och Vicarii schulde haffue en Residerende Canonicum til Procurator.	Christiani III Statuta Capit. Artic.	1538 30
Tutoratus Ecclesiæ forwaltis aff Prælatis och Canonicis och derfor giøris regenshab coram Capitulo.	Christiani III Friderici III ejusdem Statuta Cap. Art.	1538 1649 1652 47
Dombkirchens Fogeder tilsettis och afsettis effter forseelser aff Resid. Canonicis.	Friderici III	1652
Øde gaarders Friihed.	Friderici III	1652
Statuta Capituli confirmeris aff,	Christiano IV Friderico III	1608 1648
Nosebye Kirche er indcorporeret med Præpositura Capituli.	Christiani I	1481
Biellerup Kirche er lagt til Cappelanen i Lund.	Friderici II	1563
Stangby och Walchierre Kircher ere lagte til Lector. Theolog. udj Lund.	Christiani IV	1618

¹⁾ Felskrifning för art. 54.

HOSPITALET
i Lund haffuer altid hafft.

	Anno
	1333
	Magni Regis Sveciæ Confirmeres aff
	1361
	Waldemaro III
	1415
	Erico X
	1446
	Christophoro III
	1449
	Christierno I
	1487
	Johanne
	1514
	Christierno II
	1549
	Christierno III
	1565
	Friderico II
	med en Herredags
	Donib
	1568
	Friderico III
	1658
	Christophoro III
	1439
	Christierno I
	1470
	Stat. Capit. Artic.
	39

Deris Bønder och tienere frj
for vdgierdsmænd Røstning, be-
skatning, Kraff, Innæ, Studd,
och al anden Kongelig tyngte och
tieniste, Item ald Faldtzmaal och
Sagefald.

Archidiaconus alleene admini-
strerer och forwalter Hospitalet.

Kardinallegaten Guidos Hoveddom i Ærkebisperstriden 1266

samt nogle Bemærkninger om O. Paludan-Müllers Fremstilling af
Guidos Optræden i Danmark.

Af Kr. Erslev.

Blandt Caspar Paludan-Müllers talrige Undersøgelser er der næppe nogen, der i højere Grad bærer Vidne om Forfatterens Genialitet, end hans Fremstilling af »Kong Erik Glipping og den romerske Kurie i Kongens Strid med Ærkebiskop Jakob Erlandsen«, som i 1872 fremkom i Videnskabernes Selskabs Skrifter (5. Række, Hist. og philos. Afd. IV). Den afdøde Granskers skarpsindige Kritik og energiske Logik er her forenet med en Kundskab til den kanoniske Ret, der er sjælden blandt Historikere, og de derved vundne Resultater, fremsatte med Paludan-Müllers hele Kraft, paatvinger sig Læseren som uomstødelige Sandheder. Ikke desto mindre er hans Opfattelse af 6 Kardinallegaten Guidos Optræden i Danmark, det egentlige Midtpunkt i Ærkebisperstridens senere Faser, ubetinget ikke rigtig. Paludan-Müller har her haft et ganske ejendommeligt Uheld. Til at forstaa, hvorledes Pavens Legat var gaet frem ved Stridens Afgørelse, havde han Adgang til den hos Suhm (Hist. af Danmark X, 989) trykte Dom, udstedt i Lübeck 10. Septbr. 1267; men med Rette indsaa han, at der forud for denne Domkendelse maatte være gaet en anden, og dennes Tid og Indhold søgte han da at udfinde af den

senere Dom. Men Guidos første Kendelse, den egentlige Hoveddom, existerer imidlertid, ja, da Paludan-Müller skrev sin Undersøgelse, havde den allerede foreligget trykt i næsten en halv Snes Aar, rigtignok paa et Sted, hvor ingen kunde falde paa at søge den. Dommen var nemlig udgivet i et Værk, der kalder sig *Cronica et Cartularium Monasterii de Dunis*¹⁾ og som indeholder en Række Aktstykker fra det nævnte belgiske Kloster. Først det store Samlerarbejde, hvis Frugt foreligger i Supplementbindet til *Regesta diplomatica historiæ Danicæ*, bragte dette Aftryk af Guidos Dom til almindelig Kundskab her hjemme²⁾.

Et Aktstykke af denne Rang fortjener sikkert at blive kendt og gjort let tilgængeligt; jeg vil derfor nedenfor gengive det fuldstændig og dertil knytte nogle Bemærkninger om, hvad der kan læres deraf og især, i hvilken Grad det ændrer de Udslag, som Paludan-Müller naede til. — Udgaven i det belgiske Værk oplyser uheldigvis intet om Kilden til Aftrykket, end ikke om det er en Original eller en Afskrift; forskellige Fejl i Navne o. l. gør det dog sikkert, at Klosterarkivet kun har indeholdt Akten i en Kopi. Enten nu denne har været temmelig mangelfuld eller Udgiveren ret skødesløs, vist er det, at Aktstykket i det belgiske Værk foreligger i en meget utilfredsstillende Skikkelse. Da jeg agtede at genoptrykke det, henvendte jeg mig derfor til Prof. Dr. phil. Gertz, hvis Kyndighed paa middelalderlig Latins Omraade er saa uomtvistelig; denne har da ogsaa velvillig gennemgaaet Texten, og de talrige forbedrede Læsemaader, der fremtræder nedenfor, skyldes ham.

¹⁾ Brügge 1864 (*Recueil de chroniques, chartes et autres documents concernant l'hist. de la Flandre-Occidentale, publié par la société d'émulation de Bruges; I. Série.*)

²⁾ Forinden havde A. D. Jørgensen benyttet Dommen for et enkelt Punkts Vedkommende (*Aarb. f. nord. Oldkyndighed* 1879, S. 149), takket være en Henvisning fra en af Medarbejderne ved *Regesta*.

Summa domini legati contra regem et reginam
Dacie super interdicto.

In nomine patris et filii et spiritus sancti amen. Frater Guido miseratione divina tituli^a sancti Laurentii in Lucina^b presbyter cardinalis, apostolice sedis legatus, ad cautelam presentium et memoriam futurorum. Cum notorium sit per regnum Dacie et loca circum vicina atque provincias et adeo notorium, quod nulla potest tergiversatione celari, venerabiles patres Jacobum archiepiscopum Lundensem^c et Petrum episcopum Roskildensem per illustrem regem Dacie et reginam matrem ejus suis sedibus esse destitutos, necnon magistrum Sacerum prepositum Lundensem, Nicholaum Gotonis canonicum Roskildensem, magistrum Ro canonicum Ripensem et David rectorem ecclesie de Rythe Roskildensis diocesis per eosdem, regem et reginam, locis et bonis ac juribus ecclesiarum suarum et suis spoliatos, de quo notorio^d nobis constat ut judici, qui regnum predictum pro majori parte, nostrum exercendo officium, perambulavimus, ecclesias in civitatibus et diversis locis dyocesis majores et minores, regularium et secularium clericorum et populum visitavimus, synodis in Lundensi et Roskildensi cathedralibus ecclesiis in defectum archiepiscopi et episcopi prefuimus, ad quas synodos omnes^e cause ecclesiastice ex antiqua regni consuetudine per singulas dyoceses^f consuevere deferri: inter cetera querimonias et acclamationes sacerdotum, predictos prelatos suos instantissime repetentium, audivimus clamoresque^g frequentes super prelatorum absentia, multis animabus dampnosa et libertatibus ecclesiarum pernicioza, sepe et sepius a magnis et parvis in villis et campis intelleximus. Quibus excitati clamoribus plures tractatus cum rege et regina, episcopis et majoribus et nobilioribus regni segregatim et simul habuimus, qualiter archiepiscopus et episcopus^h supradicti cum pace et benivolentia regis et regine possent reverti ad sedes suas atque loca et episcopaliaⁱ exercere officia, et qualiter

---

^aUdgaven: titulo. ^bLucinum. ^cLundensis (og saaledes meget ofte i lignende Tilfælde). ^dnotorie. ^esynodo omnis. ^fdyocesis. ^gclamores. ^hepiscopi. ⁱspecialia.

dicti magister Sacerus prepositus Lundensis, Nicolaus Gotonis canonicus Roskildensis, magister Ro canonicus Ripensis et David rector ecclesie de Rythe Roskildensis diocesis possent similiter reverti ad loca et ecclesias suas, qui propter justum metum terram regis intrare non audebant.

Cumque post longas moras et quinque mensium expectationes prolixas videremus hujusmodi tractatus inanes non sortiri pacis finem optatum, ad viam justicie recurrentes, petentibus a nobis per nuncios et litteras prelati et clericis supradictis, cum ad nos aditum habere non possent, ut ipsis exhiberemus justitie complementum, requisivimus regem et reginam sepe et sepius, ut nobis locum idoneum et securum constituerent in ipso regno, cum ipsos nollemus trahere extra regnum ob reverentiam regie majestatis, in quo loco, vocatis partibus, cognosceremus de causa, super qua nunquam potuimus exaudire. Quamobrem regem et reginam peremptorie citari mandavimus ad diem competentem, quadraginta dierum vel circiter spacium continentem, ad civitatem Sleswicensem^a, intra terminos regni constitutam, predictis .. archiepiscopo et .. episcopo conquerentibus se per ipsos propriis sedibus destitutos, predictis etiam magistro Sacero preposito Lundensi, Nicholao Gotonis canonico Roskildensi^b, magistro Ro canonico Ripensi^c et David rectori ecclesie de Rythe Roskildensis diocesis similiter conquerentibus se^d per eosdem, regem et reginam, beneficiis suis destitutos et locis ac bonis et juribus ecclesiarum suarum et suis spoliatos, necnon prelati aliis^e et clericis de eodem regno dicentibus se spoliatos bonis et locis suis per ipsos, per se vel per procuratores ydoneos sufficienter responsuros.

Quibus citatis, sicut per rescriptionem executorum, quibus citationem fieri mandavimus, nobis constitit evidenter, die citationis pendente ex parte regis et regine fuit propositum coram nobis, ipsos per hujusmodi citationem gravari pro eo, quod nos ipsos citari feceramus ad locum minus tutum et ipsis multiplici de causa suspectum^f, utpote talem, in cujus vicinio capti fuerant et captivi detenti, in cujus etiam vicinio

---

^aSleswitensis. ^bUdg. her og ofte i det følgende: Rosleildensis. ^ccanonicus Ripensis. ^dfattes i Udg. ^efattes i Udg. ^fsuspecturis.

qualiter clare memorie Ericus rex Dacie, patruus^a regis, a suis emulis tractatus fuerat, nobiles non ignorabant de regno predicto, inimicos capitales etiam^b habebant in propinquo, tamen extra regnum, propter quorum insidias non poterant accedere ad locum, nisi forsitan manu armata et exercitu congregato; civitatem tamen, ad quam citabantur, non dicebant se habere suspectam, eaque^c est ducis et tota terra ducatus, quem ducatum recognoscit ipse dux se tenere a rege in feudum, et est regis vassalus ratione ducatus, et se receperunt in amicitiam et gratiam^d ad invicem tanquam consanguinei, et est bona pax et firma inter eos. Quibus respondimus, quod non credebamus ipsos regem et reginam in aliquo gravasse, et si gravassemus eos in aliquo, illud revocabamus; set^e licet evidenter appareret locum esse tutum, et secure possent comparere per procuratores ad illum, cum causa talis nature esset, quod debebat per procuratores tractari, nec decebat majestatem regiam in judicio super tali causa sui presentiam^f exhibere, omnes etiam persone, que ad veritatem eliciendam in judicio requiruntur, possent secure ad locum assignatum comparere, cum bona pax esset inter regem et ducem, ducatum et regnum, que contigua sunt, et ipse ducatus est de regno, ob reverentiam tamen majestatis regie parati eramus convenire ad civitatem Ripensem, in qua rex dominatur ad plenum, et in qua libere per se et justiciarios suos omnimodam jurisdictionem secularem exercet, que etiam civitas famosior, populosior et major reputatur de regno, cautione tamen prestita archiepiscopo, episcopo et aliis clericis supradictis, si vellent personaliter accedere Ripis et interesse tractatui cause sue, super securitate^g personarum suarum; et nobis renunciarent ante diem, si hoc regi et regine placebat an non, ita quod ad diem assignatam ibidem possemus commode interesse, cum non intenderemus diem assignatam, sed locum tantum^h mutare; alioquin in loco et die in citatione contentis procederemus, prout de jure esset procedendum. Qui tamenⁱ civitatem Ripensem pro sue voluntatis arbitrio

^a patriciis. ^b et. ^c et que. ^d gratum. ^e et ^f presentia. ^g securitatem. ^h tantum (Forkortelsen $\overline{tm}$). ⁱ in (for $\overline{tn}$).

minime acceptantes nec aliam causam, nisi quod civitas Ripensis murata non erat, allegantes, sedem apostolicam appellarunt, nulla renunciatione seu remandatione nobis facta ante diem, utrum loci mutatio regi et regine placeret^a, perseveranter ^bin eo persistentibus^b archiepiscopo, episcopo et aliis clericis supradictis, se personaliter velle proseguere causam suam.

Sane predicti archiepiscopus, episcopus et alii clerici supradicti ad diem assignatam et locum se representaverunt personaliter in iudicio coram nobis, cum justitia postulantes in causa ipsa procedi. Libellum et petitionem fecerunt in hunc modum: „In nomine Domini amen. A vobis, domine Guido, tituli sancti Laurentii in Lucina presbytero^c cardinali, apostolice sedis legato, petunt Jacobus Lundensis archiepiscopus, Suecie primas, et Petrus Roskildensis episcopus, magister Sacerus prepositus Lundensis, Nicolaus Gotonis canonicus Roskildensis, magister Rø canonicus Ripensis et David rector ecclesie de Rythe Roskildensis diocesis, quod cum ipsi per illustres dominos Ericum regem et Margaretam reginam Dacie, matrem ejus, sint suis sedibus, locis et dignitatibus destituti et bonis suis et juribus spoliati, et hoc sit notorium per facti evidentiam, ita quod nulla tergiversatione celari potest, et vobis constet ut iudici per generales clamores cleri et populi denuntiationes, acclamationes etiam^d in synodis, quas sollempniter in ecclesiis cathedralibus Roskildensi et Lundensi astantibus episcopis et clericis et laycis, religiosis et secularibus, tenuistis, et etiam in aliis locis vicinis constet, ut juxta mandatum apostolicum vobis^e directum ipsos prelatos et clericos suo loco et in statum suum anteriorem^f, admonitis exinde quibuslibet detentoribus sive custodibus et sublato cujuscunque difficultatis obstaculo, plene et libere restituatis^g, ac omnia, que quorumcumque insidiis eis ablata fuerant, reintegrari^h procuretis et reformationem dictarum ecclesiarum faciatis; et ad hec petunt regem et reginam per diffinitivam sententiam condemnari, salvo eis in omnibus jure addendi, diminuendi

^aplacent. ^bet assistentibus. ^cLucinum presbytero. ^det. ^enobis. ^fante omnia. ^grestitutione. ^hreintegrare.

vel etiam mutandi, salvis etiam eis^a omnibus aliis querelis et causis eis competentibus ex forma ipsarum litterarum apostolicarum, in quibus offerunt se coram vobis^b velle procedere et ad quas dicti domini rex et regina sunt citati^c, proponentes etiam factum adeo esse notorium, quod nulla poterat tergiversatione celari, et quod nobis ut iudici notorium erat de ejectionibus et spoliationibus predictis.

Hec proponebant et petebant in iudicio coram nobis, presentibus et audientibus magistro Petro archidiacono Arusiensi^c et magistro Ranone^d canonico Roskildensi, procuratoribus regis et regine constitutis per litteras eorum divisim et diversis diebus presentatas, ad supplicandum tamen, ut assignaretur dominis suis tutus locus. Qui procuratores protestati sunt etiam^e coram omnibus et recognoverunt de plano, quod locum non habebant^f suspectum propter ducem, cum bona pax esset inter ducem et regem et boni essent amici, sed propter inimicos, quos dicebant regem et reginam habere in vicinio, tamen extra regnum, quos nominare noluerunt, super hoc pluries requisiti. Quibus procuratoribus assistebant alii nuntii ad nos missi cum litteris de simplici credentia regis et regine, refricantes aliqua de predictis, quantum ad locum non tutum propter mortem clare memorie regis Erici occisi in vicinio. Quibus respondebatur ex^gadverso, quod rex Ericus occisus non fuerat ab inimicis Christofori regis et filii ejus, qui modo regnat, vel ab emulis eorundem; et si aliquis locus sollempnis in regno debeat dici non tutus pro occisione alicujus regis, fere omnia sollempnia loca de eodem regno deberent haberi suspecta, cum major pars regum Dacie, qui regnaverunt retroactis temporibus, occisi fuerint in diversis civitatibus regni, pauci vero vitam finierint^g morte naturali. Postea supervenerunt alii sollempniores nuntii, videlicet episcopus Ripensis, Johannes marescalcus regis, et alii consiliarii et secretarii regis cum ipsis, afferentes litteras de simplici credentia, nichil aliud petentes nisi locum, quem dicebant minus tutum, mutari. Quibus respondimus, ex replicatione

---

^a si. ^b nobis. ^c Artisiense. ^d Banone. ^e et. ^f habebat. ^g vita finierunt.

tot nuntiorum et tam sollempnium evidenter liquere locum tutum esse, et, sicut rex et regina miserant tot excusatores, similiter potuissent misisse procuratores, et sicut secure venerant isti, sic etiam^a secure potuissent venisse et illi, et omnibus constare poterat, quod per terram inimicorum non transibant, sed ad locum, ad quem citati fuerant rex et regina, secure patebat accessus. Perseverantibus itaque in predicta petitione sua archiepiscopo, episcopo et aliis clericis supradictis super celeri restitutione sua et instantibus de die in diem, exspectatis rege et regina diutius post diem assignatam, videlicet per^b sex dies, ut per procuratorem vel defensorem ydoneum comparerent, cum statum eorum non deceret^c in hujusmodi causa suam presentiam in iudicio exhibere, cum^d nec appareret procurator vel defensor pro ipsis, etsi^e, sicut miserant excusatores, sic potuerant misisse procuratores sive defensores, maxime cum non essent personaliter citati, sed ut per se vel per procuratores ydoneos comparerent, ipsos exigente justitia reputavimus contumaces, non deferentes appellationi in tali notorio, sicut nec erat deferendum.

Volentes igitur formam apostolici mandati cum exacta diligentia firmiter observare, cum nobis constet de facto tanquam de notorio, videlicet de ejectionibus et spoliationibus supradictis, et nobis constet ut iudici de notorio, quod et notorium est adeo, quod nulla potest^f tergiversatione celari, attendentes imminens periculum in restitutione differenda, cum jam unus de ejectis episcopis, videlicet Othoniensis, mortuus fuisset in persecutione juris sui, attendentes etiam^g quod propter absentiam prelatorum pereunt jura ecclesiarum, enervantur libertates earum, imminent pericula^h animabus subditorum. per diffinitivam sententiam pronunciamus, venerabiles patres, dominos Jacobum archiepiscopum Lundensem, Petrum episcopum Roskildensem, magistrum Sacerum prepositum Lundensem, Nicolaum Gotonis canonicum Roskildensem, magistrum Ro canonicum Ripensem et David rectorem de Rithe Roskildensis diocesis, ad sedes suas atque loca et

^a et. ^b post. ^c decent. ^d fates i Udg. ^e et. ^f post. ^g et.
^h imminente periculo.

bona atque jura cum integritate sui honoris, quibus destituti erant et ejecti per regem et reginam predictos et etiam spoliati, debere^a restitui, et quod ipsis reintegrentur omnia ablata quorumcumque insidiis, admonitis custodibus et detentoribus^b quibuscunque, et quod ad loca, unde abscesserant^c, revocentur; et eos juxta mandatum apostolicum restituimus ad omnia supradicta.

Quia vero nobis non constat ad plenum nec est ita notorium, sicut ipsum factum, de qualitate et quantitate rerum ablatarum, de valore earum, de dampnis et expensis habitis occasione ejectionis et spoliationis predictarum, ideoque diem assignavimus archiepiscopo, episcopo et aliis clericis supradictis, coram nobis apud civitatem Lubicensem ad crastinam beati Luce evangeliste, si non fuerit dies feriata, alioquin ad proximam diem non feriatam sequentem, ad faciendum super predictis, prout exigit ordo juris. Denunciamus etiam, astante hac fidelium multitudine et in hoc loco sollempni, nunciis regis et regine, qui sunt hic presentes, et significamus eisdem, ut rex et regina mittant ad illam diem, si velint et sua crediderint interesse, ad audiendum et videndum declarationem quantitatis predictorum, scituri, quod, sive miserint sive non, nichilominus procedemus^d, prout de jure fuerit procedendum.

Preterea cum archiepiscopus, episcopus et clerici memorati ad loca sua redire et archiepiscopus et episcopus officia episcopalia exercere non possint, nisi^e ipsi et familia eorum plena securitate gaudeant personarum suarum, et sit notorium, quod propter timorem regis et regine redire non audent nec suum officium exercere, jubemus juxta mandatum apostolicum, pronunciamus atque decernimus, ut ^fregina et rex predicti^f presentent eisdem intra^g instans festum apostolorum Symonis et Jude ydoneam cautionem et qua debeant esse contenti de fida securitate personarum suarum, ita quod archiepiscopus suam possit visitare provinciam et suum exercere officium, et similiter episcopus visitare suam diocesem et episcopale officium exercere, et possint ire et redire per

---

^a debent. ^b detentoribus. ^c abscesserant. ^d procederemus. ^e non. ^f regina, rex. ^g infra.

regnum libere et secure archiepiscopus, episcopus et clerici supradicti. Alioquin ex nunc^a regem et reginam excommunicamus in scriptis, et terram eorum, ubicumque fuerint, intra terminos legationis nostre generaliter ecclesiastico supponimus interdicto, et si ipsi ad alia loca extra regnum Dacie se transtulerint, loca illa intra terminos legationis nostre constituta ecclesiastico similiter supponimus interdicto. Volumus tamen, quod durante sententia interdicti exhibeantur penultime^b morientium et baptismum parvulorum. Jubemus etiam, quod Templarii, Hospitalarii, Cistercienses, Predicadores et Minores et alii exempti sive privilegiati teneantur ad observationem hujusmodi interdicti; alioquin sciant ipsi, quod nos penis gravissimis eos puniemus. Episcopos autem, qui hujusmodi interdictum non servaverint et per suas dioceses observari non fecerint, exnunc suspendimus a divinis et ab executione episcopalis officii, quam suspensionem si per quindecim dies sustinere presumpserint, nos ipsos exnunc excommunicamus in scriptis.

Ceterum cum, sicut intelleximus, impositum fuerit aliquando^c Jacobo archiepiscopo Lundensi et Petro episcopo Roskildensi, quo tamen zelo nescimus, quod ipsi turbationem et seditionem faciebant et fieri^e procurabant in regno predicto, ex habundanti precepimus eis, ut de hoc se purificent atque purgent proprio juramento coram nobis. Jurent etiam, quod fideliter erga regem E. dominum suum semper se habuerint^d et amodo se habeant, et^f bonos viros sibi adjungant jurantes se credere archiepiscopum et episcopum verum et bonum prestitisse juramentum. Predicti autem archiepiscopus et episcopus juraverunt ad preceptum nostrum sub forma predicta, et secum juraverunt dominus Bondo electus Sleswicensis, abbates monasteriorum de Cara insula et de Rure regio, Cisterciensis ordinis, Arusiensis^g et Sleswicensis dioecesis, et quidam alii fide digni, se credere, quod archiepiscopus et episcopus bonum, verum et legitimum prestiterant juramentum.

---

^a ex hoc nunc. ^b læs: penitentie? ^c fuit alioquin. ^d habuerunt.
^e sic. ^f ut. ^g Artusiensis.

In cujus rei testimonium et evidentiam pleniorē prescriptam sententiam per Guillelmum infrascriptum notarium scribi et publicari^a mandavimus ac nostro sigillo muniri^b.

Lata fuit hec sententia in scriptis et pronuntiata in ecclesia cathedrali civitatis Sleswicensis, mensis^c septembris ultima die exeunte, sub anno Domini M^oCC^o sexagesimo sexto, indictione decima, pontificatus domini Clementis pape IIII^{ti} anno secundo, presentibus predictis Bondone, qui se gerit pro electo ecclesie Sleswicensis, . . . abbatibus monasteriorum de Cara insula et de Rure regio, Cisterciensis ordinis, Arusiensis^d et Sleswicensis dioecesis, . . . prepositis ecclesiarum Sleswicensis et Otthoniensis, magistris Thrugillo, Symone, Yvaro et Johanne, canonicis Sleswicensibus, Nicolao, qui se gerit pro cantore ejusdem ecclesie Sleswicensis, ^eclerico et speciali nuntio regis Dacie, domino Alberto, milite et nuntio ejusdem regis, presentibus etiam magistris Petro de Orbaco, doctore in decretis, Odone de Charivaro, doctore in medicina, canonicis ecclesie sancti Gaugerici Cameracensis, magistris Alberto, clerico viri nobilis Johannis marchionis Brandenburgensis, Silvio, iudice de Murone Beneventani diocesis, Egidio de Benivento, canonico Wratislaviensi, Matheo, canonico ecclesie beate Marie in Vallibus Chatalani, domini pape subdiacono, et magna multitudine religiosorum et secularium clericorum, militum et aliorum laicorum.

Et ego Guillelmus de Alisia, publicus sancte Romane ecclesie auctoritate notarius, prelectioni prescripte sententie interfui et eam de mandato et auctoritate predicti domini cardinalis scripsi^f et in publicam formam redegei, meoque signo signavi rogatam.

Denne Dom giver i Enkelthederne flere nye Oplysninger. Man har saaledes tidligere oftest antaget, at Biskop Regner af Odense først døde 1267; Dommen viser, at han allerede var død Aaret før¹⁾. At Ribe By omtales som

^a publicare. ^b munire. ^c mense. ^d Artusiensis. ^e Et Navn synes udfaldet her. ^f scripti.

¹⁾ En Notits om en Gave af Bispen, som Peder Olsøn har med Aaret 1267 (SRD. V, 518), maa saaledes have faaet urigtigt Aar.

»ikke ommuret«, har sin Interesse, da det modsat i et Tillæg til Ribe Byret hedder, at »1201 begyndte vi at mure om Byen«; rimeligvis foreligger her da en Fejlskrivning i Aarstallet, hvad Hasse¹⁾ allerede af andre Grunde har været tilbøjelig til at antage. Dommens Hovedinteresse ligger dog selvfølgelig i andre Retninger.

Med Rette har Paludan-Müller indset, at Kardinal Guido i sin Afgørelse af Striden mellem Kong Erik og de landflygtige Prælater har sondret Sagen i to Dele; han har først fældet en Kendelse om Prælaternes Genindsættelse, senere en anden om den Skadeserstatning, der maatte tilkomme dem for alt det onde, de havde udstaaet. Guidos her meddelte Dom er en Kendelse i Restitutionssagen, den hos Suhm aftrykte Dom er en Afgørelse af Satisfaktionssagen.

Dette sit rigtige Grundsyn har Paludan-Müller dog, som det nu viser sig, ikke formaaet at gennemføre med tilstrækkelig Skarphed, og da en Ulykke aldrig kommer alene, har han foruden sit Hoveduheld, den højst tilgivelige Mangel paa Kendskab til det i Belgien trykte Aktstykke, haft det andet, at der i den senere Dom, som han ene kunde bygge paa, paa eet Punkt forelaa en lille, men ret skæbnesvanger Fejlskrift. Efterat Kardinalen ved denne har tilkendt de forskellige Prælater hver en vis Sum i Skadeserstatning, forbeholder han dem yderligere Søgmaal angaaende, hvad Gods eller Indtægter de maatte have mistet »fra den Tid, da de ved Staden Lübeck først opgjorde Regningen, indtil Andendagen efter S. Lukas Evangelists Dag 1266«. Oversættelsen er rigtig nok; der staar her: *in crastinum s. Lucæ evangeliste*, og det ikke blot i Suhms Aftryk, men ogsaa i hans Kilde, der vel ikke er selve den originale Dom, men en samtidig Genpart af denne. Imidlertid har der aabenbart i selve Dommen

¹⁾ Die Quellen des Ripener Stadtrechtes S. 45.

staaet: *in crastino s. Lucæ*, d. v. s. paa Andendagen efter Lucæ; thi i den ovenfor aftrykte Hoveddom ses jo, at *crastinus s. Lucæ* var den Termin, da Regnskaberne skulde afgives i Lübeck, og først ved denne Rettelse bliver der da ogsaa ret Mening i den senere Afgørelse. Naar Guido i Septbr. 1267 fældede Dom i Satisfaktionssagen, maatte han naturlig nok tage Hensyn til, at der siden den Regnskabsopgørelse, som laa til Grund for Kendelsen, var forløbet næsten et helt Aar, og dette skete da ved det anførte Forbehold.

Denne Fejl i den anden Dom, som nu straks falder i Øjnene, opdagede Paludan-Müller ikke; tværtimod blev denne Opgivelse: indtil Andendagen efter Lucæ (18. Oktober) 1266, for ham det Punkt, ud fra hvilket han byggede sin Opfattelse af hele Sagens Gang.

Idet han opfattede Forbeholdet som gældende fra Regnskabsaflægelse i Lübeck indtil d. 18. Oktober 1266, spurgte han sig selv, hvad den sidste Datum kunde betyde, og svarede konsekvent nok: det maa være det Tidspunkt, da Dommen i Erstatningssagen faldt. Heraf fulgte imidlertid straks, at den hele Domsakt, dateret Lübeck d. 10. September 1267, altsaa ikke kunde være Erstatningsdommen; den kom for Paludan-Müller til at staa som et Tillæg dertil, en Konsekvens deraf, bestaaende i Forkyndelsen af det store Band mod Kongen og Dronningen, som nu skulde træde i Kraft. Erstatningsdommen med den i Udsigt stillede Bandlysning maatte derimod være fældet d. 18. Oktober Aaret før, og forud for den lagde Paludan-Müller saa endda en Kendelse, hvortil der hentydes i Begyndelsen af den senere Dom og hvorved Kongen og Dronningen erklæredes for *contumaces*, siden de ikke var mødte efter Stævning; den tænkte han sig afgivet i Slesvig i September 1266. Disse tre Akter, der alle var indesluttede i Brevet af 10. Sept. 1267, drejede sig om Satisfaktionssagen; men forud for denne var jo Restitutionssagen afgjort, og Dommen i denne Del af Sagen maatte da føres helt tilbage til

Sommermaanederne, medens Legaten endnu opholdt sig i selve Danmark.

Naar Paludan-Müller paa denne Vis opbyggede Retsstridens Gang, fremkom der derved ganske vist en Række Vanskeligheder, som han søgte at forklare eller dække over, saa godt det lod sig gøre. Særlig paafaldende var det, at Brevet af 10. Sept. 1267 jo herefter skulde inde slutte to tidligere Kendelser uden tydelig at sondre dem ud fra hinanden, ja uden en Gang at angive Datum for dem, og det skønt efter Forfatterens Opfattelse den formodede Kendelse af 18. Okt. 1266 endda skulde have den indgribende Betydning, at Bandlysningen juridisk regnedes herfra, skønt den først forkyndtes Aaret efter. Paludan-Müller trøstede sig med, at det kun var i Aktens Gøppart, at alle tre Kendelser var smeltede sammen ved at skrives i eet, uden nye Linier ved hver enkelt Del, og antydede endog den Mulighed, at Afskriveren mulig havde sprunget et eller andet over, deriblandt ogsaa Datumangivelserne for de tidligere Kendelser. Dette er naturligvis overmaade usandsynligt, og disse og andre Vanskeligheder kunde nok have gjort Kritikerne noget betænkelig ved hans Udslag; den lille Rettelse af: *in crastinum* til: *in crastino* er jo i Forhold dertil meget ringe og ligger egentlig ret nær¹⁾. Men det er jo her som altid nemt at være bagklog.

Nu da selve Guidos første Dom er fremdraget, falder det meget let at se den rette Orden i hele Legatens Fremgangsmaade; alle de Vanskeligheder, som Paludan-Müller

¹⁾ Kuriøst nok har Helveg i sin Kirkehistorie (I, 640 Anm.) rigtig forstaaet Datum d. 18. Okt. 1266 som gældende selve Regnskabsaflæggelsen, men han synes ikke at have stillet sig klart, at dette kun bliver tilladeligt ved at rette Akkusativens i: *in crastinum*. Det maa imidlertid indrømmes, at hele Sammenhængen i Virkeligheden fører til den rette Forstaaelse, om end paa Trods af Grammatikken, og man kan da ogsaa med Sikkerhed paastaa, at Tidens Kancellistil aldrig vilde have udtrykt et *fra-til* paa en saa lidet pointeret Maade, som det her maatte være sket, om Paludan-Müller havde Ret.

skabte sig selv, falder bort, og det viser sig tillige, at han ved sin urigtige Kronologi for Retsakterne er kommet til at stille Pavens Forhold til Guido og hans Dom i et ganske urigtigt Lys. Til Belysning heraf skal jeg kortelig gengive Hovedtrækkene af Sagens Gang.

I Restitutionsdommen, udstedt i Slesvig d. 30. Septbr. 1266, siger Guido, at han havde stævnet Parterne til at møde for sig i Slesvig med 40 Dages Varsel; Mødetiden var Fredagen efter Mathei Dag eller 24. September¹⁾; Stævningen maa da være sket midt i August, mens Kardinalen var i Ribe, og derved forstaas ogsaa, at Kardinalen kunde sige, at han fem Maaneder igennem havde forsøgt ved venlige Forhandlinger at faa Prælaterne genindsatte. De fem Maaneder maa dog opfattes, ikke som 5 Gange 30 Dage, men som fem Kalendermaaneder (April—August), og det er da rigtigt nok; thi Guido var i Rostok d. 31. Marts og er vel kort efter rejst over til Danmark, selv om han først spores her i et Brev fra Roskilde af 21. Maj²⁾.

Overfor denne Stævning nægtede Kongen at møde, idet han henviste til, at Mødestedet Slesvig ikke var sikkert for ham; han appellerede derfor fra Legaten til Paven selv,

---

¹⁾ Saaledes efter Kongens Appel (SRD. V, 608), og dermed stemmer det, at Guido i Dommen af 30. Septbr siger, at han oppebiede Kongen i seks Dage.

²⁾ Legatens Itinerar, der med stor Flid er sammenstillet af Pal.-Müller S. 344 Anm., foreligger nu fuldstændigere i den ny Bearbejdelse af Böhmers Regesta imperii (V, 1572—78 med Supplement S. 2152). Det kan bemærkes, at naar den danske Forf. tænker sig, at Legaten allerede ved Nytaarstid 1266 er truffet sammen med Ærkebiskop Jakob i Lübeck, kan dette ikke være sket saaledes; Jakob Erlandsøn var endnu i 1266 i Italien, hvor han i Perugia udfærdigede en Vidisse af en Pavebulle til Claræ Kloster i Roskilde (Repert. Nr. 360); Brevet, der savner Dagsangivelse, er dog vistnok udstedt lige ved Begyndelsen af Aaret, og Ærkebispnen maa straks efter have forladt Perugia, hvor Paven paa den Tid residerede.

hvilket skete i Ribe d. 27. August i Guidos egen Nærværelse; Brevet derom kendes fra Procesakterne (SRD. V, 607). Paludan-Müller har rigtig forklaret, med hvilken Grund Kongen kunde fremkomme med denne Appel, skønt Appel var afskaaret i Guidos Fuldmagt; men han tror med Urette, at der her er Tale, ikke om Restitutionssagen, som jo efter hans Tanker allerede var paadømt, men om Satisfaktionssagen. Han skaber sig derved en ny Vanskelighed, som han dog ikke selv har haft Øje for; hvorledes kunde Kongen i denne Protest have undgaaet at nævne en Dom om Prælaternes Genindsættelse, om en saadan virkelig havde foreligget?

Den ovenfor aftrykte Dom viser, hvad Guido havde at svare til Kongens Indvendinger mod det valgte Sted; han holdt fast derved, og da Kongen ikke indfandt sig d. 24. Septbr., selv om han sendte en dobbelt Sendefærd, ventede Legaten kun yderligere seks Dage og afsagde derefter sin Dom d. 30. Septbr. Denne gik ud paa, at Prælaterne skulde genindsættes og have deres Gods tilbage; om det sidste vidste han dog ikke ret Besked og fastsatte derfor, at Prælaterne skulde møde for ham *in crastino Lucae* (18. Oktober) i Lübeck med Oplysninger desangaaende. Kongen og Dronningen skulde derimod inden Simons og Judæ Dag (9. Oktober) skaffe Prælaterne Sikkerhed for, at de kunde vende tilbage til deres Stillinger i Riget, medens de paa deres Side skulde sværge at være Kongen tro Undersaatter. Udførte Kongen og Dronningen ikke det dem paalagte inden Fristen, skulde de være ifaldne Bandlysning og Riget være under Interdikt.

De to Terminer i Oktober var aabenbart valgte med den Tanke, at det allerede d. 9. vilde blive klaret, om Kongen ville lystre Restitutionsdommen, og at saa d. 18. baade Bandlysningen kunde udtales imod ham, om han var genstridig, og samtidig Dom fældes i Satisfaktions-sagen.

Fra Lübeckmødet er imidlertid ingen Akter bevarede, og det er klart, at det ikke er gaaet ganske, som Kardinalen har tænkt sig. Hvad Kongen angaar, har han aabenbart ikke lystret Slesvigdommen og intet Skridt gjort for at sikre Prælaternes Tilbagevenden; han har opretholdt sin Appel og nøjedes dermed. Denne kendte jo Guido forud, og han kunde da ikke gøre andet end udtale Bandlysningen og Interdiktet¹⁾. Hvorledes det derimod er gaaet ved denne Lejlighed med Satisfaktionen, derom hører vi i den Aaret efter fældede Dom, der fuldstændig er oversat hos Paludan-Müller S. 353-56; i denne berøres kun rent indledningsvis den Kendelse, Legaten havde afsagt i Genindsættelsessagen²⁾; ellers drejer alt sig om Skadeserstatningen. Legaten udtaler, at han havde stævnet Kongen og Dronningen desangaaende; de mødte hverken selv eller ved Fuldmægtig, idet der alene kom en Klerk ved Navn Peder Aaby for at protestere imod, at Legaten befattede sig med de Sager, der var fratagne Prælaterne. Guido raadførte sig derefter med kyndige Mænd, og de kom til

¹⁾ I den Indberetning, som Guido kort efter sendte til Paven, omtales baade Bandlysningen og Interdiktet, som man ser af Pavens Svar til ham (Kirkeh. Saml. 2. R. III, 124: in regem et reginam predictos hujusmodi diffinitive parere contumaciter contempnentes excommunicationis et in regnum ipsum interdicti sententias promulgasti, prout premissa in litteris tuis inde confectis perspeximus plenius contineri). Bandlysningen omtales ogsaa i Exordium Caræ insulæ (SRD. V, 292); Interdiktets Paalæggelse stadfæstes af Guidos Formaning til Prædikebrødrene om at overholde det (10 Novbr. 1266: Suhm X, 987).

²⁾ Efterat vi ved en Kendelse i Rettens Medfør havde genindsat Ærkebiskop Jakob af Lund og Biskop Peder af Roskilde . . . have vi peremptorisk indstævnet Hr. Erik Danmarks Konge og Dronningen Fru Margrete, hans Moder, til at møde for os . . . for at høre den Vurdering af borttagne Ting, paaført Skade og tilføjede Krænkelser o. s. v. . . Det er naturligvis ganske urimeligt, naar Pal.-Müller i de først anførte Ord vil se en Hentydning til en Contumatskendelse i Satisfaktionssagen; der tales jo aldeles klart om en Restitutionsdom, og Pal.-Müller har her ikke selv gennemført den skarpe Sondring mellem de to Dele af Processen.

det Udslag, at da Kongen og Dronningen forsætlig var udeblevne, kunde Legaten foretage Sagen, »saa snart det forekom ham nyttigst«. Dette er dog ikke sket straks; selv om Guido allerede nu (d. 18. Oktober), som det jo siges senere i Brevet, lod Prælaterne opgøre deres Regnestykker over, hvad Skade de havde lidt, har han udsat at fælde en Kendelse derom. Saaledes har han vel handlet af Hensyn til den fra Kongens Side nedlagte Appel; Guido, der jo var en from og vist ogsaa lidt svag Natur, har villet vente saa længe han kunde, og selv indberettede han til Paven, hvad der hidtil var sket.

Pavens Svar haade til Kong Erik og til Legaten har Munch fremdraget fra Vatikanerarkivet (Kirkeh. Saml. 2. R. III, 120, 123); det første Brev savner ganske Datum, det andet har den ufuldstændige Datering: *Viterbii anno tertio*. Pave Clemens' tredje Regeringsaar begynder med 5. Febr. 1267, og lige ved denne Tid maa det sidste Brev antages skrevet, siden det maa gaa en rum Tid forud for det nedenfor omtalte Brev af 8. Maj 1267. Brevet til Kongen turde være skrevet lidt tidligere og før Paven havde modtaget Legatens Indberetning; af denne saa nemlig Pave Clemens, at Guido havde lyst Band over Kong Erik, hvad han ogsaa anerkendte som beføjet, men i Svaret til Kongen taler Paven om Band og Interdikt som noget fremtidigt, og han tiltaler ogsaa Kongen som *carissimus filius*, et Udtryk, han ikke vilde have brugt overfor en bandlyst¹).

Af disse to Breve, hvis nærmere Indhold let kan efterses hos Paludan-Müller (S. 362-65), gaar Skrivelsen til Kongen ud paa, at Pave Clemens bestemt afviser hans

---

¹) De to Breve er, som Munchs egne Afskrifter (i Rigsarkivet) viser, ikke hentede fra selve de pavelige Brevbøger, men fra en i Vatikanerarkivet bevaret Brevsamling, som Munch anfører med en lidt varierende Titel: »Mag. Becardi (eller: Bernardi) Neapolitani collectio epistolarum paparum Urbani IV ad Nic. IV (eller: usque ad Honor. IV)«. Brevet til Kongen findes i denne Samling som Nr. 22, Svaret til Legaten som Nr. 255.

Appel og haardt og indtrængende formaner ham til at vise Lydighed overfor Legatens Anordninger; til Guido udtaler Paven, at han af Kongen skal forlange Sikkerhedstillæse for, at Prælaterne kan vende tilbage; naar en saadan er givet og Restitutionen sat i Værk, samt de fædede Bandlysning- og Interdiktsdomme ophævede, skal Legaten om Skadeserstatningen søge at tilvejebringe et venligt Forlig mellem Parterne og, om det ikke lykkes, afgive sin Kendelse derom. Set i Belysning af det foregaaende vil dette altsaa sige, at Pave Clemens stillede sig skarpt imod Kongen, mens han ganske billigede, hvad Legaten havde udrettet, idet han dog med en vis Sikkerhed gik ud fra, at Kongen nu vilde give efter, hvad Genindsættelsen angaar.

For Paludan-Müller kommer det til at staa helt anderledes, og her hævner det sig stærkere end nogensteds, at han har faaet hele Processen opstillet i en saa fejlagtig kronologisk Orden. Efter hans Opfattelse havde jo Legaten allerede i Septbr. 1266 fædet Dom i Erstatningssagen, og ud herfra bedømmes nu Pavens Udtalelser til Guido. »Denne mærkelige Skrivelse omstødte egentlig alt, hvad Legaten hidtil havde gjort i den danske Sag. Det almindelige Interdikt og Kongens Bandlysning bleve ikke stadfæstede; de skulde tværtimod tages tilbage — ikke naar Prælaternes Fordringer vare opfyldte eller Legatens Dom efterkommet, men naar Kongen havde gjort det mindste, Paven kunde fordre af ham. . . . Paven opgav ganske Fordringen paa *satisfactio*, . . . og han viste større Ugunst imod Prælaterne end imod Kongen . . . især ved at kassere hele deres egen Erstatningsfordring, skyde deres Ed til Side og paalægge Legaten selv at foretage en Vurdering af de tabte Indtægter«. Senere hedder det: »Paven byder Legaten at gøre alt det om, han hidtil har gjort«.

At dette, der unægtelig er yderst konsekvent efter Paludan-Müllers Opfattelse, viser sig jo nu som ganske grebet ud af Luften; denne Erstatningskendelse, som Paven stiltiende skal have omstødt, var jo endnu slet ikke fædet,

og i alt, hvad Clemens udtaler til Legaten, er der heller intet dadlende Ord. Og hvor usandsynlig i sig selv er ikke Paludan-Müllers Forstaaelse af dette Brev, især naar dette holdes sammen med det strenge Brev til Kong Erik; atter her er et Punkt, der nok havde bragt en mindre dristig Kritiker til at standse og ret overveje, om virkelig hans første Hypothese kunde bære Byrden af alle disse Usandsynligheder.

Det maa dog siges til Forsvar for Paludan-Müller, at et Brev, som Pave Clemens har udstedt d. 8^e Maj 1267, altsaa ikke længe efter de sidstomtalte Skrivelser, virkelig viser, at han ingenlunde var tilfreds med de Resultater, Guido havde naaet; idet han henpegede paa, at Legaten ikke havde udrettet, hvad han vilde, selv om det ikke var hans Fejl, kaldte Paven ham tilbage fra hans Legation. Man vil forstaa, at denne Skrivelse for Paludan-Müller kom til at staa som en naturlig Fortsættelse af den Misnøje, som han mente at finde skjult mellem Linierne i Pavens foregaaende Udtalelse til Guido, og at han derved blev støttet i sin Opfattelse af denne. For os er det ogsaa vanskeligt at forstaa, hvorfor Paven nu saa pludselig vilde gøre Ende paa Guidos Sendelse, og det er kun endnu mærkeligere, at Legaten selv, uden at tage noget Hensyn dertil, førte Sagen videre.

Efterat Kardinal Guido i September og Oktober 1266 foreløbig havde afsluttet sin Optræden i den danske Kirkestrid, opholdt han sig i Nordtyskland, Bøhmen og Østrig, der ogsaa var ham underlagte som Legat; her modtog han Pavens Svar paa sin Indberetning og rettede i Overensstemmelse med den en ny Opfordring til Kong Erik om at skaffe Prælaterne Sikkerhed for, at de kunde vende tilbage. Herpaa fik han intet Svar og besluttede nu at skride til Sagens endelige Afgørelse.

Dette skete igen i Lübeck, hvor vi træffer Guido d. 10. September 1267, og atter her maa der skelnes mellem Restitutionen og Satisfaktionen. I det første Spørgsmaal

var Kendelsen jo fældet Aaret før, og her var intet andet at gøre end at publicere, at Kong Erik ikke havde taget den fornyede Henvendelse til Følge; dette gjorde Kardinalen i et Sendebrev til Bispnen af Lübeck, hvori han befalede ham i sit Stifts Kirker at lade udtale Anathemaet over Kongen og Dronningen samt en Række danske gejstlige, der ikke havde overholdt Interdiktet (SRD. V, 606). — Samtidig afsagdes Dommen i Satisfaktionssagen ved den oftere nævnte Akt; Legaten gik ud fra de Summer, hvortil hver af Prælaterne havde anskaet deres Skade, men nedsatte Angivelserne med omtrent en Trediedel af deres Beløb, og dømte saa Kongen og Dronningen til at betale disse sidste Summer, endda lidt afrundede nedad, i tre Terminer, fordelte ovet eet Aar. Skete det ikke, vilde de være ifaldne Bandlysning, der da skulde regnes fra selve Dommens Dag.

Det er denne sidste Akt, paa hvilken Paludan-Müller har bygget hele sin Proceskronologi; efter hvad der nu foreligger, er der ingen Grund til nærmere at paavise, at Akten maa tages ganske simpelt efter sin Ordlyd som en Dom, »afsagt og forkyndt« d. 10. Sept. 1267. Imidlertid skal det vedgaas, at Dommen udtrykker sig noget vagt og utydeligt, og at man alene af den vanskelig kunde forstaa, at Prælaternes Opgørelse af deres Krav laa et helt Aar forud; formodentlig har Guido ikke ønsket at pointere, at han havde udsat Afgørelsen i saa lang Tid, siden Paven dog i Mellemtiden havde tiltraadt hans Fremgangsmaade, og der paa den anden Side ikke var opnaaet nogen Eftergivenhed fra Kongens Side ved Udsættelsen. — I Legatens Nedsættelse af Prælaternes Krav ser Paludan-Müller et Udtryk for, at han har indset, at deres Fordringer var ublu; snarere er det vel dog blot sket, for at Kardinalen overfor Paven kunde konstatere sin Hensynsfuldhed imod den ikkemødte Modpart.

Netop paa denne Tid havde Kong Erik imidlertid bestemt sig til at gøre et imødekommende Skridt; han sendte Biskop Esger af Ribe til Guido med Tilbud om at yde

Prælaterne Sikkerhed for at kunne vende tilbage. Med Rette henfører Paludan-Müller nemlig den udaterede Skrivelse: SRD. V, 609, til dette Tidspunkt, og han har vistnok ogsaa Ret i, at denne Henvendelse har standset Bandlysningen mod Kongen og Dronningen. Interdiktet blev derimod opretholdt, og ogsaa her maa man billige, at Paludan-Müller fæster Lid til den Efterretning om et Møde af fire danske Bisper, afholdt i Lübeck, der er bevaret af Peder Olsøn¹⁾; først da paa denne Synode de danske Bisper besluttede at forkynde Interdiktet, blev dette ret effektivt²⁾. Ved denne Tid maa vel Pavens Tilbagekaldelsesskrivelse af 8. Maj endelig være kommet Guido i Hænde, eller mulig har han allerede modtaget den tidligere, men sat en Ære i, før han efterkom den, da at give sin Optræden i den danske Strid en vis Afslutning. Hvorledes det saa hænger sammen hermed, er det sikkert, at han allerede havde tiltraadt sin Tilbagerejse³⁾, da Paven d. 26. Oktober gentog Tilbagekaldelsen. Guidos Legation var dermed til Ende.

Det har i det foregaaende vist sig, at den hele Gang i Guidos Optræden i Ærkebispesriden, som Paludan-Müller med Opbydelse af al sin Skarpsindighed mente at have paapeget, ikke kan fastholdes; Fremdragelsen af selve

1) SRD. II, 264; naar Efterretningen tillige staar i den saakaldte Aarvog 1251—1410, saa kommer det simpelt hen deraf, at ogsaa denne er Optegnelser af Peder Olsøn — Blandt de fire danske Bisper var Ribebispes Esger; naar han, Kongens Tilhænger, saaledes her gik med til at forkynde Interdiktet, kan man minde om, at Esger ogsaa i sin Tid overfor Veilekonstitutionen 1256 havde indtaget en meget vaklende Holdning.

2) Paa lignende Vis gik der jo ogsaa under Striden med Jens Grand en rum Tid mellem Isarns Forkyndelse af Interdiktet og dettes Tiltrædelse af de danske Biskopper.

3) Hjemrejsen lagde Guido ad den korteste Vej lige ned gennem Tyskland; 3. Oktbr. var han i Grimma i Thüringen, 22. Oktbr. i Cistercienserklostret Klostersbrach i Franken, 1. Novbr. i Seckau i Steiermark.

Hoveddommen fra Slesvig har omstyrtet hans snildrige Kombinationer. I fuldeste Maal skal det dog anerkendes, hvor meget der er at lære af Forfatterens hele Behandling af Processen; selve de juridiske Grundpunkter er først af ham ret opklarede, saaledes Adskillelsen mellem Restitutionen og Satisfaktionen og ligeledes de forskellige Retsvirkninger af Exkommunikation og Interdikt. Helt igennem har han banet Vej for den rette Forstaaelse af Sagen, selv om han selv ved et beklageligt Uheld ikke naaede at faa fat i det Hoveddokument, der findes trykt paa et saa underligt Sted.

Imidlertid kan det dog ikke nægtes, at det ikke blot er i Fremstillingen af Kardinal Guidos Fremgangsmaade, man maa forlade Paludan-Müllers Opfattelse; ogsaa hans Dom over Legaten kan ikke fuldt ud fastholdes. Denne hænger bl. a. i høj Grad sammen med det, der i Paludan-Müllers Skildring danner Dramaets Højdepunkt, dette, at efter hans Tanker selve Paven helt har underkendt, hvad Legaten havde udrettet i Danmark, og stiltiende sat en Streg over de Kendelser, han havde afgivet. Vi har set, at netop dette alene stammer fra, at Paludan-Müller har faaet Satisfaktionssagens Afgørelse lagt eet Aar for langt tilbage i Tiden, og at Paven i Virkeligheden paa dette Tidspunkt ganske stillede sig paa sin Legats Side. I det hele kan der vel næppe rejses nogen Anke imod Guidos Optræden i Danmark. Naar han af Kongen krævede, at denne skulde sikre Prælaternes Tilbagevendelse, afkrævede han jo samtidig disse et af Mededsmænd bekræftet Løfte om, at de vilde lystre Kongens Autoritet, og i Erstatningsspørgsmaalet foretog han i det mindste en betydelig Nedsættelse af de Krav, Prælaterne havde stillet. Heller ikke kan det vel dadles, at han, efter længe at have søgt en mindelig Afgørelse, til sidst gik over til at dømme i Sagen.

Noget andet er, at den fremmede Prælat ikke tilstrækkelig har indset, hvor lidt gejstlige Straffemidler forslog overfor et Land som Danmark, hvori ikke en Gang Flertallet af Landets Bisper vilde bøje sig for en formelt ganske berettiget Bandlysnings og Interdiktsdom, og de Ord, som Paven bruger i sin Tilbagekaldelsesskrivelse til ham, turde i Virkeligheden ramme Sømmet paa Hovedet: naar Guido ikke havde udrettet hos de vilde nordiske Folk alt, hvad han vilde, maatte Paven antage, at dette »laa i Fejl hos Stoffet, ikke hos Kunstneren«.

To Præster i Gislev-Ellested i dette Aarhundrede.

Ved John Hansen, Sognepræst til Gislev og Ellested.

I.

Konsistorialraad Johan Henrik Colding.

Familjen nedstammer fra en Skoflikker i Skrave Sogn, Haderslev Amt. En Søn af denne, Erik Andersen Skraffve eller Colding, f. 1648, blev $\frac{6}{2}$ 1683 Præst i Vejlbj og Homaa, hvor han døde $\frac{24}{5}$ 1719. Hans Søn, Ivar Eriksen Colding, ordineredes $\frac{17}{2}$ 1708 til sin Faders Medhjælper og Efterfølger i Embedet. Han blev $\frac{18}{9}$ 1709 gift med Kirsten Hansdatter Botzen, en Præstedatter fra Tirstrup, og døde $\frac{3}{4}$ 1747. Hans Søn var Hans Botzen Colding, f. 1723, Stud. fra Odense 1742, Cand. $\frac{2}{6}$ 1746, Præst i Tamdrup $\frac{19}{11}$ 1751, gift i Horsens $\frac{17}{10}$ 1755 med Else Busch, og død $\frac{20}{4}$ 1785.

Han havde 10 Børn, 3 Sønner og 7 Døttre. Af disse døde nogle i tidlig Alder. Af Døttrene blev Ivare Kirstine, f. c. 1756, gift med Niels Hansen Saabye, Forvalter paa Frisenborg; Elisabeth Sophie, f. 1760, † $\frac{13}{4}$ 1838, gift med Hr. Jens Borgen († 1832), hendes Faders Eftermand i Tamdrup; Johanne Marie, f. 1763, † $\frac{26}{1}$ 1838, gift med ($\frac{15}{10}$ 1790) Salomon Lindegaard, f. 1765, † $\frac{16}{2}$ 1825, Justitsraad, Ejer af Lykkesholm i Ellested Sogn;

Katrine Georgia, f. 1769, † ¹⁵/₁₂ 1854, gift med Hr. Joachim Bering († ²¹/₁₀ 1827), Præst til Magleby og Holtug; og Mathilde gift med Birkedommer Haastrup.

Sønnen, **Johan Henrik Colding**, blev født i Kjørup Præstegaard ³⁰/₄ 1764. Efter at have faaet nogen Undervisning hjemme, kom han, 1776, i Horsens Latinskole, men da Rektor J. H. Tauber i Oktober 1781 blev forflyttet til Odense, fulgte han med ham dertil. Tauber var en dygtig Skolemand, som tog sig meget af Disciplenes Uddannelse i de gamle og nyere Sprog, ogsaa Dansk, og som søgte at faa sine Medlærere til at vise Mildhed. Hans Fag vare »den aabenbarede Theologi, som han foredrog i rationalistisk Aand, Latin og Græsk«. J. H. Colding, der nok var opkaldt efter ham og synes at have boet i hans Hus, nævner ham med Ærbødighed. Konrektor var Poul Holm, en Bondesøn fra Maale i Viby Sogn, en ærlig og jævn Mand, dygtig, men nu noget aflægs. Colding blev Student 1784, og kom saa til Kjøbenhavn.

Det var i Rationalismens Tidsalder. Det theologiske Fakultets Senior var C. F. Horneman. Han var afholdt af Studenterne og i sig selv en velvillig Mand, men afgjort Rationalist. Moldenhawer, som blev Professor 1783, var en stor Latiner, og stod i Anseelse hos Studenterne, men »paa Forelæsningerne meddelte han intet, uden hvad man lige saa godt kunde finde i de bekendteste Haandbøger og Kommentarer«. Det theologiske Studium dreves for en stor Del ved Hjælp af Manuduktører, hvilket ikke var til Gavn for det.

J. H. Colding blev Kandidat ¹⁰/₁ 1788 med haud. og tog den homiletiske Prøve ¹⁹/₁ 1789 med laud. Den 20de Marts samme Aar kaldedes han til Præst for Nordstrømø Præstegjæld paa Færøerne, og blev ordineret ²⁷/₃. Allerede ⁸/₇ 1791 kaldedes han til Præst i Ørbæk, og ⁸/₃ 1799 til Sognepræst til Gislev og Ellested.

Som Præst i Ørbæk giftede han sig, ¹⁵/₆ 1792, med Ulrikke Eleonore Svitzer (f. 1768) Datter af Justitsraad

Erik Clausen Svitzer til Gislingegaard og Marie Felten Schiøtt. Hun døde i Gislev $\frac{8}{3}$ 1801 af en tærende Brystsyge, og blev begravet $\frac{16}{3}$, 33 Aar gammel. »Hun var den fornuftigste og dydigste Kone, den ømmeste Ægtefælle, den omhyggeligste og kjærligste Moder, virksom og samvittighedsfuld i sit hele Kald, taalmodig og gudhengiven under de haardeste Lidelser. Velsignet være hendes Minde!« (Kirkebogen).

Hr. Colding giftede sig igjen $\frac{5}{11}$ 1802 med Amalie Gregersine Svitzer, f. i Nyborg $\frac{28}{12}$ 1776, † i Odense $\frac{29}{10}$ 1851, Datter af Kancelliraad Jens Tauber Svitzer, Toldinspektør i Nyborg, og Anna Thygesen. Med disse Hustruer, af hvilke den sidste i mange Aar var døv, havde han følgende Børn:

1. Hans Erik Colding, f. i Ørbæk $\frac{6}{6}$ 1793, † som Sognepræst ved Frue Kirke i Odense $\frac{27}{5}$ 1857.

2. Elise Marie Lovise, f. $\frac{6}{2}$ 1798 i Ørbæk, gift 1) med Hr. Gebhard Helm, Sognepræst til Langaa og Øxendrup, † $\frac{30}{3}$ 1825, 2) $\frac{22}{11}$ 1833 med Jens Wedege, Forvalter paa Glorup, siden Fæster af Slæbækggaard. Hun † $\frac{11}{9}$ 1866.

3. Salomon, f. i Gislev $\frac{4}{10}$ 1799, døbt $\frac{10}{11}$ s. A. (Faddere: Barnets Moder, Jomfru Colding, Cancelliraad Lindegaard, Lykkesholm, Hr. Sevel fra Ryslinge og Candidatus Rissing fra Odense), † $\frac{28}{6}$ 1800.

4. Ulrikke Eleonore, f. $\frac{6}{11}$ 1803, døbt $\frac{15}{12}$ (Enkefru Svitzer, Inspektør Svitzer, Jomfru Noline Svitzer, Sognepræsten Hr. Nyholm, Hr. Andreas Busch, alle af Nyborg, og Hr. Cancelliraad Lindegaard, Lykkesholm). Gift $\frac{7}{6}$ 1825 med Christian Trolle, Forpagter paa Lykkesholm.

5. Jens Christian, f. $\frac{17}{7}$ 1805, i Kirke $\frac{15}{8}$ (Fru Cancelliraadinde Lindegaard, Jomfru Claudine Svitzer, Cancelliraad Lindegaard, Inspektør Jacob Svitzer, Hr. Andreas Busch af Nyborg og Hr. Helm fra Svindinge), † som Dr. med., Distriktslæge i Nyborg, Justitsraad, $\frac{4}{7}$ 1883, gift med

Cathrine Groot, f. 1810 † 1875, Datter af Bogholder Henrik Jensen Groot.

6. Ludvig Vilhelm, f. $22\frac{1}{2}$ 1807, i Kirke $15\frac{1}{4}$ (Barnets Moder, Jomfru Øllegaard Svitzer af Nyborg, Birkedommer Briand af Krumstrup, Herredsfoged Brorson af Bobjerg, Otto Lindegaard af Lykkesholm), † som stud. theol. $9\frac{3}{7}$ 1830. »Han var et overmaade smukt Menneske af en overordentlig Legems Væxt, Styrke og Behændighed og af en godmodig Karaktér. Af en hæftig og ondartet Brystsyrge, paadraget sig af en Forkølelse, laa han hen imod 4 Maaneder under pinlig Kur paa Frederiks Hospital, kom syg hjem og tre Uger efter døde han af tærende Feber til største Bedrøvelse for Forældre og Søkende« (Kkb.).

7. Anna Nicoline, f. $3\frac{1}{12}$ 1808, i Kirke $30\frac{1}{1}$ 1809 (Fru Kammerraadinde Svitzer fra Nyborg, Jomfru Briand fra Krumstrup, Hr. v. Bülow fra Toystrup, Hr. Sevel fra Ryslinge og Kjøbm. Svitzer, Nyborg), gift $21\frac{1}{9}$ 1833 med Optiker og Mekanikus Anders Justesen fra Horsens og † 1893.

8. Christiane Henriette, f. $7\frac{1}{10}$ 1811, i Kirke $27\frac{1}{11}$ (Jomfru Christiane Svitzer fra Nyborg, Jomfru Elise Lindegaard, Cancelliraad Lindegaard, Birkedommer Haastrup fra Laundrupgaard, Discipel Hans Erik Colding, Odense), gift 1838 med Hr. Hans Jacob Frederik Christian Volf, f. $11\frac{1}{5}$ 1809 Cd. theol. $24\frac{1}{10}$ 1835, Huslærer hos Justitsraad Lange, Ørbæklunde, personel Kap. Gislev-Ellested $7\frac{1}{2}$ 1837. Paa Indstilling af sin Svoger, Ritmester Jermiin til Avsumgaard, Sognepræst til Naur og Sir $16\frac{1}{12}$ 1837, entlediget $4\frac{1}{8}$ 1846, † i Ryslinge $6\frac{1}{12}$ 1881. Hun † $3\frac{1}{8}$ 1844. En Søn af dem er Dr. theol. P. R. Volf ved Stefans Kirke i Kjøbenhavn, som er gift med en Datter af Dr. med. J. C. Colding.

9. Erhard, f. $6\frac{1}{11}$ 1813, i Kirke $5\frac{1}{1}$ 1814 (Barnets Moder, Mad. Jensen og Hr. Jensen, Holmelund, Studiosus Hans Erik Colding og Niels Trolle fra Sandager), Landinspektør, Ejer af Cathrinelund ved Horsens.

Pastor Colding var en Mand af et anseligt Ydre, og han var en noget stræng og myndig Mand, der i visse Maader var mere frygtet end elsket af Befolkningen.

Der var adskillige, der troede, at han kunde mere end et almindeligt Menneske, og der fortælles, at da han en Dag mødte en Kone, der bar et Knippe Risbrænde, som hun havde stjaalet i Lykkesholm Skov, gik der Ild i det. Mange vare bange for at komme op til ham i Studereværelset, hvor han tog imod alle Bønder med et noget barskt: »Hvad vil du?« Børnene paa Gaden løb, naar de saa hans høje Skikkelse, og det var temmelig almindeligt, at Forældrene brugte ham til at skræmme deres Børn med, hvilket han dog ikke kunde lide, — »I maa, saa Skam, da ikke lade mig være saadan en Bussemand for jeres Børn«, sagde han. En Dag, da han gik paa Gaden, saa han Drengene kaste med Sten. Mod Sædvane talte han til dem, hvilket vel højligt forbavsede dem, men dog gav dem Mod til at gjøre Gjengjæld, men da han saa sagde til en lille Dreng: du maa ikke kaste med Sten, thi du kunde let komme til at ramme en af de andre, sagde en større Dreng: »Saadan maa du itte seje til ham, saa bliver han jo bange alligevel«. Sagnet melder, at han kaldtes »Kongen i Gislev«, medens Amtsprovst Wedel hed »Paven i Skaarup«.

I den første Tid var hans Prædiken noget rationalistisk, men han kom, saa vidt det kan skjønnes, noget bort fra Rationalismen, eftersom Aarene gik.

Han var en nøjagtig Embedsmand, virksom for Skolevæsenet, som det ikke var let at holde i god Gænge, hvorover han tidt fører Klage. I Aaret 1805 blev der i Gislev gjort en ny Indretning med Skolegangen, i Følge hvilken Børnene med Forældrenes Samtykke bleve inddelte i to Klasser, af hvilke den første skulde gaa i Skole om Eftermiddagen, den anden om Formiddagen. Overenskomsten derom blev underskrevet af samtlige Forældre. 1808 var der fra Februar til Juni næsten ingen Skolegang i Gislev og Sandager Skoler paa Grund af den spanske Indkvartering,

eftersom Skolerne til Dels benyttedes til Vagtstuer. I Præstegaarden laa der adskillige spanske Officerer, og der eksisterer en Stambog, i hvilken de have skrevet og udtalt sig anerkjendende om den Gjæstfrihed, de havde nydt. 1814 kunde der om Vinteren ingen videre Skolegang finde Sted, paa Grund af Skolelokalernes slette Beskaffenhed og Mangel paa ordentlig Ildebrændsel. I Ellested var Tilstanden i Skolen i mange Aar kun ringe, Børnene vare »sluskede«, Læreren simpel, og Fremgangen maadelig. Pastor Colding fik 1799 oprettet et Opdragelsesinstitut i Gislev, hvilket bestyredes af Cand. theol. Niels Dreyer (f. $\frac{4}{8}$ 1768, † som Præst i Simested, Hvam og Hvilsom $\frac{27}{9}$ 1844). Men det bestod kun til 1804. Konfirmanderne havde Præsten i Regelen hos sig 3 Timer ad Gangen, og de maatte da i al den Tid staa op paa Hosesokker, og deres Træsko maatte de sætte ude i Gaarden, ikke i Forstuen. I en meget lang Aarrække holdt han stadigt Katekisation i Kirkerne.

Den 18—19de Maj 1805 visiterede Biskop Hansen og skriver i Embedsbogen: »Jeg fandt en saadan Kundskab og Orden i Menighederne, som geraader deres værdige Lærer, Hr. Colding, til fortjent Hæder«. Ved den Lejlighed indførtes i Gislev Evangelisk-kristelig Salmebog — (i Ellested 1ste Pintsedag). Der var bleven anskaffet Salmetavler med løse Nummere, og Biskoppen sagde i sin Tale i Kirken: »Naar jeg kommer ind i en Kirke og ser disse Salmetavler paa Væggene, saa anser jeg dem som Skilte paa den højere Oplysning, der er brudt frem i Menigheden«. De følgende Biskopper (Plum og Faber) visiterede 1818, 1823, 1828, 1834, 1838 og 1843 og rose begge den værdige Lærer for hans opbyggelige Prædiken, værdige Administration af Gudstjenesten og nøjagtige Embedsførelse.

Kirkebøgerne ere førte af Hr. Colding meget akkurat, og de ere helt interessante, fordi han i dem har gjort en hel Del Bemærkninger. Mange af de afdøde har han givet Skudsmaal. Om en Mand skriver han: »Han var en brav og ærlig Mand, uagtet han var Hestepreanger«, om en

anden: »Var en driftig og arbejdsom Mand, der dyrkede sin Jord uden Plov med sin egen Spade ved Gravning«, om en anden: »Han havde tjent i én Familie i omtrent 50 Aar«. Om en Kone skriver han: »Hun var en brav Kone, ret en Abigael for Nabal«, om en anden: »Var i mange Aar Gjordemoder her i Sognet, men uexamineret og lidet bedre end slet ingen«. Disse uexaminerede Fødselshjælpersker vare i det hele taget ikke vel sete af Hr. Colding. Et Sted skriver han: »Det er en Ulykke, at Sognet ingen examineret Gjordemoder har, men maa hjælpe sig med en ulærd Fusker i Konsten, en eller anden Kjælling. Forestilling desangaaende er ved Lejlighed bleven gjort af Præsten, men hidtil uden Nytte«. 1812 skriver Præsten: »Den 26de Marts begravedes Selvejer-Gaardmand R. A.s Børn 11, 9 og 4 Aar, hvilke alle døde af Feber, eller vel rettere af Feberkur efter Bondens Manér: Brændevin og Peber. De bleve alle tre lagte i én Grav«.

Embedsbogen indeholder ogsaa mange interessante Opsatser, af hvilke nogle her skulle meddeles, især ogsaa fordi de tjene til Belysning af Pastor Coldings Personlighed. I Begyndelsen af dette Aarhundrede virkedes der fra Styrelsens Side svært i Retning af det til Borgerheld sigtende, og der udkom Forordninger og Edikter i Mængde. I den Anledning skriver Pastor Colding: »Ingen bryder sig om dem, naar de have været udstedte en kort Tid, de komme til at staa som unyttig Fyld i en Lovcodex; ikke engang i Retsdomme agter man dem. Jeg erindrer mig en Historie, som jeg har hørt: En rejsende kom ind i et Bondekrohus; i Krostuen vare Vægge og Dørre ganske behængte med Anordninger og Plakater [de vare plakaturfulde] med Øvrigheds Bud og Forbud; omkring Bordet sad en Del Gjæster, hvoriblandt en Bonde med Pibe i Munden, Haanden under Kind, Flaske og Glas foran sig, og som saa temmelig spydig ud. Til denne vendte den rejsende sig: Børnlille: sagde han, da han nogen Tid havde gaaet omkring og læst alle disse Plakater — kan I ogsaa holde disse For-

skrifter? Hm! svarede hin, kan han ikke se, at vi hænge dem saaledes op, for ikke at have fornøden at holde dem! Fiat applicatio!¹⁾

1812 udgik fra Biskop og Provster Forslag til Oprettelsen af et Distriktsselskab for patriotisk Virksomhed, hvis Formaal skulle være at fremme 1) Oplysning og Sædelighed, 2) Fædrelandskjærlighed og Borgersind, 3) Vindskibelighed, især ved at indføre Arbejdsøvelser i Skolerne og forøge Husflid, 4) Havedyrkning, 5) Agerdyrkning. Mod dette Forslag var det en af Pastor Coldings Indvendinger: »Skrydere vil tage Anledning af Planen til at blæse vældigen i Basunen og at kagle over Æg, som de ej engang har faaet færdige«.

Samme Aar udsendte Amtmanden, Kammerherre Schumacher, en Skrivelse, indeholdende et Forslag saaledes gjengivet og kommenteret af Pastor Colding: »Forslaget gaar ud paa en forandret Fattigforsørgelse paa Landet efter de Rumfordske Grundsætninger med tillavet Spise paa Rumfordsk Manér, dog ikke blot Rumfordsk Suppe, men ogsaa andre Retter, dog efter Rumfordsk Vis, hvilke Bospisnings-Anstalter ikke blot skulle være for de fattige, der faa Almisse, men ogsaa for Husmanden, Indsidderen og Daglejeren, hvorved disse vilde kunne spare Bekostningen og Umagen med selv at lave deres Spise! Med disse Bospisnings-Anstalter skulde efter Hr. Kammerherrens Plan forbindes Bagerier og Ølbrygnings-Indretninger for fattige og mindre velstaaende! Med Forslaget fulgte Gjen-

---

1) Med denne Historie kan sammenholdes, hvad den svenske Gesandt i Danmark, Lejonklo, 1698 skrev hjem til sin Regjering: »Jeg tror næppe, at der i Verden findes et Kongerige eller en Republik, hvor der udkommer saa mange Love og Edikter og Forordninger som i Danmark, og som mindre overholdes. I de 14 Aar, jeg har været her, har aldrig nogen kongelig Forordning, som er udkommen i Trykken, med mit Vidende, været gjældende mere end 5—6 Dage efter Bekjendtgjørelsen — det kan jeg sige med Sikkerhed og god Samvittighed«. Danske Saml. II R. VI. 52. J. H.

part af Forfatterens Skrivelse til de øvrige Medlemmer af Amtsfattigvæsendirektionen, hvorved dette Projekt lægges dem paa Hjerte, da Hr. Kammerherren mener, at dets Udførelse er saa gavnligt for Staten og nyttigt for det almindelige, som let at bringe til Veje!«

Samme Aar kom der fra Biskop Plum et Forslag til Herredskonventers Indretning. Paa Cirkulæret skrev Pastor Colding: »Skatter og Paalæg uden Ende, en uhyre Folkeløn, Formindskelse i Indkomster ved den sidste Tiendeforordning og ved Sognefolkets egenraadige Nægtelse af ældgamle hævdede Rettigheder, hvorved Kaldet har tabt efter disse Tidens Priser over 300 Rdl., — alt dette nøder mig til at indskrænke mig til de allernødvendigste Udgifter, da Indkomsterne af mit Kald (skjønt ikke det ringeste i Herredet) nu næppe ere tilstrækkelige til at føde, klæde og opdrage min talrige Børneflokk passende efter min Stand. Jeg beder derfor at have mig undskyldt, at jeg ikke godvillig i disse Tider og under nærværende Omstændigheder tiltræder de af Hs. Højærværdighed Biskoppen foreslagne og af Hs. Højærværdighed Hr. Amtsprovsten saa højt anpriste Konventssamlinger, hvilke, hvor nyttige og behagelige de end maaske maatte blive, dog ogsaa medføre Bekostninger«.

Ved Rescr. ²¹/₅ 1822 var det bifaldet, at den indbyrdes Undervisning, som der sattes saa stor Tiltro til, maatte indføres og anvendes paa Steder, hvor Skolekommissionen havde gjort Andragende derom. Men ¹⁹/₅ 1827 udgik en Skrivelse fra Kancelliet, hvori det i skarpe Udtryk paalagdes Skolekommissionerne og især Præsten at have vaagent Tilsyn med at Undervisningen dreves paa behørig Maade efter Methoden. Om denne Skrivelse skriver Pastor Colding: »Den er et Skamskrift for Gejstligheden, men vidner ogsaa om, at den gejstlige Stand er miskjendt i Kollegiet og muligen bagtales for Tronen, som om den bestod af lutter uduelige og utro Embedsmænd, der ikke nok kunde ses paa Fingrene og med haarde Trusler holdes til at opfylde sin Pligt. Baade Bisper og Provster og Præster og Skole-

lærere maa føle en billig Fortrydelse over dette Skrift og Tonen deri. Skrivelsen indeholder en streng Lov i haarde og truende Udtryk, rettede især mod Præster og Skolelærere«. Selve Methoden yndede Hr. Colding ikke: »Den kunde meget godt undværes her til Lands, hvor der nu findes Almueskoler i Mængde og et helt vel indrettet Undervisningsvæsen i samme. Om Nyttens af den indbyrdes Undervisning kan opveje den Skade, som deraf vil flyde ved al Hjemmeundervisnings Ophør, derom kan med Grund tvivles. Den indbyrdes Undervisning vil engang i Tiden, naar A. og M.¹⁾ ikke ere mere, undergaa den samme Skjæbne som enhver anden Methode, naar den har varet i nogen Tid, er underkastet, enten at lide en Hovedforandring eller blive rent afskaffet, og Skaden vil ikke være stor! Der kommer da noget andet nyt i Stedet, maaske Dampmaskiner kunne blive indrettede til at anbringes i Skole- og Undervisningsvæsenet! Den menneskelige Forstand er udtømmelig i sindrige og vittige Opfindelser af endog helt unyttige Færdigheder og Kunster. Hvad jeg her har skreven nærmest for mig selv om den indbyrdes Undervisningsmethode i Anledning af Cancelli-Skr. af 19de Maj, det tør jeg offentlig vedstaa og indfører det ogsaa derfor her i Embedsbogen. Var jeg Bisp eller Provst, da vilde jeg sige Sandheden frit og djærvt dér, hvor den burde siges og høres, om jeg end skulde mishage derved. At man, naar man higer efter forfængelig Ære, ofte ikke tør komme frem med Sandheden, fordi den enten strider mod Tidens Aand og dermed støder de mægtige, eller man dermed let kunde falde ud af deres Gunst, det er begribeligt«.

Fra samme Aar, 1827, stammer ogsaa den »Advarsel mod Kortspil«, som er trykt i Kirkeh. Saml. 4. R. III, 631.

Angaaende Reform i Kirkevæsenet, Ritual og Alterbog m. m. skriver Pastor Colding 1835: »Jeg mener, at man bør være meget varsom med at foretage Forandringer,

¹⁾ 3: Abrahamson og Mønster.

hellere beholde de gamle Former og Skikke, end ombytte dem med nye, thi der er tidt en særegen Velsignelse ved det gamle, som det nye mangler«. Og han giver en meget udførlig og særdeles velskreven Erklæring, som er for vidtløftig til her helt at kunne fremdrages. Men enkelte Ting deraf skulle nævnes: »Om den en Gang saa forroste Evangelisk-kristelig Psalmebog vil jeg bemærke, at der er Maade med den evangeliske Kristendom, den indeholder, den er egentlig hverken evangelisk eller kristelig. Den staar langt tilbage for den Guldberg-Harboeske, thi mange Psalmær i den Evangelisk-kristelige er kun sammenklemte Stumper paa Rim, af hvilke endda Kristendommen er klemt ud«. »Skal der foretages Forandringer i vort Ritual og vor Alterbog, hvem skal da foretage dem? Lad der endelig ikke blive for mange om det — i hvert Fald da kun Landets Biskopper og maaske Professore theologiæ, thi det, hvortil der skal bruges altfor mange Hoveder, lykkes sjældent«. Erklæringen, der er stilet til Gudme Herreds Konvent, af hvilket Pastor Colding ikke var Medlem, slutter saaledes: »Jeg maa bede bemærket, at jeg er den ældste Præst i Herredet, jeg har forhvervet mig mine ringe Indsigter i en for Lærdom og Videnskab mindre lys og god Tid, end den, mine Herrer Brødre indtraf i paa deres studerende Bane. Ved at sidde i Konvent med dem, kunde jeg befrygte Anvendelse paa mig af Ordsproget: Hvad vil Saul blandt Profeterne«.

Som *Kuriosum* og ret betegnende for Tid og Personer, kan følgende vel endnu fortjene at anføres. 1813 udsendte Biskoppens Amanuensis en Skrivelse saalydende: »Præsterne her i Stiftet have alle, paa nogle enkelte nær, betalt mig, selv i de bedste Tider, mit Honorar med 1 à 2 Rdl. Ogsaa til dette Landemode have de honoreret mig saaledes, at jeg har Aarsag til at være tilfreds, naar jeg undtager Vinding og Gudme Herreder. Af det første Herred er nemlig mit Honorar i de mig af Deres Højærværdighed [o: Provsten, til hvem Skrivelsen var stilet, og som saa lod den gaa paa Omgang blandt Præsterne] overleverede Expenselister anført

med 3 Rdl. 64 Sk., og af det sidste Herred med 1 Rdl. 48 Sk., altsaa 16 Sk. for hver Præst. Honoraret for Vinding Herred beholder jeg, fordi jeg, efter det Bekjendtskab, jeg har til DHrr. Præster, er overbevist om, at de ved Lejlighed ville godtgjøre mit Tab, men det mig tiltænkte Honorar fra Gudme Herred finder jeg saa usselt, at jeg sandeligen undser mig ved at modtage det, og beder derfor Deres Højærværdighed at Beløbet, som jeg herved har den Ære at tilbagegive med 1 Rdl. 48 Sk., maa Vedkommende overleveres, eller i al Fald gives en forekommende Fattig«.

Paa Omgangsskrivelsen skrev Pastor Colding: »Vor Biskops Amanuensis røber, at han bærer kun ringe Agtelse for Gudme Herreds Præster. Han kunde gjerne have faaet Forbedring i sit Honorar til sin Tilfredshed, dersom han havde valgt en anden Vej, men ved sin ufine Fremgangsmaade vinder han næppe noget i Gudme Herred. Mine Formænds Paategning paa hans uartige Skrivelse er fortjent Svar paa Tiltale, og deres Bestemmelse bliver ogsaa min: Ligesom de forøger ogsaa jeg min forsmaaede Seddel med 5 andre, for som 1 Rdl. at gives til Herredets trængende Præste-Enker, — saaledes kommer der da ved denne Lejlighed godt ud af slet. Som man honorerer sig selv, fortjener man at honoreres af andre: Ved uhøflig Adfærd honorerer man sig selv slet, faar man da kun Honorar i samme Valuta af andre, saa har man faaet sit!«

Fra $7/2$ 1837— $11/12$ 1837 havde Hr. Colding H.J.F.C. Volf, der blev hans Svigersøn, til Kapellan, og fra $13/2$ 1838 til sin Død Rasmus Christian Lehn, f. $18/10$ 1807, gift 1830 med Elisabeth. Utke fra Brolykke i Viby Sogn. Denne ejede fra 1829 Gaarden Stubshoved i Gudme Sogn, og færdedes i sin Kapellantid meget mellem Gislev og denne sin Gaard, hvor han havde sit egentlige Hjem.

Skjønt Pastor Colding havde Kapellan, opgav han ikke selv at tage Del i Embedets Styrelse og bevarede Kraft næsten lige til det sidste. Ved Visitatsen $28/9$ 1843 skrev

Biskop Faber: »Den alderstegne, værdige Sognepræst har endnu megen Kraft og Aands-Livlighed«.

1839 udnævntes han til Konsistorialraad, og den 5te April 1844 døde han, og han var da Jubellærer paa sjette Aar. Ved hans Begravelse den 12te April talte Herredets Provst og Kapellan Lehn. Den sidstes Tale eksisterer endnu i en Afskrift.

Konsistorialraadens Gravsted paa Kirkegaarden laa 1887 aldeles forsømt og overgroet med Nælder og Ukrudt. Nu er det sat saa nogenlunde i Stand og holdes vedlige. Et Minde om den gamle Præst haves i Gislev Præstegaard i et stort Sten-Vandtrug, paa hvilket der staar I. H. C. 1820.

Hvis der havde været et Billede at faa af »gamle Hr. Colding«, havde det været værdt at ophænge i Studereværelset i Præstegaarden, men et saadant eksisterer nok ikke. Jeg har derfor igjennem det, jeg ovenfor har anført, søgt at tegne et lille Billede af ham, der var en kraftig, og selvstændig Personlighed og en dygtig Mand, der havde et klart Syn paa mange Ting.

II.

Provst Hans Joakim Evald Knudsen.

I Krogsbølle Sogn, Odense Amt, var der i et Tidsrum af 123 Aar, nemlig fra 1634 til 1757, tre Præster, Søn efter Fader. Den første var Hr. Gjøde Hansen, f. 1606, † 1676, den anden Hr. Hans Gjødesen, f. 1648, † 1713, og den tredje Hr. Knud Hansen, f. 1684, † 1757. Efter hans Død blev Embedet paa en Maade i Familjen, idet hans Eftermand, Hr. Poul Jensen Rosenberg (f. 1722, † 1785), ægtede hans Datter Barbara Sophie Knudsen. Men Hr. Knud Hansens Efterkommere paa Sværdsiden fik Hjemsted i et andet fynsk Præstekald, nemlig Nørre Næraa og Højrup, hvor Hr. Hans Knudsen, f. $\frac{3}{1}$ 1719, † $\frac{21}{1}$ 1791, blev

Præst 1750 og efterfulgtes af sin Søn, Hr. Knud Knudsen, f. $\frac{2}{6}$ 1752, Cand. theol. 1776, der 1780 kaldedes paa Succession og $\frac{4}{11}$ 1785 ordineredes til Kapellan og Eftermand. Han fik $\frac{9}{1}$ 1795 Bederslev i Stedet for Højrup, der forenedes med Uggerslev, hvortil Bederslev hidtil havde hørt. 1791 holdt han Bryllup med Anna Christine Evald, f. i Vorbasse $\frac{23}{11}$ 1762, Datter af Præsten Jochum eller Joachim Evald (af samme Slægt som Digteren), der sidst var i Hvidding, hvorfra han entledigedes 1807 og døde i Kristiansfeldt $\frac{12}{4}$ 1826 over 101 Aar gammel. Med denne sin Hustru havde han, foruden den i dette Stykkes Overskrift nævnte, følgende Børn: Christian Henrik Knudsen, f. $\frac{25}{1}$ 1794, Apotheker i Slagelse, † i Kjøbenhavn; Uldrica Catharina, f. $\frac{8}{7}$ 1797, gift $\frac{29}{10}$ 1830 med Degn og Organist Sørensen i Aller, senere i Tyrstrup; Anna Esther Sønnicksen, f. $\frac{2}{11}$ 1800, gift med Lieutenant Wilster (en Broder til Digteren), der døde kort efter Brylluppet; Johannes Andreas, f. $\frac{20}{8}$ 1803, † som Apotheker i Ringkjøbing.

Hans Joakim Evald Knudsen blev født i Nørre Næraa den 2den Juli 1792, Kl. $12\frac{1}{2}$ Nat. Han blev døbt i Kirken 13de Søndag efter Trinitatis 1792 [baaren af Baronesse v. Holsten, og Frøken Søster stod hos. Mandsfadderne vare Hr. Joachim Evald, Provst Boesen fra Vigerslev og Forpagter Hansen, Kjørup]. Sine første Aar tilbragte han i Hjemmet, hvor han opdroges i Tugt og Herrens Formaning af sine Forældre, der begge vare alvorlige Kristne af herrnhutisk Retning. I en Alder af 8—9 Aar kom han til Faaborg, hvor han gik i en Skole, der forestodes af en Boesen, i hvis Hus han boede tilligemed andre Drengene. De fik Øllebrød med sur Mælk i om Morgenen. Skjønt denne Ret ikke altid smagte dem, var Knudsen dog glad ved, at hans Ske var større end de andre Drenges. Derfra kom han i Latinskolen i Odense. Denne var efter den Omdannelse af det lærde Skolevæsen, der havde fundet

Sted 1802, kommen i god Stand, havde en lærd og dygtig Rektor i Ludvig Heiberg († 1817), og i det hele taget gode Lærerkrafter. Herfra blev Knudsen Student 1810. Den filosofiske Eksamen tog han Aaret efter med bedste Karakter. Af Studentertiden tilbragte han et Aar som Huslærer hos sin Onkel, Præsten Boesen i Vigerslev, men ellers studerede han flittigt i Kjøbenhavn, hvor han kom meget i Huset hos Justitsraad Boesen, hvis Hjem var hyggeligt og rart. Den 18de Oktober 1816 (samme Aar som bl. a. Digteren Poul Møller, N. B. Søtoft og Chr. Flor) blev han theologisk Kandidat med første Karakter, som han ogsaa fik til de praktiske Prøver ^{22/7} 1817. Den 5te November 1817 tog hans Fader, der som ældre havde et skrøbeligt Helbred, sin Afsked med Pension og med Forbehold af et Par Værelser i Præstegaarden til Bolig for sig og sine. H. J. E. Knudsen blev ^{14/1} 1818, paa Indstilling af Grev Petersdorff til Ejnsiedelsborg, beskikket til sin Faders Eftermand, og ordineredes den 6te Marts af Biskop Plum. Den 16de Juli 1819 holdt han i Skamby Præstegaard Bryllup med Henriette Susanne Zeuthen, f. i Kullerup Præstegaard ved Nyborg ^{18/10} 1798, Datter af Konsistorialraad Frederik Bagger Zeuthen († ^{12/6} 1851) og Marie Magdalene Steffens († ^{10/3} 1850), Søster til Henrik Steffens. Før deres Forlovelse var Knudsen ofte kommen ridende til Skamby, hvor Søstrene drillede hans tilkommende Hustru over hendes Rødmen. Der var megen Tale om hans smukke statelige Skikkelse med det krøllede Haar og om hans lange Kravestøvler, thi saadanne betragtede man den Gang som en stor Pynt.

De unge Ægtefolk kom til at leve under meget trange Kaar. Indtægterne formindskedes i høj Grad i de for Landet og dets Pengevæsen saa ugunstige Tider. Pastor Knudsen har i forskjellige Ansøgninger til Kongen om Fritagelse for at betale resterende Skatter, givet Oplysninger om Tilstanden. I 1821 vare Indtægterne af hans Embede gaaet saaledes ned, at de ikke udgjorde mere end

omtrent en Hundrededel af hvad de havde udgjort 1817¹⁾. 1822 var et Misvækstsjaar, og da Indtægter og Udgifter opgjordes, viste det sig, at det, der blev tilovers til Anskaffelse af saadanne Fødemidler, som Avlingen ikke kunde yde, og til Klæder, m. m. var 11 Rdl. 1 Mk. Han klager over, at Lønnen til Tjenestefolk var høj, saa det maatte føre til, at saadanne afskaffedes, og at Præsten selv maatte pløje og harve og passe Kreaturer, hvilket man vidste flere Steder havde fundet Sted. 1826 var Sommeren overordentlig hed, saa Vaarkornet svedes bort paa Markerne. Den 27de September 1822 døde hans Fader, til hvem han kun med største Møje havde kunnet udrede Pensionen (50 Tdr. Rug og 50 Tdr. Byg), og Pensionen til sin Moder, 36 Tdr. Byg, saa han næsten ingen Udvej til at skaffe. Vi kunne af Fremstillingen skjønne, at han og hans Familje til Tider har været ved at lide ligefrem Nød²⁾. 1826 søgte han om at blive Præst i Bjært og 1828 om at blive Præst i Flemløse; ogsaa andre Embeder søgte han, men uden Held.

Først ^{22/7} 1831 beskikkedes han, atter paa Indstilling af Grev Petersdorff, til det bedre Embede Krogsbølle, (hvis Præstegaard ligger i Agernæs), og blev saaledes Præst paa det Sted, hvor hans Forfædre havde virket.

Den 27de August 1836 udnævntes han til Provst for Lunde, Skam og Skovby Herreder. I den Anledning skrev Biskop Faber til ham: »Jeg havde for Kancelliet paapeget tre Mænd i Herrederne, som kunde være skikkede til Provster, nemlig foruden Dem Heiberg og Hald. Valget traf nu Dem, og det vilde glæde mig saare meget, hvis det, at De er

1) Hertil bidrog bl. a., at Knudsen maatte udrede Pension til sin Fader.

2) Som Vidnesbyrd om knappe Tider og daarlige Kornpriser fortalte Provst Knudsen ofte, at naar de fra Nørre Næraa kjørte til Odense med et Læs Korn, kunde der lige derfor kjøbes et Par lange Støvler, og fra en anden Familje er fortalt, at man for flere Læs Korn fik 100 Rdl., der imidlertid ikke vare mere værd, end at man derfor kunde kjøbe en Syæske.

bleven valgt, ikke vil vække nogen Misfornøjelse hos Dem — efter min Formening er Provste-Embedet en Byrde for den, der ej ved dets Hjælp aspirerer at stige videre —, da jeg er overbevist om, at De med Samvittighedsfuldhed og Nidkærhed vil varetage Embedet, og jeg tilbyder al den Assistance, jeg formaar at yde, ønskende en venskabelig og broderlig Samvirken«. Præsterne i Herrederne vare ogsaa glade over deres nye Provst, i hvem de fik en saare retsindig og human Tilsynsmand, som stod i et venligt Forhold til dem. I Begyndelsen af 1838 skrev den gamle Pastor Balslev i Haarslev til Provst Knudsen: »Han, som kan gjøre langt over alt, hvad vi kan bede og forstaa, styrke Dig, min kjære Ven og Broder, til at bære Dit vigtige og vanskelige Embedes Byrder med Kraft og Styrke og Lyst. Gid vi længe maa beholde Dig til, vor Provst, det er mit og manges Ønske«.

Der var nok at tage vare paa for den, som var Præst i et temmelig folkerigt Sogn, Provst over tre Herreder og Medlem af Amdraadet; men Provst Knudsen var en praktisk og dygtig Mand. De økonomiske Kaar vare nu saa nogenlunde gode, ingenlunde rigelige, Hjemmet var lykkeligt, og der var kommen en skjøn Flok Børn i det.

Konfirmations-Søndag 1841 indviedes Kirken, der ligger ved Krogsbølle By, men ogsaa kaldes Hundstrup Kirke efter en By, som laa hvor det nuværende Krogsbølle ligger, men var bleven ødelagt, maaske i Svenskekrigen. Den var bleven udvidet og til Dels ombygget, og Provst Knudsen havde bidraget meget til at det var sket. Der var da stor Festlighed, og Provst Knudsen havde før Tiden haft adskillige Skrivelser fra Biskop Faber, som foretog Indvielsen, angaaende, hvordan det hele skulde gaa for sig med flerstemmig Sang o. s. v. Biskoppen skrev: »Konfirmationsakten bør jo gjøres saa kort som muligt. Jeg har altid som Præst ladet den første Tale være en blot Bøn, Talen før Løftet har jeg ogsaa ladet være en blot Bøn. Først Slutningstalen har jeg indrettet som en virkelig Tale, som et kraftigt Punctum.

Indretter man ikke Sagen paa den Maade, maa man dog falde i idelige Gjentagelser«.

Den 13de Juni 1844 kaldedes Provst Knudsen til Sognepræst for Gislev-Ellested. Den 16de Juli samme Aar fejrede han sit Sølvbryllup i Skamby Præstegaard; 8de Søndag efter Trin. holdt han for en meget stor Forsamling og under megen Bevægelse Afskedsprædiken i Krogsbølle, og 10de Søndag eft. Trinit. Tiltrædelsesprædiken i Gislev og Ellested. Den handlede om det kristne Haabs Kraft.

Han blev modtagen med megen Velvilje her, og mange glædede sig over hans hjertelige Forkyndelse. Nogen fremragende Prædikant var han dog egentlig ikke, men det var sand Kristendom, han førte frem — Rationalismen havde aldrig faaet Tag i ham —, og der var noget saare paa-lideligt og vederhæftigt ved hele hans Person, en særegen Mildhed og Fred over hans Fremtræden. Birkedal, der i Foraaret 1849 kom til Ryslinge og i mange Aar var Provst Knudsens og hans Familjes Ven, har fortalt, at han Almindelig Bededag 1849, endnu før han selv var indsat i Ryslinge, gik over til Gislev og hørte Knudsen prædike — Prædikenen handlede den Dag om Omvendelse —, og han var glad ved det.

Provst Knudsen, der var en Børneven — naar han mødte et Barn paa Vejen, standsede han og talte til det og gav det ofte en lille Skilling —, var god til at tale med Konfirmanderne og var afholdt af dem. Han var ogsaa god til at tale med de syge og til at trøste de bedrøvede med den Trøst, han selv havde fundet.

I sit Hjem gik han som »den stille Husbond«, og der var en Fredens Aand over Huset¹⁾. Birkedal skriver i sin

¹⁾ I det daglige Liv var han ingenlunde tungsindig, men snarere jovial, hans milde Ansigt og glade Stemme gjorde alle glade, og hans Mundheld: Hvad, hvad, hvad, kom som en Solstraale. Naar Justitsraad Lindegaard kom til 5 The, gik det tidt løs med Skolehistorier og gamle Fortællinger, som vare meget fornøjelige.

»Livsførelse« om Gislev Præstegaard: »Der inde kjendte man det næppe, hvad ellers kaldes det »at leve«¹⁾ de røde Roser ind at væve med Farvespil i Livets Tæppe, den Kunst forstod man ikke ret; men hvide Lilliers Islæt man vidste nok derind at flette, og sælsomt skjønt i Rad at sætte. — Nej, »leve« ej — men dø man kunde i dette Hus med sjælden Lykke: Dødstimerne var Husets Smykke. At gaa fra Død til Edens Lunde, det havde der man Grebet paa: Gud skød fra Paradis sin Slaa, naar Sjæle der i Afskedstimen gik bort ved Himmeklokkens Kimen. Jeg mødte meget paa min Gang, men under Taarer Harpeklang, det mødte mig i Syd og Norden ej som i Gislev-Præstegaarden«.

Ja, man kunde dø i Gislev Præstegaard, og Døden kom ofte til Huse. Den 6te December 1848 døde den ældste Søn, Knud Frederik Bagger Knudsen (f. ²⁰/₁ 1823), af Tæring. Han var theologisk Student, gik bort i Troen, og blev begravet i Gislev den 13de December. Laub i Haagerup, der omtaler Provst Knudsen som »sin kjære tro Ven, en elskelig Kristen i Sorg og Glæde«, holdt Tale ved hans Kiste. Fire Aar i Forvejen (²³/₁₂ 1844) var den næstældste Søn, Vilhelm Knudsen (f. ²⁷/₁₁ 1824), død i Odense meget pludseligt. Han var Farmaceut paa Løveapotheket, men syslede i sine sidste Aar meget med Tanken om at gaa ud til Hedningene som Missionær. Han blev begravet i Gislev den 30te December, endnu inden Provst Knudsens Familie var flyttet hertil.

Den 5te Marts 1851 døde Provst Knudsens Moder, 88¹/₄ Aar gammel. Hun laa paa det sidste og sagde: »Nu kommer snart den kjære Frelser og henter mig«.

---

¹⁾ En, der har staaet Provst Knudsen og hans Familie nær, har hertil bemærket: »Det er kun poetisk Frihed, naar Birkedal siger, at man kun forstod at dø, men ikke at leve i Gislev: Man forstod at leve et baade flittigt, dygtigt og kjærligt Menneskeliv og tillige med Tak til Gud at tage mod de jordiske Goder og Glæder«.

Den 2den Maj 1854 døde Sønnen Henrik Steffens Knudsen, f. $18\frac{1}{4}$ 1827, theologisk Kandidat. Han talte meget om, det »sorte, han skulde over, men paa den anden Side det straalende Lys, han skulde til«¹⁾. Den 26de November samme Aar døde i Gislev Præstegaard Bispinde Susanne Laub, f. Tostrup. Paa Rejsen fra Sludegaard til Haagerup blev hun hæftig syg og maatte lægge sig ind hos Provst Knudsens, af hvem hun blev plejet paa den omhyggeligste og kjærligste Maade. Hun døde som den, der bad om for Herrens Naades Skyld at maatte komme indenfor og vente, til hun saa alle sine komme. Hun blev begravet paa Trolleborg Kirkegaard den 5te December, og bl. a. talte Provst Knudsen over hende. Den 8de Maj 1856 døde i Rom, hvortil han var rejst for Helbredets Skyld, den sidste og yngste af Provst Knudsens Sønner, Johannes, f. $8\frac{1}{5}$ 1829, theologisk Kandidat. Han blev begravet paa den protestantiske Kirkegaard dernede.

Den 15de December 1867 døde gladeligt Datteren Susanne Kirstine Knudsen, f. $30\frac{1}{3}$ 1835, der var af en skrøbelig Legemsbygning, men livlig i Aanden og frejdig i Troen, munter og poetisk begavet. Saadan var Døden en jevnlig Gjæst i Præstegaarden, og i 1858—1859 gik den ogsaa svært hen over Gislev Sogn. Der rasede en Skarlagensfeber-Epidemi, af hvilken 30 Børn i temmelig kort Tid bortreves; en Familie mistede fire Drengbørn, to døde den 7de Sept. 1859 og to den 10de.

I Aarene 1860—1863 prædikede J. N. L. Schjørring, der 1857 var bleven Hjælpepræst hos Birkedal og havde

---

¹⁾ Han var et vel begavet, flittigt og dygtigt Menneske, og havde megen baade historisk og litterær Sands. Hans Moder har fortalt, at da hun i 1848 ved et Selskab paa Lykkesholm klagede over, at denne Søn vilde gaa med i Krigen som frivillig, gik H. C. Andersen, der var til Stede, ned i Haven i et Lysthus, og kom kort efter tilbage og gav Fru Knudsen den smukke Sang, der senere lød fra mange Læber: »Jeg kan ikke blive, jeg har ingen Ro, jeg maa med de andre til Lejren«.

oprettet en Friskole i Sødunge, ofte i Gislev og Ellested Kirker, og fra Midten af 1863 Cand. theol. Claus Nikolaj Lorenzen (f. $27/1$ 1835), der blev personel Kapellan $5/10$ 1863. Den 24de September 1863 skrev Biskop Engelstoft i Kaldsbogen: »Jeg visiterede i Gislev Kirke, hvor en særdeles talrig Forsamling af ældre af begge Menigheder og en talrig Ungdom var til Stede. Tjenesten var i alle Dele opbyggelig, og den ærværdige og elskede Sognepræst virker med Velsignelse i sin Kreds i enhver Retning. Uagtet han nu har ønsket at faa en Medhjælper, haaber jeg, at han ved Herrens Bistand endnu længe vil kunne virke i sit Embede med Kraft og Kjærlighed som hidtil«.

Pastor Lorenzen blev $30/6$ 1865 Provst Knudsens Svingersøn, idet han ægtede Datteren Joachimine Marie, f. $27/8$ 1837. Hun døde Langfredag 1874.

Den 14de Januar 1868 fejrede Provst Knudsen sit 50aarige Jubilæum og blev i Anledning deraf udnævnt til Ridder af Danebrog. Der blev vist ham Kjærlighed fra mange Sider den Dag. Skjønt han havde Kapellan, prædikede han ret jævnlig. Saa vidt jeg kan se, prædikede han sidste Gang (i Ellested Kirke) 15de S. e. Tr. 1876.

Derefter blev han svagere, og det blev kjendeligt, at Dagen hældede. I Begyndelsen af 1877 søgte han om sin Afsked. Det var ikke saa let for ham at fatte Beslutningen derom. Han sagde til sin Svingersøn: »Ak, det havde altid været min Tanke og mit Ønske, at jeg aldrig skulde sagt Farvel her uden for at gaa hjem til Herren, men hans Vilje ske«. Men da han havde fattet Beslutningen, lod han sig ikke rokke fra den, thi »den stille Husbond vidste nok, hvad han vilde«.

Herren magede det dog saa, at han ikke kom til at drage ud af sin gamle Præstegaard uden for at føres i sin Kiste til Hvilestedet paa Gislev Kirkegaard.

Den 4de Maj 1877 døde han i en god Alderdom, træt i sin Herres Tjeneste, men ikke af den, og han samledes i Fred til sine Fædre. Faa Timer før sin Død

sagde han til sin Svigersøn: »Du kan ikke tro, hvor Herren er mig naadig! hvad jeg saa end beder ham om i disse Dage, saa faar jeg det, ja tidt endnu, førend jeg beder, saa lader han det komme som ind ad Døren til mig, og saa imorges føjede han det saa, at jeg blev mindet om det Ord: »Jeg vil læge eders Brøst« [Jer. 3. 22 — i Lindbergs Bibelovers.], »tænk dig, han læger alle vore Brøst!« Og den gamles Aasyn straaede af Glæde. Og en af de sidste Dage, han levede, talte han om de mange, han havde konfirmeret; han ligesom kaldte ad dem, kaldte dem sammen om sit Leje, og spurgte dem, om de vare blevne i deres Daabspagt.

Den 12te Maj blev han begravet. Ved den Lejlighed talte Provst Bendix fra Vindinge, der bl. a. mindede om, at det var, som om al Strid forstummede i Provst Knudsens Nærhed og at der i hans Hus var som et Fristed, hvor Kampen hvilede og de forskellige kunde mødes i Fred; Pastor Vilhelm Birkedal, af hvis Tale, der giver et skjønt Billede af den afdøde, noget nedenfor skal anføres; Pastor Jakob Helms, hans Hustrus Søstersøn, og hans Svigersøn, Pastor Lorenzen.

Den ærværdige Mand, den gamle Præst med det sølvhvide Haar, mindes af mange her i Sognene med Agtelse og Ærbødighed. Hans Portræt, der af hans Enke blev givet hans Eftermand, Provst Spreckelsen, hænger nu i Studereværelset i Præstegaarden i Gislev, og Spreckelsen har skrevet paa Bagklædningen af det: »Provst Knudsens Portræt, skænket til Gislev Præstegaard, ønskes ophængt i Studerestuen, hvor mange i Sognet ville glæde sig over at finde dette Minde om deres gamle Præst. Gislev 28de Juli 1887».

Fru Knudsen flyttede med sine to Døttre: Marie Kristine, f. $\frac{7}{8}$ 1820, † $\frac{19}{12}$ 1893 (i Odense og der begravet) og Lovise Nikoline Sophie (f. $\frac{28}{4}$ 1832), til Odense, hvor hun døde den 2den September 1884. Hun jordfæstedes i Gislev den 8de September.

Gravstedet paa Gislev Kirkegaard, indenfor hvis Gitter der findes de mange Grave, og ud over hvilket en Hængeask breder sine Grene, fortæller en hel Historie — om Sorg, men ogsaa om Glæde, om den Slægt, der paa Mandssiden er uddød og paa Kvindesiden kun er igjen i en Datter og et Par Datterbørn, den Familje, om hvilken Birkedal har sagt:

»Den stille Kraft var deres Eje; de taled ikke højt om Byrden, men hvert et Kors, som Sjælehyrden dem rakte hen paa deres Veje, det tog de op med stille Mod, og takked til, at Gud var god, — de havde ikke Ord at spille, det fulgte af sig selv, de vilde«.

Noget af Birkedals Tale ved Provst Knudsens Jordefærd.

Kjære Venner! Er det ikke saa, at vi stundom erfare, hvorledes en eneste Mands eller Kvindes Bortgang fra en Kreds kan efterlade et tomt Rum, et stort Hul? — — Saaledes kjære Venner, saaledes maa vi nok føle det ved denne Baare. Der er bleven en tom Plads, et Hul her paa Egnen, ja, næsten paa hele denne Ø ved gamle Provst Knudsens Død. Han var ikke en stor Mand, men et stort Menneske. Han kan lignedes ved „den stille Husbond“, Aandens Stilhed havde præget hele hans Væsen, stille var han i Glæde og Sorg. Jeg skulde bringe ham Budskab fra det fremmede Land om at hans sidste Søn var gaaet bort i Døden hist i det fjerne; — der var stille i Stuen, da han læste Dødsbrevet, jeg saa det: det arbejdede i hans Sjæl og i hans Aasyn, — men straks, straks afløste Stilhedens milde, næsten forklarede Glans Smertens Udtryk — han foldede sin Haand og saa igjennem Ruden opad, opad, derop til Stilheds Landet, hvor Sønnen var gaaet hen — det var blevet stille i hans gamle Faderhjerter. — Han var en stille Husbond, og stille var hans Prædiken. Han prædikede ikke blot, naar han stod i Menighedens Forsamling; nej, hans Skikkelse prædikede, hans Øje, hans milde Tale, og, naar

vi gik fra ham, havde vi en Følelse af at en Luftning af Guds Naades Fred havde mødt os. Han svigtede aldrig Barnetroens Banner og har aldrig forkyndt en anden Kristendom end den gamle trofaste, der er „Jøderne en Forargelse og Grækerne en Daarlighed“. Thi med al sin Mildhed og Blidhed var han ingen slingrende Mand, der bøjede sig for Vejret hid og did; han vidste hvad han vilde, stod fast paa sin Vagtpost og lod sig ikke rokke. Hans Tro blev nedarvet paa hans Børn og viste sig som „den Sejer, der overvinder Verden“ — og Døden. Gislev Præstegaard har i hans Tid været et Sted, hvor mange kjære stred deres sidste Strid. Det er blevet sagt, at det var et godt Sted at dø paa, der i det stille Hjem, at der her var ligesom en Jakobsstige til en Himmelvandring. Der sank den ene efter den anden af de kjære hen til Legemets Død, men over Sottesengen bredte sig Korsets Sejrsbanner og de gik bort med Sejer. Der bekendte Sønnerne deres Tro i den sidste Stund, og Døtrene. Der saa Sønnen, som han sagde, „det sorte“, han skulde over, men paa den anden Side det straalende Lys, han skulde til, og gik saa bort som den, der af Naade havde overstridt. Der rejste den lille, kjære Datter, Sanne, sig paa det sidste og udbød: Er det saaledes at dø — jeg ser ham, Jesus, der rækker Haanden ud for at modtage mig! Der stred ogsaa den gamle Fader sin sidste Strid i Troen og foer hen i Fred. Han bad dem læse for sig Salmen: „At sige Verden ret Farvel“, og priste Guds Naade. Nu beholder du hans Grav hos dig, du Gislev Menighed! Hold den i Ære, og hver Gang I ser den, da kom i Hu, at I har havt en saadan stille Husbond til eders Præst, og lad Røsten tale til eder fra Graven: „Et saadant Liv i Naade, faar en saadan Død“. Men alle vi — lad os indprente os det dybt ved denne Baare: Kun da, kun da, naar vi som den stille Husbond lukker vor Sal op for Verdens Frelser, lukker han sin Himmeldør op for os, kun da glemmes vort Navn ikke i Himlen om det end skal glemmes paa Jorden.

St. Peders Kirke i Slagelse.

Af J. Heilmann.

Klokker ved St. Peders Kirke.

Allerede tidlig havde Slagelse Kirker, og skjønt Byen først faar større Betydning, efterat Antvorskov Kloster er opført i Byens umiddelbare Nærhed, antages det dog, at Byen allerede før den Tid har haft mindst 2 Kirker, nemlig St. Peders Kirke og St. Mikkels Kirke. Af disse har St. Peders Kirke bevaret sit for en tidlig Opførelse særegne Murværk i Skibet og viser sig derved at være ældre end den nuværende St. Mikkels Kirke.

I sin oprindelige Skikkelse har den kun været en lille Kirke, selv om et oprindeligt mindre Chor har maattet give Plads for de nuværende Korsarme og Koret, der tilhører en senere Tid.

Skibets Længde er 26 Alen, indvendig Bredde $11\frac{1}{2}$ Alen, udvendig Bredde $14\frac{1}{2}$ Alen, altsaa Murtykkelsen $1\frac{1}{2}$ Alen. Dette Skib, som altsaa afgiver Beviset for Kirkens Ælde, er opført af kløvet Granit uden særlig Afpudsning; Murenes Indre er fyldt med større og mindre Rullesten. Mursten ere slet ikke benyttede. Paa den nordlige Kirke-mur sees endnu tydelig Indfatningen af de rundbuede Vinduer fra den ældste Tid. Buerne ere dannede af mindre, raa, kløvede Granitsten, men dog sammenføjede med Omhu og Ordenssans. Disse Vinduer, som have siddet meget

højt oppe, ere 1 Al. brede og 2 Al. lange. Endvidere maa bemærkes, at Kirken i sin første og oprindelige Tilstand har haft fladt Loft; Hvælvingerne ere fra en senere Tid.

Det vil heraf være klart, at St. Peders Kirke maa være opført i Rundbuestilens første Periode, altsaa i en Tid~~alder~~, der ligger før 1160, eller med andre Ord senest i den første Halvdel af det 12te Aarhundrede; dog kan den meget godt være bleven opført langt tidligere, ned imod Aar 1100. Senere er Kirken bleven udvidet og er da gaaet over til at blive Korskirke; men denne Forandring er først sket i Spidsbuestilens Tid, hvad man har Bevis for i de to i Chorgavlen værende Vindueindfatninger, som vel nu ere tilmurede, men som ere de to eneste i Choret endnu eksisterende Vinduer fra Chorets første Opførelse.

Det er højst sandsynligt, at St. Peders Kirke har faaet sine Hvælvinger samtidig med Kirkens Omdannelse til Korskirke, idet alle Kirkens Hvælvinger ere af samme Form, saa at, da Choret og de samtidig opførte Korsarme fik Hvælvinger, blev det over Langskibet værende Bjelkeloft forandret til Hvælvinger af samme Form som Chorets og Korsarmenes. Tiden, da Tilbygningerne og Hvælvingerne bleve opførte, kan ikke nøje bestemmes, men efter deres Stil har det snarest været i det 14de Aarhundrede.

Kirkens nuværende Taarn er med Undtagelse af Spiret og nogle Udbedringer opført i Aaret 1664 af Bygmesteren Hans Spirhugger, som, efter at være kommen her ind i Landet fra Wien, levede dels i Slagelse og dels paa Antvorskov Slot, hvor han døde den 21de December 1683. Han blev begravet i det af ham opførte Taarn ved St. Peders Kirke, hvor hans Kiste endnu findes i Taarnets Grund. Paa Taarnets vestlige indvendige Væg findes hans Mindetavle, som lyder saaledes: »Ærlige og velagtede Mand, »nu salig Hans Spirhugger, født i Wien og død paa Antvorskov Slot d. 21de December 1683 i hans Alders 76 »Aar 7 Maaneder, herunder begravet, til hvis Almindelse »denne Sten med Slottets Bevilling og Arvingerne Samtykke

»er opsat i Stedet for den Sten, de vilde lade lægge paa »hans Grav«.

I Tiden fra 1660 til 1664 har Kirken ikke haft Taarn; thi omtrent ved Aaret 1660 styrtede det tidligere Taarn sammen, uden Tvivl foraarsaget ved Rystelser, fremkomne ved Klokkernes Ringning. En af Klokkerne blev da op-hængt i et Træskur paa Kirkegaarden, indtil samtlige Klokker igjen kunde ophænges i det nye af fornævnte Hans Spir-hugger opførte Taarn.

Af Kalkmalerier har Kirken kun haft meget faa. Ved Kirkens sidste Restauration fandt man paa Chorgavlen bag Alteret et Maleri, som forestiller Christi Korsfæstelse. I Midten ses Christus paa Korset; paa den ene Side af Korset findes Jomfru Marie, medens den anden er optaget af Apostelen Johannes. Foldekastet i Klædedragten er kun svagt fremstillet, ligesom der ogsaa savnes Udtryk i de forskjellige Ansigter. Dette Maleri er vel samtidigt med Choret's Opførelse.

Paa den sydlige Væg i den sydlige Korsarm fremkom ligeledes ved samme Restauration et Vægmaleri, som til-dels var ødelagt, før en tilfældig Meddelelse blev given om dets Tilværelse. Paa dette Maleri var blandt andet frem-stillet graa Heste med Ryttere i blaa Uniform. Det stammer formodentlig fra Krigen 1658—60, da der i Kirken blev begravet flere svenske Befalingsmænd.

Tidligere har Kirken ejet et meget værdifuldt Billed-skjærerarbejde, som nu desværre er forsvundet. Paa fire store Egetræsplanker var nemlig hele Christi Lidelses-historie udskaaret. De to Planker have været borte i flere Aar, og de to sidste ere forsvunden for ikke længe siden.

I Aaret 1682 havde St. Peders Kirke 4 Klokker, idet der i et Reglement for Begravelsesvæsenet i St. Peders Sogn samme Aar omtales dette Antal; men allerede i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var der kun 3 Klokker, idet Mellemklokken mellem de to nuværende Klokker blev nedtaget, uden at det bestemt vides, hvad dens Skjæbne siden blev.

Af de tre saaledes tilbageværende Klokker fik den største, som vejede 2500 Pd., senere hen en Revne; og da Kirkens Formue ikke tillod, at der blev anskaffet en ny Klokke i Stedet for den revnede, blev den i Aaret 1815 udbudt til Salg i revnet Tilstand, men der skete intet Bud, hvorfor den blev taget ned og slaaet itu, hvorpaa den i Aaret 1819 blev solgt i Pundevise som gammelt Metal, idet man forment, at de to tilbageværende Klokker vare tilstrækkelige.

Flere af de gamle Ligsten i Kirken ere nu anbragte i Vaabenhuset, men Indskrifterne ere noget medtagne paa Grund af Slid, da Stenene henlaa i Gulvet. En af dem bærer Indskriften: *Hic jacet Nicholaus Brun de Hyllathorp, reqviescat in pace. Amen.* En anden bærer følgende Indskrift: *Albertus Skytta obiit Anno Domini M CCC XL VII. die annunciationis Mariæ.* Midten af Stenen har maaske været udfyldt med et Vaabenskjold, forsynet med Indskrift. Enkelte Ligsten ere henlagte paa Kirkegaarden ved Kirkens Døre, men ved Slid og Vejrets Paavirkning ere de tildels hensmuldrede, og Indskriften nu borte.

Et tarveligt udskaaet Træbillede, forestillende en katholsk Biskop, har indtil Kirkens sidste Restauration været opstillet i den sydlige Korsarm, men er nu hensat i Sakristiet. I den ene fremrakte Haand er der et Hul, hvorigjennem Bispestaven har gaaet. Billedet er antageligt fra Catholicismens sidste Tid.

Den Uskik at begrave Ligene i selve Kirken har i fuldeste Maal fundet Sted i St. Peders Kirke; thi fra 1648 til 1697 blev der i denne lille Kirke begravet 21 Lig, samt fra 1710 til 1712 atter begravet 8 Lig. — Undertiden stod Ligene paa Parade i Kirkens Sakristi eller Korsarme og udbredte da en saadan Stank, at den næsten ikke var til at udholde. — Det uhyggeligste Tilfælde i saa Henseende var med Liget af en Captain-Løitnant Pope, som henstod saa længe i Sakristiet, at man for Stank ikke kunde nærme sig Kirken. Det blev da endelig begravet i den nordlige Korsarm.

Kirkens nuværende Døbefont, som er udhugget af Kampesten og forsynet med Lillie-Figurer, skal være ført hertil fra Antvorskov Slotskirke, da denne blev nedreven. I den nuværende Præstegaards Have stod en Tid ved Vandposten en stor rund glat tilhugget Granitsten med en cirkelrind Fordybning. Om denne Sten har været Døbefont i St. Peders Kirke før den nu indsatte fra Antvorskov Slotskirke, kan ikke med Sikkerhed afgjøres, umuligt er det imidlertid ikke.

St. Peders Kirkes gamle Altertavle, som forestillede Nadverens Indstiftelse, blev ved den sidste Restauration nedtaget og henlagt i et Rum under Orgelet, hvor siden efter Maleriet er bleven aldeles ødelagt af Fugtighed og Svamp.

Kirkens »Vasa sacra« ere meget tunge og ualmindelig smukt forarbejdede: Kirken ejer 2 Sølvkander, Kalk, Disk og en Oblatæske af Sølv. Den største og smagfuldeste Sølvkande bærer følgende Indskrift: »Marcus Wohnsen, »Raadmand udi Slagelse og hans Hustru Mette Sophia »Rasmusdatter Wi tou hafuer forerred Denne Alterkande »til Sante Peders Kiercke udi Slagelse. Anno 1696.« Paa den modsatte Side af Kanden er indgraveret Nadverens Indstiftelse. Kanden vejer 88 Lod.

Den anden Kande, som er mindre, har følgende Indskrift: »Hans Jakobsen Abel, Forpagter paa Antvorskov »Slot, og hans Hustru Elisabeth Petersdaatter hafver af »christen Kjerlighed gifvet dette Lidet til St. Peders Kirkes »Alter i Slagelse Anno 1696.« — Denne Kande vejer 51 Lod. Ovenpaa Laaget er indgraveret: »Gud alene Æren«.

Sølvkalken bærer rundt om sit Fodstykke følgende Indskrift: »Anno 1694 ist dieser Kelch Gott zu Ehren von »Herren Obrist-Leutnant Andreas Buggenhagen zu Slagelse »Kierche in Zeeland verehret.«

Oblat-Æsken bærer Aarstallet 1687.

Selvfølgelig har Kirken i saa langt et Tidsrum maattet underkastes flere Hovedreparationer. I en Synsforretning,

som 1660 er optagen over Kirken, omtales dens brøstfældige Tilstand. Den vestlige Del, hvori Klokkerne hang, er styrtet sammen, og Kirken har nu kun en Brædegavl, saa at Sne og Regn nu trænge ind i Kirken. Der blev derfor opført et nyt Taarn fra Grunden af i Aaret 1664 af den før omtalte Hans Spirhugger.

Til Kirkens Istandsættelse blev der af Antvorskov Skovdistrikt udvist 40 store Egetræer, ligesom der ogsaa til samme Restauration blev udskrevet 4 Daler af hver Kirke i Sjællands Stift.

I Slutningen af forrige Aarhundrede gik det meget tilbage med St. Peders Kirkes Pengevæsen, og i Aaret 1815 var den gamle Kirkes Stilling bleven saa fortvilet, at der ikke var Penge til Bygningens Vedligeholdelse, og Laan kunde ikke faaes, da der ikke var Midler hverken til Renter eller Afdrag, ligesom Kirkens Betjente ej heller kunde faa deres Løn udbetalt. Kirken forfaldt derfor mere og mere, saa at det endog var forbundet med Fare at komme i den, hvorfor den tilsidst hver Søndag var tom. Endvidere var Taarnets Spir saa raadent, at man frygtede for en Sammenstyrting. Kirkens Inspektion fremkom derfor med et Forslag til Regeringen om helt at nedrive og nedlægge Kirken og forbinde St. Peders Sogn med St. Mikkel's Sogn, hvis Kirke var i en næsten ligesaa slet Forfatning som St. Peders. Man mente da, at Byen kunde faa een ordentlig Kirke, naar man sammenlagde begge Kirkers smaa Midler. Heldigvis var Cancelliet af en anden Mening, tilmed da der kort Tid før var indtraadt et Lyspunkt for St. Peders Kirke.

Tienden havde nemlig tidligere været bortforpagtet paa en meget uheldig Maade, for 244 Daler om Aaret. Da Forpagteren nu døde i Slutningen af 1815, blev Tienden bortforpagtet for 209 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt, hvorved Kirken vandt meget betydeligt. Der kunde nu med fuld Kraft tages fat paa dens Istandsættelse, der fuldendtes 1820, med Undtagelse af Spiret, som først 1871 blev igjen opført.

Uagtet Kirkens slette finansielle Stilling i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev den dog ikke skaanet for større Udgifter, særlig til afbrændte Præstegaarde og til den af de engelske Soldater i Aaret 1807 nedskudte Frue Kirke i Kjøbenhavn. Da denne Kirke igjen skulde opbygges, maatte Landets Kirker give Bidrag. Et Andragende fra St. Peders Kirkeinspektion om Fritagelse for denne Afgift blev nægtet. Kirkens Tiende var fra Aaret 1788, som tidligere omtalt, ansat til 244 Daler, og heraf skulde nu Kirken aarlig i 4 Aar svare $\frac{1}{24}$ til Frue Kirke. Da Tienden i 1815 blev forandret og svaret med 209 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt, blev Afgiften ogsaa forandret, idet der i 1813 var bleven bestemt, at hvor Tienden blev leveret i Korn, skulde der aarlig betales $\frac{1}{4}$ Skp. Byg af hver Tønde tiendepligtigt Hartkorn i 4 Aar.

Kirkens sidste og største Restauration blev foretaget i Aarene 1879—80, men den var da ogsaa i en Tilstand, hvor den højlig trængte til Istandsættelse. Ved denne Restauration fik Kirken indvendig et aldeles forandret Udseende ved de smukke og smagfulde matte Farver.

Kirkens smukkeste Prydelse er den af Jerndorff malede Altertavle, som i et større Midtparti forestiller Christus for Raadet, medens 2 mindre Sidepartier fremstille Begivenheder af Apostelen Peders Liv, nemlig Peders Fornægtelse og Peders Anger. Hele Maleriet er indfattet i en ægte forgyldt Ramme. — Senere er der indlagt Gas i Kirken, som derved har faaet 6 nye Gaskroner.

Om de i Tidernes Løb ved Kirken bestaaende Forhold give de gamle Kirkebøger ret interessante Oplysninger. Det har saaledes været en højst mærkelig Maade, hvorpaa Kirkens Funktionære have været lønede for omtrent 200 Aar siden. Saaledes beretter Klokker Jens Davding, som i Aaret 1695 var ansat ved Kirken, at der var tillagt Klokkerembedet følgende Indtægter.

1) Til hver af de 3 store Højtider kunde indkomme

8 Sletdaler, men det synes at være sjældent, at Klokkeren har naaet saa stort et Højtidsoffer.

2) Til St. Hansdag skulde han have 2 Skilling af hvert Hus i Kjøbstadsognet, men denne Indtægt naaede aldrig sammenlagt til 1 Sletdaler.

3) Til Julen skulde Klokkeren have 1 Daler af Kjøbstadsognet, hvilken Daler skulde udredes af Bysognets Beboere i Forening.

4) Af Holmstrup By, St. Peders Landsogn, fik Klokkeren til samme Højtid af hver Gaard 2 Skpr. Byg, 1 Brød og 5 Skilling i Penge.

5) og 6). Af Hyllerup og Landsgrav, St. Peders Landsogn, havde han ligeledes til Jul 4 Skilling af hver Gaard og 2 Skilling af hvert Hus.

Med rolig Resignation bemærker Klokker Jens Davding, at man maa ikke stole for meget paa disse Penge-Indtægter, da mange glemme at betale dem.

7) Landsognet skulde til Paaske yde Klokkeren 350 Æg, men det var det værste, at han selv skulde indsamle dem, og Jens Davding bemærker ogsaa, at det var kun et mindre Antal, som han fik, da Omstændighederne ofte ikke tillod ham at faa dem indsamlede.

8) Af en Kirkebonde fik han 1 Pund Korn¹⁾ og 12 Skilling i Penge.

9) Til Klokkerbolig var der anvist ham et ganske lidet Hus paa 5 Fag, men disse Fag maa have været meget smaa, da Lejligheden kun bestod af 2 smaa Værelser; men Huset havde hverken Gaardsplads eller Have. Senere fik han yderligere 5 smaa Fag Hus til i en anden Ejendom, saa at han havde Beboelse paa 2 Steder. Som en stor Begunstigelse nævnes, at der var »1« Kakkellovn af Jern i Lejligheden; men Klokkeren beklager, at han ikke har Ildebrændsel til den.

---

¹⁾ Svarer til den nuværende Afgift, 1 Td. 5¹/₂ Skp. Rug og 2 Td. Byg.

Klokkerens Embedsdragt bestod paa den Tid af snevre sorte uldne Strømper, sorte Knæbenklæder, og en sort Klædestrøje med Bælte om Livet, samt om Halsen en hvid pibet eller glat broderet Krave. Over Skuldrene var heftet en kort sort Kappe og som Hovedbedækning anvendtes en liden sort Barret. Paa en i Kirken forefunden Tavle til Pengeindsamling fra Aaret 1688 er malet en Klokker i denne Dragt.

Det kan ikke være uden Betydning at kaste et Blik paa Forholdene, særlig Sædeligheds-Forholdene, i St. Peders Sogn i Krigsaarene 1658—60.

Byerne, som laa langs med Hovedvejen Korsør—Kjøbenhavn maatte efter den svenske Konge Carl Gustavs Landgang i Korsør føle Krigens Byrder og navnlig den hensynsløse Behandling af en fremmed og raa Indkvartering.

I Følge Kirkebøger og Skrivelser fra disse Aar viser det sig, at Antallet af uægte Fødsler i St. Peders Sogn udgjør i Aaret 1659 det forbavsende Antal af 44 pCt. af samtlige fødte Børn i Sognet, og til over Halvdelen af disse uægte Børn ere svenske Soldater udlagte som Barnefædre. I Aaret 1660 er Antallet af uægte Fødsler faldet til 33 pCt. af samtlige Fødsler; men Procent-Tallet vilde uden Tvivl være naaet lige saa højt op som i 1659, dersom Svenskerne vare forblevne hele Aaret i Slagelse, men i den første Halvdel af Aaret 1660 droge de sidste svenske Soldater bort. Vold mod værgeløse Kvinder er øvet i flere af fornævnte Tilfælde. At det ikke alene var menige svenske Soldater, som udviste en saa raa og brutal Opførsel, derom vidne ogsaa Kirkebøgerne, thi Ritmestre, Kaptainer og Kornetter ere medtagne som Kvindeskjændere. At en saadan Optræden fra Svenskernes Side naturligt har affødt et Had og bittert Fjendskab til dem, er saare naturligt, og Forholdet mellem Byens Borgere og de svenske Soldater har været alt andet end lysteligt. Drab og Mord vare derfor ikke sjældne. Blandt flere Tilfælde skal her fremdrages følgende. Den 28de April 1659 blev den svenske

Konges, Carl Gustavs Kusk, Bent Mogensen, skudt paa Bjerghygade i Slagelse. Den 26de Januar 1660 blev den svenske Fændrik Kristen Lauritsen af Oberst Bessers Regiment ihjelslaet uden for Peder Hansens Dør paa Bredegade af en af Byens Borgere, hvis Navn angives at være Peder Bager. Samme Fændrik var bondefødt i Thy og hørte sandsynlig til de Tropper, Danmark i den ulykkelige Roskildefred havde maattet overlade Sverig.

Den 11te Juli 1660 blev Rigsadmiral Wrangels Kvartermester, Hans Müller, skudt ihjel af Bonden Jakob Adrian.

Fra de svenske Soldaters Side blev der undertiden udøvet Mordgjerninger; det uhyggeligste af disse Mord skete paa Vandmandens Søn, Niels Jensen, af Antvorskov Kloster, som den 26de Juni 1659 paa en rædselsfuld Maade blev dræbt af svenske Soldater udenfor den nuværende Slotsport.

I Aaret 1659 døde der alene i det lille St. Peders Sogn 20 svenske Soldater, hvad der synes at tyde paa, at Byen har været belagt med en større Indkvartering.

Forinden Kirkens Historie afsluttes, kan det have Interesse at følge den lange Række af Præster, som have været ansatte ved St. Peders Kirke.

1) Hellig Anders nedlagde sin Præstegjerning ved Slutningen af det 12te Aarhundrede og døde 1205.

2) Johannes Ribe nævnes som Sognepræst 1432.

3) Mathis Mathisen blev Præst ved St. Peders Kirke i Aaret 1437. Han var en formuende Mand, som samme Aar, i hvilket han blev ansat, købte og fik Skjøde paa en Gaard i Holmstrup, hvilket Skjøde han overdrog St. Peders Præstekald til bestandig Ejendom.

4) Lave Ibsen nævnes 1459.

5) Peder Jensen blev kaldet til Sognepræst ved St. Peders Kirke 1490. Han mageskiftede en Del af St. Peders Kirkejord til Sognepræsten ved Frue Kirke i Slagelse, Anders Jensen.

6) Anders Hintze var den første Præst ved St. Peders Kirke efter Reformationen.

7) Jens Pedersen Lerche var Præst her omtrent 1560 og blev i Aaret 1574 tillige Provst. Han var en Mand, som især nøje paasaa St. Peders Præstekalds Indtægter og Rettigheder, og alle de gamle Dokumenter, som han i denne Henseende kunde bringe frem, lod han konfirmere af Kongen og thinglæse; saaledes udstedtes den 27de Juli 1574 en kongelig Bevilling for Jens Lerche paa en Gaard i Holmstrup, at han og de efterfølgende Præster ved St. Peders Kirke maatte erholde Landgildet af denne Gaard, som var den samme, der i sin Tid blev indkjøbt af Præsten Mathis Mathisen.

8) Jens Ibsen Vejle var Præst her 1592 og skal være død som Provst i Slagelse Herred.

9) Povl Theophilus var Præst her 1608 og døde 1619 (Ny kirkehist. Saml. V, 150. 659).

10) Magister Niels Strange eller Strangesen var tillige Herredsprovst. Han døde i Aaret 1627 og skildres som en meget fredsommelig og afholdt Mand.

11) Magister Anders Jensen var Sognepræst fra 1627 til 1654. Hans Kaldsbrev, som er udstedt af Sognepræsten til St. Mikkel's Kirke i Slagelse, Provsten Peder Mogensen, begynder saaledes: »Vi Sognemænd i St. Peders Sogn, »Kirkeværge Hans Jensen Riber, Kirkeværge Anders Skomager samt Borgerne i Slagelse Bendt Skomager og Rasmus »Nielsen, endvidere Ladefoged Jens Hansen i Holmstrup, »Anders Eggertsen i Hyllerup og Niels Pedersen i Landsgrav udvælge og kalde herved d. 1ste Juli 1627 hæderlige »og højlærde Magister Anders Jensen til at vorde og blive »vor kjære Sogneherre og Sjælesørger.« Sognets Beboere havde, som bekjendt, paa den Tid Ret til selv at udvælge deres Sognepræst.

12) Magister Casper Hammermüller var Præst ved St. Peders Kirke fra 1654 til 1682 og tillige Provst i Herredet. Han døde i en Alder af 70 Aar og blev begravet ved Siden

af Kirkens Alter. Hans Hustru var nær beslægtet med Griffenfeldt.

13) Jens Munch var først Capellan hos fornævnte Casper Hammermüller og overtog Embedet ved hans Død. Han var gift med Formandens Datter. Den 4de Marts 1684 blev han tillige ansat som Præst ved Hospitalet, og da Antvorskov Klosterkirke formedelst Brøstfældighed blev lukket, blev Antvorskov Distrikt i Følge Kongens Befaling 1684 henlagt til St. Peders Kirke.

14) Magister Mathias Cassel blev indsat som Præst 24de Juni 1693. Han var kun Præst ved St. Peders Kirke i 3 Aar og døde allerede i en Alder af 33 Aar, efterladende sig Enke og 2 smaa Børn. Hans Hustru var en Datter af Byfoged Eisenberg i Kjøbenhavn.

15) Magister Johan Bartscher blev ansat 1696, men blev allerede efter et Aars Forløb forflyttet til St. Mikkels Kirke og senere udnævnt til Herredsprovst. Han var gift med Formandens Enke og døde 18de April 1744.

16) Peder Jacobsen Paulin var Præst ved St. Peders Kirke fra 1697 til 1707, da han forflyttedes i Ringsted.

17) Magister Foch Albertsen With blev Præst her 1707 og senere Provst, døde 1729. Hans Datter, Barbara With, blev gift med hans Eftermand,

18) Christian Ørsted, som var Sognepræst ved St. Peders Kirke fra 1730 til 1761. Hans yngste Søn var Søren Christian Ørsted, som igjen var Fader til de to bekjendte Brødre Ørsted. Præsten Christian Ørsted var en svagelig og ængstelig Mand; da han 1730 skulde prædike for Christian d. 6te paa Antvorskov Slot, maatte han have Hjælp af den djærve Capellan ved St. Mikkels Kirke, Hans Kjep.

19) Rasmus Brun, som tidligere var Missionær i Grønland, var Sognepræst ved St. Peders Kirke fra 1761 til 1771.

20) Carl Lund blev 1771 befordret fra Kateketembedet ved Holmens Kirke i Kjøbenhavn til Sognepræst ved St. Peders Kirke. Han døde 1801.

21) Hans Bastholm var først Capellan ved St. Mikkel's Kirke og blev derfra i Aaret 1801 kaldet til Sognepræst ved St. Peders Kirke. Han nedlagde sit Embede 1846 til Fordel for sin sidste Capellan, Christian Henrik Benzon, som saaledes blev hans Eftermand. Bastholm indlagde sig stor Fortjeneste af Fattig- og Skolevæsenet i Slagelse. I en længere Aarrække var han Redakteur af »Vestsjællands Avis«, som senere fik Navn af »Sorø Amtstidende«. Han førte i sin Tid en heftig Strid med Sognepræsten P. A. Fenger i Slotsbjergby.

22) Christian Henrik Biering Benzon var Præst ved Kirken fra 1846 til 1853.

23) Christian Georg Mechlenburg Branner blev ansat i Embedet 1854. Kirkens sidste og største Restauration er bleven foretaget i hans Embedstid. Pastor Branner nedlagde sin Embedsvirksomhed 1884 og blev efterfulgt af

24) Johannes Clausen, som 1885 blev kaldet hertil fra Nørre Lyndelse paa Fyen og i Aaret 1895 befordret til Sognepræst i Vonsild og Dalby ved den sønderjyske Grænse.

S m a a s t y k k e r .

IV.

Nogle oplysninger om Matthias Bagger.

Af rektor *A. E. Erichsen.*

Om denne merkelige apostat findes i Holbergs autobiografi¹⁾ følgende udtalelse: »Det var vel værd, at denne vandrende ridders liv og levnet burde at beskrives, at man kunde have et eksempel paa et sær flygtigt og ustadigt gemytte: Jeg vilde gjerne tage mig det over, hvis jeg havde materialier dertil; men den del, jeg ved deraf, er den allermindste, hvilket dog, i hvor lidt det er, kunde være tilstrækkelig nok til at give afridsning paa et vægelsindet og ustadigt menneske, og at vise, hvorledes han var ret et perpetuum mobile, og kunde i en hast forandre bopæl, religion, humør, studeringer og seder«.

Mange aar efter at have skrevet dette fik Holberg i Kjøbenhavn besøg af Matthias Bagger. Om deres samtale ved denne lejlighed fortæller Holberg udførlig paa sin sedvanlige lunefulde maade. Under denne samtale foreslog han ham »at beskrive med oprigtighed sin egen historie, hvilken kunde blive behageligere at læse end den beste roman«²⁾. Men hverken den ene eller den anden har

---

¹⁾ Ludv. Holbergs trende Epistler, Kh. 1857, s. 123.

²⁾ Holbergs Epistler, Bruuns Udgave, IV. 27.

fortalt Baggers livshistorie, undtagen forsaavidt som denne selv i en paa fransk skreven ansøgning har givet et kort omrids af sine fata. Derimod har danske lærde i vor tid samlet og offentliggjort adskillige bidrag dertil¹⁾. Nogle yderligere bidrag, vedrørende Baggers ungdomstid og hentede fra utrykte kilder, skal her meddeles.

Matthias Bagger var født i Kristianssand, antagelig i 1683. Faderen Ole Hansen Bagger (han skriver selv Bager), student 1668 fra Kjøbenhavns skole, havde været hører ved Kristianssands latinskole. Allerede som hører var han gift; hans hustru Anna var datter af en borger i Kristianssand ved navn Mats Andersen, efter hvem den ældste søn, der ganske vist var døbt Mats, var opkaldt.

Ole Hansen Bagger havde som hører i 1678 og følgende aar uafsladelige ubehageligheder af skolens stridbare og voldsomme rektor, Morten Andersen, der opfattede sin stilling saaledes, at han havde ret til at raade i skolen over hørerne »som en husbonde i sit hus over sine tjenere« og mere end én gang brugte stokken paa dem. Da rektoren blev mere og mere umulig, og det varede nogen tid, inden man kunde faa ham fjernet, opgav Ole Bagger sin hørerstilling og oprettede med øvrighedens tilladelse en privatskole i sin svigerfaders hus.

Fra 1692 var mag. Tobias Jensen rektor i Kristianssand, i vilkaarlighed og urimelig strengthed et side-stykke til Morten Andersen. I et kapitelsmøde den 17 Januar 1699, hvor Ole Hansen Bagger, som nu var bleven residerende kapellan til domkirken, var tilstede, blev denne tilspurgt, hvoraf det kom sig, at hans to sønner ikke længer frekventerede byens skole; »om de var tagne fra bogen og sat til verdsligt væsen? efterdi her er en skole paa stedet«. Derpaa svarede Hr. Bagger: »Anlangende hans

¹⁾ Chr. Bruun i sine anmærkninger til Holbergs Epistler, IV 407 fgg. og Werlauff i Nyt hist. Tidssk., VI 376 fgg.

ældste søn Mats, som sad i mesterlektien, tog han ham af skolen for den aarsage, eftersom han tilforn under hørerne Ansten Olsen og Maurits Mikkelsen Wandan var befunden saa skikkelig og lydige, at ingen af dem nogen-sinde havde havt aarsag til at lægge deres haand paa ham til straf, som andre ulydige og forsømmelige kunde fortjene, og mag. Tobias for en halv times udebliven paa det haardeste straffede ham, som barnet selv for h. h. biskopen beklagede, syntes ham, saadant skede mere af pikanteri end til korrektion, eftersom hans egen søstersøn dog somoftest blev sparet for hele timers udeblivelse. Anlangende den anden søn, Hans, som sad i 3die lektie, da, som han nogle gange beklagede sig for ham, at mag. Tobias meget haardt handlede med ham, ja endog viste ham Fanden i vold af skolen, hvorfor, eftersom han nogenledes kunde passere under sin egen informatore, men fandt al fortrædelighed af mag. Tobias, var han derfor forarsaget at sætte ham i en anden skole«. Mag. Tobias Jensen oplyste hertil, at det var henvend 2 aar, siden Mats Bagger toges ud af skolen, og spurgte biskoppen, om man kunde tiltales for saa gamle ting. »Han forsikrede, at al den tid, Mats gik i skolen, har han ikke givet ham mere end 8 eller 10 slag i det høieste, det han straks med sin saligheds ed og oprakte fingre vilde bekjende. Han lastede ofte dette barn, at han altid om morgenen forsov sig og kom saa sildig i skole, ikke før klokken var hartad 7, da han dog efter metas og leges scholasticas burde at komparere i skolen med de andre kl. 6. Rektor irettesatte ham og sagde, han vilde give ham paa hans rumpe, hvilket dog ikke var hans mening, saasom han meget elskede dette barn, saasom han var et smukt ingenium. Da han et par gange havde faaet et slag af rektor, blev barnet altereret, tog sin hat og sagde, han vilde heller gaa af skolen, hvorover rektor blev noget fortørnet og gjorde saa alvor deraf og løste hans bukse, men vil gjøre den høieste ed paa, at han ikke fik 4 slag, af hvilke de fleste ikke

kom paa kroppen, men paa bukserne, saasom man ikke haver nogen »stech« at lægge disciplene over i mesterlektien, men de maa staa op, hvorover drengen straks tog sine bukser op, da det første slag kom.«

I præmisserne til dommen over rektoren udtales bl. a.: »Mag. Tobias Jensen har ikke saa handlet med Mats Olsen Bagger (hvis fader rektor kalder sin avindsmand), at han kunde begaa sig i skolen, men efter conrectoris monsieur Schyttes afsked med flere maatte entvige og søge under information paa andre steder¹⁾, hvorvel samme person var i skolen en flittig discipel, i kirken en nyttig musikus og, mens han sad i Maurits Wandans lektie, altid, som de andre collegæ hørte, in examine i skolen ved bispens visitation befandtes at være bedre end alle i rektors egen lektie.« — For sin haarde adfærd saavel mod hr. Bagers sønner som mod adskillige andre skolebørn blev rektoren idømt en mulkt og fik derhos en skarp reprimande, hvori han bl. a. tilholdes at opføre sig saaledes, at »fornemme godtfolk kan opmuntres til heller at holde deres børn til skole hos os, hvormed de lange tomme bænke i den øverste lektie kunde, alle til god behag og fornøielse, beklædes, end nødes, ikke uden stor bekostning, at føre deres unge sønner til fremmede skoler at oplæres.« — Men mag. Tobias vedblev, trods mange forsøg paa at faa ham væk, at styre Kristianssands skole til sin død 1725, da biskop Nyrop udtalte sin og samtidens dom om ham i følgende fyndige

---

¹⁾ Hermed kan sammenholdes, hvad biskop Hans Munch i en skrivelse af 1699 udtaler om denne konrektor Albert Schytte: »Ved hans antræde til skolen begyndte den øverste lektie, os alle til glæde, at tiltage, saa der paa en kort tid blev 7 disciple i øverste lektie; men som bemeldte konrektor blev efter et halvt aars forløb promoveret til Søer Skole i Danmark, saa begav de fleste sig straks af skolen efter hans afsked, og findes derfor ikkun nu af samme personer i den øverste lektie 2 tilbage, af hvilke den ene er rektors søstersøn, som ikke er god nok for at svare til sin sted«. Vi skjønner heraf, hvorfor Mats Bagger netop blev sat i Sorø skole; han fulgte konrektoren.

ord: »Han var et vanartet, unyttigt menneske, sammensat af adskillig ondskab og urolighed, tog sparebøssens penge og gjorde intet regnskab, plagede fire bisper — Gud ske lov, som gjorde en god ende paa sin straf over dette sted ved dette raadne lem, som ved dødsens segl blev endelig afskaaret¹⁾«.

Hr. Ole Bagger tog 1704 magistergraden og blev 1705 sogneprest til Kristianssands domkirke. Under sit ophold i Kristianssand 1705—6 har Holberg selvfølgelig gjort hans bekjendtskab. Det er ikke usandsynligt, at Holberg i denne by ogsaa har truffet sammen med Matthias Bagger²⁾.

Ifølge ovenstaaende beretning om Matthias Baggers skoleliv blev han i 1697 indsat i Sorø skole. Fra denne blev han student 1701. Saavel i universitetsmatriklen som i hans testimonium angives hans alder paa denne tid til 18 aar, hvilket vistnok er det rette. Derimod opgiver han selv i den foran nævnte ansøgning at være bleven student i en alder af kun 15 aar, sandsynligvis for at gjøre det saameget mere undskyldeligt, at han i sine studenterdage lod sig forføre til at blive katolik.

Det testimonium, som han ved sin afgang fra Sorø skole medbragte fra sin rektor, vil, selv om man slaar noget af paa de overstrømmende lovtaler, vise os Matthias Bagger som en mer end almindelig begavet og med kundskaber særdeles vel udrustet ung mand. Han sees derhos under sin skolegang i Sorø at have været baade en elskværdig discipel og en god kamerat. Han maa i det hele have været i besiddelse af adskillige vindende og tiltrækkende egenskaber, hvilke i forbindelse med hans evner, kundskaber og musikalske begavelse, trods det eventyrlige ved hans færd, formaaede at skaffe ham tillid og støtte hos indflydelsesrige mænd overalt; hvor han kom. Da det

¹⁾ Jvfr. Danske Magazin 5 R. III, 238 f.

²⁾ M. Bagger vides at have opholdt sig i Kristianssand i juni 1706 (Nyt hist. Tidsskr. VI 378), men har sandsynligvis straks efter sin tilbagekomst fra den første udenlandske reise besøgt sin fødeby.

omtalte testimonium i flere henseender er oplysende, skal det her i sin helhed gjengives¹⁾).

Regiæ Academiæ etc.

Est, ubi subsistant vota, nec ultra extendant insatiabilem habendi augescendique spem et cupiditatem, licet et hoc Græcis minus displicuisse sciam:

ἔλπεσθαι χρὴ πάντ', ἐπεὶ οὐκ ἔστ' οὐδὲν ἀνελπτον.

Majus tamen voto, si quis majora ab eo, quem *διζωρον εἰάων* appellavit Græca pietas, petere optareque audeat vel animi vel fortunæ bona, quam in hunc conspectioris ingenii, divinæ indolis adolescentem Matthiam Baggerum collata videt. Præterquam enim quod piis ac probis natus est parentibus, et quidem patre Olao Baggero in urbe Christiansand: longo temporis tractu verbi divini comministro laudatissimo, ingenio tanto est, ut neque melius neque (si annos computas) majus unquam contingere potuerit, judicio acuto ac perspicaci, memoria etiam valde tenaci (quæ duo arctiori vinculo astricta rarius occurrere videmus), tanta autem bonitate naturæ, ut si, quemadmodum de Republica ait Cicero, ipsa bonitas narrare posset, non facilius tamen illius vim quisquam cognosceret quam in lectissimo hoc adolescente. Præclaras has et in uno rarissimas naturæ dotes, aliis a parente traditis auxit et cumulavit bonis, indefesso Deum colendi, superiores venerandi, præceptoribus obediendi, mihi omnibusque bonis placendi, condiscipulos amandi juvandique studio. Nec prætereunda mihi gnavi adolescentis in legendis autoribus Latinis, Græcis, evolvendis sanctæ lingvæ monumentis industria, quam, ut spero, adstruet stylus; nec reticendus in præceptis conatus, quem vindicabit et condecorabit prompta eorundem recensio et accurata intelligentia. Omissem pæne gratissimam, quæ præsto fuit et aures nostras persæpe demulsit, musices a parente quoque arte scientissimo traditam cognitionem. Videbor,

¹⁾ Min kilde er en optegnelsesbog, ført af Henrik Scavenius, sognepræst i Gjerestad (1709—16), hvori bl. a. findes afskrifter af en hel række testimonier fra aarene omkr. 1700. Haandskriftet opbevares i Bergens museums manuskriptsamling.

Nobilissimi Academiae Patres, adolescentis brevi annum 18 expleturi ingenuitati aliqua ex parte respondisse, si eum rude donatum vobis stitero apparere in posterum et parere jussum. Periclitatis ingenii viribus in publicas Academiae tabulas, quaeso, referte. Abeat a nobis felix, accedat ad vos fortunatus! Evadat doctus, quem eam vivendi rationem ingressurum confido magis quam spero, ut in gratissimis et lectissimis olim alumnis vestris profiteri nomen possit, ausit, divinae gloriae, patriae utilitati nunquam non velificaturus.

D. 16 Junii 1701.

Christianus Ørn.

Reg: Sch: Sorens: R.

Om Matthias Baggers senere Levned findes Efterretning i Dansk biogr. Lexikon I, 427 f.

V.

Et Brev fra N. F. S. Grundtvig.

Efterfølgende ret mærkelige Brev fra Grundtvigs yngre Aar er os meddelt af Pastor Theodor Møller i Birkerød, som ejer Originalen. Det er rettet til den siden, navnlig ved sin meget benyttede Læsebog for Almueskolen, »Naturen, Mennesket og Borgeren«, bekjendte David Seidelin Birch, der endte som Provst og Sognepræst i Storeheddinge († 1854).

Udbye ved Præstøe 21de Mai 1812.

Ligesom det var min store Skyldighed at takke Gud, fordi han gav mig Lykke paa Reisen, især til at møde saa megen Godmodighed hos fremmede Folk, saaledes er det mig ogsaa en kær Idræt at takke hver især, og da maa jeg vist ikke glemme Dem, flinke Mand, der tog imod mig, som om vi havde været gamle Bekendte.

Vil Gud, da kommer jeg om en 14 Dages Tid til København, og da agter jeg at besøge Deres Svoger, hvortil jeg nu synes, jeg har Mod, da jeg modtoges saa venlig af Dem.

Nu har vi faaet Vinter igen, og jeg maa smukt sidde og kukkelure i mit Kammer, men det forøger Glæden over at have været dygtig ude i det Sommerveir, som fulgte mig netop herfra og hertil.

Jeg har siden tænkt adkilligt over hvad vi talte sammen, ogsaa over hvad De læste for mig om Johannes. Ventelig ere vi, hvad Kristen Tro og Skriftens Udlæggelse angaaer, uenige i mange Stykker, men deri troer jeg dog, vi ere enige, at vi ikke maa lægge vore egne Meninger i Skriften, og i den Anledning vil jeg ret indstændig gentage min Bøn, at De nøie seer efter i de hellige Bøger selv, naar De vil fortælle eller omtale en Historie; thi i det Stykke, jeg hørte, var i det mindste 3 eller 4 aabenbare Feiltagelser. Var det ogsaa en blot menneskelig Bog, maatte vi ikke bære os saaledes ad, men tro vi paa den, da langt mindre, og naar vi først kan finde os i at underordne den vore Tanker, da skal jeg vædde, at langt høiere Tanker skal udstrømme fra dens enfoldige Ord, end vi ere istand til at lægge deri.

Jeg veed, efter Deres eget Udsagn, at hine Anstød mod Skriften ere uvitterlige, men just derfor omtaler jeg det, thi ellers var det forgæves, og jeg har det Haab, at de ikke vredes derover, da jo Intet kunde faae mig til at sige det uden den Ærbødighed for de hellige Skrifter, som jeg troer De deler med mig.

Dersom De engang faaer isinde at skrive mig til, (thi af Høflighed beder jeg Dem ikke gøre det), vil De da lade mig vide, hvorledes der ved Seminariet gaaes frem med at forklare de anordnede Lærebøger, hvad Hensyn derved tages paa Almuens Sprog, de paapegede Bibelsteder o. s. v. Om dette beder jeg, men kun ogsaa under det Vilkaar at De har Lyst til at underrette mig derom; thi vil De skrive mig til og ikke melde et Ord om Seminariet, skal Deres Brev ogsaa være mig velkomment, thi det er min Grundsætning, at ligesom jeg til en alvorlig Mand taler om hvad jeg vil, saa skal han bære sig ad med mig.

Hørrrens Velsignelse være over Deres Hus, og følgø Dem
i Deres høie Kald til Kristi Navns Ære.

Venligst

Grundtvig.

Udskrift: Velørvørdige og Vølløerde Hr. Pastor Birch i
Vøsterborg.

VI.

For hundrede Aar siden.

Ved Sogneprøest *John M. Møller.*

Om 100 Aar vil Slaugs Herred sagtens være rigt paa Skove; blot i det ene af de 4 Sogne, som udgjøre dette Herred, i Vorbasse Sogn, er der nu store Plantager, hvor Naaletrøerne gro godt; ogsaa Prøsten derovre har sin Plantage. Men for 100 Aar siden var Herredet rigt paa Heder; ogsaa i Vorbasse og Grene Sogne, som da udgjorde et af dets to Pastorater, groede Lyngen frodig paa store Strækninger; og det var ikke meget eftertragtet at blive Prøst i dette store Hedepastorat, som ligger langt fra Kjøbstad, og hvor Indtægterne vare smaa; de Breve, som meddeles nedenfor, give formentlig ganske interessante Oplysninger i saa Henseende. Ejendommeligt er det for os, som leve i Slutningen af det 19de Aarhundrede, at se, at Prøsten Mohr, som blev kaldet fra Vorbasse til Rejsby ^{3/10} 1794, endnu henved 6 Uger efter ikke havde faaet officiel Meddelelse om sin Forflyttelse, og at Hr. Busch blev kaldet til Vorbasse — det skete samme Dag! — endda han ikke havde søgt dette Embede, som han saa slap fri for ved at bytte med Hr. Müller paa Bogø. At bemøldte Hr. Müller, som kom til at lægge sine Ben i Vorbasse, fik 1000 Rdl. i Bytte af Hr. Busch, som det er blevet fortalt, anser jeg ikke for absolut sikkert; Biskop Blochs Erkløring, som nedenfor meddeles, synes da at

tale for, at Hr. Müller kunde have god Grund til at flytte fra Bogø til Vorbasse uden at faa en saadan Erstatning. Saa meget er i alt Fald sikkert, at han, som var meget fattig paa Bogø, døde i stor Fattigdom i Vorbasse.

1.

Underdanigst Pro Memoria!

Rygtet haver i lang Tid bragt den Tidende her til Egnen, at jeg skulde være kaldet til Reisby. Ifølge dette Rygte har jeg ladet forhøre paa de nærmest grændsende Posthuse om Bekræftelse paa samme, men forgieves. Nu har jeg til dato antaget Rygtet for uefterretteligt, indtil jeg i Dag erholdt Skrivelse fra en Capellan i Stubbekiøbing, som melder sig kaldet til Waarbasse, og beder sig underrettet af mig om dette Kalds Beskaffenhed, denne Mand har ifølge sin Skrivelse allerede været kaldet til Waarbasse i en Tid af 6 Uger. Formodentlig maa denne Forfløtning efter saa lang en Henstand været bekendtgjort Deres Hoyærværdighed fra Cancelliet. Jeg fordrister mig derfor underdanigst at anholde hos Deres Hoyærværdighed et gunstigst Svar til Bekræftelse paa denne underlige Tildragelse, som er saa skiult for mig. Forladende mig paa Deres Hoyærværdigheds Ædelmodighed, der med Mildhed optager denne min dristige Forlangende, tilbeder jeg mig fremdeles Deres Hoyærværdigheds høye Gunst og Naade, hvortil jeg bestandig vil søge at giøre mig værdig.

Waarbasse Prstgrd. d. 12te November 1794.

Underdanigste Tienere

P. F. Mohr.

Til S: T: Hr. Biskop Middelboe.

2.

Underdanig Pro Memoria¹⁾

Deres Hoyærværdighed ville gunstigst tilgive, at jeg ey for lang Tiid siden har tilmeldet Dem min Udnævnelse til

¹⁾ Til Biskop Middelboe i Ribe.

Sognepræst for Waarbasse og Grene Meenigheder. Aarsagen hertil er denne, at jeg troede at have Grund til at være misfornøjet med min Forfløttelse til et Sted, jeg ey havde ansøgt og hvilket Rygtet tillagde mange Ubehageligheder. Vel udrettede jeg intet ved de Forestillinger jeg gjorde imod denne ubegierte Godhed, men imidlertid blev en Forening sluttet imellem Hr. Wulf Christopher Müller, Sognepræst paa Bogøe, og mig, efter hvilken han, som formedelst en uoverlagt Forpagtnings Contract ey kunde bestaae paa Bogøe, søgte at forfløttes til Waarbasse, imod at jeg blev hans Successor paa Bogøe. Denne vor fælleds Ansøgning er bevilget d. 12 Decemb: og altsaa bliver ovenmeldte Hr. Müller for Eftertiiden den virkelige Sognepræst for Waarbasse og Grene. Da Vacancen i Waarbasse efter Deres Hoyærværdigheds gunstige Skrivelse synes at have taget sin Begyndelse den 15 Nov:, hvilket et Brev, jeg har bekommet fra Hr. Peder Frederik Mohr, ligeledes synes at tilkiendegive, formoder jeg, at Hr. Müller vil indfinde sig i Waarbasse for at imodtage Kaldet inden den første Vacances Udløb den 15 Febr. næstkommende.

Jeg anbefaler mig i Deres Hoyærværdigheds gunstige Bevaagenhed og forbliver Deres

Hoyædle Hoyærværdigheds
underdanige Tiener
Henric Christopher Busch.

Hobroe den 17 Dec: 1794.

3.

Uunderdaningst. P: M:¹⁾!

Jeg fortiente Deres Hoyædle Hoyærværdigheds følsomme Fortørnelse, naar enten Liigegyldighed eller Skiødesløshed var Aarsag til, at jeg ikke før har indfundet mig i det mindste paa denne nu af Nødvendighed brugende Maade: men Rygtet om Deres H: H: Ædelmodighed giver mig det Haab, at jeg ikke behøver at frygte, da jeg kan anføre antagelige Aarsager. Min Formand, Hr. Busch, der var kaldet til Waarbasse, reyste efter Forening om Mageskifte til Kiøbenhavn for at faae

¹⁾ Til Biskop Middelboe.

Foreningen udvirket, med synlig Forsæt at komme hertil, saa snart den blev bevilget; men da Bevilgningen skulde hvile efter forud indhentet Biskoppelig Erklæring, som vilde medtage nogen Tiid, begiver hand som nygift sig imidlertid til Hobroe til sin Kone for der at oppebie Udfaldet. Imidlertid begynder denne ualmindelige Vinter, og hand med Undskyldning sender mig Hr. Mohrs Brev til sig (den 12 Nov: a: p.; hvoraf skulde sluttet, at Vacancen i Waarbasse ikke toeg Begyndelse før sidst i Novb.) tillige bedende, at jeg vilde blive her til hands Ankomst, som skulde skee, naar Vinterens Streghed nogenledes hørte op. — Jeg, som ikke ventede en saa vedvarende Streghed af Vinter, troede, at jeg kunde føye ham uden at fornærme nogen og var derfor roelig, i Tanke at kunde indfinde mig inden den anbefalede Tiid. — Imod Slutningen deraf faaer jeg Brev fra Hr. Busch, dat: Wiborg, hvori hand melder mig, at, endskiøndt hand var reysefærdig, kunde hand dog ikke komme, før Veyrliget blev mildere, bad mig derfor at tilskrive Hr Proust Holm med Anmodning om, at hand ifølge Rescr: af 6 Febr: 1789 vilde see Embedet i Waarbasse og Annex besørges til min muelige Ankomst, hvilket jeg og gjorde. Ved Svar fra bemeldte Hr. Proust Holm af 19de Febr: sidst (som formedelst Iisens drivende imellem Stubbekiøbing og denne Øe ikke indløeb før d. 9de hujus) erfarer jeg vel, at Naboerne til Waarbasse have lang Vey til Embedets Besørgelse der, og derfor have undslaaet sig derfor; men da det, som er skeet, kand ikke omgiøres, og det bliver formedelst Drive Iis i Beltet farligere end før at komme over, førend Mildning i Luften skeer, saa skal jeg underdanigst bede, at Deres H: H: vilde gunstigst ved Hr. Proust Holm formaae De Hrr. Naboer i Herredet til imidlertid at besørge mine Vices i Waarbasse og Annex, som jeg vist meget nødig anmodede om og ikke skal forsømme det første muelig Selv at kunde iagttage. Deres H: H: tage til den ende gunstigst i Betragtning, at jeg er i Beleyrings Stand paa en Øe, hvoromkring Drive Iis flakker fra Østen til Vesten og vice versa, og Øeboerne, skiønt største Deelen Søefolk, ikke ere vante til at driste sig imellem Aabningerne, hvilket er Aarsag til, at dette maaskee ikke med første Post

kand werde afsendt; ligeledes at ingen Præst her i Herredet kand af anførte Aarsag i denne Tid komme at forrette nogen Tieneste her, hvor desuden er en ustuderet Degn. Min Formands Breve skal jeg i Tiden kunde foreviise og tillige godtgjære Nødvendigheden af at tale med ham her først for at spare en siden unødvendig bekostelig Reyse. Jeg vil tilbede mig Deres H: H: gunstige Bevaagenhed — ligesom jeg stødse skal bestræbe mig for at viise, at jeg er

Deres Hoyædle Hoyærværdigheds
underdanigste Tiener

W. C. Müller.

Bogøe ved Stubbekiøbing paa Falster den 16de Martz 1795.

4.

Under 24. Marts 1795 tilskrev Biskop Middelboe Hr. W. C. Müller saaledes:

Næst at tilbede Deres Velærværdighed den guddommelige Velsignelse og Naade til Deres nye Embede, finder jeg de af Dem i Deres Skrivelse til mig af 16de hujus anbragte Udeblivelses-Grunde ganske antagelige, da jeg indseer Umuligheden for Dem. Under slige Omstændigheder er det tungt, ja næsten ugiørligt for Herredspræsterne tilstrækkelig at besørge Vacancen. Herredsprovsten skal og strax blive tilskrevet. — — — Til den Ende ønskede jeg, at Deres Velærv. vilde indfinde sig saa hastig, som nogenlunde Veyrligt og Omstændigheder tillade det. For at skaane Dem den lange og besværlige Reyse hertil, vilde De ufortøvet sende Deres Kaldsbrev. — — Jeg skal strax udstede Deres Collatz og sende den med Bestallingeu til Provsten, som paa mine Vegne kan aflægge Dem Eden, og levere alt til ham strax at indsættes. I det øvrige skal det være mig en sand Fornøjelse ved bekvemmere Leylighed at lære at kiende Deres Velærværdighed personlig.

5.

Herpaa svarede Præsten Müller, som følger:

Underdanigst P: M:!

Deres Hoyædle Hoyærværdigheds Gunstige Besvarelse af 24 hujus har meget forhøyet min Glæde over den Bekræftelse

mig derved er givet paa Sandheden af det Almindelige Rygte om Deres H: H:s Ædle Tænke- og deraf flydende Handle-Maade.

I Følge Ordre sender jeg mit Kalds-Brev, endskiøndt det er mig noget bekostelig og heel farlig for dem, som jeg har formaaet til at frembringe det til næst muelige Post-Huus; og Befalingen om at indfinde mig jo før jo hellere skal hørsommeligt efterkommes; men jeg frygter for, at jeg ikke kand tænke paa at begynde Reysen i de første 14 Dage. Tillad mig og at forsikre, at jeg hiertelig længes efter mit Bestemmelses-Sted og intet ønskede hellere, end fra Begyndelsen af at kunde have været der, da Uvirksomhed aldrig har været min Lyst. Med Pligtskyldig Agtelse har jeg den Ære at tegne mig, den jeg er,

Deres Hoyædle Hoyærværdigheds
underdanigste tiener

Bogøe den 31 Martz 1795.

W. C. Müller¹⁾.

6.

Paa Ansøgning fra Hr. Müller og Hr. Busch, dat. Bogø og Stubbekjøbing 15 Novbr. 1794, afgav Fyns Biskop T. Bloch 30 Novbr. s. A. — i Følge Copibog, som findes i Provinsarchivet i Odense — følgende Erklæring:

Vel lyder det ældgamle Ordsprog, at „Bytning gaaer ud paa Bedrag“. Ikke destomindre, naar alle her sammenstødende Omstændigheder maa komme under Betragtning, vil uden al Tvivl benævnte Regel finde sin Undtagelse, ved nærværende, efter allerunderd. — vedhæftet — tilbagegaaende Supplique fra Sognepræsten til Øen Bog under Falster Hrr. W. C. Müller og Sognepræsten til Worbasse og Greene Hrr. H. C. Busch, allerunderd. attraaende Ombytning og Mageskifte af fornævnte Bog-Øe Kald imod fornævnte Worbasse og Greene Kald, saa at Supplicanterne, naar de maatte nyde allermildest Bønhørelse, og Hrr. Müller vorde allern. forflyttet fra Øen Bog til Worbasse og Greene, Hrr. Busch derimod fra Worbasse og Greene til

¹⁾ Alle de foran meddelte Breve findes i Ribe Bispearchiv (i Viborg Provinsarchiv).

Øen Bog, vilde ved denne Omflytning Begge blive velfarne. Benævnte Tvende Sognekald ere mig begge nøye og vel bekiendte. Som Biskop i Ribe har jeg fiire gange, nemlig i Aarene 1776, 79, 82 og 85, visiteret i Worbasse og Greene Meenigheder, og som Biskop i Odense har jeg tree gange, nemlig i Aarene 1786, 89 og 92, visiteret paa Øen Bog. Paa Indkomsterne af begge disse Sognekald vil der tilvisse ikke være mindste eller en saare ubetydelig Forskiel: Bog Øe Kalds Indkomster beløbe efter allerunderd. Angivelse til 250 Rdl: og omendskiønt ieg nu efter saa lang Tids Forløb ikke saa nøye husker det bestemte Beløb af Worbasse Kalds allerunderd. angivne Indkomst, veed jeg dog med fuld Vished, at Samme ingenlunde er høiere.

Endskiønt der altsaa ved dette allerunderd. attraaede Mageskifte vil for Supplicanterne hverken vindes eller tabes i Henseende til Kaldenes Indkomst, har dog hver Supplicant for sig, efter mit allerunderd. Skiøn, ikke ubetydelige Grunde for sit allerunderd. Flytte-Ønske. Supplicanten Hr. Müller har i endeel Aar tjent som Sognepræst for de tvende Øer Aggers og Omm under Siellands Stift, og nu derefter paa 6te Aar paa Øen Bog under Falster; er og, især da han desuden ingen Søemand er, hierteligen keed af dette langvarige Øeboe-Levnet, og længselfuld efter at vorde allernaad. forflyttet til et Kald paa det faste Land; hvilket er hans eene Grund til det allerunderdanigste Ønske at torde bytte Bog-Øe Kald bort mod Worbasse Kald; hans anden, endnu stærkere, Grund er en for ham ikke alleeneste ufordeelagtig men endog betydeligen fornærmende Accord med hans Sognemænd paa Øen, paa hans Embedstid; i hvilken Accord han ved sin Ankomst til Øen overiilende indlod sig, og altsaa paa ingen anden Maade end ved Bortflyttelse kan udreedes af denne Hilde.

Supplicanten Hr. Busch har derimod (skiønt han intet vinder i Indkomst) for sit allerunderd. Ønske denne vigtige Grund, at Flytningen for ham fra Stubbekiøbing |: hvor han hidtil har været residerende Capellan :| over til Øen Bog er ikkun i en Baad en halv Miil til Søes, da derimod Flytningen for ham til Worbasse vilde blive en Sæe Reyse af mange

Miile til Weile Fiord og derpaa nogle Miile til Lands fra Weile til Worbasse; hvilken Omstændighed for ham, som en saare fattig Mand, er af største Vægt.

Ved Byttet vilde hverken benævnte Meenigheder ey heller begge Stifterne tabe det allermindste, efterdi begge Supplicanter ere gode, værdige Præstemænd, hvilket allerunderdanigste Vidnesbyrd ieg er dem begge Pligtig. D: Kgl: Mj^{sts} høye Rettigheder bleve og ved det allerunderd. attraaede Mageskifte hellige; efterdi D: Mjst har Selv allernaad. Jus Vocandi til benævnte Kald.

Da altsaa, mig vitterligen, ikke det allermindste findes til Hinder imod det allerunderd. attraaende Mageskifte; da paa den anden Side begge Supplicanters timelige Velfærd formeentligen derved befordres: saa vil den heele Sag eene og alleene beroe paa D: Kgl: Mj^{sts} allermildeste Bønhørelse, hvortil Supplicanternes allerunderdanigst vedhæftet tilbagegaaende Memorial i dybeste Underdanighed indstilles.

T. Bloch.

VII.

Nogle Brudstykker, Nordens Historie vedkommende, af Kilian Leibs Krønike.

Ved Professor Dr. L. Daae.

Den Chronist, af hvem her meddeles nogle Fragmenter, var paa Reformationstiden Prior i det sydtyske Kloster Rebdorf, i Nærheden af Eichstädt. Han hørte til de ivrige Modstandere af Reformationen og deltog jevnlig i Katholikernes Polemik mod denne¹⁾. Derhos forfattede han ogsaa en Krønike, hvis første Afsnit, der gaar til 1523, forlængst er trykt i Friherre v. Aretins Beiträge zur Gesch. u. Literatur,

¹⁾ Hans i Haandskrift efterladte Værk minder i flere Henseender om Povl Helgesen Skibykrønike. Det er ligesaa underholdende at læse og ligesaa galdebittert mod Luther og Lutheranerne. H. F. R.

B. VII—VIII. Ved at undersøge disse Bind finder jeg, at denne Del af Krøniken ikke indeholder Noget, der angaar Norden. Senere har imidlertid den berømte katholske Theolog J. J. I. v. Döllinger i det 1863 udkomne andet Bind af hans høist værdifulde »Beiträge zur politischen, kirchlichen u. Cultur - Geschichte der sechs letzten Jahrhunderte«, S. 445—611, afsluttet Meddelelsen af Leibs Krønike. Her behandles paa nogle Steder Nordens Historie. Disse Steder har jeg nedenfor afskrevet. Jeg har ikke kunnet see, at de nogensinde ere bemærkede eller benyttede af danske og norske Historikere. Mærkelig er den saare fremtrædende Plads, som Hr. Tyge Krabbe her har faaet i Fremstillingen. I denne Henseende kan sammenlignes Norsk hist. Tidsskrift III, hvor jeg i sin Tid har meddelt et Par samtidige Flyveskrifter, Grevefeiden vedkommende, og hvor ligeledes (S. 474) Tyge Krabbe omtales paa en paafaldende Maade.

Christianus Daciae rex, dum regno cum liberis et uxore decessisset anno post MDXXII, adversantibus sibi episcopis ac nobilitate, quod Lutheranus esset, ut vulgus quoque, quod in pessima quaeque principes iniquos facile sequitur ac libenter, a Caesare quaerebat auxilium, cujus soror Elisabetha Christierni conjux erat. At nihil a Caesare subsidii impetravit, qui catholicus est et Lutheri ac Lutheranorum hostis acerrimus. Dum igitur Christiernus infelix et impius exsul per diversa transiret¹⁾, uxor calamitate fracta moritur et filius in Ratisbonensibus comitiis. Vocavere interea nobiles, qui Daciae regno praeerant, Fridericum Holsatiae sive Holsteiniae Ducem ac sibi, contradicentibus popularibus, constituere regem: et quia incolae civitatum Kopenhagae et Elbagenae inprimis Christierno ob perfidiae communionem devoti, illius reditum cupientes, Fridericum regem esse noluerunt, obsidione diutina

---

¹⁾ In margine: Günzburgi aliquandiu delituisse in schedis Joannis Liebii chartophylacis Boici in chartophylacio servatis legisse me memini.

illum recipere sunt coacti. Quoniam vero non est pax impiis, et Deus ejusmodi populo regem constituit, inter novum regem regnique moderatores nobiles, quorum praecipuus Tukekraba erat, interque vulgum(!) Lutherana insania furentem perniciososa contentio invaluit et exitiale prorsus odium. Tukekraba, faventibus sibi episcopis, quantis potuit viribus insectabatur Lutheranos, qui se verbi Dei evangeliiue falso jactitant vindices. Dum vero dissidium istud in longum trahitur, Christiernus venit in Norvegiam. Missi sunt a gubernatoribus Daciae, qui ipsum promissa securitate, sicut vulgus asserit, vocarent in Daciam, quo inter eum atque Fridericum posset agi de concordia statuenda. Is itaque Christiernus quum venisset, captus, in ducatu Holsteiniae in custodiam traditus a Christiano duce, Friderici pridem regis filio, inter hos tumultus humanis exempti, detinetur. Tunc memoratarum civitatum populus atque senatores Christophorum comitem in Oldenburg et Delmenhorst, Christierni cognatum, evocaverunt, ut eos in errore et Lutherana haeresi tutaretur et Christiernum captivitate liberaret. Sed quoniam inter homines non ejusdem religionis pax vera consistere nequit, inter regni proceres populumque et comitem nulla valuit coalescere concordia, tametsi quaedam foedera inita fuerint.

Transiit deinde hortatu gubernatorum Daciae Christianus Dux Holsatiae in Gothiam, quam Gutland, alii Gottland dicunt, et Lutheranos diversis suppliciis affecit¹⁾. Rex quoque Sueciae, quam vulgus Schweden vocat, Schonam occupavit favore procerum Daciae et oppidum Helmestat cepit, indeque venit in Daciam. Hoc cognito, Daci sese paraverunt ad pugnam, quibus a Lubeca Marcus Meier cum mille quadringentis peditibus, quos Landsknecht appellant, in adiutorium missus est, quibus se et alii sexcenti pedites et equites aliquot conjunxerunt, a comite Christophoro missi. Nobiles igitur Daciae ex oppido Engelholma in Wehe castello convenerunt. Marcus Meier cum peditibus suis in Helsingburg perstitit; alii sexcenti cum equitibus iere in Landeskrönam. Nobiles Daciae demum cum Suedis sive Sueciis contra pedites

¹⁾ Som man ser, er Forfatteren her og andetsteds ganske paa Vildspor.

pugnaturi venire ad Helsingburg et primo quidem congressu fortiter resistentibus peditibus nobilitatis ac Suecii retro abire coacti sunt. Tukekraba praeerat arci, quae juxta Helsingburg ipsi castello imminet. His ergo missis nunciis ac nobiles ac Suecios hortatus est, ut redirent ad pugnam, suam illis operam pollicitus. Venerunt, et dum pedites ex adverso constitissent in acie, Tukekraba ab arce machinis, quas bombardas dicimus, illis tam horrifice est adortus, ut deserto ordine in monasterium, quod in castello est, diverterent. Ubi nihil secius Tukekraba in eos tormentorum jactibus ita saeviit, ut mille et centum se potestati nobilium ac Sweciis, quos vulgo Schweden vocant, dedere cogerentur, reliquis neci datis. Januarii vigesima prima die hujus MDXXXVI. anni accidit, quae apud Catholicos est D. Agneti sacra. Et in hoc turbine spectatur Lutheri latronis pessimi opus, dissidia scilicet, pugna, caedes, haeresis, quippe Luther ex patre diabolo est, qui est dissidorum et scelerum sator, autor haeresum et homicida ab initio.

Daciae vulgus et cives Tukekrabani nobilesque alios et episcopum quendam evulgato quodam scripto insigniter traduxerunt prodicionis, perjurii avaritiaeque diriter accusantes, quae, quoniam ab hostibus et a schismaticis dicta sive scripta sunt, nescio, si fidem mereantur. — — —

Anno Domini MDXXXVII(!). Februario mense inter Christianum Daciae regem Lubicensisque et eorum socios, qui cum vulgo Daciae regi restiterant, pax est composita hac lege, ut ipse Rex Daciae ac Norwegiae regna quiete possideat et Lubicensibus quicquid privilegiorum aut jurium in his regnis eatenus a regibus Joanne, Christierno et Friderico confirmatorum habuerant, id omne rex ratum et firmum inviolatumque sinat confirmetque. Captivi partium utrarumque dimittantur remittaturque, quicquid injuriarum factum esset alterutris. Albertus dux Meckelburgensis et Christophorus comes ab Aldenburg, qui contra regem pro vulgo steterant, si pacem quam bellum mallent, abirent immunes. Pax fuerat oblata Copenhagae civibus, quam quia spreverant, annua ferme fatigati obsidione Julii xxix. die in regis venire potestatem. Rex vero civitate recepta Archiepiscopum Lundensem,

episcopus Roschildensem et Arhausensem captos in arces quasdam tradidit custodiendos. Christiernus etiam, qui rex fuerat, hoc quoque tempore adhuc detinebatur. Illustris dux Fridericus Palatinus Rheni anno priori, MDXXXV. scilicet, Christierni filiam duxerat conjugem atque hoc titulo et favore Caesaris Caroli spem nanciscendi regni Daniae conceperat. Ejus rei gratia et Meckelburgius dux ille Albertus constantiore animo tolerarat Copenhagæ obsidionem, sperans fore, ut dux Fridericus Caesaris auxilio regnum obtineret et se liberaret durissima, qua premebatur, obsidione, quippe equos omnes præter admodum paucos fame adacti absumpserant. Dux quidem Fridericus equitatu coacto ex Novoforo sub idem descenderat tempus Frisiam versus, inde transiturus in Daciam. Verum is ipse coactus ejus effectum non est assecutus.

VIII.

Gustav Trolles sidste Brev.

Ved *H. F. Rørdam.*

En af de mest fremtrædende, men ganske vist ikke mest tiltalende, Skikkelser fra Unionstidens Brydninger er Gustav (Göste) Trolle, i en Række Aar, under idelige Kampe, Ærkebiskop i Upsala, siden fordreven og landflygtig, en af disse underlige Præsteskikkelser, hvoraf Romerkirken da ikke havde saa faa, en Bisp, der langt mere var Statsmand og Kriger — for ikke at sige Voldsmænd — end Præst, men dog sin Kirke hengiven, saa lidet han end svarede til dens ideale Krav. Hans Historie er saare mærkelig, men kan ikke fortælles i faa Ord. Jeg skal her kun pege paa nogle af hans sidste Svingninger, efter at han var exileret fra sit Fædreland.

Den 27. Sept. 1530 sværger han i Antwerpen den landflygtige Kong Christiern II Troskab¹⁾ og arbejder siden

---

¹⁾ Allen, Breve og Aktstykker til Chr. II's og Fred. I's Historie. S. 609 ff.

med yderste Kraft og Snildhed paa atter at skaffe ham Nordens Kroner. Men alt mislykkes, og Christiern II indesluttes i Sønderborg Slots Fangerum.

Den 10. Juli 1533 forpligter han sig over for det danske Rigsraad til ikke at arge paa Kong Gustav af Sverig eller paa Danmarks Rige¹⁾, og samme Dag opsiger han Christiern II Huldskab og Troskab²⁾.

Ved S. Hansdagstid 1534, da Grevefejden udbryder, bliver han Grev Christoffer af Oldenborgs og den fangne Kong Christierns Mand. Greven nøder Kapitlet i Roskilde til at vælge ham til Biskop; men han aftræder snart efter atter Bispestolen, da Joachim Rønnow køber den tilbage af Greven³⁾.

Den 1. August 1534 giver Grev Christoffer ham Brev paa Odense Stift, hvorfra Biskop Knud Gyldenstjerne er flygtet, og kort efter tager han det i Besiddelse⁴⁾.

Den 11. Juni 1535 bliver han haardt saaret og fangen i Slaget ved Øxnebjerg, hvor han med Greven af Hoya er Anfører for de grevelige Tropper; han føres derfra til Gottorp, hvor han dør, og slipper saaledes for at udleveres til sin Dødsfjende, Kong Gustav i Sverig, der i et Brev af 6. Juli 1535 til Christian III gør Krav paa hans Udlevering⁵⁾.

Skjønt Gustav Trolle faktisk var Indehaver af Odense Stift i 10 Maaneder og samtidig Grevens Statholder i Fyn, er det dog saare lidet, der vides om hans Virken i den Tid. Efterfølgende Brev er det eneste, jeg har set, udstedt af ham selv i hans fynske Bispetid. I Fyns Bispearkiv vil man forgjæves søge noget ham vedrørende. Dateringen fra Bispestøttet Kjærstrup paa Taasinge tyder paa,

¹⁾ Hist. Tidsskrift 4. R. III, 501.

²⁾ Danske Saml. 2. R. II, 354 f.

³⁾ Danske Mag. III, 72 f. Paludan-Müller, Grevens Feide I, 221 f.

⁴⁾ Danske Mag. II, 68. Ny kirkehist. Saml. III, 497.

⁵⁾ Paludan-Müller, anf. Skr. I, 425 ff. Aktstykker til Nordens Historie i Grevefeidens Tid I, 433. II, 99.

at han mest har opholdt sig her. Bispegaarden i Odense var vel neppe beboelig efter den Medfart, den havde faaet i den store fynske Rejsning i Juli 1534, Ørkel Slot var ved samme Tid ødelagt af Borgerne fra Svenborg, og paa lignende Maade var det gaaet med de allerfleste af Bispestolens øvrige Ejendomme¹).

Brevet, som her meddeles, er skrevet til den fra Grevefejdens Historie bekendte Bastian (ell. Bedzelin) v. Jetzen (en uægte Søn af Kurfyrst Frederik den Vise af Sachsen); han var en af Hovedanførerne i den grevelige Hær, men blev dræbt af sine egne Folk, kort efter at dette Brev var skrevet. Snart efter Skrivelsens Udfærdigelse var altsaa baade Brevskriveren og Adressaten udslettede af de levendes Tal. Der er noget forsonende i, at det sidste Brev fra Gustav Trolles Haand, som kjendes, indeholder en Forbøn for en Mand, der vel snarere stod i hans Fjenders end i hans Venners Kreds²). Knud Urne til Søgaard (nu Søbysøgaard) og Aarsmarke, hvem Brevet gjælder, var en Broder til den 1529 afdøde Biskop Lage Urne i Roskilde og gift med Inger Valkendorf (en Søster til Erik V., i sin Tid Ærkebiskop i Trondhjem). Knud Urne overlevede de urolige Tider og døde som Rigsraad 14. Febr. 1543³). Om hans Herresæde, Søgaard, er forblevet »uplustret«, er os ubekjendt. De, der førte Brandfaklen, tog ikke Skrivere med til at forevige deres Bedrifter. Vi vide ikke en Gang, om dette Brev har naaet den Mand, for hvem det var bestemt.

1) Paludan-Müller, Grevens Feide, I, 247. Til de Bispeslotte, der gik til Grunde paa denne Tid, hørte formodentlig ogsaa Borreby tæt ved Odense Aa paa Grænsen mellem Bellinge og Verninge Sogne, hvor der endnu er et anseeligt Voldsted, som viser, at der i sin Tid har ligget en fast Borg. En Gaard der paa Stedet kaldes nu Voldsgaard. I Fortiden har Landevejen fra Nyborg til Assens gaaet derforbi. Men Historien tier, saa det ikke med Vished kan siges, om Ødelæggelsen mulig tilhører en ældre Tid.

2) Paludan-Müller, Grevens Feide, I, 415.

3) Danske Mag. 3. R. III, 223. 230. E. Vedel, Erindringer og Efterretninger om Søbysøgaard (Kbh. 1893).

Naar det endnu er bevaret, synes det snarest at kunne forklares derved, at Budet er blevet fanget af de kongelige Tropper og har maattet afgive Brevet.

Mynn venligh thiennisth och kierligh helsszenn ether alltiidt forszendt mett wor herre. Kiere her Bedzlinn, szønderligh gode venn, er meg tillkende giiffuet, thett wortt folch haffue fanghett Knudt Vrne, och att handt er end nw i leyrenn etc. Szaa giiffuer ieg ether kierligenn tillkende, thett ieg aldrig andet haffuer fornummet (szaa santh hielpe meg Gudt), endt att handt i jo alltiidt haffuer verit høgborne vor keriste nadige herre koning Cresthernn, greffue Cresthofer och alle theris anhengere een troe mandt, och att handt alltiidt haffuer werit willigh oc redebonn, vtj huess madhe jeg hannum paa for^{ne} wor nadige herris greffue Cresthofers vegne tillsagt haffuer. Thy bedhe[r] ieg ether kierligenn, thett i for thenne mynn bønn oc scriiffuelsze schyldt ville ramme hans besthe och tillstede, thett hans gardt maa bliffue vplustret indtill paa søndag att aftenn. Thaa vill ieg nest Gudz hielp vere selff hoess ether oc ydermere vnderuissze ether sandigenn i thenne och andre sager. Sender ieg ether och Otthe Stiesszøn[s] breff, handt meg vm samme Knudt Vrne tillscreff, paa thett i thiiss bedre kunde forfare sandigenn om hannum. Huar ieg kandt vere ether till villie, thiennisth oc gode, gjør ieg alltiidt gierne. Heer mett ether Gudt euindeligh befalendis. Screffuit paa Kæstrup 21. dagenn May aar etc. 1535. G. Trolle.

Och ther szom i ville hende oc haffue mynn borgenn, vill ieg szie goedt for hannum, och attj ville vnde hannum att bliffue i mitth luzementh hoess mynn kiøgemester, saa lenge ieg kommer selff tillstede etc.

Udskrift: Erligh och velbyrdig herre, her Bedzlinn vann Jetzenn, vor keriste nadige herris, greffue Cresthofers øuersthe feltherre etc., synn szønderlig gode venn, kierligenn tillscreffuit.

Original med Mærke af Seglet (kun Underskriften egenhændig) i Rigsarkivet. Tidligere trykt i Danske Mag. III, 79 f.

IX.

Hans Grams Optegnelse om Præster i Gjentofte.

I Anledning af foranstaaende Artikel om Forfatteren Jacob Madsen Kjøbenhavn (S. 290 ff.) kunde det maaske være af Interesse at fremdrage følgende Optegnelse over Præster i Gjentofte, der findes i Rigsarkivet blandt Hans Grams Collectanea om Staden Kjøbenhavn og Universitetet. Havde jeg kjendt den tidligere, vilde et og andet i Artiklen vel være blevet formet lidt anderledes, skjønt den ikke direkte giver nogen Oplysning om Gjentofte-Præsten Jacob Madsen.

H. F. R.

Dronning Anna Catharina C. 4ti lod bygge Ibstrup Slot.

Jus patronatus til Gjentofte havde Kongen indtil 1570, da lagdes det til Wartow, og var een og samme Præst til Wartow og Gjentofte. Siden blev de skilte ad, og fik da Gjentoft Præst sin Præstegaard igien (som var tilforn lagt under Wartow og fæstet til en Bonde for 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Biug, 4 Tdr. Havre, 6 Lam, 6 Gies). Dog motte Præsten give samme Afgift som Bonden før.

1580 var endnu Hr. Henrich Præst til begge, Wartow-hospital og Gjentofte, blev afsat (satis injuste et inique) osv., som foran S. 292 f.

Efter ham kom Hr. Rasmus¹⁾, som havde været Skibspræst, og der mist sit Been, saa hand hafde et Træbeen; holdt stædse for sin Svaghed Capellan, døde 1601.

Siden Hr. Bertel. Saa Hr. Niels, som før havde vaaren Præst i Khavns Hospital.

Siden Hr. Hans Perlestikker. I hans Tid brændte Præstegaarden, og C. 4 befriede ham fra den aarlige Afgift, som Kongen vilde siden betale. Dette varede til 1673. Da blef

¹⁾ I Hyldingsfuldmagten fra 1584 nævnes Hr. Rasmus Nielsen som Præst i Gjentofte (Ny kirkehist. Saml. IV, 405). En tidligere Præst sammesteds, Hr. Oluf, forekommer i Konsistoriets Kopiebog under Aaret 1547.

befalet, at Præsten skulde det igien betale, indtil hand fik et nyt Kongebrev at være fri.

Siden Hr. Jens Alexander¹⁾, tilforn Præst til Wartow, døde 1651.

Hr. Jørgen Iversen.

Hr. Rasmus Olsøn, døde 1672.

M. Frideric Plum²⁾.

X.

Om et Gavebrev udstedt af Fru Birgitte Gøye.

Om et Legat paa 400 Daler til »gudeligt« Brug i Næstved, stiftet af Herlufs Trolles Efterleverske, Fru Birgitte Gøye, er følgende Notits meddelt os af Hr. Frederik Barfod med den Bemærkning, at Gavebrevet er udstedt paa Sortebrødre Gaard i Næstved 3die Pinsedag 1574 (altaa et Par Maaneder før Fru Birgittes Død), og at en Kopi deraf fra 17. Aarhundrede i sin Tid fandtes i Næstved. Angaaende Uddelingen hver Mortensdag af den aarlige Rente (20 Dlr.) var der truffet følgende Bestemmelse:

Først de ti dalers rente til fattige huusarme folch her udj Nestved, dernest de fem Dalers rente i skoe, klæder og nyttige skole bøger til de fattige og meest nødtørftige skole børn i Nestved skole; og derofver hos os nærværendis tilstæde hafve skolemesteren af Herlufsholm og Sogne Præsten til St. Peders og St. Mortens Kirche her i Nestved, som skulle oppaasee og vidne gifve, at samme rente vorder Christeligen uden ald synderlig vild og fordeel skiftet og uddeelt, som tilbørligt er. Og de andre fem Dalers rente skulle vi antvorde vort Hospitals forstandere Christeligen og retfærdeligen at bruge til deris Armis nytte og beste udj Hospitalet, effter dend æed, hand sooret haver, og som hand udj Regnskab vil bestaae og forsvare.

¹⁾ Kaldes ellers Jens Sandersen.

²⁾ Om denne Præst s. Kirkehist. Sam. 3. R. III, 164 ff. 788. IV, 466 ff.

Flensborgeren Mester Hans Lund, Hofpræst i Rusland og siden Præst i Magleby ved Skjelskør.

Af Holger Fr. Børdam.

I den første Del af Christian IV's Regjeringstid var der to Flensborgere af Navnet Lundius, Lundt eller Lund, der fik Ansættelse som Præster i Sjælland; Navnet tyder paa, at de have været Brødre eller dog nære Slægtninge. Den ene af dem (sikkert den yngste), M. Thomas L., født 1582 og død 1636 som Præst ved Marie-Kirken i Helsingør, er flere Gange omtalt i disse Samlinger¹⁾; den anden, M. Hans L., er derimod kun nævnet i Forbigaaende²⁾, men fortjener dog vistnok lidt større Opmærksomhed, hvorfor jeg her skal meddele, hvad jeg har fundet om ham.

Hans Lund var født i Flensborg, hvor hans Fader, Matthis L., var en anset civil Embedsmand, Moderen hed Ingeborg³⁾. Da Sønnen viste sig vel begavet, blev han holdt til Studeringerne, først i sin Fødebys Skole, og da han her havde gjort tilstrækkelige Fremskridt, sendtes han til Gymnasiet i Lybek, hvor han i høj Grad vandt sine

---

¹⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 166 ff. 186 f. 202 f. 204. 3. R. III, 202. Jvfr. Marmora Danica I, 133 f. Møller, Cimbria lit. I, 368 f.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. III, 183 Not. V, 147.

³⁾ Se Venusins udf. meddelte Testimonium for Johannes Lundius.

Læreres Bifald. Imidlertid døde hans Fader, hvilket gav Anledning til, at Sønnen 1598 begav sig til Kjøbenhavns Universitet, hvor han 1599 blev indskreven til Nydelsen af Kommunitetet¹). Da M. Jon Jakobsen Venusinus 1600 var bleven Professor, fik han denne lærde Mand til Privatpræceptor. Ved samme Tid eller noget senere blev han Alumnus paa Valkendorfs Kollegium, hvor han i Marts 1602 var Inspektør og førte Tilsyn med Bibliotheket²). Under sine Studeringer i Kjøbenhavn sluttede han sig nærmere til to jevnaldrende, siden bekendte unge Mænd, nemlig Povl Jensen Colding og Willich Westhoff. Vi skulle senere se Vidnesbyrd om deres fortrolige Samliv.

At Hans Lund maa have nydt Anseelse blandt sine samtidige, fremgaar formentlig deraf, at han blev udset til som (tydsk) Hofpræst at ledsage Christian IV's Broder, Hertug Hans, paa hans æventyrlige Bryllupsrejse til Rusland i Aaret 1602. Inden Afrejsen opfordrede Venusinus Lund til at indstille sig til den under hans Dekanat forestaaende Magisterpromotion³). Han undslog sig dog; men da ogsaa Kongen ytrede Ønske om, at han — vistnok for større Anseelses Skyld — skulde tage Graden, saa indstillede han sig til Prøven og blev 13. Juli 1602 kreeret til Magister af Venusinns⁴). Afrejsen til Rusland foregik den paafølgende 1. August. Der var ogsaa en anden Præst med paa Toget, Hr. Jordan Hansen Pfreundt, som tidligere er omtalt i disse Samlinger⁵), og som vel nærmest har været dansk Præst, medens Lund har været tydsk Præst.

¹) Han kaldtes ved denne Lejlighed: Johannes Lund Holsatus (Kommunitetets Matrikel).

²) Rørdam, Kbh. Univ. Hist. 1537—1621. III, 699, Not. Her skriver han sig selv: Lundt; senere (som Præst i Magleby) skrev han sig Lund.

³) Se ndf. aftrykte Testimonium.

⁴) Personalhist. Tidskrift III, 129.

⁵) Kirkehist. Saml. 3. R. VI, 468—71. 4. R. III, 608. Den 9. Juli 1602 udstedtes et kgl. aabent Brev af følgende Indhold: Hr. Jordan Hansen har for et Aar siden ladet trykke en Bog, kaldet

Her skal der ikke fortælles om Bryllupstoget, der fik et saa sørgeligt Udfald, idet den unge, haabefulde Prins døde af Feber i Moskov 28. Oktober 1602, inden han endnu havde set sin tilkommende Brud¹⁾. Magister Lund holdt Ligtalen over ham den 25. Novbr. s. A. i den tyske Kirke udenfor Moskov²⁾, og denne Tale udgav Forfatteren 11 Aar derefter, da han forlængst havde ombyttet det urolige og farlige Rejseliv blandt Ruslands Barbarer med en stille Virksomhed i en afsides sjælandsk Præstegaard. Titelen er ifølge Cimbria literata I, 368 (thi selve Skriftet synes ikke mere at findes her i Landet) følgende:

Leichenpredigt über Johannem den jüngern, Erben zu Norwegen, Hertzogen zu Sleswig, Holstein &c. der am 28. Oct. A. 1602 in Moskau selig ist entschlaffen, und am 25. Nov. begraben worden, aus Sir. xvii. Rostochii 1613. 8°.

At M. Hans Lund under sit Ophold i Moskov selv har været angrebet af en farlig Feber, erfares af nedenanførte Testimonium; mulig har det været omtrent paa samme Tid, som hans Herre laa syg, da ikke han, men den anden Præst, Hr. Jordan, blev kaldet til Hertugen nogle Dage før hans Død, for at berette ham³⁾.

Det havde vistnok været Meningen, hvis Hertug Hans havde levet, at Mag. Hans Lund skulde være bleven hos ham. Nu vendte han tilbage med det øvrige talrige, men

---

„Jomfruens Lystgaard“, og anvendt megen Bekostning derpaa. For at han kan faa nogen Opretning for sin Udgift, bevilliges ham, at ingen her i Landet i de førstkommende 10 Aar maa optrykke hans Bog eller indføre den trykt andensteds fra. Sker det, vil Oplaget være forbrudt, halvt til Kongen og halvt til Hr. Jordan Hansen. (Sjæl. Registre Nr. 14, Fol. 381).

¹⁾ L. Engelstoft, Udtog af Rigsraad Axel Gyldenstjernes Dagbog, holden paa hans Rejse til og under hans Ophold i Moskov 1602—3 (Hist. Calender 1814. I, 73 ff.

²⁾ Jvfr. Pontoppidan, Gesta et vestigia Danorum extra patriam III, 478. Joh. Møller, Isagoge I, 185.

³⁾ Historisk Calender I, 154.

af Sygdomme decimerede Følge i Sommeren 1603. Samme Aar udkom der i Lybek en anonym tydsk Beretning om Rejsefærden til Rusland, som med nogen Sandsynlighed kan tillægges M. Hans Lund, og som maa have vakt betydelig Opsigt, siden den optryktes flere Gange og 1606 udkom i dansk Oversættelse¹⁾. Hvad der taler for, at Lund kan være Forfatteren, er ikke blot, at Beretningen udkom paa Tydsk, men særlig at den tryktes i Lybek, hvor han var godt kjendt fra sit tidligere Ophold der.

Efter denne Fortid maatte det vel neppe have været vanskeligt for M. Hans Lund at have faaet en Ansættelse i Slesvig eller Holsten, om det havde været hans Ønske. Men han havde allerede faaet saa mange danske Forbindelser, at han foretrak at blive her, og 1604 kaldtes han — vistnok af Kansler Christian Friis — til Sognepræst i Magleby, det Sogn, hvori Kanslerens Herresæde, Borreby, ligger. Der var ikke dengang nogen Præstegaard i Magleby, men Præsten boede i Skjelskør, hvilket maatte regnes for en Behagelighed, især da Magleby ligger saa nær ved den nævnte Kjøbsted, at det ikke var forbundet med videre Ulejlighed at besørge Præstetjenesten i Magleby derfra. I Anledning af Lunds Kaldelse til Præst her i Landet udstedte hans gamle Privatpræceptor følgende Testimonium for ham, af hvilket en Del af de ovenfor meddelte Oplysninger om hans Levned ere uddragne, og hvorved de Efterretninger, som tidligere havdes om ham²⁾, i væsentlig Grad suppleres:

Jonas Jacobus Venusinus, Historicus Regius et
in alma Hafniensi Academiæ Eloquentiæ Professor,
Lectori benevolo S.

Ut viros non mole corporum sed animi virtute, ita
verba non abundantia sed sapientia et veritate metimur.

¹⁾ Se L. Engelstofts anf. Afhandling, samt G. L. Wad, Meddel. om Dimmitterede fra Herlufsholm II, 7 f. Bibliotheca Danica III, 67.

²⁾ I Cimbria lit. I, 367 f. Zwergius, Sjæl. Cleresi. S. 606 f. Wormii Lexicon I, 627. Wiberg, Præstehist. II, 363.

Præstare enim putamus pauca sapienter et vere dicere, quam rem non magni precii multis verborum colorare lenociniis. Præsertim in aliis commendandis anxie cavendum censemus, ne quod verbum nobis præter veritatis normam excidat. In eo itaque scriptorum genere parciores quam promptiores esse viros graves decet. Quamquam autem in laudando æque atque vituperando modus a parcis servetur, imo huic vel isti negotio gnauiter expediundo præcepta extent, quorum ductum, qui vulgo scribunt, plerique sequuntur; nobis tamen secus in Reverendi hujus et Clarissimi viri M. Johannis Lundii commendatione faciendum. Neque enim vel ipsi ablandiri, vel aliis fucum facere est animus. Havt aliter igitur ac si jurato mihi testimonium esset ferendum, singula quasi ex concepto enuntianda, quæ optimus quisque, quo virtutem et veritatem majoris facit, eo benignius interpretabitur. Quum ergo M. Johannem hunc multis, quod merito possemus, laudibus cumulare, nostri non sit instituti, neque sane quibus majoribus, qua patria sit ortus, et id genus cætera prolixè atque pompose de prædicare est necesse, honestis tamen atque honoratis ipsum parentibus natum beneque educatum indicare, præter rem non erit. Matthia ergo Lundio patre, qui Flenesburgi, propter egregiam in publicis negotiis navatam operam, hodieque toti fere populo in ore est; Yndebari vero matre natus est, matrona sane lectissima atque honestissima, quod eo dicimus, quod ipsam ipsi probe noverimus. Hi parentes summa cura filium a teneris usque institui fecerunt, inque patria primum schola prima literarum rudimenta ubi percepisset, Lubecum ad cognatos miserunt, ibique, cum esset ingenio felici, summaque ope atque vi ad bonas artes capessendas conniteretur, tantum profecit, ut magistris suis ingentem de se spem et expectationem concitarit. Tandem defuncto parente, in hanc Portuensem commigravit Academiam. Ubi quadriennium totum summa cum industriæ et innocentiae laude vixit. Intereaque temporis Collegii Falkendorphiani ejusdemque Bibliothecæ custos

constitutus diligentiam et dexteritatem suam in hoc munere havt minus quam in aliis omnibus Senatui Academico ita testatam fecit, ut omnium sibi gratiam et faventiam facile conciliarit. Cum autem inter meos esset clientes, ipsiusque doctrina et vitæ integritas mihi satis esset perspecta, honores ipsi, quos vocant Magisterii Philosophici, detuli, quos cum diutule modeste detrectaret, jussu tandem Serenissimæ Majestatis regię acceptabat. Ipsi igitur, quod bene vortat, vna cum duodecim aliis virtute et doctrina præstantibus viris Anno superiore, Mensis Julii die xiii honoris illius insignia ratione officii contuli. Qvod præmium esse virtutis et eruditionis voluimus, quam in ipso liqvuidissime deprehendimus. Cumque ab illustrissimæ memoriæ Principe Johanne Friderici f. Duce Slesvicensium et Holsatorum, ut ipsi a Sacris esset, vocaretur, compositis heic rebus suis, cum ipsius Celsit. ad Moscos deinceps abiit. Quo tandem ex hisce abblandientis mundi miseris evocato, M. Johannes Lundius cum Commissariis regiis reliqvoque comitatu domum ad nos rediit, ardenti prius et periculosa apud Moscos febrī correptus, de cujus salute restituta et felici reditu, quanquam in communi totius regni luctu, gratulamur tamen, et feliciorē atqve tranquilliorē deinceps vitæ cursum ipsi animitus precamur. Quia autem M. Johannes ea morum suavitate, ea ingenii felicitate, eaqve prompti et verecundi oris facundia, eo demum doctrinæ thesavro est instructus, ut bonis et doctis viris non possit non placere, cumque de ipso juvando et ornando Summa Majestas Regia solícite cogitet, ipsum pluribus ad calcem hujusce narrationis commendare non est opus, sed illum, qua cepit via, ad arduam illam virtutis et veritatis arcem pleno passu deinceps, ut hactenus, grassari jubemus, ut exantlatorum laborum fructum demum percipiat. Qvod ut brevi fiat, Deum toto pectore rogamus. Vale Lector. Hafniæ 8 Junii Anno 1604.

Sub facultatis Philosophicæ sigillo¹⁾.

¹⁾ Afskrift i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 271. 8°.

Nogen Tid efter at M. Hans Lund var kommen til Sæde i den for Præsterne i Magleby af Kong Christian III anviste Præstegaard i Skjelskør — af Hensyn til Gaardens Plads betegnede han gjerne senere som »Mester Hans bag Kirken¹⁾« —, saa indtraadte han 12. Januar 1606 i Ægteskab, som det vil ses af følgende Indbydelse til Bryllupet, som han har tilstillet en æret Ven, Dr. Jonas Charisius, der var Embedsmand i Christian IV's tyske Kancelli²⁾.

Jhs.

S. Magnam vim ad conciliandum hominum studia et voluntates in veræ virtutis et humanitatis admiratione sitam, tu ornatiss. vir, amice desideratissime, testis esse poteris indubitata fidej. Ante biennium etenim cum egregias virtutes Joannæ Vedzelianæ viderem, studio ipsius incensus sum magno: quod deinde nec dies extinxit, avt imminuit, sed avxit. Et potissimum cum non ita multo post oblata sit occasio cum illa colloqvendi. Tum enim degustata sva- vitate morum ejus, optavi quidem sæpius, ut animi mej propensio aliquo non vulgari pateret officio. Annuit avtem Deus desiderio meo tandem: sicut semper paratissimus est erga liberos suos, effecitqve, ut junctis tenaciter animis nostris, ipsam mihi uxorem desponderim, suffragiis matris ejus et aliorum honestissimorum hominum, qvorum illa causa intererat, qvod bene vertat Deus triunus, cui gloria in omnia secula, Amen. Verum enimvero, cum res meæ coeperunt tandem esse hoc loco et statu, qvi Dei gloriæ et Reipub. Christianæ usui esse possit, læta Catastrophe filium hoc abrumpendum constitui: solennitate nuptiarum *σὺν θεῷ* 12. Januarii Anni insequentis 1606 celebrandarum adductus. Etenim, si ex carcere ad metam propositam excurrere stadiodromis honestum est, atqve qvi pedibus vincit

¹⁾ P. Friis Edvardsen, Underretn. om Skjelskør, S. 317 (Bogens 57de Kapitel har til Overskrift: Om Mester Hans bag Kirken).

²⁾ Af denne Mand har jeg leveret en kort Levnedbeskrivelse i Dansk biogr. Lex. III, 436 ff.

gloriosum, quanto magis illi applausu veluti decorantur, qui cursum vitæ confecerunt ab inhonestate et infamia abducentem. Ad te appello, vir clariss. ornatiss., cui cum exploratissimum sit, maximum hoc opus esse Dej, dualitatem unitatem facere, animosque duorum in unitate jun gere; rogo etiam atque etiam officiose, ut si quæ pietas in te redundet erga artium liberalium studia, atque si me memorem, si gratum fore existimare poteris, interesse digneris isto die solennitati nuptiarum nostrarum, actumque hunc lingvis et precatione, ut inquit Pavlus, nobiscum sanctificare hilarique animo pia gaudia nostra avgere, havd dedigneris. Hoc nomine, vir clariss., voto meo satisfeceris abunde, ut si liceat unquam aliquod gratitudinis argumentum vicissim ostendere, faciam id animo paratissimo. Vale. Skelskøræ, postridie nativitatis Christi An. 1605.

T. A.

M. Johannes Lundius.

Udskrift: Clarissimo et amplissimo viro D. Jonæ Charisio, Juris et Medicinarum Doctori, in Cancellaria Regia existenti, Domino et amico meo reverenter colendo¹⁾.

Sikkert er der udgaaet mange flere Bryllupsbreve i samme højtidelige Stil, og Digte til Brudefolkenes Ære har det neppe manglet paa. Brudgommens Ven, M. Willich Westhoff, der 1604 var bleven Rektor paa Herlufsholm, skrev saaledes et endnu bevaret Digt med Overskrift: »In ignem conjugalem M. Johannis Lundii et Johannæ Wesseliæ, 1606²⁾«.

Johanne Vesselsdatter, der altsaa blev M. Hans Lunds Hustru, var uden Tvivl en Datter af M. Vessel Pallesen, forhen Kantor i Lunds Kapitel, og Søster til Karen Vesselsdatter, der var gift med M. Hans Rasmussen Skomager, Professor ved Kjøbenhavns Universitet.

¹⁾ Original i Kgl. Bibl., Ny kgl. Saml. 1305 Fol.

²⁾ W. Westhovii Poemata II, 112 f.

Fra Bryllupsaaret er vistnok ogsaa et andet Digt af Westhoff, stilet til hans to gode Venner, M. Hans Lund og M. Povl Jensen Kolding, i Forening, hvori Forfatteren paa en smuk Maade omtaler deres tidligere fortrolige Samliv. Det lyder saaledes:

Ad Johannem Lundium, Ecclesiæ Maglebianæ pastorem,
et
M. Paulum Janum Colding, scholæ Alburg. Rectorem.

O partes animi probatiores
Jane et Paule, mei, pares amici:
Ecquid Westhovij memor Poëtæ
Vestras cura subit novatque mentes?
Terni, seu Charites (recordor) olim
Juncti viximus, omne dividentes,
Quod Sors lubrica traderet ferendum.
Si quis lætus erat, simul decenter
Lætati sumus: aut acerba si quis
Ferret, tristia quisque sentiebat,
Nunc ad munia singulos Jehova
Legavit sua: dissiti locorum
Hinc vallo sumus invicem remoto;
Sed tu, Paule, nimis: propinquiores
Noster Janus Egoque. Janus ille,
Si nescis, ter amice Paule, cinctu
Constrictus Veneris jacet, suamque
Amplexu fovet integro Joannam.
Verum quis tua novit acta? forsan
Devinctus simili jaces catenâ.
Læti vivite perpetim sodales,
Jane et Paule, mei probatiores¹⁾.

Da Thronfølgervalget skulde foregaa 1608, og Præsterne i hvert Herred i den Anledning skulde udse tre Valgmænd,

¹⁾ W. Westhovii Poemata I (Lips. 1607), p. 149 sq.

var M. Hans Lund, sammen med Provsten Mogens Jensen i Krummerup og Hr. Rasmus Jensen i Vindinge, Flakkebjerg Herreds deputerede. To Aar efter foregik Hyldingen; da var ovennævnte Præst i Vindinge afløst af Lunds gode Ven, M. Povl Jensen Colding, som imidlertid var bleven hans Efterfølger baade i Præsteembede og Ægteskab¹). Da Vindinge (nu Fuirendal) ikke ligger langt fra Skjelskør, er det rimeligt, at de to gamle Venner jævnlig have mødtes. I Aaret 1612 skrev Willich Westhoff atter et Digt til M. Hans Lund og M. Povl Jensen Colding i Forening²), og da Lund Aaret efter udgav den Ligprædiken, han i sin Tid havde holdt over den unge Kongesøn, hvis Præst han havde været, ledsagede Westhoff den, sikkert efter Forfatterens Opfordring, med et (ældre) latinsk Klagedigt³).

Et andet litterært Arbejde af M. Hans Lund var hans Ligprædiken over Fru Dorthe Friis, en Søster til den afdøde Kansler Christian Friis til Borreby og Enke efter Oluf Daa til Ravnstrup. Efter sin Mands Død (21. Jan. 1600) havde Fruen boet i flere Aar paa Ravnstrup, indtil hendes Søn, Claus Daa, giftede sig; thi da flyttede hun til Fraugdegaard i Fyn. Efter Broderens Død (1616) tog hun imidlertid Bolig paa Borreby i Magleby Sogn og kom derved i Forbindelse med M. Hans Lund. Da hun 1618 under et Besøg hos Sønnen paa Ravnstrup var bleven meget syg, lod hun sig vel berette af Stedets Sognepræst, Hr. Jakob Lauritzen i Herlufmagle, Provst i Tybjerg Herred, men der blev dog sendt Bud til M. Hans Lund, at Fruen ønskede at tale med ham. Han indfandt sig da ogsaa og var hos hende i flere Dage og prædikede for hende Søndag d. 21. Juni. Efter Fruens snart paafølgende Død holdt han Ligtalen, der paa Familiens Foranstaltning blev udgivet under følgende meget udførlige Titel:

¹) Ny kirkehist. Saml. V, 147.

²) W. Westhovii Poemata II (Rost. 1621) p. 53.

³) W. Westhovii Poemata I (Lips. 1607) p. 156 sq., cfr. II, 129.

En christelig Ligprædicken, som bleff sørgelig holden aff Prophetens Micheæ 7. Capitel til en prijslig oc lofflig Ihukommelse Den Erlige, Velbyrdige oc Salige Frue, Fru Dorothe Frijs til Borreby, som vaar Erlig, Velbyrdig oc Salig Oluff Daais til Ravnstrup &c. Effterleffuerske: Oc hensoff sact oc salig vdi Herren paa Raunstrup den 30. Junij, ved 9 slet om Aftenen, vdi hendis Alders 75. Aar oc nogit paa det siette: oc bleff fremsat vdi Erlige, Velbyrdige Rigens Høywijse Raads, mange Adels oc got Folckis nærværelse, der hendis Velbyrd: Lijg met stor Process oc Ære blev hederlig begraffuen vdi Hellufmagle Kircke, som skeede den 15. Julij Aar 1618. Af Hans Lund, Flensburgense. Kbh. 1618. 4°.

Fortalen er rettet til Claus Daa til Borreby og Ravnstrup, Befalingsmand over Trondhjems Len¹⁾, med Hustru, Fru Ingeborg Pasberg, samt til Enevold Seefeld til Visborg med Hustru, Fru Hilleborg Daa, afg. Fru Dorothe Friis's Børn og Svigerbørn. Den er dateret: Af Magleby Præstresidens 28. Okt. 1618, »paa hvilken Dag den stormægtige, højbaarne Fyrste og Herre, Hertug Hans den yngre (etc.), er for 16 Aar siden salig hensoven udi Herren i Moskov, og siden den 25. November i Schlavodde med fyrstelige Ceremonier er bleven begraven udi utallige mange Danskes, Tydskes, Rydsers, Moskoviters, Tartarers og Polakkers Nærværelse«. — Derefter følger et længere dansk Digt om Døden og Opstandelsen, undertegnet J. L. (vistnok Johannes Lundius). I selve Ligprædiken findes ogsaa indstrøet enkelte danske Vers.

Foran i det Kongl. Bibliotheks Exemplar af denne Ligprædiken findes følgende egenhændige Tilskrift:

¹⁾ Denne Betegnelse har forledet Johs. Møller til i Cimbria literata I at gjøre M. Hans Lund til Præst i Norge.

Erlig och Welbyrdig mand Ebbe Munck thill Fiellebro, Kong. Maytt^e befalningsmand och Slotzherre paa Antuorskouff, med sin kiere hussfrue, Erlige och Welbyrdige Frue, Fru Cicel Høg etc. thill itt tacknemmelighedstegn forehret aff

Hans Lund.

Efter at Flakkebjerg Herred paa Grund af dets ualmindelig store Omfang var blevet delt i to, var M. Hans Lund Provst i Vester Flakkebjerg Herred, medens hans Ven M. Povl Jensen Colding var Provst i Øster Flakkebjerg Herred. Vi kjende dog ikke med Vished Aaret, da Lund tiltraadte som Provst¹⁾.

Følgende Brev af 1630 til ham fra Universitetet meddeles her, fordi det formentlig stadfæster den tidligere udtalte Formodning om, at han var Svoger til den i Aaret 1614 afdøde Professor Hans Rasmussen Skomager, hvis Enke, Karen Vesselsdatter, som omtales i Brevet, var død 1620 i trange Kaar, efterladende flere Børn.

Woris gandske venlig Hilsen forsendt med Gud vor Herre. Kiære M. Hans Lunde, tilforladendes gode Ven, nest venlig Tacksigelse for bevist gode giffue wi Eder her met venligen tilkiende, at wi haffue fornummet nogle at støde sig paa det Skiffte, som er skeed effter Karene M. Hans Skomagere, nu salige met Gud, mellem deris efterleffvende Børn. Och er derfor voris venlige Begiering till Eder, at I ville vel giøre och met første Leilighed komme hjd ud till oss, tagendes med Eder hues I, samme Skiffte anlangendis, haffuer, paa det wi der udaff all Leiligheden kunde forfare, och wi icke i fremtiden schulle høre ilde der faare som de, der met samme skiffte iche haffuer haft tilbørlig opsiun. Wi tiene Eder igien i alle muelige maader. Och wille her met haffue Eder Gud

¹⁾ Wiberger siger (II, 363), at M. Hans Lund blev Provst 1624 eller 1631.

befahlet till Liff og Siæll. Datum Kiøbenhaffn den 23. Julii Anno 1630¹⁾).

I sit Ægteskab havde M. Hans Lund Sønnen Matthis, født i Skjelskør 2. Maj 1607²⁾). Han blev 1627 Student fra Herlufsholms Skole³⁾). Under sit Ophold ved Universitetet var han i Huset hos Professor Hans Hansen Resen, ved hvis Anbefaling »han blev befordret til Grev Valdemars Hof paa Sorø for at have Indseende med den unge Greves Studeringer og Exercitier«. Men da hans Fader var bleven svagelig og ønskede ham til Kapellan, opgav han denne »anseelige Condition« og blev ordineret 15. Febr. 1633 til personel Kapellan i Magleby. Da han i 8 Aar beklædte denne beskedne Stilling, havde han haabet ved Faderens Død 1641 at blive dennes Eftermand. Det var derfor en betydelig Skuffelse for ham, da Patronen paa Borreby kaldte en anden. »Da nu Hr. Matthis Lund var uden Levebrød, indgik han Ægteskab med en Kjøbmandsenke i Skjelskør, ved Navn Bodel Frenedes; der boede de i nogle⁴⁾ Aar og nærede sig skikkeligen, hun ved at drive smaat Kjøbmandskab, og han ved at assistere Præsterne i Byen og i Herredet, naar de begjærede hans Tjeneste«. Endelig blev Hr. Matthis Lund 3. Juli 1661 Præst paa Aggersø og Omø, i hvilken Stilling han døde 6. Decbr. 1693. Han var to Gange gift, men efterlod ingen Børn. Den høje Leve- og Embedsalder, som G. Treschow og andre Personalhistorikere tillægge ham, maa reduceres noget; men han blev dog en meget gammel Mand.

¹⁾ Konsistoriets Kopibog II, 264—5.

²⁾ Hos G. Treschow (Danske Jubel-Lærere, S. 181 ff.), hvor en Biografi af ham findes, angives 1602 som hans Fødselsaar, en Fejl, som gaar igjen hos forskellige Forfattere.

³⁾ Leth og Wad, Dimitterede fra Herlufsholm, S. 22 f.

⁴⁾ Man skulde have ventet: mange, da der faktisk gik 20 Aar hen mellem M. Hans Lunds Død og det Aar, da Sønnen atter blev Præst. G. Treschows Fortælling er ovenfor benyttet.

Jacob Langebeks Dagbog paa hans Rejse til Gjerdrup 1743.

Efter at Dagbogen over Langebeks Rejse i Aaret 1746 var fremkommen i nærværende Samlinger (s. foran S. 37 ff.), har Hr. Overbibliothekar, Dr. C. Bruun været af den Godhed at stille til vor Raadighed en Afskrift, som han i sin Tid har ladet tage af en anden langebeks Dagbog, der findes i Christiania Universitetsbibliothek. Ogsaa i denne Dagbog findes der forskjellige Iagttagelser angaaende Kirker og kirkelige Mindesmærker, der formentlig ville være af Interesse. Dagbogen i sin Helhed skal derfor meddeles her.

Reise til Gierdrop 1743.

Onsdagen den 7. Aug. Kl. 2 reiste fra Kiøbenhavn til Walby. Damhuset. Veirmøllen. Roskilde-Kro. Kl. halv 5, der drak Thee. 2 Mile.

Saameget som en Fierdingvei derfra paa en liden Høi sees det bekiendte gamle Monument, som kaldes Korset eller Snubbe Kors; det er en Stytte af Steen opmuret, hvorpaa paa den Side til Veien sees Christus paa Korset i Steen udhuggen, og neden under paa Fodstykket det Aarstal 1715, da det blev renoveret. Paa Veien imellem Roskilde-Kro og Roskilde sees mange Høie og Stene, hvoriblandt mueligen nogle merkværdige. Kom derfra til Hedehusene.

Derfra til Kroet ved Roskilde Kl. 7. 2 Mile. Gik ned i Byen og betragtede Dom Kirkens udvortes Bygning, samt Palaiset og Raadstuen bygt af C. 6., derfra om Aftenen Kl. 1. qv. over ti til Osted-Kro, hvor ieg laae om Natten. 1^{1/2} Miil.

J Annex Sognet til Osted ligger Leiregaard. NB. De Høie og andre Levninger af det gamle Leire kaldes af Bønderne Leire-Krikker. Hørte i samme Osted-Kro om Natten en artig Vise synge af de fulde Bønder, hvoraf Begyndelsen er denne:

Hvo som vil være i Dansk Brød og Svir,

.....
Han skal fornegte darauszen bey mir etc.

Torsdagen d. 8. Aug. om Morgenen Kl. 5 à 6 reiste fra Osted-Kro. Havde Wibygaard paa Venstre Haand. Kom siden til den første Skov paa Veien, som var 6 Mile fra Kiøbenhavn, hvilken varede en Miil. Kom til Overdrevets Kro. Jgiennem Ortved By, hvorved Ortved Mølle. Ved samme By havde 3. Tiggere posteret sig: Een, før man kom i Byen, en meget gammel og stokblind Mand. En anden gammel Mand midt i Byen, som sagde mig Byens og Møllens Navn, og disse Ord derhos: At store og rige Steder ere vidt bekjendte. Den tredie paa den anden Side Byen, som var 90. Aar gammel, og stokdøv, saa han i mange Aar havde hverken kundet høre Prest eller Degn.

Siden over Stavnsø-Bro, som ligger ved en stor Sø, paa en Miil lang, kaldet Stavn-Sø.

Jgjennem Beenløse, en Kirkeby, til Ringsted Kl. 9., hvor ieg betragtede Kirken, som er en stor og skøn Bygning, smuk uden og inden. Jblandt de Kongl. Monumenter ere K. Erich Menveds og Dr. Ingeborgs det prægtigste, af meget propert Arbeid og Udgravning i en MetalPlade, som hviler oven paa en sort glisende Prøve-Steen: Ellers er det Skade, at Kongens og Dronningens Ansigter, som menes at have været af Sølv, ere borte, og Alabast-Ansigter i

stedet indsatte: Der skal og have været mangfoldige smaa Sølv-Nagler, som alle ere afpilkede. Samme monument er ved Kirkens reparation med Kalk beklirket, som ikke vil lade sig aftage. Den skønne Grav-steen over Hr. Oluf Mauritzen Krognos er 14. Fod lang. Den Steen over Hertug Knud er værd at see, og den Pergaments-Tavle med deres Navne, som i Ringsted ere begravne, er en smuk antiqvitæt. Kirken er ellers repareret i Provst Blichfelds tid, og er endnu i stor Gield derfor.

Naar man kører ud af Ringsted, ligger Klosteret tet ved Byen. Der neden for Ringsted-Aa. Ved Veien en Kilde, uden tvil en hellig Kilde. Nogle Stene som et gammelt tingsted.

Fra Ringsted kom vi igiennem Sigersted, en Kirkebye, som ligger paa en høi Bakke tvært over fra Ringsted, og er bekiendt i vore antiqvitæter.

Fra Sigersted til Alsted-Mølle. Derfra til Alsted, en Kirkeby, uden tvil forstum kaldet Axelsted. Noget derfra en Steendys.

Fra Alsted til Suserop Mølle. Derved ligger en stor Sø. Derfra til Kongens-Kilde-Mølle, hvor vi bedede. Jgiennem Eskistrup, en skøn Kirkeby, hvor der var mange træer, og i sær alle Hauger fulde af Humle. Noget derfra en Kæmpe-Grav.

Fik siden paa høire haand Snog-Mølle og en liden Herregaard kaldet Skovsgaard.

Noget henne paa venstre haand en Herregaard, Lyst-ager, som i Foraaret gandske blev afbrendt.

Jgiennem Gimlinge, en Kirkeby. Derefter til Flakkeberg, annex-Sognet til Høie. Af Flakkeberg kaldes Flakkeberg-herred. Og kand man kiendeligen see, at denne Bye har sit Navn af det den ligger paa et gandske flakt Berg eller fladopgaaende Bakke.

Siden igiennem Frankerop til Lyngbygaard, som hør til Gierdrop. Lyngby har tilforn været en riig og skøn Bondeby, hvortil man kand endnu see rudera, men blev

henved 1658 af Svensken afbrændt, og forandret til en Sædegaard. Der sees og rudera af et Capel, hvor jndbyggerne i Lyngby hver morgen og aften har holdt bøn, men da de forsømte samme Gudstieneste, og lod Capellet forfalde, siges, at lykken forlod dem.

NB. Ellers sees af Eggeslevmagles Kirkebog, at 1670 og derefter har endnu været Beboere i Lyngby.

Kom samme torsdag Aften den 8. Aug. Kl. imod 8. til Gierdrop, og blev af Hr. Assessor Bruun og hans Frue Conradine Sophie Rostgaard vel imodtagen.

Fredagen d. 9. Aug. gik omkring i Gierdrop Skov og Mark. Til Gierdrop og Lyngbygaarde ere mægtig store Korn- og Græsmarker, kand saaes aarlig 400 tønder Korn af alle Slags, og avles fra 800 til 1100 Læs Hø, skøn tørveskier. Bøndergodset 500 tr. hartkorn. Skoven er kun liden, bestaaer meest af Eeg, Elmetræer etc. Bøg vil ikke der vel voxe. Gaarden ligger en fierdingvei fra Skelskør.

Samme dag om Eftermiddag var med Ass. Bruun paa Flakkebergherreds ting, derefter i Høye Prestegaard, og besøgte Hr. Sauer, som i forrige tider har gaaet paa Mag. Nolds Collegium med mig.

NB. Høye Kirke menes at være den ældste Kirke i Sælland.

Søndagen d. 11. Aug. i Eggeslevmagle Kirke og hørte Hr. Fleischer prædike. Efter Prædiken var Hr. Fleischer og Kiæreste til Giest paa Gierdrop.

Mandagen d. 12. Aug. kiørte Ass. Bruun med mig i Cariol til Vesterbygaard, som ligger ved Thisø fire Mile fra Gierdrop, for at besøge Hr. Justitz R. Henrichsens Folk, i sær deres Søn Secretaire Henrichsen¹⁾.

Vi kom igiennem Slaugelse, en lovlig vel bebyggt By. Siden forbi Holbergs Gaard Brorup. Siden forbi Sæbygaard og Gundetved.

¹⁾ Senere adlet med Navnet Hielmstjerne.

Kirkehist. Saml. 4. R. IV.

Paa Vesterbygaard bleve vi vel imødtagne, laae der om Natten, og efterat vi havde spiiist om Tiisdagen, reiste vi til Gierdrop igien.

Vesterbygaards Egn lader langt skarpere end Gierdrop.

Paa Vesterbygaard den første dag om Eftermiddagen havde ieg nær kommet til en stor Ulykke, hvis Guds Forsyn ikke havde bevaret mig. Jeg vilde kiøre ud i Marken med Just. R. Henrichsen og Cancelli Raad Finckenhagen, og det i en ny Chaise, hvis For-sæde var meget smal og glat, og intet at holde ved eller sette Fødderne fast imød. Ret som Kudskene kiørte af sted, gled ieg ned af Sædet, faldt halv ud af Vognen saa at Baghiulet nær havde gaaet over mig; men Gud hialp, at de fik mig i Klæderne, og Kudskene kom til at holde, og alting gik af uden ringeste Skade eller alteration.

Onsdagen d. 14. Aug. om Eftermiddagen, spatzerede Fruen og vi alle her fra Gaarden op til Eggesløvmagle; men da vi ikke fandt Prestefolkene hjemme, gik vi ind i Skolen, som Assess. Bruun har bygt, og siden til Degneens Mr. Lunds, hvor vi blev skikkeligt tracteret, og siden kiørte alle hjem paa en Høvogn.

Torsdagen d. 15. Aug. om Eftermiddagen, spadserede Ass. Br. samt Fruen, og ieg, op til Kanehøismølle, en skøn Veirmølle, tilhørende Ass. Brun, og af samme med stor bekostning sat i stand, der drak vi thee.

Fredagen d. 16. Aug. om Eftermid. spadserede Assess. Bruun, samt Fruen og ieg ud til Skelskør, og besøgte Byfogden Mr. Stub, hvor vi fik Coffe og Thé og spisede om Aftenen. Samme Byfoged laante mig 10. stykker gamle Documenter Skelskør angaaende, som ieg siden afskrev paa Gierdrop.

Skelskørs Kirke er temmelig stor med 2de Gange udi, og findes baade i Vaabehuset og Kirken en deel gamle Ligstene, som nøiere burde eftersees. I Choret ligger en liigsteen over en Raadmand Povel Hansøn, som skal have haft 7. Koner, og er død henved 1617. Han staaer udhuggen

paa Stenen og 3. Koner paa hver Side, men den 7de Kone skal have overlevet ham. Paa Opgangen til Prædikestolen sees Wentzel Rotkircks og hans Frues adelige Vaabner. Altertavlen er af gammel Billedsnider-arbeid og forgyldt, med 2de Fløieler til at lukke op, bag paa malet endeel billeder, hvoriblandt en Biskop, og nogle med Kroner paa. Ingen aabne begravelser uden Byfogedens. J Skelskør skal for- dum have været et Closter kaldet Sortebrødre Closter. Og tet ved Byen ligger nogle Bøndergaarde eller huse, som nu kaldes Mariæ Kirkegaard og hører til Eggeslevmagle Sogn, der skal for- dum have staaet et Kloster, kaldet Vor Frue Kloster.

Skelskør er en temmelig stor og lovlig vel bebyg- tet By, bestaaer kun af een, men bred og meget lang Gade.

Byen deles ligesom i 2de dele ved en Fiord eller Strøm, som gaaer ind af Havet, midt igiennem Byen, op under Gierdrops Skov. Samme Strøm gaaer meget stærk, og er ikke ulig den imellem Kiøbenhavn og Christianshavn. Broen er af Træ paa Pæle bygget.

Det er ellers merkeligt, at her for an i byen ligger en Landsby, kaldet Smidstrup, som hør til Eggeslevmagle Sogn, og udgør dog, et godt Stykke ind i Byen, den ene Side af Gaden. Heruden for Byen ligger en Veirmølle. Skelskør ligger kun en Fierdingvei fra Gierdrup.

Løverdagen d. 17. Aug. om Eftermiddagen var ude med Ass. Bruun at roe paa Stranden paa en liden Baad i et meget behageligt Veir, drak siden Thee ude i Skoven.

Søndagen d. 10. Aug. var om Eftermiddagen gaende til Lyngbygaard, en fierdingvei fra Gierdrop, hvor Hol- landeren boer, som holder 180 Køer.

Mandagen d. 19. Aug. om Eftermiddagen var med Ass. Bruun og Fruen etc. spatzeret til deres Kirkeby Eggeslev- magle, en fierding vei fra Gaarden, og besøgte Præsten Hr. Fleischer, hvor vi drak Thee og Coffé, og efterat vi havde spiset der til Aften, gik vi hjem igjen, da det blev saa mørkt, at en Jomfru af vort Følgeskab, som løb for i

veien, blev forvildet og kom midt ud paa en Tørv Mose, men da hun gav sig til at raabe, fik vi hende endeligen bragt paa rette Vei.

Onsdagen d. 21. Aug. var med Ass. Bruun i Ørsløv, en Miil fra Gierdrup, og besøgte den gamle Præst M. Holger Olivarius. Han og hans Fader M. Niels har været Prester der i Kaldet 80 Aar, og hans Søn Hr. Christen Olivarius, som er Capellan hos Faderen, har exspectantz paa kaldet.

Præstegaarden er vel af en gammel, men god bygning, og vel indrettet. Midt i Gaarden staaer et meget propret Lindetræ, med dobbelt Top, den nederste meget bred i en Runddeel og gandske flad oven og unden. Ved Gaarden er en skøn Have, som er meget lang, men ikke ret breed. Kirken ligger tet ved Præstegaarden. Samme Kirke er uden og inden temmelig smuk, stor og vel holdt ved lige. Den bestaaer kun af 2 Rader Stole med een Gang imellem, og er der ingen Forskiel mellem Kirken og Choret. Den er, som de fleste Kirker i Sælland, med Hvelvinger. Altertavlen er bekostet af Alexander Rabe von Papenheim og hans Frue Rigitze Grubbe, som og havde givet et rødt blommet fløiels Alterklæde og ladet deres Vaabener i heel Sølv sette der for paa, men, siden samme Klæde var forfaldet, har Fr. GroszCantzlerinde v. Holstein givet et brunt Guldmohrs Alter Klæde i stedet, og ladet sette samme Vaabener igien derpaa. Bemeldte Papenheim og Frue har og givet en Capital til Kirken, og ere der i Kirken begravne: deres Epitaphium i Steen hænger paa venstre haand, naar man gaaer til Alteret. Der sees og et epitaphium over en gammel Prest der ved stedet. J et Capel ved Kirken er det Grevelige Holstenborgske Begravelse, hvorudi, foruden andre, sees Sl. GroszCantzler von Holsteins og hans endnu levende Enke Grevindes Ligkister af sort Marmor, som har kostet 1000 Rd. Paa nogle Stole i Kirken sees Hr. Niels Trolles (som har bygt Trolleholm, nu kaldet Holstenborg) og hans Frue Helle Rosenkrandses Vaaben. Ved den venstre Side af alteret i Kirkemuren sees S. Hanses Billede af træe,

med det aarstal over MCCCCXC (1490). Findes og i Kirken Johannis Hoved af Træ paa et Træfad og nogle Been, som skal være af S. Hans. Samme skal i Pavedomet være ombaaren paa S. Hans aften af en Munk eller Presten, hvo som da gav Guld eller Sølv paa Fadet, den nød den Naade at kysse S. Hanses been, men hvo som gav ikkun Brød eller ædende Vare i Sækken, som blev baaren bag efter Munken, den maatte lade sig nøie med en Velsignelse. Endnu findes et Mariæ billede og mere Levninger fra Pavedomet.

Ovenmeldte Provst Olivarius er en Mand paa 4 à 5 Aar over halvfjerdesindstve, men derhos meget rørig og munter: Er en meget curieux Mand, og kand give megen Underretning om sit Fædernelands, i sær Sællands, gamle og nyere Beskaffenhed, baade i Verdslige og Geistlige Sager. Har ogsaa haft mange smukke ting af rare Documenter og antiquitæter, men har meest givet dem bort til sine gode Venner, som har været curieuse. Han laante mig sin relation angaaende de i dette Aar 1743 omkringsendte Poster, som skal sigte til en geographiske Beskrivelse over Danmark.

Torsdagen d. 22. Aug. om Eftermiddagen var ieg i Boeslund og besøgte Presten, min gode Ven, Hr. Bechmand, som har et skjønt og mageligt Kald, en artig Kone, en god og vel indrettet Præstegaard med en smuk Have ved.

J Boeslunde by i et af Prestens Huse boer en gammel Frue af de Bernekovers Familie, hvis Mand har været Junker Korf, som ligger begravet i Kirken i Gierdrups Capell. Hos samme Frue er en gammel adelig Frøken af de Lützover.

Boeslunde Kirke med Jure Patron: tilhører Assessor Bruun, er en stor og gammel Bygning og vel holdt ved lige, har et temmeligt høit og bredt taarn, som er tekket med blye, ligger høit og har tilforn tient Seilende Folk i Beltet til Øiemeed, hvorføre der i forige tider har ligget til Kirken en Andeel af Tolden ved Nyborg, som siden

derfra (vides ei ved hvad Leilighed) er bortkommen. Samme Kirke findes derfor ogsaa paa gamle Sø Kort antegnet.

Kirken er, for Elskere af antiqvitæter, værd at see inden udi. Den har 3. Rader Stole med 2. Gange imellem. Langs ned midt igiennem Kirken staaer de store Piller, hvorpaa Hvælvingerne stytte sig, saa at der er Hvælvinger paa begge Sider Pillerne. Bemeldte Hvælvinger, saavel som Veggene, har tilforn over hele Kirken været malede med Bibelske Historier og Skrift derhos af gammeldags arbeid og positurer, men ved sidste reparation er den nederste halve deel af Kirkens Hvælvinger og Vegge gandske overkalkede, Resten har endnu sin gamle Skikkelse. Paa Veggen ved den høire Side i Choret og neden for har endeel af de gamle Prester været afmalede, men, om de har levet for eller efter reformationen, vides ikke, saasom deres Nayne, der har staaet over deres Hoveder, ere saa godt som udslettede. Paa den venstre Side i Choret sidder paa Veggen tvende smaa epitaphia over 2de af Stedets Prester, som har levet sidst i det 16de og først i det 17de Seculo.

Midt oven paa Alteret, naar man løfter Brettet af, ligger en Marmor-Flise, hvorunder er et Hul: i Hullet ligger en sammenbundet blaa linned Klud som en liden Pung, hvorudi findes nogle gamle Papistiske reliqvæ af Helligdomme, som bestaar udi et lidet Stykke been af Størrelse som en Skilling, item nogle Kul og Aske, hvorhos ligger en liden Strimmel Papir med denne Inscription af Munke-Skrift: *Hi sunt cineres antiqvarum hostiarum consecratarum.*

Altertavlen er meget rar og curieux, og een af de smukkeste, ieg af gammeldags Arbeit har seet. Den har ved hver Ende en dobbelt Fløi eller Dør, som midt over Alteret kand lukkes i og op. Uden paa, naar den er gandske tillukt, er der vel nogen gammel Malning, men som ikke er ret synderlig. Men naar den er gandske oplukket, forestilles i 2. Rader Christi Fødsels og Levnets Historie i skønt Billedhugger-arbeid samt et Mariæ Billede

midt paa Tavlen, altsammen med en meget sterk og prægtig gammel-dags Forgylding og Maling. Og naar man lukker til for denne inderste Deel, forestilles en anden Altertavle, som staaer aaben i Fasten, og viser Christi Lidelses, Døds, Opstandelses og Himmelfarts Historie, ikke i Billedhugger-Arbeid, men alene med en meget propre Maling og Forgylding. Saaat denne Altertavle kunde bruges som tre Altertavler, (1) Een, naar den er ganske tillukkét, (2) En anden, naar den mellemste Deel staaer aaben som i Fasten, (3) Den tredje, naar den inderste Deel staaer aaben, som hele aaret skeer, uden i Fasten. Af det Mariæ Billede, som er midt paa Altertavlen, sluttes, at Kirken maae have været kaldet Vor Frue eller Mariæ Kirke, eftersom man i gamle Dage gjerne har sat den Helgens Billede, som Kirken har været indviet til, midt paa Altertavlen. Der skal engang en Jøde have budet store Penge, for at maatte tage Forgyldingen af denne Altertavle. Foruden denne store Altertavle over Høie-Alteret, findes henslengte 4. andre smaa Altertavler, som har i de catholske tider været brugte paa de smaa Altere, der har været i Capellerne eller andensteds i Kirken. Pontoppidan i hans *Marmora Danica* skriver, at der i Kirken skulle findes elleve Altertavler, hvilket nu ikke saa er.

Prædikestolen har været meget smuk: Midt udi hvert Speil eller afdeling er indfattet en udi hvidt alabast konstigen udskaaen Bibelsk Historie, som har været zirligen forgyldt. Nogle af disse alabast-Stykker ere ganske forfaldne eller mesten borte, andre i nogenledes god Stand.

Allernederst udi Kirken sees endnu nogle gamle Stole af Eeg, hvorpaa findes endeel Bomerker i Skiolde, deriblandt et Adeligt Vaaben med 3. franske Lilier i Skioldet: Paa een af disse Stole staaer det Aarstal 1488. paa en anden 1513. Nede i Kirken paa den syndere Side tvert over for Kirkedøren er et Capell, som er Begravelses-Sted til Gierdrop. I samme Capell paa den høire Side oppe i Muren er indsat en stor jævn huggen Kampesteen eller

Flise med en gammel latinsk indgravet Inscription, som er meget curieux, over en Mand ved Navn Christiernus Eschilli de Eschilstrup [anført foran S. 47 f.]. I samme Capell staaer disse Liig, nemlig Mag. Diderich Grubbe Sogneprest udi Qvislemark, samt hans Frue . . . . Wind til Gerdrop, som var Vice-Canceler Holger Winds Datter, tilligemed nogle af deres Børn: Item Oberste Eppinger, hvis tydske Adelige Ahner sees runden om Liig-Kisten, samt hans Frue Mette Rommel, som var EtatzR. Ove Rommels Datter til Borreby: item Junker Otto Korf, hvis Enkefrue . . . . Bernekow endnu boer i Boeslund og eier en Bondeby Tranderop, item Jochum Friderich Winds Frue Else Urop, som var Jørgen Urops til Hickeberg og Fr. Anne Ulstands Datter, fød paa Gladsax 1631. 19. Sept., døde paa Gerdrop 1670. 12. Jan. ætat: 39.

Alle Inscriptioner paa disse Kister burde udskrives.

J Prestegaarden over en Camin har tilforn været en Stolpe med denne Inscription:

Si livor atque invidia arderent sicut ignis,
Anno 1686.

Non esset hæc vicinia his caritura lignis.

Denne Stolpe staaer nu i Haven med den ene Ende i Jorden, og paa den anden er fæstet en Soolskive. Bemeldte Inscription skal Hr. Conferentz Raad Rostgaard engang have oversat paa Danske Riim saaledes:

Dersom Avind kunde brænde,
Som en antændt Skorsteens Jld . . .¹⁾

Paa Gaden ret i Prestens Have Gierde er en Kilde, som uden tvil er den, der fordem har været kaldet Hellig Kors Kilde.

Udi Funten i Kirken, som er af en heel udhulet Kampesteen, under det Messing-Døbe-Fad, staaer endeel Vand i Stenen, hvorom man beretter, at det aldrig tøres, men bliver altid frisk og klar.

¹⁾ Resten mangler i Haandskriftet.

Uden for Boeslunde by, ret Vesten for Kirken, ligger en meget stor, høi og rund Bakke, kaldet Boeslunde Bakke, hvoraf man kand see meget langt hen runden om, saavel ind i Landet, som over Vandet til Langeland, Fyen etc. Paa den Side til Kirken, naar man vender sig mod Kirke-taarnet er en skøn og tydelig Echo. Bakken er flad og slet oven paa, og neden om en Omgang som en Slags Vold eller Art af Fæstning. Oven paa seer man Agre, hvor der har været pløiet og saæt; men der maae i gamle Dage have staaet enten et Kloster, et Slot, eller anden stoor Bygning. Man beretter ellers, at der fordum skal have boet en Navnkundig Søhane ved Navn Bo (hvoraf Boeslund er kaldet), som paa dette Sted skal have ligget paa Udkik efter Skibe, som gik igiennem Beltet. Lidet tvært over i sydvest fra denne Bakke ligger en anden høi og stor Bakke, som der staar en Veirmølle paa. Samme Bakke er vel nu flak ned ad paa alle Sider, men synes dog at have fordum været ligesom den anden.

Lidet uden for Boeslund by i synder, strax ved Veien sees en liden firekantet opkastet Vold, men vides ikke, af hvad Aarsag den er giord, mueligt den af Svensken for Øvelse eller Lyst skyld er giort, da de i Frid: 3ⁱⁱⁱ tid laae her i Landet.

Søndagen d. 25. Aug. var Lieutenant von Issen paa Gierdrop og tog Afsked, som med sit Compagnie Landfolk af det Fynske National-Regiment skulde til Rensborg.

Tiissdagen d. 27. Aug. var Capitaine Lassen ligeledes paa Gierdrop og tog Afsked, som og skulde til Rensborg, men da han kom til Corsør, fik han contra-ordre, og maatte med andre Danske Officerer drage til Kiøbenhavn.

Onsdag d. 28. Aug. Var Lorentz Petersen fra Skelskør, item Mad. Franck fra Køge og tvende hendes Døtre til Giest paa Gierdrop. Denne Mad. Franckes Morfader var Biskop Wandal i Khvn.

Torsdagen d. 29. Aug. Var Byfogden fra Skelskør, it: Hr. Fleischer og hans Kiæreste fra Eggeslevmagle paa

Gierdrup. Hr. Fleischers Fader var Professor Esaias Fleischer, hans Syster var Justitz R. Fieldsteds Frue.

Fredagen d. 23. Aug. reiste Assessor Bruun til Kiøbenhavn, og kom tilbage igien d. 2. Sept.

Søndagen d. 1. Sept. Var Hr. Sauer og hans Kiæreste fra Høye paa Gierdrop.

Fredagen d. 6. Sept. Var, med Assessor Bruun og Frue, til Giest hos Lorentz Petersen i Skelskør, var efter Maaltid i hans Have, som er lige saa net, som den er stor. Han er den rigeste Kiøbmand i Skelskør. Uden for sin Have har han en Tobaks plantage. Han har en sterk Tømmerhandel. I sin Gaard har han en Biørn staaende i Lenke, item en Ørneunge. Siden vare vi paa en Jolle ude at segle paa Stranden, og vare langt uden for det saa kaldede Steen Kor.

Løverdagen d. 7. Sept. Var Lorentz Petersen med hans Stifsøn Mr. Brysting, hans Broder-datter og 2de Kiøbmænds Koner fra Nestved til Giest paa Gierdrop.

Søndagen d. 8. Sept. Var i Boeslunde Kirke og hørte Hr. Bechmand prædike. Qvindfolkene i Boeslunde Sogn bruge ikke saadanne runde Huer som andre Sællandske Bønder Koner, men de ere krigede eller opkaarne i Tindingerne, ligesom de tyske Soldater Qvinders.

Mandagen d. 9. Sept. kom Madame Gam fra Nestved til Gierdrop. Hun er Mag. Jonas Gams Enke, som var Rector i Nestved og en Jslænder af Fødsel. Hendes Broder er Sø-Capitaine Slüter. Hendes Fader var Borgemester i Helsingborg, den tid Slaget stod i Skaane 1710. I hans Huus logerede Sl. Kongen Frid. 4. og havde af ham og andre taget troskabs Eed, hvorføre Borgemesteren og Børn maatte forlade huus og hiem, og flye til Danmark.

Tiisdagen d. 10. Sept. Var ieg i Skelskør til Marked. Samme Marked er kun slet og at ligne med en gemeen Torvedag i Kiøbenhavn, og bestaaer meest af Skomagere, Hattemagere, Handskemagere, Bagere etc.

Onsdagen d. 11. Sept. bleve Rytterhestene for Antvordskov og Corsøer Amter præsenteret paa Antvordskov Slot. Assess. Bruun leverede 4. Heste.

Torsdagen d. 12. Sept. var til Giest hos Hr. Bechmann i Boeslunde Prestegaard.

Mandagen d. 16. Sept. om Morgenen Kl. 7. reiste fra Gierdrop, og kom til Sorøe, som er 3. Mile fra Gierdrop, ved Middags tid, hvor ieg besaae alting, og siden spisede hos Frue CamerRaadinde Willumsens, som er Assessor Bruuns Søster.

Paa Sorøe besaae ieg det Ny Academies bygning og Jndretning. Samme er i en sammenbyggt fire Kant, saaledes, at den hele Vestre Længde beboes af Hofmesteren eller Amtmanden: J den Syndre Længde er endeel Værelser oven paa for det Kongelige Herskab. Neden under i samme Længde saavelsom i den Østre Længde er Værelser for de Studerende, samt Auditorium, Læsestue, Spise Stue etc. og Kirken udgjør den Nordre Længde. Jnden i Gaarden runden om er en Udbygning, som bestaaer i lutter Hvelvinger, og kaldes Frater-Gangen. Samme Gang, saavelsom en stor hvalvt Stue med en stor Pille midt udi, kaldet Borgestuen, ere de eneste Levninger af det gamle Kloster. Alle Værelserne ere gipsede under Loftet. Af de Studerende skal 2. og 2. logere sammen; hvert Par faaer 2. Værelser, nemlig en smuk betrukken Stue, et Senge Kammer, samt et lidet mørkt Hul til Urød. Saadanne ni dobbelte Værelser er der, som er for 18. Personer. Paa eet af Kamerne laae den forige Skoles Bibliothek, samt endeel Skilderier af gamle Konger og de forige Hofmestere, samt et Skab med gamle Klosterets, Academiets og Skolens Brevskaber. Paa Herskabets Gemakker saae ieg et Glimt af den ny Hofmester von Beulewitz, som nu er Amtmand over Sorøe Amt, hvilken med sin Familie nyligen, nemlig d. 11. Sept. til Stedet var ankommen. Uden for den østre Længde er en ny Gaard, som mod østen er indsluttet med Stakitter, i de 2. østre Hjørner ere 2de Secreter eller Magshuse.

Paa den Nordre Side i samme Gaard er et Professor huus, og et andet paa den Syndre Side. Og det 3die Professor-huus staaer paa den Vestre Side af den store Bygning. Hvert Professor-huus er kun lidet, og ikkun een etage, med 3 Stuer og et Kiøkken, oven paa under Taget er beklædt med Bredder og indrettet endeel smaa Kamre. Professorerne der kand ikke rumme store Bibliothequer, med mindre de ingen Huusholdning vil have.

Kirken er endnu i sin gamle Skik, undtagen at endeel Gravsteder og Monumenter ere ved Reparatióner eller anden Skiødesløshed forkomne eller fordervede.

Paa en Pille nede i Kirken hænger en gammel Malning, som forestiller Christi billede i Legems Størrelse i en lang hvid Kiortel. Den er 1721. indfattet i ny Ramme. Den skal i gamle Dage være ført ind fra Rom, og berettes af nogle at være giort af St. Lucas, hvilket er aldeles utroeligt: men det kand nok være, at den første original kand være skildret af Lucas, og at dette Stykke kand være Copie efter Copie af St. Lucæ Original.

Paa andre Piller her og der i Kirken sees flere ældgamle Malninger, som var nøiere Undersøgning værd.

Midt i Choret lige for Alteret er den sidste Kong Woldemars Grav. Samme staaer til visse 2. Alen over Jorden, er skabt som en gammeldags stor Kiste eller saa kaldet Ark, er af sort glat Steen som Marmor, dog uden Inscription, foruden at Skoledisciplene fordem har i Stenen her og der udskaaet deres Navne. Paa den venstre Side af Alteret ligger Kong Olufs, Dronning Margretes Søns Liigsteen med inscription paa. Bag ved Alteret ligger Biskop Absalons Liigsteen af hvid Marmor med hans Billede udgravet paa og den bekiendte inscription uden om:

Absolon hoc tegitur etc.

Samme Liigsteen synes af arbeid ikke saa gammel, at den skulde være giort strax efter Absalons Død, men er mueligen indrettet af den berømmelige Biskop Lauge Urne,

som har været en berømmelig restaurator af vore gamle Monumenter.

J et Capel neden for Alteret ligger ilde henslengt det prægtige Kong Christopher den Andens Monument, som er støbt af et Slags Metal og har været indrettet som en Seng med Side og Ende-Stykker af konstigt Arbeid, hvor oven paa Kongen og Dronningen og en liden Printz har ligget i fuld Corpus. Samme billeder ere værde at see, og er det en uforsvarlig Synd, om samme herlige antiqvitet ikke bliver sat i Stand igien. — Oven i Kirken sees endnu en stor deel gamle malede Vaabener.

Sorøe by er ikke ret stor, men temmelig vel bygt, og bestaaer saa godt som kun af een bred og smal Gade. For Enden af Byen er et langt Huus som slutter byen. Midt paa samme Huus er byens Port, saa det lader, naar man kører ind i byen, ligesom man kom ind i en stor Gaard. Ved Sorøe Kloster en stor og smuk Have som nyligen er anlagt. Derforuden bliver og anlagt en ny Have ved den syndre Side af Academiet. Der bliver og en liden Have ved hver af Professor-husene.

Situationen af Sorøe er meget smuk. Byen og Klosteret ligger tet ved Søen paa den ene Side af en peninsel eller Øø, som nesten er omflødt med ferske Søer. Jnden for Søen paa Øen er Skov og uden for Søen ligeledes Skov, som giver et herligt Syn over Vandet.

Paa Sorøe Mark ligger en høi og bred rund Bakke, som langt fra ligner Boeslunde bakke, dog synes ikke saa høi. Samme bakke maa i forrige tider haft noget at betyde.

Naar man kører fra byen ligger ikke langt fra Søen den saa kaldede Philosophiske Gang eller en Allée igiennem Skoven, hvorpaa det Kongl. Herskab kører ind til Klosteret. For samme Allée er en skøn Port med Kong Christ. 6tes og Dronningens Navn samt en inscription paa.

(Hjemreisen frembyder for øvrigt intet af Interesse).

Breve fra J. P. Mynster til W. F. Engelbreth.

Ved Holger Fr. Rørdam.

Jacob Peter Mynster har i sin Tid indtaget en saa fremragende Plads i den danske Kirke, at en hidtil ukjendt Samling af Breve fra ham formentlig kan regne paa Opmærksomhed, selv om den indeholder Domme om Personer og Udtalelser, som ikke alle Læsere kunne billige. Brevene ere skrevne i Tidsrummet 1814—40 til Præsten i Lyderslev, Wolf Frederik Engelbreth, der som Provst i Stevns Herred 1802 havde indsat Mynster i hans Annexkirke Smerup¹⁾, og siden altid bevarede et saare venligt Forhold til ham, om end deres Betragtning af flere kirkelige Fænomener i Tidens Løb kom til at afvige noget fra hinanden. Saa længe Mynster og Engelbreth vare Nabopræster, kunde de jevnlig ses og udvexle deres Tanker²⁾. Først efter at Mynster 1812 var forflyttet til Kjøbenhavn, begyndte den Brevvexling ret, som siden fortsattes gjennem en lang Aar-række. Enkelte af Engelbreths Breve til Mynster findes aftrykte i de Brevsamlinger, sidstnævntes Søn har udgivet; Mynsters Breve til Engelbreth formentes derimod tilintetgjorte, men ere før faa Aar siden ved et Tilfælde fundne i Lyderslev Præstegaard og af Stedets nuværende Præst,

---

1) J. P. Mynster, Meddelelser om mit Levnet, S. 144.

2) Anf. Skr. S. 147.

Hr. Provst Hammershaimb, velvillig stillede til Udgiverens Raadighed. Det er ikke ret meget i Brevene, jeg har fundet Anledning til at forbigaa. Men Læseren gjør vel i at erindre, hvad Mynster i et af dem selv ytrer: »Breve er ikke Afhandlinger, men skriftlige Samtaler, og Samtaler ere igjen kun udtalte Tanker, af hvilke Ingen strax kan forlange Modenhed; Meddelelsen vilde snart standse eller tabe sit Liv, naar en Ven ikke turde meddele sin Ven ogsaa de endnu ikke fuldkomment uddannede Tanker«.

1.

Kbh. d. 4de Marts 1814.

Naar jeg ikke før har besvaret Deres sidste Brev, kiere Ven, da kommer det sig denne Gang virkelig ikke af For-sømmelse, men deraf, at jeg, foruden i mine øvrige For-retninger, er bleven indviklet i en extraordinær Fattig-Commission, ved hvilken der vel er blevet stiftet en Deel Godt, men som i flere Uger har kostet mig snart alle mine Fritimer, og mangen Gang næsten Arbeidstimerne med. Arbeidet er vel endnu ikke tilende, men under dog nu nogen Lise.

Her ere Tankerne ganske fyldte af Politik. De for de Franske uheldige Nyheder, hvilke Posten i Gaar bragte, vil De formodentlig vide, før De faaer dette Brev. Nogle paa-tvivle dog endnu, at de Allierede ere i Paris; Andre troe endnu stærkt paa Napoleons Stjerne, at den endnu skal lyse for ham til Seier over alle hans Fiender. Og vist nok er dette endnu meget mueligt, thi i disse Tider har det vel tydeligt nok viist sig, at Seiren ikke er i den Stærkes Magt, og ligesom Omstændighederne i de sidste Aar ligesaa forunderlig have sammensvoret sig til Napoleons Ulykke, som forhen til hans Lykke, saaledes kunde det vel ogsaa endnu lyse op for ham til Redning. Da hans Liv endnu er skaanet, er det maaskee ogsaa endnu bestemt til noget Større, end endnu en Tidlang at lade de Nys-

gierrige beskue, hvorledes den seer ud, der har prøvet saa store Omvexlinger af Lykken. Moreau faldt, hvis Krigsplan maaskee var en af de betydelige Aarsager til de Allieredes Fremgang, og efter hans Død er der i det store Antal af deres Krigs- og Stats-Mænd neppe nogen eneste stor Mand, ligesom det vel er at formode, at deres egen Uenighed (saaledes er Østerrige neppe ganske tilfreds med Napoleons Dethronisering) kan svække deres Kraft, og al deres Hovmod og Troløshed snart eller seent vil berede dem Undergang. Imidlertid kunde jeg dog ikke sige, hvad Grundtvig (i en meget dum Fortale til en meget umærkværdig gammel Spaadom) har sagt, at han har den faste Tro, at Napoleon seirer over alle sine Fiender, og bliver mægtigere end nogensinde. Grundtvig ønskede gierne en Antichrist, der kunde begynde en Forfølgelse, og denne veed han ikke, hvor han skal finde, dersom Napoleon gaaer under. — En mærkeligere Spaadom findes i det sidste Nr. af Baggesens Søndag — et Blad, som imellem meget Slet indeholder adskilligt ret Artigt — at nemlig Sieyes, da Baggesen for flere Aar siden spurgte ham i Marly: Frygter De endnu for, at Russerne skulde ødelægge deres Plantninger? svarede: Tal mig aldrig om Russerne; jeg har ingen Ro, naar jeg hører Kalmukker og Kosakker nævne. Dersom man kan troe Baggesen, at disse Ord ere sagte strax før Napoleons Formælingsfest, vise de en kun alt for rigtig Forudseenhed.

De bitte Følelser, hvormed jeg har giennemlevet vore egne sidste politiske Begivenheder, vil De kiende af Deres eget Hierte. Min Trøst har været, og er, at
noch nicht aller Tage Abend ist.

Fra Norge kan man kun erfare lidet paalideligt. Dog siger hele Byen, efter Capt. Haffners Hiemkomst forleden, at Prinds Christian fører Titel af Prindsregent, at omtrent 24,000 Mand Norske skulle staae ved Frederiksstad, og at Stænderne skulle samles først i denne Maaned. Man vedbliver ogsaa at sige, skjøndt jeg ikke veed med hvilken Grund, at Engelland, i det Mindste underhaanden, vil være

Norges Uafhængighed gunstig. — Hiertet brænder i mig; naar jeg forestiller mig en lykkelig Opløsning paa Danmarks og Norges mange Ulykker. — Et norsk Selskab er sammentraadt i Kbhavn, hvis Hensigt var, at de Nordmænd, som opholde sig her, deri ville overlægge, hvilke Beslutninger de under nærværende Omstændigheder havde at tage. Dette Selskab skal først have havt Tilladelse til at samles, men efter nogle Taler, som ere holdte deri, siger man nu, at dets Sammenkomster skulle forbydes. Et andet Selskab samles derimod endnu ubehindret, og paa sin gamle Maade, nemlig Adjutanternes; dog maae jeg tilstaae, at jeg aldrig har hørt Mennesker saa uden Forbeholdenhed forhaanes i Samtaler, vel heller neppe kiendt Mennesker, der saaledes fortjente det. Dette Collegium har nu næsten rensat sig fra Alle, der havde nogen Agtelse hos Folket, ved at bortsende dem til Auxiliær-Corpsset o. s. v., og for at ikke blot Publicum, men selv Pøbelen skal kiende, af hvad Aand de ere, vedblive de offentlig at tillade sig alle Uanstændigheder. Saaledes taler hele Landet om deres Adfærd i Røskilde ved deres glorieuse Hjemtog fra Fyen. Dersom vi nu havde en Stærkødder i fremmede Lande, gid han da vilde vende hjem. — Det faldt i mit Lod at holde Taksigelsen i Anledning af Freden; jeg haaber at have skilt mig anstændig derved. Psalmen, som jeg lod afsynge, var Nr. 436.

Om noget Andet! De har vel faaet det sidste Hefte af de videnskabelige Forhandlinger. Deres Arnold af Brescia har interesseret de Læsere, jeg har talt med derom, meget. Jeg har endnu ikke faaet Tid at læse den, siden den blev trykt. Dersom der skulde findes betydelige Trykfeil deri, da komme disse ikke blot paa Correcteurs Regning; men ogsaa paa Sætterens, som ikke sjelden lader Feil staae, der dog ere blevne corrigerede.

De forlanger min Mening om hvorvidt man kan antage Troen eller Omvendelsen for det Første, der maa foregaae i Mennesket til hans Forbedring. Det er vanskeligt at fatte

dette i Ord, som i enhver Henseende ere rigtige. Alle Deres Bemærkninger ere sande, dog lader sig paa den anden Side ikke nægte, at før et Menneske kan troe Gud, maa først hans Sind være draget til Gud, der maa være foregaaet en Forandring deri, som vel maaskee endnu ikke er den fulde Omvendelse, men som dog ikke finder Sted, saalænge Mennesket bliver ganske i sin Fordærvelse. Her finder stedse en Vexelvirkning Sted. Troen vækker og styrker Mennesket til Forbedring, men kun det forbedrede Menneske eier Troen ret klar, stærk og fast. Egentlig er der dog kun eet Sindelag, som gjør os behagelige for Gud, dette ytrer sig som Tro og Hellighed i forskellige Grader, men ingen af begge kan være alene, naar den skal være sand. Det er vist nok en Daarlighed at ville tale om Forbedrings Mulighed uden Tro, men Omvendelsen selv begynder dermed, at man faaer Lyst og Mod til at troe.

Disse Tanker ere maaskee for løselig henkastede, men jeg maa bede Dem tage tiltakke, da jeg ikke har Tid til at skrive ordentligere. Jeg sender Dem Fr. Lammers Svar, hvoraf De vil see, at han er ikke ganske fornøiet med os. Min Hilsen til Deres gode Kone og alle Venner i Egnen.

Deres

J. P. Mynster.

Jeg kan ikke lade dette afgaae, uden at tilføie, at jeg i Dag har læst 3 trykte meget vigtige Documenter fra Norge, nemlig 1) en Proclamation til det norske Folk, 2) en fransk Declaration fra Christian Frederik »Regent af Norge, Prinds af Danmark«, 3) et Circulaire til anseelige Embedsmænd. Af disse Acter sees, at det norske Folk »paa en tydelig og bestemt Maade« har erklæret ikke at ville underkaste sig Sverrig, men overdraget Prindsen Regentskabet (han har ogsaa været i Bergen og Trondhjem for at erfare Folkets Sindelag, som allevegne eenstemmig har fordret af ham ikke at forlade Det); at han, efterat Fred. 6 har løst Norge fra sin Eed, har overtaget dette

Regentskab, med det faste Forsæt at væрге Norges Selvstændighed, »som aldrig har været fremmed Aag underkastet, og aldrig skal blive det«; at han for det Første har paataget sig Regieringen med samme Rettigheder, som Kong Fred. 6 har havt, men at den 10de April skal en Deputation samles, bestaaende af 3 Mænd fra hvert Amt, hvoriblandt i det Mindste Een af Bondestanden, som skulle fastsætte en Constitution passende med Omstændighederne og Norges Tarv. Udtrykkene mod Sverrig ere meget stærke, og det Hele rask og vel skrevet.

2.

Kbh. d. 4de Marts 1818.

Kiere Ven!

Det er først i Aften, jeg finder et Øieblik til at takke Dem for Deres Brev og for alt det Venskabelige, De deri har sagt mig, som jeg med Glæde har modtaget som et Beviis paa Deres vedvarende Godhed for mig, og som en Opmuntring.

Jeg sender hermed Harms' Theses — men det er mig næsten imod at sende dem. Uagtet Alt, hvad Overdrevent og Underligt, der forekommer i hans Prædikener, har jeg dog derfra megen Tilbøielighed for ham, da hans Foredrag er saa kraftigt, originalt og ofte saa indtrængende; og derfor kan jeg ikke andet end beklage den Prostitution, som jeg maae erkiende at han har gjort sig skyldig i ved disse Theses, hvori det Sande for det Meste er trivielt, tildeels saa skievt fremsat, at man neppe kan kiende det igien, og det Nye saa halv- eller heel-usandt, at det ofte er væmmeligt, og hvoraf en meget uroesværdig Jagen efter unødigt Trætte fremlyser. Der udkommer nu en stor Mængde Skriver herom, af hvilke jeg ingen kan sende, da jeg ingen af dem har — de ere for det meste neppe værd at see paa, mindre at kiøbe. I Holsteen tage næsten alle gode Hoveder sig meget varmt af Harms; hans Navn er nu eengang næsten blevet Løsenet for et Partie, derfor

skal Alt, hvad han foretager sig, forsvares, og Mødpartiets Fordreielser, Bagtalelser og Flaaheder gyde naturligviis Olie i Ilden. Det er Skade, at Regieringen dog formodentlig bliver nød til at tage sig noget af Sagen — den bliver derved neppe bedre.

Den altonaer Bibel hidrører fra en Pastor Funk i Altona, som erholdt Tilladelse til at lade Luthers Bibel aftrykke med sine Anmærkninger, under den Betingelse, at Adler først skulde giennemsee og billige dem. Dette Hværv have de begge skilt sig saa slet ved, at der er fremkommet et Monstrum af en Bibel, hvori den gode gamle Text ofte er ledsaget af saa flauue, eller endog saa aufgeklärte og tildeels forargelige Noter, at man intet Slettere kan forestille sig. Denne Bibel var naturligviis ein gefundenes Fressen for de holsteenske Seminarister, og deres Lærere og Lærlinger, men maatte tillige, ved den i Holsteen, saa frygteligen vaagnende Partie-Aand, vække en levende Opposition, som har ladet sig høre i adskillige, taabelige og slette Skrifter, og nu omsider i de Harmske Theses. Adler, som egentligen skulde skamme sig ved, ikke bedre at have svaret til Regieringens Tillid, da den overdrog ham at giennemsee den Funkiske Bibel, er nu midt i Røret, og jeg hører desværre, at han ved Examina opgiver Æmnerne til Specimina med Hensyn paa Harms.

Jeg sender herved Palludans Afhandling. Den indeholder Intet uden de sædvanlige Klager over Geistlighedens Tab i Anseelse og Indkomster, i saa trivielle Bemærkninger og i et saa slet Foredrag, at den efter min Formening, ikke er indrykkelig. En anden Haand har vel allerede udslettet endeel af de groveste grammaticalske Feil, men der ere dog endnu saa mange Feil baade mod den almindelige og den latinske Grammatik tilbage, at man neppe kan holde ud at læse den, og ofte neppe forstaae den. — En anden Afhandling, af Møllerup, følger tillige; den synes ogsaa vel ubetydelig.

Om Clausens Disputats hører jeg vel, at mange Flere dømme ligesaa fordeelagtigt, som De, og jeg bør derfor antage, at min ugunstigere Dom hidrører fra mit personlige Bekiendtskab til Forfatterens, vel flittige, men temmelig aandløse Natur. Imidlertid synes mig dog at kunne begrunde min Mening med følgende Spørgsmaal: Har enten den, der kiender Plato, eller den, der kiender Kirkefædrene, egentlig vundet Noget ved den hele store Bog, undtagen det Index over de af Kirkefædrene (eller — hvilket gjør det mindre betydeligt — Apologeterne) citerede Steder af Plato, som findes paa de sidste Sider? Ere der ikke mange floue Bemærkninger, som vise, hvor liden redelig og hiertelig Beskuelse Forfatteren har skienket Christendommen? Endelig: er ikke Sproget, skjøndt grammaticalsk rigtigt, dog uskiønt, og dunkelt, uden dog at være concist?

Undskyld min Ondskab, og tilregn det i alt Fald en personlig Antipathie, naar jeg i dette unge Lys ikke kan see mere, end en ferm Student, og ellers en heel Deel pretensionsfuld Hverdagsagtighed.

For dog ikke i dette Brev at have skrevet lutter Ondt om Bøger og Forfattere, maa jeg endnu tilføje, at Brandis i disse Dage har udgivet en særdeles interessant og vel-skreven Bog om Magnetismus.

Lev De med alle Deres saa vel, som det stedse af Hiertet ønskes Dem af

Deres Ven

J. P. Mynster.

3.

Kbhavn d. 31te August 1820.

Medfølgende Afhandling har en Tiidlang været først under Afskriverens, dernæst under andre Godtfolks Hænder, saa at jeg nu først kan oversende Dem den, kiere Ven! Jeg vil meget ønske, at den nogenledes maa være Dem til Behag. Prof. P. E. Müller erindrede Noget imod, at jeg har sagt, at der er noget Frivilligt i Troen; men jeg

tænker, at min Mening gaaer temmelig tydelig frem af Sammenhængen; nemlig ikke, at det er Mennesket tilladt at gjøre sig en Tro, som han vil, men at det er ham mueligt at fornægte den Tro, der tilbyder sig for ham. Modsætningen er mod Anskuelsen ved Sandserne; Ingen kan negte, at han seer den Gienstand, som staaer for hans Øine, derimod er det mueligt at negte den Gud, der dog ikke er langt borte fra Nogen af os.

Jeg tilføiede gjerne Eet og Andet, som maaskee kunde interessere Dem; men til længere Diatriber har jeg ikke Tiid, da jeg ret strax skal i det skandinaviske Selskab for at høre en Afhandling af Dr. Estrup; og af Smaating have vi kun Lidet, som var interessant og tilforladeligt. — Hertugens Forlovelse er hos Dem vel ligesaa giennemtalt, som her. Bryllupet bliver i næste Maaned. Bruden bliver vel Hertuginde, og Børnene beholde deres Ret til Augustenborg, derimod bliver Veien til den danske Thronfølge dem uden Tvivl formeent, ligesom man siger, at Hertugen ikke maa vise sig med sin Gemalinde ved Hoffet. Hoffet er overalt meget utilfreds med Partiet; Louise Augusta derimod særdeles tilfreds.

At vore Finantser ere i maadelig Forfatning, derom er vel ingen Tvivl, men hvorledes man vil hielpe sig, dette er Knuden. Man taler om en stor Reduction i Kavalleriet, ogsaa om en Formueskat, men Ingen veed noget bestemt desangaaende.

Ligesaa Lidet veed man om Ruslands Tilbud til Rolighedens (eller Urolighedens) Vedligeholdelse i Europa. Nogle sige, at en Mængde Russer skulle være de tydske Fyrster tilbudne, for at bevirke dem deres Folks Hengivenhed. Men virkelig veed man i Publicum saare Lidet desangaaende.

Jeg og alle Mine leve, Gudskeelov, meget vel. Jeg erindrer Dem flittigere, end jeg skriver, og med de bedste Hilsener er jeg stedse

S. T.
Hr. Provst Engelbreth.

Deres hengivne
J. P. Mynster.

Naar De har læst Afhandlingen, udbeder jeg mig den tilbagesendt, da jeg har lovet et Par andre Venner den.

4.

Kbh. d. 31 Jan. 1822.

Med megen Tak for Laanet følger herved Zöllichs Briefe tilbage. Jeg har, skøndt Bogen er noget vidtløftig og tør, læst den med Interesse, da den indeholder mange gode og grundige Bemærkninger, hvoriblandt jeg især regner den, at der ved Guds Opdragelse med Menneskeslægten ikke blot var sigtet til at danne deres Forstand, men deres hele Væsen. Zöllichs Forsonings-Theorie har vel adskilligt anbefalende, men det forekommer mig dog, som om den er for subtil, og snarere kunde lede til et vist speculativt Samtykke, end til Hiertets og Samvittighedens Bifald. — Röhr, Forfatteren af Brevene over Rationalismen, hvorimod Zöllich har rettet sine Breve, har nu Herders Plads som Superintendent i Weimar. Dette, saavel som den stærke Afsætning af Wegscheiders Dogmatik og mange flere lignende Phænomener, kan vel tiene til Beviis for, at Rationalismen (nemlig den, som disse Godtfolk lære) ikke saaledes er overvundet i Tydskland, som Mange synes at mene, og at det ikke er ganske rigtigt, hvad Schleiermacher skrev i Anmærkningerne til den nyeste Udgave af hans Briefe über die Religion, at man nuomstunder ikke behøver at forsvare Religionen mod dens Foragtere, men mod de overdrevne Fromme og Bogstav-Trællene.

Imidlertid er det vist, at paa den ene Side taabeligt Had mod Fornuften, paa den anden den verdenskløge Catholicisme og Jesuitisme gjøre frygtelige Fremskridt i Tydskland. Det østerrigske Cabinet, understøttet af saa duelige og versatile Agenter som Fr. Schlegel og Gentz — for ikke at nævne den temmelig ubetydelige Werner — gjør sig al Umage for at befordre Jesuiternes Øiemed, blindt heri, som i saa meget Andet, da Jesuiterne sikkerligen

ikke ville støtte Thronerne længere, end de selv behøve at støtte sig ved dem. Man har fra Østerrig af formaaet Keiseren af Rusland til at lukke Frimurerlogerne — en Orden, mod hvis Opløsning jeg for min Deel vel Intet har, men som det dog er besynderligt at man angriber, medens man begunstiger Jesuiternes hemmelige Forbindelser. Kongen af Preussen, hos hvem man vilde insinuere den samme Fremgangsmaade mod Frimurerne, skal dog have skrevet, at dette var en res domestica, som ikke var Gienstand for diplomatiske Underhandlinger. Adam Müller, østerrigsk Generalconsul i Sachsen — ogsaa, ligesom Schlegel og Gentz, en Renegat fra Protestantismen, og ligesom Schlegel gift med en bortløben Kone — bearbejder de leipzigske Studenter ved at invitere dem til sig, lade dem sidde hos sig paa Sophaen, meget venskabelig forestille dem Katholicismens Fortrin o. s. v., hvilket alt gjør Indtryk paa mange unge Gemytter. Jeg tror imidlertid ikke, at Tiden er skikkaet til, at Katholicismen nu kunde fæste Rødder i protestantiske Lande, og til al Lykke beregne Katholikerne ofte deres Mesurer meget ilde, da f. Ex. Hallers infame Apostasie og Fyrsten af Hohenlohes mislykkede Under synes at have gjort et meget ugunstigt Indtryk for deres Sag. Men vi opleve Meget, og Ingen kan vide, hvilken Strid vi endnu kunne faae at bestaae i disse bevægede Tider.

Jeg sender hoslagt et lidet Skrivt over det G. T. af Tholuk, en ganske ung Mand, som i Sommer var her paa et Par Dage; han skal nylig, efter at have udmærket sig ved et andet Værk, være bleven Professor i Theologien i Berlin. Dette lidet Skrivt er vel noget ungdommeligt, da det røber en vis Lyst hos Forfatteren til at komme frem med det, hvad han veed, men det indeholder meget Sandt og Godt. — Fremdeles følger et Stykke af Bengels Archiv, hvori det mærkeligste er Recensioner over meget slette Bøger, saasom Kestners Agape og Bretschneiders Probabilia. Bretschneiders Hovedargument mod Ægtheden af Johannes

Evangelium er dette, at det er for slet til at kunne være ægte. Hvad dog en snevérhietet tydsk Pedant i vore Dage kan opdage! og hvad man dog nuomstunder har Ufor-skammenhed nok til at sige!

Jeg modtog i dette Øieblik et Brev fra Brøndsted. Han lever vel, og synes baade i legemlig og aandelig Henseende særdeles rask. Men hans Arbeide, hvormed han en Tidlang syntes meget flittig sysselsat, har igien lidt nogen Standsning, fornømmelig ved Prindsesse Julianes og Gemals Ophold i Rom. Om Brøndsteds Forbindelse med Sorøe tør jeg endnu intet Afgjørende sige; han synes at ansee den over hans politiske Meninger opstaaede Misfornøielse for ubetydelig, men jeg frygter, at den dog vil hindre en Plan, hvis Iværksættelse i mange Henseender var meget ønskelig.

Hele Kbhavns Samtaler dreie sig for nærværende Tid om Dr. Kochen, hvis Trods dog omsider synes at være nærved at knækkes. Jeg veed ikke, om den Tildragelse, som nylig blev bekjendtgiort i Politievennen, er kommen Dem for Øre. En Skrædder, som havde bestilt en Jordpaakastelse, fik nemlig, da det ikke var Doctøren beleiligt, af ham Tilladelse til selv at kaste Jord paa sit Barn, og spurgte siden offentlig blandt andet, om han ikke burde have de 2 Rdl. tilbage, som han havde betalt for Forretningen. Sagen er nu — ogsaa paa Kongens Befaling — under Undersøgelse, og Resultatet bliver maaskee en meget anseelig Mulct — hvis ikke lovlig Tiltale — for Dr. K., hvilket jeg aldeles under ham, da jeg er overbeviist om, at hvis han skal bringes til Raison, da kan dette kun skee ved Tvangsmidler.

Den anden Nyhed er Justitiarius Føddersens Død, og Generalauditeur Bornemanns Udnævnelse til at være hans Successor. Alle Indvendinger mod denne Udnævnelse faldt bort derved, at den allerede fandt Sted samme Dag, som Føddersen var død; saa at nu allerede den nye Justitiarius kan følge den gamle til Jorden. Conferensraad Graah er

bleven Vice-Justitiarius, og Etatsraad Aagesen i Cancelliet Generalauditeur i Bornemanns Sted. Hvo der igien bliver Cancelliedeputeret har man endnu ikke i Publicum bragt i Erfaring.

Den Commission, som er udnævnt for at overveie, hvorledes Geistlighedens Kaar kunne lettes, er nu, efter en Tidlang at have ventileret Sagen skriftlig, traad sammen, og skal være kommen temmelig vidt med sine Forhandlinger. Resultatet vil dog blive endeel Lettelse, men hvor megen, tør jeg endnu ikke angive. Men et andet mærkeligt Resultat — dog dette for det første imellem os — bliver uden Tvivl Afskaffelse af Amtsprovsterne, i hvis Sted Herredsprovster atter ville træde, dog formodentlig færre, end tilforn, ligesom det neppe heller opnaaes, at Geistligheden selv kommer til at vælge sine Provster. Dette contrasterer nu vel med de seneste Foranstaltninger, hvormed man atter med Magt beskærer de faa gode Kald til Bedste for Amtsprovsternes Lønningsfond; men Sagen er, at denne Fond virkelig er i en meget stor Underballance, og at den nye Indretning, dersom den gaaer igiennem, kun vil kunne indføres successive.

Formedelst adskillige Hindringer, hvoriblandt min lille Joachims temmelig alvorlige Sygdom, hvorfra han dog nu Gudskeelov er i Bedring, slutter jeg disse i al Hastværk sammenskrevne Linier først d. 4de Febr. I Øvrigt leve vi meget vel og ønske hierteligst Dem og Deres det Samme.

S. T.
Hr. Provst Engelbreth.

Deres hengivne
J. P. Mynster.

5.

Kbh. d. 20de Julii 1822.

Kiere Ven!

Med særdeles Interesse har jeg læst Deres Afhandling om Treenigheden, og deri fundet et nyt Beviis paa Deres vedvarende grundige og omhyggelige Sysselsættelse med Christendommens dybeste Grundsandheder. Jeg for min Deel er aldeles overbeviist om, at det er paa denne Vei,

at Tænkningen maa og skal komme i Overensstemmelse med den christelige, i den h. Skrivt fast og tydeligen grundede Lære om Gud, som Fader, Søn og Hellig-Aand. Derimod er Udviklingen meget vanskelig, da man stedse er mellem mange Klipper, og jeg turde ikke uden fornyet alvorligt Studium sige, om jeg er enig i Deres Forestillingsmaade i det Enkelte, eller ikke. I Særdeleshed er det stedse forekommet mig vanskeligt i Speculationen at bestemme den Hellig-Aands Forhold til Faderen og Sønnen, og at udlede hans Personlighed (jeg veed dog intet bedre Ord) af det guddommelige Væsen uden Vilkaarlighed og uden at give Anledning til den Indvending, at man paa samme Maade kunde udlede en større Flerhed i Guddommen. — At saavel den hele udvortes som den indvortes Natur viser hen paa den oprindelige Trefoldighed i Grundvæsenet, er unegteligt, og i adskillige af de af Dem fremsatte Liigheder er jeg ganske enig; i nogle mindre. Jeg savner det fra Rummets 3 Dimensioner (Længde, Bredde, Dybde), som aldrig falde sammen og dog aldrig kunne adskilles — hvori der uden Tvivl er et saa træffende Billede af Treenigheden, som efter Omstændighederne mueligt. Ogsaa Treklngen i Musiken viser sammesteds hen.

Ved et Par enkelte Udtryk har jeg givet mig den Frihed at sætte Blyantsmærker til nærmere Overveielse.

Tusinde Tak for Meddelelsen og for alt det Venskabelige, De har havt den Godhed at sige, og jeg paaskønner med oprigtig Hengivenhed det Venskab, der bringer Dem til at see alt mit i et saa gunstigt Lys. Jeg tør vel sige, at jeg gør mig Umage for at fortiene mine Venners Bifald — men det halter allevegne.

Jeg maa atter bede min Korthed undskyldt med mange og tildeels vanskelige Forretninger — saasom i Gaar en Brudevielse paa Fransk (for Frøken Dreier og Villena¹) og

¹) Den spanske Diplomat Villena blev gift med Geheimeraad C. V. Dreyers legitimerede Datter, som levede i Huset hos Fru Frederikke Brun f. Münter (Dansk biogr. Lex. IV, 353). Vielsestalen er trykt i Mynsters Kirkel. Leilighedstaler II, 181 ff.

i Morgen Prædiken. Betal mig ikke med samme Mynt (jeg mener Korthed); hils hierteligen Deres Kone og Familie, ogsaa min lille Svigerinde, og troe mig stædse
 Deres hengivneste
 J. P. Mynster.

6.

Kbhavn d. 10de Nov. 1822.

Kiere Ven!

At jeg har ladet Dem vente længe efter Svar, vil ikke have undret Dem, da De fra lang Tid kiender min Maneer, eller rettere U-Maneer, og saa meget mindre har jeg i de sidste Uger kunnet komme til at skrive andre Breve, end de uopsætteligste, da min Kone for omtrent 14 Dage siden har bragt mig en lille Datter til mine to Sønner. Denne glædelige Begivenhed, saavel som at baade Moder og Datter befinde sig meget vel, er det mig en Glæde at kunne mælde Dem og Deres gode Kone, som sikkert begge med gammelt Venskab ville modtage denne Efterretning.

Af Hess's Bog vom Reiche Gottes troer jeg ikke, at der er et nyt Oplag, i det mindste har jeg det ikke; men hvad jeg har, er seneste Oplag af Bøgerne: Lehre, Thaten u. Schicksale unsers Herrn, og: Geschichte der Apostel Jesu. Hornsylds Skrivt følger hermed; videre et nyt Tidsskrift af Rosenmüllerne for den bibelske Exegese, hvori den første Afhandling, om Pentateuchen, indeholder Ideer, som fortjene Opmærksomhed, skjøndt jeg neppe vilde ved nærmere Undersøgelse blive enig med Forf. om Alt. Samme Forfatters nye Forklaring over Ps. 82 har ikke smagt mig. Anmeldelserne af nye exegetiske Skrifter indeholde ikke det Udtog deraf, som man i et saadant Repertorium vel var beføiet at vente. Jeg lader ogsaa følge et Skrivt af Sartorius: die lutherische Lehre vom freien Willen. Det indeholder nogle gode Ting, men Forf. er aldeles ikke trængt ind i Spørgsmaalets Dybde, og en curiøs Forestilling er det, at Alt, hvad den frie Villie udretter, er dette, at Mennesket beslutter sig til at høre Guds Ord, hvilket da

virker alt det Øvrige — som om ikke Mange hørte Ordet uden Frugt. Jeg billiger heller aldeles ikke den Tone, hvori han taler om flere fortrinlige Mænd, f. Ex. om Kant.

Af geistligt Nyt have vi en heel Deel, men som vel allerede vil være Dem bekendt; saasom at en Amtsprøvt-Barfoed fra Jylland — der skal have en frygtelig Hob Sønner og være en brav Mand — er bleven Præst i Faxe, at Rothe er bleven residerende Capellan ved Trinitatis Kirke, og Grundtvig paa Christianshavn. I Frelsers Kirke ere allerede alle Stole optagne, Grundtvig vil nu komme til at rivalisere med Thisted, men det kan let være, at den Sidste en Tidlang — o: saalænge han bliver i Kiøbenhavn; thi det varer maaskee ikke meget længe, dersom han bliver saaledes ved — tager Luven fra ham.

Jeg veed ikke, om De kiender Noget til denne Thisted. Her kiende vi meget til ham — skjøndt jeg ikke har hørt ham. Han tog for 2 Aar siden Attestats, og var dengang overmaade ydmyg mod Professorerne, som med Nød og Neppe gave ham et laudabilis. Derpaa blev han personel Capellan i Aalborg, hvor han ikke blot fra Prædikestolen drog dygtig tilfældts, men ogsaa udgav et Blad, den cimbriske Mercur, som skal indeholde idel Personligheder — naturligviis uden Navn, men dog kiendelige for hele Jylland. Han har derover havt megen Striid, og har nylig maattet erklære et deri indrykket Stykke for dødt og magtesløst. Man beskylder ham for at være den, som skrev det fingerede Brev fra Prof. Krug til Narren Clod, hvorefter denne reiste til Grækenland — eller til Hadersleben, thi længere troer jeg ikke, han kom. Nu byttede Thisted med Fallesens Personel-Capellan, og kom saaledes til Kbhavn. Her slaaer han strax an i de høie Toner, talte i sin Indtrædelsesprædiken om, at i den senere Tid ere blevne beskikkede Ulve i Faareklæder etc. Han fortæller alleslags Historier i sine Prædikener, og taler i Særdeleshed med Borgerfolkene om deres Oekonomie, (»Intet paa Loft, Intet i Kielder, Intet i Lomme« — sagde han, i sin Indtrædelsesprædiken), hvorved

han rører dem mangfoldigt, og faaer da ogsaa Leilighed til at tale om sin egen Oekonomie, og anbefaler sig paa det bedste til Offer o. dsl. I Søndags holdt han en Prædiken paa Reformationsfesten, hvori han kaldte de Studeerte de Forkeerte — thi han taler gierne, i Efterlignelse af Harms, paa Riim, f. Ex. Troen er Broen. Han sagde ogsaa: »Træder Løggen under Fødder, om den saa lød fra den øverste Professors Lærestol.« Han prædiker med forskrækkeligt Tilløb, ligesom ogsaa Statsvennen læses af mange Mennesker, men er naturligviis til Spectakel for Byen. Dog vil jeg ikke negte, at han jo gjør Indtryk paa Mange af Borgerclassen, da han har slaaet den pietistiske Tone an, og denne Tone begynder at finde saa megen Indgang her i Byen, at vi maaskee snart kunne faae nok at bestille med den. — Nok om denne daarlige Person.

Grækernes Barometer begynder at stige, og man taler allerede fordeelagtigere om dem i de diplomatiske Cirkler, saa at Alexanders Yttringer neppe ere blot Avisssnak.

Mere tillader Tiden mig ikke at skrive; turde jeg endnu bede Dem at hilse Hr. og Mdm. Biørn meget venkabelig fra mig, og meddele dem den Efterretning, hvormed jeg begyndte, samt tillige at levere Hr. Biørn medfølgende Udskrivt af en Recension over hans Hymni vett. poetarum. Jeg skulde og vilde selv have skrevet til ham, men da jeg frygter, det vilde gaae i Langdrag, saa tillader vel De og han, at jeg paa denne Maade gjør Dem til Midler.

Med hiertelig Hengivenhed stedse

Deres
J. P. Mynster.

7.

Kbh. d. 4de Jan. 1823.

Kiere Ven!

Maatte dette Aar for Dem og for Mange blive bedre, end de sidste have været! Fremfor Alt give Gud os Tro til Taalmodighed og Bestandighed, indtil det igien bliver klarere over os, hvilket vi haabe til ham ogsaa at ville skee!

Tak for Deres venskabelige Brev. I Anledning af Deres Søn, til hvis vel overstandne Examen jeg lykønsker Dem, da vil der neppe være nogen Lærerplads hos Frue Scavenius, saasom hun i Efteraaret har sendt sin Søn til Sorøe, hvor han er i Huset hos Estrups, og tager Deel i Skoleunderviisningen. Jeg troer ikke, at hun har flere Sønner, som trænger til en Lærer; imidlertid skal jeg erkyndige mig derom, og dersom der var Noget ved Sagen at gjøre, skal jeg lade Dem det vide. For nærværende Tiid veed jeg kun een Huuslærerplads, og som først bliver at tiltræde i Sommeren eller til Efteraaret. Den er hos Amtmand Grev Knuth paa Bonderup, som har en Søn paa en 7 à 8 Aar og 2 smaa Piger, med hvilke der vel ogsaa skulde læses lidet. For nærværende Tiid er der en Seminarist. Greven er en ganske maneerlig Mand. Vel fandt en Candidat Gad, som en kort Tiid var der, sig ikke fornøiet, men dette hidrørte egentlig derfra, at der var en Gouvernante i Huset, som gouvernerede alle Mennesker der. Dette er nu ophørt, fordi Knuth atter er bleven gift, og hans Kone lader til at være en fornuftig og god og omgængelig Kone. Lønnen er imidlertid kun 300 Rbd. Sedler foruden Alting frit i Huset. Der er Tiid nok til at betænke sig; men skulde dette anstaae Dem og Deres Søn, da hav den Godhed at lade mig det vide, thi formodentlig kunde jeg da arrangere Sagen. Kan jeg forinden opsørge noget Andet, som syntes convenabelt, skal jeg vist ikke undlade at meddele Dem det.

Jeg sender hermed en liden Bog af en ung Skribent, Delbrück, som jeg først mente at være en Katholik, men som jeg siden befandt at være Protestant, skiøndt han undertiden kommer Katholicismen noget nær. Der er meget Umodent deri, men ogsaa interessante Ting, især i det, som han har uddraget af andre Skribenter.

Venskabelig Hilsen til Provstinden. Det glæder mig meget at erfare, at hendes Helbred efterhaanden bedres.

Stedse Deres J. P. Mynster.

Raket-Schumacher, som en Tidlang har været noget gal, efter Sigende af Udsvævelser, Drik og Kasseangel, har i Gaar Morges fundet sin Død efter et Spring, han i Forgaars foretog ud af et Vindue her i Byen.

8.

Kbh. d. 28. Febr. 1823.

Kiere Ven!

Megen Tak for Deres sidste Brev og for Deres venkabelige Ytringer over mine Prædikener. I Henseende til Udførelsen af de fleste af dem har jeg selv Meget at erindre; Indholdet derimod er Resultatet af mit hele Liv, af enhver, ofte forfærdelig Striid i mit Inderste, af enhver Smerte, men ogsaa af enhver Seier og Glæde. Og saa give Gud, at der i disse Foredrag ogsaa maa være Det, som kan tiene til at skienke Andre Fred, eller rettere at lede dem derhen, hvor der er Fred at finde. Dem, gode Ven, give Gud selv sin Fred; enhver Striid, hvori han fører os, sigter dog kun til, at vi skulle have Guds Fred renere og fuldere og varigere i os.

De forlanger mit Raad, om hvorledes Bibellæsning kunde være at indføre med Deres Menigheder. Dette Raad er ikke let at give. Jeg er enig med Dem, at der neppe vilde udrettes meget ved at ville sammenkalde Menigheden i andre Timer, end de for Gudstienesten foreskrevne. Sværmere gaaer Mængden vel saaledes hen til, men sielden til dens Præster. Først at holde en kort Prædiken og da Bibellæsning vilde efter min Formening ikke være hensigtsmæssigt, dette vilde uden Tvivl korte for meget paa begge Sider. Jeg troer derfor, at enten maatte man bestemme Prædikenen hver 3die eller fjerde Søndag til Bibellæsning, (hvortil dog vel Tilladelsen vilde udfordres, som neppe vilde blive negtet), eller vælge saadanne Stykker af Bibelen, som kunde bringes, ved faa Ord, i Forbindelse med Dagens Evangelium eller Epistel, og da forelæse og homiletisk forklare dem istedetfor Prædiken. I Guldbergs Tidsbe-

stemmelse findes intet Andet, end hvad Bibelen angiver, jeg sender den derfor ikke; men Callisens Handbuch Th. I og Kleukers [Biblische] Sympathien følge.

Det glæder mig, at Sagen med Deres Søn nu er afgjort; maatte han finde sig tilfreds i sin nye Vei!

I Aften er paa Theatret Oehlschlägers Robinson i England bleven givet. Den skal være bleven spillet godt — dog maa Defoe ikke være lykket for Stage, siden man ikke vil have bemærket denne Rolle som noget Udmærket, hvilket den dog sandeligen er; — Stykket skal have underholdt de fleste Tilskuere, men Modpartiet var ogsaa tilstede, og en halv Snees Piber lode sig høre, som dog bleve overvundne af Klapperne og af det Raab: Oehlschläger leve. Det Værste var, at Oehlschläger oven paa denne Allarm stillede sig frem i Parquetet med en triumpherende Mine, hvilket er blevet ham meget ilde optaget, og ikke uden Grund.

I London har man en Skipper-Efterretning om, at vor Eskadre i Vestinden — en Fregat og en Brig — har havt en Affaire med 6 Insurgentkapere, hvori 3 af disse bleve tagne, men Vore mistede 40 Mand, og begge Capitainerne faldt. Bekræftelsen ventes endnu.

Dette er, hvad jeg i denne Skynding veed at melde.

Stedse Deres

J. P. Mynster.

9.

Kbhavn d. 20 Nov. 1823.

Kiere Ven!

Hermed det andet Bind af mine Prædikener. Jeg veed, at De efter Deres sædvanlige Venskab ogsaa venligen vil modtage dette Product, og jeg ønsker, at De ved nærmere Bekiendtskab ogsaa maatte finde Anledning til at være tilfreds dermed.

De Spørgsmaal, som De i Deres sidste Skrivelse har frømsat, ere vist nok for en Deel af den Beskaffenhed, at det er vanskeligt at give tilfredsstillende Svar derpaa;

imidlertid henstiller jeg til Deres Omdømme følgende Bemærkninger:

a. Det praktiske Moment i Læren om Dievelens Indflydelse har, efter mit Skiønnende, Fogtmann meget godt fremsat i sin Lærebog (der ellers i mange Henseender ikke fyldestgør mig): »vor Afsky for Synden bliver mere levende, naar vi tænke os denne personificeret i et ondt Væsen, der stræber at fordærve os, men som vi kan og bør modstaae.« Betragte vi Sagen nærmere, da troer jeg ikke, at der er Forskiel paa vort Hiertes og Verdens og paa den onde Aands Fristelser; thi efter min Overbeviisning opfinder Mennesket hverken det Onde eller det Gode, men han styres af, er en officina for den gode Aand, eller den onde, og hans Frihed bestaaer kun deri, at han kan bøie sig til, optage i sig, gjøre sig til Redskab for den gode eller den onde. Dermed er vistnok en vis Allestedsnærværelse af denne Verdens Fyrste statueret — kunde han ellers være Verdens Fyrste, og besmitte og fordærve alt Indvortes og Udvortes? Derfor er han dog ikke en Gud, ikke det høieste Princip, men dog stedse et ondt Princip. Om dette onde Principis Oprindelse og egentlige Forhold til Gud giver Skrivten os kun enkelte Vink, uden forsaavidt, at det skal overvindes; og dette Punct hører til de vanskeligste Undersøgelser, er maaskee i vor nærværende Tilstand uopløseligt. Fordi jeg taler om et ondt Princip, negter jeg i Øvrigt ikke dets Personlighed, eller at det har mange personlige og mægtige Aander i sin Tieneste. Jeg tvivler om Rigtigheden af den — skiøndt, imedens der endnu var Tale om Dievelen, af saa Mange statuerede — Sætning, at den onde Aand siden Christi Tiid ikke kan virke legemligen paa Menneskene.

b. Da Mennesket har Frihed, saa er der upaatvivlelig Noget, som han kan og skal gjøre selv, og som selv Guds Almagt og Naade ikke kan gjøre for ham, nemlig at bøie sig til Gud, og lade Guds Aand virke i sig. Fortienesten af de gode Gierninger selv er herved ikke egentlig Menneskets

egen, da Gud udretter det Gode i og ved ham; og den hele Fortieneste blev da den at have villet være et Redskab for Gud. Men da Ingen vil dette, som han skulde, saa bliver Retfærdiggjørelsen dog Naade; thi Naade er det stedse, hvad enten Mere eller Mindre, naar dog stedse Meget, er eftergivet. Men Gradationer i Saligheden maa der vistnok være, eftersom Mennesket er blevet skikket for den Høiere, eller den ufuldkomnere Tilstand. Guds Rige kan ikke komme som en udvortes Gave, naar der ikke først er en Sands i os til at modtage det. At vi tragte derefter, er vort, men at Længselen vaagner og tilfredsstilles, er Guds Gave.

c. Da et Menneskes Frelse beroer paa Troen og det ved den sande Tro bevirkede og med det forbundne Sindelag, og ikke paa de saakaldte gode Gierninger, og da det vel er mueligt, at den, der var sunken dybere i Synden, end de, der i Verden kaldes Retfærdige, kunde vinde et Gud fuldt saa velbehageligt Sindelag, som disse, saa bliver det sikkert, at Mange, som vare de Sidste, kunne vorde de Første, og omvendt.

d. Jeg kan ikke forestille mig, at et Menneskes Fordærvelse skulde kunne beroe paa et andet Menneskes Forsømmelse. Kan Nogen frelses, da vækker Gud ogsaa sikkert Redskaber og Midler dertil. Gjør Præsten ikke Sit — og hvo kunde sige, at han heri havde gjort Sit? — da sender Gud ofte en Anden, der gjør det, eller lader en Begivenhed møde, eller et gammelt glemt Ord opstaae i den Retfærdiges Hierte, som virker det Fornødne. Hvad der virkelig var Forsømmelse fra vor Side bliver derfor ikke mindre vor Synd, som et Beviis paa vor Lunkenhed, og fordi vi overlode Andre at gjøre, hvad der nærmest var Vort, og hvortil vi vare kaldte.

e. Ved Absolutionen pleier jeg at sige: Efterdi jeg forlader mig til, at I ville nytte denne hellige Handling til Bestyrkelse i christelig Tro og i christelig Retskaffenhed, og at det er med troende og oprigtige Hierter, I ere hær

tilstede, saa tilsiger jeg Eder o. s. v. Det forekommer mig, som om vi ved Ordets Tieneste mere maae see paa dem, der ville bruge Naadens Midler vel, end paa dem, der ville misbruge dem. At Nogen ved Absolutionen skulde dysses i Søvn, som ellers ikke vilde sove, have vi, især i vore Dage, neppe at befrygte.

Undskyld Flygtigheden i disse Bemærkninger, hvilke jeg, som De seer, har maattet nedskrive currente calamo.

Af theologiske Sager har jeg denne Gang Intet at vedlægge uden en Afhandling om Josephi Vidnesbyrd om Christo. Det er et Candidat-Arbeide. I Øvrigt er jeg enig i Resultatet, kun ikke ganske af samme Grunde.

Prof. Sibberns Program ved Reformationsfesten anbefaler jeg Dem til Læsning. Det er vel temmelig svært at læse, men lønner Umagen. Jeg har intet Exemplar at vedlægge; men skulde De ikke have det, kunde jeg vel forskaffe Dem det.

Conferenceraad Moldenhawer er paa det Yderste, hans Død ventes hvert Øjeblik.

Med oprigtigt Venskab stedse Deres

J. P. Mynster.

10.

Kbhavn d. 29 Dec. 1823.

Deres sidste Brev, kiere Ven! har jeg modtaget i Eftermiddag, og dersom jeg faaer saa megen Ro i Aften, vil jeg forsøge at faae et Par Sider skrevne fulde, om da mueligen Deres Bud endnu skulde være her og kunne modtage det.

Deres Ærinde til Biskoppen skal jeg besørge. Det vil ikke være ham kiert, da han meget ønsker Dem til Provst; jeg havde ogsaa meent, at et ikke altfor vidtløftigt Provstie kunde give Dem nogen legemlig og aandelig Adspredelse, som kunde være Dem gavnlig. Men jeg veed jo nok, at der er en Hob Vrøvlerie ved at være Provst, og De maa kiende Deres Leilighed bedst. I Øvrigt troer

jeg ikke, at Sagen for Øieblikket kommer til Afgiørelse, da jeg har hørt, at Bøgh søger om Personel-Capellan, og altsaa ikke synes stemt til at resignere Amtsprøvet.

Fallesens Ansøgning om Entledigelse ligger endnu i Pensionscasse-Directionens Værge, og altsaa er hans Eftermand endnu ikke bestemt. Naar omsider han faaer den længe attraaede Afskeed, vil det ballancere mellem Mønster og Øllgaard; dog er det vel rimeligere, at den Førstnævnte bliver Manden, skiondt vi alle helst ønskede den Sidste.

Med Kochens Sag gaaer det langsomt, og Dommen kan ikke ventes snart. Man mener, at Commissionen frifinder ham for videre Tiltale, hvorefter det vil komme an paa, om Cancelliet vil lade det blive derved, eller beordre Sagen appelleret til Høiesteret. Hans Retfærdiggjørelse bestaaer kun deri, at han har glemt en vigtig Attest, han udstedte for 2 Aar siden, glemt sine Samtaler med Sternhagen derom, glemt — hvad flere Vidner have bekræftet — at han har talt om Fruentimmeret qvæstionis som om Madam Sternhagen. Det er rigtig nok svært juridisk at afgjøre, hvor kort det er et Menneskes Hukommelse tilladt at være, men det forekommer mig, at man vel kan forlange af en Mand, naar han i en Sag, som angaaer andre Folks Ære og Velfærd, skal aflægge edeligt Vidnesbyrd for Retten, at han da skal lede lidt op i sin Hukommelse.

Nu min hiertelige Tak for Deres forrige Brev. I det Gode, De siger om mine Prædikener, veed jeg vel, at jeg skal drage en Deel fra, som tilhører Deres venskabelige Godhed for mig, men dog haaber jeg der bliver saa Meget tilbage, at jeg kan være tilfreds med ikke at have tabt Modet ved Arbeidets Vanskelighed og ved den Misfornøielse dermed, som mangen Gang vilde bemægtige sig mig, og at jeg kan takke Gud for Velsignelse ved mit Arbeide.

Det Spørgsmaal, De opkaster, hvorledes man kan og bør berolige sig og Andre i Henseende til den Anledning, man kan have givet til Andres Forførelse og Fordærvelse;

er vistnok ikke let at besvare. Dog troer jeg, at Svaret maa udledes derfra, at efter Guds Barmhertighed fortæbes intet Menneske ved den enkelte Synd, hvortil han forledtes, men ved sin Forhærdelse deri, hvilket ikke ganske kommer paa Forførerens Regning. Matth. 18, 6 siger vel, at det var Den, der giver Forargelse, bedre, om han var legemligen gaaet fortabt. Tingenes sande Sammenhæng vil sikkert see anderledes ud for os, naar vi vaagne af den Drøm, vi kalde vort Liv paa Jorden, end den seer ud, medens vi føre det; men indtil vi vaagne, skulle vi berolige dem, der ere Beroligelse værd, og os selv med det faste guddommelige Ord, at Christus er en Forligelse for vore Synder, hvilket ikke er mindre sandt, fordi vi ikke begribe det.

Det er vanskeligt at tale om disse Ting, og jeg skriver saa hurtigt, som Pennen kan løbe. Undskyld min ilflærdighed, men i Morgen har jeg Andet at tage vare; og forinden Aaret slutter, vil jeg dog endnu takke Dem for Deres Venkab deri, og ønske af Hiertet Dem og alle Deres alt Godt i det nye Aar.

Stedse Deres hengivne
J. P. Mynster.

Olshausens Bog følger. Med dens Tilbagesendelse haster det ikke saa meget.

11.

Kbhavn d. 14de Jan. 1824.

Kiere gamle Ven!

Jeg erfarer af Deres Svigersøn, at det paa Søndag er Deres Sølvbryllupsdag. Skændt jeg Intet har at sende, som var Umagen værd at læse, og skændt jeg i disse Dage er indviklet i en usædvanlig Mængde af Forretninger og Vrøvl, ikke har Tiid til at skrive Noget, der kunde ligne et Brev, saa kan jeg dog ikke Andet, end ved denne Leilighed at bevidne Dem, med hvor oprigtig Deltagelse jeg lykønsker Dem til denne Dag. Tiden gaaer hurtigt,

og det forekommer mig, som næsten umueligt, at det kunde være 25 Aar siden Deres Bryllup, hvorom jeg saa levende, som om det var skeet i Gaar, erindrer, at vi talte paa Bregentved. Men det er jo ret vel, at denne Tiid gaaer; vi vide, hvad der bliver. — Gud give Dem at leve endnu mange Aar med Deres ærede Hustru, Deres Menigheder til Gavn, Deres Familie og os Deres Venner til Glæde. Min hiertelige Hilsen til Provstinden, jeg haaber, at De anseer mig som nærværende paa denne Høitidsdag, og som den, der blander sine Lykønskninger blandt de hierteligste, som derved høres.

Stedse Deres hengivneste
J. P. Mynster.

12.

Kbhavn d. 29 Mai 1824.

Kiere Ven!

Med megen Tak for Deres sidste Breve sender jeg Dem herved 1) anden Deel af de Wettes Vorlesungen über die Sittenlehre, 2) Augustis Einleitung in die beiden protestantischen Hauptkatechismen — (det er forskrækkeligt, hvad den Mand faaer skrevet, og der er dog stedse meget Brugbart i hans, rigtignok ofte vel compileriske og temmelig planløse, Skrifter); 3) et lidet Skrivt af mig selv, af en anden Slags, end De vel saa lige ventede. Jeg har, som De af Forerindringen vil see, skrevet dette Fragment for mange Aar siden, og da man plagede mig for at læse Noget i det skandinaviske Selskab, saa tog jeg det frem, og gjorde det saavidt færdigt, at det dog blev et heelt — Fragment. Der er maaskee nogen Diction deri, men ikke megen Fiction, og det er min oprigtige Mening, at Stykket vilde have trættet, dersom det var bleven meget længere.

Med det første vil De i Literatur-Tidenden faae at læse en Recension af mig over en Afhandling af Prof. Howitz om Afsindighed og Tilregnelighed. Dette er en

meget letfærdig lille Bog, hvori Fatalismen og Materialismen skal forsvares. Den er ubetydelig og inconsequent nok, skjøndt ret vittigt skrevet, og man kunde gierne sagt til den: transeat cum ceteris, dersom den ikke havde giort temmelig megen Opsigt, og var bleven anseet som en Explosion af en Tænkemaade, der skal være temmelig almindelig blandt unge Videnskabsdyrkere af Hoved. Det er overalt høist paafaldende, hvor bevægelig og letsindig vor Tidsalder er; ja jeg har aldrig havt nogen Tvivl om, at selv den heftige Iver for det Hellige og for Christendommen, der paa saa mange Steder lader sig tilsyne hos saare Mange, i Grunden er Letsindighed, en øieblikkelig Opbrusen uden Grundighed i Tanke eller i Følelse, endnu mindre i Villie. Hertil have uden Tvivl Harms, Grundtvig o. Fl. bidraget med deres Skrigen; thi selv hvor de have Ret, vække de dog ofte ikke den rette christelige Kierlighed til Sandheden, men kun en Partie-Iver for den, hvilken stedse snart køles eller vexler. Derfor veed jeg vel, at det i vor Tiid ikke er Alt Guld, hvad glimrer; men derfor veed jeg dog ogsaa, at der er Alvor og Sandhed i Mange, Gudskeelov! — Men for at komme tilbage til Howitz, saa syntes det mig, som om man ikke skulde lade ham og Consorter raade, og derfor skrev jeg en Recension, hvori jeg har behandlet Sagen fra philosophisk Standpunct, men fundet mig meget generet ved det indskrænkede Rum, endskiøndt Recensionen dog er bleven længere, end den egentlig skulde været. Etatsraad Ørsted havde allerede skrevet nogle meget grundige Bemærkninger derover i juridisk Tidsskrift; siden har jeg erfaret, at der i samme Tidsskrift komme Modbemærkninger af Brandis og Sibbern. Desuden skal J. Møller have isinde at yttre sig derover i theologisk Bibliothek, ogsaa Conferenceraad Schlegel og Grundtvig skulde have Noget for i denne Anledning, saa at det ikke fattes paa Stridere. Og dette fornøier mig ved Sagen, thi naar noget Saadant ulmer, er det vel, at det

kommer til Udbrud, og at man kommer til at fremføre Grundene pro et contra.

Grundtvigs Stridighed i Anledning af Steffens — hvem vi om et Par Maaneder ville faae den Glæde at see her hos os, og som nu maa være i Sverrig — har De vel seet Noget til. Skiøndt han i Sagen selv har Ret, har han dog behandlet den med sin sædvanlige Plumphed og Grovhed, og gør derved let ligesaa megen Skade som Gavn.

Maaskee er det endog rygtedes til Dem — her i Byen har der været megen Tale derom — at Grundtvig har givet en besynderlig Paategning paa Biskoppens Circulaire angaaende Prindsessens Confirmation. Først vare kun Sognepræsterne indbudne, men da der siden fandtes Plads nok, bleve ogsaa næsten alle øvrige Præster indbudne. Paa Circulairet desangaaende skrev Gr. blot de Ord: »jeg er ikke Sognepræst, og er ei nysgierrig«. Da denne Paategning gjorde megen Opsigt, foreholdt Biskoppen ham i et meget alvorligt Brev det Upassende i hans Adfærd. Jeg maa tilføie til hans Roes, at han strax derpaa sendte en meget fuldstændig Undskyldning, og erklærede, at han selv strax, da Circulairet var bortsendt, havde følt det Upassende, og ikke kunde forundre sig over, at hans Colleger havde misbilliget det.

Fra Brøndsted skal jeg hilse Dem. Jeg havde i Gaar — omsider — et langt Brev fra ham fra Paris. Han lever ganske ved det Sædvanlige, munter og virksom. Af hans Værk ville dog nok de første livraisons om ikke lang Tid udkomme paa Tydsk og Fransk; maaskee gaaer han til Engelland for at arrangere den engelske Udgaave. Han har ladet mange Kobbere og Charter stikke, og lovet at sende mig et Par Prøveaftryk med en Reisende, som med det Første kan ventes.

For 2 Timer siden forkyndte Kanonerne Kongens Afreise. Han har forinden bortgivet en Mængde Præstekald, hvoriblandt det mærkeligste er Trinitatis Sognekald, som Amtsprøbst Øllgaard har faaet, os alle til stor Glæde.

Mønster er vel en brav Mand, men ubehagelig at have at skaffe med, og vi havde da vel faaet saa megen indbyrdes Underviisning, at der ingen Udkomme havde været dermed. Abrahamson er naturligviis i den syvende Himmel over at være bleven Dannebrogsmænd og Major, og ved det Sidste tillige at have faaet Tilladelse til at anlægge Bath-Ordenen, hvilken han ikke turde bære, før han havde Majors Charakter. Han gav Dagen efter et Giestebud for at celebrere saa store Herligheder.

Lev vel, og kom snart ind til os!

Deres hengivne

J. P. Mynster.

13.

Kbhavn d. 16de Jan. 1825.

Kiere Ven!

I det jeg hierteligen ønsker Dem og Deres et godt og glædeligt Nytaar, og ligesaa hierteligen takker Dem for alt Venskab i de foregaaende Aar, saa er jeg forvisset om, at det gaaer Dem ligesom mig, at vi vel i mangehaande Meninger kunne være afvigende fra en Mand, og dog beholde uforandret Hengivenhed for hans Sindelag. Vi ere ikke i andre Vilkaar her i Verden, end at stedse vor Viden kommer langt bag efter vor Tro, vor Tanke efter vor Følelse, eller — som jeg efter min Sprogbrug maa sige — vor Forstand efter vor Fornuft. Derfor skulle vi Mennesker ikke regne det saa nøie med hverandre i Meninger — ligesom jo Herren ikke heller vil det — naar der kun ingen Synd er imod Aanden. Tillige maa jeg bede bemærket, at jeg mangen Gang — især i Breve, som jeg altid maa skrive meget hurtigt, og hvori jeg maa udtrykke mig saa kort som mueligt — udtrykker mig skarpere og mere afgjørende, paa det min Mening maa gaae klart frem, uden at jeg derfor tillægger min Mening Infallibilitet, eller negter, at der jo ofte kan siges Meget imod den.

Efter denne liden Fortale vender jeg tilbage til vor lange Forhandling om Fornuften. Jeg erkiender, at mange af Deres Bemærkninger ere sande og træffende; dog forekommer det mig, som om De i nogle af dem gaaer ud fra den Forudsætning, at Fornuften i Grunden er en Evne til at slutte, altsaa en Deel af Tænke-Evnen eller Forstanden, hvilket jeg ikke kan indrømme. Mig er snarere Fornuften en Evne til at modtage Total-Indtryk, hvilke da Forstanden siden kløver i lutter Partialiteter. Mig synes, at det, i det Hele og Store at skielne det Sande fra det Falske, det Rette fra det Urette, kalde alle Tunger fornuftigt, og det Modsatte ufornuftigt. Naar man derfor taler strengt, maatte vel Fornuften snarere siges at mangle, end at feile eller fare vild; ligesom man ikke let taler om at forbedre Samvittigheden, men om at vække den. Imidlertid kan man — især da Brugen af Ordet Fornuft er bleven saa vaklende — ikke vel undgaae undertiden at tale om en forvendt Fornuft, hvor man egentlig mener Ufornuft eller Mangel af Fornuft; ligesom der tales om en forvendt Viisdom, og dermed egentlig menes Daarlighed.

I Øvrigt ville vel de fleste saakaldte Rationalister ingenlunde negte, at Menneskenes Fornuft er syg og behøver at helbredes. Derpaa arbeide de da paa deres Viis, ligesom vi paa vor. Og saaledes synes det mig, som om man med alle Angreb paa Fornuften aldeles ingen Vei kommer med dem, men at Angreb og Forsvar maa begyndes paa en ganske anden Maade end hiin, hvor man paa begge Sider indvikler sig i Misforstaaelser uden Ende.

Jeg tilstaaer, at det er et vigtigt Spørgsmaal — ikke just, om Fornuften er activ, thi dette er den sikkert, ligesom jo ogsaa Sandsen er activ, i det den opfatter — men hvorledes Fornuften opfatter de guddommelige Ting, hvilke man dog ikke vil forestille sig saaledes at støde paa Fornuften, som de udvortes Ting paa Sandse-Organerne. Men dette Spørgsmaals Besvarelse beroer paa de dybeste og vanskeligste metaphysiske Undersøgelser; dog kan Striden

mellem den saakaldte Rationalismus og Supranaturalismen vist ikke henstaae, indtil hine Undersøgelser ere bragte til Endelighed.

Jeg kan derfor ikke Andet end vedblive min Mening, at hvor det er nødvendigt at betegne, det Partie, der ingen Aabenbaring sensu strictiore antager, med et eget Navn, der bør man bruge Ordet Naturalister, som ingen Misforstaaelse foranlediger, og som er Ordet Supranaturalister modsat; hvilken Modsætning hverken i Lyd eller Mening findes i Ordet Rationalister. Vil man sige, at de selv kalde sig Rationalister, da kaldte de sig ogsaa engang Deister; dog har man i nyere Tider med Rette forladt denne Benævnelse. De kalde sig jo ogsaa Christne; ville vi derfor indrømme dem at være det?

Hvor det er nødvendigt at bruge saadanne Partiebenaævnelser, sagde jeg; thi jeg tilstaaer, at jeg er enig med Fogtmann i, at vi ikke skulle være for villige til at bruge disse Benævnelser, der saa ofte sammenfatte meget forskellige Ting, og saa ofte bruges som et Øgenavn, man gjerne vilde paahefte sin Fiende.

Saaledes forholder det sig ogsaa, efter min Mening, med Pantheismen. Jeg seer, at den har taget meget Overhaand, jeg bekæmper den af al min Magt, men jeg vil ugierne kalde Denne eller Hiin en Pantheist. Saaledes skønner jeg ikke rettere, end at Schleiermachers Lære i det Hele er pantheistisk; dog kiender jeg flere forstandige Mænd, f. Ex. Twesten, der ikke ansee Schl. for en Pantheist, og jeg kan ikke negte, at der forekomme mange Yttringer i hans Skrifter, som ikke ere pantheistiske. Maaskee er altsaa Feilen hos mig, maaskee feiler han, men kun i Udtryk, maaskee gjorde jeg ham Uret, dersom jeg søgte at paahefte ham hiint forhadte Navn. Hvad Schelling angaaer, da tør jeg forsikre, at hans Lære — i det mindste i dens bedre Fremstillinger — aldeles ikke er anderledes pantheistisk, end ogsaa Pauli Lære, at Gud ingensteds er langt fra os, thi i ham leve, røres og ere vi, vil synes pantheistisk

for Enhver, der forestiller sig vor Herre som en gammel Mand med Skieg, der sidder paa en Throne oppe i Skyerne.

Der er en anden Sect, som just nu opfordrer til alvorlig Modstand, og dette er Pietisternes, eller, som de efter deres nærværende Form vel egentlig maae hedde, Methodisternes. Det er i Sandhed sørgeligt at see, hvilken Indflydelse disse Mennesker vinde, hvor mangen ædel Spire de forkue i dens første Fremvæxt, hvor mange skumle Ansigter der nu tale om Aanden og Naaden, og det er dog egentlig Bredden af Afsindighed, hvortil de ere førte. Allerede i mange Aar har der i England været klaget over Methodisternes rænkefulde Herskesyge, og hvorledes de, som engang have ladet sig hilde af dem, ikke igien tør træde tilbage af Frygt for deres Forfølgelser. Nu organisere de sig mere og mere i mangehaande Samfund, og deres Agenter giennemstreife alle Lande, snart som Tiggermunke, og snart som Jesuiter, og søge allevegne at vække Tve- dragt, for allevegne at kunne beherske Samvittighederne. Det er vel maaskee for stærke Udtryk, jeg her har brugt, men Forskiellen mellem mange af de britiske Selskabers Agenter og Jesuiternes Missionærer er maaskee ikke saa stor. — Som et ringe Exempel paa disse Selskabers Herskesyge meddeler jeg korteligen Følgende. Det londonske Bibelselskab, som tilforn har havt en bedre og friere Aand, har nu ladet sig cujonere af Methodisterne, og begynder tildeels en aabenbar Krig med Bibelselskaberne paa Fastlandet. Det er kun Lidet, at de have negtet vort Bibelselskab al Hielp, dersom vi fremdeles ville lade Apokrypherne følge med, men de have nu ogsaa (ligesom Grundtvig) kastet deres Ugunst paa vor uskyldige reviderede Oversættelse af det N. T., hvilken de kalde depraved. De have til den Ende forskrevet sig fra Norge et Exemplar af, hvad de kalde, the original and standard version, og ere nu i Begreb med derefter at lade en dansk Bibel trykke.

Dette Uvæsen finder i alle Lande stedse mere Indgang i alle Stænder, fra de høieste til de laveste, og opfordrer sikkert enhver forstandig Regiering til Opmærksomhed, ligesom enhver ærlig Christen til Modstand mod det Hyklerie, enhver frisindet Mand til Modstand mod det Slaverie, som derved tilsigtes. Men saa overbeviist som jeg er herom, saa erkiender ieg dog, at der saavel iblandt dem, der tage dette methodistiske Partie, som iblandt dem, der lade sig leie til Agenter derfor, ere mange agtværdige, christelig-sindede Mænd, hvis Tænkemaade man maa lade al Ret vederfares, i det man ikke ganske kan billige deres Bestræbelser. Ogsaa erkiender jeg, at der selv paa denne Maade udstræes mangt Hvedekorn iblandt Klinten, og jeg haaber, at den ene Overdrivelse vil bøde paa den anden, saa den christelige Sandhed vil gaae altid klarere frem mellem de forskiellige Vildfarelser. Og derfor ville vi ikke til nogen af Siderne slaae til med altfor skarpe Sværd, men bede Høstens Herre, at han udsender gode Arbeider i sin Høst.

Der vare flere Ting, især det saakaldte apostoliske Symbolum, hvorom jeg vel havde Lyst til at fremsætte min uforgribelige Mening til Deres venskabelige Bedømmelse. Men Tiden nøder mig til at slutte, og tillader mig neppe at giennemlæse, hvad jeg har skrevet. Breve ere ikke Afhandlinger, men skrivtlige Samtaler, og Samtaler ere igjen kun udtalle Tanker, af hvilke Ingen strax kan forlange Modenhed; Meddelelsen vilde snart standse, eller tabe sit Liv, naar en Ven ikke turde meddele sin Ven ogsaa de endnu ikke fuldkomment uddannede Tanker. Tag altsaa, min Ven! tiltakke med Det, ieg saaledes kan byde.

Jeg sender herved paa Deres Forlangende den 3die Deel af Eschenmaiers Religionsphilosophie. Andet har jeg dennegang ikke at sende, thi Knapps Vorlesungen vil jeg ikke saa snart kunne undvære, og af Möhlers Athanasius er den anden Deel udkommen, saa den første skal til Bogbinderen som Prøvebind. De Wettes Vorlesungen

über die Religion er en saa slet Bog, at det ikke lønner Umagen at sende den.

Stedse Deres hengivne
J. P. Mynster.

14.

Kbhavn d. 11te Marts 1825.

Min gode og kiere Ven!

Længere, end jeg vel egentlig skulde, har jeg opsat at besvare Deres sidste venskabelige Skrivelser; men — Retfærdiggjørelserne eller Undskyldningerne kan De vel selv føie til. Jeg haaber, efter hvad jeg senest har hørt fra og om Lydersløv, at De alle nu ere i Velbefindende; saaledes ere vi, Gudskeelov, ogsaa i vort Huus.

I den theologiske Literatur ere her nu vel saa heftige Krige, som i den philosophiske. Det vil være Dem bekiendt, hvilket Optog der var med den fameuse Thisted paa Hornemans Forelæsninger, og hvad nogle Studenter i denne Anledning gave i Trykken — hvilket de gierne kunde have ladet blive. Dette Studenternes Skrivt havde imidlertid en rivende Afsætning blandt Borgerfolk, da man troede, det var en Prædiken, som Thisted havde holdt i Regentskirken. Nu har Th. forfattet et Skrivt imod Horneman, som skal være af den Beskaffenhed, at, hvis det udkommer, skal enten H. maatte vige fra sit Embede, eller Th. dømmes paa sine 3 Mark, i det denne beskylder Hiin for at være en Gudsbespotter og en Ungdommens Forfører. Uheldigviis har man nu opdaget, at Thisted engang, i Anledning af en Vise, er i Jylland (af Hornemans Søn, dengang Byfoged i Ebeltoft) dømt for Overtrædelse af Trykkefrihedsloven, og saaledes skal hans Skrivt først passere Censuren. Denne har nu rigtignok kun det Hverv at paasee, at der Intet kommer ud fra saadanne Personer imod Regieringen; imidlertid er dette saa grovt, at man hæsiterer, om ikke Censuren kan være beføiet til at undertrykke det. Man kunde jo vel ønske H. al — rigelig

fortient — literarisk Tugtelse, men dette Anfald paa en gammel Mand, og som nu fremkommer af personlig Hevn-gierrighed, har endog den skadelige Virkning, at det forstærker Hornemans Partie. Rudelbach er ogsaa nu meget ivrig. De har maaskee seet hans Subscriptionsplan paa Oversættelsen af Apol. conf. Aug., hvori han synes gjerne at ville paabyrde os flere symboliske Bøger, endog Formula Concordiæ, uagtet vi alle med Grund have priist vor Kirke lykkelig, at den er bunden til saa faa Menneske-Ord som mueligt. Det nye theologiske Maanedsskrift har lovet at giennemgaae vort Fædrelands theologiske Litteratur for hele dette Aarhundrede, saa vi alle kunne vente at faae vor Bekomst. P. E. Müller var ifærd med at udgive en Lærebog i Dogmatiken, men jeg formoder næsten, at han maa lade det beroe, til Gemytterne ere blevne lidt roligere. Mig afficerer dette kun lidet personlig, da jeg for Fremtiden agter, som hidtil, at gaae min Vei, ubekymret om alt Skraal; men hos de Ubefæstede frygter jeg, at dette, som alle Overdrivelser og alt illiberalt Væsen, let kunde frembringe en ugunstig Virkning.

Jeg har formodentlig meddeelt Dem, at jeg er ifærd med en Samling af mine forskellige Afhandlinger, som jeg agter at udgive paa Tydsk under Titel: Kleine theologische Schriften. Samlingen bliver omtrent 30 Ark; de 15 ere allerede trykte, og det Hele er næsten færdigt fra min Haand. Hvad jeg derefter tager fat paa, derom er jeg endnu meget uvis. Har De ikke Noget for?

Ventelig har De nu læst min seneste Recension over Howitz. Jeg negter ikke, at den er temmelig haard, men hans Skrift er ogsaa i en høi Grad uforskammet. (Jeg kunde vel nu undvære det paa en kort Tiid, men da jeg dog snart vil behøve det igjen, og da De mueligen nu har læst det, saa sender jeg det ikke. Ønsker De det, skal det gjerne være til Tieneste, naar jeg maa bede derom snart igjen). Howitz skal have for, i et nyt Skrift at svare Ørsted og mig, men have opsat det, for ikke at være for

hidsig. Uagtet denne priselige Fremfærd tvivler jeg dog ikke om, at det jo bliver tilstrækkelig grovt og tilstrækkelig dumt. Dersom det nogenledes gaaer an, saa svarer jeg nu ikke mere; dog kan jeg ingen Beslutning tage derom, førend jeg seer corpus delicti.

Jeg lader hermed følge nogle nyere Skrifter. Det deriblandt, der har interesseret mig mest, er Bockshammer über Offenbarung u. Theologie. Forfatteren er desværre nu død; han maa have været en vakker Mand, og har ogsaa skrevet et lidet Skrivt om den menneskelige Frihed, som vel maaskee ikke er ganske philosophisk fyldestgørende, men dog meget interessant.

Politiedirecteur Kierulf reiser til Foraaret paa nogle Maaneder til Berlin, Wien og flere Steder for at lære dem Kunsten af. Hans Plads i Cancelliet skal — siger man — imidlertid Høiesterets-Assessor Lange indtage.

Til det ledige Sognekald paa Christianshavn nævnes en stor Mængde Ansøgere; hvo der faaer det, veed naturligviis Ingen. — At Monrad i Mehren er død, veed De sikkert. Betz i Grevinge er entlediget; saa at der nu ere mange af de større Kald ledige. Til Magleby paa Møen, kommer, som man med Rimelighed formoder, Frøichen, som er Lærer hos Prinds Christians Søn. Dog vilde han først kunne tiltræde om et Aar. Det er en saare brav Mand, og forlovet med en meget vakker Pige, en Datter af Gartner Petersen paa Frederiksberg.

Min venskabelige Hilsen til Deres gode Kone. Stedse

Deres hengivne Ven

J. P. Mynster.

15.

Kbh. d. 4de Julii 1825.

Næst megen Tak for Deres Skrivelse lader jeg herved i al Hast følge Lessings Erziehung des Menschengeschlechts; men deri findes Intet om den H. Aand, og jeg veed intet andet Sted hos Lessing, hvor han taler derom (hans theol.

Nachlass har jeg ikke). Deres Anskuelse forekommer mig i det Hele rigtig, men i Henseende til den tredie Person i Guddommen ikke ganske indlysende; men samme Mangel finder jeg just her ved alle andre ældre og yngre mig bekiendte Theorier. Vi kunne — efter mit Skiønnende — overbevise os om, at der maa være en vis Fleeerhed i Guddommen, saavist som Gud er en levende, personlig, sig bevidst Gud. Men at denne Fleeerhed er en Trehed, kunne vi vel bevise, saavel af Skrivten, som af den i den hele Natur indprentede Treklang, men det har ikke lykkedes mig at demonstrere Treheden af Guddommens Væsen. Schleiermachers Theorie er dog nok Sabellianisme, som overalt Schl. ikke gjør meget af Personligheden enten hos Gud eller Mennesker. Dog er det i denne, at Kierlighedens Mysterium er grundet.

Et Hefte af Bengels Archiv, hvori blandt Andet temmelig træffende Bemærkninger over Olshausens tiefern Schriftsinn, lader jeg medfølge.

Priorinden er bleven opereret, men har efter Operationen faaet meget heftige Brækninger, som undertiden indtræde, men da ogsaa undertiden gjøre Operationen frugtesløs. I Dag er hun dog bedre, saa man endnu har godt Haab.

Om en 14 Dages Tid haaber jeg at tiltræde min Udenlandsreise. Lev imidlertid saa vel med alle Deres, som jeg af Hiertet ønsker det.

Hilsen og Venskab!

J. P. Mynster.

16.

Kbh. d. 24de Oct. 1825.

Kiere Ven!

Jeg havde haabet at see Dem herinde i Anledning af den Bryllupsstads, hvori vi have levet, og tildeels derfor har jeg saa utilbørlig længe opsat at besvare Deres sidste Brev. Da De imidlertid har ladet det blive ved at sende

os Deres Døttre, (hvorfor jeg ellers takker Dem; det er et Par vakkre Piger, hvis nærmere Bekiendtskab det glæder mig ved denne Leilighed at have gjort) saa maa jeg gribe til Pennen, hvilket jeg maa gjøre saa ofte, og i saa mange Anledninger, at jeg sielden kommer til at skrive til mine Venner.

Jeg sender Dem nu herved en ny Prædiken, som jeg har holdt i Anledning af de ulykkelige Stridigheder, der sønderlide vor Kirke. Saa lidet jeg er tilfredsstillet ved Prof. Clausens tykke Bog, saa er der dog sikkert Intet i den, der kunde retfærdiggjøre saa uhyre Beskyldninger, som de, hvormed Grundtvig er traadt frem, og overalt var der vist ikke Anledning til at udraabe en Mand, der har talet til Lærde og Skrivtkloge, blandt Skrædere og Skomagere. (Jeg nævner disse, fordi en Skomager Aborre, der er en af Hovedstadens mange nidkiere Haandværksfolk, skal have sagt: »men dersom nu Grundtvig taber sin Sag for Retten, kan han saa ikke appellere til Paven«?). Grundtvig indgav for nylig en Ansøgning til Kongen, med den Overskrift: »Den res. Capellan Gr. klager allerunderdanigst over, at han hindres i sin Embedsførelse derved, at Dr. og Prof. Clausen har anlagt en Injurie-Proces imod ham, og anholder om, at denne Sag ved et Kongebud maatte bortfalde«. Han forklarer deri, at han har aflagt Eed paa at ville modsætte sig falske og fanatiske Lærdomme. Deri hindres han ved det, at der anlægges Injurie-Proces imod ham; og han kan jo dog umuelig saaledes beregne sine Ord, at der Intet i juridisk Henseende var at sige paa dem. Det vilde smerte ham meget, om han under Kongens livsalige Regimente skulde komme til at lide som en Misdæder. Dersom det gaaer saaledes til, da maatte Jesu sande Venner træde ud af det større Selskab og danne et mindre for sig (hvori de da formodentlig skulde have Lov til at skielde hverandre ud, saa meget som de vilde) o. s. v. Naturligviis svarede Cancelliet, at der ikke kunde tages Hensyn paa denne Ansøgning. — De Herrer ere ellers

om sig. Hornsyld er i disse Dage ankommen, for at etablere sig her. Strax indbøde Grundtvig og Hornsyld [o: Rudelbach] ham til en Conference, fordi de haabede at faae ham paa deres Partie. Men det vil ikke lykkes.

Jeg fik just nu et Brev fra Fogtmann i Sorøe, hvori han siger, at dersom han skulde skrive om disse Begivenheder, da vilde det være over den Text: omvender Eder, thi Himmeriges Rige er nær. Thi nær, siger han, er Himmeriget kommet dem, men de maae først omvende sig, inden det kan blive dem til Deel.

Af geistlige Ting har jeg ellers kun at mælde, at Ribe Bispestol formodentlig i disse Dage bliver bortgivet. De veed formodentlig, at De ogsaa staaer paa Forestillingen — foruden Amtsprovst Mønster, Øllgaard, Paludan-Müller og Stiftprovst Kofod. De ønsker vel neppe denne Forflyttelse — i det mindste lod min Guddatter Severine slet ikke til at have nogen Lyst at komme til denne By for Ænder og Gæs, som Helfried sagde — og ventelig bliver Bispestolen Mønster til Deel. Dog har Kofod søgt Permission for at komme herover; men man mener, at han kommer for silde.

Med megen Tak for Laanet sender jeg Tholuks Blüthen-sammlung tilbage. Den indeholder meget Interessant, men Begrebet af det Mystiske og dettes forskellige Arter er neppe skarpt nok opfattet. Jeg sender hermed en anden Bog af Tholuk: die Lehre von der Sünde etc. Skiøndt den ikke ganske tilfredsstillter mig, har den dog meget Smukt og Godt, og er skreven i en ganske anden Tone, end vore Zeloters. Men den er for rhetorisk — som han ogsaa selv klager i Fortalen — og den unge Mand skriver for Meget.

Foruden et Hefte af Bengels Archiv lader jeg endnu følge et lidet Skrivt af Autenrieth: über den Menschen. Forfatteren er en vakker Mand, og meddeler interessante Bemærkninger; men hvor fattig er dog et Menneskes Religion, som hjælper sig uden Aabenbaringen!

Det forekommer mig, som om jeg saae hos Dem Neanders Geist des Tertullians. Dersom De ikke har læst den, skal jeg sende den næste Gang. Det er en smuk Bog.

Om min holsteenske Reise har jeg vel neppe meddeelt Dem Noget. Det interessanteste Bekiendtskab, jeg gjorde, var det med Harms. Han er en meget dannet, bliid, behagelig Mand, meget forskiellig fra den Forestilling, man skulde danne sig om ham af hans Skrivter. Vi bleve meget gode Venner i den lille Times Tid, vi taledede sammen, og jeg har siden havt et vakkert Brev fra ham.

Men det er langt ud paa Natten, og jeg maae slutte. Lev med alle Deres lykkelig og vel, og erindre stedse

Deres hengivne

J. P. Mynster.

17.

Kbhavn d. 22de Novbr. 1825.

Kiere Ven!

Deres sidste venskabelige Skrivelse har jeg just modtaget, og skiøndt jeg ikke nu har Tiid til at svare saa omstændeligt, som jeg ønskede, saa vil jeg dog heller ikke lade Deres Bud drage bort ganske uden Svar.

For Meddelelsen af Deres seneste Skrivt takker jeg Dem, men jeg haaber ogsaa, at De tillader, at jeg med al venskabelig Frimodighed yttrer mig desangaaende.

Jeg erkiender, at Clausens Bog næsten heelt igiennem vækker til Opposition, og det vilde været mig kiert, dersom han havde fundet, endog noget ydmygende, videnskabelig Opposition, eller endog Tugtelse. Derimod har det været mig meget ukiert, at han, der alene havde talet som Videnskabsmand til Videnskabsmænd, er strax bleven ligesom indstevnet for Mængden, der ikke veed, og ikke engang kan faae at vide, om man gjør ham Uret, eller ikke. Og efterat han er bleven nødsaget til at føre en Proces, der kan vare meget over Aar og Dag, og der ikke gielder Mindre, end Embeds Fortabelse, dersom han ikke

erholde Mortification paa de mod ham fremsatte Beskyldninger, og efterat han er bleven Gienstand for alle Samtaler, selv i Urteboder og Kieldere, som en Christendommens Fornegter, saa forekommer det mig, som om dette var Mere end nok. I Særdeleshed tilstaaer jeg, at jeg ugierne ønsker, at man skal nævne Deres — nu ogsaa Hornsylds — agtede Navn mellem Menneskers, som ingen Agtelse har, og som ingen fortiener.

Jeg erkender fremdeles, at Clausens Ytringer om Luther ofte ere i høi Grad indecente; dog gjør De ham Uret, naar De antager, at han har kaldt Luther en ugudelig Hedning; thi skøndt dette vel kan udledes af hans Ord, saa er det dog ingenlunde hans Mening, men kun, at man af de anførte Udtryk af Luther, ikke lærer at kiende hans Modstanderes, men vel hans egen heftige Charakter.

Fremdeles gjør man Clausen jun. Uret, naar man paa ham overfører Alt, hvad der maaskee kunde gielde om senior. Det er langt fra, at Prof. Cl. er en blot Rationalist; hans Lære er meget usammenhængende, men han antager virkelig en Aabenbaring, et Guds Ord, som er over Menneskers, skøndt han ofte handler dermed, som om man kunde kalfatre det og beskære det saa meget, man vil. Uden Tvivl antager han endog Jesu overnaturlige og usyndige Undfangelse, ligesom dette er den Hængsel, hvorum Schleiermachers dogmatiske System — til hvilket Cl. bekiender sig — dreier sig.

Selv i mange Steder af Cl. Bog, der nu ere bleven meest berygtede, indeholder, blandt mange utilbørlige Overdrivelser, ogsaa meget Sandt. Jeg vilde ikke sige, som han, at Guds Ord ofte tier, hvor jeg helst vilde lytte; derimod siger jeg, og jeg tænker, enhver oprigtig Christen vil sige det [med] mig, at jeg ofte, i min Siels alvorligste Kamp, har erfaret, at det tier, eller svarer mig dunkelt, hvor jeg saa gjerne vilde lytte; og der ere mange guddommelige og menneskelige Ting, mange Ting, som angaaer baade Tid og Evighed, hvor min Siel har tørstet efter en Aaben-

baring, og hvor Aabenbaringen enten tier, eller svarer mig dunkelt, eller svarer mig saaledes, at jeg først har seet Klarhed, efterat jeg Aar igiennem havde veltet Steder, der syntes at stride mod hinanden, i mit Hierte. Naar jeg nu spørger: hvorfor er dette saa? hvorfor taler Gud i sit Ord ikke saaledes, at der i enhver Sag ingen Tvivl kunde blive tilbage for den redelige Hører? hvorfor ere der Sandheder, til hvis klare Udvikling af Guds Ord der her behøvedes Aarhundrede, og andre, som endnu ikke ere udviklede i den Klarhed, vi alle ønskede? da veed jeg paa dette Spørgsmaal kun to Svar. Det ene giver den katholske Kirke, nemlig: Guds Ord er ikke den hele Aabenbaring, men Gud aabenbarer sig endnu ved Kirkens Udsagn, ved dens autentiske Forklaring, og ved dens officielle Tillæg til det skrevne Ord. Da nu dette Svar er en Fiction, blottet for Beviis af Guds Ord og af Historien, saa har jeg kun eet Svar, men som ogsaa for mig er tilstrækkeligt, nemlig dette: Gud har i sit Ord ikke villet give os et dogmatisk System, afsluttet eengang for alle, saa at nu al Fornuft og Forstand ingen Anvendelse fandt mere i Henseende til den høiere Sandhed; men den evige Fornuft taler i den hellige Skrivt til Menneskets Fornuft — ogsaa et Afbillede af Guddommen, men nu, ikke blot et svagt, men et forvirret og forstyrret Billede — og vækker og leder den, og skienker den et Lys, som den aldrig kunde skienke sig selv, men som den heller ikke kunde modtage, dersom den ikke i sit Inderste var af samme Væsen, som den evige Fornuft, der har og der er Sandheden. Guds Ord vækker Menneskets Tørst efter Sandhed, lader ham aldrig vansmægte, men stiller Tørsten heller ikke saaledes, at der ingen videre Forsken skulde behøves. Saaledes overlader den vise Opdrager aldrig Barnet ganske til sig selv, men siger det heller ikke Alt, hvad han saa let kunde sige det; derimod siger han: du skal selv forske og stræbe, kun derved bliver Alt, hvad jeg vil lede dig til, virkelig din Eiendom, kun derved bliver Sandheden dig kier og

klar og levende — derfor altid fremad, kun, under min Veiledelse, ydmyg og redelig, men utrættet. Saaledes taler Gud ogsaa til hvert enkelt Menneske, og til den hele Menneskeslægt; og derfor troer jeg ogsaa, at de tre Aarhundreder, der ere hengangne siden Luthers Tiid, ikke have skullet være, og ikke have været uden Frugt.

Deres Skrivt, kiere Ven! er affattet med Indsigt og Grundighed, men jeg savner undertiden bestemt Antydning om, hvor De afviger fra Luthers — om ikke Mening, saa dog hans Ytringer. Jeg tænker herved i Særdeleshed paa Luthers, af Dem anførte heftige Ytringer, hvorved han vil ophæve den anden Tavle af Loven, imedens han følger den første, ophæve eller tilsidesætte Kierligheden, medens han kæmper for Troen. Han meente det sikkert ikke saaledes, som han mangen Gang sagde det, De sikkert endnu mindre — thi derefter lod ethvert Kietterbaal sig retfærdiggjøre. Efter min Overbeviisning skulle alle Bud altid følges, de smelte sammen i det ene gudbehagelige Sindelag, og derfor kan det gielde, at hvo der støder an i eet Bud, er skyldig i dem alle.

Der var saa Meget at sige pro og contra om alle disse Materier, at jeg aldrig blev færdig, dersom jeg skulde sige Alt, hvad der ligger mæt paa Hierte. Tillad mig endnu kun een Indvending. De siger, at De antager den hellige Skrivt efter Kirkens historiske Vidnesbyrd. Dette siger Grundtvig ogsaa. Men, hvorpaa kiender jeg da Kirken, den sande christelige Kirke fra de falske Kirker og deres falske Vidnesbyrd? Ved Fornuften? ved min blotte Fornuft, uden Veiledning, uden Vægtskaal, thi denne har jeg ikke, naar jeg ikke først har Christi Ord, hvorefter, saavidt jeg skiønner, det alene kan bedømmes, om en Kirke er christelig, som den udgiver sig for. Jeg for min Deel antager den hellige Skrivt først og fremmest efter hvad de Ældre kaldte Guds Aands Vidnesbyrd i min Aand; naar jeg drikker af en Kilde, og jeg føler mit hele Væsen vederqvæget, da behøver jeg intet Vidnesbyrd om, at der er en Kilde, at

den er reen og lædskende. Men forsaavidt jeg behøver Vidnesbyrd, for at afvise enten mine egne Tvivl i kolde, vanhellige Timer, eller Andres Indvendinger, da henter jeg disse udvortes Vidnesbyrd, vel af Historien, men ikke af Kirken, thi de forskiellige Kirker veed jeg ikke at skielne, før jeg allerede har det, hvorefter Kirken skal dømmes, men som Kirken ikke skal dømme, nemlig Guds Ord; og et Vidnesbyrd fra Celsus, Porphyrius eller hvilkensomhelst Kietter, Vantro, Ugudelig fra hine Tider er mig i denne Henseende, nemlig for at finde de udvortes Beviser for de hellige Skrivters Authentie, ligesaa vigtigt, ja maaskee fuldt saa vigtigt, som fra den mest rettroende Kirkefader. Grundtvig begyndte i denne Striid med at sætte Kirken over Bibelen; allerede har han (see theol. Maanedsskrift for November S. 161) giort det uhyre Skridt at give Psalmer og Katechismus Forrangen for Bibelen, og at kaste Bibelen hen imellem allehaande Skrimmelskrammel af Bogstaver; og hvo veed, hvorhen den fremfusende, i Bund og Grund uredelige Mand endnu kan komme. Jeg veed, min ærede og elskede Ven! at De vil læse dette Sted med den samme Fortørnelse, som jeg; men hvorfor vil De da i en saaledes begyndt og saaledes ført Striid kun synes at være mod den ene Part? — Jeg bekiender for Gud og Mennesker, at jeg er mod dem begge. —

Tilgiv mig nu, kiere Ven! min frimodige Tale, eller modtag den med det samme venlige Sind, hvormed den her er nedskrevet — meget ufuldstændig, men saaledes, som Tiid og Omstændigheder tillod det. De vil ogsaa deri finde noget Svar angaaende min Mening om Fornuftens Forhold til Aabenbaringen. Et fyldestgiørende Skrivt desangaaende kiender jeg ikke, men jeg læser ogsaa kun Lidet om denne Materie, hvori jeg troer at være paa det Rene med mig selv.

Det er — til al Lykke — en falsk Efterretning, at der skulde være nedsat en Commission i Anledning af den Grundtvigske Sag. Den gaer sin Gang for Retterne, og

vil uden Tvivl gaae der, uagtet Gr., som bruger alle Procuratorkunster for at forhale Sagen, skal ville procedere til Afviisning. Efter min Formening er det ogsaa det Bedste, at Alt her gaaer den sædvanlige Gang. Det gielder nemlig ikke det Spørgsmaal, som ingen Ret og ingen Commission kan afgjøre, om Gr. eller Cl. Lære er christelig Sandhed, men kun om Gr. har havt lovlig Ret til at beskyldte Cl. for at stille sig i Spidsen for Guds Ords Foragtere i Landet. Efter Loven skulle Superintendenterne, naar de anklages for falsk Lære, dømmes af Høiesteret, altsaa vel og en Professor extraordinarius.

De veed formodentlig nu, at Stiftsprovst Kofod i Ribe er bleven Biskop —!!!

Det Hefte af Bengels Archiv, som jeg sidst glemte, vedlægger jeg nu, i det jeg i største Hast maa slutte.

Stedse Deres hengivne
J. P. Mynster.

18.

Kbhavn d. 14de Decbr. 1825.

Kiere Ven!

Med sand Glæde har jeg modtaget, og med sand Agtelse har jeg læst Deres sidste Brev. Jeg ærer — og ikke fra i Dag eller i Gaar, Deres redelige Sandhedskierlighed og Deres grundige theologiske Indsigt; og naar jeg har tilladt mig nogle Indvendinger mod Deres sidste Skrivt, saa er det kun Meninger, som jeg underkaster Deres Om-dømme, men som jeg saa meget mindre kan ansee for ufeilbare, som jeg bekiender, at om jeg end er sine studio — thi jeg kan vist ikke falde paa at antage mig det Clausenske Partie, uden forsaavidt, at man ogsaa kan gjøre en Skielm Uret — saa er jeg ikke ganske sine ira, da virkelig Grundtvigs og Rudelbachs Fremgangsmaade er mig imod i inderste Hierte. Derfor kiere Ven! hverken kan eller vil jeg modtage Deres saa kierlige og tillidsfulde Tilbud, at være den endelige Dommer i Henseende til

Udgivelsen af Deres Skrivt om Treenigheden; men jeg skylder Dem uden Forbeholdenhed at sige mine Tanker derom; hvilket jeg ogsaa siden skal gjøre, men først Eet og Andet om de Materier, hvorom Deres og mit sidste Brev handle.

Jeg tilstaaer, at det fattes mig aldeles paa Lyst til saaledes at studere Cl. Bog og sætte mig ind i hans Tankegang, at jeg kunde sige, hvad der er hans Lære; og jeg tvivler ogsaa meget om, at dette vilde lykkes mig med en Bog, hvor saa Meget er sat paa Skruer, og hvor saa ofte een Side modsiger den anden. Men just fordi dette er saa, synes det mig ikke ganske rigtigt, naar man udelukkende holder sig til det i Bogen, der strider mod Troen, og forbigaaer, hvad der stemmer overeens med den. Og Meget af dette Sidste er upaatvivlelig Cl. oprigtige Mening. Naar saaledes Cl. lærer og antager, at den Samling af hellige Skrifter, som udgør vor Bibel, saaledes ved Guds Forsyns særdeles Foranstaltning er bestemt til at have den høieste Autoritet i Troessager, at hvis vi endog med Vished kunde erholde Kundskab om Udsagn af Jesus, som ikke findes i Skrivten, da kunde disse ikke ganske staae ved Siden af dem, der ere os bevarede i den h. Skrivt, saa kan denne Paastand være underlig og ubevislig, men den viser dog upaatvivlelig Ærbødighed for den h. Skrivt, og jeg begriber ikke, hvorledes Grundtvig kan beskyldte en Mand, der lærer dette, for at stille sig i Spidsen for Guds Ords Foragtere i Landet. Naar De taler om de modstridende Sætninger, der »inden en vis Grændse« — som han strax efter udtrykkelig føier til — skulle kunne lade sig udlede af den h. Skrivt, da er det neppe hans Mening, at disse Modsætninger ligegodt kunne lade sig optage i den christelige Troeslære, men kun, at den christelige Troeslære ikke kan komme istand, med mindre man bruger Fornuften ved at begrunde, sammenligne og udvikle Skrivtens Lærdomme, og at, da denne Bygning først langsomt opføres, saa tillader den protestantiske Kirke

Frihed i Læren, forsaavidt denne dog har Noget i den h. Skrivt at holde sig til. I Bestemmelsen af denne Frihed gaaer han vistnok for vidt, men dog ikke saa vidt, som hans Modstandere antage, og han selv mener sikkert i sit System at kunne forlige, hvad der synes modstridende.

Cætera desunt¹).

19.

Kbhavn d. 24de Jan. 1826.

Min kiere Ven!

Jeg har i Gaar og i Dag alvorligen havt isinde at besvare Deres sidste venskabelige Skrivelse, da just Deres Bud kommer, og derved opfordrer mig til at giøre Alvor deraf, og endnu i Aften at henvende et Par Ord til Dem. Aarsagen, hvorfor dette hidtil ikke er skeet, er fornemmeligen den, at jeg Intet har havt at mælde om Lillehedinge, og ventet paa at faae Noget at vide. Nu erfarer jeg for at Par Timer siden, at Biørnsen er kaldet til Kongsted; videre kan jeg tilføie — men dette bliver for det Første mellem os — at Lillehedinge bliver den Leth tilbudet, som var i Huset hos Grev Moltke, og nu er ordineret Katechet i Weile. Vil han have det, saa faaer han det, og dette synes ogsaa ganske billigt. Men da han er ugift, sygelig, hypochonder, saa er det et Spørgsmaal, eller maaskee det Sandsynligste, at han afslaaer Tilbuddet. I saa Fald ville, saavidt jeg har kunnet mærke, Vilh. Thaning og Nyholm være de nærmeste Concurrenter, og da Thaning er ældst Præst, vil han uden Tvivl blive Seierherren. Thanings Kald er paa Knuthenborg, og altsaa har Gr. K., som Bestyrer af Grevskabet, jus proponendi. Men Kaldet skal være maadeligt, det er paa Lolland, og da Deres Søn, saavidt jeg veed, finder sig ret vel i sin Stilling, og Intet har at haste efter, saa veed jeg ikke, om han just skulde gribe denne Leilighed — som ikke just synes saa meget

¹) Se nedenfor S. 493.

indbydende — og ikke hellere vente, til noget Bedre kunde tilbyde sig. Men saafremt Deres Søn vil søge det, da er det uden Tvivl nødvendigt, at han nu absolverer absolvenda. Beslutter han sig dertil, da hav den Godhed at lade mig det vide, for at jeg atter kan tale med Gr. M. derom, skjøndt jeg ikke veed, hvad jeg kan udrette, da det forekom mig ved den forrige Samtale desangaaende, som om M. — hvorvel han Intet udtrykkelig sagde derom — i Grunden meente, at Deres Søn vel kunde endnu blive noget hos hans Svoger, og som om han maaskee denne Gang hellere vilde hielpe paa en Anden, f. Ex. Gottlieb Schönheyder, hvis Alder havde rørt ham. Men alt dette sub rosa.

De har venskabeligen forlangt Meddelelsen af den Begyndelse til et Brev, som jeg omtalte. Da jeg endnu imellem mine Papirer finder det eneste Blad, som var blevet beskrevet, saa vedlægger jeg dette, skjøndt det næsten Intet indeholder af hvad jeg vilde sige, og jeg deri næsten kun fremtræder som paa en vis Maade advocatus Diaboli. Det Vigtigste af hvad jeg -fremdeles havde isinde at yttre, har jeg mundtlig omtalt. Nu føler jeg ingen Drivt til paa nærværende Tiid igjen at optage Traaden. Man hører næsten Intet mere om Striden, og af Dagbladene er det, saavidt mig bekiendt, endnu kun Telegraphen, der tygger Drøv derpaa. (Dette Blad annoncerer f. Ex. i Avisen blandt Indholdet af et Nummer: om Mynsters og Michelsens Prædikener. Men paa det Sted findes kun: »disse Prædikener har jeg ikke læst, og kan altsaa ingen Mening have derom«!!!). Det theologiske Maanedsskrift synes at gaae i Langdrag, og jeg længes ikke efter Fortsættelsen. Rudelbachs aandelige Feldtraab har De vel læst. Det er et Styverfængerie, og det vilde være mig meget let at afbevise Beskyldningerne mod mig, dersom jeg gad have mere med de Mennesker at bestille, end jeg nødes til. — At Deres Skrivt i det Hele er blevet optaget med den Agtelse, dets Forfatter fortjener, har meget glædet mig.

Nogle Blade have vel gjort Mine til Angreb, men det er ogsaa blevet derved. At Dr. Baden har været i høi Grad galant i sine Yttringer derover i Østs Archiv, er vistnok pudseerligt; men da han er et af de ondskabsfuldeste Mennesker (som han atter i disse Dage har viist ved et Anfald paa J. Møller, i Anledning af hans Ægteskab med en ung Kone, hvilket Angreb hører til det Nederdrægtigste, jeg nogensinde har læst), saa er det dog godt at slippe saaledes fra det med ham.

Men skøndt nu Stridens Heftighed har lagt sig, som vel er, saa glæder jeg mig dog ved at vide, at den har havt mangan god Følge til at vække Eftertanke hos alle Partier. At den nærværende øieblikkelige Ro kun er en Vaabenstilstand, veed jeg meget vel; nye Udbrud ville og skulle komme, men jeg frygter dem ikke, thi hvor Aanden ytrer sig — som nu i den danske Kirke, der maa der ogsaa være Striid, og vor Kirkes Stilling forekommer mig i det Hele saa fri og saa meget lovende, at jeg vistnok er meget langt fra at finde, at den har »Trængselsdage«.

Jeg sender herved: Olshausen über die biblische Schriftauslegung. Den er meget svævende, uden bestemte Omrids, som overalt hans allegoriske Fortolkningsprincip ikke lader sig holde. Vistnok gieldte, hvad der med al Rette kaldes Prophetie, ofte det Nærmeste, det, der allerede var ligefor Øinene; men de bestemte Forjættelser vare givne, og den prophetiske Aand havde giennemtrængt Israel; denne udtalte sig ofte saaledes over det Enkelte, som just var tilstede, at dette ikke kunde bære det, men at Talens Betydning først kunde opfyldes i alle Forjættelsers Gienstand. — Jeg sender ogsaa Köppens Philosophie des Christenthums — ikke for Bogens Skyld i det Hele, thi den er kun tynd, men fordi der i Slutningen af Afsnittet om Christus og i Anmærkningerne dertil forekomme Noget om Treenigheden, som kunde interessere dem.

Lev vel, kiere Ven! Min Hilsen til alle Deres.

Deres hengivne J. P. Mynster.

20.

D. 21de Mai 1826.

Kiære Ven!

De hører endelig engang igien lidt fra mig. Jeg er uophørlig saa sysselsat med mange og heterogene Gienstande, at jeg har Vanskelighed med at faae et privat Brev istand.

Jeg sender herved a) tillaans: Stäudlin über die Ehe. Den gode Mand gjør sig efterhaanden sine mange Bøger vel lette, thi det er dog nu blot en farrago, men uden historisk Orden og Kritik; saa at Samlingen vel kan være brugbar, men trænger stærkt til at digereres. b) som en ringe Foræring α) et lidet Skrivt af mig om Identitet, som ikke er meget interessant, men dog maaskee kan være nyttigt som en Anmodning til Vedkommende, at tænke ved hvad de sige. β) Olshausen über biblische Schriftauslegung. Da Skrivtet behagede Dem noget, og Forfatteren har sendt mig et Exemplar foruden det, jeg allerede havde, saa tillad, at jeg offererer det. γ) 2 Dissertationer — af de øvrige har jeg endnu intet Exemplar tilovers.

Fogtmanns Dissertation er grundig og christelig. Mange enkelte Beviser have maaskee ikke tilstrækkelig Beviiskraft, men i det Hele har han fyldestgiort, hvad han havde paataget sig; og han skriver et Latin; som man sielden seer Mage til. Det smager ganske efter Kiernen, og er virkelig delicat at læse.

Faber bedømmer De sikkert for strengt. Jeg skønner ikke rettere, end at han er en agtværdig og sandhedskierlig Mand, hvis Anskuelse mere og mere uddanner sig christelig; hvorfor man, som mig synes, hellere skulde optage ham venlig, end forstøde ham. Quilibet præsumitur bonus, donec contrarium probatur. Men han skriver noget forskrækkeligt Latin, saa det vil være svært at komme igiennem hans Dissertation. — De øvrige Dissertationer har jeg endnu ikke rigtig seet paa.

Det er Dem da sikkert bekendt, at det omsider, efter mange Aars ufortrødne Bestræbelser, synes at lykkes Grundtvig at blive forrykt. Imidlertid gjør hans halvgale Skridt formodentlig mere Opsigt i Landet, end i Hovedstaden; thi her synes man allerede næsten at have glemt ham over Prindsers og Prindsesser, Illuminationer og Dissertationer, forventende Decorationer og Titler m. v. Jeg kan ikke noksom sige, hvor mæt og træt jeg er af ham, Rudelbach, Lindberg, Holm, Egge — saavel som af de Modsatte, og Alt, hvad der vil danne Partie. — Dog, man faaer at lade Klinten groe mellem Hveden, indtil Herren sondrer det Rette fra det Urette. Han alene kan det tilbørligen.

Af Biskop Tetens have vi faaet en Lovtale over Anscharius, der intet Ondt synes at indeholde, men er affattet i saa forskruede Constructioner, at man neppe kan holde ud at læse den.

Der er bragt i Forslag, at Kbhavns Ministerium skulde samlet udgive sine ved Jubelfesten holdte Prædikener. Kommer det istand, vil det blive en meget broget Samling, men ellers et ganske mærkværdigt Actstykke til vor Kirkehistorie.

I Morgen confirmeres vor unge Prinds. Confessionarius var syg, saa Biskoppen nær var kommen til at confirmere ham, men nu er Liebenberg igien istand.

Seminarielærer Boye er bleven Præst i Søllerød. Hvo der bliver Grundtvigs Successor, er vanskeligt at sige.

Mere erindrer jeg nu ikke at fortælle, og har heller ikke vel Tiid til Mere. Tag venskabeligen tiltakke med saadanne henkastede Ord, thi vilde jeg ikke skrive saaledes, blev det mig næsten umueligt at lade høre fra mig.

Deres hengivne

J. P. Mynster.

Brøndsted er nu i London. Den 1ste Livraison af hans Værk er 'nu udkommen; det er et lærd, og meget

smukt udstyret Arbeide — lidt vidtløftigt. I Paris er det blevet meget vel modtaget. Men han er i endeel Forlegenhed derved, at den Londonske Boghandler, som havde overtaget Forlaget af den engelske Udgave, har spilt Fallit.

21.

Kbhavn d. 23de Novbr. 1826.

Kiere Ven!

Jeg sender Dem herved min venskabeligste Tak for Deres theologiske Afhandlinger, og for den kierlige Maade, hvorpaa De deri har omtalt mig. Jeg selv behøver vist ingen ny Forsikkring om Deres vedvarende Venskab, men Deres Ytring kan dog tjene til Vidnesbyrd om, at vi ikke forsage hinanden, fordi vi under nærværende theologiske Stridigheder see Adskilligt paa noget forskiellig Maade. I det Væsentlige ere vi upaatvivleligen enige, nemlig i at bøie os for Aabenbaringen, i at erkiende den for en overnaturlig Meddelelse fra Gud, i den Overbeviisning, at hverken Menneskets Tænkning eller hans Gierning kan frelse ham, men at Menneskeslægtens Frelse er deri, at Guds Søn er kommen til Verden og har givet sig selv hen til en Forsoning for vore Synder. Endskiøndt i vort Fædreland for nærværende Tiid ikke det rationalistiske og heller ikke det naturalistiske Partie, men snarere det pietistiske er det overmægtige, og endskiøndt jeg derfor i dette Øieblik finder det fornødent oftere, end sædvanligt, at prædike mod det overhaandtagende Hyklerie, som ytrer sig selv hos Saa-danne, hvor man mindst skulde vente det, og som gierne vilde tvinge al Lærefrihed i vor Kirke, hvorimod det tillader Enhver for sig selv eller iblandt fornemme Folk — der naturligviis ere ophøiede over de Fordomme, som de gierne vilde, at Almuen skulde holde fast ved — at troe saa Lidet, de ville, eller, om man behager, slet Intet: saa erkiender jeg dog aldeles Nødvendigheden af, at vi bestandigen fortsætter Kampen mod Naturalismen; jeg giør

det selv, og glæder mig over Enhver, der med Kundskab og Sandhedskierlighed vil tage Deel i Striden.

Saaledes billiger jeg aldeles det Væsentlige i Deres Anskuelse af Troen paa Guds aabenbarede Ord; men De ville tillade mig at fremsætte nogle Poster, hvori jeg ikke er enig, og dette paaligger mig desto mere, da jeg derved befinder mig i en Tilstand af Selvforsvar, i det jeg nemlig ikke kan opgive, hvad jeg har yttret paa flere Steder, og fornemmelig i min Udvikling af Begrebet Tro.

Hvad jeg især savner i Deres første Afhandling er en bestemt Forklaring om, hvad De forstaaer ved Fornuft; thi dette, at den er det Ideale i Mennesket, er dog nok for vagt. Det forekommer mig, at man endnu hænger fast ved den Forestilling, som fornemmelig udtalte sig lydelig i den Wolffiske Skole, at Fornuften er Menneskets Evne til at tænke, og altsaa en Deel af Forstanden eller Tænke-Evnen. Dersom dette Begreb af Fornuften var rigtigt, da maatte jeg aldeles indrømme, at Sandheden er langt over Fornuften, thi Mennesket kan sikkert ikke uden Hielp slutte sig til Sandheden, han kan ikke engang, efterat han har erhholdet guddommelig Hielp, naae den med sine Slutninger. Overalt kan og skal Mennesket ikke opfinde Sandheden, men kun finde den, thi den er stedse et Givet. Men skal Mennesket kunne søge og finde Sandheden, da maa han ogsaa have en Evne til at modtage, og til en vis Grad fatte den. For denne Evne veed jeg intet bestemt Navn, uden: Fornuften; thi Hiertet eller Følelsen ere altfor ubestemte Udtryk. Jeg har derfor tiltraadt Jacobis Forestilling, hvorefter Fornuften er Sands for, eller Evne til umiddelbar at erkiende, at føle, anskue det Oversandselige. Skjøndt det nu forekommer mig rigtigt at sige, at Fornuften i Mennesket er en Gnist af den guddommelige Fornufts klare Lue, eller af den Fuldkommenhed, hvormed Gud giennemskuer alle Ting, og at det er formedelst Fornuften, at vi ere Guds Slægt, saa maa vi vistnok holde den Erkiendelse fast, at Fornuften i Mennesket er

omtaaget, forvansket, fordærvet, at han altsaa behøver Veiledning af den guddommelige Fornuft. Og ligesom den lavere Sands ikke frembringer den sandselige Verden, men opfatter den, naar den falder i Sandsen, saaledes ogsaa Fornuften den oversandselige Verden. — I den sandselige Verden kan der være Meget, som er høiere eller finere, end min Sands formaaer at fatte, f. Ex. Ætheren; men naar jeg dog antager en Æthers Virkelighed, da skeer det ved Slutning, og er altsaa en Forstands-Overbeviisning; denne kan have en meget høi Grad af Sikkerhed, men den har dog ikke den levende Kraft i mit Sind, som det, jeg ikke blot slutter mig til, men fornemmer som virkeligt med mine Sandser. Saaledes ogsaa dersom Aabenbaringen forkynder Sandheder, som ere over min Fornuft, da kan jeg, naar jeg først er overbeviist om Aabenbaringens Sandhed, bøie mig derfor; jeg slutter da saaledes: jeg veed, at Aabenbaringen kun indeholder Sandhed; men Aabenbaringen indeholder denne Lærdom; altsaa er denne Lærdom Sandhed. Dette er en Forstands-Overbeviisning; den kan være meget rigtig, men den er kold, den giennemtrænger ikke mit Væsen, gjør ikke et nyt, et bedre og tillidsfuldere Menneske af mig. Derimod, dersom min Fornuft oplades, saa jeg kan fornemme Sandheden, og ikke behøver at slutte mig til den, saa jeg dybt i mit Inderste føler al dens Kraft og al dens Trøst, da troer jeg ikke blot for et udvortes Vidnesbyrds Skyld, men jeg har et indvortes Vidnesbyrd, formedelst hvilket jeg troer, om det end ikke endnu er lykket min Forstand at bringe denne Sandhed i klar Forbindelse med alle andre erkjendte Sandheder: Saaledes Læren om Forsoningen. Jeg vilde troe den blot paa den hellige Skrivts Vidnesbyrd, dersom jeg end ikke havde erkjendt dens Kraft til Menneskets Fornyse og dens Trøst; men da vilde min Kundskab kun være Forstandens kolde Værk. Men nu har min Fornuft fornummet og følt denne Læres Fylde og Salighed, og derfor tør jeg vel sige, at jeg har en levende Tro derpaa, hvorvel min Forstand ikke

kan rose sig af, tilfulde at have giennemskuet Forsoningens Hemmelighed.

Ved Sammenligningen mellem de saakaldte Rationalisters og den romerske Kirkes Lære forekommer det mig, som om Sammenligningspunktet ikke ganske træffer sammen. Thi Katholikerne udgive jo ingenlunde Pavens eller Conciliernes Decreter for et Product af en menneskelig Fornuft, men tværtimod for en Meddelelse af den guddommelige Fornuft, eller for den Hellig Aands Indgivelse. Vil man sige, at dette ere de i Virkeligheden ikke, men kun et Værk af virkelig Fornuft, da negter jeg det Sidste; jeg seer ingen Fornuft, men Ufornuft, Herskesyge, Rænker, Overtro deri. Overalt er det den romerske Kirkes Lære, at alle andre Mennesker skulle tage deres Fornuft fangen under et Menneskes (Pavens) eller nogle Menneskers (Conciliernes) Autoritet; derimod er det Rationalisternes Lære, at ingenslags, ikke engang den christelige Aabenbarings, Autoritet gielder. Saaledes er den (vistnok meget upassende) saakaldte Rationalismes Charakter Tøileløshed, og Romanismens aandeligt Slaverie. Forsaavidt det derimod er Deres Mening, at Anarchie ogsaa her hører til Despotismus, eller at aandelig Frækhed arbejder den romerske Overtro i Hænderne, da er jeg aldeles enig; kun maa man ikke glemme, at der i det modsatte Partie findes de, som gjøre dette ligesaa meget.

Endelig kan jeg ikke samtykke, naar De synes at gjøre fælles Sag med Rudelbach og Sartorius for at angribe Kant. Ikke blot synes dette mig overflødigt, da nu Ingen læser Kant, uden de, der ville angribe ham; men det er uden Tvivl uretfærdigt, naar man bedømmer store Mænd efter en anden Tiids Maalestok, end den, hvori de have levet. Jeg for min Deel finder ikke min Fyldestgjørelse i Kants Philosophie, men meget mere i Jacobis, jeg veed, at den Mindste i Himmeriges Rige er større end han, eller, at den Mindste, der har sand christelig Følelse, har noget uendelig Stort, som fattedes Kant; desuagtet

kunde jeg næsten sige, at iblandt dem, der i vore Tider ere fødte af Qvinder, er ingen Større opstanden. Jeg vilde næsten kalde ham vor Tiids Johannes den Døber, og jeg er overbeviist om, at han har viist mange Enkelte, og maaskee den hele tydske og danske protestantiske Kirke igien til Christum. Mig synes, at det aldrig skulde glemmes, at det var ham, der kulkastede hele den materialistiske Philosophie, og ham, der først igien, imod sin hele Tidsalder, vidnede om Menneskets radicale Fordærvelse, og om Nødvendigheden af, at der for den guddommelige Retfærdighed maa være en Erstatning for Menneskets Synd, som Mennesket ikke selv kan tilveiebringe. Saa kan det vel tilgives ham, at han, igien befangen i sin Tids Forestillinger, ikke fandt denne Erstatning i Christi Forsoning, om hvis Person han dog stedse taledede med den dybeste Ærefrygt.

I Deres Afhandling om Treenigheden er jeg aldeles enig i Henseende til Deres Forestilling om Sønnen, hvis Idee Speculationen neppe paa anden Maade kan bemægtige sig. Derimod fyldestgør Undersøgelsen om den Hellig Aand mig mindre; den forbindende Kierlighed kan neppe siges at indeholde det hele guddommelige Væsen, og altsaa ikke at være en egen Person i Guddommen; og Fader og Søn kunne neppe siges mere at være Eet i den H. Aand, end Aanden og Sønnen i Faderen, eller end Aanden og Faderen i Sønnen, saa at her intet Charakteristisk er.

Jeg har saaledes i al Korthed og Oprigtighed fremsat mine Tanker fornemmelig om de Puncter, om hvilke jeg tilforn offentlig har yttret en anden Mening. Jeg mener vist ikke, at min Mening altid er den rette, men da jeg er mig bevidst, at min Forestillingsmaade er en Frugt af lang, alvorlig og redelig Forsken, saa vil De ikke fortryde paa, at jeg forsvare den, indtil jeg finder Grund til at opgive den.

Ørsted har nu udgivet Fortsættelsen af sin Afhandling. Den synes mig i det Hele fortræffelig. De vil deri finde hans bestemte Erklæring, at han aldeles tiltræder den

athanasianske Udvikling af Treenighedslæren, som et saa fuldkomment Udtryk for den christelige Speculation, som vel nogensinde kan findes. Hvad man har ment at finde i det første Stykke imod Treenighedslæren, er blot Misforstaaelse; men jeg tilstaaer, at nogle Udtryk kunde give Anledning dertil, naar man ikke saae paa det Hele. Men deri giver jeg Ø. fuldkommen Ret, at vi vilde afskrække Mange af dem, vi helst maatte ønske til Medlemmer af vor Stand, at vi vilde besnære mange redelige Mænds Samvittighed, og frembringe mange Hyklere, dersom vi vilde forklare Præste-Eden saaledes, at Ingen kunde aflægge den med en god Samvittighed, uden Den, hvis Speculation allerede var enig med de symboliske Bøger selv i de Sætninger, der ikke kunne blive Gienstand for Foredraget i Kirken.

Jeg har i dette Øieblik Intet at sende med, uden en lille Bog af Delbrück. Det er et meget umodent Product, men dog forsaauidt mærkværdigt, at man seer, det er ikke alene hos os, at der arbeides paa at forgude det apostoliske Symbolum og nedsætte den hellige Skrivt. Vi ville saaledes vel snart igien være ganske inde i de syncretistiske Stridigheder, hvilket Katholikerne med megen Fornøielse ville see.

I Øvrigt glæder jeg mig over, at De i Deres Afhandlinger med saa meget Maadehold har undgaaet al directe Deeltagelse i vore nærværende Stridigheder. Jeg haaber derfor, at De vil blive uanfegtet, og at De i Fred vil kunne fuldende Deres Arbeide over Traditionen, efter hvilket jeg længes meget.

Lev saa vel, som det ønskes Dem af

Deres hengivne Ven

J. P. Mynster.

22.

Kbhavn d. 27de Febr. 1827.

Temmelig længe, kiere Ven! har jeg ladet Dem vente efter Svar paa Deres tvende sidste venskabelige Skrivelser.

Jeg har nu mere Arbeide, end forhen — skjøndt jeg ogsaa forhen ikke havde saa Lidet deraf; fremdeles synes Folk her i Staden, til Trods for de dyre Tider, at være blevne endnu mere selskabelige, end sædvanligt; endelig kommer man ind i videnskabelige Arbeider eller i Læsning, som opluger de faa Fritimer, der blive tilovers; og saaledes gaaer — Gudskeelov! — den ene Uge uformærket efter den anden.

Ved mine Anmærkninger i Anledning af Deres theologiske Afhandlinger har det vist ikke været min Hensigt at tilkiendegive, at jeg meente mig personligen angreben af Dem; men kun, at De tildeels havde angrebet en Mening, som jeg havde paataget mig at forsvare. Naar jeg nemlig har i min Afhandling om Troen søgt at vise, at efter consequent Talebrug maa Fornuften være den Evne, hvormed man troer, saa er Troen i Mennesket ikke andendstedes, end i hans Fornuft, og altsaa kan der ingen Striid tænkes imellem Tro og Fornuft, men naar han ikke troer, saa er det ikke, fordi han misbruger sin Fornuft, men fordi han ikke bruger den. Jeg har ikke overseet de mange Steder i Deres Afhandlinger, der ganske stemme overeens med min Mening, og hvor De lægger det samme Begreb om Fornuften til Grund, som jeg. Men det forekommer mig, som om der mangan Gang indtrænger sig et andet Begreb om Fornuften, som jeg ikke kan ansee for det rigtige, men hvormed jeg tilstaaer, at der kan være Anledning til forskiellige Meninger; og naar dette sidsfe Begreb antages for det rette, da blive mine Sætninger, der gaae ud fra mit Begreb om Fornuften, urigtige. Dersom saaledes Twesten har Ret — hvilket jeg ikke troer, at han har — at man før Jacobi almindeligen ved Udtrykket Fornuft forstod Reflexions-Evnen, da kunde man vistnok ikke sige, at Fornuften er den Evne, hvormed Mennesket troer. Luther tog mangan Gang Fornuften i denne Betydning, men da vilde han uden Tvivl ogsaa have sagt, at Læren om Treenigheden strider mod Fornuften, ligesom

han fandt næsten alle christelige Læresætninger stridende mod Fornuften, og derfor vilde have denne taget til Fange under Troens Lydighed. Paa enkelte Steder taler han om Fornuften med de høieste Udtryk, men sædvanligere er det ham at ansee Fornuften som en Fiende, der opspinder alle de Tvivl mod den christelige Betragtningssmaaede, som ideligen tilbyde sig for os, naar vi kun opfatte Alt sandseeligen. Skal dette sidste Begreb staae ved Magt, er Fornuften ikke Andet, end en i den timelige Betragtningssmaaede indviklet Reflexions-Form, da maae vi upaatvivleligen tale ganske anderledes om den, end dersom den er vor Sands for det Evige og Guddommelige. Men er den dette, hvorfor polemisere vi da imod den, som om den kunde tiltage sig for Meget? Polemiken, synes mig, maatte da gielde Menneskets hovmodige Villie, som ikke vil bruge Fornuften. Forsaavidt Mennesket ikke opfatter Guds Aabenbaring, er han ufornuftig, hvor megen Forstand han endog maatte bruge i det Timelige. Forsaavidt Mennesket opfatter Aabenbaringen urigtigt, da naaes det med Fornuften, som med den Guulsottiges Syn, der er forvansket og fordærvet; men da maa man søge at helbrede Fornuften (∴ at giøre Menneskets Inderste ret, at vække den sunde Fornuft, der dog stedse er tilbage i ham), ikke at udsukke den, thi han kan dog kun modtage den Tro, vi ville bringe ham, med Fornuften, og med sin Fornuft, ikke med min, og ikke med Guds, ligesom den Guulsottige ikke kan see uden med sit Øie, og ikke see rigtigt, førend Øiet er helbredet, det vel sige, førend hele Legemet er blevet sundere.

Hvad det angaaer, at jeg i et Brev har kaldet Fornuften en Gnist af det guddommelige Liv, da vilde det være en lang og svær Undersøgelse, som ret skulde udtømme Fornuftens Væsen. Jeg tillader mig her kun et Par Ord derom. Fornuften er, som theoretisk Evne, den Evne, hvorved Sielen trænger giennem det udvortes overfladelige Skin, og seer det Sande, i sig selv Overeens-

stemmende, det Evige og Himmelske. Men den er ogsaa, som praktisk Evne, den Evne at fremstille i vort Levnet og i Verden det Sande, Harmoniske, Evige og Himmelske. Men er der da ikke en Guddomsgnist i os?

Mit Votum er derfor, at saavist som vi bør vise den menneskelige Natur i dens dybe Fordærvelse, og Menneskets Uformuenhed til at ophielpe sig selv uden guddommelig, uden overnaturlig Bistand, saa maae vi dog holde Fornuften i Ære, som er den Haand, der griber Staven, hvilken Christi Evangelium rækker. Det har efter min Overbeviisning de skadeligste Følger for Livet og Christendommen, naar man lader haant om Fornuften, ja selv om Forstanden. Thi vi skulle jo dog sandeligen være Christne med al Fornuft og Forstand, som Gud har givet os. Og hvorfor kunne vi ikke gierne anprise Christi Evangelium med al Iver, uden at ivre mod Fornuften, naar vi kun tilbørligen ivre mod alt Hovmod, det være saa frækt eller hykkelskt?

Kiere Ven! kan man dog uden Bedrøvelse see det uforsonlige Had, hvormed den skumle Clique, der nu vil dominere i Kirken, vedbliver at forfølge det Clausenske Navn, og at udskrige det for Spekhøkere og Skomagere, der dog sandeligen aldrig ville læse Clausens tykke Bog? Eller den Arrogance, hvormed f. Ex. Hr. Busck søger at drage Almeenhedens Opmærksomhed hen paa sig ved en saa ubetydelig Piece, som den, han nu har affasket om en saa hellig og vigtig Materie? — Dog nok herom.

Jeg har saa nær opskrevet baade mit Papiir og min Tiid, at jeg kun endnu korteligen kan mælde, hvad jeg herved sender — i Mangel af Bedre. Først nemlig det sidste Bind af Bengels Archiv. Dersom Steudel vil fortsætte det, da er det meget at ønske, at han vil behandle de følgende Hefter bedre, end det sidste af dette Bind, hvilket han har redigeret, thi det indeholder næsten Intet af det, der burde findes i dette Archiv. Dernæst lader jeg følge til Giennemsyn — til Giennemlæsning er den ikke værd — Eschenmeyers einfachste Dogmatik, et Skrivt, der

er affattet næsten uden al dogmatisk Kundskab, og hvori den originaleste Idee er den, at Guds Frihed bestaaer deri, at han ligesaa vel kunde have gjort Ondt til Godt, som det nu vilkaarligen har behaget ham at giøre Godt til Godt. Virkelig en original Tanke! — Jeg kunde endnu sende De Wettes Einleitung in das N. T., men det lønner ikke Umagen, da den ikke indeholder, uden hvad man ofte har hørt, uden al sand Kritik. Han mener i Fortalen, at man ikke vil beskyldte ham for overdreven Tvivlesyge; saavidt jeg erindrer, betvivler han heller ikke Mere, end en stor Deel af Efterretningerne i de 3 første Evangelier og Apostlernes Gierninger, Johannes Evangelium, Brevet til Epheserne, 2 Thess., Pastoralbrevene, de katholske Breve og Apokalyptis! Dette Værk har opvakt megen Misfornøielse i Basel, men desværre synes denne Misfornøielse mere tilbøielig til at yttre sig forfølgende, end aandeligen, og skaffer ham derfor kun desto ivrigere Tilhængere, der allerede i Journalerne opløfte deres Røst til hans Priis. Ak! hvorledes seer det dog nuomstunder ud i den theologiske Literatur!

Dette Suk er imidlertid maaskee ikke ganske passende, i det jeg tillige beder Dem modtage en Afhandling af mit eget Fabrik. Men denne Afhandling henhører heller ikke til den theologiske Literatur, hvorved jeg haaber, at i det Mindste Slutningen ikke skal befindes utheologisk. I Øvrigt beder jeg at betænke, at den kun er bestemt til at yde Bidrag, og ikke at levere en udtømmende Undersøgelse.

Lev vel, og bevar mig Deres Venskab!

Deres

J. P. Mynster.

Brøndsted er her endnu, og tilser. Kongen har subskriberet paa 50 Exemplarer af hans Værk, Prinds Christian paa 5, og Videnskabernes Selskab paa 10; saa at han dog har udrettet Noget ved sit Ophold her — foruden dette, at Mange have forfrisket deres Kierlighed til ham saaledes, som han fortienner. Hans Værk giør i Tydskland stor Lykke.

23.

Kbhavn d. 15de Octbr. 1827.

Kiere Ven!

Det er ret beklageligt, at Deres Ophold her i Staden altid er saa kort, og at Omstændighederne aldrig tillade mig at nyde saa godt af Deres Nærværelse, som jeg saa gjerne ønskede. Imidlertid takker jeg Dem for Deres ven-skabelige Besøg paa Forhaabningsholm (hvorfra vi i forrige Uge ere indflyttede), og sender herved Et og Andet for tillige at have den Fornøielse at hilse paa Dem.

For det Første giver jeg mig den Frihed at oversende en liden Afhandling af mig selv, som paa en Maade er et Embedsskrivt. Den er ikke af stor Betydenhed, men indeholder dog adskillige Data til Oplysning om Antallet af Studerende i de forbigangne Tider, og kan maaskee bidrage til at berolige Gemytterne noget i Henseende til den overdrevne Frygt for de mange Studenter, som nu er bleven almindelig.

Dernæst følger 2det Hefte af Sartorius' Beitræge. Dette Hefte staaer mig i det Hele ret vel an, kun mod Slutningen falder han i den personligen skiendende Tone, som jeg ikke elsker. Det første Blad i den første Afhandling kan meget vel tiene til at oplyse min Forestilling om den rationalistiske Striid. At vi have et subjectivt Erkiendelsesprincip (eller rettere Erkiendelses-Evne), og at uden dette baade Natur og Historie og Aabenbaring vare os unyttige, da vi ellers ikke i høiere Betydning kunde opfatte dem: dette negter vel Ingen, ligesom vel heller ikke, at denne Evne hedder Fornuft efter almindelig Sprogbrug. . Saaledes er det Fornuften, som finder, modtager, opfatter Sandheden, og om Retmæssigheden af dens Brug i Religionssager kan der altsaa ikke være nogen Striid. Betragtes herimod Fornuften som, hvad Sartorius kalder, et materielt Erkiendelsesprincip, da er det vist nok, at den paa mange Maader

maatte stride mod den christelige Tro. Men min Paastand er, at Mennesket slet ikke har en saadan materiel Erkjendelses-Evne : en Evne til selv at gjøre Sandheden; og at, da denne Evne er et non-ens, saa kan den heller intet Navn have, den kan ligesaa lidt gjøre Paastand paa at hedde Fornuft, som noget Andet. Og saaledes er det, efter min Formening, ikke Fornuften, der skal bekæmpes, men den Indbildning, at Mennesket kan hielpe sig selv uden Aabenbaring, og den Misbrug af Ordet Fornuft, som man deels forvexler med Forstanden, og deels lader betegne Noget, som slet ikke eksisterer.

Endelig sender jeg et Skrivt af en ung katholsk Theolog, Möhler, som har gjort nogen Opsigt. Hvad deri siges til Katholicismens Forsvar, er vistnok let at besvare, men Forfatteren er et godt Hoved, og har studeret Kirkefædrene vel. Han har ganske nylig udgivet en Monographie over Athanasius, som jeg endnu ikke har læst. — Mine Streger i Exemplaret betyde ikke altid Samtykke, men ofte snarere Indvending; kun at det Anstrøgne syntes mig at kunne fortiene nærmere Overveielse ved Leilighed.

Jeg fortalte Dem uden Tvivl Brøndsteds Uheld med at falde ned i Dampskibet. Frue Rahbek mældte mig i Gaar, at hun havde havt et lidet Brev fra ham, just som han var i Begreb med at bestige et andet Dampskib for at gaae til Calais. Brevet var meget muntert, og han maa altsaa nu være restitueret.

De har maaskee allerede hørt den sørgelige Efterretning, at Etatsraad Zeuthen er død. Dette Dødsfald var meget uventet, thi vel skal han have laboreret af Diabetes, men man havde ingen Forestilling om Fare, da et apoplektisk Tilfælde endte hans Dage.

Den aalborgske Bispestoel er endnu ikke bortgivet, da man — formedelst de paahvilende Afdrag — ikke kan skaffe den nye Biskop noget Klækkeligt at leve af. Under uns er det ikke umuligt, at Provst Schmidt i Himmeløv

bliver det just af denne Grund, thi han har ingen Børn, og skal have nogen Formue.

Min Hilsen til alle Deres.

Deres hengivne Ven
J. P. Mynster.

24.

Kbh. d. 3die Decbr. 1827.

Tillad mig, min Ven! i Giensvar paa Deres sidste venskabelige Skrivelse at begynde med endnu et Par Ord om Fornuften m. v. Dersom det egentlige Spørgsmaal er, om vi behøve en overnaturlig Aabenbaring, eller ikke, hvorfor bliver man da ikke staaende derved? Dette Spørgsmaal er aldeles klart, man kan derved faae Stridspunctet fixeret, og saavel de Stridende, som de Læsende og Hørende, kunne derved erkiende, hvorom Talen er. Angriber man derimod Fornuften, i det man angriber Naturalisterne, da bliver det strax uvist, hvorom man strider. Ved Fornuft forstaaer Luther for det Meste den naturlige Betragtningssmaaede af Tingene, de Nyere for det Meste Evne til at slutte; men stedse blander sig herimellem den uden Tvivl rigtigere Betydning af Ordet, hvilken ogsaa Luther undertiden fulgte, og hvorefter Fornuften faaer Ære og Værdighed, og er en Gave, uden hvilken vi hverken kunne være Mennesker eller Christne. Give vi ikke Modstanderne vundet Spil, naar vi tillade dem at spørge os, om vi frygte for, at Menneskene skulle have for megen Fornuft og Forstand? Have de ikke Ret, naar de spørge, om Christendom er muelig uden Fornuft, og Theologie uden Forstand? — Jeg troer neppe, at man kan kalde Fornuften et itubrukket Speil. Dersom den var det, da kunde Guds Magt og Guddommelighed ikke erkiendes af hans Gierninger, og Hedningerne havde Undskyldning. Hvori skulde Aabenbaringen speile sig, dersom Speilet var sønderslaet? hvorledes skulde Christendommen opfattes, dersom vi ingen Opfattelses-Evne havde derfor? — Ogsaa Samvittigheden

kan sove, kan være feilende, dog er dens Navn helligt, og Harms fandt ingen Indgang, da han i sine Theses begyndte at skielde paa den. — Men nok herom.

Af Meyers Blätter für höhere Wahrheit har jeg læst nogle Bind, men tilstaaer, at jeg fandt Udbyttet saa ringe, at det efter mit Skiønnende neppe lønner Umagen at læse, mindre at købe dem. Meyer er en christeligsindet Mand, men noget tilbøielig til det Magiske, derfor spiller den dyriske Magnetismus en temmelig stor Rolle i hans Skrifter. Sin Celebritet skylder han vel fuldt saa meget til sin borgerlige Anseelse, som til sine literaire Fortienester. Hans Bibel-Oversættelse er vel et flittigt og brugbart Værk, men dog efter min Mening ikke ret lykket.

Den første Deel af Knapps Vorlesungen über die Dogmatik medfølger; den anden bruger jeg ved et Arbeide. Det Bedste i denne Bog forekommer den exegetiske Deel mig at være; som Dogmatiker er Knapp ikke skarp nok, og lader sig derfor ofte forlede til at forsage den gamle Dogmatik, ikke blot uden Nødvendighed, men til aabenbart Tab, eller til at staae vakkende mellem de heterogenste Meninger.

Et andet mærkeligt Skrivt lader jeg ogsaa følge, nemlig Delbrücks Erörterungen über Schleiermachers Glaubenslehre. Det fattes vel Delbrück paa tilstrækkelig dogmatisk Indsigt, hvorfor ogsaa mangan Paastand er urigtig, især den, hvilken han her gientager, om det saakaldte apostoliske Symbolums Autoritet fremfor Skrivten, og det er mærkværdigt, at han S. 219 kun har »et Forsøg til at besvare en høist betænkelig Indvending«, nemlig den, at man ligesaa vel — eller uden Tvivl langt lettere — kan bortexegetisere Symbolets Indhold, end Skrivtens. Jeg turde heller ikke sige, at han allevegne har opfattet Schleiermachers Lære rigtigt. Men vist er det, at han fri og ærlig angriber den schleiermacherske og saa mangan nyere tysk Dogmatiks spidsfindige Leeg med Tanker og Ord, og saa alvorligen fordrer et oprigtigt og uundvigende Svar om de vigtigste

Gienstande, at hans Skrivt ikke blot vil giøre Opsigt, men uden Tvivl bidrage til at føre Dogmatiken tilbage paa den rette Vei.

Möhler har udgivet den første Deel af et nyt Værk: Athanasius der Grosze und die Kirche seiner Zeit, besonders im Kampfe mit dem Arianismus. Det er meget lærd og grundigt, oplyser Treenighedslæren hos de ældste Kirkefædre, viser, hvor lidet tilfredsstillende Münschers Undersøgelser ere, og tager tilsidst Hensyn paa Schleiermachers Forsvar for Sabellianismus. Jeg bruger Bogen endnu, og Trykken er utydelig, saa De maaskee ikke kan godt læse den ved Lys; men dersom De senere ønsker den, skal den være til Tieneste.

At Bispestolen i Aalborg endnu ikke er besat, er ikke Cancelliets Skyld; men Ingen vil have den, da der hviler saa svære Afdrag paa den for Bispegaarden. Uden Tvivl nødes man til at lade den henstaae nogen Tid ubesat, for imidlertid med Revenuerne at formindske Gelden.

Brøndsteds Fald var ikke saa betydeligt, som man havde gjort det til. Han var frisk og vel ankommen til Paris. Men her gaaer det Rygte, at han med det Første kunde ventes hertil igien; hvilket da maatte hidrører fra nogle Penge-Negotiationer til den engelske Udgave af hans Værk. Saa gjerne jeg end seer ham, ønsker jeg dog ikke, at han foretager denne Reise, thi det er ikke Middelet til at skaffe os flere Livraisons.

Dette er, hvad jeg i denne Skynding erindrer at fortælle.

Stedse

Deres hengivne Ven

J. P. Mynster.

Delbrücks Skrivt udbeder jeg mig om ikke for lang Tiid tilbage.

(Sluttes).

Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1604 til 1608.

Ovenfor S. 69 ff. er meddelt Uddrag af det ældste nu bevarede Bind af Acta Consistorii. Her følger et lignende Uddrag af det næste Bind i Rækken.

Acta Universitatis Hafniensis.

Ab Anno 1604 7 Junij. Ad An-
num 1608, diem 29 Julij.

Anno 1604 Junij VII traditus est Rectoratus solemniter in templo D. Virginis Clarissimo et Præstantissimo viro Dño M. Ivaro Stubbæo, Hebrææ Lingvæ Professori in Acad. Hafniensi.

Eo Rectore Magnifico Convocationes actæ sequentes.
Notario Academiæ jurato, Johanne Alano H. Q. f. f. s.

20 Junij 1604 Convocatio.

2. Actum est de M. Jacobo¹⁾ procuratore Univers. in Scania, et lecta est eius obligatio, qua tenetur Universitati. Propositum fuit, ut questor mitteretur in Scaniam. Sed conclusum: M. Jacobum adhuc esse in officio, igitur si mutandus esset, legittime eum abdicandum, igitur vocandum esse. Totam autem causam inter Capitulum et Academiam

---

¹⁾ M. Jakob Svaning, Kannik i Lund.

transferendam ad adventum Cancellarij: et committendam conservatoribus academæ.

7. Drude S. D. Peders¹⁾ begierer nogle vogne tiill Roskilldt med sten oc kalcck. Item att Kongens breff uar udgangitt, att bønderne y it herritt skulle age fraa Oringborrigh 12 læsz kalck eller sten. Quæsitum, an Universitatis tenentur eo mandato? Resp.: Constitutiones foundationis habent, ut petantur ab Universitati.

8. Rursus de M. Francisco²⁾, som icke haffde forligt sig med den Mand: att hans [Mod-]Part bidde 5 timer, och ingen kom fraa M. Frantz. Concl.: mittatur cum patre pueri Pedellus Johannes, et injungat Judicio senatus: ineat reconciliationem, eller der bliffuer giort nogit andit der ued.

12. M. Jonas³⁾ conquestus est de inquietudine, quæ ipsi esset ex carcere publico, inclusis vociferantibus et tumultuantibus. Cupivit transferri in locum a suo Musæo longiorem.

Convocatio acta die Julij 6. 1604.

2. Klage tt ViceRector om den store wskickelighed med Studiosis, att de siden S. Hans Dag haffde opdruckt 16 eller 18 t^r Tyskøll, med Maygilde, Krantz etc. War kommen fraa Christen Mikellszøn, som haffde fangit en Mundslag. Och at hand haffde ueritt y Communitetit, da ware ickuden forsamli tt 30 personer, de andre ware till drøcks. Advocatus est Præpositus, och adspurde Resenius hannom, huad dett uar for banquet, han oc de andre haffde for hender. Resp.: Jeg ued intet der aff, ieg haffuer ickon ueritt der 1 dag, oc intett øll giffuett. Vocatus est Henricus Norvegianus; interrogatus, an dederat Symbolam. Resp.: non. Quoties interfuit, rogatus. R. Tres dies, Dominica, Visitationis et ante Octiduum. Quot tonnas ebiberunt? R. 1 huer dag. Quot essent? R. fire 30.

¹⁾ Afdøde Dr. Peder Sørensen, kgl. Livlæge.

²⁾ M. Frants Jonsen, Rektor ved Frue Skole (s. foran S. 123 ff.).

³⁾ M. Jon Jakobsen Venusinus.

R. Resenius: eratis 26. Quis author esset conviuiorum. **R.** Jeg ued dett icke. An dederat aliquid? **R.** nihil; neque sertum accepit. Vocatus præterea Nicolaus Vinter. Interrogatus, huor for han haffde begønt dett Law? Dixit, se non inchoasse. Quoties interfuit? 1° respondit: se semel tantum. Om hand tørde suerrie der paa. **R.** per animam suam se saltem bis interfuisse ij dage. An tonnam dederat? **R.** dedit unam cum uno ex cantoribus Regiis.

Oc sagtte **D. Resenius**, huorforre hand haffde forført hannom, att hand icke behøffuede Kongens kost? Quia pater eius dives satis. Recusavit studiosus, se dixisse; se falso delatum ad **D. Resenium**. Revocatus Præpositus, interrogatus, cur non aderat in mensa? **R.** se valetudinarium fuisse. Et alio die cur non? **R.** se adfuisse parentibus suis. Injunctum est illi, convocet Decanos, qui describant in catalago, qui ex qualibet mensa adfuerunt ipsis Symposiis, et quos invitaverant; nisi se velint purgare juramento. 2. Prælegat etiam ipsis legem in Tabula scriptam publice de symposiis. 3. ut admoneat eosdem, ne accedant istas computationes sub poena relegationis.

Convocatio 14 Julij 1604.

Conquestum est de petulantia et improbitate Studiosorum quorundam, qui potaverant in ædibus Matthiæ Francisci paa Nørregaade. Pulsaverant institorem Laurentium, som kalde denne Johannem Gregorij Kollding, qui principalis fuit auctor tumultus, en Skabhallsz etc. Alius fuit Holgerus Clementis Cimber, qui pulsaverat Coldingensem in horto et in cæmiterio novo. Alij præterea fuerunt præsentés: Hans Mikellszøn, Per Clawsszøn, Hans Christenszøn, Jens Perszøn. Conclusum: omnes simul ingrediantur carcerem, qui erant numero 8. Et emittantur pro ratione delicti, alij citius, alij manebunt diutius, etc.

Convocatio 21 Julij 1604.

3. Aderat **M. Franciscus** cum parente pueri, qui legi curavit reconciliationem factam a Dño **M. Kraftio** et **Jacobo Brenner**. Concl.: **M. Franciscus** debet **Pueri Patri** 15

thaleros. Spondit Rector; ita porrecta manu sunt reconciliati.

Convocatio 29 Julij 1604.

1. Andreas Palladius, Inspector udy Wallckendrops boder, klagett offuer Hans Dyneszøn¹), ochsaa beneficiarius Valchendorphanus, qui post multas contumelias ipsum appetiuit cultro, ut cogeretur Magnifico statim conqueri istam injuriam. In jus vocatus uterque. Andreas testes adhibet: qui antequam admissi fuerunt jurabant per Deum, se veritatem dicturos. 1. erat Johan. Petri, cuius testimonium conveniebat cum Andreae. 2. Erasmus Stephani, testatus est se audivisse verba Johannis ad Andream: Hand skulle komme y Hu, att hand haffde dragit Knif tiill hannom. etc. sed cultrum non vidit. 3. alius studiosus Sigvardus idem fere quod Eras. Stephani de verbis minaribus, cultrum in manu And. non uidisse. 4. Paulus Norvegianus venit; verba audivisse se testabatur. Petenti Andreae noluit gladium concedere etc. Concl.: Reconciliati sunt data manu his conditionibus: Johannes Dionysius, oratione habita intra Stidium in praesentia Professorum in Collegio et stipendiariorum, deprecabitur culpam, quod fecerit contra leges; quo etiam tempore solvet marcas 6 Rectori. Inde liber propter intercessionem D. Gellii et Severini Andreae.

3. Om den Bonde, Peder Smid, som haffde forachtitt Rectoris breff, oc talld spottelig om Uniuersitetit etc. Concl. Rector skall udsende fire eller femb Karle aff Byen post legitimum processum, som skall tage hannom oc førre hannom hid tiill byen fangen²).

4. Actum est de quodam Studioso, qui petiit se inscribi in Numerum studiosorum, qui depositus Franeckeri est. Ubi neque est decanus, neque studium Universitatis privi-

¹) Vistnok den i Ny kirkehist. Saml. V, 149. 473–81 omtalte Person af samme Navn.

²) Om Peder Smed fra Bukkerup og hans mærkelige Bedrifter se Danske Mag. 4. R. IV, 105 ff.

legiatum. In camera, dixit, se depositum etc. Negatum ipsi fuit, nisi deponatur. Frater M. Lagonis.

5. Alius studiosus Randrusiensis, qui testimonium attulerat e Schola Ottoniensi a M. Nicolao¹⁾, quod eius non fuerat, sed eius imitata manus, depositus sub M. Stephanio decano, et inscriptus. Cum autem testimonium inventum esset falsum, præsentem M. Nicolao, qui illud deferebat ad Rectorem, carceri est inclusus, et nomen ipsius rursus deletum est. Intercessione D. Vilhadi²⁾ factum; ut dilatione res quiesceret. Secessit interim Lubecam, inde Testimonium adfert. Quæritur, an debeat rursus inscribi. Concl.: maneat per semissem anni, ut cognoscamus de ipsius profectu.

6. Lectæ sunt literæ, quibus Episcopus Fioniæ respondet Rectori de M. Nicolao Hammero et pecunia Universitati debita. Sententia erat, Professores skulle sende deris fulldmactt, som hannom kunde anklage Otthoniæ. Inde commendabat filium suum Universitati.

7. De iis, som y Communitetet haffuer ueritt och sammen affdruckitt 16 eller 18 t. Tyskøll contra leges. Concl.: privabuntur mensa per octiduum, qui sunt in Communitate, qui aderant.

11 Augusti 1604 Convocatio.

M. Jonas proponerede om Bistrup Tiende, aff huillken H. Jørren³⁾ Succentor y Roskyllde tiill tager sig S. Agnete gaaes Tiende, som haffuer ligtt tiill Universitetet 22 Aar. Concl.: att hannom skall tiil skriffuis aff Rectore oc Universitetitt der om, och uide Aarsagen, cur sibi ista adscribat.

25 Augusti 1604.

Rector proponerede om nogle Bonde Sønner, som aff forelldrene siuntis att verre vduelig tiill gaarde, som Hans

¹⁾ M. Niels Hammer, Rektor i Odense.

²⁾ Dr. med. Villads Adamsen.

³⁾ Jørgen Henriksen (s. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 72 f.).

Persøns y Dalby, Per Nielavszøn. Bleff concluderet, att samme bønder skulle opsøge andre Universitetz Tienere, som varre anderstedz, att deris kunde bliffue fry, dog saa hemmeliig, att ingen skulle sige dennom att haffue giffuet dennom forre.

Søffren Mortenszøn, M. Mortens¹⁾ Søn og Roskyld, som haffde werritt tiill Auffsburgh under de Jesuvitter, begierrer aff Universitett ett Subsidium [in An]gliam²⁾; res agitabatur varie, an dignus, quia Jesuvita. Advocatus negavit se iis addictum esse. Concessi sunt ipsi — 4 thr.

M. Jonas agebat de carcere, unde nimium inquieta-batur a captivis et aliis externe accedentibus.

M. Tord begierrede Klede tiill j Kappe oc betaling for hans Kost en tiid lang, donec rediret Rostochio. Nihil conclusum.

12 Septemb. 1604. Conventus.

Actum est om Bibelen (etc. Se Ny kirkehist. Saml. VI, 303).

Actum est de Jure Theologorum, quod soli illi inspiciant in Communitatem: Unde ipsis ista authoritas, quæsivit Rector. Lecta est super hac re fundatio Nova och Kongens Breff om Rectore, qui una cum illis inspiciat commodum Communitatis: Thi Superintendentens besueres tiid med Visitation, ut non possit adesse. Rector suarede, att hand uill icke gaa ind y Communitetet, uden hand er Persona Principalis, nec vult se submittere facultati Theologicae.

Convocatio 24 Septemb. 1604. P. M.

Proponerede Rector om Peder Smid, att hand uar udrøtt aff fengselitt eller Jernnett; oc haffde consuleret Magnificum Dñm Cancellarium in isto negotio, som suarede, att mand skulle forfølge hannom paa hans fred paa det

1) M. Morten Pedersen, s. Ny kirkehist. Saml. III, 453 ff. 4. R. II. 536 ff.

2) Ulæseligt, suppleret ved Konjunktur.

sted, hand bøde, 2. og siden paa det Sted, hand udbrød. Och att hans goods maa beskriffuis.

Kom ij Borgere aff Anneburg uid Lantte Bhemen, att tygge Brandskatt, huis by uar nylig affbrentt. Men der deris breff lydde alleniste paa Søestederne, bleff dett dennom affslagett.

Convocatio 3 Octobris 1604.

4. Oluff Ibsens Stibszøn i Wallore will kiøbe sig fry, att hand icke skal nødis tiill nogen Universitetz gaarde. R. Hand skall giffue xxx thr. Dog naar hand fester en Jord paa Universitett, skall hannom affslagis 10 thr.

10. Proponerede Mag^{us} om Peder Gallt, som uar re-lægerit, oc hans tiid var ude. Quid faciendum? R. com-mendet se præceptori suo privato. Om hand motte ad-mitteris tiill kosten, som var dett meste. Responsum: Saa maa hand skicke sig.

17 Oct. 1604. Convocatio.

Actum de Novo Test. corrigendo (etc. Se Ny kirkehist. Saml. VI, 303 f.).

Item den studiosus homicida, si posset admitti ad functionem sacerdotalem post hoc factum. R. mand skall se hans Domb. Inde judicent Theologi de negotio ipso, antequam possit impetrare Regias Literas, quas petiit per Rectorem a Magnifico Cancellario, qui illud Judicium Theologorum præmittendum judicavit. Item, att hand skall staa obenbare skriffte.

Convocatio 22 Octob. 1604.

D. Resenius proposuit ex voluntate Regis et Mag^{ci} Cancellarij de Uniformitate instituenda in Scholis cum primis¹⁾, nec tamen libros novos inducendos hoc tempore etc. Voluit igitur Regia Majestas et Mag. Dñus Cancellarius, in septem Capitularibus Scholis omnes Rectores esse Magistros artium aut Candidatos. Tum etiam Hafnienses et Malmogienses Rectores. Et ut hypodidascali

¹⁾ Her kan til Nød ogsaa læses: pueris.

sint Baccalaurei. 3. Ut et in tabula proponantur libri legendi in Scholis juxta singulas classes, et alia Exercitia etc. Binas igitur Resenius tabulas exposuit legendas, quæ continebant supradicta etc.

Convocatio 26 Octobris 1604.

Om Bibeloversættelsen (se Ny kirkehist. Saml. VI, 304).

31 Octob. 1604. Convocatio.

1. Proponerede Rector de reconciliatione D. Episcopi cum Doct. Divadio, oc bleff udsentt tiill D. Episcopum ex Consistorio M. Stephanus oc Notarius etc.

2. Om Oldensuin vilde Rector oc Gellius uddrage, oc bleff M. Stephanus ombedett at uille uddrage, decano occupato.

4. Om Presterne, som ere tiill Universitett, icke skall giffue olden gielddt, som i Sæby etc. R. minimum agnoscant apud Rectorem beneficium, giffue hamom jt ordt der for.

5. D. Gellius haffuer undt H. Jørgen i Roskilde S. Agnes tiende hallparten for sig oc sine efterkommere, som hans breff uidere uduiszer.

7. De quodam scripto Jesuivico, som Resenius haffde, cui esset respondendum.

8. Andreae Toxotis breff bleff læst, quibus excusat se non posse recipere gradum Magisterii, antequam promoveatur ad aliquam functionem, inde se libenter recepturum.

7 Novemb. 1604. Convocatio.

2. Actum a Rectore om en Stud huosz Nicolaum Quæstorem at skencke Mag^{co} Dño Cancellario. — R. deliberabitur iltra.

Eodemdie A. M. 7 IXbris bleff læst iij Kongens breffue tiill D. Peder Winstrup Bispen, att Ingen, som efter denne dag drog tiill Jesuivternis skooler, skulle admitteris tiill nogen Geiszig bestilling her wdi Rigett. Et Episcopi diligentem eius rei curam haberent, ne forte cogatur alios Informatores vel visitatores scholarum instituere.

Dett Tredie war Confirmatz .paa de Taffler oc ny reformatz, som huer skule skulle sig effter rette etc.

Omnia sub sigillo Regiæ Majestatis.

Dette allt bleff begieret att indskriffues udi den store Notarij bog, som er huosz Rectorem.

Convocatio 17 Novemb. 1604.

1. Vocaretur Johannes Coldingensis et admonitus, quod nunc 2° esset carceri inclusus, si tertio deprehensus fuisset in simili negotio, ut certe relegaretur. Accepit conditionem, et promisit vitæ emendationem.

2. (Om Johannes Udby, der havde studeret hos Jesuiterne, s. N. k. S. IV, 757).

28 Novemb. 1604.

Otte Pederszøn studiosus, qui alterum occiderat casuali homicidio oc dømbtt tiill bod aff Borremester oc Raad, comparuit, petens scire (ut ante) si posset admitti ad functionem Ecclesiasticam. R. ageret primo seriam pænitentiam delicti commissi, antequam posset jungi Ecclesiæ: item siquidem petiit liberari ab absolute publicæ, judicarunt eum serio non poenuisse. Derforre skall dett staa, indtiill hand bliffuer Deo supplex, oc Academiae giffuer sin angerhed tiill kiende etc.

Aderat studiosus quidam Michael antehac furiosus oc haffde slagett Dñi Episcopi vinduer vd; petiit mensam in Communitate. Consilium dabatur ipsi, hand skulle giffue sig til ett Handverck, cum nec posset fieri minister, neque diaconus. Metuendum, ne incurrat in prius.

Decemb. 8 1604. Convocatio.

Indkom Seffren Christenszøn, Otte Brahis Stalldreng, som war slagett y giennem armen med en Kniff, oc i røggen i giennem hans leirtrøie. Oc beretter saaledes att verre tiill gangen: Att hand kom udi Vimelskaffttett, der møtte hannem tre Personer, veste icke, huo de vare: oc bød hand dennom en guod afftten to gange, oc tog sin hatt aff for dennom tre gange; en hollt hannom en liden løchte i ansigtsett, oc hand sagde tiill dennom: holde

løckten tiill Side, ieg bad eder guod afften, er i bedre end suare mig? Saa støtte en løckten i mitt ansichtt, oc mig tiill Side, røchte min Kraffue sønder, dog ved ieg icke, om han slog mig y giennem armen, eller i røggen. Siden bad ieg for Guds skyld, hand uille uerre tiill fritz med dett, ieg haffde faaitt: gick saa hen tiill en danne- mands husz oc stod, saa komme end tre andre disse forrige tiill hielp, oc en med en Saastang, oc sagde: huor er den skelmer, som giorde den pallementt, hand skall faa denne oc denne etc. Jeg suarede: Jeg haffuer nock. Oc hand sagde: har du icke, daa skallt du faa. Slog saa tiill mig saaledis, att ieg bleff liggendis i Bertill Christenssøns bislag, huor pedellen kom oc tog mig op etc. Oc bekiende, hand icke haffde noget i hans hand vden en handske, oc sagde hand, att den, som slog hannom y røggen, rachtte offuer M. Jens Kyds Axell.

Hand bleff adspurdt, om hand var ene. R. Jaa.

(1) Paa den anden Side berettett Matz Gierssøn, att hand oc M. Jens Kyd vare bødne tiill giest tiill Trude Aarremesters¹⁾, huos Iffuer Friss, oc att de icke haffde kniffue paa sig, men dennom motte laane tiill Trudes: Siden fælde de Iffuer Friss hiem, som uar beskencht, med to løcktter paa Østergade. Dog haffde de ingen handløcktter²⁾, mens fick en liden dreng kapperne.

(2) M. Jens oc den Anden suarede, att de icke haffde nogen pundertt³⁾, end ochsaa att Seffren Christensøn var skidden, der hand møtte hannom, att hand, der de vare sammen, besudlede hans kleder, att hand sellffuer gick stille, oc at Seffren offuerfald hannom paa gaden, oc at

¹⁾ Truid Aagesen, Organist ved Frue Kirke (s. D. biogr. Lex. I, 11). Om M. Jens Kyd se Rørdam, Kbh. Univ. Hist. III, 155. Begge vare stærkt paavirkede af Jesuiterne.

²⁾ Der siges senere, at det var en løcktte med iij liuss udi, oc ingen handløcktte. — formodentlig har Løgten siddet paa Enden af en Stang (Saastangen?).

³⁾ En Dolk.

folckene skulde raabet, der hand blef ført tiill Badskeren, att hand haffde foitt det, hand haffde leett efter.

(3) Poffuell Poffuillssøn skumager vindner, att der hand kom aff Powell Sk. dør, daa stod denne Karl Seffren oc blødde. Daa kom Matz Gierssøn vd oc spurde, huor den Stratrøffuer var, slog paa hannom med inn Saastang, som siden løb tiill Bertel Christenssøns. Siden kom hans Suoger vd med ett Kuosteskafft. Thi inn liden dreng, Jens Kyds Broder, robte dennom vd.

(4) Hans Lauritzøn Gullsmed Suend vindner, att hand fullgde for^{ne} Seffuren aff Byslaget tiill Badskeren, oc der han fullde hannom tiillbage med andre Badsker Suene, [hørte han] at nogle folck robtte ud ad vinduet, vid Holger Rosenkrantzis Port y Hysken stræde, som M. Verner i boer: Hand haffde fangit dett, hand haffde lett effther. Longe remotum a loco.

(5) Jens Pedell vindede, att hand vid 9 slett tiill Jens Ollborrigs hørde, en skreg paa gaden, oc att en slog paa en anden, som hand haffde slagit paa en hummelseck; løb saa vd oc saa, at blodet løb [aff] hannom, oc saa fick hannom op aff bislagett oc fullde hannom [till] M. Mickells, oc der hand spurde, huo hannom slog, sagde hann: nogle Studentter haffuer slagitt mig.

(En Del flere Vidner bleve afhørte, men først ved et senere Forhør blev det bevist, at den, der havde stukket »den Hofkarl Seuffren« i Ryggen, var Peder Jørgensøn Kyd, en Broder til M. Jens Kyd; da Gjerningsmanden imidlertid neppe var Student, blev Søren tilholdt at »tale ham til for sine tilbørlige Dommere«. Mads Giersøn blev paamindet om at forlige sig med Søren, fordi »han saaledes havde tærsket ham i den Saastang«).

22 Decemb. 1604.

Gaff Henrick Wallkirck forre, att hand besuerdis med thesibus at trøcke, som var hannom møgit tiill skade, at der conscriberedis saa mange, med løn oc papir etc. Conclusum: Ingen maa trøcke mere end ij Arck paa

Universitetz bekostning y det høieste, eller oc mindre: huis papir Universitetet betaler. Gjør nogen der offuer, betale sellffuer trøck oc papir.

Propositum de Stipendiariis Regiis. Episcopus subjecit, Eliæ Isenbergij factam dudum mentionem per se, quod patet ex actis, igitur primo esse admittendum præ ceteris. R. conveniendum Cancellarium Mag^{cum}: utque studeat Theologiæ: Promoveat Hafniæ. Suffragiis itaque omnium probatus.

Admonuit Dñus Episcopus Notarium, et Doct. Resenius: Commendandum esse M. Paulum Andreæ¹⁾ Episcopo Lundensi nomine Rectoris, vi vacaret schola Malmogiana.

1605.

Januarij 5. Convocatio.

Actum est om Henrick Walleckircke Bogtrøcker, att han entten skall lade sig indskriffue in Matriculam Universitatis secundum foundationem, eller oc att møste Trøckeriet. Derpaa att haffue betencken tiill Paaske. Item att betale for typis hebraicis, som Universitett haffuer betalddt, 60 thr.

Item actum om Doritte Docter Limbuigs: Quid legaverit D. Lemvicus? Resp. Resenius, att hand haffde giffuit tiill Schuolen 500 thr., huilckett skulle fuldkommis²⁾. Dilatum negotium aff Niels Perssønn och Palie, hendis Brødre.

Noch bleff beuillgitt, att støllen i vor Frue Kircke Tornn skall belegges med Jern oc Jernbolltter, saa ingen skade motte vngefer ske entten paa klockerne eller muren. Proponente id M. Johan. Stephanio.

Convocatio 16 Januar 1605.

Proponerede Rector om en Mand, der haffde en Søn, som var fridløss, der sin Moder døde; om hand kunde arffue Moderen? R. non.

¹⁾ Var en Svoger til Dr. H. P. Resen (s. Rørdam, Kbh. Univ. Hist. II, 620).

²⁾ Jvfr. Kirkehist. Saml. 3 R. I, 392.

Och om Raszmusz Jacobszøn, Gamill Eske Billes Foged, som tribulerer Universitetets Tienner. Han' uille skriffue Eske tiill, ut Præfectus quiesceret a rusticis Universitatis, oc inttett dennom paaførre vden lov oc ret.

Item lod Rector indkalle en Studiosum uid Naffnn Jens Raszmuszøn, som hand ville haffue tiill Pedel i Peder Pouellszøns Sted, ut cælibes essent, et non desponsi etc.

Convocatio 23 Januar 1605.

Om Dr. Jørgen Dybvad (se Danske Mag. 4 R. II, 121 f.).

Convocatio 6 Februar 1605.

Om Disputatz bleff forslagitt oc approberitt, att

Mathematicus in Januario	Medicus 1 ^{us} in Junio
Jurisperitus in Februario	Græcus in Julio
Logicus in Martio	2 ^{us} Theolog. in Sept.
Theologus 1 ^{us} in Aprili	Orator in Octob.
Physicus in Majo	Medicus 2 ^{us} in Novemb.
	Hebræus in Decembri.

Convocatio 16 Feb. 1605.

Proposuit Mag^{cus} om Studiosi interfecti bonis, huilcket Byfogden haffde ladit skriffue sine Rectoris Jussu eller villie, huor der med skulle holldis, oc skriffuerne oc Tiennerne begier penge derforre. Resenius suarede, quia factum in suo rectoratu. Præfectum pro sua persona nihil petere etc. Concl. Siquidem Studiosi sunt bona, negotium ad Rectorem deferatur, et spectet, ne res trahatur in exemplum.

Noch skall Decanus ædilis lade bencke giørre vden Collegia superius et inferius, med borde, efftter Mag. Dñi Cancellarij befaling.

27 Feb. 1605.

Rector proposuit de Examine privato Magistrorum longe ante Promotionem, quod videatur non omnino cum fundatione convenire, igitur petiit suffragia, quid esset statuendum.

Respondit D. Joh. Resenius, Mag^m Dñm Cancellarium id semper voluisse et mandasse. 1° Cum M. Johan. Jani Alanus primum ad Academiam veniret, ne doceret in

Academia, antequam esset publico Professorum suffragio admissus et approbatus ad gradum Magisterii in Philosophia, idque secundum foundationem. Cui examini nullus tunc se opposuit. 2° Cum Abrahamus admissus fuit ad stipendium regium, ex communi Professorum suffragio Candidatus Philosophiæ salutatus, nemine contradicente, cum nemo debeat admitti nisi aut Magister aut Candidatus Philosophiæ. Nec sumptus soli facere possunt. 3° sunt Literæ Regiæ, quæ vetant quemquam adhiberi ad regendum Scholas Episcopales, nisi aut fuerint promoti aut candidati etc. Schola¹⁾ autem vacavit annum integrum suo Rectore. Hunc igitur Joh. Laurentij voluit certis de causis huic scholæ præfici Mag^{cus} Dñus Cancellarius.

Collecta suffragia quid faciendum esset. Responsum ab omnibus, parendum esse regiis Literis, verum videndum, ne nimium frequens actio sit talis propter exemplum non bonum.

Examen igitur constituatur die sequenti ab hora 1^a in 3^{am} et die sequenti similiter.

Actum est de studiosis ex Ducatu Slesuicensi et Holsatiæ, qui regi parent, an etiam admittendi ad Mensam Regiam in Communitate. Responsum: foundationem esse pro iis, qui sunt nati in regno Daniæ, qui ibidem prosint scholis et ecclesiis, ideo multos rejectos fuisse a piæ memoriæ Nicol. Kaasio, nisi singulari gratia, imo quosdam commendatos a Regina matre et rejectos etc. Nil poterat concludi.

De tabulis cosmographicis Regiis in Bibliotheca quid faciendum proposuit Rector. R^m. De skulle tages afframmerne oc legges i kisterne, och Rammerne paa dett øffuerste lofft.

Item att bogskabbene, vdi huillke Kongens bøger erre y satte, skulle anstryges med røtt Sinnaaber farffue.

¹⁾ D. e. Viborg Skole (s. K. S. 3. R. IV, 543 f.).

4 Martij 1605. P. M.

Proponerede Dñus Episcopus om Elia Isenbergs Sønn oc Kongens penge, att han dennom motte bekomme. Collectis suffragiis, Dibvadius erat neutralis. Reliqui omnes adjecerunt sua vota lubenti animo, vt tamen omnia fierent secundum foundationem, ut studeret Theologiæ et hic cum primis in Magistrum promoveret. Episcopus suscepit ipsum omnia facturum.

Convocatio . . Aprilis 1605.

1. Exposuit Mag. Dñus Rector suam et M. Jonæ ex-quisitionem, quod scilicet egerant apud Rusticos examinandis rationibus Præfecti¹⁾, oc vduiste aff Jordbogen mange mangler støcke fraa støcke: Item om Sæby Kircke, och om en Steffning fraa Lantzdommer etc. Item om en Adelle graff, som skulle tilluckis i Sæby Kircke. Item om nogle bønder vden Kiøge, som uare møgit besuerede med reiser, vnder it skin aff Kiøge borgere, ligesom de skulle førre Kong. fadbor, oc deroffuer bleff besueritt. Att der skulle skriffues Borgemester i Kiøge tiill oc Raadit etc., oc siden at lide en domb.

Convocatio 27 Aprilis 1605.

1. Proposuit Mag. de Extraordinario Professore Mathematico M. Christ. Lumborre, quem quidem Mag^{cus} Dñus Cancellarius Christ. Frisius volebat alere de suo: Si interim Universitas vellet ipsi aliquid præterea addere. Nec tamen voluit Universitatem gravare, vden huad de ville giørre aff deris guode villie. Pars maxima consentiebat att giffue hannom dett første Aar, in Gratiam Mag. Dñi Cancellarij, 50 thr. Et ut doceret hora 8 A. M., donec constitueretur alius Jurisperitns.

---

¹⁾ Niels Pedersøn. En betydelig Del Forhandlinger, som ikke her ere afskrevne, fandt Sted paa denne Tid angaaende Urigtigheder i denne Mands Regnskab.

Convocatio 4 Maji 1605.

3. Rector proponerede, att M. Pouill¹⁾ i Roskild hæffde ført hannom nogle penge aff Niells Hennricksøns Anno Gratie. Item att Birritte S. D. Niells Hemmingsøns Efterleffuersehe hæffuer beuillgitt M. Paulo en hæffue, som hun hæffuer aff Universitet. Rector suarede, att baade M. Paulus oc hun skulle billig møste den, efftterdi de icke hæffuer giffuett saadantt Universitet tiilkiende. Item om en anden abell hæfue, som Kirstene mener sin att verre, som dog ligger tiill Clare guodz, som M. Jonas wed besked paa, att den var kallitt liden Clare Abell hæffue etc., paa huilken hun skall uise sin herkomst med breffue, och de Professores, som drager tiill Capittells dom, skulle sa tale der om. etc.

6. Om Jacop Lippers Penge. Spurde Rector, huorforre hand daa gaff rentte? Suarede aff sin guode villie.

11 Maii 1605.

Propositum, att M. Lauritz Clausen skall verre Bisp i Stauanger. Oc M. Claus Hanssøn begier att maa succedere hannom vdi Amager Kircke. Collectis suffragiis, omnes consentiebant.

Item att M. Christiernus Lumborg skulle succedere in professione M. Claudij pædagogica. Conveniebant omnes et assentiebantur, quod prius probatum fuit a Mag^{co} Dño Cancellario.

Convocatio 18 Maji 1605.

Rector proponerede, att hand hæffde per suffragiorum præeminentiam ladett sige Fogden Niells Persøn aff med sin Tienniste, vid Decanum och M. Christianum Ripensem, att hand her tiill dags skulle verre Professorernes bønder vbeuarett, mere endt hans Restantz regenskab er anrørendis. 2. att han skulle forsamle hues Uniuersitetz breffue, hand hæffuer, och daa legge fra sig; 3. oc hues

¹⁾ M. Povl Pedersen, Sognepræst ved Roskilde Domkirke.

penge hand haffuer tiill Universitet tiillhørendis. Et quod responderit.

Oc der huoss proponerede Rector, att Vniuersitet behøffuede en ex professoribus, som uillde tage penge oc andett tiill sig, indtiill det bleff andett forornitt. Rector nominavit D. Gellium. Alij dominum Rectorem M. Ivarum, quod esset ipse magis versatus in rebus Universitatis.

Rector betackede Dñis Professoribus pro anno sui Rectoratus; et petiit suffragia noui Rectoris creandi. Omnium suffragiis electus est, q. f. f. s, Dñus D. Georg. Dibvadius, Theologiæ Doctor et Professor.

Rector

Dñus D. Georgius C. Dybvadius 1605.

Sub quo conuocationes sequentes.

Conuocatio 5 Junij.

Actum est de M. Christierno Lumborrhig recipiendo ad professionem pædagogicam: Qui etiam receptus est, præstito iuramento solenni.

Dñi Mag^{ci} Cancellarij mandato principio Junij skulle baccalaurei promoveris, ut ipsius verbis retulit Dñus D. Resenius. Decanus recepit se quam primum Baccalaureos promoturum. Et conclusum, non invitandos, sed acri examine tentandos, ut ita occasio afferatur studiis maioribus.

Item er M. Cunrado beuillgitt Gladsaxe tiendtt vdj iij Aar for den tax, som tiillforne er, iij Stude.

(I Mødet 10 Juli fastsattes Lønnen for den ny Foged, som skulde ansættes paa Universitetets Gods i Niels Pedersens Sted).

Conuocatio 16 Julij 1605.

(Om en Studiosus Jesuiticus Laurits Mogensen, s. Danske Mag. 3 R. VI, 169 ff.).

1° Augusti 1605.

Mandato Regiæ Maiestatis transscriptum est Exemplar seu copia cautionis, quam Regiæ Maiestati pro 40000 thr. etc. dedit Legatus Anglicus, Christophorus Parchingius

1598. Exemplar autem sub sigillo Universitatis scriptum a Notario in Pergameno, quod mittatur in Angliam, authographo servato a Regia Maiestate. Infra autem sic habebatur:

Hoc præsens transsumptum cum originali illæso, salvo, et nulla sui parte viciato aut suspecto, de verbo ad verbum, in omnibus et per omnia consentire, Nos Rector et Professores Regiæ Universitatis Hafniensis hac subscriptione et publico eiusdem sigillo testamur. Actum 1 Augusti 1605.

Sub maiori sigillo.

Septemb. 14. 1605.

(Om Jagten paa Universitetets Gods, s. Danske Mag. 3. R. VI, 123).

Dñus D. Leonardus Metznerus Jurisconsultus receptus est in Numerum Professorum, præstito Juramento, in Matriculam primum receptus et inscriptus: inde præstitit Juramentum Professorum: atque ita receptus est. Q. d. b. f.

M. Jonas proposuit om Siffuert Beck, om Universitett ville bytte nogle bønder med hannom, med ij gaare i Halland liggendis etc. Respondit rector simpliciter Ney. Alij: mand ville forfaritt, huor om dett uar, oc siden suare hannom. — Exiit Rector.

Om Siffuer Beck: att det var vidtagitt aff Universitett, att de icke kunde skiffte med nogen Herremand eller nogen anden.

18 Septemb. 1605. P. M.

Bleff Pouill Matzøn¹⁾ indkalddt, huillken bleff sin løn forslagen efftter den gamill tax 60 thr. 25 tr aur: ij pdt korn, i f. smør. Summa uist 110 thr. foruden skriffuer penge oc skriffuer skieppe. Med huillken hand skulle nøies indtiill videre tiennist. 2. att hand skulle haffue en tegnebog aff Jordbogen paa huert Aar at indskriffue forandring paa bønderne. 3. at hand ingen handell skulle

¹⁾ Universitetets ny Foged.

driffue med bønderne. 4. och ingen Gaarde bortt feste vden Rectoris villie. 5. att hand skulle sette nøyachtig bo[rg]ning for sig paa iij Aars tiid. 6. att hand huer fierding Aar skulle offuerleffuere huer Professori sit stipendium. Huillket allt hand skulle giffue skriffttlig fraa sig med forloffuerne med breff oc segell, oc hand y gien fick breff aff Universitett.

Atque ita prorecta Manu promisit fidelitatem Universitati. Emissi sunt ex Consistorio ad Mag^{cum} Dñm Rectorem M. Christiernus Ripensis et Notarius Johan. Alanus, cum Præfecto Paulo Matthiæ, att hand uilde confirmere hannom, vel dare sigillum Rectoris aut Universitatis, ut posset legitime confirmari. Respondit, se excusatum in prioribus de hisce omnibus negotiis, nec posse aliquid horum admittere. Ita redierunt negotio infecto.

28 Septemb. 1605.

Bleff Pouell Matzøn declarerett Universitetz Fogett oc der tiill fick Universitetz breff med Universitetz Segell, oc vnderskreffuitt med Notarij hand. Oc bleff hannom sønderlig befalitt att forsuare Universitetz bønder baade for andre oc for Niells Persønn, om hand uill dennom forwrette y nogen maade.

Convocatio 21 Octob. 1605.

(Orationem in Lectorio Magno habuit Leonardus Metserus J. V. D. pro introitu ad professionem juris).

Lecta est supplicatio Sacerdotis Scotici petentis Eleemosinam: cui erat uxor gravida. Collectis suffragiis, concessi sunt ipsi 4 thr.

Anno 1606.

. .¹⁾ Januarij.

Proponerede Mag^{cus} om den haffue i Roskild eller engehaffue, som M. Christen haffde, att Velbyrdig Holger Gagge villde feste den for 60 dr., om huillken Dñus Epi-

¹⁾ Dagen er ikke anført, men det maa have været den 2den eller 3die.

scopus tiill forne haffde talitt. M. Ivarus mentte det beste, att hand den bekom, efftterdi hand uar Conservator Academiæ, oc hand bød mere end nogen Anden etc.

Convocatio 5 Aprilis 1606.

M. Jonas siger sig at haffue befaling att begierre Stipendium for Jens Paaske. D. Resenius pro filio D. Andrea Laurentij¹⁾. Et Rector proponit pro Paulo Fossio.

Om en bog, der er dedicerit Universitett, de Jure Conubiorum.

Om D. Christophoro Dibuadio, som haffde dedicerit Universitett sin bog de triangulis.

Dabitur Doctori Cypreo ett Credentz paa 30 eller 40 dr. for sin bog eller en Söllffkande. Conclusum: Doctori Cypreo en Söllffkande paa 40 Dr dabitur for sin bog de Jure connubiorum, som hand haffuer dediceritt Universitati.

D. Christophoro Dibuadio skall foreris for sin bog 6 Rosennobell.

Convocatio ²⁾.

Aderant D. Thomas Vice Rector. D. Resenius. D. Gellius. M. Jonas. M. Steph. M. Joh. Erasmi. M. Christ. M. Christophorus Knopff. M. Johan. Canutius pastor. M. Paulus Petræus Pastor Roschildensis. Exceptit loco Notarij M. Christ. Longomontanus.

Lauritz Hanssønn³⁾ gaff sinn Stiffader D. Johanni Resenio ett fullt oc fast affkalld bode efftter Fædrene oc Møderne, hannom och hans Arffuinge, for sig oc sine Arffuinger vdi alle maade: och lige saa M. Christoffer i Roskild med hannom.

. Item var oc Pouill Anderssønn⁴⁾ tiillstede, oc sellffuer

¹⁾ D. e. M. Povl Andersen. .

²⁾ Dagen ikke anført, men den falder mellem 19de og 28de Maj 1606.

³⁾ Søn af Hans Lavridsen, Kannik i Roskilde.

⁴⁾ Ovenanførte Søn af Prof. theol. Dr. Anders Lavridsen, hvis Datter Barbara først var gift med Kanniken Hans Lavridsen og siden med Prof. Hans Povlsen Rosen.

mundttligh gaff M. Christoffer Knoff affkalld, efftter som och opskriffitt der paa formellder, efftter sin s. Broder Peder Anderssøn: huillkett och D. Resenius gjorde paa sine egne vegne oc paa H. Hansis¹⁾ vegne i Tiuelssse med fulldmacht.

Item skøtte M. Christoffer Knoff D. Resenio en bod i Studij Strede, som S. M. Lauritz haffde arffuitt efftter sin Broder Peder Anderssønn.

Noch en bod paa Her Hans Andersøns vegne, arffuitt i lige maade, efftter fulldmachtis liudellsse.

Noch skøtte M. Hans Knudssønn for^{ne} D. Resenio end en Bod der huos, som hans høstru Doritte Anders Datter i lige maade arffuitt haffde.

Ad petitionem M. Jonæ prorogatum est Stipendium anni unius D. Tanchredo.

Convocatio 28 Maj 1606.

Lagde D. Joh. Resenius ij gamle breffue in Consistorium. Dett 1. paa den Gaardt, som D. Georg. Dibvad nu i boer, aff Her Jep Heie, der i bode. Det 2. giffuett aff Peder Jude paa en bod nest D. Joens²⁾ Residentz.

Bleff Kong. Maitz 15 dages Breff læst offuer M. Ivaro, teste Arnoldo Huitfeldio.

Refererede M. Jonas att haffue skencktt sin Stebsøn D. Tanchredo Lælio 500 Rigsdr, som stander huos Annicke Lambsdatter, oc fire boder, de 2 i Landemerckett och de ij vid Tuchthussitt eller Faruerieth. Noch sine beste ij Søllffkander oc j gulldkiede paa 120 f. aur.: huilkett er gaaitt solenniter tiill tinge, cum traditione.

Noch vdvalde M. Jonas D. Finckium och D. Gellium tiill sin hustrues verge oc forsuar, si ipsi humanitus quid accidisset quadam peregrinatione³⁾.

¹⁾ Hans Andersen (Søn af Dr. Anders Lavridsen) Præst i Tygelse i Skaane.

²⁾ Dr. Jonas Charisius.

³⁾ M. Jon Venusinus skulde følge Christian IV paa hans Rejse til England.

Convocatio Pridie Pentecostes 1606.

Rector ipse infirmus. Ipsius nomine proposuit Dñus Episcopus: 1° De eo, qui habiturus sit orationem in Rectoratu, nominatus est Johan. Janus Alanus. [2°] Electus est in anni sequentis Rectorem Clarissimus Vir Dñus D. Tho. Finckius, medicus primus, omnium professorum suffragiis.

2 Pentecostes. Convocatio Extraordinaria.

Professores testes eorum, quæ D. Jonas Charisius exposuit nomine Regiæ Majestatis¹⁾.

Doctor Jonas exposuit voluntatem Majestatis Regiæ ad Dominum Laurentium, Patrem Societatis Jesu, qui huc venerat salui conductus ergo, ut hæreditatem quandam disponeret suam in Norvegia. Ad quod responsum est ipsi, Regiam Maiestatem non variis suspicionibus sed revera percepisse, illum non sincere, sed sub prætextu religionis pontificiæ spargendæ in hisce regnis expeditivisse: Igitur Regiam Maiestatem exemplo Regum Laudatissimorum, ut malis venturis occurreret, constituisse antevertere perversos et fraudulentos Patris Laurentij conatus. Et quamvis haberet Rex occasionem animadvertendi in eum, constituisse tamen parcere Laurentio, ne damno afficeretur maiori in hisce Regnis. Quod pertinet ad libros, quos lingua Danica et Latina ediderit præter eos, [quos] exhibuerit Regiæ Majestati, præcepisse Regiam Maiestatem, 1. ut nominaret eos omnes, inter quos exemplaria ista diuisisset. 2. ut alia, quæ supererant, traderet Regi aut eius Commissariis. 3. ut Pater Laurentius, nulla interposita mora, egrediatur urbe, crastino die, et in posterum abstineat Regnis ipsius. 4. Atque deducatur salvus e Regno ad quem locum ipse constituerit, terra, per aliquem ex ministris Regiis.

Responsum Patris:

Exemplaria 3 distributa: 1 Regiæ Maiestati. Dño Cancellario et D. Resenio. Unum servasse M. Jonæ. Nulla hic se habere, sed Brunsbergæ plurima, et alia quædam de libris suis, tale responsum non expectavisse etc.

¹⁾ I Randen: Pater Laurentius Jesuvita, Brunsbergensis visitator etc.

Præste-Epitafer i Hvalsø Kirke.

Ved Vilhelm Bang.

Den lille, men smukke og hyggelige, Hvalsø Kirke ejer langt flere Mindesmærker over Præster end de fleste andre Kirker; og dog skal der i Tidens Løb være gaaet adskillige Ligsten, som fandtes i Kirkegulvet, til Grunde, idet de ved en Restaurering af Kirken bleve borttagne og brugte til Trappesten o. Lign., naturligvis uden at der i Forvejen blev taget nogen Afskrift af dem. De, som nedenfor meddeles, sidde i eller paa Muren, undtagen IV. b. Af dem, der nu ere borte, kunde der vistnok have været adskillige personalhistoriske Oplysninger at hente; men ogsaa de, der endnu findes, give en hel Del Bidrag til at supplere og korrigere det temmelig mangelfulde og unøjagtige Stof i Wibergs Præstehistorie I, S. 705.

Mon det ikke snart er paa Tiden, at der bliver draget Omsorg for, at Afskrifter tages af alle de Mindesmærker, man endnu finder rundt om i vore Landsbykirker?

I.

Symbolvm

D. Christoferi Regnmarchi:

Simpliciter et sine strepity.

Epitaphion D. Christopheri Michaelis F. Regnmarchii |
Pastoris evangelici in ecclesiis Hvalsø ac | Sarchløse:

collegiiqve Walbvgici præpositi | dignissimi, qvi placide in
vera S. Trinitatis in | vocatione obdormivit XII Calendas
No|vembris Anni Dominici CIO IO VIIIIC.

Christoferus Regnmarch iacet hic, qvi tempore mvlto
Hvalsonici coetvs mysta fidelis erat;
Cvi dabat (et digne) ditio Walbvgica nomen
Præpositi, svmmo sic statvente Deo.
Vidit honorate brvm̄as in præpositvra
Vigenti atqve novem, lvciferosqve dvos.
Jamqve decem lvstris vitæ sine labe peractis
Qvatvor ac annis, menseqve lvnigena
Confestim totvs Letho est absvmpvts acerbo
Fama viget terris, spiritvs astra tenet.

Alivd

Qvo nvmervs anni fatalis ostenditur.
Foetida Præpositi tvmvlvs tegit ossa periti
Regna beata lovis Spiritvs ipse svbit.

Socero Svo Charissimo D. Christofero Michaelis F., Nicolavs
Jani F. Gener Moestiss. P. P.

Wiberg kalder ham Reimark eller Reymarch. Nicolaus
Jani, hans Svigersøn, der satte ham Mindesmærket, er muligvis
den Niels Jensen, der var Sognepræst i Nabopastoratet Soderup
og Eskildstrup.

II.

Jeg er Vein og Sand|hed og Livvit.

Joh. 14.

(Et lille Billede, forestillende Opstandelsen).

De skulle gaa frem, som have gjort got, til Lifsens Opstandelse.

Joh. 5 Cap.

Et Billede, paa hvilket til venstre 8 voxne Mand-
personer, hvoraf 2 i Præstedragt, og paa samme Side 1 Barn,
samt 1 dødt, vistnok spædt. Til højre 3 Kvinder.

Salige ere de, som døe i Herren, ja Aanden sige, at de
hvile af deris Arbejde.

Apoc. 14 Cap.

Salige | Hr Peder Laurssøn Wolleire var | Her Sognepræst
37 Aar; og Proust 28 Aar | — Døde 20 April 1659. Æta
62, og Ellen Thagisdatter Gjerløf. Lefde med hannem 35
Aar. Døde 25 Febr. 1659. Æta 52. |

Navnet Wolleire, eller Udleire, som hos Wiberg, tyder paa, at han skulde være fra Udleire, formodentlig i Alleslev Sogn; dog findes ogsaa i Ølstykke Sogn et Udleire. Paa Altertavlen i Særløse Kirke staaer hans Navn som Petrus Laurent. Lethreus, med Aarstallet 1647. 24 Januar 1620 immatrikuleredes ved Universitetet Petrus Laurentii Litreus fra Roskilde Skole, i Kommunitets Matriklen kaldet Lethræus. S. Birket Smith. Kbh. Univ. Matr. I, S. 39.

III.

Hviler Her Neden For Hederlig Oc Dyderig Matrone Anna
Sophia | Søfrens Datter Luft, Som Lefde | Med Sin Mand
Her Jørgen Pedersøn | Hval Udi 11 Aar, Døde Den 21
Octobr. | 1683 Udi Sin Alders 34 Aar. Her | Hos Hviler
oc Tuende Hindis Børn | Peder Jørgensen 18 Uger Oc
Ellen | Margrete Et Aar Oc 6 Maaneder | Gammel. Gud
Gifve Dennem En | Ærefuld Opstandelse.

Den Sal. Matronis Daglig Hierte-Such.

Psalm. 130, V. 5.

Jeg Bier Efter Herren, Min Siæl Bier Oc Jeg Haabis Til
Hans Ord.

Hvem Anna Sophia Luft og hendes Mand Hr. Jørgen Pedersen Hval have været, er ikke aldeles klart; men at de have hørt til Præstefamilien her paa Stedet, turde være sikkert nok. Den paa Epitaftet II omtalte Peder Lauritsen Wolleire havde ifølge Wiberg tre Sønner, som bleve Præster, 1) Hans Pedersen, der 1650 blev hans Kapellan cum spe successionis, og efterfulgte Faderen 1659 i Embedet, i hvilket han døde 1678; 2) Conrad, der 1653 blev Sognepræst i Skuldelev og Selsø, hvor han døde 1682; 3) Jørgen, som 1687 blev personel Kapellan og 1689 Sognepræst i Snodstrup, død 1715. Han blev (Wiberg III, 149) 1689 gift med

Bryggerdatteren fra Kjøbenhavn Anna Clausdatter Olrog. Men efter al Sandsynlighed har hun været hans anden Hustru, hvem han har ægtet, efter 1672—83 at have været gift med Anna Sophia Sørensdatter Luft. Formodentlig er det ham, som i Univ.-Matr. (S. Birket Smith I, S. 334) er dimitteret fra Roskilde 1666 under Navnet Georgius Valsovius; og det kunde ligeledes passe, at han var bleven gift 1672; Præst har han været, siden han her tituleres „Hr.“. Men hvorledes kommer hans Hustru til 1683 at blive begravet i Hvalsø? Muligvis kan den ældre Broder Hans have været saa skrøbelig, at han, skjøndt en ung Mand, har maattet tage sin Broder til Kapellan. Men Hr. Hans døde allerede 1678 og efterfulgtes af Hr. Esbern Madsen; at Hr. Jørgen med Familie skulde være bleven gaaende som halvvejs Inventarium i Præstegaarden, indtil han 1687 blev Kapellan i Snodstrup, synes lidt underligt, med mindre Hr. Esbern Madsen paa en eller anden Maade har været knyttet til Familien. Men dette hele Spørgsmaal er uklart.

IV. a (i Muren).

Øverst, omkring et Billede forestillende Opstandelsen:

Himlens Glæde har jeg nu vundet,
For Guds Børn en Frelse fundet.

At lefve er mig Christus, og at døe en Baade.

Epitaphium.

Her neden for hviler den velærværdige og | høylærde Guds
Mand salig Her Anders Pedersen | Hald som var fød til
Verden i Roeskilde A^o 1666 af ær | lige ægte Forældre og
bleu Sognepræst her for | Hvalsøe og Sercheløse Menig-
heder A^o 1694, same Aar kom | han i Ægteskab med den
hederborne Jumfru Kirsen(!) O | lufsdatter Huulegaard. Med
hende aulede hand 8 Børn | 5 Sønner og 3 Døttre, af
hvilke nu sorgelig lever 2 Sø | ner og 2 Døttre. Samme
Hans kiære Hustru levede med | hannem til Aar 1706, da
hun ved en salig Død hensof i Her | ren og hviler hos
sin Hosbonde, Hvorefter hand Aar 1707 blef samled i

Ægteskab med den hederborne Jomfru | Apolone Marie
Stendorph, som føde ham 5. Børn, 2 Søn | ner og 3
Døttre, hvilke alle med deris Høybedrø | vede Moder sørgelig
igienlever. A^o 1725 d. 4. Januar | bortkaldede Gud hannem
ved Døden fra sit Embede | hvilket hand troligen forestoed
i 31 Aar. Gud give | hannem en glædelig Opstandelse.
J. Skrøder Fecit.

Graf-Skrift.

Dydens Krans De Bar I Livet,
Seier Krans I Dødens Strid,
Ære Krans Har Gud Nu Givet
Dem Et Ziir Til Evig Tid.

Stamtavle over Hr. A. P. Halds Efterkommere er udgivet af F. E. Hundrup som Tillæg til „Lærerstanden ved Viborg Cathedral-Skole“ i Program fra Viborg 1875; blandt disse er nuværende Biskop H. V. Sthyr, der er Sønnensøns Dattersøns Søn af Hr. A. P. Hald og hans første Hustru, Kirsten Olufsdatter Hulegaard, som rimeligvis stammede fra Hulegaard i Alleslev Sogn. Om A. P. Hald og hans anden Hustru findes endnu et Minde i Hvalsø Præstegaard, nemlig en Bjælke med deres Navne, og Aarstallet 1712 midt imellem. Den er nu Stolpe ved en Vognport, men har formodentlig fra først af siddet over Hovedindgangsdøren paa Stuehuset. Indskriften havde i umindelige Tider været overkalket og var gaaet fuldstændig ud af Bevidstheden, indtil den for et Par Aar siden ved et rent Tilfælde fremdroges for Lyset.

IV. b (i Gulvet).

I Hjørnerne af Ligstenen en Blomst, foroven et Timeglas, forneden et Dødningehoved.

Her Under Hviler Dend Fordum | Velærværdige Vellærde
Mand, Nu Salig Hos Gud | Hr. Anders Pedersen Hald, |
Fød i Roeskilde 1667 Den 6 Sept. | Sogne-Præst Til Hvalsø
Og Serløse Menigheder | I 32 Aar | Levede I Ægteskab
Med Sin Første Hustru | Kirsten Huulegaard | I 12 Aar
Og Aulede 5 Sønner Og 3 Døttre | I Sit Andet Egteskab

Med | Sin Hustru | Apollone Marie Stendorph | I 18
 Aar Og Aulede 2 Sønner og 3 Døttre | Døde 1725 D. 4
 Jan., I Sin Alders 58 Aar, | Dan. 12 C. 3 V. | De Som Lære
 Andre Skal Skinne | Som Himmelens Skin.

Denne Steen Er Af Enken Bekostet.

Her er et Par Uoverensstemmelse med det, som meddeles paa Epitafiet; ifølge dette er han født 1666, her staaer 1667; men unøjagtigt er det, naar her staaer, at han var Præst i 32 Aar; han var det kun, som Epit. meddeler, i 31 Aar, og det endda knebent nok, idet der if. Wiberg manglede 2 Dage.

V.

Servat Jehova Svos. Ps. 31, 24.

Her neden hviler til den store opreisnings dag
 Velærværdige Hæderlige og Høylærde guds Mand
 Hr. Søfren Jacobsen,

Forhen i næsten 20 aar en trofast siælesørger for 3 Meenigheder,

Først for Seyerøe, sidst for Hvalsøe og Særløse,
 Fød i Kiøbenhavn d. 11 Decbr. 1692, døde i Hvalsøe d.
 12 Junij 1744.

Hand var | I sit Embede en Retsindig Paulus, | I sit Levnet
 en ret Jacobs Søn og Israelit uden Sviig, | I guds Frygt
 lige saa Exemplarisk som Alvorlig, | I Omgængelse lige
 saa Redelig som Behagelig, | I hiertelaug lige saa veldædig
 som vennehold. |

Hand var

En Fader for mange, skönt aldrig Fader til Nogen | Saa
 hands dyder var modnere end Hands Alder, | Thi hand
 opnaaede kun 51 Aar og 6 Maaneder. | Alle uden hand
 selv, meente hand døde fortilig | Hands venner Beklager
 Hands død, | Men meest Hands Høybedagede Moder | Og
 Hands Høysørgende og Elskværdige Hustrue | Mad^{me} Anna
 Ingeborg Lauenstein, | Som efter 19 Aars (6 uger mindre)

fornøjelig ægteskab | I Christelig Tro og mange Dyder |
 Sukker for den længste tiid at samlis igien med | Sin
 afdøde i dend uforanderlige Glæde. |

Staa vandrings Mand og Betænk,
 At Gud i saa onde en verden Har
 Nogle Fromme:

At Herren bevarer Sine Troende. Ps. 31, 24.

I Livet, deres Fødder at de ey Snuble. 1 Sam. 2, v. 9.
 I døden, deres beene, at der ikke eet Forkommer. Pr. 34, 21.

VI.

Vilhadi Gamborgii

nomarchiæ Voldborg præpositi | atqve religionis | ad ædem
 Hvalsoensem & | Særloes: interpretis | sanctissimi viri et
 integerrimi | quid quid mortale fvit | brevi hoc tmvulo con-
 ditvm est. | Natvs Erat In Siellandia | ipsis calendis Januarii
 A. C. MDCCX | foelix XXII ann. conjvgio | lectissimæ virginis. |

Bodildæ Christinæ Hald,

cvivs præreptæ sibi | hic quoqve tmvlvs ossa habet |
 vixit annos LXIV menses X & dies XV, | tres liberi Canvtvs,
 Andreas & | Apollonia, hev soli ex novem | illi svperstites
 pii & grati | animi monvmentvm patri | optvmo & indvl-
 gentissimo | cvm Lacrymis posvere | Sit illi terra levis
 precare | lector & vale. |

Der staaer paa Epitafiet, at Bodil Christine Hald blev
 LXIV (altsaa 64) Aar gammel; dette maa aabenbart være
 en Fejltagelse for XLIV (44). Hun døde if. Wiberg 14
 Febr. 1762, var altsaa født 1717; Hundrup har ikke hendes
 Fødselsaar i Stamt. over Familien Hald, men sætter hende
 som det ottende af Hr. Anders Pedersen Halds efterlevende Børn.
 Foruden V. Gamborgs tre Børn, der omtales paa Epitafiet, Knud,
 Anders og Apollonia, nævnes hos Gjessing (Jubellærere 2, I,
 S. 189) endnu en Datter Frederikke Lovise, der døde 1765
 efter 1763 at være bleven gift med Anders Dinesen, Byfoged
 og Raadmand i Roskilde samt Birkedommer i Bistrup Birk. —

Sønnen Anders Gamborg (se Biogr. Lex. V., 558 ff.) blev født 1753 og døde 1833, i en Del Aar Professor i Filosofi ved Kjøbenhavns Universitet og Regentsprovst; vistnok en meget brav og retskaffen Mand, men tillige et ikke saa lille Stykke af en Særling; i hvert Tilfælde havde han adskillige ganske løjerlige Indfald. Saaledes fremkom han 1800 med „Forslag til at forbedre Fuglenes Sang i vore Skove“; dette skulde iværksættes ved, at man lod Spurveæg udruge ved Kanarifugle, der da skulde tage sig af Ungernes Opdragelse og Undervisning, og „ved saadan Forædling“, mente han, „turde vore gemene Graaspurve med Tiden stikke Kanarie-fuglen ud“. Der er endnu i Hvalsø Præstegaards Have to meget store Kirsebærtræer, i hvilke om Sommeren Spurve og andre Himlens Fugle leve højt; de ere et Par Alen over Jorden henved tre Alen i Omfang, og efter Kyndiges Mening maa de anslaaes til at være mindst halvtredie hundrede Aar gamle, maaske endog henved tre hundrede. I hvert Fald have de allerede i Anders Gamborgs Barndom været ærværdige Veteraner paa mindst hundrede Aar; og det er nok muligt, at det har været i deres Skygge, at den lille Anders Gamborg har faaet den første Tanke om at forbedre Fuglesangen.

I Wibergs Præstehistorie hedder det, at der over Villads Gamborgs Eftermand Christian Brabrand (fra 1774 til sin Død 1803) er en Ligsten i Kirketaarnet; dette passer ikke længere; Stenen er borte, og Stumper af den ligge i et Hjørne af Kirkegaarden. Forøvrigt have Hr. Chr. Brabrands Efterfølgere i Embedet ingen særlig Grund til med synderlig Velvillie eller Taknemmelighed at mindes ham, da han skal være Skyld i, at Hvalsø Sogns Præstetiende er saa ringe. Dette gik saaledes til: Da i hans Embeds-tid Vederlaget for Kirke- og Præstetiende skulde fastsættes, ejedes Sonnerupgaard i Hvalsø Sogn med Hvalsø Kirke og dennes Tiende (nu under Baroniet Zeuthen, Tølløse) af hans Broder Konferentsraad, Landsdommer Frederik Brabrand; denne traf da den Aftale med Præsten, at han for en Betaling af nogle tusinde Daler skulde sørge for, eller dog finde sig i, at Præstetienden blev sat saa lavt som muligt, og Kirketienden saa meget desto højere; ved denne Transaktion vandt Pastor Brabrand for sit Vedkommende, Præstekaldet tabte for bestandig, medens Godset steg i Værdi. Sic fabula refert.

Indskrifter m. m. i Stadil Kirke.

Ved **H. G. A. Jørgensen**, Præst i Stadil.

Stadil Kirke, beliggende ved Nordspidsen af Øst-Stadilfjord, 1³/₄ Mil nordvest for Ringkjøbing, er en af de sædvanlige romanske Kampestenskirker fra det 12. Aarhundrede. Kirkebygningen, der bærer talrige Mærker af senere Tiders Vanrøgt, er ikke særlig mærkelig. Desto mærkeligere er Kirkens Inventar, hvis Indskrifter m. m. her meddeles.

Som den sandsynligvis ældste Indskrift skal først nævnes følgende, som er indhugget i en graa Sandsten, der har tjent som Overligger over den nu tilmurede Indgangsdør mod Syd:

SI · MNAM · VIS · VI
R · NA · DABITUR · TIS
NANTIS · ?IR · MOA ...

De Bogstaver, der gengives her med M, ere utydelige og ligne nærmest det store græske Omega. Tredje Bogstav i NANTIS er utydeligt; første Bogstav i det følgende Ord er helt udslettet. At Indskriften ikke er et Brudstykke, kan vel sluttes af Ordet VI—R i første og anden Linje. Jeg har endnu ikke truffet nogen, der har kunnet tyde denne Indskrift.

Kirkens Klenodie er en Altertavle af stor antikvarisk Værdi i byzantinsk Stil. Den menes at skrive sig fra 12. eller 13. Aarhundrede. Paa Foranstaltning af Nationalmusæet er den bleven restaureret for faa Aar siden. Det er en forgyldt Metaltavle, 57 Tommer lang og 37 Tommer bred, bestaaende af følgende Dele: 1) Et større Felt i

Midten, 2) 12 firkantede mindre Felter, 3) 12 smaa runde Felter. — I Midterfeltet ses i ophøjet Arbejde den kronede Frelser, der opløfter højre Haand til Velsignelse, medens den venstre Haand holder en Bog. Ved Siden af Figuren ses Bogstaverne Alfa og Omega, Apoc. 1, 8. 11. — 6 af de firkantede Felter have Billeder af Jesu Fødsels- og Barn-domshistorie, de 6 andre af Apostlene parvis. — 4 af de runde Felter, der ere anbragte i Tavlens Hjørner, fremvise Evangelisternes Symboler, de øvrige 8 andre kristelige symbolske Figurer. Langs Tavlens Rand findes en Indskrift, der indtil Restaurationen var skjult af en Træliste. Den lyder saaledes:

Quam cernis fulvo tabulam splendore nitentem
 Plus nitet ystorie cognitione sacre
 Pandit enim Christi mysteria . . .
 Aurum irradiat mundis corde nitore suo.
 Ergo fide mundes mentem si cernere lucis
 Gaudia divine qui legis ista velis.

Det sidste Ord i 3. Linje er ulæseligt. — Omkring de fleste af de smaa runde Felter ses ligeledes Spor af Indskrifter. — Christi Krone i det midterste Felt har oprindelig været prydet med smaa Ædelstene, hvilket kan ses af de nu tomme Indfatninger. Rundt omkring paa Tavlen er der anbragt 41 forskjelligt farvede Sten Bjergkrystaller?) af forskjellig Form og Størrelse. Gennem de to største ses Ordene *carbunculus* (c: *carbunculus*) og *sapphirus*, Apoc. 21, 19. — Tavlen er temmelig sjælden i sit Slags. En lignende, men noget større, findes i Sahl Kirke ved Holstebro¹⁾. Paa Nationalmusæet gemmes nogle faa Exemplarer af samme Slags fra forskjellige Egne af Landet. Tavlen i Stadil Kirke antages oprindelig at have

¹⁾ Beskrevet af L. Varming i Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. V, S. 169 ff. med Tillæg om Altertavlen i Stadil. — Ved Sammenligning viser det sig, at de defekte Indskrifter om de runde Felter paa Tavlen i Stadil ere identiske med de tilsvarende i Sahl.

dannet det saakaldte Antependium. Nu er den anbragt over Alterbordet i en raat forarbejdet Indfatning, der skriver sig fra 1. Halvdel af det 17. Aarhundrede. Dens Oprindelse er usikker. Den stedlige Tradition lader den være hidført fra England af en dansk Prins, paa hvis Seng den dannede Fodstykket, medens Tavlen i Sahl Kirke dannede Hovedenden. Skibet strandede ved Bovbjerg, hvorfra saa Tavlerne bleve førte til de to Kirker. — Det kan nu ikke afgøres, om denne og lignende Alterprydelser er af dansk, engelsk, nordtysk eller flandersk Oprindelse.

Under Loftet i Koret hænger en lille Messeklokke. Paa denne ses et Aarstal (ulæseligt) i arabiske Taltegn samt et Dødningehoved. Samme Mærke genfindes udskaaet paa den nuværende Degnestol i Koret. Da dette vides at være brugt af Kantoren i Ribe Kapitel Poul Andersen, ligger det nær at antage, at Stadil Kirke har hørt til denne Prælats Præbende, og at han som Følge deraf har haft Patronatsret til Kirken. I »Ribe Oldemoder« (S. 38, udg. af O. Nielsen) fortælles, at Biskop Esger, der ejede Gods i Stadil Sogn, gav dette til Kapitlet i Ribe. Poul Andersen, om hvem Oplysninger kunne findes i Allen: De 3 nord. Rigers Historie 2. B. S. 338 og 5. B. S. 161, i Münter: Den danske Reformationshistorie I S. 322 ff. og i Ny kirkehist. Saml. I S. 401, har spillet en ikke ubetydelig Rolle i sin Tids Historie. Han blev i Efteraaret 1520 af Kong Christian den anden sendt til Rom, dels forat føre Kongens Sag mod Arcembold, dels forat forsvare Kongens Adfærd ved det stokholmske Blodbad. Begge Dele bleve udførte med et efter Omstændighederne heldigt Resultat. Poul Andersen, der gennem Kongens Kancelli naaede frem til den anseelige Stilling som Kantor i Ribe, var Broder til Lambert Andersen, der faldt paa det Sætog, som Kongen efter sin Fordrivelse lod foretage fra Holland med Skibene »Gallionen« og »den flyvende Geist«. »Mester Poul fra Ribe« nævnes efter Christian den andens Fald i et Manifest som en af dennes Raadgivere sammen med Sigbrit, Hans Tolder, Hans Mikkelsen og »saadanne

flere Fandens Skalke«. Han maa have været en god Latiner og en dygtig Jurist. Hans stridbare Natur var Skyld i, at han blev indviklet i adskillige Stridigheder i Ribe (jfr. Ny kirkeh. Saml. I S. 401 ff.). Der er ikke faa Lighedspunkter mellem Poul Andersen og hans Navne og samtidige, Biskop Jens Andersen (Beldenak) af Odense.

I Kirkens Kor er nu opstillet et i Egetræ udskaaret Mariebillede. I Kjølefolderne ses endnu Rester af en stærk blaa og rød Farve, over Øjnene er anbragt en sort Stribe som Øjenbryn. Figuren henlaa til for faa Aar siden paa Kirkens Loft tilligemed et stærkt beskadiget Billede af den hellige Christoffer. Fra luthersk Side blev der efter Reformationens Sejr ført en heftig Udryddelseskrig mod disse papistiske »Afgudsbilleder«, hvoraf der fandtes nogle i enhver Kirke. Det gamle Madonnabillede er nu efter lange Tidens Forglemmelse opstillet under Korbuen. Det frister ikke hverken til adoratio eller invocatio.

I Koret findes en smukt udskaaren gothisk Skriftestol, der nu benyttes af Præsten. Paa dens indvendige Side ses Ribe Bispedømmes Vaaben, et Kors og en Stjerne. Paa Bagklædningen er anbragt en Indskrift, hvis Opløsning og Læsning er vanskelig. I Nationalmusæets Arkiv gemmes en Optegnelse, signeret P. M. Nødskov d. 9. Juli 1796, med et Tydningsforsøg. Den lyder saaledes: »Inscription i Stadil Kirke, over Skriftestolen; den er afbrudt, men har vistnok, hel og holden, hørt til dette Sted i Olims Munketider:

coldi Qr^o | Rex celi ug
Solidi quatuor | rex cœli, virgo . . . .

Det er: »Giv fire Skilling Skriftepenge, Himlens Konge, Jomfru . . . (Maria forlader Synder)«. — Denne Optegnelse med P. M. Nødskovs Tydning er meddelt mig af afdøde Musæumsassistent cand. mag. Egil Petersen. — Stolen, paa hvis udvendige Side Munkvaabenet findes, skriver sig fra Slutningen af 15. Aarhundrede.

I Korvæggen mod Nord er indmuret en Sten med følgende Gravvers:

Petra Petrum tegit hic animam
 que fovet petra Christus. Sic salu
 um reddat utraque petra Petrum.
 Obiit in domino anno Jhesu(?) M. D. L.

Sidste Linje er nu omtrent udslettet. Stenen henlaa til for faa Aar siden i Kirkegulvet udsat for Slid. Indskriften meddeles her efter en Tegning af Søren Abildgaard fra 1772.

Denne Petrus († 1550) formoder jeg er identisk med Peder Nielsen Schoman, der i en series pastorum fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede i Sognets ældste Kirkebog betegnes som den første evangeliske Præst, og som samme Sted kaldes en lærd Mand, der havde »adskillige adelige og andre godt Folks Børn i Huset hos sig at informere.« — Aarsangivelserne om Peder Schoman i Wibergs Præstehistorie kunne altsaa ikke være rigtige. — Hvis min Formodning er rigtig, viser den klassiske Form af Verset, der sandsynligvis er forfattet af Petrus selv, af hvad Art Peder Nielsen Schomans Lærdom var. Han har været Humanist, en Præst og »Poet« af humanistisk Dannelse. Bekjendt er den humanistiske Poetskole i Erfurt, med hvilken Luther en Tid stod i Forbindelse. I Rhinlandene, navnlig i Köln, udfægtedes hidsige Kampe mellem Humanisterne og den skolastiske Theologis Mænd, der holdt paa det bestaaende. I Datidens Stridsskrifter regnede det med Skjældsord, saaledes »poeta« og »poetaster« fra den ene, »theologaster o. s. v. fra den anden Side. Blandt Poeterne fandtes mange løse Fugle, der spredte Gift i vide Kredse (f. Ex. Ulrich v. Hutten). Paa den anden Side fandtes der blandt den humanistiske Ungdom mange med aandelig Sans og sædeligt Alvor, som, grebne af den kristelige Vækkelse, der udgik fra Wittenberg, bleve Banebrydere for Reformationen. En fremragende Repræsentant for den humanistisk-poetiske

Retning have vi her i Danmark i O. Chrysostomus (jfr. H. F. Rørdam: Kjøbenhavns Universitets Hist. I). Han haanes af den kølnske Theolog (Dr. Stagefyhr?), der i Aaret 1530 opholdt sig i Danmark, som »poetaster«. Maaske er Peder Schoman en af Chrysostomus's mange Disciple. Som Biskop i Vendelbo Stift satte Chrysostomus stor Pris paa, at Præsterne var i Besiddelse af Tidens humanistiske Dannelse, hvorfor han paa sine Visitatser plejede at undersøge Præsternes Bogsamlinger. Da der i det første Hold af evangeliske Præster fandtes ikke faa forhenværende katolske Sognegeistlige og Tiggermunke, var det vistnok smaat bevendt i saa Henseende i mange Præstegaarde. Lidt efter lidt spredtes dog snart ud over Landet saadanne vellærde, humanistisk dannede Præster som Peder Schoman, og det har sikkert været disse, hvem Reformationens aandelige Gennemførelse i de enkelte Sogne skyldtes.

Fra samme Tid (1546) skriver sig en Indskrift paa den gamle Kirkeklokke, der for nogle Aar siden blev omstøbt. Indskriften meddeles her efter en Afskrift fra 1808. Den lyder saaledes:

Defunctos ploro. Vivos voco. Sanctos veneror. Fusa anno domini M. D. X. LVI. Alpha. Omega. Theos. Antropos. Vasileus Doxis. Christe(?). Deute. Meta. Verbum Domini manet in eternum. Henricus Tram. Maria K. C.V. Ihesus P. B. S.

Man mærke sig de græske Ord, der vistnok høre til Sjældenheder i Klokkeindskrifter. Vasileus doxis = βασιλευς δοξης ο: Ærens Konge. Deute = Δευτε ο: Kommer hid . . . Begyndelsesordet af Herrens Ord i Matth. 11, 28. En smuk og passende Indskrift paa en Kirkeklokke! — »Maria« er kommen med her som paa mange ældre Klokker, skjønt denne Klokke er støbt efter Reformationen. — Betydningen af Bogstaverne K. C. V. og P. B. S. efter Maria og Jhesus er mig ubekjendt.

Medens Koret indeholdt flere Minder fra Tiden før Reformationen, stammer Inventaret i Kirkeskibet helt og

holdent fra Tiden efter denne især fra Christian den fjerdes Dage, den orthodoxe Periode. Dette er saaledes Tilfældet med Stolestaderne, der udmærke sig ved de høje, smukt udskaarne Endestykker ud mod Gangen. Særlig mærkelige ere Herskabsstolene. De ere rummelige, rigelig udstyrede med udskaarne Prydelser indvendig og udvendig. De to Stole bære Knud Gyldenstjernes og hans Hustrus, Fru Øllegaard Huitfelds, fædrene og mødrene Familievaaben (Slægterne Gyldenstjerne, Huitfeld og Friis). Knud Gyldenstjerne hørte til den berømte danske Slægt Gyldenstjerne, der nu forlængst er uddød. Hans Fader var Historikeren Axel Gyldenstjerne. I Middelalderen og i Begyndelsen af den nyere Tid har Slægten spillet en stor Rolle i Danmarks Historie. Dens Stamsæde var Gaarden Tim i Tim Sogn, øst for Stadil, men foruden denne Gaard har Slægten i Tidernes Løb haft talrige Besiddelser i Vestjylland, deriblandt Søndervang i Stadil. Om Knud Gyldenstjerne, der døde 1639, fortælles, at han deltog i Christian den fjerdes Sørejse langs Norges Vestkyst. 20. Juni 1602 gjorde Kongen hans og Jomfru Øllegaard Huitfelds Bryllup paa Kjøbenhavns Slot. Fru Øllegaard døde 1619. — Foruden de nævnte Vaaben findes paa Herskabsstolen paa Mandssiden ud mod Gangen Billeder i Egetræ af Evangelisterne Matthæus og Marcus, paa Stoledøren et Billede af Frelseren med Underskriften: Salvator mundi, og: Ego sum via, veritas et vita. Joh. 14. Indvendig læses: Corona sapientiae timor domini. Sir. 1. — Paa Kvindesiden overfor ses Lucas's og Johannes's Billeder, paa Døren et Billede af Moses, der holder Lovens Tavler i sin Haand med Indskriften: Per legem agnitio peccati. Rom. 3. Underne: Ad legem et testimonia. Esai 8. Indeni: Pietas ad omnia utilis est. 1 Tim. 4. — De øvrige Stole have ingen Indskrifter undtagen en midt i Kirken, der er lidt højere og rummeligere end de omgivende, og som benyttedes af Ridefogden, »det lille Herskab«. Her læses: Esper Bentsen. Ridedf. 1634.

Prædikestolen fra samme Tid er et overordentlig rigt

og smukt udført Billedskærerarbejde. Her er Billeder af de 4 Evangelister, af Christus med Underskriften: Salvator, og af Gud Fader med den Korsfæstede, under hvilket læses: Gud Fader med sin Søn. — Over Prædikestolen er anbragt en udskaaren Himmel med Indskriften: Anno 1643. Raab Høit Spar icke Opløft Din Røst som en Basune oc kundgiør Mit Folck Deres Ofuertredelse oc Jacobs Hus deres Synder. Esaias 59. — Prædikestolen saavelsom Kirkestolene trænge til en grundig Restauration. For c. 60 Aar siden bleve Stolene overstrøgne med en grim grøn Farve.

I Kirkevæggen mod Syd er opstillet en Gravsten med legemsstore Figurer af Laurids Jensen og Hustru Barbara Andersdatter. Største Delen af den ellers tydelige Indskrift er skjult af den øverste Stol. — Paa Kirkegaarden henligger en Ligsten ligeledes med Figurer i Legemsstørrelse. Den har Indskriften: Her ligger begravffen erlig oc welbørdig Mand Erich Wnsøn til Søndervong, som døde den . . . . Dag . . . An. . . . med sin kierre Hustru erlig oc welbørdig Frue, Fru Marrin Terkilsdaatter, som døde An. . . . Arvingerne have undladt at tilføje Aarstal og Dato for Dødsfaldene. — Erik Vognsen var Admiral i Slutn. af det 16. Aarhundrede.

Over Indgangsdøren mod Nord, der kun benyttes af Kvinderne (Mændene have Indgang gennem Taarnet fra Vest), læses paa den indvendige Side følgende Vers fra Aaret 1789:

Kommer her i Jesu Navn
 Ind i dette Herrens Tempel,
 Søger Eders Sjæles Gavn,
 Giver andre godt Exempel. 1789.

Paa den modsatte Side af Muren i Vaabenhuset læses:

18 Vi gaa herind og høre til
 Med Andagt paa Guds Ord, 49
 Saalænge Gud behage vil,
 Vi leve skal paa Jord. —

Skibspræster

fra Kong Frederik den Tredjes Tid.

Ved H. D. Lind.

Nærværende Fortegnelse kan betragtes som en Fortsættelse og et Supplement til den »Catalogus« over Skibspræster 1610—1670, som er forfattet af Universitetspedel Peder Muus, og som findes trykt i Kirkehistoriske Samlinger 3. Række V, 345 f. Vore Kilder ere — foruden de under Teksten nævnte — især de saakaldte Klædekammerregnskaber, der vise Lønnings-Udgiften til Søetatens Personale. Aarstallet for Vedkommendes Deposits er, for saa vidt det har ladet sig udfinde, anført efter Birket Smith, Københavns Universitets Matrikel I.

1. Aksel Jakobsen Sandby blev i Juni 1644 Student fra Slagelse Skole; ordineredes 26 Marts 1651 som Sognepræst i Tersløse - Skællebjerg. Afsat 10 Nov. 1653 for Lejermaal med Formandens Enke, med hvem han var trolovet¹⁾. 1657 dukker han op som Skibspræst, og 13 Jan. 1658 faar han den sædvanlige Tilladelse til at kaldes til et ledigt Præstekald, naar det kan ske paa lovlig Vis²⁾.

2. Andreas Hansen Fabricius skal være født 1615 og nævnes 1653 som Skibspræst paa »Trefoldighed« (med

---

¹⁾ Wiberg, Præstehistorie III, 305, hvor han vistnok urigtig kaldes Sundby.

²⁾ Sjællandske Registre Nr. 24, Fol. 144 (i Rigsarkivet).

130 Dlr.s Løn) og 1654 paa »Pelikanen«; ogsaa 1657—60 fungerer han om Bord, det sidstnævnte Aar atter paa »Trefoldighed«; i denne Stilling var han »udi adskillige Krigsoccasioner og Perikler geraaden«. Han boede paa Gammel Mønt i København, hvor han ejede et Hus. I 1660 blev han kaldet til Sognepræst i Gamborg; men da Præstegaarden her var ødelagt, og han manglede Rejsepenge, bad han Kongen (17 Sept.) om noget af sit Tilgodehavende. Uagtet han allerede 21 Apr. havde modtaget hele 50 Dlr. af de ved Dr. Povl Moth til Søstaten indsamlede Penge, befalede det Rentemestrene 19 Sept. at lade ham faa »noget« af, hvad der kunde tilkomme ham. I Gamborg kom han i Naadensaaret i Strid med en tidligere afdød Formands Enke angaaende Enkepensionen, som han, sandsynligvis af Trang, nægtede at udbetale hende; 1661 gik der Dom i Sagen, og Præsten fik Tilhold om at betale Enken, hvad der tilkom hende. Han døde 7 Nov. 1670¹⁾.

3. Hr. Anders Jørgensen, som i 1649 fik noget Klæde udleveret fra Klædekamret, er maaske Holmens Kirkes gamle Degn, der var i Tjeneste 1628—42 og ganske vist havde været Skibspræst, men ikke i Frederik III.s Tid²⁾.

4. Hr. Avgustinus var en afsat Præst, som havde faaet Oprejsningsbrev og nu boede i Aarhus. Trods al Protest blev han 1657 udtaget til Skibspræst. Hans Hustru levede som »klog Kone« af at aarelade og kurere Folk; hun nævnes 1671 som Enke³⁾.

5. Bendiks Sommer (Benedictus Severinus) blev i Maj 1636 Student fra Odense Skole. Han skal i 8 Aar have været Sognepræst i Holme-Tranbjerg, men gik omtr. 1650 fra Forstanden og maatte opgive sit Embede; dog

¹⁾ O. Nielsen, Københavns Diplomatarium I, 761. III, 462. Kirkeh. Saml. 2 R. V, 323 f. 3 R. V, 591. Sjællandske Tegnelser XXXV, 698 f.

²⁾ Lind, Kristian IV og hans Mænd paa Bremerholm, 430.

³⁾ Hübertz, Aktst. om Aarhus II, 148 f. 194. 246.

genvandt han atter sit Helbred. 13 Juli 1666 lod B. Sørensen sig høre i Bremerholms Kirke for Holmens Provst, 4 Skibskaptejner og 2 Skippere, der skulde bedømme, om han havde Gaver til at være Skibspræst; og fra nu af opføres »Hr. Bendiks Sommer« i denne Egenskab; 1667 sejlede han vist med »Forgyldte Fisk«. Men 2 Marts 1670 udbetaltes der hans Efterleverske 10 Dlr. til hans Begravelse¹⁾.

6. Daniel Jakobsen, — maaske den D. J. Koff, som 26 Febr. 1627 immatrikuleredes fra Næstved Skole, — var 1631—33 Kapellan i Toreby, men maatte ved egen Brøde forlade denne Stilling. 6 Febr. 1649 fik han Kongebrev paa at være Skibspræst fra 1 Maj næstefter at regne, og 26 Juni opnaaede han et andet Brev, der lød paa, at han før nogen anden maatte befordres til et ledigt Kald. Formentlig har han faaet et andet »Brød«, thi 1 Maj 1650 forløves han som Skibspræst²⁾.

7. Hr. Hans Davgbjerg. 3 Febr. 1669 tilskrev Kongen Admiralitetskollegiet, at han havde antaget Hr. H. D. til Skibspræst med Løn som de andre Skibspræster, hvorfor Kollegiet skulde indføre ham i Holmens Rulle³⁾.

8. Hans Nielsen Faxe (Strandbo) havde været Skibspræst i Kristian IV.s Tid fra c. 1637. Den 9 Sept. 1650 fik Lensmanden paa Hald Befaling om at give ham hans sædvanlige Besolding, 130 Dlr., af Lensindtægterne, indtil han kunde blive forfremmet til Kald. Forfremmelsen lod dog vente paa sig, uagtet der baade 12 Dec. 1656 og 28 Apr. 1658 udgik kongelige Skrivelser til Fyns Biskop om at hjælpe ham til et Præstekald eller Kapellani, eftersom Kongen gerne saa ham befordret; der udstedtes ogsaa 28 Apr. 1658 Anvisning for ham paa 130 Dlr. aarlig af Nyborgs Lensindtægter, at hæve, indtil han opnaaede det forventede Kald. Men næste Aar kaldtes den »fordums

1) Wiberg I, 662. Holmens Kirkebog.

2) Wiberg III, 315, Sjællandske Registre 22, 128. 207.

3) Sjællandske Tegnelse XXXVIII, 618.

Skibspræst« af Døden og begravedes 4 Sept. i Holmens Kirkes Urtegaard¹⁾.

9. Hr. Hans Sørensen sejlede 1653 som Skibspræst i 6 Maaneder og 1654 nogen Tid med Skibet »Victoria« (se Nr. 11).

10. Mag. Hans Thomesen Schow (ell. Roskilde) blev Student 9 Dec. 1612, Magister 1619 og Rektor i Landskrone. Han var 1623 allerede kaldet til Kapellan ved Frue Kirke i København, da det opdagedes, at der var raderet i et af hans Testimonier. Han blev derfor relegeret. Efter Prins Christians Forbøn fik han 1630 atter sine tabte akademiske Rettigheder. 1639 ordineredes han til Skibspræst. Sendtes ved Befaling af 9 Sept. 1650 til Riberhus Len for at hæve sin Besolding der. Siden høre vi intet om ham før 1662, da »Mag. H. S., forrige Skibspræst, hans Efterleverske« 2 Sept. faar 10 Dlr. af Klædekamret, formodentlig til hans Jordefærd²⁾.

11. Hr. Hans. 22 Dec. 1667 jordedes i Urtegaarden ved Holmens Kirke »Hr. Hans, en gammel Præst, af Kvæsthuset, [som] i mange Aar [har] ligget«. Hvis han har været Skibspræst, kunde der enten tænkes paa Hans Mogensen eller paa Hans Mikkelsen. — 9 Sept. 1652 fik Statholder Joakim Gersdorf Ordre om at tildele hæderlig og vellært Hr. Johannes . . . ., forrige Slotspræst paa Hammershus, saadan aarlig Besolding, Løn og Kostpenge, fra 1 Maj at regne, som de andre Skibspræster nyde, hvorimod han skulde være betænkt at lade sig bruge som saadan, hvor og naar hans Tjeneste behøvedes³⁾.

12. Henrik Johansen Morville var født i Sorø 1649 og blev 8 Avg. 1666 immatrikuleret fra Sorø Skole.

¹⁾ Sjællandske Tegnelser XXXI, 393. (Lind, Frederik III's Søstat, 35). Lind, Kristian IV etc. 424. Kirkehist. Saml. 2 R. V, 677. 3 R. I, 424 ff. 501 f. Holmens Ligbog.

²⁾ Lind, 425. Sj. Tegn. XXXI, 393.

³⁾ Holmens Ligbog. Lind, 427. 424. Sjællandske Tegnelser XXXII, 378. Hr. Johannes er maaske Hr. Hans Sørensen, vor Nr. 9.

Da Skibet »Færø« i 1668 skulde udsendes til Ostindien, udvirkede Admiralitetet 26 Sept. en kgl. Befaling til Holmens Provst, »at han den Student, som for Præst med »Færø« var antagen, til Præst skulde ordonnere, for at Skibet ikke skulde blive opholdt«. 15 Okt. udbetaltes der ham 10 Dlr. til Køjeklæder o. a., uagtet »Færø« allerede 10 Okt. havde forladt Københavns Red. Over hele Udrejsen førte Morville Journal, som endnu er bevaret; han vendte hjem med »Mageløs« i Avg. 1672. I 1670 skal han (i Ostindien?) have giftet sig med sin første Hustru, som dog døde kort efter. Ved at ægte Formandens Enke blev han (1673) Sognepræst i Kjøng i Fyn, hvorfra han 1687 forflyttedes til Herslev-Viuf; her døde han 1688¹⁾.

13. Jens Kristensen er vist den J. K. Mammen fra Randers Skole, som blev akademisk Borger 19 Juni 1660. Uagtet Betegnelsen »Hr.« udtrykkelig angiver ham som forud ordineret, kunde han dog ikke undgaa i 1666 at lade sig høre for de 7 Censorer i Holmens Kirke; men da hans Gaver befandtes tilstrækkelige, blev han Skibspræst, og hans Besolding »angik« 1 Juni 1666 og endtes 3 Apr. 1667. Maaske er det ham, som senere blev Kapellan i Middelfart og Kavslunde (1675) og som døde der 1696, 53 Aar gl.²⁾.

14. Kjeld Jensen Slagelse var Student fra Slagelse Skole og immatrikuleredes 22 Juli 1647. Ved en Prøveprædiken i Nørre Alslev Kirke 1652 viste han, der da var Huslærer, et »uforskammet Gemyt«, saa at han fik sig en Provsteretssag paa Halsen. — 28 Maj 1665 befaledes det Sjællands Biskop at ordinere Studiosus K. J. S. til Præst paa St. Thomas i Vestindien. Han kom derover med den tidligere fra Svenskekrigen bekendte Kaperkaptejn Erik Nielsen Smidt (eller Vestindiefarer) og skal have været

1) Admiralitetets Korrespondanceprotokol. C. Bruun, Curt S. Adelaer 290 f. 412. Wiberg I, 612. Kirkeh. Saml. I, 476.

2) Holmens Kirkebog, Wiberg II, 406.

Præst paa St. Thomas til 1668. — 20 Okt. 1671 afsejlede han atter til Vestindien med Skibet »Færø«, som paa Rejsen udstod hæftige Storme og led Havari. Sygdom opstod om Bord, og Præsten faldt som Offer for den (25 Apr. 1672). Han har bl. a. udgivet: »God Havn, en livsalig Vejviser ved tvende sikre Piloter: Ordet og Bønnen, for alle søfarende til en god Havn.« (Kbh. 1670)¹⁾.

15. Klavs Lavritsen Fris, — maaske den K. L. Kærteminde, som indskreves i Universitetets Borgerbog 21 Okt. 1633, — havde været Skibspræst siden 1641; han sendtes i 1650 til Bergenhus Len, af hvis Lensindtægter hans Besolding skulde udbetales ham. Han var i Virksomhed som Skibspræst baade 1653 og 1654, da han var forordnet om Bord paa »Justitia«²⁾.

16. Kristen Jensen Brun sejlede 1652 med »Graa Ulv« fra Apr. til Sept. og var ogsaa 1653 til Søs. Næste Aar sejlede han med »Sofia Amalia«. 1666 blev han Sognepræst paa Endelave og døde der 1689³⁾.

17. Mag. Kristen Maltesen var født 1603 i Halmstad, dimitteredes fra Lunds Gymnasium 1625 (14 Marts), blev 1637 Magister og 1644 Skibspræst. I Regnskaberne skrives Navnet ofte »Mattiasen«, men Benævnelsen »Magister« viser, at det er den samme Person, der menes. 1650 sendtes han til Odense og fik 9 Sept. sin Besolding anvist af dette Lens Indtægter. 1648 var han til Søs og ligeledes 1653, da han fungerede om Bord i »Frederik«. 5 Sept. 1654 jordedes han paa Holmens Kirkegaard, 50 Aar, 9 Mdr. og 4 Dage gl., og 3 Okt. s. A. begravedes hans Hustru, Anna Frederiksdatter, ligeledes fra Halmstad, 53 Aar og 9 Mdr. gl.⁴⁾.

¹⁾ Kirkehist. Saml. 2 R. V, 668 f. 3 R. V, 350. Sjæll. Tegn. XXXVII, 279. Personalthist. Tidsskr. 2 R. VI, 26 f. Bibliotheca Danica, I, 446. Worms Lexikon III, 383.

²⁾ Lind, 426. Sjæll. Tegn. XXXI, 393.

³⁾ Lind, 427. Wiberg, I, 317.

⁴⁾ Holmens Ligbog. Lind, 427. Sj. Tegn. XXXI, 393. (Frederik III's Sæstat, 77).

18. Kristen Markussen Humble, født i Karleby paa Falster, deponerede fra Sorø Skole 28 Jan. 1653. I en Ansøgning af 1 Sept. 1670 beretter han, at han først har været Skibspræst paa »Oldenborg«, og derpaa haft et uselt Kapellani i Finmarken, hvor han i 1½ Aars Tid har tjent Guds Navns Helliggørelse i Fattigdom, Hunger, Nøgenhed og anden Elendighed, sammen med sine mange smaa Børn. 13 Sept. 1670 fik han saa Sørvær (Sørens) Kald i Finmarken. Siden blev han Præst i Skjold i Christianssand Stift¹⁾.

19. Kristen Mortensen Riber havde vist Tilnavnet »Daureus« og sendtes 25 Maj 1646 fra Ribe Skole til Universitetet. I Maj 1653 fik han som Forskud paa sin Skibspræste-Løn Penge til en Præstekjole og sejlede derpaa med »Tre Krober«.

20. Kristen Nielsen sejlede Juli—Okt. 1656 med »Norske Løve« for Maanedsgage (6 Dlr. maanedlig). 1657 vilde Kongen »lade Holmens Provst til Efterretning vide«, at Hr. K. N. 13 Juni var antaget til Skibspræst, formodentlig paa Aarsløn. Han var da ogsaa ude d. A.²⁾

21. Kristen Pedersen Lerup var Skibspræst i 1652, da han sejlede med »Spes«, og i 1653 fra Apr. til Okt., da han sejlede med »Sofia Amalia«³⁾.

22. Lave Hansen (Vemmeløse) var Student fra Slagelse Skole og immatrikuleredes 4 Febr. 1630. Han sejlede i over ½ Aar i 1653 som Maanedsskibspræst med »Hannibal« og i 1656 fra Juli til Okt. med »Lindormen«.

¹⁾ D. Thrap, Efterretn. om nordenfjeldske Præster i Slutn. af 17. Aarh., i (Norsk) Luthersk Ugeskrift 4 Række 1891 Nr. 21. Barfod, Den falst. Gejstlh. I, 162.

²⁾ Sjøll. Tegn. XXXV, 81.

³⁾ Var det ham, som 1661—66 var Sognepræst i Gjørding-Vemb-Bur? (Wiberg I, 326). — Hr. Kristen Rytzer (Ryszer) døde 1674 og blev 30 Sept. stille hensat i Holmens Kirke. 1669 var Hr. K. R.s Hustru Kirstine Nielsdatter afgaaet ved Døden; hun begravedes 27 Juli i samme Kirke om Aftenen (Holmens Ligbog). Er her Tale om en Skibspræst?

I 1658 blev der udbetalt ham 1 Maanedes Kostpenge, og 5 Okt. udgik den kgl. Befaling, at han skulde have sin forrige Skibspræstebesoldning for hele den Tid, han gjorde Tjeneste paa Københavns Volde. 16 Marts 1659 begravedes han dernæst i Holmens Kirkes Urtegaard, 52 Aar og 4 Mdr. gl.¹⁾.

23. Mag. Lave Kristensen (Malmø) var en af de ældre Skibspræster fra Kristian IV.s Tid; 1625 havde han taget Magistergraden. Befalingen af 9 Sept. 1650 anviste ham at hæve Besoldingen af Aarhus Lens Kasse. 1653 fo'r han endnu med »Norske Løve«, men senere omtales han ikke²⁾.

24. Lavrits Jensen Varbjerg blev 1640 Student fra Københavns Skole og immatrikuleredes 3 Juni. Han fungerede dernæst som Rektor i Saksøbing og fik maaske Exspektancebrev paa Ringkøbing-Rindom Sognekald, men har da atter, formodentlig ved egen Skyld, mistet denne Benaadning. 6 Juli 1655 fik han dog kgl. Tilladelse til at lade sig høre i et ledigt Kald. Næste Aar er han saa Maaneds-Skibspræst paa »Graa Ulv« fra Juli til Okt. 20 Juni 1657 faar Holmens Provst Underretning om, at Hr. L. J. V. er antaget til (Aars-)Skibspræst. Ligeledes ses det, at han 1659 har været i Tjeneste, da det 24 Maj befaledes Holmens Viceadmiral Jørgen Bjørnsen at akkommodere ham paa et Orlogsskib, der manglede en Præst; ved Krigens Ophør har han vist faaet sin Afsked. 19 Jan. 1660 skulle Rentemestrene give ham noget af hans resterende Besoldning, enten i Penge eller i Varer; 18 Juni skulle Rentemestrene gøre Afregning med ham, og 24 Juni befales det dem at betale ham alt, hvad Kongen er ham skyldig. Betalingen skete dog kun langsomt; baade 1663 og 1664 faar den »forrige Skibspræst« Afdrag paa sit Tilgodehavende³⁾.

¹⁾ O. Nielsen, Kbh. Dipl. V, 509. Holmens Ligbog.

²⁾ Sj. Tegn. XXXI, 393. Lind, 421.

³⁾ Wiberg II, 622. Sjæl. Registre 23, 619. Sjæl. Tegn. XXXIV, 98. XXXV, 230. 612. 781. 784.

25. Lavrits Larsen Rhodius, Student fra Helsingør 3 Nov. 1651, var 1656 Skibspræst paa et kurlandsk Skib, som skulde til Vestindien. Da Kongen i Svenskekrigen brugte netop et kurlandsk Skib i sin Marine, og da det i et Kongebrev af 4 Febr. 1661 anføres, at Hr. L. R. har bevist Kongen og Riget sin tro Tjeneste i forleden Fejdetid, kan han vist med Rette anføres blandt Frederik III.s Skibspræster. Han blev Kapellan paa Frederiksborg og endte som Sognepræst i Vestenskov - Kappel, hvor han døde 1707¹⁾).

26. Mikkell Hansen (Vinding) var Student fra Roskilde Skole (immatriculeredes 23 Juni 1645) og ordineredes 29 Febr. 1652 som Kapellan i Snøde - Stoense. Som Kapellan blev han i Krigsaaret 1657 udkommanderet som Skibspræst med Flaaden; men 14 Dec. befaledes det Biskoppen over Fyns Stift at tilholde M. H.s Sognepræst, at han skulde tage M. H. til sig igen som Kapellan, indtil han kunde blive akkommoderet paa anden Maade, da det ikke var Kongens Mening, at M. H. skulde miste sin Kapellanplads, fordi han den Sommer betjente Flaaden. 1660 blev han Sognepræst i Aastrup (Morsby) paa Falster, hvor han døde 1672²⁾).

27. Mikkell Lavritsen fra Helsingørs Skole immatriculeredes 16 Maj 1653. Hans Besolding som Skibspræst »angik« 28 Sept. 1666 og endtes 28 Marts 1667; ogsaa 1669 fik han nogen Betaling og har da vel været i Fart; dog er det ikke rimeligt, som Muus angiver, at han skulde være sendt til Ostindien 1666; thi selv om det maaske har været paatænkt at udsende et Skib til Dansborg d. A., saa har Krigsforberedelserne hindret Udførelsen af denne Plan³⁾).

¹⁾ Kirkehist. Saml. 2 R. III, 170. V, 694 f. 3 R. II, 325 f. IV, 369 f. V, 350. Wiberg III, 530.

²⁾ Wiberg I, 60. III, 154. Kirkeh. Saml. 2 R. V, 694. Rørdam, Hist. Saml. og Studier I, 538 ff. 547 ff.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3 R. V, 350.

28. Mikkel Rasmussen fra Helsingørs Skole immatrikuleredes 28 Sept. 1628, ordineredes 17 Marts 1641 og var siden den Tid Skibspræst. 1650 blev han »forskrevet« til Agershus Len, hvor han skulde oppebære sin Løn hos Statholderen Hannibal Sehested. Befalingen herom (af 9 Sept. 1650) maatte gentages 19 Febr. og 4 Marts 1652, thi paa Grund af »den Forandring, der var sket i Norge«, da Sehested maatte nedlægge Statholderembedet, havde M. R. slet intet bekommet af sin Løn. Samtidig skete den Forandring med ham selv, at han modtog en midlertidig Ansættelse som Hjelpepræst »paa Moss og i Rygge Sogn«, da den Mand, som var kaldet til dette Embede, endnu ikke havde opnaaet den lovlige Alder, 25 Aar. Saalænge M. R. betjente Kaldet, skulde han ikke have Besolding som Skibspræst, men en billig Løn af Kaldets Indtægter, »dog, at han sig med samme sin Tjeneste udi Kaldet forholder, som det sig bør, om han den bevilgede Benaadning længere vil nyde«. Endnu 1661 kalder han sig Skibspræst og synes altsaa ikke at være kommen i en bedre Livsstilling¹).

29. Mogens Olufsen fra Københavns Skole blev akademisk Borger 22 Juli 1647. 20 Juni 1657 antoges han til Skibspræst, hvilket mældtes Holmens Provst; men han har, efter Regnskaberne at dømme, ikke tjent længere end denne Sommer. 1672 blev han Sognepræst i Elmelunde og døde 1690²).

30. Morten Lavritsen (Vinding) ordineredes 5 Okt. 1655 som Kapellan i Hvedstrup-Fløng; men da han viste sig opsætsig mod sin Sognepræst Hans Olufsen, og da Kongen havde befalet Kapellaner at gøre Tjeneste om Bord, kunde M. L. ikke undgaa 1657 at komme ud med Kongens Flaade, bl. a. paa »Sorte Rytter«. Men han fik

¹) Lind, 426. Sj. Tegn. XXXI, 393. Norske Rigsregistranter X, 384. 387. 391. Indkomne Breve til Rentekamret.

²) Sj. Tegn. XXXIV, 98, Wiberg I, 312.

Oprejsning 2 Aar efter, da han blev Sognepræst i Hans Olufsens Sted, og han døde i Hvedstrup 1676¹⁾.

31. Niels Andersen Kræmer (Cramerus) fra Randers Skole immatrikuleredes 21 Dec. 1646. Klædekamret udbetalte 10 Sept. 1657 et Beløb til Studiosus N. A. til Anskaffelsen af en Præstekjole. 9 Apr. 1658 fik Rente-mestrene den Ordre, at hæderlig og vellærde N. A. K. maatte faa (Aars-)Besolding som de andre Skibspræster²⁾.

32. Niels Hansen var i Juli 1645 kommen »ad classem«. 1650 sendtes han til Stavanger Len for der (i Følge Bef. af 9 Sept.) at nyde sin Besolding af Lens-indtægterne, men i Okt. 1653 havde han hele 1½ Aars Løn til gode, hvorfor der 14 Okt. maatte udgaa en kgl. Ordre om Betalingen af denne Rest. Men allerede Sept. 1652 sejlede han med Kongens Skibe, og 1653 vides han at have været om Bord paa »Justitia« og »Spes«³⁾.

33. Niels Jørgensen havde i sine yngre Dage været i Norge og er maaske den N. J. Norvagus Alb(urgi) natus, som immatrikuleredes fra Aalborg Skole 24 Apr. 1626. Han var Skibspræst i et længere Tidsrum, men med Afbrydelser; sidste Gang antoges han 1 Maj 1647, men 3 Juni s. A. døde han, og hans fortjente Løn udbetaltes hans Efterleverske⁴⁾.

¹⁾ Wiberg I, 707.

²⁾ Sj. Tegn. XXXIV, 490. Muus har Datoen 19 Sept., hvilken vist er Ordinationsdagen, men hans Aarstal »1655« maa da forandres til 1657. (Kirkeh. Saml. 3 R. V, 350). — N. A. K. maa ikke forveksles med Mag. Niels Andersen, der ogsaa »havde ladet sig finde til fælleds Defension mod Fjenden«. 28 Okt. 1653 fik Mag. N. A. Tilladelse til at lade sig kalde efter Ordinantsen; denne Tilladelse fornyedes 6 Sept. 1660. (Sj. Reg. 23, 447. 24, 656). Kirkehist. Saml. 2 R. IV, 446 f.

³⁾ Lind, 427. Sj. Tegn. XXXI, 393. Norske Rigsregistr. XI, 72. Det er maaske den N. H., som 1661 blev Sognepræst i Hjerm-Gimsing-Venø. (Wiberg I, 627).

⁴⁾ Lind, 422.

34. Niels Lavritsen Vedberg var Søn af kgl. Skibskaptejn Lavrits Nielsen og immatrikuleredes maaske 26 Maj 1652. — 15 Juli 1666 lod Studiosus N. L. sig høre i Holmens Kirke til Aftensang for de 7 Censorer, der skulde bedømme hans Gaver; han ordineredes derpaa 1 Avg., og 2 Avg. »angik« hans Besolding som Skibspræst, men endtes 2 Marts 1667; ogsaa 1668 modtog han dog Betaling. S. A. blev han Kapellan i Hammer-Lundby og 1670 i Korsør-Taarnborg, men forsvinder efter nogle Aars Forløb og er formodentlig bleven afsat¹⁾.

35. Peder Jørgensen Torsk skal være udgaaet med Skibsflaaden 4 Juli 1656, men det er ikke fundet bekræftet af Regnskaberne. Han ordineredes vist ogsaa først i 1657 som Feltpræst ved Ulrik Kristian Gyldenløves Regiment. Senere blev han Præst i Frederiksodde og døde 1685²⁾.

36. Peder Kristensen Juel (Fjeldsted) er født 1593, immatrikuleredes 10 Juni 1613 og har i det seneste været Skibspræst fra 1630. 1650 sendtes han til Malmøhus Len at hæve sin Løn der, men allerede 1653 nyder han sin Besolding af Klædekamret og har altsaa genoptaget sin Virksomhed som Skibspræst. 1656 sejler han 1½ Maaned (til 30 Avg.) for Maanedsløn med »Hannibal«, men først 1662 omtaler Regnskaberne ham igen, da der udbetaltes ham et Afdrag paa hans Tilgodehavende. 11 Maj 1664 begravedes Skibspræst P. K., 71 Aar gl., fra Holmens Kirke og 11 Okt. s. A. hans Efterleverske Bodil Mortensdatter, ligeledes 71 Aar gl.³⁾.

37. Peder Madsen København immatrikuleredes »ex schola patria« 9 Juni 1620 og var Skibspræst fra 1640.

1) Holmens Kirkebog. Kirkehist. Saml. 3 R. III, 130. V, 350. 363 f. Wiberg I, 528.

2) Kirkehist. Saml. 2 R. I, 105 f. 3 R. V, 350. Dsk. biogr. Lexikon IV, 314.

3) Lind, 420. Sj. Tegn. XXXI, 393. Holmens Ligbog.

Kirkehist. Saml. 4. R. IV.

9 Sept. 1650 skulde han hæve sin Løn paa Aalborghus. I Maj 1653 var han Skibspræst om Bord paa »Prins Kristian«¹⁾.

38. Peder Mogensen Skriver var Discipel fra Københavns Skole og blev indskrevet 2 Juni 1648 i Universitetets Borgerbog. 4 Juni 1657 blev »Magister Niels paa Holmen« af Kongen underrettet om, at Hr. P. M. S. var blevet antaget som Skibspræst²⁾.

39. Peder Pedersen (Horsens). Hans Skibspræst-Besolding begyndte 28 Sept. 1666 og endte 28 Marts 1667; Muus's Opgivelse, at han er sendt til Ostindien, er usandsynlig. 1670 døde Skibspræst P. P.s Hustru Margrete Klemensdatter, 57 Aar gl., og jordedes i »Holmens Kirkes Chors Urtegaard«³⁾.

40. Peder Povlsen (Roskilde) immatrikuleredes 7 Juni 1655 fra Roskilde Skole. 18 Juli 1666 lod Studiosus P. P. sig høre i Holmens Kirke for de 7 Censorer og blev vistnok ordineret 1 Avg. til Skibspræst. I Begyndelsen af næste Aar blev han Sognepræst i Gimlinge⁴⁾.

41. Peder Rasmussen var Skibspræst fra 1637. 31 Avg. 1649 maatte Klædekamret udbetale nogle Penge til Skibspræstens Begravelse⁵⁾.

42. Sten Mikkelsen havde maaske Tilnavnet Kongell og blev da immatrikuleret 25 Maj 1646. Han var i Juli 1657 Skibspræst om Bord paa »Frederik«.

1) Lind, 425. Sj. Tegn. XXXI, 393.

2) Sj. Tegn. XXXIV, 81.

3) Kirkehist. Saml. 3 R. V, 350. Lighbog.

4) Kirkehist. Saml. 3 R. V, 350. Wiberg I, 444. Holmens Kirkebog. I Regnskaberne forekommer, han ikke; han er maaske forvekslet med Peder Pedersen.

5) Lind, 424.

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1896.

Da vort kirkehistoriske Selskab i Sommeren 1896, takket være den af Regjering og Rigsdag ydede Understøttelse, har kunnet fortsætte sin Foredragsvirksomhed paa forskjellige Steder rundt om i Landet, skal her gives en Udsigt over denne Virksomhed, væsentlig støttet til de Referater, som den lokale Presse har bragt i de nærmeste Dage efter Møderne. Ligesom i de foregaaende Aar ere Foredragene holdte for talrige Tilhørerkredse, der paa flere Maader have givet tilkjende, at der skjønnes paa den Adgang, som gjennem disse Møder var aabnet til en Oplevelse af de kirkehistoriske Minder, der knyttede sig til vedkommende Steder.

Møde i Næstved.

Den 12. Maj 1896 samledes Selskabet til Møde i Næstved, hvor Sognepræsten, Hr. Bohn, paa bedste Maade havde beredt Vejen for det. Da den stedlige Presse («Næstved Avis», «Næstved Tidende» og «Sorø Amtstidende eller Slagelse Avis») i Dagene efter Mødet meddelte udførlige Referater, kunne vi i Hovedsagen nøjes med at gengive disse eller større Partier af dem med enkelte Rettelser og Tillæg.

I «Sorø Amtstidende» for 13. Maj gaves følgende Oversigt over Mødets Gang:

»Det er nogle særdeles interessante Møder, »Selskabet for Danmarks Kirkehistorie« fra Tid til anden afholder i Landets forskjellige Byer. For et Par Aars Tid siden afholdtes et saadant Møde i Slagelse, og i Gaar var der kirke- og kunsthistorisk Møde i St. Peders Kirke i Næstved.

Ved disse kirkehistoriske Møder holdes der dels Foredrag om Mænd, der i tidligere Tider har taget Del i det kristelige og aandelige Liv i den By, hvor deres Gjerninger nu mindes, dels gives der Oplysninger om de gamle Bygninger, som Kirker, Klostre, Hospitaler og milde Stiftelser, om deres Tilblivelsesmaade og den Stil, hvori de er bygget, o. s. v.

Mødet i Næstved i Gaar havde samlet særdeles mange Tilhørere, idet alle Siddepladserne i den rummelige Kirke var optagne.

Der blev holdt tre udførlige Foredrag. Professor, Dr. Fr. Nielsen talte om Benediktinernes Munkeorden, dvælede først ved denne Ordens Tilblivelse og omtalte derefter den Betydning, disse Munke ogsaa havde haft for Næstved.

Professor, Stadsarkitekt L. Fenger talte om de gamle Bygninger, som var knyttet til Næstveds Kirkehistorie, og Pastor, Dr. Holger Rørdam, Kongens Lyngby, talte om Personligheder fra Reformationstiden, hvis Navne var naaet ud over Landet.

Mellem de to første Foredrag afsang et Kor en Salme, og efter det andet Foredrag fulgte et Solonumer med Orgelakkompagnement.

Skjønt Mødet varede i over 3 Timer, fra Kl. 1 til 4¹/₂, holdt de fleste Tilhørere ud til det sidste, hvoraf man slutter, at Emnet fangede Interessen.

Pastor Bøhn, Næstved, sluttede Mødet og takkede for de interessante Foredrag. Han beklagede kun, at der var saa længe imellem hver Gang, Selskabet kom til Næstved for at lade høre fra sig. Der var gaaet 30 Aar, siden det sidst havde været der i Byen. Han sluttede med at

udtale Ønsket om, at Selskabet for Danmarks Kirkehistorie maatte faa forøget Tilslutning.

Pastor, Dr. Rørdam gav derefter nogle Oplysninger om Selskabets Virkemaade og endte med at takke Tilhørerne for deres Nærværelse og deres — Taalmodighed«.

I et andet Blad (»Nestved Tidende« for 14. Maj) hedder det:

»Som meddelt i Gaar holdt Kirkehistorisk Selskab et Møde Tirsdag i St. Peders Kirke i Næstved. At Mødet vilde blive af stor Interesse, borgede de Mænds Navne for, der vilde holde Foredrag, og det blev da ogsaa et Møde, der svarede til Forventningerne — for saa vidt man var mødt under den rette Forudsætning, nemlig den, at Mødet ikke var særlig opbyggeligt, men absolut oplysende. Ikke desto mindre havde Mødet ogsaa en opbyggende Karakter, navnlig var dette Tilfældet, da Dr. H. Rørdam gav en kort Skildring af Historikeren Arild Hvitfelds religiøse Stæde. Til det opbyggende tør vel ogsaa regnes Organist Olsens smukke Præludium paa Orgelet, et blandet Kors herlige Sang og Kantor Helsings stemningsfulde Foredrag af Weyses prægtige Komposition til Heibergs Reformationskantate: »I Saxernes Land«. Men ellers var Mødets Karakter oplysende helt igjennem, og de klare og oplysende Foredrag hørtes ogsaa med megen Opmærksomhed. — Kirken var ikke fuldere, end at alle kunde komme til at sidde, men vi tror dog, at Indbyderne var tilfredse med Besøget, især naar Hensyn tages til, at en stor Del af Tilhørerne var kommen længere borte fra, lige fra Stevns til Vordingborg og Præstø, og helt henad fra Slagelse.«

Et tredje Referat (»Næstved Avis« for 14. Maj) indeholder følgende:

»Mødet indledes af Dr. H. Rørdam, der bød velkommen. Det Selskab, som vi repræsenterer, har til Formaal at kaste Lys over vore Fædres Kirkeliv. Vi søge at drage Lærdom baade af de gamle Skrifter og af de gamle

Bygninger og Mindesmærker. Idet vi vende Blikket bort fra Nutiden, søge vi at lade Fortidens henfarne Skikkelser træde frem for Sjælens Øje. De Minder, som knytte sig til vore Gudshuse, afspejle i mange Maader vore Fædres aandelige Livsvilkaar. Det er nu 30 Aar, siden vort Selskab sidst holdt Møde i Næstved, og der er vel ikke mange af dem tilstede, som den Gang samledes om os. Jeg husker dog endnu godt de to smukke Dage, vi tilbragte her i Næstved og paa Herlufsholm. Brødrene Listov, der da virkede her, havde paa den venligste Maade beredt alt for os. Blandt Foredragene var det sikkert især N. L. Høyens og C. J. Brandts aandfulde Taler, der tildrog sig den almindelige Opmærksomhed og længst bevaredes i Erindringen. Vi vare den Gang noget mere fordringsfulde og lod Mødet udstrække sig over to Dage, hvoraf den ene tilbragtes i Næstved, den anden paa Herlufsholm. Ved Mødet i Næstved aflagde vi kun Besøg i Kirkerne, men Foredragene holdtes paa Raadhuset. I de senere Aar ere vi komne mere ind paa at holde vore Møder i Kirkerne, særlig af Hensyn til, at de Minder, vi fremdrage, især knytte sig til disse Bygninger og det Liv, der har bevæget sig paa disse Steder. Ganske vist er det ikke vor Opgave at holde Opbyggelsesmøder i sædvanlig Forstand; men vi haabe dog sikkert, at hvad vi fremføre, ikke skal virke i modsat Retning, men meget mere tjene til at styrke den kirkelige Bevidsthed, idet vi, med Kirkens gjennemgribende Betydning for Øje, søge at drage de betydningsfuldeste historiske Minder frem«.

Ordet blev derpaa givet til Professor, Dr. theol. Fredrik Nielsen, der talte omtrent saaledes¹⁾:

Minderne fra Middelalderen gruppere sig navnlig om Klostrene, og i den Retning har Næstved spillet en stor Rolle; Næstved By har jo endog i sin Tid staaet under et

¹⁾ Efter Referatet i «Næstved Avis».

Kloster. For rigtig at forstaa hele den Bevægelse, der førte til Klostrenes Byggelse og Munkeordenens Oprettelse er det nødvendigt at gaa længere tilbage. Det begyndte med at enkelte trak sig tilbage i Ensomhed for at være alene med deres Gud, og navnlig da Kirken traadte i Forbindelse med den romerske Stat, var der mange, der saaledes trak sig tilbage i Ensomhed for at tænke over Menneskelivets store Spørgsmaal. Saaledes begyndte Klosterbevægelsen i det 4de Aarhundrede, og skulde der nævnes et Sted, hvor Klosterlivet ret var udviklet, maa det være Ægypten, der med sine Bjerge og sin Ørken afgav et særlig skikket Opholdssted for dem, der vilde søge Ensomheden. Senere holdt saa de ensomme sammen og dannede det, vi nu kalde Kloster, dog varede det noget, inden nogen egentlig Samling fandt Sted. Det var Farer ved Eremitlivet, og en Fare var den, at nogle hengav sig til det af Ladhed og Dovenskab; det viste sig navnlig i det 5te—6te Aarhundrede, hvor de trak sig tilbage under Paaskud af helligt Levnet, men i Virkeligheden fordi de ikke vilde bestille noget; det gik endog saa vidt, at nogle Munke drog rundt og solgte forfalskede Helgenlevninger. Det var derfor under Overvejelse hos mange, hvorledes man skulde kunne føre et helligt Liv og tillige gjøre Nytte, og den, der gav Stødet til, at denne Tanke realiseredes ved Oprettelse af Benediktinerordenen, var Benedikt fra Nursia.

Taleren omtalte Benedikts Ungdomsliv og Udvikling, og hvorledes han, ledsaget af sin Amme, trak sig tilbage i Ensomhed til en snæver Hule i Subiaco, hvor man endnu viser hans Celle. Han mærkede imidlertid, at han ikke var ene, idet der boede en Eneboer oven over ham paa Bjerget. Flere og flere kom da ud til ham i hans Ensomhed, og han dannede saa 12 Klostre derude. Men han opdagede tillige, at der var et Stykke Verden, som man selv i Ensomheden ikke kunde komme bort fra, nemlig ens eget Hjærte. Og der var Splid og Spaltning i hans Kreds, hvorfor han forlod Subiaco og rejste til Monte

Cassino. Han fandt her et Sted at bo og anlagde et nyt Kloster der, hvilket Kloster staar endnu. Her var det Benediktinerklosteret oprettedes, og herfra var det, at det sendte sine Aflæggere ud over hele Verden. Det, han vilde med sin Orden, var, at afhjælpe de Skader, der tidligere havde hersket indenfor Munkeordenen. For at træde ind i et af B.s Klostre, maatte de forpligte sig til at blive paa ét Sted, at leve i Fattigdom og Cølibat (ugift Stand) og Lydighed overfor Klosterets Abbed. Der herskede meget strenge Regler indenfor Klosteret. Munkenes Arbejde bestod i Jørdarbejde og Haandværk, og ved deres Pen besørgede de skriftlige Arbejder, der have givet store Bidrag til den kristelige Literatur. Benedikts Kloster vakte almindelig Opmærksomhed, og Pave Gregor den Store fremmede Ordenen meget stærkt. Det er Benediktinermunkene, der først bragte Kristendommen til Danmark, idet Ansgar havde været i Benediktinerklostret Corvey i Vestfalen, forinden han kom hertil. Han havde her faaet den største Dannelselse, som Tiden da kunde give, og bevarede stadig den dybeste Interesse for Ordenen, med hvilken den danske Kristendom staar i nøjeste Forbindelse.

Benediktinerordenen oprettede Klostre rundt om i Landet, blandt andet ogsaa i Næstved, hvor St. Peders Kloster anlagdes i Aaret 1135 af Peder Bodilsen, en af de mærkeligste Mænd fra den Tid. Han var en Slags Høvding paa Sjælland og en meget nidkær Mand. Herved forstod man den Gang en Mand, der modarbejdede Præsternes Ægteskab, og det var noget, han arbejdede meget stærkt imod. Ved Siden af ham stod der en ung Kapellan ved Navn Nothholdt, og de hidsede gjensidig hinanden op. Peder Bodilsen rejste Landet rundt og saa Præsterne efter i Sømmene, og hvor han traf Kvinder hos Præsterne, jog han dem væk. Den daværende Biskop paa Sjælland var en svag Mand, og det skyldtes udelukkende Peder Bodilsen, at Cølibatet blev gennemført. Ved Siden heraf var han tillige en betydelig politisk Skikkelse, idet han saaledes efter

Mordet paa Knud Lavard i Haraldsted Skov var stærkt interesseret i den Bevægelse, der var oppe, for at faa Mordet hævnnet. Da Biskop Eskil i Roskilde senere blev Erkebiskop i Lund, kunde han ogsaa takke Peder Bodilsen derfor. Han var altsaa en Stormand, saavel i politisk som i gejstlig Henseende. Han fik Navn efter sin Moder, der formentlig har været af højere Byrd end Faderen. Sammen med Moderen og sine to Brødre, Jørgen og Hemming, anlagde Peder Bodilsen St. Peders Kloster i Næstved, hvor da særlig Benediktinermunkene søgte til. Erkebiskop Eskil var fremfor alt Benediktinermunkenes Ven, og da Klosteret blev anlagt i Næstved, blev det rigt aflagt og senere hen under Kong Erik Lam fik det meget store Indtægter og fik Jurisdiktionsret over Næstved By og alle Indtægter ved juridiske Forretninger. Naar der kom en Sildevogn eller Løgvogn (Gartnervogn) paa Næstved Torv, maatte der betales en Afgift til Munkene. Byens Borgere maatte ogsaa betale en Afgift til Klosteret; saaledes maatte Bagerne hver sende et Hvedebrød om Ugen, Slagterne hver Uge en Steg, som Munkene dog ikke selv maatte spise, da det var dem forbudt at spise Kjød af firføddede Dyr, medmindre de vare syge. Men da Tugten senere slappedes, var det paafaldende, saa mange af Munkene der vare syge, naar der blev leveret Steg. Smedene maatte betale deres Afgift i Form af Hestesko, og Skomagerne leverede Sko. — Om Munkenes Antal ved man ikke noget bestemt, men det antages, at der gennemsnitlig har været mellem 10 og 20. Abbeden var en mægtig Mand, der saaledes havde det Privilegium, at han kunde lyse Folk i Ban, naar han tre Gange havde meddelt en Advarsel; Banlysningen blev bl. a. benyttet overfor en Mand, der ikke vilde udlevere en Gaard. Det varede ikke længe, før Tugten slappedes, og der fremstod da i det 13de Aarhundrede nye Munkeordener, der toge Luven fra Benediktinermunkene; det var Tiggermunkene, der ogsaa kom her til Næstved og boede i Graabrødreklosteret. Benediktinermunkene modsatte sig naturligvis, at de byggede

deres Kloster, men kunde dog ikke forhindre, at saavel Franciskanermunkene (Graabrødremunkene) som Dominikanermunkene (Sortebrødremunkene) toge fast Ophold i Næstved. Disse sidste havde en betydelig Skribent, Olivarius, der efterlod sig en Fortolkning af Lucas Evangeliet; han er meget omtalt i Udlandet og hævdede den Gang Næstveds Ry i Videnskabens Verden. I Aaret 1261 brændte Benediktinerklostret, og Munkene besluttede da at flytte til Skovkloster, det nuværende Herlufsholm. De ejede desuden 1 Gaard, flere Boelsteder, store Skovstrækninger og Maglemølle. St. Peders Kirke, der ogsaa tilhørte Benediktinermunkene, bestod dog stadig efter Flytningen, men nedbrændte senere, i Aaret 1280. Fra Skovkloster udgik der flere bekjendte Mænd, og som Minde derfra har man en Bog paa det kgl. Bibliothek kaldet »Næstveds Calendarium« eller Næstveds Dødebog. Det er en meget mærkelig Bog, der er forsynet med 4 Miniatur-Malerier, som vise, at man allerede den Gang har været meget inde i Malerkunsten. Af Bogen fremgaar det ogsaa, hvorledes Afladsvæsenet har været drevet her i Landet og i det hele den middelalderlige Overtro, der har hersket. Om en Abbed i 1508 fortælles, at under hans Styrelse blev der født et Lam med 2 Bagkroppe og 6 Ben; det betragtedes som noget meget vigtigt, som Varsel om en ny Tid. Der kom ganske vist en ny Tid, og den tog haardt fat paa Abbeden. Først kom Grevens Fejde, under hvilken Christoffer af Oldenburg tvang Abbeden til at gjøre Næstved Borgere forskjellige Indrømmelser; dernæst kom Reformationen i Aaret 1536, hvorved Klostret blev inddraget, og den myndige, forhenværende Biskop i Aarhus Ove Bille, fik Skovkloster i Forlening og døde her i Aaret 1555. Skovkloster fik som bekjendt senere anden Bestemmelse, idet Frederik den Anden i Aaret 1560 mageskiftede det bort til Herluf Trolle og fik dennes 2 Gaarde, Hillerødsholm og Græsegaard, i Bytte, hvad da atter førte til, at medens Frederiksborg Slot rejstes, hvor det gamle Hillerødsholm havde ligget,

grundedes Herlufsholm Skole i det af Munkene forladte Skovkloster.

Professor, Stadsarkitekt Fen'ger fik derefter Ordet¹⁾: Som vor Formand udtalte, er det Minderne, hvorom vi skal tale her. Og det ikke blot Minderne om Personer, men ogsaa om Kunstværker og Bygninger. Jeg skal da prøve at være Deres Fører paa Bygningernes Omraade ved dette Møde.

Som Næstveds Navn ikke er knyttet til nogen særlig opsigtsvækkende Begivenhed i vort Fædrelands Historie, saa er Næstveds kirkelige Bygninger ikke stærkt knyttet til Kunsthistorien. Som De har hørt, byggede Peder Bodilsen St. Peders Kloster og Kirke, men Kirken brændte og er altsaa ikke mere. Den store Valdemarstid har ikke efterladt noget særligt Minde her i Næstved. Det var ellers en rig og stor Tid ogsaa paa Kirkebygningernes og andre Bygningers Omraade. Da rejste man for første Gang i Danmark Bygninger af Mursten. Saa vigtig var denne Kjendsgjærning, at man fandt det berettiget at anføre dette i Valdemar den stores Gravskrift. Som bekendt er der i Valdemars Grav fundet en Blyplade, hvorpaa kan læses, at Valdemar byggede Dannevirke og Taarnet paa Sprogø af Mursten. De bekendte Kirker i Sorø, Ringsted, Kallundborg o. fl. er Minder om hin store Tid. Man har ment, at Stilen kom til os fra Tyskland, men den eneste Port til os fra Tyskland var Holsten, og den havde ikke særlig stor Betydning; Landene hinsides Østersøen, de slaviske Lande, stod os derimod den Gang meget nærmere. Vi ejede Land ovre i det nuværende Nordtyskland, i Slaveland, og Forbindelsen hermed var ret almindelig. Underligt er det derfor ikke, at Kirkerne i Pommeren og i det hele i Nordtyskland ligne vore Kirker, ogsaa denne Kirke her, saa vi snarere tør have faaet Stilen derfra.

---

¹⁾ Dette og følgende Foredrag gjengives efter Referatet i •Nestved Tidende•.

Som omtalt af Fr. Nielsen, stiftede Fru Ingerd af Regenstein 1239 Graabrødreklostret i Næstved. Men hun stiftede ogsaa andre Klostre, saaledes i Kallundborg og i Kjøbenhavn, men mest bekjendt er hun for at have stiftet St. Clara Klostret i Roskilde, et kvindeligt Franciskanerkloster, som hun tillagde saa meget Jordegods, at Kongen maatte lægge sig imellem paa hendes Arvingers Vegne. Forøvrigt stiftedes der ogsaa et St. Agneskloster i Roskilde, hvortil Erik Plovpenning's Døtre, Jutta og Agnete, skjænkede store Gaver, og Dronning Margrethe Sprænghest foranledigede Agnete til at gaa i Klosteret der som Priorinde, ligesom Søsteren senere blev optaget; men de var vist delvis tvungne dertil, i alle Fald svigtede de deres Klosterløfte og begjærede sig deres Godser tilbageleverede.

Men det var Kirken her, vi skulde dvæle ved. I Aaret 1261 brændte St. Peders Kloster, saa kun Kirken blev staaende, men 1280 brændte ogsaa denne, og derefter opførtes den Kirke, som er til nu; Koret er bygget først, og antagelig har det staaet et godt Stykke Tid, før det øvrige er bygget til; men hele Kirken, som den er nu, er dog nok bygget færdig nogenlunde i samme Aarhundrede. Kirkens Forbillede kan, som tidligere omtalt, søges i Nordtyskland, i Franciskanerkirken i Stettin f. Ex., eller i en af de andre Kirker i de den Gang slaviske Lande. Af historiske Begivenheder, der er indtruffet i denne Kirke, er der ikke mange. Dog ved vi, at den pavelige Udsending Isarnus satte Erik Menved i Band i Næstved i Aaret 1298, og denne Tildragelse er da antagelig foregaaet i Koret her, da hele Kirken næppe var fuldført den Gang. Fra Søndersplittelsens Tid i Danmarks Historie ejer Kirken her ogsaa et Minde: I Koret ser De et Billede (Kalkmaleri) af Valdemar Atterdag. Billedet var overkalket, men ved Kirkens Restavration kom det frem. Det viser os Valdemar Atterdag i den Ridderdragt, med Hjelm, Brynje og Kaabe, der var brugelig for Riddersmænd i hans Tid. Grunden til, at Næstveds St. Peders Kirke er bleven prydet med dette

Kalkmaleri, tør vel være den, at der til Benediktinerklostret blev skjænket en Sum af Valdemar Atterdag, før at der skulde synges Sjølemesser for ham. Men som Kirken her har Minder fra den Tid, da det saa' sørgeligt ud i Danmark, saa har den ogsaa Minder fra en lysere Tid. Jeg tænker her paa Prædikestolen og paa Altertavlen i St. Mortens Kirke. Begge disse Arbejder er udført af Abel Schrøder, der var Organist i Næstved i det 17. Aarhundrede og tillige dyrkede Billedskærerkunsten. Altertavlen i Holmens Kirke i Kjøbenhavn er ogsaa af ham. Altertavlen i St. Mortens Kirke er et betydeligt Værk og er antagelig udført i Schrøders kraftige Alder, i hans Manddomstid. Prædikestolen her i Kirken synes derimod at være udført i hans Alderdom. Stilen er ikke saa afgjort hans som for Altertavlens Vedkommende; der er ikke den Massevirkning af udskaarne Figurer her som der, og han har vistnok haft Hjælp af sine Elever til Prædikestolen. Schrøder ligger begravet her uden for Kirken, og hans Ligsten vistes endnu i indeværende Aarhundrede.

Kirken her er sagtens bygget af Benediktinerne, men antagelig med Hjælp fra Byens Borgeres Side. St. Mortens Kirke er bygget nogenlunde samtidig. Benediktinerklostret blev, som alt berettet, flyttet ud i Skoven. Af de to andre Klostre ere Sporene udslettede. Franciskanerklostret er helt forsvundet, og Dominikanerklostret er der heller intet tilbage af uden Navnet; man veed, at det har ligget paa det Sted, der endnu den Dag i Dag benævnes Sortebrødre. Her i Næstved var ogsaa i Middelalderen et Helligaandskloster, et Slags Hospital, hvor gejstlige Brødre plejede syge. Kristian den 4. tog Indtægterne herfra og lagde dem til Vartov Hospital i Kjøbenhavn, imod at nogle trængende fra Næstved kunde faa Ophold der. Senere blev Klosterbygningen solgt til Næstved By for 200 Specier og blev en Tid benyttet som Raadhus.

Endnu kan bemærkes, at Døbefonden i St. Peders Kirke stammer fra 1402, og den i St. Mortens Kirke fra

1515. I sidstnævnte Kirke findes endvidere som en Levning fra Middelalderen en meget mærkelig Alterdug.

Efter dette Foredrag sang Kantor Helsing, som ovenfor er berørt: »I Saxernes Land«. Og saa fik

Dr. H. Rørdam Ordet: I Aviserne læser vi i denne Tid om Begivenheder i Spanien, ved hvilke vi sættes fuldstændig tilbage til Middelalderen. I Anledning af den forfærdelige Tørke, der hersker i Spanien, drager Kirkeprosessioner gennem Madrids Gader med Helgenbilleder og Helgenlevninger for ved disses Hjælp at fremkalde Regn. Fuldstændig som i Middelalderen her! Man troede den Gang, at de døde Ben kunde hjælpe og kunde nedkalde Himlens Velsignelse over Folket. Fra Ørslev, ikke langt her fra Næstved, har vi saaledes den Beretning, at St. Hansdag bar en Præst og en Munk i gamle Dage Johannes den Døbers Hoved paa et Fad (Hovedet var rigtignok af Træ) tilligemed nogle Helgenben om til Folk, for at man kunde faa Del i Velsignelsen ved denne Helgendyrkelse. Præsten bar Hovedet og Benene, Munken bar Pengesækken. De, der gav Guld eller Sølv, fik Lov at kysse Helgenbenene; de som gav »ædendes Varer«, maatte lade sig nøje med Præstens Velsignelse. Det var en sørgelig og mørk Tid. Men saa kom Luther med Evangeliets Lys; han vidnede med Aandens Kraft, at vi Mennesker kan ikke slaa vor Lid til døde Ben eller frelses ved Menneskers Gjerninger, men kun ved Guds Søns Kraft og ved Troen paa hans Lidelse og Død for vore Synder. Og hans Tale fængede. Den kom som en Forløsning for mange, der fik Fred og Hvile i den evangeliske Tro. Vi kan ikke rigtig sætte os ind i, hvilken Fryd det var for de Mennesker i Reformationstiden. Det var noget nyt, der mødte dem og tog dem saa helt og fuldt, og dog var det gammelt, det gamle Evangelium om Fred og Naade ved Guds enbaarne Søn, ved Jesus Kristus.

Om Næstveds Reformationshistorie ved vi ikke meget,

men der er en Mand, en Næstveder, der har taget stærkt Del i Reformationbevægelsen og har tegnet sit Navn i Historien blandt Reformationstidens ypperste Mænd, og hans Navn bør ikke glemmes, men er værd at tage frem. Det er Peder Lavrenssen. Han er født her i Næstved og har levet sin Ungdom her. Det er meget sandsynligt, at han tidlig er kommen i Forbindelse med og er bleven paavirket af den i sin Tid navnkundige Karmeliter Dr. theol. og Magister Morten Pedersen fra Næstved, der, efter at have været Forstander for Karmeliterklosteret i Landskrone, døde 1515 som Forstander for Klosteret af samme Orden i Assens. Om denne fortæller en samtidig (Lektor Povl Helgesen), at han var en udmærket lærd Mand, der besad saa fortrinlige Gaver som Prædikant, at i hans Tid ingen Mand i Danmark kunde agtes for hans lige i den Henseende. Fra sin Ungdom af havde han ført et saa rent og ubesmittet Levned, at ingen havde nogen som helst Mistanke imod ham for noget slet. Derimod savnede mange Venlighed og Mildhed hos ham, da han af Naturen var en Melankoliker og derfor mørk og streng.

Naar Peder Laurensen i sin Ungdom indtraadte i Karmeliterordenen, er det, som sagt, højst rimeligt, at det er sket under Paavirkning af denne Dr. Morten Pedersen fra Næstved, der mulig endog kan have været hans Farbroder. Om hans Ungdom ved man ellers ikke noget, uden for saa vidt det er kjendeligt, at han maa have studeret med stor Flid og erhvervet sig anseelig Lærdom. Første Gang, han fremtræder i Historien, er i Forbindelse med den bekjendte Povl Helgesen. Denne Mand hørte jo ogsaa til Karmeliterordenen, og allerede før Luthers Optræden havde han et aabent Øje for de store Misbrug, der havde indsneget sig i Romerkirken og gjorde en Reformation til en tvingende Nødvendighed. I det hele synes der i Karmeliterordenen at have været større Oplysning og dermed større Reformlyst end i de fleste andre af Datidens Munkeordener. Her skal saaledes berøres, at Peder Laurensen

i et af sine tidligste Skrifter (Fortalen til Oluf Chryostomus's »Kirkens Klagemaal«) henviser til reformatoriske Ytringer af Karmeliterordenens General, Johannes Baptista Spagnoli, efter sin Fødeby almindelig kaldet Mantuanus, der døde 1518 og i sin Tid havde et anset Navn som latinsk Digter.

I Aaret 1519 stiftedes Karmeliterkollegiet i Kjøbenhavn under Lektor Povl Helgesen som Forstander. Han valgte Næstvederen Peder Laurensen til Medlærer, et Vidnesbyrd om, at de to Mænd den Gang væsentlig stod paa samme aandelige Stade. Da der imidlertid allerede 1522 kom en Kurre paa Traaden mellem Povl Helgesen og Kong Christiern II, forlod førstnævnte Kjøbenhavn, og det er ikke usandsynligt, at det samme har været Tilfældet med Peder Laurensen, der da eller noget senere begav sig til Karmeliterklosteret i Assens.

Her traf han sammen med Præsten Christen Skrok, og de to Mænd synes at være bleven forenede i et inderligt Venskab. For dem begge skete under deres Ophold i Assens det store Gjennembrud, idet de bleve saa stærkt grebne af Reformationens Ideer og Tanker, at de med al deres Sjæls Kraft stillede sig til dens Tjeneste og siden gjennem hele deres Liv arbejdede paa dens Fremme.

Det var en mærkelig Tid, Reformationstiden. Der blev opdaget ny Jord, baade i bogstavelig og i aandelig Henseende, Amerika var blevet opdaget, det var den ny Verden, og den gamle Verden var gjenopdaget. Oldtiden steg frem af sin Grav og gjæstede Nutiden. Kunst og Videnskab fra det gamle Grækenlands Stortid kom til Højbords, stærke Aandsstrømme brød frem gjennem Folkeageren. Det var Humanismens Tidsalder. I de sydlige Lande havde Bevægelsen en halv hedensk Karakter. I Norden var dette ikke i den Grad Tilfældet; her kom Humanismen til at støtte det religiøse Gjennembrud, i det den førte til et grundigt Studium af den hellige Skrift. Her sluttede man sig til Luthers Lære. Og vi er næppe i Stand til at fatte

den Begejstring og Kraft, med hvilken man sluttede sig til de ny Tanker. Men en af dem, der toges stærkest af det ny, var Peder Laurensen. Dette gav sig Udslag paa mange Maader, og han har gjort sig i den Grad fortjent af Reformationen, at der egentlig er sket ham Uret, naar han ikke i vore Danmarkshistorier er nævnt som en af Hovedmændene for den i vort Land. Han virkede navnlig ved sine Skrifter til Reformationens Udbredelse. Pressen er en Magt, og han tog Pressen, Bogtrykkerpressen, i Brug og udsendte det ene Skrift efter det andet. Naturligvis var disse Skrifter mest af polemisk Art. Det gjaldt jo om at forsvare de ny Ideer, som man havde faaet kjær, saa det er naturligt, at Skrifterne bære Præg af den Kamp, hvori han var stedt. De andre af Reformationens Mænd udgav ligeledes Skrifter, men Peder Lavrensen var en af de flittigste Skribenter.

Ved Aaret 1527 rev han sig fuldstændig løs fra Pavedømmet, gik ud af sin Orden og blev evangelisk Forkynder, og 2 Aar efter, da der oprettedes en evangelisk Præsteskole i Malmø, meldte P. Lavrensen sig som Lærer, og sammen med en anden forhenværende Karmelitermunk, Frands Vormordsen, der var Skolens Forstander, tog han ivrig fat som Lærer paa denne Præsteskole, hvorfra der efterhaanden udgik en Kreds af evangeliske Forkyndere, Men samtidig med, at han virkede som Lærer, fortsatte han sin Skribentvirksomhed, saa han har været fuldt optagen.

I 1530 afholdtes den bekjendte Rigsdag i Kjøbenhavn. Her skulde de katolske og lutherske Ordfører disputere med hinanden, og Peder Lavrensen fik det Hværv at optage Debatten paa Protestanternes Side tilligemed andre. Man kunde imidlertid ikke enes om, paa hvilket Sprog Debatten skulde føres. Katolikerne holdt paa, at Disputatsen skulde holdes paa Latin, men Protestanterne holdt paa, at det danske Sprog skulde benyttes, af Hensyn til Menigmand — det var Særkjendet for Protestanterne, at de vilde have Menigheden med. Der blev af den Grund intet af Disputatsen,

men Mødet blev alligevel af stor Betydning, i det de protestantiske Ordførere benyttede Lejligheden til at erobre Kjøbenhavn for Evangeliet, og de gjorde det — der var god Jordbund. Malmø, der var en vigtig Handelsstad med en intelligent Borgerstand, var allerede vundet for Protestantismen.

Efter Kjøbenhavnsturen vendte Peder Lavrenssen tilbage til Malmø, hvor han fortsatte sin Virksomhed baade som Lærer og Skribent. Hans Skrifter vidne om, at han kjendte sin Bibel til Bunds, var hjemme i Kirkefædrene og den kanoniske Ret, saa han var en haard Modstander for Papisterne og kunde optage Kampen med de lærde Prælater. Han hævdede i sine Skrifter, hvorledes det gjaldt om at gaa til Herren selv, søge Frelsen hos ham og ikke hos Mennesker, ikke sætte sin Lid til døde Helgenben. Han afklædte Papismens mange Brøst, blandt disse Præsternes Cølibat. Af Prof. Nielsen hørte vi før, hvorledes Peder Bodilsen var grebet af Tanken om Præsternes ugifte Stand. Men Tiden var nu en anden. Det havde vist sig, at Præsterne til Trods for, at de skulde være ugifte, levede med Kvinder, og kun var kydske af Navn. P. Lavrenssen angreb dette Uvæsen, paaviste at Præsterne lige saa vel som andre Mennesker havde Ret til at danne Hjem og gifte sig, ligesom han paa andre Maader drog i Marken for Protestantismens Tanker. Paa denne Maade virkede Peder Lavrenssen nu i flere Aar — indtil 1533.

I det Aar døde Frederik den 1ste. Og nu kom der trange Tider for Protestanterne. Prælaterne rejste Hovedet og haabede paa at vinde i Kampen mod den om sig gribende Protestantisme, men P. L. tabte ikke Modet, han skrev fremdeles. Saa kom Grevefejdens haarde Tider, hvor Broderkrigen rasede. Det var en haard Prøvelsens Tid, ogsaa for Protestanterne. Men de havde sikkert Gavn af den Tid — det er ogsaa gavnligt at have Modvind, og meget af det, der ikke havde Værdi, sank til Bunds i denne Prøvetid.

1536 blev Christian den 3dje Herre i Landet, og Reformationen indførtes. Han sluttede sig fuldt ud til Luthers Lære og fremmede den derfor med al Iver. Men der var meget at ordne. Husk, hvilken Magt Romerkirken havde! Der var meget at rydde til Side og meget at bygge op. Derfor blev ogsaa Bugenhagen indkaldt hertil, for at han kunde sætte lidt Skik paa Tingene. Inden han kom, var der imidlertid alt traadt en Kreds af Reformationens bedste Mænd sammen for at gjøre Udkast til en ny Kirkeordning, og denne Kreds talte Peder Lavrenssen i sin Midte — atter et Vidnesbyrd om den Anseelse, han nød.

Senere blev han Præst, evangelisk-luthersk Præst, men i sine sidste Aar virkede han som Lektor ved Domkirken i Lund, medens han fremdeles var Præst i en By i Nærheden. Universitetet i Kjøbenhavn, hvor Præsterne skulde uddannes og modtage Lærdommen, var endnu i sin Begyndelse. Derfor ansattes Lektorer ved Domkirkerne, altsaa Præstelærere, der meddelte en Slags Universitetslærdom, og P. L. blev ansat ved Domkirken i Lund. Her virkede han til sin Død, og han blev tro til Døden. Inden han døde, udsendte han til sine Kolleger, Kannikerne i Lund, et mærkeligt Formaningsbrev. Han kunde ikke skrive det selv, men dikterede det paa Latin. Mange af Kannikerne vare endnu Katolicismen hengivne i Hjertet; de gjorde den protestantiske Biskop mange Knuder, de giftede sig ikke, men levede fremdeles i sædelig Henseende som hidtil, og de gik ikke til Alters, men holdt hemmelige Messer. Nu sender Peder Laurensen dem dette Formaningsbrev, der vidner om hans dybe kristelige Alvor og aandelige Kraft og Myndighed. Han formaner dem til at vise Lydighed mod den ny Bisp (Niels Palladius, en Broder til Sjællands Biskop Peder Palladius), formaner dem til Sædelighed, til at gifte sig som ærlige Mænd, og til at gaa til Alters som rette evangeliske Kristne, og man faar i det hele et stærkt Indtryk af denne Mands alvorlige Karakter. Og saa døde han 1552.

Det er denne Mands Gjerning, jeg gjerne har villet omtale her. Af Næstvedere er der vel ingen, hvis Minde der er større Grund til at dvæle ved end den ædle Peder Laurensens.

Vi har forholdsvis udførligt refereret Dr. Rørdams Foredrag om Peder Lavrensen, dels af Hensyn til, at P. L. er her fra Sydsjælland, og dels af Hensyn til, at hele hans Gjerning og hans Person ikke er almindelig bekendt, skjønt han i høj Grad fortjener at være det. Vi maa derfor, da Pladsen i et Dagblad ogsaa er begrænset, nøjes med at give et kortfattet Referat af Talerens ellers meget interessante Skildring af Historikeren Arild Hvitfeldt, en Skildring, der forøvrigt vistnok bliver tilgængelig for Læseverdenen.

Taleren begyndte med at slaa fast, at en Bevægelse maatte vise sin Livskraft i, at den havde Ævne til at forplante sig. Reformationsbevægelsen beviste ogsaa sin Livskraft netop ved, at den havde denne Forplantningsævne. Den nærmeste Slægt efter Reformationen er Bevis herfor, og de mange store Personligheder i det følgende Tidsrum godtgjør dette fuldt ud; men blandt disse ædle Personligheder staar Herluf Trolle og Birgitte Gjøe i første Række. De havde selv ingen Børn, men de skænkede deres rige Midler til Gavn for andres Børn, og dannede Skolen paa Herlufsholm, en Kostskole, en Art Skole, som ikke indtil da var set her til Lands, men som Herluf Trolle havde set Forbillede af i det lutherske Tyskland, i hvilke Skoler Børn blev opdraget og oplært i Reformationens Aand. Det gamle Skovkloster, Benediktinernes Kloster, fik saaledes den Opgave at fostre Mænd, der besjæledes af hin Aand, Reformationens Aand, og mange er de Mænd, der er udgaaet fra den Skole og har virket til Fædrelandets Gavn. Men en af de Mænd, der har virket for denne Skole, og har skabt sig et godt Navn i vor Historie, er Arild Hvitfeldt, Forstander for Herlufsholm i Reformationens Aarhundrede. Han blev Forstander 1583. Som dygtig

Jurist beklædte han i mange Aar Embedet som Rigens Kansler; men det er som Historieskriver, han har indlagt sig den største Fortjeneste, og siden Saxes Dage var der ingen, der havde gjort et saa omfattende og betydningsfuldt Arbejde for vort Fædrelands Historie som han. I 10 Aar fuldendte han sit store Værk, Danmarks Riges Krønike, der staar som et herligt Monument over ham, og uden hvilket meget, der kan kaste Lys over de svundne Tider, var gaaet tabt. Han havde Ærbødighed for Fædrenes Minde og satte en kraftig Mands fulde Arbejdskraft ind paa at belyse og bevare dette Minde; det er en stor Gjerning, han saaledes har øvet. Arild Hvitfeldt hørte til det 2det Kuld efter Reformationen. Han sluttede sig til Melanchtons Disciple med Hensyn til Læren, men han var dybt religiøs og satte Livet over Læren, og han formanede til at samle sig om Kjærnen i Kristendommen og ikke fortabe sig i Læresætninger og Debatter om disse til Skade for selve Livet. Nu gav Taleren sig til at citere flere Udtalelser af Arild Hvitfeldt, baade fra hans Bøger og fra Breve, der viste, hvilken dyb Religiøsitet han besjæledes af. Ogsaa dette burde mindes her.

Og saa sluttede Taleren med at ønske, at de i Dag fremdragne Minder maatte være til Bestyrkelse for Tilhørerne. Disse Minder viser, at vi har en Fortid, der vel ikke er fejlfri, men som dog ejer det, der er Guld værd, det, der er i Slægt med det største: Tro, Haab og Kjærlighed. Og saa være Guds Velsignelse over denne Menighed og over Skolen derude i Skoven, Herluf Trolles og Birgitte Gjæes og Arild Hvitfeldts Skole.

Pastor Bohn, Næstved: Det er godt at gjæstes af en kjær Ven, som af Kirkehistorisk Selskab, men dobbelt godt, naar han kommer saa sjælden, des mere kjærkommen er han. Det er nu 30 Aar siden, han sidst gjæstede os, og meget er forandret siden da. Brandt i Rønnebæk, Listoverne og mange flere er døde eller flyttede herfra,

men Kirkehistorisk Selskab er levende endnu, og vi siger Tak, fordi det er kommet og har holdt dette gode Møde i Dag. Beskedenhed er en Dyd, men vi havde ikke haft noget imod, om Beskedenheden havde været lidt mindre hos Selskabet, saa det kunde have været hos os i 2 Dage som for 30 Aar siden, og at det skulde være saa beskeden at vente i 30 Aar til, før det atter gjæster os, nej, det var for meget af Beskedenhedens Dyd. Men Tak for i Dag. Vi har i Dag faaet en Mindernes Daab, som vi ere glade for, og vi vil med endnu større Interesse end hidtil se paa vor smukke Kirke. For Resten kunde vi se en Benediktinermunk afbildet i Kirken her, inden den blev restavreret i 80erne; det Minde er vel ikke synligt nu; men som et Benediktinerminde kan det vel anføres — og det kan ses endnu — at Kirken her ligger paa et af Byens højere Punkter. Og maa jeg saa takke Dr. Rørdam for hans gode Ønsker for Menigheden her.

Efter at Dr. Rørdam havde takket for den venlige Hilsen, var det interessante Møde forbi. En Salme blev sunget, og medens Orgelet sendte sine Toner ud over Kirken, forlod Folk denne og gik hver til sit.

Møde i Viborg.

Allerede forrige Aar havde det været Tanken at holde Møde i Viborg, der ved sin prægtige Domkirke og ved sine mange andre Minder særlig egner sig til Fremdragelse af Billeder fra Fortidens Kirkeliv. Dertil kom H. H. Biskop Swanes venlige Opfordring. Ved tilfældige Omstændigheder maatte Mødet dog udsættes til i Aar. Det fandt Sted den 3. Juni og forløb saaledes, at Deltagerne kun med Glæde kunne tænke tilbage derpaa. Udførlige Referater bragtes i de nærmeste Dage efter Mødet af de stedlige Presseorganer, Viborg Stifts-Tidende, Viborg Stifts Folkeblad og Viborg Amtstidende. Heraf hidsættes følgende, nærmest efter det førstnævnte Blad.

Det kirke- og kunsthistoriske Møde igaar i Viborg Domkirke havde samlet en talrig Tilhørerkreds, hvoriblandt saas mange af Egnens Præster og Landmænd.

Selskabets Formand, Sognepræst i Lyngby, Dr. phil. Holger Rørdam, bød velkommen og udviklede i Korthed Selskabets Opgave: at forny de gamle Minder om Kirken og det Kirkeliv, som er ført iblandt os i de henrundne Aarhundrede. Naar de Gamle kom sammen, dvælede de med særlig Glæde og Forkjærlighed ved Minderne om deres Ungdomstid. Saadan havde ogsaa vort Folk sin Ungdomstid, som det vel var værd at mindes. For 38 Aar siden var Selskabet sidst her i Viborg og Professor Høyen talte da om Viborg Domkirke, talte saaledes, at Lysten til at faa den gamle Kirke fornyet vaagnede hos Mange. Nu ved dette Møde skulde der tales lidt om det, der var sket her i denne Stad i de henrundne Dage.

Derefter besteg Professor ved Universitetet, Dr. theol. Fredrik Nielsen Talerstolen og gav en levende Fremstilling af et lille Stykke viborgsk Kirkehistorie. Faa Steder — sagde Professoren — havde man i den Grad som her i Viborg kirkehistorisk Grund under Fødderne. Han skulde nu forsøge paa at vise, hvorledes de store kirkehistoriske Strømninger i fremmede Lande ogsaa havde givet deres Dønninger her i disse mere afsides liggende Egne. Vi se her baade Skikkelser og Begivenheder, som kalde os det i Minde, som er sket andetsteds.

Viborg Kirkekrønike begynder paa en Tid, da der, medens Odinkar den Yngre var Biskop i Ribe, her i Viborg blev bygget en Kirke til den hellige Frues Ære. Denne Kirke fik stor Betydning, og da Kristendommen havde slaaet fast Rod i Viborg, mærkedes det snart, at denne By gik forud for det gamle Ribe. Her paa »Vebjerg«, det hellige Bjerg, hyldedes Kongerne af Jyderne, en Handling, der af Mange betragtedes som et Kongevalg, hvad det dog ikke var. Her gik endvidere en af de Hovedveje, ad hvilke man

kunde komme til de hellige Steder. Ogsaa Limfjordens nære Beliggenhed havde sin store Betydning for Byen.

Efter Odinkar fulgte Vale som Biskop i Nørrejylland. Denne Biskop var tilstede ved et Møde i Mainz 1049, hvor man drøftede to betydningsfulde Spørgsmaal, nemlig Kirkens Frihed ved at løse Præsterne fra alle Baand, der knyttede dem til Staten og Familien (Coelibatstanken), og Kampen mod Simoniet, hvilke Spørgsmaal Paven, Leo IX, var meget optaget af.

I Aaret 1065 skete der en Forandring i Forholdene i Jylland, idet man foretog en Deling i bestemt afgrænsede Stifter, Ribe, Aarhus, Viborg og det vendsysselske Stift. Og fra nu af mærker man til de viborgske Bispers Betydning. Man mærker det saaledes paa Mønterne, der vare prægede med en oprakt Haand og Indskriften »I Guds Faders Navn« samt et Kors. Den Tids Biskopper havde nemlig Lov til at lade slaa Mønt. Forbilledet for disse Mønter stammede fra England, og hermed stemmer, at den første Biskop i Viborg (Heribert) skal have været en Englænder. Derefter omtales Biskop Eskil († 1132 ell. 33), sandsynlig Domkirkens Bygmester.

En Mand, hvis Navn særlig er knyttet til Viborg, er den hellige Kjeld, en af den danske Kirkes Helgener. Han, der var en saare from Mand, blev Lærer ved Domskolen i Viborg og senere Domprovst. Han var flittig til at skrive Bøger, ikke saadan at forstaa, at han optraadte som Forfatter, nej, han afskrev dem; mange af Kjelds pyntelige Bogafskrifter kom til Sønderjylland.

Den hellige Kjeld var navnlig greben af Tanken om, at Guds Tjenere skulde leve i Fattigdom. Da han var en Mand, der forstod at stifte Fred, blev han i Aaret 1148 sendt til Lund for at mægle mellem Knud Magnussen og Svend Grade; det lykkedes ham ogsaa at bringe de to Kongesønner paa en god Fod med hinanden. Kjeld fik til Tak derfor kostbare Gaver, men han bortskjænkede snart Alt, hvad han havde faaet. Vi se heri en Trang hos ham

til at virkeliggjøre den Tanke, hvoraf han var greben, Gejstlighedens Fattigdom.

Da Kjeld kom tilbage til Viborg, saa de andre Medlemmer af Domkapitlet skjævt til ham, dels paa Grund af hans Ry for Hellighed, dels paa Grund af det heldige Udfald af hans Rejse, dels ogsaa fordi de saa, at han ikke brød sig om at samle sig Penge. Uvillien mod ham blev saa stor, at han maatte forlade Byen og drage til Aalborg. Her blev han grebet af Tanken om Korstog, der skulde have til Maal at kristne Venderne. Kjeld drog i den Anledning til Rom, hvor Paven gav ham en god Modtagelse og sendte ham til Viborg med en Skrivelse til Kannikerne, der havde behandlet den hellige Mand ilde.

Kjeld døde 1150 og blev i Aaret 1188 optaget blandt Kirkens Helgener. Paven skrev til Biskop Absalon, at »hvis han syntes«, kunde Kjeld optages blandt Kirkens Helgener. Og Absalon syntes, det var rigtigt, at det skete. Han havde nemlig hørt om saa mange Undergjerninger, hvortil Kjelds Navn var knyttet. Kjeld havde saaledes ved sine Bønner slukket en meget truende Ildebrand i Viborg, og det fortaltes, at da han en Dag læste Messen, gik Lysene pludselig ud; men Kjeld, der kunde Liturgien udenad, vedblev at læse Messen, og det underlige skete da, at Lysene af sig selv tændtes igjen. 1189 forkyndte Absalon, at Kjeld var optaget blandt Kirkens Helgener, og et Kapel i Domkirken gjemte længe »St. Kjelds Ark«.

Senere hen opstaar der hos Kirkens Folk en anden Længsel, nemlig Længslen efter at komme til de hellige Steder. Den fromme Biskop Svend i Viborg opfordrede sin Broder Eskil til at drage paa Korstog. Denne vilde nok, men krævede, at Biskop Svend skulde drage med. De To fulgtes da ad og kom til »Pater noster« i det hellige Land, det Sted, hvor Herren skulde have lært sine Disciple Fader Vor. Biskop Svend blev grebet af Stedets Hellighed og faldt hen i en inderlig Bøn, under hvilken han døde. Broderen blev saa grebet deraf, at han bad

om at maatte dø med det samme, og hans Bøn blev opfyldt. Paa Stedet, hvor de to Mænd saaledes bad og døde, blev der derpaa bygget et Kapel.

Derefter kom der en Tid, hvor man trængte til myndige Bisper. En saadan var Biskop Gunner i Viborg, en lærd og berejst Mand, der havde studeret i Paris. Han blev Munk og Abbed i Øm Kloster 1216—22. I Aaret 1222 kom en pavelig Legat Gregorius til Danmark for at virke for Coelibatets Gjennemførelse. Bispestolen i Viborg var dengang ledig. Gregorius sendte da Bud efter Abbed Gunner, og da han havde prædiket for Legaten, rejste denne til Viborg og overtalte Klerkene til at vælge Gunner til Biskop. Valget var heldigt, thi Gunner var baade en lærd og velstuderet Theolog og tillige en skarpsindig Jurist. Hans Kundskaber satte deres Frugt i den jyske Lov 1241, der som bekjendt begynder med disse Ord: »Med Lov skal man Land bygge«. Det fortælles om Biskop Gunner, at han forstod at sætte sit Præg paa sine Omgivelser. Naar han saaledes samlede sine Venner til Gilder — dette skete bl. A. hvert Aars 15. August paa Asmildkloster — da gik Alt saare sømmeligt og ordenligt til.

Da Prof. Fr. Nielsen havde endt sit interessante Foredrag, sang man en Salme, hvorefter Sognepræst Dr. phil. Holger Rørdam besteg Talerstolen og gav en Fremstilling af Reformationens Mænd, der havde virket her i Viborg. Den foregaaende Taler havde dvælet ved Romerkirkens Stilling i Viborg, da den endnu var en Kulturmagt, der udrettede store Ting. Men Nedgangens Tider kom, og snart trængte man til en Fornylse. En Storm gik da over Folkene ved Reformationen, en Storm, der ogsaa naaede her til Viborg, og Stormen tog i de gamle Taarne, saa de faldt. Men Stormtiden var ogsaa en Vaartid. Meget Nyt fik Lov til at bryde frem, og dog, det Nye var i Virkeligheden gammelt, saa sandt som det viste tilbage til det, der er Hovedsummen i Herrens Evangelium. Det

var en Vaartid, der oprandt; derfor vende vi os med særlig Interesse mod den Tid.

Særpræget ved Tiden var da det, at Menigheden nu begyndte at komme frem. Salmesangen kom til at lyde paa Modersmaalet. Viborg er saaledes et af de første Steder i Landet, hvor dette skete. Tidligere havde man vel hørt megen, skøn Salmesang, men det var stadig Korsang. Nu blev Sangen derimod lagt saaledes tilrette, at Menigheden kunde istemme den. Prædiken blev mere og mere holdt paa Modersmaalet. I Viborg Dømkirke var der tidligere kun sjældent blevet prædiket. Der lød blot stadig Messesang fra de mange Altre. I Sorte- og Graabrødrekirke blev der nu og da prædiket, men kun saare sjældent i Dømkirken. Men snart begyndte Evangeliet at lyde paa Modersmaalet, og det kom til at lyde her i Viborg med en Kraft som maaske intet andet Sted i Landet.

Til Reformationsarbejdet i Viborg knytter sig særlig tre store Personligheder, Hans Tausen, Jørgen Jensen Sadolin og Jakob Skjønning. Hans Tausen kom som en bunden Munk til Viborg, men overvandt i faa Aar den mægtige Gejstlighed, der færdedes her i stort Tal. (Her var saaledes mindst 100 Præster; foruden Dømkirken med dens Kapitel var der 12 Sognekirker og 5—6 Kløstre med deres Kirker). Det skyldes Hans Tausens Prædiken, at Viborg fra at være en af Romerkirkens Grundpiller her i Landet blev en fuldt ud evangelisk Stad.

Jørgen Jensen Sadolin, Tausens Medhjælper, blev af sine Modstandere beskyldt for at være Søn af en Præst, og da Præsterne skulde leve i ugift Stand, var Beskyldningen ret saarende. Han havde studeret udenlands og blev efter sin Hjemkomst Tausens Hjælper i Reformationsgjerningen. Da Tausen i Aaret 1529 forlod Viborg, optog Sadolin hans Gjerning. I de sidste Aar, Tausen havde været her, havde han i Grunden været Sognepræst ved en af Byens Kirker, som var overladt ham. Ogsaa Sadolin virkede som Præst, samt endvidere som Lærer ved det

Gymnasium (Præsteskole), som han alt tidligere havde faaet Lov til at oprette.

I Begyndelsen af Aaret 1532 blev Sadolin forflyttet til Odense for at overtage Stillingen som Medhjælper hos Biskop Knud Gyldenstjerne. Men inden han rejste, var der kommen en ny Ordning paa Gudstjenesten i Viborg. Hver Dag Kl. 4 om Morgenen skulde Ottesangen begynde paa Latin for Klerkene. Kl. 5 skulde der ringes til Prædiken. Kl. 7—8 skulde Klerkene synge den til Dagen hørende Lovsang. Kl. 8 skulde der ringes til Messe med en Prædiken paa en halv Timestid. Og endelig om Eftermiddagen skulde der atter holdes Gudstjeneste. Som man ser, stræbte Reformatorerne at lade Guds Ord bo rigeligen iblandt sig. Men der var ogsaa Hunger og Tørst efter Ordet, og man trængtes om Nadverbordet.

Den tredie Stridsmand for Evangeliets Sag her i Viborg var Jakob Skjønning. Det var ham, der først havde lukket sin Kirke op for Hans Tausen. Siden arbejdede han videre paa den Grund, Tausen og Sadolin havde lagt, og da den aandsforladte, katholske Biskop Jørgen Friis var afsat, var det Jakob Skjønning, det blev overdraget som evangelisk Superintendent at gennemføre Reformationsværket her i Stiftet.

Spørgsmaalet er nu, om det, der skete den Gang, virkelig var til Velsignelse for Folket. Har Reformationen haft sin Berettigelse? Vi kunne nu vise tilbage paa de mange Vildfarelser, som forsvandt. Og vi kunne vise tilbage paa, at Reformationen frembragte en hel ny Tid med en hel ny Slægt.

Som en af den nye Tids Mænd pegede Taleren paa Niels Kaas, der fødtes 1534 paa Staarupgaard ved Skive. Han blev af sin Onkel, Kanniken Mogens Kaas, Ejer af Taarupgaard, sat i Viborg Skole. Efter et Ophold i Kjøbenhavn, hvor han boede hos Niels Hemmingsen, drog han til Wittenberg, hvor han blev en Discipel af Melancthon, der gav ham godt Vidnesbyrd. Da han var kommen hjem,

fik han Ansættelse i det kgl. Kancelli, hvor han viste sig dygtig og samvittighedsfuld. Siden blev han Kansler hos Frederik II, en saare høj Stilling. Han var forlenet med Asmild Kloster og ejede Taarupgaard. Han bevarede stadig sin Kjærlighed til og Interesse for Viborg. I denne Bys Domkirke blev han begravet. Han var i sin Tid Kirkens og Skolens fuldtro Ven og Værge i vort Fædreland.

Derefter gav Arkitekturmaler, Professor J. Kornerup en udførlig og interessant Fremstilling af Viborg Domkirkes Historie. (Meddeles nedenfor efter Talerens Manuskript).

Senere samledes en talrig Kreds af Deltagere til et Fællesmaaltid i Salonselskabets nye, smukke Festsal, der saaledes fik sin Indvielse, om vi saa maa sige, paa kirkehistorisk Grund. Her holdtes en Række Taler og udbragtes mange Skaaler; vi nævne særlig en fortræffelig Tale af Biskop Swane til Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, i hvilken Biskoppen fremhævede den store Betydning, Selskabet har i Retning af at vække og levendegjøre Minderne i vort Folk, særlig hos Ungdommen.

Efter Festmaaltidets Slutning begav man sig Kl. henad 10 op i den delvis oplyste Domkirke, hvor Professor Amberg spillede udmærket smukt paa Orgelet, og hermed var det særdeles vellykkede andet kirkehistoriske Stævne i Viborg tilende.

Viborg Domkirke,

Foredrag af J. Kornerup ved det kirkehistoriske Selskabs Møde i Viborg den 3die Juni 1896.

Ærede Forsamling!

De foregaaende Talere have allerede fremdraget mange store Minder fra Viborgs Fortid, men, naar vi idag ere samlede i den deilige Domkirke, taler den jo ikke alene til os om Fortidens Fromhed men ogsaa om Nutidens kirkelige Liv og kirkelige Bygningskunst.

Idet jeg nu vil søge i korte Træk at skildre Domkirkens Historie, Bygningsstil og Betydning som et i Sandhed nationalt Mindesmærke, vender min Tanke dog tilbage til den gamle Domkirke, der blander sig med Betragtningen af den nye, saa at de blive som ét; thi den nye Bygning er ligesom den gjenopstandne gamle, oprindelige Domkirke, befriet for sine Brøstfældigheder og fremmede Tilsætninger. Den er gjengivet os i den oprindelige, rene Stil, saavidt det har været muligt at naa dette Maal for de dygtige Kunstnere, der have arbejdet derpaa, og for den fremragende Kunsthistoriker, der med en saa levende Interesse omfattede Foretagendet lige til sin Død, nemlig Professor Høyen.

Vi vende altsaa først vore Tanker tilbage til hine fjerne Tider, da den gamle Stenkirke reistes. For ret at vurdere, hvad det var for et Størværk, Forfædrene udførte, maa vi erindre, at det den Gang var noget uvant, noget nyt at bygge med Sten, eftersom Træ hidtil havde været det almindelige Bygningsæmne over hele Norden, og da ogsaa i Jylland. Der findes endnu ved gamle jyske Granitkirker og Døbefonter Former og Prydelser, der øjensynlig ere Efterligninger i Sten af den ældgamle Stil, der fandtes i Trækirkernes Snitværk¹). I 1887 gjorde Museumsdirektør Dr. Henry Petersen et saare mærkeligt Fund, idet han ved Hørning Kirke fandt et Stykke Egeplanke med udsnittede Drageslyngninger og Malinger fra en gammel Trækirke. Dette Stykke havde ligget gjemt i Aarhundreder i Fylden inde i Kormuren og var under en Reparation blevet henslængt imellem Murgrus paa Kirkegaarden. Det bevares nu i Nationalmuseet og antages af Dr. Petersen for at stamme fra omtr. Aar 1000²).

¹) J. Kornerup: •Om den tidlige Middelalders Stenhuggerkunst•, Aarbøger for nord. Oldk. og Hist. 1881, S. 275 og figd.

²) Dr. Henry Petersen: •Bygningslevninger af Træ fra Danmarks tidligere Middelalder•, Aarb. for nord. Oldk. og Hist. 1894, S. 377.

Da man i Begyndelsen af 12te Aarhundrede tog fat paa at bygge den gamle Domkirke, kjendte man endnu ikke til at brænde Mursten, men maatte gribe til de Bygningsømner, der laa nærmest ved Haanden, naar man da ikke som i Ribe hentede dem langveis fra paa Grund af Stenmangel. I den største Del af Jylland anvendte man derfor Graasten, Rullestenene, der i større Mængde endnu fandtes strøede over Landet især i Egnene om Limfjorden. Der er ingen Tvivl om, at mange Kirker paa Landet ere reiste paa Stendysser fra Hedenoid, fordi man her havde en Mængde store Sten paa Pladsen og saaledes slap for en besværlig Transport. Ved Skarpsalling Kirke i Løgstørgnen ser man tydelig, at den ligger paa en gammel Langdysse, hvis høje Endestene endnu staa øst for Koret.

Men af hvem lærte vore Forfædre fra først af Stenhuggerkunsten? Hvordan kom de efter at udarbejde i den haarde Sten alle de smukke Fodstykker, Kapitæler, Søiler osv., som findes i de gamle jyske Granitkirker? Det maa antages, at Bisperne i Ribe og Viborg ved Opførelsen af deres Domkirker have forskrevet Stenhuggere Syd fra, og at disse have været Lærere for de jyske Stenhuggere. Der dannede sig da ved disse Domkirker Skoler for Stenhuggerkunsten, som derfra udbredte sig i videre Kredse, hvad man tydeligt ser deraf, at man i de omliggende Landsbyer baade i Ribe og Viborg Egnen kan gjenkjende de samme enkelte Former, som findes i Domkirkerne: Profiler, Kapitæler og Søiler paa Portaler; hvad Viborg angaar f. Ex. i Aalum, Bjerregrav, Vorning, Vinkel, ligesom ogsaa i de fleste Kirker imellem Viborg og Silkeborg. Det var et stort og besværligt Arbejde at tilhugge denne Masse haarde Sten og udforme dem med saa megen Nøiagtighed og Skjønhed. Det jyske Folk har saaledes ved sine Hænders Gjærning gjort denne Granitbygningskunst til et i Sandhed nationalt Værk. Endnu i vore Dage have Stenhuggerne, som arbeidede paa Domkirkens Gjenopførelse udmærket sig, saa at selv vore Fjender maatte beundre dem i 1864.

Jyllands Granitarchitektur staar som noget for Halvøen eiendommeligt, og dette Bygningsæmne giver Viborg Domkirke sit særlige Præg, thi den er ikke alene den største Granitkirke i det skandinaviske Norden men ogsaa en af de største af denne Stenart i Evropa. Det lyder mærkeligt, men er dog Tilfældet; thi andetsteds brugte man blødere, mere handlelige Stensorter, som man havde ved Haanden, saasom Tufsten, Sandsten og Kalksten. Af Nordens Domkirker ere saaledes Lunds, Skaras og Linkøpings Kirker byggede af Sandsten, Upsalas af Kalksten og Throndhjems af den eiendommelige norske Fedtsten, »Klæberstenen«. Kun Skibet i Stavangers Domkirke er af Granit, Koret derimod af Klæbersten. I Tydskland ere de store Domkirker opførte af Tufsten, Sandsten og Mursten. Kun i Egnen omkring Magdeburg findes en Gruppe Granitkirker, af hvilke Klosterkirken i Zinna er den betydeligste. I Frankrig anvendtes mest Sandsten og Kalksten. Kun i Bretagne og Normandiet saavel som i Egnen omkring Limoges forekomme nogle Granitkirker, af hvilke maa nævnes Mont St. Michel, et gammelt Abbedi og Fæstning, som ligger paa en Klippe ved Normandiets Kyst. Den største Granitbygning fra ældre Tider, som jeg kjender i Evropa, er det berømte Kloster Escorial, opført af Philip II af Spanien.

Spørger man om den gamle Viborg Domkirkes Alder, da giver Historien ikke noget bestemt Svar paa dette Spørgsmaal. For at besvare det maa vi holde os til Stilen. Prof. Høyen antager, at Kirken er bygget imellem 1130 og 1169. I Middelalderen byggede man som oftest de store Kirker op Stykke for Stykke, saa det kunde vare mange Aar, inden man blev færdig. Naar Biskoppen havde nedlagt Grundstenen til Alteret, tog man fat paa Koret, og saasomt dette Afsnit stod færdigt, lukkede man for det mod Vest med en midlertidig Mur eller et Plankeværk og indviede det til Gudstjeneste.

Historikeren Suhm beretter, at Domkirken blev grundlagt i Kong Niels's Tid 1130, og det er jo ikke umuligt,

at Suhm kan have havt en nu tabt Kilde til denne Meddelelse. Paa Bispestolen sad den lærde og begavede Eskil, som tidligere havde været Kannik i Lund og som maa have ladet Kryptkirken opføre. Skjøndt mindre end Lunds ligner den dog denne i høi Grad. Eskil blev som bekendt myrdet paa Erik Emuns Befaling 1133 foran Alteret i St. Margrethe Kirke i Asmild og fulgtes i Bispesædet af den fromme Svend, der var Broder til Erkebiskop Asker i Lund og Farbroder til Erkebiskop Eskil sammesteds, de to Prælater, der byggede Domkirken dér. Det maa formodes, at Biskop Svend opførte Koret i Viborg, hvis Runding med Søilegalleriet og de to smaa Sakristier ogsaa minder om Lunds Domkirke. Et Hovedafsnit af Viborg Domkirke synes at have staaet færdigt 1139, thi i dette Aar udstedte Pave Innocens III et Brev, hvori han tager St. Marie Kirke i Viborg (∴ Domkirken) i St. Peders og sin Beskyttelse tiligemed Kannikerne dér, som følge St. Augustini Regel. Man har formodet, at det ved Domkirken liggende Kloster tidligere har været beboet af Benediktinere. Biskop Svend fulgte Tidens store Trang, og drog med sin Broder, Ridder Eskil, til Jerusalem, men døde dér 1153.

Under ham forestodes Klosteret af den hellige Domprovst Kjeld, der lod et af Domkirkens Taarne opføre, maaske et af de smaa østre. Da han var død 1150, blev den første Tilbygning føjet til Domkirken, og da han senere i Valdemar den 1stes Tid af Paven var bleven udnævnt til Helgen, blev hans Ben flyttede hen i dette Kapel og nedlagte i et prægtigt forgyldt Helgenskrin, som blev ophængt i Kjæder.

Under Biskop Svends Eftermand, Biskop Niels, maa Domkirken endelig være bleven fuldført. I Aaret 1169 tog Pave Alexander III St. Marie Kirke i Viborg og Brødrene dér under St. Peders og sin Beskyttelse.

Betragte vi nu Domkirkens Architektur, saaledes som den var i sin gamle oprindelige Skikkelse og som den i vore Dage — saavidt muligt — er gjengiven ved sin Ombygning,

da udmærker den sig fremfor alle Nordens Domkirker ved sin rene helt gennemførte romanske Stil. Prof. Høyen har allerede forlængst besvaret det Spørgsmaal, hvorfra denne Stil er kommen til os. Vi maa bestandig fastholde, at med den kristne Tro kom ogsaa den kirkelige Bygningskunst til os fra Syden, hvor den jo langt tidligere havde naaet en høi Udvikling. Forbillederne saavel for Ribe som for Viborg Domkirke ligge ved Rhinen. Vi gjenkjende dernede den samme Stil i de ældre Kirker, f. Ex. i Köln, Mainz, Bonn, Klosteret Laach og mange andre Steder, uden at vore Kirker dog ere fuldstændige Kopier af nogen af dem.

Den store Lighed, der findes mellem Kryptkirkerne i Lund og i Viborg, af hvilke den første kun er lidet ældre end den sidste, finder — som allerede berørt — sin Forklaring i Biskopperne Eskils og Svends nære Forbindelse med Lund.

Men det mest eiendommelige og skjønneste Parti i vor Domkirke er dog Skibet med det prægtige Søjlegalleri, der løber hen over Sideskibene og som ikke har noget tilsvarende i Lund. Hvorfra er dette maleriske Bygningsmotiv laant? I Tydskland er det ikke ganske almindeligt. I de store Domkirker i romansk Stil, som f. Ex. Speier, Worms, Mainz, frembyde Sidevæggene store Flader, der vistnok af Bygmestrene vare bestemte til at optage Freskomalerier. Dog findes der i den gamle St. Ursula Kirke i Köln Søjlegallerier, »Triforier«, over Sideskibene, skjøndt de nu ere tilmurede. I Klostergaarde og paa gamle Borge findes dog hyppigt Søjlegallerier. Men i Frankrigs og Englands romanske Kirker træffes slige Gallerier over Sideskibene derimod ofte, og Ideen maa da rimeligvis være hentet derfra.

Det ligger nær at sammenligne Domkirkerne i Ribe og i Viborg. Begge ere de romanske Pillebasilikaer med Søjlegallerier og næsten samtidige. Se hen ad disse Sidevægge af Granit her i Domkirken; forneden disse svære

firkantede Piller med deres Dækplader, som bære denne Række Rundbuer. Hvad minde de os om? Om de gamle Romeres Buer i deres Amphitheatre. Og den romanske Stil stammer jo fra den romerske. Ovenover se vi dette prægtige Søilegalleri, som gjør Skibet her i Viborg til Kirkens Glandspunkt.

I Kapitælerne, Søilerne, Ledføiningerne m. m. gjenkjende vi den samme Stil som i Ribe, der ogsaa er omtrent samtidig med den gamle Viborg Domkirke. Men paa den anden Side findes der jo ogsaa Uligheder. Ribe har en næsten klassisk Grundplan, som er enestaaende i Norden og som minder om de oldkristelige Basilikaer f. Ex. St. Paul i Rom; idet nemlig det storslaaede Tverskib støder umiddelbart op til Korrundingen. I Ribe er der Portaler i begge Tverskibets Gavle og søileprydede Nicher til Sidealtere i samme, hvad Viborg ikke har. Men saa har til Gjengjæld Ribe ingen Kryptkirke, ingen Trappetaarne ved østre Ende, medens den derimod synes oprindeligt at have haft et stort ottekantet Centraltaarn over Korset ligesom Domkirken i Mainz eller Klosterkirken i Laach.

Den oprindelige, skønne Domkirke i Viborg undergik dog som bekjendt i Tidens Løb mange uheldige Forandringer. Allerede midt i 12te Aarhundrede opførtes St. Kjelds Kapel paa Nordsiden op til vestre Side af nordre Korsarm. Det var en liden Bygning 10 Alen fra V. til Ø., 7 Al. fra N. til S. og den sprang 1 Alen ind i nordre Sideskib, var bygget af huggen Granit og havde smaabitte rundbuede Vinduer.

I Dronning Margrethes Tid tilføjedes ved søndre Sideskib det store St. Anna Kapel, som ogsaa var opført af hugne Kampesten, men havde Murstenshvælvinger i Spidsbuestil. Der fandtes endnu et 3die ubetydeligt Kapel paa Sydsiden, men ellers stod, efter alt at dømme, den gamle Domkirke endnu hel og holden med sit Bjælkeloft over Skibet indtil 1501, da den ramtes af et skjæbnsvangert Uheld. Lynet slog ned i Kirken. Den derved opkomne

Brand ødelagde den i en forfærdelig Grad, og Ilden fik de smukt tilhugne Granitkvadre til at springe itu paa Pillernes Kanter, Gesimser og Kapitæler. Mine ærede Tilhørere kjende maaske et Maleri i Thorvaldsens Museum af den franske Maler Leopold Robert. Det forestiller Branden i St. Pauls Kirken i Rom 1827. Man ser Kirken fuld af Røg og Gnister. De brændende Bjælker ere styrtede ned i Skibet og ligge og gløde op ad Væggene. De forfærdede Munke søge at frelse Kirkens Skatte, Lysestager, Helgenskrin osv. Se, saadan gik det til her i Domkirken 1501. Altere, Kannikekor blev ødelagte, og af hele Inventariet lykkedes det kun at frelse St. Kjelds Helgenskrin og den store syvarmede Messinglysestage, som Kanniken P. Povelsen havde skjænket Kirken 1494 og som skulde minde om Lysestagen i Jerusalems Tempel, saaledes som den er afbildet i et Relief i Titus's Triumfbue i Rom.

Domkirkens senere Skjæbne er sørgelig. Prof. Høyen kalder den en Lidelseshistorie. Atter brændte den 1567; Tagene paa Taarnene brændte, og det smeltede Bly løb ned ad Murene, hvilke sidste ogsaa tog Skade, men endnu større Uheld skete ved den tredie og sidste Brand 1726. Domkirkens høje Spir styrtede ned paa Langhusets Tag og slog Hvelvingerne, hvormed Kirken var blevet forsynet efter 1501, itu, saa at Ilden udbredte sig nede i Kirken og fortærede alt, ogsaa St. Kjelds Helgenskrin. Istandsættelsen blev overdraget Bygmesteren Stallknecht, der ikke havde nogen Ære af den. Han byggede nye Hvelvinger ind, som hvilede paa svære kantede Vægpillere, lukkede Gallerierne, dækkede alt med tyk glat Kalkpuds og pyntede det hele med Rokokogesimser og Snirkler. I det hele mishandlede han Kirken gyseligt. Jeg vil indskrænke mig til at sige, at der i hele den følgende Tid, indtil Nebelung istandsatte Kryptkirken, herskede Ukundighed og Mangel paa Sands for Domkirken som et herligt Mindesmærke. Ved Tidernes Ugunst blev den mere og mere forarmet og forfalden. Betænkelige Revner aabnede

sig i Hvælvinger og Vægge, smaa Reparationer nyttede intet, her maatte tages alvorligt fat.

Enden blev, at Domkirken maatte lukkes for Guds-tjenesten i Aaret 1862. En grundig Undersøgelse af Murværket fandt Sted, og det overdroges Prof. Nebelong at udarbejde en Tegning til en gennemgribende »Restauration«, Derefter blev det besluttet at bryde Kirkens østre Del med Korsfløjene ned med Undtagelse af Kryptkirken og det nederste af Korrundingen.

Saa faldt det første Stykke af den gamle Domkirke og jævnedes med Jorden! Men der er ved slige gamle Mure noget hemmelighedsfuldt. Vi føle, at det er ligesom Historiens Aand endnu hviler indenfor dem. Hvis disse Mure kunde tale om hvad de have været Vidne til, hvad kunde de da ikke fortælle os! Carl Ploug skriver i sin Kantate ved Indvielsen:

»Dér bøjed sig seirende Drotter mod Jord,
Dér lagdes den myrdede paa Pude,
Mens Klerkene sang i det straalende Chor
Om Kongen i Krybbe og Klude.« ...

Digteren tænker sig Kong Valdemar holdende Bøn i Domkirken efter Sejren paa Grathehede. Men fremfor alt maler sig for Indbildningskraften hin Novemberdag i Herrens Aar 1286, da de kom med den myrdede Kong Erik Glipping. I den mørke Domkirke, hvor Lyset fra de smaa malede Ruder¹⁾ faldt dæmpet ned, medens Kjærterne skinnede over de gyldne Helgenaltere, var Skibet opfyldt af det forfærdede Folk. Paa Galleriet saae man Hoved ved Hoved. Dér laa Kongen i den aabne Kiste for alles Blikke med de mange blodige Saar i Hovedet, men iklædt en rød Silkekjortel og med sit brede Slagsværd ved sin Side. Paa

---

¹⁾ Under Kirkens Ombygning er der fundet mange Stumper malet Glas, aabenbart Levninger af gamle Kirkeruder.

Fødderne havde han udskaarne Sko, og paa hans Bryst laa en Sølvæske med den hellige Hostie og Indskriften:

Panis adest veræ donans sponsalia vitæ,

o: her er Brødet, som giver Løfte om det evige Liv. Augustinermunkene havde givet deres Velgjører det indviede Brød, »Kristi Legeme«, med i Graven, eftersom Døden var kommen brat over ham ved hans Fjenders Sværd. Saa lagde de ham ned i Koret bag Høialteret, hvor den murede Grav hævede sig en Alen over Gulvet og rimeligvis blev dækket med en Ligsten omtrent som den nuværende eller maaske endogsaa med en graveret Messingplade som Sønnens, Erik Menveds. Sikkert har der længe lydt Sjælemesse til Frelse for den myrdede Konges Sjæl. Men den gamle Fortælling om »Vaadesangen« ved hans Grav beror dog paa en Misforstaaelse¹).

Man skulde tro, at denne Kongegrav var bleven fredet igjennem Tidens Løb, men det var ikke Tilfældet. Da Biskop Deichman i Aaret 1708 vilde indrette en Konventsalsal i Koret, stod Graven ham i Vejen og han lod den da paa en vandalsk Maade flytte længere Vest paa. Man opsamlede Kongens Ben og hans Hjerneskal, hvori fandtes mange trekantede Huller, samt flere andre Sager, som Biskoppen lod henlægge i en med aabent Trælaag dækket Kiste, da Bunden var gaaet ud paa den gamle. I »Marmora Danica« giver Erik Pontoppidan os efter M. Christen Eriksens Manuskript om Viborg en Beskrivelse af hvad der fandtes, da Graven aabnedes, og det er derfra, jeg har laant ovenstaaende Skildring²).

Kong Frederik den 7de, der nærrede en saa levende Interesse for de gamle danske Kongegrave, indfandt sig i sit sidste Leveaar pludselig en Dag i Juli 1863 i Viborg

¹) Se Kirkehist. Saml. 4 R. I, 380 ff.

²) »Marmora Danica« II, 191. J. Kornerup: Om Undersøgelsen af Graven 1863, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1873, S. 264.

og gik strax over i Domkirken for at undersøge, hvad der muligen maatte være tilbage af Erik Glippings Grav. »Jeg vil«, sagde Kongen spøgende, »selv finde Kong Eriks Grav og vise, at jeg kan undvære disse Oldgranskere«. Men Hans Majestæt havde ikke gjort sig bekendt med Beretningen i »Marmora Danica«. Ifølge Anvisning af en gammel Kirkebetjent, som meddelte, at Sagnet paapegede den nordre Side af Koret, som det Sted, hvor Graven skulde findes, lod Kongen grave dér et Par Timers Tid men fandt intet, hvorpaa han forlod Byen. Ifølge hans Befaling indfandt Worsaae, der var ledsaget af mig, sig otte Dage efter for at fortsætte Undersøgelsen. Idet vi holdt os til den omtalte Beretning, lod vi grave midt i Koret i Gulvet ovenover Kryptkirken og fandt da strax kun et Spadestik under Jorden Bunden af en aflang, firkantet, af røde Munkesten bygget Kiste. For at faa alt med, hvad der kunde findes i denne Kiste, lod vi alt Fyld og Murgrus omhyggeligt sigte igjennem et stort Sold. Vi fandt da først en Mængde Stumper af en Egetræskiste, beklædt med Blyplader, løse Blyplader tilligemed et helt Hjørne af en Blykiste, endvidere Dupskoen af et Sværdskede, et Stykke af en Parerstang til et Sværdfæste, tre Tænder og adskillige Stumper af Menneskeben, flere Stykker Læder med udhuggede Prydelser, ventelig Sidestykker af Sko, nogle Stykker rødt Silketøi, et Stykke Sølv som fra Kanten af en rund Æske og endelig en smuk grøn Ædelsten med røde Aarér, en »Blodjaspis« fra en Fingerring. I denne Sten var der indskaaret et »Agnus Dei«, et Guds Lam, og den har været brugt til Forsegling. Alt stemmede saa mærkeligt overens med Beretningen i »Marmora Danica«, at Worsaae ikke nærede nogen Tvivl om, at det var Rester af Kong Eriks Grav, vi havde fundet.

Det store Arbeide med Domkirkens Opførelse foregik imellem Aarene 1864 og 1876 og lededes af Prof. Nebelong og Architect Tolle efter hverandre og under Tilsyn af et særligt Syn, der bestod af Prof. Høyen indtil 1870 og Etatsraad

Chr. Hansen, Herholdt og Heinr. Hansen. Senere blev Worsaae Formand, indtil han blev Kultusminister. Uden at undervurdere de andre Kunstnere tør man dog fremhæve Prof. Storck, der vel først kom til efter Tolles Død, da alt det Ydre af Kirken stod færdigt, men som med stor Dygtighed og Smag gjorde Tegninger til og ledede Udførelsen af hele det indvendige Inventarium og af det smukke Loft i Skibet. Storck hentede Motiverne til dette Loft fra St. Michaelis Kirke i Hildesheim uden dog slavisk at kopiere dette. Figureerne og Ornamenterne derpaa udførtes af Malerne Prof. F. C. Lund og Weber. Prof. Høyen havde som Alter tænkt sig et »Ciborium« med fire Søiler, der bar en Himmel, saaledes som f. Ex. i St. Paul i Rom eller i andre oldkristelige Basilikaer. Prof. Storck valgte derimod at tage Motivet fra en i Jylland værende sjældent prægtig Altertavle i drevet forgyldt Kobber i Sahl Kirke ved Skive fra omtr. 1200 eller i al Fald lidet yngre; Billedhuggeren Prof. Peters udførte den efter Storecks Tegning. Man maa ogsaa beundre den ligeledes efter Storecks Tegning udførte smukke Prædikestol, der efter italienske Forbilleder bæres af slebne Granitsøiler, der hvile paa liggende Løver. Prydelserne paa Brystningen ligne derimod nogle, der findes paa en ældgammel romansk Prædikestol i Tistrup Kirke ved Grenaa.

Som Direktør for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring havde Worsaae havt en vanskelig Stilling overfor Spørgsmaalet om Viborg Domkirkes »Restauration«. Med sin varme Interesse for Fædrelandets Mindesmærker saae han noget anderledes paa Spørgsmaalet end Prof. Høyen og arbejdede for at bevare saa meget som muligt af den gamle historiske Domkirke. Da Korset med Koret maatte opgives formedelst dets Brøstfældighed, og fordi det oprindelige allerede tidligere efter de forskjellige Brande var meget udvidsket, idet en stor Del af Granitmurene var forsvunden og erstattet med Mursten, kjæmpede Worsaae for, at man skulde bevare det gamle Hovedskib med dets

Piller, som endnu stode lodrette. Ligeledes holdt han paa, at det lille Kjelds Kapel, hvor den ærværdige Biskop Gunner blev begravet 1251, skulde blive staaende¹⁾. Han udtalte med Grund, at det var en sær Maade at »restaurere« Domkirken paa: at rive den ned til Jordens Overflade og bygge den op af nyt. Prof. Høyens Mening sejrede imidlertid. Det var hans Yndlingstanke at faa denne Domkirke helt og kunstnerisk gennemført i en romansk Stil. Det var ham mere om Kunstværket at gjøre end om Oldtidsmindet.

Efter nogle og tyve Aars Forløb er det vanskeligt for os at dømme om denne Sag. Man havde dog aabenbart brugt et feilt Ord, naar man talte om Domkirkens »Restauration« i Stedet for om dens »Ombygning«. Paa den anden Side delte Architekterne Høyens Anskuelse. En af de dygtigste har endogsaa udtalt, at der i slige gamle Granitmure, der bestaa af en udvendig og indvendig Beklædning med en løs Fyld i Midten, ikke var synderlig mere Fasthed end i et gammelt Stengjærde. I Hovedskibets Piller og Dækplader var der ikke en hel Kant tilbage, saa at det ikke havde været muligt at restaurere dem uden med Cement.

Men som Viborg Domkirke nu engang staar dér i hele sin alvorlige Pragt med sine Granitmure er den en Pryd for Jylland og en Ære for de Mænd, der have sat hele deres Kunst og Flid ind paa dette Værk. Og det vil erindres, at der blev arbeidet derpaa midt under Krigen og i den paafølgende saa alvorlige Tid. Under den store nationale Ulykke, som ramte Danmark, da det mistede Sønderjylland, havde man en Følelse af, at det var, som om Fortidens store Minder blegnede og ligesom blev til Støv og Aske. Men Danmark havde frelst sin Ære og hævede atter stolt sit Hoved. Var det end blevet mindre

---

¹⁾ Sagnet om, at ogsaa Svend Grathe skulde være begravet i Kjelds Kapel, stammer fra nyere Tider og stemmer ikke overens med Saxes Beretning.

i Udstrækning, var det dog endnu levende paa Aandens og Kunstens Omraade. Dette Størværk, Opførelsen af Domkirken, løftede og styrkede Folket og knyttede det atter til Fortidens Minder. Det var en sjælden Fest, da Domkirken blev indviet den 10 Septbr. 1876. Viborg havde aldrig set en mere glimrende Forsamling indenfor sine Mure. Tilstede vare Kong Christian den 9de og Dronning Louise, Hellenernes Konge og Dronning, Kronprinsen og Kronprinsessen samt en Mængde af Landets mest udmærkede Mænd: fire Biskopper, Kultusminister Fischer, Konseilpræsident Estrup, Geheimeraad Hall, Rector magnificus Prof. Dr. Ussing, Prof. Hartmann, Amtmand Baron Rosenkrantz, Carl Ploug m. m. fl. Der var omtr. 2000 Mennesker samlede i Domkirken, som blev indviet af Biskop Brammer fra Aarhus i den ærværdige Biskop Laubs Forfald.

Ved Festen paa Raadhuset udtalte Kong Christian, at det var en sørgelig Tid, da Grundstenen til Alteret blev lagt 1864, men at han beundrede Folkets Kraft til at fuldføre et saadant Værk, og han takkede alle, der havde bidraget dertil ved Kunst, Talent, Arbejde eller Penge. Han ønskede, at Domkirken maatte bevares i Fremtiden.

Møde i Helsingø.

For et Par Aar siden har Professor Dr. Thor Lange i Moskø, i Muren til Helsingø Kirkes Vaabenhus, ladet indsætte en Mindesten over den højt fortjente Skribent fra Reformationens Dage, Mester Christiern Pedersen, til Erintring om, at han henlevede sine sidste Aar paa dette Sted og døde her¹). Denne Omstændighed har været nærmeste Anledning til, at det besluttedes at holde et Møde i Helsingø

¹) Indskriften lyder: •Mindetavle over Kaniken fra Lund, Magister Christiern Pedersen, Forkæmper for Reformationen og højt fortjent af Fædrelandets Sprog, Literatur og Historie, frelste Saxos Krønike fra Undergang; født ved Aar 1480, død i Helsingø 1554.

Kirke for blandt Stedets og Omegnens Befolkning at vække Interesse for den Mand, hvis Minde her paa synlig Maade er fornyet. Mødet holdtes den 19. Juli, og da Stedets Præst, Hr. A. F. Boje, med Kjærlighed til Sagen havde sørget for, at det var blevet tilstrækkelig bekjendt i Egnen, havde der samlet sig en saa stor Tilhørerkreds, at Kirken neppe kunde rumme den. — Et kort Referat af Foredragene fandtes i »Frederiksborg Amtstidende« (22. Juli) og i flere københavnske Blade. Mødet aabnedes med Sangen: »Dejlig er Jorden«.

Mester Christiern Pedersen.

Foredrag ved Mødet i Helsingø d. 17. Juli 1896.

Af H. F. Rørdam.

For halvfjerde hundrede Aar siden vandrede en stille Mand her paa disse Steder. Hans Haar var hvidt, hans Kind var furet, og et Præg af Tungsind hvilede over ham. Skjønt han var kjendt af Beboerne her i Helsingø, har han dog neppe indladt sig med ret mange. Han var som den, der er glemt af Verden og nu kun søger et Fristed, hvor han kan lægge sit trætte Hoved til Hvile. I Præstegaarden her tæt ved Kirken havde han fundet et Hjem hos en Slægtning, men for Resten var der nok kun faa, som tænkte paa, hvad denne Mands Livsgjerning havde været.

Efter at Aarhundreder nu ere henrundne, og den stille Mands Grav her i Helsingø Kirke eller paa Kirkegaarden der uden for forlængst er udslettet, kommer en Landsmand, der i det fjerne Østen har vundet Ære og Anseelse, men dog ikke har glemt sit Fædreland, og lader sætte en Mindesten over hin Mand, der døde næsten forglemt af sin Samtid. Dette maa fremkalde Spørgsmaalet: hvad har da hin gamle Mand udrettet i sin Tid, siden man efter saa lange Tider, medens Graven dækker saa meget, som engang var stort og herligt, faar Lyst og Mod til at kalde Erindringen om ham frem for hans Landsmænd; hvad gjør ham værdig til Ihukommelse efter saa mange Aarhundreders Forløb?

Vi sang nys om, hvorledes Slægt efter Slægt fuldender sin Vandring her paa Jorden, og hvorledes alle Veje tilsyneladende ende ved Graven, men vi sang ogsaa om hin underfulde Tone fra Himlen, der opliver og styrker Sjælen under Vandringen og giver Mennesket Mod og Kraft til at arbejde baade for den Samtid, som han ser, og for den Eftertid, som han aldrig oplever at skue. De Mennesker, der aabnede Aandens Øre for denne Tone og lod den klinge i deres Hjærter, og som fik Evne til at bære Tonen fra Himlen saaledes frem, at den fandt Gjenklang i andre Menneskehjærter, — de Mennesker, som uden Hensyn til egen Fordel og egen Ære, maaske endog under Modgang og Forfølgelse, gjorde sig til Talsmand for det, der løfter og bærer Menneskeslægten oppe under det trølsomme Arbejde for den jordiske Tilværelse, dem agter vi for Velgjørere, hvis Minde ikke skal dø, men, om det end til Tider synes henvejret, dog atter i en sen Efterslægt kan vækkes til Live og hjælpe til, at »Tonen fra Himlen« kan lyde med sin gamle og ægte Klokkeklang..

En saadan Mand er det, jeg her vil tale om, Mester Christiern Pedersen, en Mand, hos hvem vi finde forenet en levende Kristentro med en inderlig Kjærlighed til Fædrelandet, samt derhos Lyst og Evne til at fremme baade det himmelske og det jordiske Fædrelands Tarv. Men naar hans Minde idag fornyes her i denne Kirke, hvor han vistnok mange Gange har siddet for at lytte til Ordet og for at finde Trøst deri, da bør det især ihukommes, at han er den første, som har gjengivet hele Bibelen i vort danske Modersmaal. Kunde der end ikke siges andet om ham, saa var det dog nok til, at han aldrig burde glemmes i den danske Kirke. Men der kan siges meget mere, skjønt vi her i denne Kreds kun kortelig kunne berøre noget af det vigtigste.

Christiern Pedersen maa være født henved Aaret 1480. Hans Fødested kjendes ikke med Vished, saa lidt som hans Forældres Navne. Alt tyder paa, at han har

været en Mand af det jævne Folk, der imidlertid ved naturlig Begavelse og grundige Studier hævede sig op i Linie med de højest dannede i Samtiden. Selv nævner han med Taknemmelighed Rasmus Simensen som sin Læremester i Roskilde Skole. Som saa mange andre unge Mennesker, der i hine Dage fra lavere Stand søgte at arbejde sig op til større Dannelse og bedre udvortes Stilling, viede han sig til Kirkens Tjeneste. Der er endnu bevaret et Dokument fra Aaret 1505, hvori »hæderlig og fornumstig Svend Christiern Pedersen, Kannik i Lund« omtales — vistnok den Mand, som her sysselsætter os, og altsaa et Vidnesbyrd om, at han har haft Lykken med sig, eller, om man vil, at hans Flid og Dygtighed har fundet en saadan Anerkjendelse, at han i en forholdsvis ung Alder allerede var optaget i det anseelige Præstekollegium, der omgav Landets Ærkebiskop.

Det var dog ikke her hjemme, men paa en langt større Skueplads, at Christiern Pedersen skulde tjene sine Sporer, nemlig i Paris, hvis Universitet endnu, som i tidligere Aarhundreder, samlede mange danske Studerende i sine Høresale. Her træffe vi ham 1510; men han kan for den Sags Skyld gjerne have været der flere Aar før. Her erhvervede han Magistergraden i de »frie Kunster«, og her begyndte han sin overordentlig frugtbare Forfatter- og Udgivervirksomhed. Det er dog ikke Stedet her til at dvæle ved de lærde Værker, som Chr. Pedersen i Paris førte frem for Lyset; kun ét maa vi nævne paa Grund af dets overordentlige Betydning for Kundskaben om vort Folks Fortid, det er Saxes Danmarks Krønike. Det er Christiern Pedersens udødelige Fortjeneste, at han med stor Møje skaffede tilveje et Exemplar af dette Værk, der som alle Værker fra Middelalderens tidligere Aarhundreder, kun eksisterede i Haandskrift, og at han fik det trykt i Paris (1514), inden det sidste Exemplar deraf forsvandt, og Mørket lagde sig over vort Folks ældste Historie.

En Del af de Skrifter, Christian Pedersen befordrede til Trykken i Paris, vare for øvrigt af kirkelig Art, og nogle af dem aflægge et stærkt Vidnesbyrd om hans alvorlige Religiositet, om end denne bar kjendelige Mærker af hele den Overtro, der i Tidernes Løb som Ukrudt var voxet op paa Kirkeageren og faa Aar efter gav Kravene om en Reformation en saa uovervindelig Kraft.

Christiern Pedersen havde 1513 været hjemme for at komme i Besiddelse af et Haandskrift af Saxes Historie; men snart vendte han atter tilbage til Paris. Dog har han vistnok under sit Ophold i Hjemmet haft Lejlighed til at blive bekendt med Kong Christiern den Anden, der netop 1513 havde bestegit Tronen. Man har ment, at Kongen har udnævnt ham til sin Rigshistorieskriver; det er muligt; i alt Fald se vi, at Mester Christiern siden arbejdede paa at oversætte Saxes Historie fra det latinske Sprog, i hvilket den er skreven og i hvilket han havde udgivet den 1514, til Modersmaalet, for at alle Danske kunde lære denne mærkelige Arv fra Fædrene at kjende. Ligeledes har han været sysselsat med at fortsætte Historien fra den Tid, da Saxes Beretning slipper. Intet af disse Skrifter kom dog for Lyset, og kun Rester deraf ere os bevarede.

I Aaret 1515 vendte Christian Pedersen tilbage fra Paris. De følgende Aar tilbragte han ved sit Kannikedømme i Lund og vistnok tillige sysselsat med sit ovennævnte historiske Arbejde. Da Tydskeren Johan Weze 1522 blev Ærkebiskop i Lund, antog han »den danske Mester Christiern« til sin Kansler. Samtidig knyttedes denne endnu nærmere til Kong Christiern II, hvis tro Mand den nævnte Johan Weze var. Han synes endog at have fungeret som Kongens Sekretær, og har maaske sin Del i de mærkelige Skolelove, som Kong Christiern udstedte. Men da Kongen 1523 maatte forlade Landet og søge Tilflugt i Nederlandene, kom der vanskelige Tider for Chr. Pedersen. Et Fjendskab, han allerede tidligere var kommen i med Officialen Hans Skovgaard i Lund, gik saa vidt, at han maatte klage til

Kapitlet over, at Skovgaard tragtede ham efter Livet, og søge Beskyttelse hos Kong Frederik I og Rigsraadet. Tillige var han Gjenstand for stadig Mistanke paa Grund af sin bekjendte Hengivenhed for Christiern II. Intet Under derfor, at han sluttede sig til Søren Norby, da denne i Foraaret 1525 rejste en Opstand i Skaane. Da Forsøget paa ad denne Vej atter at bane den fordrevne Konge Adgang til Riget mislykkedes, maatte M. Christiern Pedersen først søge Tilflugt hos Søren Norby paa Sølvitsborg, hvorpaa hans Forleninger og Ejendomme bleve fradømte ham som den, der havde ført Avindskjold mod Kongen og Riget; og senere (1526) forlod han Landet og drog til Berlin, hvor Christiern II den Gang opholdt sig. I de følgende Aar havde han intet blivende Sted, men opholdt sig dels i Tydskland, dels i Paris, dels i Nederlandene, især i Antwerpen. Imidlertid sluttede han sig afgjort til den lutherske Reformation og udfoldede fra Aaret 1529 af en højst mærkelig dansk og evangelisk Forfattervirksomhed, beregnet paa at støtte Reformationens Sag i Danmark. En Tid synes han at have tjent Christiern II dels som Hofpræst dels som Sekretær, og han maatte i fuldt Maal dele Kongens trange Udlændighedskaar.

Blandt hans Skrifter fra denne Tid er intet betydningsfuldere end hans fortræffelige danske Oversættelse af det Ny Testamente, der udkom i Antwerpen 1529. I Fortalen til dette Værk har han ret udtalt sin levende Glæde over, at Guds Ord nu kunde faa Lov til at lyde paa Folkenes Modersmaal, saaledes som Herren alt paa Pinsedagen havde sagt, at det var hans Villie. — »Kjære Venner« — saaledes udbryder han — »os bør nu alle at love, hædre, ære og takke den alsommægtigste Gud af alt vort Hjærte, for de mange utallige Velgjerninger, som han haver gjort os, særdeles i det, at han af sin evige Godhed og store Misakundhed haver nu undt os arme Mennesker, som bo nordest i Verden, at vi maa høre, se, læse og lære hans hellige, sande, rene Ord og Evangelia paa vort eget Tungemaal,

ligesom han selv lærte og prædikede her paa Jorden, og som hans hellige Apostle og Evangelister dem siden beskrev.« — »De som elske Christum, de elske og hans Ord og Evangelia og Gud elsker dem igjen . . . Christi Ord ere Guds Ord, og Guds Ord og Evangelia ere Fredens, Frihedens, Glædens, Salighedens, Gjenløselsens og Livsens Ord.« Nu kan det vel kjendes, at »Evangelium er en god ny Tidning eller et glædeligt Bud om Guds store Naade og Miskundhed«, thi det var Løgn og Bedragelse, at vi selv skulde fortjene Himmerige med vore egne gode Gjerninger; »det er umuligt, at noget Menneske kan selv gjøre Fyldest for sine Synder med al den Pligt og Bod, han kunde gjøre i alle sine Dage; men Christus gjorde ene Fyldest for dem med sin Død og Pine«. »Hvad bedre Tidning kunde vi høre eller faa i alle vore Dage! Thi bør os alle at være glade og takke og love Gud af vort ganske Hjærte«.

Vi vide ikke, om M. Christiern Pedersen har været med paa Kong Christierns mislykkede Tog til Norge 1531—32, men da den ulykkelige Konge sad som en fangen Mand paa Sønderborg Slot, var der intet andet for Mester Christiern at gjøre end at søge Udsoning med Kong Frederik I, som denne ogsaa tilstod ham, vel især paa Grund af hans bekjendte evangeliske Sindelag og fortjenstlige Skribentvirksomhed. Nok er det, at han i August 1532 fik et kongeligt Beskjærmelsesbrev, at han maatte nedsætte sig i Malmø og »nære sig af Prenteri«, mod at være Kongen tro og huld. Kannikedømmet i Lund fik han dog ikke mere tilbage, men vel et mindre kirkeligt Len (S. Christoffers Vikarie), som han i tidligere Tid selv havde været med at dotere.

I et Par Aar, eller neppe engang saa længe, var han nu atter fuldt optagen af sin Forfatter- og Udgivervirksomhed; gudelige Skrifter, Salme- og Folkebøger (som Holger Danske Krønike m. m.) udgik fra hans Presse, indtil Grevefejden paa ny kastede ham ind i Politikens urolige

Strømgang, idet han gik Borgmester Jørgen Kock i Malmø til Haande med sin øvede Pen, og vel ogsaa udførte andre praktiske Hverv; ialfald omtales det i Slutningen af Aaret 1534, at han nys var hjemkommen fra Rostok. Det var det skuffende Haab om atter at faa den gamle Kong Christiern tilbage, der fyldte Chr. Pedersen og bragte ham til paany at vove sin Existens. Atter skulde Haabet dog briste for ham, og hans egne Udsigter formørkes.

Efter at Freden var gjenoprettet (1536), forblev han endnu nogle Aar i Malmø; men 1541—3 boede han i Kjøbenhavn ivrig sysselsat med en dansk Oversættelse af Luthers tyske Bibel. Al sin Kraft synes han at have lagt ind i dette Arbejde, der skulde blive saa betydningsfuldt for den danske Menighed, da Værket efter at være gennemset af flere, udkom 1550 som Christian III's danske Bibel.

De sidste ti Aar af sit Liv tilbragte Christiern Pedersen fornemmelig i Helsingø Præstegaard hos sin Slægtning Provst Peder Andersen. Anledningen til, at han fik Bolig paa Landet og tildels ophørte med sin tidligere saa frugtbare litterære Virksomhed, angives saaledes i en malmøsk Tingbog, at »Mester Christiern ikke havde været ved sin rette Sind og Forstand, fra den Tid han fik sin Sygdom i Kjøbenhavn og til den Tid han der affoer, og havde end samme Syge, den Tid han kom til Helsingø«. Vi maa da antage, at hans Kraft for en Del har været brudt i hans sidste Leveaar, om end den omtalte Sindssvaghed kun har været forbigaaende. Hans Tilstand var nemlig dog saaledes, at han kunde foretage Rejser og selv optræde i Retssager. Han døde i Helsingø den 16de Januar 1554, i en høj Alder. Langebeks Dom om ham lyder: »Han haver været en ganske lærd og overmaade flittig Mand, og kan med Billighed kaldes et Lys for sit Fædreland«. Hertil kan endnu føjes: han var en grunddansk Natur og sin Tids, ja vel endog sit Aarhundredes største danske Stilist. —

I Aaret 1535 havde han ægtet Else, Datter af Jakob Michelsen, Borger i Malmø. Hun døde allerede 1539.

Falder der end et vemodigt Skjær over Christiern Pedersens sidste Dage — skuffede Forhaabninger, trange Kaar, Sygdom og Forladthed kastede mørke Skygger over hans Vej — saa skal det derfor ikke glemmes, hvad han har været, og hvad han har udrettet. Mærkeligt er det, at blandt hans talrige Skrifter — faa eller ingen i Samtiden har efterladt flere end han — findes ingen Stridsskrifter, som Reformationstiden ellers var saa frugtbar paa. Ikke Striden, men Opbyggelsen paa Evangeliets Grund og Op-livelsen af Fædrelandsfølelsen var hans Maal som Skribent. Men da alle Reformatorernes stærke Røster vare forstummede, og de glødende Stridsskrifter glemte, lød endnu i mange Tider hans gode, danske Maal, naar den hellige Skrift læstes i Kirken eller i Husene, og den Bibeloversættelse, hvori han havde saa stor en Del, er ikke blot et Værk af første Rang i vor Litteratur, men har haft den største Betydning for det kirkelige Livs Væxt. Derfor Ære være Christiern Pedersens Minde. Fædrelandet har kun haft faa trofastere Sønner end han.

Efter dette Foredrag lød Sangen: »Udrundne er de gamle Dage — Som Floder i det store Hav — Og hvor sig hviler nu den svage — Der fandt den stærke og sin Grav — Men lovet være Himlens Gud — De ædles Æt dør aldrig ud«.

Derpaa tog Prof. Fr. Nielsen Ordet og paaviste, hvilken Betydning Christiern Pedersen havde haft i den danske Gudstjenestes Historie. Medens han var i Paris (1514—15) — altsaa da han endnu stod paa den gamle Kirkes Standpunkt — virkede han, maaske paa sin Konges Opfordring, for at skaffe Folket en større Forstaaelse af Gudstjenesten, der jo gik for sig paa det fremmede, latinske Tungemaal. Dertil sigtede hans »Tidebog«, en Oversættelse

af de Bønner, der skulde læses i de enkelte Bøntimer. Omtrent samtidig udgav han en Bog »om at høre Messe«, det vil sige en Forklaring af alle Messens enkelte Dele, og en dansk Søndagsbog eller Postil, hans meget omtalte »Jertegnspostil«. Det er ved denne Lejlighed, at han udtaler de mærkelige Ord at, hvis Apostlen havde skrevet til Danmarks Indbyggere, vilde han sikkerlig have skrevet paa ret Danske, saa at alle kunde forstaa det. Denne Postil er et Udtryk for hans Medlidenhed med Folket, der kun sjelden fik dansk Prædiken at høre. Den bærer ligesom »Tidebogen«, hvad Taleren nærmere paaviste, Præg af Forf.s romersk-katolske Tankegang. Den blev læst meget i hele Norden, men senere, da Forf. var bleven grebet af Reformationens Tanker, brød han selv Staven over den.

Men Chr. Pedersen, der saaledes gjorde sit for at give Folket mere Forstaaelse af den romersk-katolske Gudstjeneste, var ogsaa virksom, da der skulde banes Vej for en ny, evangelisk Gudstjeneste. Den første danske Psalmebog, der blev trykt i Malmø 1533, skyldes rimeligvis ham, og den tidligere Taler har allerede dvælet ved hans Fortjenester, først af det ny Testaments og senere af hele Biblens Overførelse paa det danske Tungemaal.

Derefter gik Taleren over til at skildre og historisk belyse de enkelte Dele af vor nuværende Gudstjeneste; men da dette Afsnit af hans Foredrag senere i udførligere Skikkelse, end Tiden ved dette Møde tillod det, vil blive meddelt paa anden Maade, vil det være overflødigt her at referere det.

Mødet sluttede med, at Dr. Rørdam udtalte sin Tak til Gud for det Værk, Mester Christiern Pedersen havde faaet Evne til at udrette til folkelig og kristelig Oplivelse og Oplysning, idet han endnu en Gang opfordrede Menigheden i Helsingør til at holde det Minde om en betydelig Mand i Ære, som den havde iblandt sig.

Efter at Salmen: »Guds Ord, det er vort Arvegods«, var sunget, skiltes Forsamlingen ad. Men den Interesse,

hvormed den nu ved Udgangen af Kirken tog Mindetavlen i Øjesyn, var Vidnesbyrd om, at Beretningen om Christiern Pedersens Liv og Virksomhed ikke havde lydt forgjæves.

Møde i Odense.

Efter at der var hengaaet 31 Aar, siden der sidst holdtes kirkehistorisk Møde i Odense, var det paa Tiden, at denne Stad besøgte. Mødet holdtes 27. August i S. Knuds Kirke, hvor en overordentlig talrig Forsamling, deriblandt mange Præster fra Byen og Omegnen, havde indfundet sig. Selskabet skylder sit mangeaarige Medlem, Stiftsprovst L. Balslev, venlig Tak for hans gode Ordning af alt Mødet vedrørende. I Fyns Stiftstidende og Fyns Tidende, ligesom i flere københavnske Blade fandtes der i de nærmeste Dage efter Mødet ret udførlige Referater af Foredragene. Heraf meddeles følgende, idet Fyns Tidendes Gjengivelse nærmest er lagt til Grund.

Dr. H. Rørdam indledede. Foreningens Formaal er at dyrke og forny de ædle Minder, som vore Kirker har i Eje fra Fortiden. Kirken har stor Fortjeneste af Mindets Bevarelse i vort Folk. Næsten alt, hvad vi ved om vore Fædre fra Middelalderen, ja selv vedrørende Oldtiden, skylder vi Kirken Tak for. Det var Kirkens Mænd, der optegnede de gamle Erindringer, og det var Kirkens Mænd, som opførte de stolte Bygninger, som endnu taler til os om Fædrenes Tro. Alt, hvad der ligger forud for Kristendommens Komme til os, tilhører Forhistorien og staar i et dunkelt Lys. Det var først, da Kristendommen betraadte vort Land, at Historien ligesom vaagnede, og det samme gjælder hele Nordevropa; først da Kirken blev en Magt i Folket, vaagnede der en Drift til at optegne Fædrenes Gjerninger. Vor Historie-skriver fra Fortiden var Klerken Saxo, og de andre gamle Krøniker, vi har, er ligeledes alle skrevne af Kirkens Mænd.

Det samme gjælder Udlandet; vi kan nævne Adam af Bremen, Helmold, Albert af Stade. Saa vi maa sige, at hvis ikke de havde optegnet, hvad de havde hørt og erfaret, ville vi vide saare lidt om de gamle Tider. Det er derfor ikke mere end billigt, naar vi i vore Dage søger at gjøre Gjengjæld, og fra Kirkens Side stræber, ikke at slette ud, hvad Fortiden har virket i Ord og Daad, men at frede saaledes derom, at mange kan komme til at glæde sig deraf.

Vil man spørge, hvad det er, der klarest taler til os fra Fortiden, maa vi tilstaa, at det er de gamle Kirkebygninger. Kommer vi ind i en Landsby, er kun de færreste Huse ældre end dette Aarhundrede, men Kirken er flere Aarhundreder gammel, ja maaske saa gammel som fra Valdemarernes Tid. Den har set de mange Slægter under sine Hvælvinger og har talt til hver af dem paa sin Maade. Nu taler den til os; lad os lytte til dens Røst!

Vort Selskab har til Formaal at forny de gamle kirkelige Minder, fortælle dem saaledes, at flere kan faa Lyst til at dvæle ved dem. Det er nu 31 Aar siden, vi sidst holdt Møde paa dette Sted. Af alle dem, som da talte her, er jeg den eneste, som er tilbage: Professor Høyen, Biskop Engelstoft, Pastor Helveg, Adjunkt Faber, Professor Hammerich — de er alle borte. Men vi bevarer dog et Minde fra dette Sted. Jeg vil nu ønske, at dette Møde i Dag maa hjælpe til at styrke Kjærligheden til de kirkelige Mindesmærker, vi har iblandt os, og det kirkelige Liv, der har været ført gennem Tiderne.

Derpaa blev Ordet givet til Professor, Stadsarkitekt L. Fenger, der talte om St. Knuds Kirkes Bygningshistorie. Dette Foredrag med tilhørende Afbildninger vil senere blive meddelt i Kirkehistoriske Samlinger. — Derefter sang Forsamlingen: »Dejlig er Jorden«.

Sognepræst, Dr. Holger Rørdam: Af det foregaaende Foredrag har Forsamlingen sikkert faaet det Indtryk, at denne gamle Kirke er som en Runeskrift, hvis Tydning de

Lærde er uenige om. Det maa imidlertid ønskes, at Forskingerne maa fortsættes, og at der en Gang maa naas et Resultat, man ligesom kan hvile i.

Jeg vil føre Dem til et klarere Tidspunkt: Reformationens Indførelse. Et gammelt Digterværk, der stammer fra hin Tid, ytrer, at det var, som en Sol, der gik op. Saaledes følte det af mange, men for andre var det sikkert en Smertens Tid, de tabte noget, som de nødigt gav Slip paa. Fyn er ikke den Landsdel, hvor paa Reformationstiden de ny Tanker først slog Rod. I Malmø, Viborg osv. var man tidligere med. Først 1527 vandt Reformationen Fodfæste paa Fyn og da først i Assens. Jens Andersen Beldenak var Biskop i Odense; han var af ringe Byrd og født i Jylland, ved Aggersund, Faderen var Skomager. Han havde alligevel faaet en lærd Opdragelse og i Syden havde han lært den kanoniske Ret. De, der gik til Rom, kom klogere hjem, men ikke bedre — hed det. Ved Pavehoffet herskede den Gang et Liv, der kun lidet svarede til det apostoliske Forbillede. Jens Andersen forstod sig vistnok bedre paa verdslige Sager end paa Kirkens. Han var ingen Ven af Reformationen; han foragtede den lutherske Lære — siger Hvitfeldt — for »den duede ikke til at tjene Penge ved eller til at føre et glad Levned«. Biskoppen havde fast kongelige Indtægter den Gang, og han forstod sig godt paa at forøge sine Indkomster.

En anden Historieskriver siger dog, at Biskoppen havde Øje for, at der var noget ved Reformationen, som var værd at agte, idet den kunde hjælpe til at fremme Videnskaberne. Til hans Ære skal ogsaa siges, at han var en af de faa af Datidens Prælater, der ved aandelige Midler søgte at dæmme op mod Reformationen, hvad hans Sendebreve til Borgerne i Assens og Viborg vidne om. Heller ikke skal det glemmes, hvad Hvitfeldt har berettet os, at hans »Rim« eller Valgsprog var: »Det onde ligger hos det gode. Udvælg det gode og fly det onde«!

Denne Biskop var bleven dybt indviklet i de politiske Sager, og det gjorde ham tilsidst kjed af Stillingen. 1529 nedlagde han Embedet og efterfulgtes af Knud Gyldenstjerne. I nogle Aar levede han som Emeritus paa Kjørstrup, men en mørk Nat trængte hans Fjender ind til ham og tog ham til Fange. Biskoppen var nemlig i sin Tid kommen i Strid med Lensmanden paa Næsbyhoved, en holstensk Adelsmand, ved Navn Otte Porsfeld. Han havde ladet falde nogle uforsigtige Ytringer om denne, og hans Svende slog saa Lensmanden ihjel. En Tid syntes der at gro Græs over Drabet, men en Slægting af den dræbte kom saa 20 Aar efter, fangede og pinte den gamle Biskop paa det forfærdeligste. Først et halvt Aar efter slap han ud af Fjendens Kløer, og døde i Lybæk 1537.

Odense kom vel sent med i Reformationsbevægelsen, men blev saa til Gjengjæld som et Centralpunkt. Flere store Begivenheder forefaldt her. To i Reformationens Historie vigtige Herredage afholdtes her 1526 og 1527. Gejstligheden klagede over den ny Lære, men Kongen sagde: Troen er en fri Sag. 1537 samledes her en stor Kreds af Gejstlige, deriblandt mange lutherske Præster, og der gjordes Udkast til den første evangeliske Kirkeordinans; paa Herredagen i Odense 1539 blev Kirkeordinansen endelig vedtagen.

Den Mand, der fremfor nogen anden har virket til Reformationens Indførelse i Fyns Stift, er Mester Jørgen Jensen Sadolin. Han var fra Viborg og havde virket der med megen Frugt i adskillige Aar, da Biskop Knud Gyldenstjerne, der kjendte ham, fra den Tid han selv havde været Domprovst i Viborg, c. 1531 kaldte ham over til Odense, ventelig for at hjælpe Biskoppen til at faa Orden i Tingene, og da Gyldenstjerne ikke længe efter fik det for en Biskop mærkelige Hverv at anføre den danske Flaade, der afgik til Oslo mod Christiern II, saa fik Sadolin i hans Fraværelse friere Hænder til at virke for Reformationens Fremme.

I Biskoppens Navn udgav han den første danske Oversættelse, der haves, af Luthers Katekismus, ledsaget af en mærkelig Indledning. Denne Katekismus, der med Rette betegnes som »den sande, hellige Kirkes gamle Lærdom«, forelagdes paa et Landemøde, der holdtes i Odense 1532. I Indledningen lader Sadolin Biskoppen sige til Stiftets Præster:

»Ak evige, retvise og barmhjærtige Gud, hvad kunde I vel tænke, det maa være for en Grummelighed, at blandt saa mange tusinde, der dog alle ville kaldes Kristne og kristelig bruge den hellige Kirkes menige Sakramenter med os, er der neppeligen en af hver hundrede, der vide den kristelige Børnelærdom at læse enfoldelig ud, end sige kjende og forstaa og kunne gjøre Rede derfor, som de burde. De arme Folk have fast ingen Skilsmisse fra uskjellige Bæster i den Sag. Hvad ville I derfor svare Christo Jesu, I Sognepræster, som vi til denne Dag have nødtes til at betro saadant Embede paa Guds Vegne? Endog vi maa vel og selv bekjende os derudi skyldige at være, idet vi have ej i denne Sag saa set til eders Haand, som os burde at besørge den hellige Kirkes Tjenere; dog er det for eders Forsømmelse kommet, at Folk ere vordne i denne Lærdom saa saare vanvittige. Gud se derfor i Naade til os. Er det ikke en svar Ugudelighed og alsom største Skjændsel, at Kirkemisse, Korsebyrd, Aartid og andre Menneskepaafund, der var forbunden med allehaande Misbrug, men som bragte Fordel og Profit, det have I vel allesammen usømmelig (∴ uden Forsømmelse) taget vare; men dette her have I aldeles forglemt, at se til, at den fattige Almue, der eder befalet er, maatte lære Vorherres Bud, Troens Artikler og Vorherres Bøn, Pater noster, med de hellige Sakramenters rette Brug og Skik. Ve, Ve vil her vorde af, med mindre man sig skjød (snart) herudi retter. Derfor bede vi eder alle, Sognepræster og Prædikere, ved den almægtige Gud, at I alvorligen gjøre eders Embede fyldest og forsørge rettelig den fattige Almue, som eder

paa Guds Vegne er befalet, hvilket I kunne og retteligst gjøre, dersom I efter denne vor Forskikkelse lære eders Almue og Sognebørn denne Katekismus«.

Da der under Gyldenstjernes Fraværelse stiftedes en Sammensværgelse mod Sadolin af det katholske Parti, maatte han for en Tid forlade Odense og søge Værn hos den gamle Biskop Jens Andersen, som venlig havde aabnet et Tilflugtssted for ham paa Kjørstrup. Snart kunde han dog atter vende tilbage til sin Virksomhed i Odense, og han udgav 1533 et andet for den evangeliske Kirke vigtigt Skrift, nemlig en Oversættelse af den augsburgske Bekjendelse og Melanchtons Apologi for samme.

Efter Frederik I's Død gik Grevens Fejde som et frygteligt Uvejr over Fyn som over den allerstørste Del af det øvrige Danmark; mange Slotte og Herregaarde bleve ødelagte, deriblandt Bispeslottet Ørkel ved Svenborg, hvorved de fynske Bispers gamle Brevskaber gik op i Luer, og Historien led et stort Tab. Biskop Knud Gyldenstjerne, mod hvem Forbitrelsen især vendte sig, fordi han havde været det vigtigste Redskab til at bringe Kong Christiern II i Fangenskab, maatte over Hals og Hoved flygte. Saa blev Gustav Trolle Biskop her i Fyn; Grev Christoffer af Oldenburg indsatte ham. Han var lærd — siger Sadolin i et latinsk Vers — men lærd i at føre Krig. Efter i 10 Maaneder at have været Biskop, blev han dødelig saaret i Slaget ved Øxnebjerg. Gyldenstjerne blev saa Biskop en kort Tid igjen, men saa afsatte Kongen ham 1536. Der gik et helt Aar, da der ingen Biskop var, saa blev der udnævnt evangeliske Superintendenter, som fik paalagt et stort, saare besværligt Arbejde. Saare meget skulde, saa at sige, opbygges fra nyt af. Det er Sadolins store Ære, at han udrettede dette Arbejde, og i nogle og tyve Aar virkede han som Superintendent i sit store Bispedømme — den Gang hørte Lolland og Falster, Als og Ærø samt en Tid Femern med til Fyns Stift. Han rejste flittig paa Visitats. Betalingen for at læse Messer var falden bort,

og dermed var Gejstlighedens Indtægter stærkt beskaarne. Sadolin maatte derfor virke for bedre Livsvilkaar for Præsterne. Endvidere arbejdede han for fattiges Forsørgelse; Graabrødre Hospital stammer fra den Tid. Han virkede ogsaa for Skolevæsenet. — Flere af hans gode Planer blev desværre ikke gennemførte. Det rige S. Knuds Klosters Midler ønskede han anvendte til kirkeligt Brug, men Statskassen kunde ikke undvære dem.

I det hele kan det siges om Sadolin, at han grundfæstede den evangeliske Kirkeorden her i Stiftet. Store Vanskeligheder havde han at bestaa overfor det gamle, som havde sine dybe Rødder; men han fandt sig med Taalmodighed i meget, saa' igjennem Fingre med andet og søgte med Besindighed at bane Vejen til ny og bedre Tilstande. Blandt hans Foranstaltninger til at styrke Kirkelivet kan nævnes, at han samlede Præsterne i Odense Herred til broderlige Sammenkomster, der ikke havde ringe Lighed med Nutidens Konventer.

Taleren havde søgt at opfriske Mindet om denne Mand, der i Fortidens Skrifter nævnes som den betydeligste af vore Reformatorer næst efter Hans Tavsens. I ethvert Tilfælde har han været et Hovedredskab til her i Fyns Stift at opbygge Christi Kirke paa de Ruiner, han forefandt. Efter et vel anvendt Liv døde han den 19. December 1559. I Fyns Stift og særlig her i Odense, hvor hans Støv hviler, bør han ikke glemmes.

Efter at endnu en Sang var afsungen, afsluttede Dr. Rørdam Mødet med nogle Oplysninger om det kirkehistoriske Selskabs Virksomhed, idet han især mindede om de Fortjenster, Dr. Ludvig Helveg, hvis Liv og Virksomhed fortrinsvis var knyttet til Odense, havde haft af Selskabet, baade derved at han hørte til dets oprindelige Stiftere og ved sin betydningsfulde og fortjenstlige Fremstilling af den danske Kirkes Historie gennem Tiderne saa at sige grundlagde dets litterære Virksomhed.

Endnu kan bemærkes, at Stiftsprovst Damgaard, der havde begjæret Ordet for nogle Bemærkninger om S. Knuds Kirkes Historie, frafaldt dette af Hensyn til, at Mødet allerede havde været længere end formodet. Han foretrak derfor skriftlig at meddele, hvad han havde paa Sinde, hvilken Meddelelse vil følge i det næste Hefte af Kirkehistoriske Samlinger.

S m a a s t y k k e r .

XI.

Mag. Niels Coccius, Kapellan i Randers.

Ved det kirkehistoriske Møde i Randers fremdroges ovenstaaende Navn, men der var ikke Tid til at gaa ind paa Mandens Livsforhold i det enkelte. Det turde maaske dog have Interesse at se lidt nærmere om ham efter en Optegnelse, som findes i Waisenhusets Arkiv.

1737, 1. Marts, skrev Nille Butz sl. Mag. Niels Coccii i Randers til Direktionen for Waisenhuset i Kjøbenhavn, at hendes Mand før sin Død havde bestemt, at hans Bogsamling skulde skjænkes til Waisenhuset. Da Direktionen takkede hende for Meddelelsen og udbad sig en Katalog over Bøgerne samt Oplysning om hendes afdøde Mands Levnedssomstændigheder, sendte hun u. 22. Marts s. A. følgende Uddrag af „Testamentet“ over ham.

„Den sl. Mand er født paa Halsnæs udi Sjælland i Melby Præstegaard. Hans Fader var Hr. Christen Nielsen Coccius, Moderen Johanne Jørgensdatter Bruun. I hans Alders 13de Aar satte Faderen, kort før sin Død, ham i den kongelige Latinskole ved Frederiksborg, hvorfra han efter 4 Aars Forløb af den berømmelige, nu sal. Mag. Jens Lidøe cum laudabili testimonio til Academiet blev dimitteret. Antog strax Condition hos Hr. Jens Bagge i Vejby i Sjælland;

blev hos ham et Aar, og imidlertid sustinerede Examen Philosophicum. 1702 blev han af Scholarcha for Frederiksborg Skole, Doct. Peder Jespersen, recommenderet til at nyde Kosten paa det kgl. Communitet og tillige Logement paa Regensen; og imidlertid ved Exercitia og flittig Læsning i 2de Aar bekom primam lauream Philos. 1704; sustinerede strax derefter Examen Theol.; fik til Attestats Charact. laudab. og for Dimis-Prædiken ligeledes. Antog Condition hos Mag. Christen Farum, Sognepræst for Herlufmagle og Tybjerg Sogne 2de Aar. Kom atter 1707 til Kjøbenhavn og blev ved Academiet og Communitet 2de Aar. 1709 tog han af Mangel paa Subsistence ved Academiet mod Condition hos Hr. Jacob Capel, Sognepræst for Ørum og Ginnerup Menigheder i Aarhus Stift, og der blev 2de Aar til 1711, da han dimitterede hans 2de Sønner til Academiet, og med det samme forblev i Kjøbenhavn i den bedrøvelige Pestens Tid. Blev 1712 Decanus ved det første Bord paa Klosteret, og imidlertid ej alene dimitterede Oeconomi Byssings Søn til Academiet, men endog manuducerede mange Studenter baade i Philosophi og Theologi. Blev 1714 af Profess. Trelund og Lodberg, da af højloilig Ihukommelse Kong Frederik IV forordnede udi Missions-Collegio, efter kgl. allernaadigst Ordre udvalgt og beskikket til at være Missionarius til Hedningene i Tranquebar, og til den Ende lod Hs. Maj. indkalde fra Halle Hr. Henrik Plütschow, som gav ham nogenledes Fundament i det portugisiske Sprog. Men som samme med kgl. Permission hastig bortrejste, maatte han bruge en Indianer, Timotheus Chutian, af de nyomvendte, som informerede ham et halvt Aars Tid i det malabariske Sprog, hvorudi han ved yderste og besværligste Flid gjorde temmelig Profect, og derpaa efter kgl. Ordre lod sig høre og prædikede paa Slottet for Kongen. Men som Hs. kgl. Maj. forandrede sit Forsæt, og indtil videre lod det bero med Missionen, og imidlertid oprettede det højlovlige Collegium de cursu Evangelii promovendo, greb han igjen til det forrige og

som Decanus paa Klosteret opvartede ved alle Bordene til det 8de. Desforuden manudcerede han mange Studenter lykkeligen i Theologien indtil 1716, da han af Gud og Kongen allernaadigst blev kaldet til det nederste Kapellani her i Randers, hvor han fandt en besværlig og urolig Rolighed. Jubelaaret 1717 kom han i Ægteskab med Nille Butz, hans nu efterladte bedrøvede Enke, i hvilket han levede 19 Aar. 1726 blev hans berømmelige Flid ved Academiet ihukkommet, og ham derfor Gradus Magisterii foræret. Han døde den 17. September 1736, efter at han udi 20 Aar i Menighederne Randers, Gimming og Lem havde været Retfærdigheds Prædikant og efter Pauli Forskrift et Exempel i Omgjængelse, i Kjærlighed, der holdt hart ved Læsning, som er Livs Arbejde, ved Formaning og Lærdom, at han kunde oprette det forfaldne i Christendommen, og hans Flid var ej heller forgjæves. Kortelig, han var en Johannes i et strængt Levned og i alvorlig Lærdom, der idelig drev paa Pønitense og Omvendelse, at det indvortes og ny Menneske kunde opkomme og blive kjendeligt hos Tilhørerne; i Svagheden, som varede 18 Uger, da han hverken kunde røre Haand eller Fod, viste han en priselig Taalmodighed, henlaa stille i Andagt til Gud, og naar man spurgte, hvad han tænkte paa, mens han laa saa stille hen og ej talede, svarede han: Nu suger jeg paa de søde Blomster, som jeg har samlet mig i min Herres Urtehaage. Hans afmægtige og trætte Legeme er nu i Hvile, og paa Sjælens Vegne har han erlanget en tro Tjeners Løn“.

Hans Testamente; for saa vidt Bøgerne angaar, lyder saaledes: »Naar jeg, Mag. Niels Coccius, hvad heller det behager Gud mig først eller sidst at bortkalde, ved Døden uden Livsarvinger er afgangen, skal mit lidet Bibliothek, som bestaar af en temmelig Del gode og nyttige, helst theologiske Bøger (dog Manucripta undtagen) til det kgl. Waisenhus i Kjøbenhavn, de fattige Børn til bedste Nytte, være forbeholden og skjænket¹⁾.

¹⁾ Jvfr. Danske Saml. IV, 81—2.

XII.

Gudstjenesten i Ledreborg Kapel.

Ved *Vilhelm Bang.*

Paa flere Herregaarde findes der Kirker eller Kapeller; i tidligere Tid var det som bekjendt langt hyppigere Tilfældet. Nogle af disse ere ligefrem Sognekirker med regelmæssig Gudstjeneste hver Søn- og Helligdag; i andre prædikes kun engang imellem, og atter andre blive kun benyttede, naar der skal foretages kirkelige Forretninger i Godsejerens Familie. I Kirken paa Ledreborg (Allerslev Sogn, Voldborg Herred) prædikes der de fleste af Aarets Søn- og Helligdage, hyppigst af Sognepræsten i Ousted og Allerslev, der er at betragte som Stedets egentlige Præst, men fem Gange aarlig af Sognepræsten i Saaby og Kidserup, og gennemsnitlig hver fjerde Søn- og Helligdag af Sognepræsten i Hvalsø og Særløse; der er da paa de Dage ikke Gudstjeneste i henholdsvis Allerslev, Kidserup og Særløse Kirker, som høre ind under Ledreborg Gods.

Da Christian den Sjettes højtbetroede Minister Johan Ludvig Holstein¹⁾ havde kjøbt Leiregaard, der med flere Ejendomme, hvormed han afrundede sine Besiddelser, 1746 blev gjort til et Stamhus og 1750 til et Lensgrevskab, gav han sig snart til at bygge Ledreborg. Men han, den strengt religiøse Mand, vilde ikke bo i et Palads, uden at der ogsaa i samme var Lokale til Gudstjeneste; han lod da Kirken eller Kapellet bygge og smukt udstyre; det indviedes 28 Juni 1747 af Biskop Peder Hersleb; men da han allerede 1 Maj 1744 havde faaet udvirket kongelig Forordning om, hvorledes der skulde forholdes med Gudstjenesten, er det tænkeligt nok, at der allerede tidligere er

¹⁾ Født 1694, død 1763; se om ham især L. Koch, *Christian den Sjettes Historie*. E. Holm, *Danm. og Norges Historie under Chr. VI*. Sml. *Bricka, Biogr. Lex.* VIII, S. 37 ff.

begyndt at blive holdt Gudstjeneste i en eller anden af Slottets Sale.

Forordningen meddeles her efter Hvalsø-Særløse Præstembedes Liber daticus. _____

Vi Christianus Sextus osv.

Giøre alle vitterligt, at Vi allernaad. hafve bevilget og anordnet, saasom Vi og hermed bevilge og anordne, at paa Leire en Kirke maa bygges, der prædikes, og alle Sacra administreres, og for at faa en Meenighed dertil, skal den samme, som nu hører til Allesløv Sogn, søge Leire Kirke paa forskrevne Maade, saa vel til Prædiken som alle andre Sacra, som indfalder hver anden Søn- eller Hell.-Dag, saaledes:

At Meenigheden skal søge een Søn- eller Hell.-Dag Allesløv og den anden Leire Kirke, hvor der altid skal holdes den sidste Præken, og forstaaes ellers saaledes af sig self, at den Dag, Meenigheden skal komme til Leire Kirke, skal der ingen Gudstjeneste holdes i Allesløv, saasom den da, i det Sted, er i Leire; dog bliver Meenighedens Kirke-Gaard allene i Allesløv. Maanets-Bededage skal forrettes i Allesløv som hidindtil, og Faste-Prækener, hvortil Allesløv Menighed skal søge, i Leire Kirke, hvor der altid er den sidste Præk, og i Ousted første. Ved Gudstjenesten i Leire Kirke, naar den der paa ovenmælte Maade forrettes, skal Degnen fra Allesløv varte op paa sædvanlig Maade.

Som ellers Leire er erigeret til et Greveligt Lehn, og Eierne, ifølge der af, samt de Grefvelige Privilegier, alle 3de Slags Tienders Frihed af Hovedgaarden kunde paastaae; saa hafve Vi, effter Eierens eget Forslag, og for ey at betage Jura tertii, men at Eierne dog nogenledes, paa en anden Maade, nyder got der af, i den Henseende allernaadigst resolveret, at Leire Hoved Gaards Taxt, som med den afbrudte Breintved Gaard, Skiøtte-venget, Skiøtte-huset, og det fra Huulegaard indtagne Jord, der ved Vores allernaadigste Resolution af 10 Marts udi indeværende Aar er incorporeret samme Taxt, nu i alt udgør 62 Tdr. 3 Fdkr. 2 Alb., skal for alle 3 Slags Tiender at svare fri være, dog saaledes:

1. Hvad Konge-Tienden angaar, da ligger Hoved Gaarden i Allesløv og Kidserup Sogne, hvis begge Konge-Tiender Duebrødre Kloster er tilhørende; Den første har Leire Eiere og den sidste Os Elskel. Confer. Raad Junge¹⁾ i Fæste. Disse 2de Konge-Tiender skal, nemlig Allesløv strax, og Kidserup, naar Fæstet med Confr. Raad Junge er til Ende, saaledes lægges og perpetueres til Leinet, at deres Hartkorn, som er, Allesløv 44 Tdr. og Kidserup 17 Tdr., maa insereres Leinet, og dets Eiere oppebære Tienderne, men derimod være pligtige at svare til Duebrødre Kloster det samme, som nu gifves, hvilket er for Allesløv Konge-Tiende aarlig 49 Tdr. Byg, og for Kidserup 5 Tdr. Rug og 12 Tdr. Byg, som alt skal betales efter et hvert Aars Capit. Taxt.

2. Kirke-Tienden angaaende, da er saa vel Allesløv som Kidserup Kirke-Tiende, imod en vis Afgift til Kirkernes Patron, som nu er bemelte Confer. Raad Junge, henlagt til Hvalsø Sogne-Præst, til hvem derfor af Leire Hoved-Gaards Taxter 62 Tdr. 3 Fdkr. 2 Alb. hidintil er pænset 10 Tdr. 4 Skp. Rug og 14 Tdr. Byg.

3. Anlangende Præste- og Degne-Tiende af Leire Hoved-Gaards Taxtes 62 Tdr. 3 Fdkr. 2 Alb., da er allerede tilforn med Sogne-Præsterne og Degnene til Allesløv og Kidserup saaledes accorderet, at Sogne-Præsten til Allesløv for hans Tiende aarligen skal betales 26 Rdlr. 4 Mk., og Degnen 8 Rdlr. 5 Mk 6 Sk. Sogne-Præsten til Kidserup for hans Tieneste 11 Rdlr. og Degnen 3 Rdlr. 2 Mk. Disse tvende sidste Slags Tiender, neml. Kirke- og Præste-, samt hvad Degnen kand tilkomme, skal Præsterne og Degnene, ligesom her meldet er, at de nu betales, og er accorderet, fremdeeles beholde og aarligen nyde; Men som Leire Hoved-Gaards Taxt for disse Tiender alligevel aldeles fri skal være, saa ville vi hermed allernaadigst: at disse 3de Præster i den nye Kirke, som paa Leire blifver bygt, visse Prækener derimod skal forrette, og de 2de Degne, som nyde noget, der tillige varte op,

¹⁾ Konferentsraad Severin de Junge, f. 1680, d. 1757, Deputeret i Generalkommissariatet, Ejer af Sonnerupgaard i Hvalsø Sogn og Skullerupholm i Kidserup Sogn. Se Bricka, Biogr. Lex. VIII, 619.

naar deres Sogne-Præst prædiker paa Leire, og derfor bliver den Afgift, i den Henseende, hermed allernaadigst approberet og fastsat. Til hvilken Ende Sogne-Præsten i Hvalsø skal forrette hver fjerde Søn- eller Hell.-Dag den sidste Prædiken paa Leire, som bliver pptr. 16 à 18 Prædikener paa Leire aarligen, og nyder hand da lige Afgift, som hand og hans Formænd for Hoved-Gaards Taxten hafver haft, neml. 10 Tdr. 4 Skp. Rug og 14 Tdr. Byg, hvilket gjør aarligen 36 Rdlr. 1 Mk.¹⁾. Ligesaa skal Sogne-Præsten til Allesløv forrette Præken hver anden Søndag i Leire Kirke (de Prækener, hand der bør forrette hver anden Søn- og Hell.-Dag, naar Allesløv Meenighed søger Kirken, og der i det Sted ingen holdes i Allesløv, er her uden for) og for samme Prækener, som kand blifve 11 à 13 om Aaret, skal hand nyde det samme, som hand og hans Formænd for Hoved-Gaards Taxten vare accorderede, neml. de forhen melte 26 Rdlr. 4 Mk., og Degnen, som varter op, de 8 Rdlr. 5 Mk. 6 Sk. — Saa skal og Sogne-Præsten til Kidserup paatage sig at forrette hver 4de Hell.-Dag sidst Prædiken paa Leire, som kand være 4 à 6 om Aaret, og derfor nyde det samme, som hand og hans Formænd for Hoved-Gaards Taxten vare accorderede, neml. de her udi forhen mælte 11 Rdlr., og Degnen, som tillige varter op, 3 Rdlr. 2 Mk.

Saadan Indretning, som nu er anordnet, saa vel om Allesløv Meenighed som om visse Prækener af de forbte 3de Sogne-Præster, skal tage sin Begyndelse strax, saa snart Kirken der paa Leire er i Stand sat, og skal staae altiid fast. Men som Prækenerne paa Leire ere de sidste, og alle forbte 3de Præster allerede hafve 2de Kirker at forsyne: saa, siden Præsterne ey maa bebyrdes med flere end 2de Prækener om Dagen, det ogsaa vilde blifve alt for sildig at holde den 3die, tillade Vi allernaad., at den Præst, som skal forsyne Prædiken paa Leire, for den Dag maa hafve Frihed at lade være Messesfald, som det kaldes, det er, ingen Tieneste udi een af de 2de andre Kirker, som maatte gaae efter

¹⁾ Disse 36 Rdlr. 1 Mk. svares endnu med 72 Kr. 33 Øre aarlig; efter Gjennemsnit af Kapitelstaxterne for Sjællands Stift 1883—92 vilde det have beløbet sig til 251 Kr. 51 Øre.

Touren, eller hvor det denne Gang for andre forefaldne Omstændigheder best kunde lade sig gjøre. Dog maa hand begynde Gudstieneste i den første Kirke saa tillig, at hand imod Kl. 11 kand komme til Leire Kirke og Gudstieneste der begynde Kl. 11. Til nærmere Oplysning om Touren af disse Prækener i Leire Kirke hafver Vi den, over dette Aar, forfattede Specification allernaadigst approberet, saaledes som følger:

(udelades her; i Alt var det 73 Dage).

Udi det øvrige have Vi allernaad. bevilget:

1. At der paa Leire Gaard altid skal holdes sidst Prædiken, som begyndes Kl. 11, og Gudstieneste forrettis med alle Sacris efter Ritualet, foruden Begravelse, som skeer paa Allesløv Kirke-Gaard; men Liig-Præken (om den indfalder paa saadan Dag, at Meenigheden er samlet til Leire) skeer alligevel paa Leire. — 2. Allesløv og Leire skal skiftes hver anden Søn- ell. Hell.-Dag med Gudstieneste saaledes: At en Søn- ell. Hell.-Dag, naar der er første Præken, holdes den i Allesløv, og naar der er sidste Præken for Allesløv Meenighed, holdes den paa Leire. — 3. Hver 14de Dag skal holdes Communion, og skal Allesløv og Leire dermed skifte saaledes: At i enhver Kirke er Communion hver 4de Søndag, men om Hell.-Dage ingen, med mindre Mængden er saa stor, da der skal holdes Extra-Communion paa Leire. — 4. De Dage, hvor Allesløv, Hvalsøe og Kidsrup Præster forrette Prædiken paa Leire, er der Messefald, det er ingen Tieneste, udi en af de 2de Landsbye-Kirker, hvormed skal skiftes, eller Præken holdes i den Kirke, hvor det efter Omstændighederne meest udkræves, hvilket dog altid skal lyses af Prækestolen for i Veien. — 5. Naar der er Messefald i Allesløv, søger Meenigheden Leire Kirke, og Degnen, som altid følger Præsten, varter da tillige op i Leire Kirke. — 6. Alle Faste-Prækener for Allesløv Meenighed skal holdes i Leire Kirke, og de maanedlige Prækener i Allesløv. — 7. I Almindelighed skal der holdes hver anden Søn- og Hell.-Dag Prædiken i Leire Kirke for Allesløv Meenighed; den anden Søn- og Hell.-Dag forrettes

Guds-Tjeneste for Leire-Gaards Folk; dog formenes det ey dem, som boe nærmest Leire-Gaard, at de jo ogsaa maa søge samme Kirke; men Ungdommen skal søge altid til den Kirke, hvor Examen holdes. — 8. Med Børne-Lærdom skal det forholdes saaledes: At Sogne-Præsten forretter den i Allesløv Kirke en Søndag, og en anden Søndag paa Leire, naar Meenigheden der er samlet, og ingen Kommunion er. Paa Hellig-Dagene holdes i Leire ingen Examen og Communion, men naar den indfalder paa en Søndag, forholdes dermed efter Ordenen. — 9. De af Allesløv, Hvalsø og Kidserup Præster forrettende Extra-Prækenere i Leire Kirke hver anden Søndag eller Hl.-Dag ere saaledes at forrette, at Hvalsø Præst forretter hver 4de Søndags eller Helligdags Præken, og de andre den 4de Præken, nemlig Allesløv om Søn- og Kidserup om Hellig-Dagene, hvilket effter forestaaende Specification gjør i dette Aar for Hvalsø Præst 17 Prækenere, Allesløv 12 og Kidserup 5. Denne for anførte Specification skal i sin Tiid, mutatis mutandis, tiene til en Rette-snor, og for Rigtigheds Skyld skal de 3de Præster i hver November Maanedes Begyndelse, om deres Prækenere i Leire Kirke, for det tilstundende Aar gjøre fuldkommen Aftale, alt i Følge og saa vidt muligt er i Liighed efter for anførte Specification, hvilket Sogne-Præsten i Allesløv, som mest der udi er interesseret, skal besørge, og udi det seeneste 1ste Søndag i Advent, Lehnets Eiere til Approbation tilstille. I det øvrige skal hver Gang lyses af Prækestolen i Leire og Allesløv, hvor, af hvem, og naar næste Præken skal holdes i enhver Kirke. Lehnets Eiere skal det være tilladt at lade præke paa Leire af andre, i hvad Sprog det er, og paa hvilke Dage og til hvilke Timer det være maa. Saa kand hand og holde Bøn om Morgenen og Aftenen eller til andre Tiimer om Dagen, naar ickun den tilforn fastsatte Guds-Tjeneste ey der ved forhindres eller opsettes. Og maa i samme Kirke paa Leire alt det forrettes, som ellers i en anden indviet Sogne-Kirke blifver forrettet; til hvilken Ende og samme Kirke paa sædvanlig Maade, naar 1ste Gang Gudstjeneste der udi holdes, skal indvies. Hvorefter alle og enhver Vedkommende sig allerunderdanigst kunde viide at

rette; ey giørendes her ud inden Hinder og Forfang i nogen Maade, under Vor Hyldist og Naade.

Gifvet paa Vort Slot Christiansborg udi Vores Kongl. Residence Stad Kiøbenhafn d. 1 Maj 1744.

Christian R.

J. S. v. Schulin.

XIII.

N. P. Saxtrups Angreb paa Valfarterne til Kippinge.

Ved H. F. Rørdam.

I Afhandlingen om Valfarterne til Kippinge (K. S. 4. R. III, 458) er det omtalt, at Hr. Niels Pedersen Saxtrup, residerende Kapellan i Nakskov 1658—86, tog sig over i et utrykt Skrift at gennemhegle disse Valfarter, der i hans Tid endnu vare i fuld Gang. Hans Skrift antoges for tabt, men er siden fundet i Rigsarkivet (Langebeks Samling II). Det bestaar af 10 temmelig tæt beskrevne Kwartblade. En større Prøve af Skriftet skal her meddeles.

Underviisning

om Sathans bedrægeri med de Siugis Helbredelse ved Kippinge Kircke i Falster, oc Gudz usvigelige Sanddruelighed i hans Ord, at hand vil hielpe allevegne, naar det kand schee hans nafn til Ære oc Menniskene til Salighed. | Kortelig saaledes sammenskrevet af Skriften ved Niels Pederssøn Saxtrup, Guds ords Medtjenner i Nacskow.

.....
Betænk dog ó Menniske! alt det, som du gjør oc icke hafver befalning paa i Guds ord, men bogstafvelige tvært imod, det er Synd.

Hafver mand da nu nogen befaling i Guds Ord, at mand skal drage til Kippinge eller nogen anden formeent Helligdoms Kircke i sin Siugdum, med sin bøn at søge til Gud om helbred, meere end i sin egen Kirke oc hjemme hos sig self? Ingenlunde: icke den allerringeste tyddel nogenstedz i det ny Testamente.

Paulus lærer 1 Cor. 1., at hellige Gudz børn kand paa kalde oc gjøre deris bønner hvert sted med fruct, bode udj deres egne steder oc paa fremmede; men hand taler slet intet om Kippinge Kircke eller nogen anden formeent helligdoms sted.

Christus siger self Joh. 16, at hvad somhelst mand beder Faderen om i hans nafn, det vil hand visseligen gifve, saa fremt det kand komme hans nafn til ære oc Menniskene til Salighedz goode; men hand taler slet intet om, at mand skal drage enten til Kippinge Kirke eller nogen anden formeent Helligdoms sted at aflegge sin bøn.

Apostelen Jacob siger cap. 5. at dersom nogen er siug, han skal kalde til sig de ældste af Meenigheden (Meenigheden, som den siuge er udj), at de skal bede for hannom, ligesom her nu christeligen giøris bøn for de siuge oc skrøbelige af Prædichestoolen i de ældstes oc Meenighedens nerværelse, men icke med et ord taler Apostelen om, at mand skal drage til nogen fremmed Meenighed at gjøre sin bøn, saasom enten til Kippinge Kirke eller nogen anden formeente helligdoms sted. Det er saa langt fra, at dend Herre Christus siger self Matth. 7., at mand kand gaae ind i siine lønkammer oc med fruct gjøre siine bønner til bønhering, saa mand icke haffuer fornøden at reise hen paa fremmede steder at bede oc udøse sine bønner.

Oc hvorfor skulle Kippinge Kircke — — vere helligere oc kraftigere til bønnens udgydelse for de siuge, end som andre Kircker? Prædicke jo det samme Guds ord i andre Kircker her omkring som i Kippinge Kircke?

Administreres jo de samme Sacramenter paa andre steder oc i andre Kircker som i Kippinge Kircke?

Er der jo saa vel syndige Mennisker Præster i Kippinge som andre steder?

Ere jo Kippinge Meenigheds lemmer ligesaa vel Adams Børn som i andre Meenigheder?

Ja, er jo Kippinge Sogn lige saa vel straf oc landeplage for syndens skyld undergifven som andre Sogner?

Hvor udj bestaaer da helligdommen ved Kippinge Kircke? Bestaar dend udj Kirckens bare Mure, Kalck og Steen? O daarlighed oc blindhed! Kald paa mig i din nød, siger den trofaste Gud, oc næfner ingen synderlig particulær sted, saa vil jeg hielpe dig, oc du skalt tacke mig. End widere, dersom dend allermectigste hafde stifted nogen helligdom i Kippinge Kircke oc nogen raadførsel der fremfor paa andre steder imod een oc anden Siugdum, saa maatte det jo følge, at de siuge, som blifve curedede ved Kippinge Kircke, da icke andre steder her i Landene uden Kippinge Kirckes besøgelse kunde hielpis, thi da blef jo des formedelst Kippinge Kirckis helligdom oc kraft despecterit oc vanærit; hvor imod vi dog (Gud været æret) hafver utallige Exempler, at saa mange ved Guds naade oc naturlige midler ere her oc der curedede fra samme Siuger, som andre ved Kippinge Kircke, uanseet de hverken hafver givet sig tancker om Kippinge Kircke, ej heller ere komne til Kippinge Kircke.

Luck Øinene op du Stedveller oc Stedvellerinde, beskue din Daarlighed oc Fandens bedrægeri.

Men nu begjerer Kippinge Kirckes Patroner, synderligen de, som i derris ofvertro hafver faaet nogen bood ved Kippinge Kircke, at vide, hvor det dog kommer, at der blifver saa mange hiulpne uden middel ved Kippinge Kircke for een oc anden Siugdum oc Vanførsel, hvilke ellers vide noch hafve verit om middel oc ej ere blefne hiulpne, førend de ere komne til Kippinge Kircke?

Her til Jeg svarer:

1. At det er ingenlunde Patienternis gode Tro, der hielper dem, som en part ville hafve det: thi at det er icke en good Tro, de føre med sig, men en afgudisk Tro, det bevisis der med, at de troer imod Gudz ord, at vor Herre mere vil hielpe dennom ved Kippinge Kircke end andre vegne.

Ej heller

2. Er det Gud, her mirakalske viis ved siin aldmact hjælper dem oc helbreder dem; Thi uanseet vor Herre uden middel er aldmægtig til at hielpe mirakelske viis, naar hand vil, saa vil hand dog ingenlunde bruge sin aldmægtighed eller gjøre Mirakler imod det, som hand i sit ord hafver sagt oc tald. — —

Hvem er det da, her hjælper oc helbreder ved
Kippinge Kircke?

Det er Patienternis Vantro oc Ofvertro, oc det er Diefvelen, som ved Gudz Tilladelse er mægtig udj Vantroens Børn Eph. 2. — — (Dette søges udførlig begrundet dels ved Beviser af den hell. Skrift, dels ved sagnagtige Exempler).

Sluttelig oc endeligen spør du Superstitiøse, hvorfor dend allermægtigste saa tilsteder Sathan at spøge oc bedrage ved Kippinge Kircke?

Der til svaris,

at, uanseet dend grundgode Gud ingenlunde vilde, at vi skulle bedragis oc forferis i slige eller andre maader, saa tilsteder han dog Sathan sligt, at hand kand friste os, om vi hafver hannom (o: Gud) oc hans ord saa kjer af hjertet, at vi ville blifve saa fast der ved, som vi berømmer os af (Deut. 13). Ja S. Poul gifver oc Aarsagen tilkjende, 2. Thess. 2, hvorfor Gud tilsteder Sathan saaledes at bedrage Menniskene, sigende, at det skeer, fordi saa Menniskene icke elske oc ære Salighedzens Sandhed, som Gud gifver dem, og vil icke troe dend, men hafver derris Behagelighed til Uretfærdighed, oc derris Ørene kløer efter ny Lærdom, derfor lader Gud Diefvelen krafteligen liuge for dem bode med Ord, med Tegn oc underlige Gjerninger, ligesom det saa ægentligen gaar til ved Kippinge Kircke, at fordi saa Menniskene icke ville troe dend Saligheds Sandhed oc det Guds Ord, at Gud vil bønhøre oc hjælpe ligesaa vel i vore egne Kirker som i Kippinge Kircke, naar det kand komme hans navn til ære oc dennom til Saligheds gode, da tilsteder hand Diefvelen saa at spøge oc bedrage de vantro, som ej ville blifve ved hans ord oc forholde sig der efter. — — —

XIV.

Claus Frimanns Bidrag til „Evangelisk-christelig Psalmebog“.

Af J. N. Skaar.

I »Den Danske Psalmedigtning«, II, S. 380, er anført, at 42 af Frimanns Salmer ere optagne i »Evangelisk-christelig Psalmebog«. Selv har jeg i »Norsk Salmehistorie«, II, S. 598, nævnt 43, og dette Antal nævner ogsaa Prof. Dr. Nielsen i sit fortræffelige Skrift »Bidrag til den evangelisk-kristelige Psalmebogs Historie«, S. 38. Men ved nærmere Undersøgelse er jeg kommen efter, at Antallet er sat for lavt. Grunden dertil er den, at nævnte Salmebogs Redaktører have behandlet sit Stof med særdeles stor Frihed, saa Originalerne ere ofte meget vanskelige at gjenkjende. Man maa bruge Lupe for at finde Ligheden.

De Salmesamlinger af Frimann, hvorfra Bidrag til »Ev.-chr. Psbog« er hentet, ere følgende:

A. Sange over Evangelierne, tilligemed fire Davids Psalmer. Kiøbenh. 1780.

B. Frimanns Sœ-Cabinet, eller gudelig Haandbog for Sœfolk, indeholdende Psalmer og Sange, Bønner og Betragtninger, Læse- og Lærestykker. Kiøbenh. 1793.

C. Frimanns nyeste, originale Psalmer, efter Indbydelse forfattede som Bidrag til den forventende Nye Psalmebog. Hundrede i Tallet. Kiøbenh. 1794.

De optagne Salmer ere følgende:

24. For dig, o Gud! ei Skjulested jeg finder. C. Nr. 6: Hvad er det, du, vor Gud, ei skulde høre? V. 3, 5 og 6 er benyttet i stærkt omarbeidet Skikkelse.
27. Gud, Herre! dig tilbøder jeg. C. Nr. 5: Alviidsoms Dyb! — at skue dig, V. 1, 3, 4 og 5, stærkt omarbeidet.
65. O Herre! hvor begynder. C. Nr. 19, med samme Begyndelse, V. 1, noget omarbeidet.

75. Fra første Øieblik da jeg fik Livet. A. Nr. VII: Fra første Aar, fra mine første Dage, V. 1, 2, 3, 4 og 9, meget omarbeidet.
76. Til dig, o Herre! staar mit Haab. A. Nr. LI: Til Livets Herre staar mit Haab, V. 1, 3, 4, 5, 6 og 7, meget omarbeidet.
81. Min Bøn jeg sender. B. S. 3. C. Nr. 63: Mit Suk jeg sender, V. 1, 2 og 3, noget (V. 3 meget) omarbeidet. Roskilde Konvents Salmebog Nr. 30.
94. I min Nød og Smerte. C. Nr. 71, med samme Begyndelse, V. 1, 2, 3; V. 4 og 5 sammenarbejdede til eet; alt noget ændret.
111. For dig, o Gud! ei gielder Stand. C. Nr. 18: Mon kun, o Gud, den høie Stand. Af de 9 V. er benyttet V. 1, stærkt ændret, af V. 2, 3 og 7 er dannet V. 2 og af V. 8 og 9 V. 3. R. Konvents Sbg. Nr. 116.
122. O du, de Angergivnes Ven. A. Nr. XXVI: Guddommelige Sieleven, V. 1, 2 og 8, ubetydelig ændret. R. Konvents Sbg. Nr. 182.
143. Kom, store Livets Fyrste! kom! C. Nr. 3: Til evig Tid velsignet vær, V. 7, lidt ændret. R. Konv. Sbg. Nr. 244.
146. Han døer, Guds Søn! o Syn, som ei har Lige. A. Nr. XXII: Selv Livet døer! — o Syn, som ei har Liige, V. 1 og 2 (sammendragne til eet), 4, 6 og 7. Stærkt omarbeidet.
155. Frelser! villig, ufortrøden. C. Nr. 45: Skiftende sit sidste Minde, V. 6 og 8, meget stærkt omarbeidet.
160. Evig du velsignet være. C. Nr. 41: Lad end alle Dødens Plager, V. 4 og 5, omarbeidet næsten til Ukjendelighed.
162. Jesu Christ! vor Saliggjører. C. Nr. 43: Seer den store Fyldestgjører! V. 6 og 8, omarbeidet.
183. Iil, frelste Siel, til Bjerget hen! A. Nr. XXXI: Jeg ogsaa gaar til Bjerget med, V. 1, 3 og 7, noget omarbeidet.

200. O hellig Aand, vor Bistand vær. C. Nr. 86: Vor vildsom Ørk, — o at vi vel, V. 1, 2 og 4, noget omarbeidet, især sidste V. — R. Konvents Sbg. Nr. 462.
204. O Gud! jeg gierne følger dig. C. Nr. 68: Hvi skulde jeg ei følge dig, V. 1 og 2, tildels omarbeidet.
246. Hold, Fader, hold mig fast ved dig. C. Nr. 17 med samme Begyndelse, V. 1, 2, 3, og 4 omgjorte til eet (V. 2), 5 og 6, noget omarbeidet.
253. O Gud! hvor lidet uden dig. C. Nr. 27: Da Jordens nylig skabte Land, V. 3 og 4, omgjorte med Tilføielse af et nyt Slutningsvers. R. Konvents Sbg. Nr. 461.
260. Ak! see til mig i Naade ned. C. Nr. 61: For den din store Miskundhed, V. 1, 2, 3 og 6, tildels stærkt omarbeidet. R. Konvents Sbg. Nr. 425.
319. Mit Haab, min Tillid staaer til Gud. A. Nr. XIX: Om ei min Kurv af Brød er fuld, V. 2, 5, 6, 7, 9 og 10, noget ændret.
320. Min Gud! jeg vil ei ængste mig. C. Nr. 14, V. 1 og 3, sammenheftede til eet Vers med tilføiet nyt Begyndelsesvers.
328. Vogt mig, o Gud! at Overmod. A. Nr. XLVI: Bort, Aand! som føder Overmod! V. 1; 2, 3 og 5 (omgjorte til eet Vers) og 6. Stærkt omarbeidet. R. Konvents Sbg. Nr. 523.
333. O Gud og Fader! styrk min Siel. A. Nr. XL: Bevar mig, Gud! fra denne Sviig, V. 1, 3, 4 og 5, noget omarbeidet. R. Konvents Sbg. Nr. 535.
340. Giv, Herre! at paa Livets Vei. A. Nr. XXXVII: Gud! maatte jeg paa Livets Vei, V. 1, 2, 3, 5, samt 6 og 7, omgjorte til et Slutningsvers; alt stærkt ændret. R. Konvents Sbg. Nr. 529.
345. O Fader! du er Fredens Gud. C. Nr. 69, V. 3 og 5, lempelig ændret.
355. O Jesu Christ! du kom fra Gud. C. Nr. 12: Ei blot med himmellærte Ord, V. 1, frit behandlet, med nyt V. 2.
377. Gud og Fader! i dit Navn. C. Nr. 1 med samme Begyndelse, adskillig omarbeidet.

384. O salig Trøst og Glæde. A. Nr. XXX: O, dyre Trøst og Glæde, V. 1 og 3 (=V. 1), 6 (=V. 2), 7 og 8 (=V. 3), meget stærkt omarbeidet.
386. Til Bønnen du os selv indbød. C. Nr. 75: At os til dig du selv indbød, V. 1, 4 og 5, noget omarbeidet.
387. Forsmægtende jeg vanked' om. C. Nr. 76: Forsmægtende jeg saa mig om, V. 1 og 2 (=V. 1), 4 og 5. Nogenlunde lempelig ændret.
391. Dig, vor Gud og Herre! dig. C. Nr. 93: O, hvor høi den Salighed, V. 2, stærkt omarbeidet.
405. Er samme Salme som 204. (s. ovf.).
416. Naar mit Hoved sig skal bøie. C. Nr. 44: Du, som ei af Synden vidste, V. 6, meget stærkt omarbeidet. R. Konvents Sbg. Nr. 552.
422. Saa samles vi til vore Fædre, C. Nr. 77 med samme Begyndelse, V. 1, 3 og 4, tildels meget omarbeidet. R. Konv. Sbg. Nr. 389.
425. Gud! naar du byder, skal det skee. A. Nr. II: O store Dag, naar Tiden skal, V. 5, 9 og 10, noget ændret. R. Konv. Sbg. Nr. 262.
436. Vor Konge signe du, o Gud! A. Nr. L: Vi siunge Lov, o Gud! dit Navn, V. 2, 3, 4 og 5, noget ændret.
445. Alt iler til sin Ende. C. Nr. 88: Sig nærmer til sin Ende, V. 1, 2 og 7 noget ændret, især V. 2.
492. Opvaagnet uden Hjertenag. C. Nr. 55: Hvad mig skal møde paa min Vei, V. 3—5, meget lempelig ændret.
495. O Fader! du mig Livet skienker, C. Nr. 70, noget omarbeidet.
505. Saa gaae vi til vort Hvilested, C. Nr. 82, lempelig ændret.
535. Med Aand og Kraft og Naade vær. C. Nr. 90: Blandt disse Dyrekiøbte her, V. 1 og 5, meget stærkt omarbeidet. R. Konv. Sbg. Nr. 372.
538. Algede Fader! Lysets Gud! A. Nr. XLVIII: Din Lov og Priis, o Naaders Gud, V. 1, 4, 5 og 6, noget omarbeidet.

540. Tryg Klippen op fra Havets Bund. C.Nr.74: Som Klippen staar i Stormens Stund, V. 1 og 4, stærkt ændret.
541. Saa mildelig du bliver ved. C. Nr. 35 med samme Begyndelse, V. 1 og 5, noget ændret.
543. Ei Huus, ei Land. C. Nr. 89: Hvad Sted og Land, V. 1, 2, 3, 4 og 6, stærkt omarbejdet. R. Konv. Sbg. Nr. 399.
544. Vort gode Skib henglider snart. B. S. 25: Som Skibet frem sig skynder snart, noget omarbejdet.
545. Hvor jeg skal i Verden vanke. B. S. 34 med samme Begyndelse, V. 1, 2, 4 og 5, noget omarbejdet.
546. Far nu vel, du kiere Land! B. S. 14 med samme Begyndelse, lempelig ændret. R. Konv. Sbg. Nr. 119.
547. Dit Lys og Leide du os gav. B. S. 16 med samme Begyndelse, lempelig ændret. R. Konv. Sbg. Nr. 123.
548. Høilovet være, Gud! dit Navn. B. S. 18: Velsignet være, Gud, dit Navn, V. 1, 3, 4 og 5, adskillig omarbejdet.
549. Dit Lyn foer ud, din Torden slog. B. S. 20: Dit Lyn gik ud o. s. v., stærkt omarbejdet.
550. Med Gud i lovligt Kald vi gaae. B. S. 42: I Guds og Kongens Navn vi gaae, meget omarbejdet.
551. Skummel Nat er overvunden. B. S. 1: Rædsom Nat o. s. v., adskillig omarbejdet.
552. Er Herren med os paa vor Vei. B. S. 5: Er Gud med os paa denne Stie, lempelig ændret.
553. I lovligt Kald, i Kristentro. B. S. 13 med samme Begyndelse; V. 2 er stærkt omarbejdet. R. Konv. Sbg. Nr. 392.

»Den Danske Psalmedigtning« tillægger Frimann Nr. 41: »Alt hvad som lever, prise Gud«. Den findes imidlertid ikke i de af F. udgivne Samlinger og er neppe forfattet af ham. Efter »Psalmebog til Kirke- og Hus-Andagt« (Roskilde-Konventets) ere Nr. 161: »O, hvor maa min Sjæl bedrøves, og Nr. 390: »Fader, Søn og Hellig Aand« digtede af Frimann. Den første maatte da være en Omarbejdelse af »Du, som her paa Korset strider« (C. Nr. 42) og den

sidste af »Til din naadefulde Haand« (C. Nr. 92). Men selv for »Evang. chr. Psalmebog« vilde Omarbejdelsen være altfor fri. Begge disse Salmer maa tilhøre en anden Forfatter.

XV.

Om Nedbrydningen af Vroue Kirkes Korsfløj.

Ved Lærer *P. Kristensen* i Sevel.

Efter Forslag af Skolekommissionen for Vroue Sogn, titulær Amtsprovst Funder, Skolepatron Christen Daubjerg og Skoleforstander Laust Nielsen, gjorde Amtskoledirektionen for Salling og Fjends Herreder 1818 Indstilling til det kongelige danske Cancelli angaaende Nedbrydelsen af en Korsfløj ved Vroue Kirke til Fordel for Skolevæsnet, idet Amtsprovst Bregendahl i Skive mente, at denne Sidebygning ikke behøvedes, den var uden Stolestader, havde blot været brugt som Gravkapel; Præstegaarden havde vel en Stol i den, men paa den gav Provst Funder Afkald. Cancelliet billigede ved Skrivelse af 10 Novbr. 1818 Sidebygningens Nedbrydelse. Den 10 April 1820 vare alle Vroue Sogns Mænd indkaldte til et Møde om Udbygningens Nedbrydelse til Hjælp for Opførelsen af et Skolehus; kun 4 Mænd modsatte sig det. Cancelliet resolverede 1 August 1820, at Sidebygningen enten inden en Frist af 3 Maaneder skulde repareres med Gulv og Vinduer, eller ogsaa skulde den nedtages. Den 9 Decbr. 1820 meddelte Bülow, Herredsfoged for Fjends-Nørlyng Herreder, til Amtsprovst Funder, at han fra de 35 Kirkeejere i Vroue Sogn havde modtaget en Skrivelse, hvorved de søgte at godtgjøre, at Udbygningen nu var istandsat tilbørlig; men Funder svarede derpaa til Amtsprovst Bregendahl, at Vroue Kirkes Udbygningens Reparation blot bestod i, at Væggene vare hvidtede lidt, og Gulv var lagt, men Bygningen var endnu fyldt med Tagsten, Mursten, gammelt Tømmer, en Kalkbænk m. m.

Den 12 August 1821 var Stiftamtmand Schönheider og Amtsprøbst Bregendahl i Vroue; Beboerne vare indkaldte om en Skolebygningens Opførelse, og om de ønskede den omtalte Udbygning til Hjælp. Enkelte af Beboerne ytrede Frygt for, at dens Nedbrydelse skulde skade Kirken. Stiftamtmanden og Provsten besluttede derfor, at der skulde foretages et kyndigt Syn over Kirken i denne Anledning. Den 3 Decbr. 1821 meddelte Skolepatron Chr. Daubjerg, at han havde talt med Murmester Grønbæk i Viborg desangaaende, og han forlangte derfor 7 à 8 Rdlr. foruden fri Befordring. Sagen synes nu en Tid at være stillet i Bero, og der holdtes Skole enten i lejede Værelser eller ogsaa i Degnens egen Stue. Den 25 April 1826 vare Grønbæk og P. Nielsen, begge fra Viborg, i Vroue for at syne Kirken, og de gave den Erklæring, at Udbygningen kunde uden Skade for Kirken nedtages. Efter deres Overslag var der paa den 19 Skpd. Bly à 20 Rdl., 2 Fyrrebjælker, 13½ Al. lange, 22 Stkr. Spondtræer og Remmer, 11 Al. lange, 9 Stkr. Hanebjælker, 5 à 6 Al. lange, 7 à 8 Tylter Forskallingsbrædder og 8—10 Stormlægter. Den 23 Aug. 1826 var den konst. Provst Jens Møller i Breum, Skolekommissionen og Murer Grønbæk samlede i Vroue Præstegaard angaaende Udbygningens Nedbrydelse, og der blev vedtaget, at der i samme Efteraar skulde indkjøbes 40 Td. Kalk, og næste Foraar skulde Nedbrydelsen foregaa samt Opførelsen af et Skolehus. Den 21 Septbr. negtede Kirkeværgen, Gaardmand Laust Christensen, at sørge for Indkøbet af Kalken, da Ole Jensen og Jens Pedersen, hans Naboer i Vroue, havde sagt, at de ikke vilde røre en Haand ved dette Kirkearbejde, ikke koste eller huse Murer Grønbæk eller hans Folk. Den anden Kirkeværge, Chr. Daubjerg, mente ikke, at han nu turde handle paa Kirkens Vegne. Den 29 Septbr. tilskrev Skoledirektionen Vroue Skolekommission, at Kalken skulde købes og afhentes, og dersom Gaardbrugerne negtede at afhente det, skulde der lejes paa deres Regning. 10 Mand bleve tilsagte af Sogne-

fogden. De 5 mødte, men Jens Jensen Vittrup, Ville Jensen, Simon Hansen, Thomas Madsens Enke og Hans Jensens Enke mødte ikke; 5 af Mønsted Mænd bleve lejede for 4 Mk. pr. Læs; Kalken købtes af Jacob Jensen i Mønsted og kostede 40 Rdlr. — Megen Uvilje mødte dette Arbejde, hverken Greb, Spade, Skovl eller Ballier kunde laanes. Den 25 Oktbr. 1826 blev Peder Jensen i Vroue tilsagt til at køre Vand til Kalkens Læskning, men han vilde ikke. Ole Jensen skulde hente Sand til Dækning, men han vilde heller ikke. 2 Vogne bleve lejede for 4 Mk. pr. Stk. Jens Andersen i Vroue skulde sende en Karl, men gjorde det ikke; en anden blev lejet for 1 Mk. 4 Sk. Kirkeværgerne og Skolekommissionen laante Pengene til Kalken af Skolelærer-Hjælpekassen. Den 30 Decbr. 1826 meddelte Stiftamtmanden til Skolekommissionen, at han fra Vroue Sognebeboere havde modtaget en Ansøgning om, at de ikke ønskede Udbygningen nedbrudt; han havde i denne Anledning brevvekslet med Biskoppen. Den 9 Maj 1827 var Provst Møller, Skolekommissionen og Murer Grønbæk forsamlede i Vroue Præstegaard for at tage endelig Bestemmelse om Nedbrydningen af Kirkens Udbygning og Opførelse af 3 à 4 Fag Skolehus i Vroue. Grønbæk skulde have 127 Rdlr. for sit Arbejde ved Kirken. Den 16 Maj 1827 holdt Skolekommissionen Møde i Præstegaarden om den nu nedbrudte Sidebygning og Tillukningen af Aabningen, og det vedtoges at sælge noget Bly til Købmand Holm i Skive for 8 Mk. 6 Sk. pr. Lpd.; hugne Sten med mere solgtes for 16 Rdlr. 4 Mk. 14 Sk. — Kirken i Vroue maatte altsaa miste sin Korsfløj, for at Sognet kunde faa bygget 4 Fag til Degnens Hus.

Nyt Indlæg i Striden om Tidsfølgen ved
Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense.

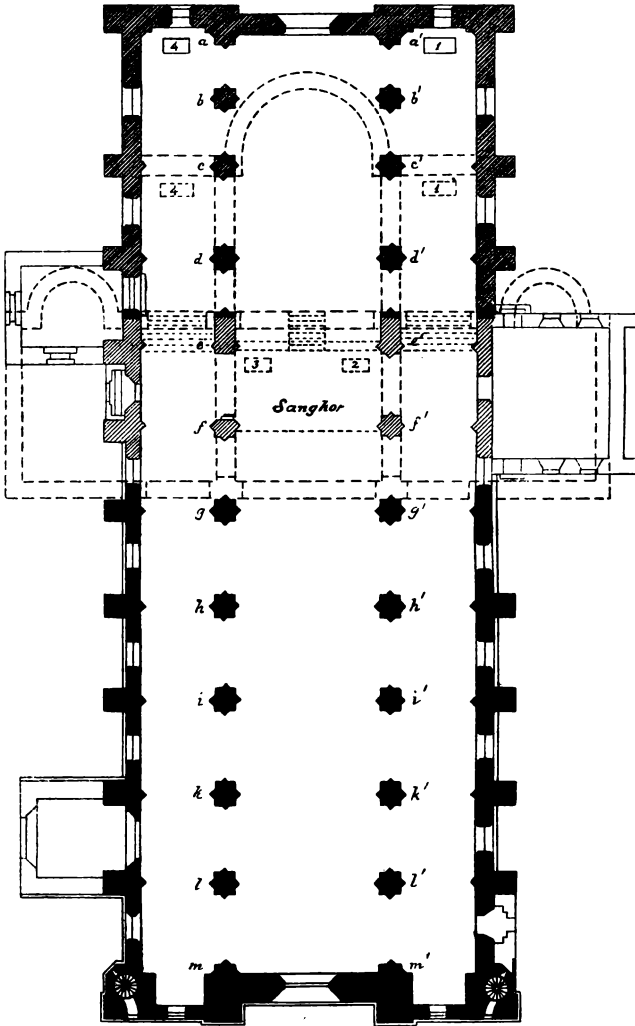
*Foredrag holdt ved det kirkehistoriske Selskabs Møde i denne
Kirke den 27de August 1896*

af **L. Fenger.**

Det kunde synes ubeskedent af mig, der aldrig som Architect har havt Noget at gjøre med St. Knuds Kirke, aldrig har opholdt mig i Odense, undtagen paa Gjennemrejse, og ikke kan rose mig af, at *scriptores rerum Danicarum* hører til min daglige Læsning, at jeg, efterat saa mange lærde og skarpsindige Mænd, som Høyen, C. Paludan-Müller, Engelstoft, Damgaard og J. Helms have havt Lejlighed til at udtale sig om denne Kirkes sandsynlige Historie, og næsten alle have gjort dette mere eller mindre udførligt, dog vil tage dette samme Æmne op paany ved det Møde, som Selskabet for Danmarks Kirkehistorie idag afholder her i Odense.

Til min Undskyldning vil jeg sige, at jeg allerede for længe siden ganske uskyldigt er kommen ind i Debatten om denne gaadefulde Bygning.

Jeg havde i sin Tid, dengang Prof. L. Ussing udgav Høyens Skrifter, som maaske Enkelte af de her Tilstedeværende ville erindre, paataget mig at hjælpe ham med Tilvejebringelsen af de allernødvendigste Illustrationer til de arkitektoniske Afhandlinger, navnlig Planer og Snit i en meget lille Maalestok. For St. Knuds Vedkommende

1. St. Knuds gl. Alter. 2. St. Annæ Alter. 4. St. Knuds nye Alter. 3. St. Albani eller St. Benedikts Alter.

havde Prof. Ussing af Herholdt laant en ved Architect Gnutzmann i Anledning af den forestaaende Restauration foretaget meget nøjagtig Opmaaling. Plan og Snit lode sig med Lethed reducere, men Ønsket om, ogsaa at medtage et Par Enkeltheder af Pille-, Bue- og Vinduesprofiler, førte mig til en Sammenligning mellem disse indbyrdes, og jeg kom da til det Resultat, at medens der er Orden og Plan i disse for den Del af Kirkens Vedkommende, som betegnes ved den bekjendte Indskrift under nordre og søndre Sideskibs Gesims, og man her med Lethed vilde kunne angive Normalprofiler, ere alle de tidligere for ældre ansete Profiler, som findes i den østlige Del af Kirken, vilkaarlige og planløse Afvigelser fra hine. Denne Opdagelse, som jeg kom til at gjøre uden nogen Bestræbelse fra min Side for at vende op og ned paa den hidtil almindeligt antagne Tidsfølge ved Opførelsen af St. Knud, og som vare undgaaet Høyen, da han 1844 skrev sin lille Afhandling, fordi den ovenomtalte Opmaaling dengang ikke forelaa, forekom mig af den Betydning, at den hidtil almindelige Antagelse om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse ikke kunde fastholdes. Jeg fik da Lov af Prof. Ussing til at udtale mine Tvivl i et Tillæg til Høyens Afhandling, men min Opfattelse blev paa Etatsraad Herholdts Foranledning imødegaaet af Pastor J. Helms i et andet Tillæg, og vel svarede jeg Helms i en Artikkel i Kirkehistoriske Samlinger III Række, 1 Bind, S. 352, men jeg tør ikke sige, at min Anskuelse af Kirkens 3 Partiers relative Alder er trængt igjennem eller har vundet almindelig Anerkjendelse. Engelstoft nævner den vel i 2den Udgave af sin Odense Byes Historie (S. 41. Anm.), men uden at imødegaae den eller slutte sig til den — adhuc sub judice lis est — Dommen i denne Sag er, saavidt jeg kan skjønne, endnu ikke faldet. Det vil da maaske findes undskyldeligt, om jeg, der paa en Maade kan betragte mig som Biskop Gisicos eller hans Bygmesters Sagfører, i et nyt Indlæg ikke saa meget søger at føje nye

Argumenter til dem, jeg har brugt, som mere at gjøre de kunsthistoriske og tekniske Grunde, jeg har anført, mere tydelige og haandgribelige her paa Stedet, end det i sin Tid kunde ske i en Afhandling, som ikke var illustreret.

Hertil kommer, at der siden Dr. Helms og jeg sluttede vore Forhandlinger om St. Knuds Chors og Kirkes gjensidige Alder, en Forhandling i hvilken vi begge, ligesom Høyen, gik ud fra, at den Kirke, i hvilken vi befinde os, ligger paa den samme Plads, som den, i hvilken Kongehelgenen blev begravet og senere skrinlagt, som en Følge af Fund, der i 1886 gjordes paa Albani Torv, af Direktør Dr. Henry Petersen er fremsat en ny Hypothese, nemlig den, at Hellig-Knud skulde være bleven jordet og skrinlagt i den Albani Kirke, hvis sidste Rester nedbrødes omtrent 1558 (Engelstoft l. c. S. 181 ff.), ja at hans og St. Albani Skrin maaske i hele den catholske Tid ere forblevne i denne Kirke; og at i alt Fald Hellig-Knuds Skrin først i det 14de Aarhundrede, efterat Gisico havde bygget en Kirke udelukkende for Knudsbrødrene, er blevet overført til denne. Se Berlingske Tidende for 26de Febr. 1886 og Aarbøger for nordisk Oldkyndighed II Række, 1 Bind, S. 373 ff. I sine Udtalelser har Dr. Henry Petersen iøvrigt ikke indladt sig paa Spørgsmaalet om, i hvilken Orden St. Knuds Kirkes forskjellige Partier ere opførte.

Hans Hypothese er af Rigsarchivar A. D. Jørgensen i dennes anden Artikel om Helgenskrinene i St. Knuds Kirke, i Aarbøgerne for 1887 S. 141, antaget for ikke usandsynlig, skjøndt Rigsarchivaren paa ethvert Punkt bekæmper de Slutninger, Dr. H. Petersen deraf har villet drage med Hensyn til det ene Skrins Indhold, — for den bestaaende Kirkebygnings sandsynlige Forklaring vilde den unægtelig blive af største Betydning, dens Rigtighed forudsat.

Jeg skal foreløbig lade den ligge, og kun bede mine Tilhørere intet Øjeblik glemme, at vi fra Middelalderen ikke have nogen sammenhængende Historie af St. Knuds Kirkebygning. Vil man i vore Dage, som Høyen i 1844,

skrive en saadan, da maa denne bygges dels paa den eksisterende Bygning som Hoveddokumentet, dels paa de mere eller mindre tilfældige Omtaler af denne, de andre Odense-Kirker og kirkelige Tilstande, som forekomme i Middelalderens Krøniker og lignende Dokumenter, hvilke ere samlede mindre kritisk af Vedel Simonsen i hans Bidrag til Odense Byes Historie, 1842—44, mere kritisk af Biskop Engelstoft i hans Odense Byes Historie (2den Udgave 1880).

Naar jeg nys sagde, at selve Bygningen maatte blive Hoveddokumentet; da kommer det af, at i Kunsthistorien som i al Historie gaar Syn for Sagn. Det vil sige, at hvis f. Ex. Materialet, af hvilket en Bygning er opført, aldeles ikke var kjendt eller brugt her i Landet paa den Tid, da Bygningen antages opført i Henhold til en historisk Efterretning, da er man berettiget til at slutte, at denne sidste gjælder en Bygning, som senere er bleven ombygget. Paa samme Maade gaar det ogsaa med Bygningsformerne.

Naar Prof. Høyen altsaa i sin Tid efter Kantor Mummies Opfordring skulde udtale sig om St. Knud som Kunstværk, det vil sige tyde det nysnævnte Hoveddokument, var det, ogsaa efter hvad der senere er oplyst om Bygningskunstens Udvikling her i Landet, i og for sig rigtigt, at han begyndte med Aaret 1247, da Odense blev hærget og brændt af Hertugerne Abel og Christopher i Striden med Erik Plougpenning, efterat St. Knud kort iforvejen var brændt, formodentlig af Vaade. Men ingen Fagmand, som kjender Noget til Englands Kirkebygninger, vil i vore Dage tænke paa, at St. Knud skulde være en Affødning af hine eller af engelsk Murstensgothik, hvis man overhovedet kan opstille et saadant Begreb. Naar Høyen i saa stor Udstrækning henviste til engelske Kirker, kom det, som jeg i sin Tid tillod mig at bemærke, af, at disse i 1844 vare litterært tilgængelige, medens Nordtysklands Murstensarkitektur dengang for største Delen hvilede i det dybe Mørke, fra hvilket den endnu ikke den Dag idag er helt frem-

draget. Her er ingen Uenighed mellem Helms og mig, vi mene begge, at hvis Høyen i vore Dage skulde udtale sig om St. Knud som Kunstværk, vilde og kunde han søge Størstedelen af sit Sammenligningsmateriale syd for Østersøen. Det er sandsynligt, at han ogsaa, hvis den rent historiske Del af Fremstillingen ikke, som i Mummies Bog, var bleven ham unddraget, vilde have skjænket den Kvaderstenskirke, som var ældre end Murstenskirken, nogen mere Opmærksomhed. Men han vilde da, som vi, staae overfor 2 Muligheder: den ene stemmende med Dr. Henry Petersens Tanke, at den 1558 nedrevne St. Albani Kirke skulde være den af Hellig-Knud begyndte Stenkirke, der blev hans Hvilested, den anden stemmende med den tidligere almindelige Antagelse, at Murstenskirken skulde have afløst en Kvaderstenskirke paa det samme Sted.

I første Tilfælde kan Murstenskirken være bleven opført uden noget Hensyn til eksisterende Bygninger, men dog efter en vis af Bygningskunstens daværende Udvikling fremgaaet Type, og Choret vilde i saa Fald sandsynligvis være begyndt først. I andet Tilfælde vilde det hardtad være utroligt, at man efter 1247 skulde have begyndt med at gjøre *tabula rasa* for en ny Kirke. Det siges intetsteds, at den gamle Kirke 1247 var gaaet fuldstændigt til Grunde, og det vilde være mere stemmende med middelalderlig Skik og Brug at antage, at Munkene efter Branden indrettede sig nødtørftigt i Choret, i alt Fald saa længe, indtil Opførelsen af en ny Kirke var delvist fremskredet. Munkenes Gudstjeneste kan ikke have været standset i over halvhundrede Aar; man maa have bygget paa en Del af Kirken, medens man messede i den anden, og det er rimeligere, at man har messet i Choret end i Kirken. I Udlandet se vi verdensberømte gothiske Kirker f. Ex. den i Strassburg byggede til et romansk Chor, der har faaet Lov til at blive staaende, og, jo mere vi fordybe os i vore egne Monumenters Tilblivelseshistorie, desto mere vil det gaae op for os, at vi ikke ved flere af dem f. Ex. Roskilde og

Aarhus kunne trænge igjennem til fuld Forstaaelse, uden vi have Øjet aabent for, hvad der samtidigt foregaar øst og vest for Korsfløjen.

Prof. Høyen har, det er Hovedindvendingen, jeg maa gjøre mod hans Fremstilling, lidt for villigt sluttet sig til den paa hans Tid almindelige Antagelse, at af de 3 Afsnit, som C. Paludan-Müller allerede tydelig saa, skulde det østligste være det ældste, det vestligste det yngste, — dette sidste kan lige saa vel, hvis Bygningens Beskaffenhed ikke gjøre det utroligt, være det ældste.

Vil man se klarere og dybere i denne Sag, bliver det nødvendigt, hvis den nuværende St. Knud antages at ligge paa den førstes Plads, inden visse Grændser at gjøre sig Rede for, hvilken Form og Udstrækning Hellig-Knuds Stenkirke kan have haft, samt, hvilken Form Gisico eller hans nærmeste Forgjængere kunne have villet give den ombyggede Kirke i færdig Tilstand; thi det maa dog vel indrømmes, at, tog man i hine Dage fat paa en Nybygning af en saadan Størrelse, skete det ikke, uden at der forelaa en Plan i Henhold til en ogsaa andetsteds forekommende Type.

Hvad nu Hellig-Knuds Stenkirke angaar, da vide vi ad historisk Vej saa meget om den, at den var en anselig Kirke, bestemt til Bispekirke og forsynet med Krypt; thi i denne laa han begravet fra 1095 til 1101. Det var altsaa sikkert en treskibet Kirke, hvis Type vi maa forestille os efter bevarede engelske eller tyske Benediktiner- eller Bispekirker fra Slutningen af det 11te Aarhundrede. En alvorlig yngre dansk Forsker, V. Koch, har allerede i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed II Række 10 Bind, S. 229, havt det Spørgsmaal under Behandling, hvorvidt der med Hensyn til Choránlægget kan paavises Forskjel paa engelsk og tydsk Bygningsskik i saadanne Kirker, samt hvorvidt man her i Danmark har fulgt den ene eller den anden. Han har fremdraget Chorplanerne i Aarhus og Børglum som Exempler paa en mulig engelsk Overlevering, — den

samme kan have gjort sig gjældende i Hellig-Knuds Kirke; men et tydsk Forbillede kan ogsaa have været fulgt. I begge Tilfælde har Choret neppe været uden Apsis, og Kirken maa sikkert have haft en Korsfløj, som vel sprang noget frem for Sideskibene. Hovedskibet har rimeligvis havt Triforier og et fladt Bjælkeloft eller en aaben Tagstol. Saavel Længden som Bredden have vel ikke været meget mindre end Murstenskirken. En saadan Kirkes Ombygning kan, som sagt, efter middelalderlig Skik og Brug foregaae enten saaledes, at Kirken indtil Korsfløjen først tages for, dernæst Chor og Korsfløj, eller omvendt — det første er ikke mindre sandsynligt end det andet.

Men nu Murstenskirken, der skulde bygges efter 1247? For den maa der dog vel ogsaa, navnlig hvis det var en ny Kirke paa en ny Plads, have foreligget en fuldstændig Plan. Selv om vi forudsætte, at Forbindelsen mellem St. Knud og Moderklosteret Evesham var bevaret ned til Erik Plougpenning's Dage, eller rettere til Slutningen af det 13de Aarhundrede, hvad der ikke er meget sandsynligt, er det da rimeligt, at den har været saa intim, at man ved Ombygningen har villet følge engelsk Bygningsskik fra den Tid og f. Ex. benytte den firkantede Chorslutning, som vi træffe i saa mange engelske Domkirker, men som hænger nøje sammen med den ejendommelige engelske Udvikling af det Vor-Frue indviede Kapel (the lady-chapel) og engelske Kapellers Anordning overhovedet? Jeg troer det ikke.

Men hvilken Plan kan der paa den anden Side have foreligget for Murstens-Kirken efter tydsk Bygningsskik? Thi det maa jo Enhver indrømme, at efter Valdemartidens glimrende Dage og den Bygningsskik, der maaske med lige saa megen Ret kan kaldes dansk som nordalbingisk, overfløjes vi fuldstændigt af den tydske; det er ikke længere danske Konger og Bisper, ikke Benedictinerne og Cisterciensere, men Hansestæderne, Tiggermunkene og tildels den tydske Orden, der gaa i Spidsen for Bygningskunstens Udvikling i Danmark saavel som i Nordtydskland. Hvordan

man byggede Hvælvinger hos os midt i det 13de Aarhundrede, det see vi i Roskilde (efter 1234), i Ringsted (1241—68), i Sorø (efter 1247) og i Ribe (c. 1250); de 3 sidste Kirker have oprindeligt haft Trælofter. Vi finde her de Hvælvingerne bærende Støtter enten endnu halvt romanske med store klodsede Trapezkapitæler, aldeles ikke beregnede paa det Materiale, den brændte Sten, i hvilken de ere udførte, eller ved Kragsten og Stave springende frem fra Murene. Hvælvingernes Krydsribber ere aldrig forberedte fra Grunden af; de støttes af Dværgsøjler, der først begynde over Gjordbuernes Kapitælhøjde.

Vende vi os til Nordtyskland, da anses almindeligt den pragtfulde Cistercienserkirke fra Klosteret Chorin¹⁾, der skal være begyndt 1276, for den ældste udpræget gothiske Murstenskirke nord for Elben; men end ikke i denne finde vi som i St. Knud Hvælvingsribberne forberedte fra Grunden af. Det bliver altsaa et stort Spørgsmaal, om en saadan Udvikling af Pille- og Ribbeprofiler, som den, der gaar igjennem hele St. Knud, overhovedet kan tænkes mulig i Nordtyskland, endsige i Danmark mellem Aar 1247 og 1286, da Gisico bliver Biskop.

Dog hvad enten Murstenskirken er planlagt og begyndt 1247 eller først under Gisico, vilde det være i højeste Grad besynderligt og i Strid med Tidens Bygningsskik, om den skulde være tænkt uden en Korsfløj og ikke beregnet paa en rund eller manglekantet Chorslutning. Den var jo dog ikke bestemt for Cisterciensere eller andre Munke, hvis Regler paabød en særlig Tarvelighed. Korsfløjen kastes først bort i Tiggermunke- og Kjøbstadskirkerne i det 14de Aarhundrede, og selv i den udpræget gothiske Stil beholdes de manglekantede Chorslutninger indtil de seneste Tider. Pastor Helms indrømmer da ogsaa i sit Tillæg, at af stilistiske Grunde kan den eksisterende St. Knud ikke være begyndt mange Aar før 1300.

¹⁾ Se Adler: *Bachstein Bauwerke des P. St. II*, tav. LXVII—IX og *Zeitschrift für Bauwesen IV*, 11—17 og Text 66—76.

Efter disse indledende Bemærkninger tage vi altsaa Hoveddokumentet, Kirken, for og finde da, som jeg har sagt, Plan og Orden i alle Profiler i de 5 første Fag mod Vest¹⁾. Disse have en Kæmpfer eller Impost under Buerne mellem. Hovedskibet og Sideskibene²⁾, hvilken mangler i hele den østlige Del af Kirken, hvad næppe vilde være Tilfældet, dersom den østlige Del var den ældste, thi Kæmpferens Anbringelse taler for en højere Alder end dens Udeladelse. De 5 vestligste Fag have under alle Hovedskibets Hvælvinger smukke Kapitæler af brændt Ler undtagen paa de næstsidste Piller mod Vest, k og k', som af en eller anden Grund have faaet Stukkapitæler fra en sen Tid. Disse Kapitæler tyde paa, at Gisicos Hovedskibs Indhvælving er begyndt fra Øst og maaske ikke sluttet før midt i det 14de Aarhundrede. I den østlige Del af Kirken findes i Stedet for Kapitæler kun raa Klodser.

Jeg har sagt og jeg hævder fremdeles, at alle Profilerne i Kirkens Østende, som afvige fra Vestendens Normalprofiler, ere Forvanskninger af disse.

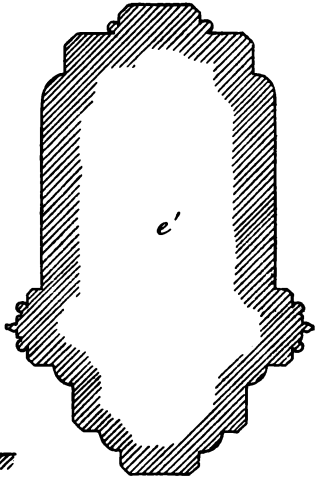
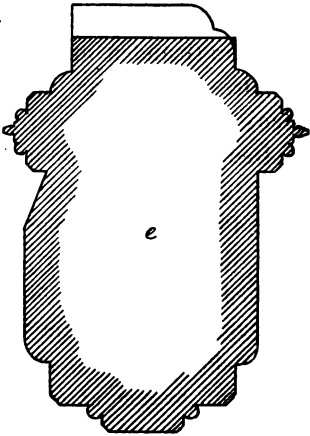
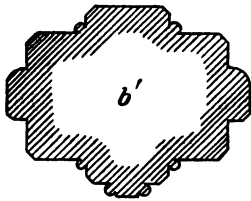
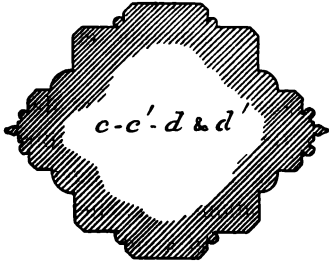
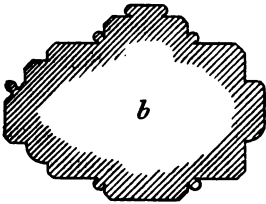
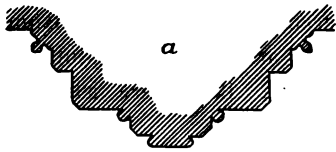
Hidtil har heller Ingen kunnet opstille andre, ældre Normalprofiler for Chorets Vedkommende. Man har kun formodet en vis Vaklen i Formgivningen der, hvor jeg ser en tilfældig Mangel paa Formsten³⁾.

1) Se Høyens Skrifter, II Bind, S. 96 og 115. For at min Paastands Rigtighed kan kontrolleres, vedføj jeg Gnudtzmanns Proflopmaalingen. De vedføjede Bogstaver svare til Pillernes Betegnelse hos Høyen II, S. 84 og Planen paa S. 642.

2) Se Høyen II, S. 87.

3) Ved Restaurationen viste det sig (se Høyen, II, S. 111), at man i Stedet for Halvpiller paa Chorets Ydermure havde i disse muret lodrette Render, som senere vare blevne udfyldte med de tilsigtede Formsten uden nogetsomhelst Forbandt med Murene. Er denne Omstændighed ikke et tilstrækkeligt Bevis for Mangel paa Formsten, da Choret bygdes? Ved Triforiums- og Vinduesbuerne, som ikke kunde sættes i bagefter, maatte man med Murhammeren skaffe en Erstatning for de Formsten, som ikke fandtes.

Pilleprofiler

Hvælvingsribberne forberedes i Choret saavel som i Kirken fra Grunden af, og dette arkitektoniske Motiv kan, som Dr. Helms har indrømmet, ikke være ældre end Gisicos Tid.

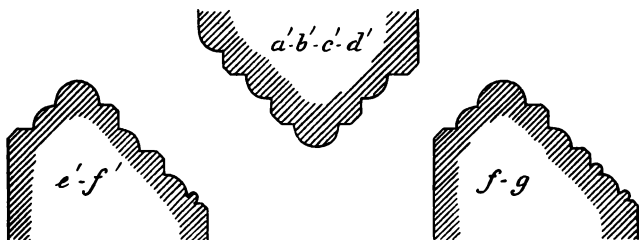
Den Skjævhed, som findes i Bygningens Anlæg, kommer af, at Choret ligger en halv Sten for langt mod Nord (se S. 642 Pille e). Man har villet forbinde dette med Kirken ved et Mellemparti, som altsaa maa være det Sidstbyggede. Skjævheden kan neppe forklares uden ved, at noget Ældre har ligget her og hindret Murerne i at faa Flugten igjennem. Dette Mellemparti er, som mine Tilhørere kunne se ude fra Gaden, bygget af mere blakkede Sten end Vestpartiet; men de samme blakkede Sten findes i Choret. Dette er udvendigt prydet med et Kløverbaand, som ikke fandtes paa Kirken, før Etatsraad Herholdt anbragte et saadant over den vestlige Hoveddør.

Hvad jeg saaledes i mit Tillæg anførte om, at Mellempartiet maatte være yngre, har Dr. Helms maattet tiltræde, ja han godtgjorde endog (Høyen II, S. 475) yderligere Rigthigheden heraf ved under Restaurationen at eftervise, at man endnu øst og vest for Mellempartiet kunde se Hullerne til de Søm, som holdt Flugtsnorene, da man murede dette.

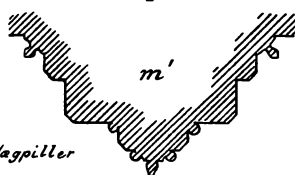
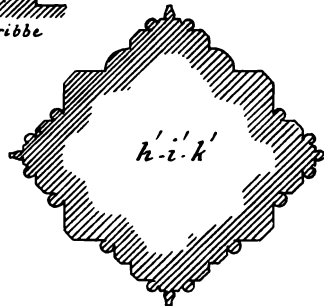
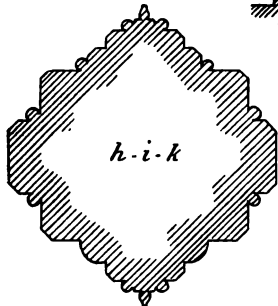
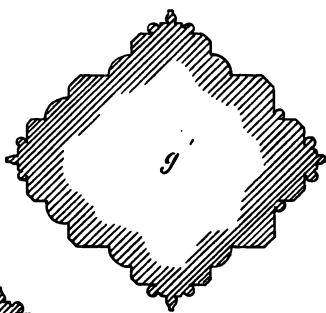
Den gamle Forestilling om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse kan da, som ogsaa af Helms indrømmet, ikke fastholdes, Spørgsmaalet bliver kun, hvad er ældst Chor eller Kirke? Dr. Helms var endnu i 1874 tilbøjelig til at holde paa Chorets højere Alder og det væsentlig af følgende Grunde:

1) fordi Chorets Sideskibes Ydermure ere tykkere end Kirkens og Triforiumsbuerne sværere. Lignende Profiler findes i Vestpartiets sydlige Sideskibs Vinduer, og, da Helms begge Steder troede at se ikke blot en tilfældig Mangel paa Formsten men en Stilforskjel, maatte han af denne Grund anse Choret og det sydlige Sideskibs vestlige Ende for ældre end alt Andet.

Triforiebuerne

De vestlige Vagpiller

De tykkere Mure i Choret motiveres dog ret godt ved, at Ydermurene her skulde være højere end ellers. Stilforskjellen lader sig kun godtgjøre ved at paavise ældre og sværere Normalprofiler i Choret.

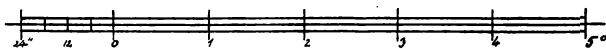
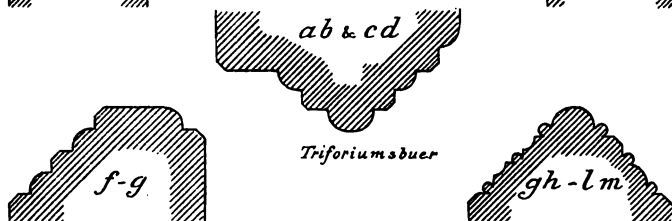
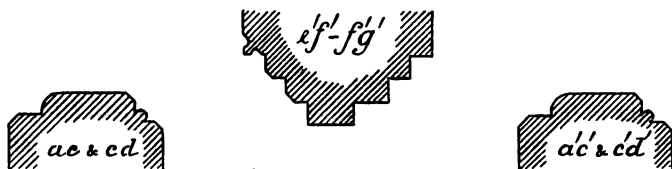
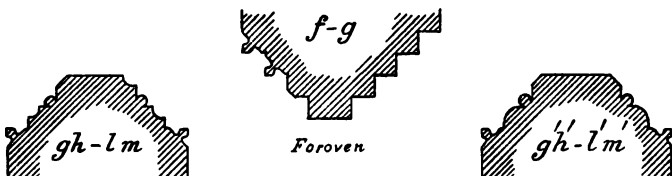
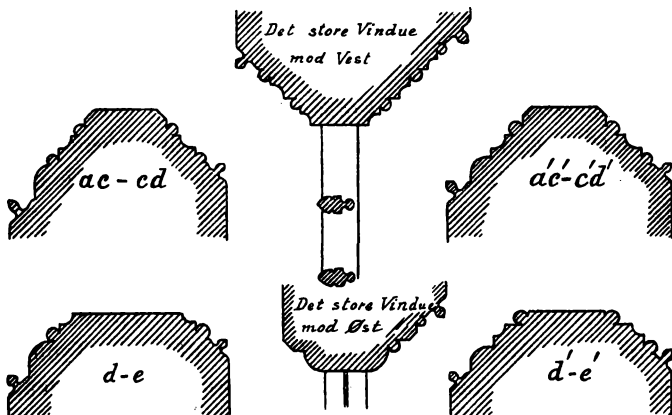
2) fordi det Voklende og Uregelmæssige i Chorets Overhvælvning navnlig i sammes vestligste Fag, i Modsætning til Kirkens regelmæssige Hvælvingsinddeling, efter hans Mening tydede paa, om ikke, som af Høyen antaget, et oprindeligt Trætag, saa dog en højere Alder, idet man, hvis Vestpartiets regelmæssige Hvælvingsinddeling var fastslaaet, inden man byggede Choret, rimeligvis vilde have fastholdt denne i Choret.

Men den uregelmæssige Hvælvingsinddeling staar i Forbindelse med Mellempartiet, og, da dette er yngre, lader der sig ikke heraf Noget slutte om Chorets og Kirkens gjensidige Alder.

3) fordi, hvad Dr. Helms lagde særlig Vægt paa, der oprindeligt har været tiltænkt eller givet Chorets Sideskibes Tage en mindre Rejsning end Kirkens Sideskibes Tage. Dette skulde efter Dr. Helms Mening kun kunne forklares ved, at Choret har været ældst, og, at man har givet dets Sideskibes Tage højere Rejsning, da de bleve forbundne med Kirkens Sideskibes Tage.

Forandringen forklares imidlertid nok saa godt ved Antagelsen om en forsvunden Korsarm. Saa længe denne stod, var der ingen Nødvendighed for, at Sideskibenes Tage skulde flugte, men denne kom, da Korsfløjens Ombygning rimeligvis af økonomiske Grunde blev opgivet. Det kunde da blive nødvendigt at forandre Sideskibenes Tage i Choret, skjøndt de vare senere end Kirkens.

Disse vare, som sagt, Dr. Helms' Indvendinger. Det forekommer mig, at de med Lethed kunne imødegaas. Jeg har ogsaa Grund til at tro, at den fortræffelige Forsker ikke er tilbøjelig til at fastholde dem, men derimod til at gaa over til min Antagelse: at naar vi holde os til Hoveddokumentet, Kirken, forklares dennes nuværende Tilstand

og Udseende bedst ved at forudsætte, at den har afløst en Kvaderstenskirke med Korsarm, at Gisico har planlagt denne Ombygning i alt Fald for Kirkens Vedkommende, og, at begge Sideskibene med Indskriften i det Væsentlige have staaet opførte, da han døde i Aaret 1300¹⁾.

Atter her gaar Syn for Sagn. Stiftsprovst Damgaard har med en Skarpsindighed, som man ikke kan andet end beundre, ved en Artikel i Ny kirkehist. Saml. VI, 795—820 meget væsentligt forbedret den Paludan-Müllerske Tydning af Indskriften. Længere end Damgaard tør man neppe haabe at komme i Sammenhæng og Tydelighed.

Jeg anser det efter hans Undersøgelser for hævet over enhver Tvivl, at vi ikke have at gjøre med 2 Brudstykker af Indskrifter fra forskjellig Tid, men med en sammenhængende Indskrift, af hvilken vel en enkelt Linje kan være problematisk, men hvis Mening og Hensigt i det Hele er ganske tydelig. Den er begyndt paa Nordsiden i større Format, men, da der paa Sydsiden ikke blev Plads til Resten, har man her gjort Formatet mindre og sat to Linjer i Stedet for en. Saadan hjalp man sig ofte i Middelalderen; desuden kunde Indskriftens 2 Dele jo kun ses hver for sig.

Indskriften har det Mærkelige ved sig, at den nævner Gisico som Bygherre og dog maa antages at være sat op Aaret efter hans Død, nemlig 1301, som angivet. Dette kan næppe forklares anderledes, end at begge Sideskibenes Ydermure i det nævnte Aar have staaet opførte til deres fulde Højde, og enten maa da Gisico selv have begyndt at sætte Indskriften paa den nordre Side, eller hans Munke have, som Damgaard antyder (Ny kirkehist. Saml. VI, 807), paa Kirken villet sætte ham en lignende Mindeskraft, som den han har faaet i Bisperækken i Hamsforts Krønike (S. R. D. VII, 226). Derimod turde det være et Spørgsmaal, hvor

¹⁾ Dr. Helms, som overværede Mødet, gav her sit Samtykke tilkjende ved et lydeligt Ja.

langt Midtskib, Hvælvinger, Taget o. s. v. til den Tid vare avancerede. 1305 skjænkes der Aflad til dem, som hjalp Knudsbrødrene med at bygge deres Kirke, som var brændt; men om hermed skal forstaaes en partiel Brand (af Chortaget?) eller Branden 1247, er tvivlsomt (S. R. D. I, 296). 1345 er Kirken endnu ikke færdig (S. R. D. I, 306); 1357 samles der til et S. Benedikts Kapel. Om dettes Beliggenhed Mere senere.

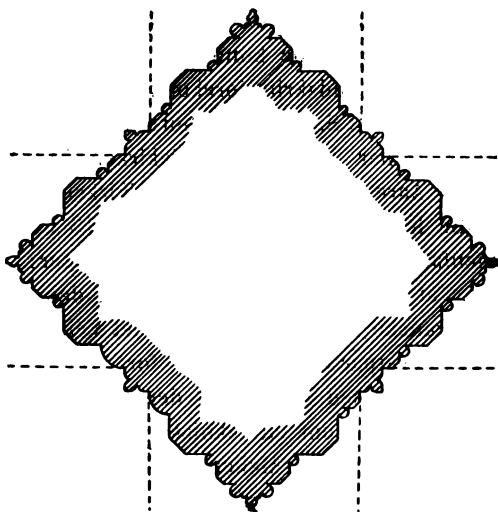
At antage, at Indskriften skulde hentyde til nogen anden Del af Kirken end den, paa hvilken den er anbragt, forekommer mig ganske utilstedeligt. Vestpartiets Former ere ikke senere, end at de kunne tænkes udførte ved Aar 1300. En lignende Indskrift forekommer, som Helms har paavist, paa Choret af S. Jacob i Thorn fra Aaret 1309, og lignende Pilleprofiler træffes i Mariekirken i Treptow an der Rega fra Aaret 1303 og i Nicolaikirken i Stralsund fra 1311. (Se Kuglers kleine Schriften I, 713 og 727).

Sammenfatte vi alle disse Kjendsgjerninger: 1) Umuligheden af, at der kan være begyndt paa den nuværende Bygning før ganske kort før 1300, 2) det Velovervejede og Konsekvente i Vestpartiet, som taler for, at det er udført af en indkaldt fremmed Mester, 3) den forskjellige Kvalitet af de anvendte Sten, som en teknisk Undersøgelse opdager og som knytter Choret til Mellempartiet: det Sidstudførte, 4) Chorets skjødesløse Udførelse i Efterligning af Kirken, 5) Forekomsten af Kløverbaandet paa Choret, ikke paa Kirken — hvilke Kjendsgjerninger alle fremgaa af en fordomsfri Undersøgelse af Hoveddokumentet: Bygningen, vil man vanskeligt kunne vægre sig ved at indrømme, at Vestpartiet er ældst, Østpartiet senere, Mellempartiet senest. Dettes Skjævhed, de mangelfulde Nivellements mellem Kirke og Chor, den senere foretagne Forhøjelse af Chorets Sideskibes Tage — Alt tyder paa, at Chor og Kirke engang have været adskilte af en ældre, senere bortfalden Korsfløj.

Men, vil man sige, Høyen og Helms have begge antydnet en anden Forklaring af Chorets og Mellempartiets Uregel-

mæssigheder, nemlig den, at disse skulde skyldes et paatænkt eller maaske endog et opført, men senere nedstyrtet Centraltaarn med tilhørende Korsfløj, samt et senere af Hvælvinger afløst Træloft. Lader denne Forklaring sig ikke høre? Jeg tror det ikke.

For det første er den jo nøje knyttet til Antagelsen om en fra Øst til Vest gradvis fremskridende Opførelse, hvilken har vist sig uholdbar, for det andet ere Centraltaarne saa at sige ukjendte i Danmark som i Nordtydskland.

Vort eneste Centraltaarn findes, som bekjendt, i Ringsted og viser sig at være en sen Tilbygning fra 1475 paa den gamle Klosterkirke, hvilken denne neppe formaar at bære. For det tredje maa Hjørnepillerne, særlig naar det gjælder et Taarn, men ogsaa naar det gjælder en Korsfløj, forstærkes og vilde i St. Knud faa en Plan som vist i hosstaaende Figur, for at alle Gjerd- og Krydsbuer skulde kunne faa Plads. Saadanne svære Piller vilde ikke gaa til Grunde ved en Nedstyrtning, og om en saadan have vi jo slet ingen historisk Efterretning, skjøndt den særligt egnede sig til

at mindes ved en Krønikeskrivers Pen. Endelig giver for det fjerde Hypotesen, om et for den eksisterende Kirke planlagt Centraltaarn eller om en Korsfløj til samme, ingen rimelig eller udtømmende Forklaring af Uregelmæssighederne.

Dette vilde tildels kunne siges om det formodede Trætag, og saa meget sandt er der jo i denne Antagelse, at Choret utvivlsomt, før det blev hvælvet ind, har haft et Trætag, nemlig det, der skulde beskytte Hvælvingerne. Dette maatte rejses, før hine bleve slaaede, og vilde være mere uafhængigt af Vinduesinddelingen. Men et Træ-Loft, som det, vi træffe i adskillige engelske Domkirker, er aldeles uforeneligt med St. Knuds Bue- og Pilleprofiler, som fra Grunden af ere beregnede paa Hvælvinger.

I anden Udgave af Odense Bys Historie (S. 40 Anm.) har Engelstoft givet et Forsøg af Arkitekt Lendorf, Herholdts Konduktør, paa at gjøre Rede for Chorets successive Tilblivelse. Dette Forsøg fjerner sig imidlertid ganske fra Høyens Tankegang, før saa vidt det forudsætter, at Begyndelsesstadierne kunne have været tænkte som Endestadier. Det Bjælkelag, om hvilket en Række Bomhuller i Choret melde, maa enten have udgjort en Del af det indvendige Stillads, fra hvilket Choret skulde hvælves, eller et provisorisk Loft, for at Choret kunde tages i Brug, inden det blev hvælvet.

Men kan da min Antagelse, at Choret er bygget til en Korsfløj, der var levnet af den ældre Kvaderstenskirke, forklare Uregelmæssighederne, og støttes den ved historiske Vidnesbyrd om Byggearbejder efter Gisicos Tid?

Jeg har allerede nævnt de Efterretninger, vi have om Indsamlinger til Kirkens Bygning i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, og omtalt det som sandsynligt, at Gisicos Vestparti eller Kirke kun har været halvfærdig ved Aar 1300. Kapitælerne paa Pillerne k og k' tyde, som Helms har bemærket, paa, at de vestligste og sidste Hvælvinger i Højkirken maaske ikke ere slaaede før midt i det 14de Aarhundrede.

1365 tales der om en ny Brand, og man begynder atter hos Stiftets Præster Indsamlingen af den Skat, Cathedralicum, som altid nærmest synes at have været bestemt til Kirkens Bygning. Denne Skat opkræves indtil 1395, men vi høre Intet om Byggeri ved St. Knud, derimod synes den at være flydt i Bispens egen Kasse, thi da den ophæves af Dronning Margrethe i Aaret 1395, sker det ved, at hun skjænker, ikke Kirken, men Bispen Vederlag i Kærstrup Gaard og Gods paa Taasinge.

1439 faar imidlertid Biskop Navne de fyenske Præster til atter at betale denne, for dem meget byrdefulde, Afgift, som saa vedbliver lige til Reformationen. Der maa da vel have været en tvingende Nødvendighed for betydelige Byggearbejder. Om Prioren Jacob Gjed hedder det 1447 (S. R. D. VII, 235), at han lagde Vægt paa at faae Kirken bygget; om Mogens Krafse, som blev Biskop 1460, siger Langebek (D. Mag. II, 12): at han dels paa egen Bekostning og dels ved Hjælp af Prior Matthies i St. Knuds Kloster omtrent ved Aar 1464 lod saavel bemeldte Kloster pryde med nogen ny Bygning, som St. Knuds Kirke pryde med et nyt Pulpitur. Samtidigt byggede han et Kapel ved St. Knuds Kirke, der indviedes til den hellige Trefoldighed, Vor Frue, St. Bendt og St. Knud, ved hvilket han indstiftede et Vikarie, og i hvilket han indrettede sin Begravelse.

Hvor laa dette Kapel? Engelstoft antager paa Kirkens Sydside, hvor nu Consistoriet er (Odense Bys Historie, S. 37), A. D. Jørgensen paa Nordsiden (Aarbøger for nord. Oldk. 2 R. II, 168). Damgaard har sluttet sig hertil i sin sidste Udtalelse (Kirkehist. Saml. 3, VI, 119). Det kunde være fristende at søge det mod Øst i den selvstændige Chorbygning, thi ingen Vielse vilde jo passe bedre for Hovedalteret i St. Knud end den, Mogens Krafse giver Alteret i det af ham stiftede Kapel. Men hertil ere vi dog neppe berettigede. Hvor meget der kan være tumlet om med Kirkens Østende, har man dog neppe tabt Bevidstheden om Choret og Chorets Plads; Mogens Krafse vilde vel heller

ikke stifte et Vicarie ved Højalteret, og Kapellet kaldes i samtidige Dokumenter St. Knuds Kapel, for hvis Alter der daglig læstes Messe (D. Mag. II, 20 og 71). Vielsen af Mogens Krafses Alter, som gjælder Bispekirken Hovedhelgene, opfordrer dog til Overvejelse af de ældre og de yngre Alters sandsynlige Plads. Der er jo i saa Henseende stor Forskjel paa den ældre og den yngre Middelalder, idet man i hin begynder med et Hovedalter, i Regelen viet til Treenigheden, den hellige Jomfru, eller begge. Paa hver Side af dette komme saa Sidealtrene efter Helgenernes Rang, i Regelen langs Østsiden af Korsfløjen. I den sene Middelalder anbringes Altrene overalt, hvor der kan skaffes Plads til dem. Altsaa kunne vi i den ældste St. Knuds Kirke tænke os nord for Højalteret St. Albani Alter, syd for Højalteret St. Knuds; var der 5 Altene, kunne vi yderligere tænke os St. Osvalds eller St. Laurentius's og Benedikts længst mod Nord og Syd. Og virkelig høre vi, at St. Knuds gamle Alter, foran hvilket der læstes Messe efter Confederationen med Evesham og Lund, lige til Christen Poulsens Tid, stod ved det søndre Sideskibs østlige Ende.

St. Albani Alter vilde altsaa nærmest være at søge i det nordre Sideskibs østlige Ende. Men her møder os den Mærkelighed, at medens Kirken endnu i Valdemarstiden er viet Jfr. Maria, St. Alban og St. Knud, er i den senere Middelalder St. Alban ombyttet med St. Benedikt, og efter Mogens Krafses Stiftelsesdokument kan dette ikke være Knud den Helliges Broder, men maa være Benedikt af Nursia, thi ellers vilde Benedikt ikke være nævnt før Knud. St. Albans Skrin eller hvad Andet, hans Dyrkelse særlig har været knyttet til, maa vel altsaa paa et eller andet Tidspunkt i Stridighederne mellem Knudsbrødrene og Albanerne være bleven udleveret til disse. Hvor og naar dette kan være sket, er ikke historisk oplyst; men er det ikke berettiget at gjætte paa 1357, da der sker en Indsamling til Fordel for St. Benedikts Kapel? Hvis saa, da bliver det jo et stort Spørgsmaal, om Benedikts Kapel, som

kun findes nævnt denne ene Gang, skal søges, som Damgaard har villet det, paa Kirkens Nord- eller Sydside.

Af Kirkens nyere Altere, hvis Tid og Sted kunne bestemmes, maa mærkes St. Knuds nye Alter nord for Chørdøren, stiftet 1408 af Biskop Johannes Ovesen til en Sjælemesse for Dronning Margrethe, med St. Knuds Billede over samme, og St. Annæ Alter sønden for Chørdøren, ved hvilken Dekanen Claus Andersen Ulfeldt 1482 havde stiftet en daglig Messe.

Jeg anfører disse Altre, deres Plads og Tid, fordi vi ellers næsten Intet vide om Maaden, paa hvilken Hellig Knuds Skrin eller andre Helgenlevninger vare anbragte. Ælnoth siger ikke, at Knuds Skrin var anbragt paa Højalteret, men kun i eller paa et prægtigt Alter¹⁾. Af Dronning Christines Regnskab ses dog, at det ved højtidelige Lejligheder bares i Procession. Om Skrinet er fundet ved Chorgulvets Sænkning i Højalteret eller i et Alter i Krypten, som Worm nærmest synes at antyde, eller i et Alter i et Kapel paa Kirkens Sydside, som Bircherod beretter, kan der tvistes om til Dommedag; maaske kunne, som A. D. Jørgensen mener, begge Angivelser forliges ved at antage, at der er fundet et Skrin begge Steder. Dog med Hensyn til Skrinenes Anbringelse i den catholske Tid blive vi ikke klogere af Fundberetningerne. Flytninger kunne være foregaaede allerede inden Reformationen. I Tillægget til Danske Atlas (VI, 586—7) anfører Hofman, uvist fra hvilken Kilde, at »efterat St. Knuds Skrin ved Canonisationen var sat paa Alteret i St. Knuds Kirke, blev Almuens Tilløb saa stort, at de ej kunde komme til Alteret, og han blev derfor nedsat udi et Alter i Kapellet ved Kirken, hvorfra han

¹⁾ Colestis thesauri pretiosus locus reconditur, et, omnibus ejus patrocina requirentibus mensa vitalis convivii spectanda supponitur. S. R. D. III, 388—89. Det er Langebek, som har foreslaaet Textens supponitur rettet til superponitur. Sammenlign dog hermed Resen (Danske Atlas II, 178) om Knud Lavards Reliquier i Ringsted: Ossa Divi hujus ipsi altari B. Virginis Mariæ inserta.

kunde udtages, naar dem syntes, at det var fornødent«. Hvis nogetsomhelst Paalideligt ligger til Grund for denne sene Efterretning, vilde den tyde paa, at Mogens Krafse har flyttet Helgenskrinet ind i det af ham byggede Kapel. I al denne Usikkerhed er Efterretningen om, at St. Knuds gamle Alter stod i den østre Ende af det søndre Sideskib, et forholdsvis fast Punkt. Dog maa vi atter her spørge, om dette Alter stod i Niveau med Kryptens eller med Chorets Gulv? Saa vidt mig bekendt, blev der ikke ved Restaurationen i 1874 fundet Spor af, at Krypten havde haft Hvælvinger i Sideskibene, men heller ikke af Trapper, som fra Kirken kunne have ført ned i Krypten. De mulige Rester af disse kunne dog være forsvundne ved senere Gravkjælderes Indretning.

I Modsætning til det meget Gaadefulde ved Kryptens Anlæg i den oprindelige og den nuværende St. Knud, samt med Hensyn til dens Benyttelse til forskellige Tider, staar efter min Mening den lille Døraabning i Mellempartiets nordre Væg i Hovedskibet, fra hvilken en smal omtrent 6 Al. lang Trappe har ført op under nordre Sideskibs Tag. Denne Dør maa være samtidig med Mellempartiet, thi man vilde sikkert ikke, efterat dette engang var opført, indlade sig paa at udbryde en Trappe af denne Længde paalangs gjennem Muren. Den er kun lidt over en Alen bred og vilde altsaa umuligt kunne have gjort Tjeneste ved Processioner over Sideskibenes Hvælvinger, derimod kan den have været bestemt for den eller de Chordreng, der skulde ringe en mindre over Vestgavlen anbragt Klokke eller Klokker, som tænktes anbragte i det projekterede Taarn paa Nord-siden af Kirken. Til Spiret paa Grændsen mellem Chor og Kirke eller en Klokke i samme kunde man derimod neppe komme fra Tagrummet over nordre Sideskib.

Tilstedeværelsen af denne Døraabning synes mig vanskeligt at kunne forklares uden i Forbindelse med Mogens Krafses Sangchor, men dette maa da, eftersom Chorskille-rummet ved Restavrationen viste sig at have gaaet fra

Pille e til e', have været baaret af en Arkade foran dette, og under denne har St. Knuds nye Alter og St. Annæ Alter staaet.

Det forekommer mig, at disse Omstændigheder tilsammentagne gjøre det sandsynligt, at Mellempartiet maa henføres til Mogens Krafses Tid. Jeg er ogsaa tilbøjelig til, med Rigsarkivaren, at søge hans Knuds Kapel i det større og anseligere Kapel paa Kirkens Nordside.

Der mangler altsaa ikke historiske Efterretninger om betydelige Byggearbejder ved St. Knuds Kirke fra Midten af det 15de Aarhundrede til dets Slutning. Ja! der er jo endog i 1499, altsaa flere Aar efter at Knudsbrødrene atter havde taget Kirken i Besiddelse, Tale om en ny Indvielse med stor Pragt (S. R. D. VII, 238). Alle disse Efterretninger maa de, som antage Choret for ældre end Kirken, lade ligge uforklarede. Derimod forklares Uregelmæssighederne i Chor og Mellemparti temmelig let ved at følge min Antagelse. Om det oprindelige Choranlæg har havt den af mig paa Planen Side 642 med punkterede Linier angivne Form, om det har strakt sig længere mod Øst, om det har havt 1, 3 eller 5 Apsider, vil maaske aldrig kunne oplyses, men er ogsaa uden Betydning med Hensyn til Hovedspørgsmaalet. Den nuværende Krypts Tilblivelse skyldes sandsynligvis, at der fandtes en i den ældre Kirke; den har neppe savnet Adgang fra Kirken, selv om der tillige var en eller flere Døre til det Fri. I Krypten fandt man, da den restaureredes, at der til alle Pille- og Bue» profiler i Midtskibet var anvendt Sten af det samme røde Ler og af de samme Former, som i Vestpartiet, men til alle Mure almindelige Mursten af det blakkede, undertiden gule Ler, som gaar igjennem Øst- og Mellempartiet. Der synes altsaa fra Gisicos Tid at have været en lille Beholdning af Formsten; da denne slap op, lod man, hvor det gik an, lodrette Render staae til senere Udfyldning, eller man tildannede Sten, saa godt det lod sig gjøre, med Hammeren under Arbejdet. Paa Kapitæler under Høj-

kirkens Hvælvinger blev der ikke tænkt. Chorets Inddeling forberedes allerede i Krypten; der skulde være først et Dobbeltfag, saa et almindeligt Fag, og endelig, da der ikke var Plads til Mere, et smalt Fag, hvis Hvælving, naar den regelmæssige Inddeling skulde bevares, maatte trækkes ind over Mellempartiet. Dette tænkte man ikke paa, da Høj-kirkens Mure opførtes, og satte derfor Vinduerne i Høj-kirken lodret over de smalle Arkader, skjøndt de burde have været trukne længere mod Vest, for at komme midt i Hvælvingsfaget. Pillerne i Dobbeltfaget vare smalere end de tilsvarende Piller i Krypten. Hensigten hermed synes at have været, at aabne Højchoret saa meget som muligt ud mod Sidechorene og omvendt. Noget lignende kan ses i romanske Kirker, f. Ex. i Königsflutter.

Men nu Mellempartiet? Har man ikke lige saa vel, da man opførte Choret, som i Gisicos Tid havt til Hensigt at forberede en Korsfløj, men senere opgivet dette? Hvad Gisico angaar, da var han, hvilke hans Hensigter end have været, efter min Antagelse ved den bestaaende Kvaderstens Korsfløj forhindret i at lægge dem for Dagen; thi dennes indre Hjørnepiller, som maatte bevares, forhindrede ham i at anlægge nye Hjørnepiller. Vilde han altsaa bygge sine Skibe af Mursten og ikke lade Buerne mellem Hovedskibet og Sideskibene støtte paa skrøbeligt Murværk, maaske af Kildekalk, var han nødt til at stille en Pille klods op ad den gamle Hjørnepille og lade det blive Efterkommernes Sag, om de enten vilde gjøre Kirken et Fag længere og anlægge helt nye Hjørnepiller, eller brede de østlige Piller i Vestpartiet ved Tilføjninger, der gjorde dem skikkede til at blive Hjørnepiller.

Hvad Choret og Mellempartiet angaar, da er der heller ikke her Spor af nogen Forberedelse til en Korsfløj. Det viser sig, at vi have med en Bygmester at gjøre, som, da han skal føje et Chor til Vestpartiet, ikke, som mange andre af hans Samtidige vilde have gjort, kom med helt nye Ideer, der vare fremme i Tiden, men som holdt sig

til, hvad Gisicos Bygmester for lang Tid siden havde givet, og kopierede dette paa en klodset og ubehjælpssom Maade. Naar vi se paa Gisicos Vestparti, da undres vi unægtelig over, at finde Triforier ved Aar 1300 gennemførte i fuldt udviklet Gothik. Den eneste Maade, vi kunne forklare dette Særsyn paa, er maaske den, at erindre, at Kirken baade skulde ombygges og tillige forbindes med det bestaaende Chor og Korsfløjen. Man lempet sig efter denne Opgave og bevarer de historisk givne Triforier, men gjør dem spidsbuede. Chorets og Mellempartiets Bygmester, som maaske var en Hjemmefødning, kopierer Gisicos Kirke og gennemfører altsaa Triforierne, tvertimod hvad der var brugeligt i de romanske Kirker, ogsaa i Choret, og da han ikke kan hitte paa, hvordan han med disse skal faa Choret afsluttet polygonalt, véd han ikke bedre, end at repetere Vestgavlen ogsaa mod Øst i en firkantet Afslutning; men da han vil spare paa Sten, særligt maaske paa Formsten, profileres det lange Vindue kun udadtil fuldstændigt — Efterligneren røber sig kun altfor tydeligt.

En Korsfløj er altsaa ikke forberedt, ja neppe paa-tænkt i det 15de Aarhundrede, derimod vel et Taarn, som vilde være kommet til at staa over det nordre Sideskibs syvende Fag. Kun paa et Taarn kunne Fortandingerne paa Højkirkens nordre Side have været myntede.

Hermed kunde jeg slutte og maatte da kun bede dem af mine Tilhørere, som ikke ere Fagmænd, om Tilgivelse, hvis min Udvikling af og til er forekommet dem noget bred, ja end ikke altid fri for Gjentagelser. Jeg har ikke kunnet nøjes med Antydninger, hvis de skulde forstaa de kunstneriske og tekniske Grunde, paa hvilke min Antagelse er bygget.

Imidlertid er, det indrømmer jeg, denne min lange Tale spildt, hvis Dr. Henry Petersen har Ret i sin Antagelse om, at St. Knuds Kirke ikke ligger paa den af ham begyndte Kirkes Plads, men at denne sidste skulde være den i 1558 helt nedbrudte St. Alban, og hin en hel ny Klosterkirke

fra Slutningen af det 13de Aarhundrede eller senere. Thi vel lod det sig tænke, at en saadan ny Kirke paa en ny Plads kunde være begyndt fra Vest — sandsynligt er det ikke, — men af hvilken Grund skulde da Mellempartiet, som det faktisk er, være det sidstbyggede? — Uregelmæssighederne vilde vedblive at være saa gaadefulde som nogensinde.

Men de i 1886 og senere foretagne Udgravninger bevise, saa vidt jeg kan se, ikke det Mindste. Dr. Petersen mente i 1886 paa Torvets sydvestlige Hjørne i Nærheden af Læseforeningens Gaard at have fundet Fundamentrester af en Kirke, som i Hovedsagen var bygget af naturlige Sten, kun med en Tilbygning af Mursten, men hvad følger heraf? Vi vidste alle, at St. Albans Fundamenter maatte søges her, men for at denne Kirke skulde være den af Knud begyndte, maatte noget Mere eftervises: enten Fundamenterne af St. Albans Trækirke nord for samme, saa at Stenkirken med Rette kunde kaldes basilica australis, eller i det Mindste, at de fundne Rester havde en saadan Udstrækning og Form, at de kunde passe til en 3skibet Bispekirke med Krypt; thi en saadan var den af Knud begyndte, hvorimod St. Albani Kirken ikke kan have været meget stor, da der 1541 er Tale om at benytte dens Skib til Latinskole. Vel ses paa Fugleperspektivet af Odense fra 1593 (Engelstoft i. c. tav. I) en større Bygning ved hvilken er skrevet: temp. D. Albani, qvod præ vetustate corrui (S. Albans Tempel, søm er styrtet sammen af Ælde), og denne Bygning er rektangulær med Saddeltag og Vindfløje paa begge Gavle; til samme slutter sig paa Sydsiden en Halvtagsbygning, fra hvilken 3 Døre føre ud til ligesaamange Haver eller Folde. Men denne Bygning har ikke mindste kirkelige Charakter, den ligner meget 2 syd for Torvet viste borgerlige Huse og gjør navnlig ved sin Størrelse Indtryk af at være et Phantasifoster. Det ser altsaa ud til, at Tegneren snarere har villet angive den Plads, paa hvilken Kirken for 35 Aar siden havde staaet, end dens Form

og Størrelse. Ved Udgravninger, der foretoges ifjor, har man vel langs Torvets nordlige Side funden Rester af en Husrække, men ellers kun Spor af Grave, saa at der kun i Torvets sydvestlige Side bliver Plads til en mindre Kirke. Om denne har været af Kvadersten, som et Kongebrev af 1558 tyder paa, beviser Intet, eller højest, at den sandsynligvis har været ældre end St. Knuds Murstenskirke; men fra 1101 til 1247 er der jo ogsaa næsten halvandet Hundrede Aar, der bliver altsaa Tid nok til at faae Trækirken afløst af en Stenkirke, inden Knuds Stenkirke afløses af en Murstenskirke. Saa vidt jeg kan skjønne, hviler Dr. Petersens Hypothese da ogsaa hidtil nok saa meget paa et Par historiske Efterretninger, som paa Resultatet af de foretagne Gravninger. Den første af hine haves fra et Stiftelsesbrev hvorved Fyrst Pribizlaws Søn Knud, Nyborgs Grundlægger, Valdemar den Stores Søstersøn, udvælger sit Gravsted i Odense Kirke foran Guds Moders Alter (Højalteret?) og anbefaler sin Sjæl til Gud og hans hellige Martyrer St. Knud og St. Alban, hvis Reliquier hvile i denne Kirke. Men dette Stiftelsesbrev beviser Intet, thi det passer lige saa godt paa St. Knuds som paa St. Albans Kirke, forudsat at Højalteret i St. Knud var indviet til Jfr. Marie, og at man i denne Kirke dengang havde, om ikke den hele St. Alban, saa dog hans Arm. Den anden historiske Efterretning haves af et Pavebrev fra 1225, i hvilket St. Knuds Kloster benævnes »Monasterium beate Marie sanctorumqve St. Kanuti et St. Albani«. Da der her vittelig tales om Knudsbrødrenes Kloster, synes Pavebrevet snarest at maatte bevise, at Munkenes Kirke først og fremmest var viet Vor Frue, altsaa det Modsatte af, hvad Dr. Petersen har villet lægge deri.

Men disse Efterretninger maa desuden sammenholdes med et Brev fra 1141 til Provst Linus og St. Albans Sognemænd, ved hvilket Erik Lam giver deres Kirke fri for Knudsbrødrenes Overhøjhed, mod at disse Sidste beholdt en aarlig Indtægt af 20 Mk., der oprindeligt var tillagt St. Alban. Dette Brev synes jo dog ugjendriveligt at maatte

bevise, at der i 1141 bestod baade en St. Knuds og en St. Albans Kirke, hvilken sidste dengang rimeligvis var af Træ, men inden længe kan være flyttet mod Øst og gjenopført af Sten.

Vi ere jo iøvrigt her inde paa et Spørgsmaal, som tidligere har været behandlet af C. Paludan-Müller, Vedel Simonsen, L. Helveg, Engelstoft og A. D. Jørgensen, nemlig dette: hvilken er Odense ældste Kirke, hvordan var Odense Kapitel sammensat, og hvilket var egentlig Forholdet mellem Knudsbrødrene og de saakaldte Albanere eller Marianere. C. Paludan-Müllers oprindelige Tanke, som er optaget af A. D. Jørgensen, har unægtelig meget for sig. Ifølge denne skulde den Trækirke, i hvilken Knud dræbtes, være Odense ældste og i alt Fald til 1101 eneste Kirke, viet Jfr. Marie, men paa Grund af de af Knud fra England hentede St. Albans og St. Osvalds Reliquier, som her havde fundet et midlertidigt Opholdssted, almindelig kaldet St. Albans. Af at Kirken kaldes St. Albans i Beretningerne om Knuds Drab, er man neppe berettiget til at antage, at der samtidigt maa have været en anden: Vor Frue. Provstegaardens senere Beliggenhed ved Frue Kirke beviser neppe heller Noget. Snarere kunde de mange Granitkvadre, for største Delen Sokkelsten, der findes brugte for Mursten i Frue Kirke, tale for, at den nuværende Kirke har afløst en ældre Kvadersten Kirke.

Til den ældste Frue Kirkes Betjening havde Knud den Store kaldet engelske Benediktinere, der imidlertid synes at have levet som Augustinerne efter Pave Nicolaus IIs Forskrift, ikke som Munke.

Knud den Hellige begyndte nu paa en Stenkirke syd for Trækirken, som den skulde afløse; men efter hans Død og paafølgende Canonisation vies Kirken Vor Frue, St. Alban og St. Knud, medens Erik Ejegod og Biskop Hubald, rimeligvis for at bevirke en Reform af Kapitlet, indkalde 12 Benediktinermunke fra Evesham til Stiftelse af et Kloster. Kirke og Kloster begaves rigt af Kong Niels og kaldes

Christi, Mariæ, S. Albans og St. Knuds (S. R. D. I, 271). Til Kirkens Bygning udskrives et Marieskud (Th. 149) og Knudsbrødrene faa af Erkebiskop Eskild Ret til at vælge Bispen. Det synes imidlertid, som om det ældste Præstesamfund ikke, hvad Meningen sikkert har været, har villet lade sig reformere og smelte sammen med Klosteret. For at stifte Fred maa Erik Lam da fritage det og St. Albanskirkens Sognemænd fra Knudsbrødrenes Overhøjhed. Fra denne Tid bestaar altsaa St. Albani Kirke som en selvstændig Sognekirke, og det er til denne Kirkes Chor eller Sacristi, at Valdemar den Store føres 1157, da der er sluttet Forlig mellem ham og Svend Grathe.

Linus var Provst ved St. Alban, da han 1162 valgtes til Biskop. Det synes dog, som om den Reform, han ikke vilde gaa ind paa, delvis er gennemført af hans Efterfølger Simon. Thi han knyttede vistnok en mere klosterlig Stiftelse til den af ham 1184—89 byggede Frue Kirke, der oprindeligt var en Korskirke uden Hvælvinger, ligesom han jo ogsaa grundede Nonneklosteret paa Borgen, senere i Dalum, som en Aflægger af de klosterlige Stiftelser i Byen. Efterat imidlertid Vor Frue havde faaet sine 2 særskilte Kirker, en i Odense og en i Dalum, synes Landets Skytshelgen at have trængt Biske- og Klosterkirkens andre Patroner mere tilbage i den folkelige Bevidsthed. Selv om St. Albans Arm opbevaredes her paa Dronning Christines Tid, hvad slet ikke er sikkert, synes denne Helgens Dyrkelse hovedsagelig at have været knyttet til den efter ham opkaldte Kirke. Munkene hævde sejrigt deres Biskevalgret trods Frue Provsts og den dalumske Priors gjentagne Forsøg paa at faa Del deri. Kun for en kort Tid lykkes det, som bekjendt, Biskop Carl Rønnow at fordrive dem og faa Klosteret omdannet til et regelmæssigt Kapitel.

Medens St. Albans Navn næsten forsvinder fra St. Knuds Kirke i den senere Middelalder, dukker St. Benedikts Navn op først 1365, da der samles til hans Kapels Bygning, Ombygning eller Udsmykning, siden 1468 i Stiftelsesbrevet

for Mogens Krafses Kapel, hvor det saa at sige træder i Stedet for St. Albans. Efter den Rækkefølge, i hvilken Helgene nævnes, er det, som sagt, mest sandsynligt, at Mogens Krafse har ment Benedikt af Nursia. Dette udelukker ikke, at der kan have været et Alter eller et Kapel for Hellig-Knuds Broder Benedikt, men med Sikkerhed at udpege Benedikt Kapellets Plads, det være viet til den ene eller den anden, lader sig neppe gjøre.

For at komme til en Opfattelse af St. Knuds Kirkes Historie, som den store Almenhed kan gjøre til sin, maa man høre saa vel hvad Architekterne, som hvad Historikerne og Archæologerne have at sige. Lad os haabe, at det ikke vil vare længe, før der i vor Litteratur kommer til at foreligge en ordentlig stor Opmaaling af St. Knud og de dermed forbundne Rester af St. Knuds Kloster. Denne maa helst være ledsaget af Opmaalinger af de andre Odense Kirker, særligt Vor Frue og Dalum, og af en mere streng videnskabelig Behandling af de til disse Bygninger sigtende Kildesteder, end det ved denne Lejlighed har staaet i min Magt at give.

Om Korets Alder i St. Knuds Kirke.

Af **A. K. Damgaard.**

I en Afhandling i nærværende Tidsskrift, om Tidsfølgen ved Opførelsen af St. Knuds Kirke i Odense¹⁾ havde Professor Fenger fremsat den Anskuelse, at Koret i Kirken var af senere Oprindelse end den øvrige Kirke. For denne Opfattelses Rigtighed tog han Ordet ved det kirkehistoriske Møde i Odense den 27. August sidstleden. Det er imod denne Fremstilling af Fremgangsmaaden ved Sct. Knuds Kirkes Opførelse, at jeg, der i en lang Række Aar har havt Kirkens Bygning baade for Øje og i Tanke, føler mig opfordret til at nedlægge Indsigelse. Jeg kan ikke andet end mene, at Professor Fengers Antagelse, der dog kun kan betragtes som en Hypothese, staaer i Modstrid, baade med hvad Sagen selv maatte have fordret, og med hvad Kirken selv udviser og giver Vidnesbyrd om.

Den nuværende Sct. Knuds Kirke er opført paa Ruinerne af den Kirke, som gik til Grunde ved Ildsvaaden 1247. Den større vestlige Del af Langhuset angives i Gisicos Indskrift paa Kirken at være opført Aar 1301. I saa langt et Tidsrum af mer end et halvt Aarhundrede kan Klosteret ikke have været uden Kirke til den daglige Gudstjeneste med Sjælemesser og Bedetimer. Der maatte snart tages

---

¹⁾ Tredje Række. 1. B. S. 352 flg.

fat paa Opførelse af en ny Bygning, og Klosteret var allerede den Gang formuende nok til at anlægge en stor Maalestok for den Bygning, der skulde erstatte den afbrændte, og Korets Størrelse og Udstyrelse blev ogsaa senere bestemmende for den Fuldførelse af Kirkens Bygning, som skyldes Biskop Gisico. Ved Opførelse af en Kirke og navnlig ved Opførelse af en Klosterkirke var det Skik og vedtagen Regel at begynde med Koret. Et Exempel have vi i den aldrig fuldførte Buur Klosterkirke, af hvilken kun Koret blev opført. Koret var stort og bruges i vore Dage som Sognekirke for den lille Buur Menighed. At det paatænkte Kloster blev opgivet, kan have havt sin Grund deri, at Anlægget flyttedes over til det af Prinds Buris samtidigt stiftede Tvis Kloster. Den gamle Altertavle i Buur Kirke med udskaarne Træfigurer maa paa Grund af Arbejdets slette Udførelse føres tilbage til den tidligere Middelalder¹⁾ og altsaa være samtidigt med Korets Opførelse. Den locale Tradition fastholder Mindet om det forsvundne Kloster, hvis Spor gamle Folk paa Stedet i min Tid, naar jeg kom til Buur Kirke som Provst, mente at have kunnet paavise i deres yngre Dage.

At Munkene i Sct. Knuds Kloster have begyndt at bygge paa den nedbrændte Kirkes Plads, derom kan der ikke være Tvivl. Pladsen var given at være det fjerde Hus — det nordre — i Klosterets Gaard og kunde ikke fraviges eller forlades. Men derimod kunne Meningerne være delte, om den Kirke, der brændte 1247, var den samme, som Kong Knud havde paabegyndt, og som skal have været opbyggt fra Grunden af »insigni lapideo tabulatu.« Kirken var bestemt til at afløse den gamle Albani Trækirke, i hvilken Knud var bleven dræbt, og kaldes i Forhold til denne den sydlige, »basilica australis«. Nu er Sct. Knuds Kirke den vestlige af disse to Kirker. Deraf kan imidlertid ikke hentes noget Bevis imod Identiteten af den nuværende

¹⁾ Mere om Buur Kloster findes i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 2 B. S. 270 flg.

Sct. Knuds Kirke med hin første Kirke. Benævnelsen »den sydlige« viser kun, at Forfatteren har ikke været localiseret i Odense. Han har vidst, at Odense Aa løber fra Syd til Nord, og saaledes maatte den første af de to Kirker, der laa ved Aaen i hinandens Nærhed, blive den sydlige. Men Forfatteren har ikke lagt Mærke til, at Odense Aa forandrer sit Løb, saasnart den naaer Odense By, og bøier imød Øst, hvoraf Følgen bliver, at den Kirke, som før betragtedes som den sydlige, nu viser sig at være den vestlige.

Det Spørgsmaal, om den Kirke, der brændte 1247, var den samme, som den, i hvilken Kong Knuds Skrinlæggelse fandt Sted 1101, skal her ikke forsøges besvaret, hvor jeg kun beskæftiger mig med den nuværende Kirkebygning. Der var en Krypt i Kirken 1101. Det fremgaar af Ælnoths Beretning om Begivenheden. Han siger: »Coelestis thesauri pretiosus locus reconditur, et omnibus ejus patrocinia requirentibus mensa vitalis convivii spectanda supponitur« ¹⁾. Naar Skrinet med Kongens Reliquier gjemmes (reconditur), saa sættes det ikke over Højalteret, saaledes som Kong Olafs Skrin i Thronhjems Dømkirke, men det sættes ned i Krypten, og her gives det Plads lige under Kirkens prægtige Alterbord. »Spectanda« hos Ælnoth er ikke et Prædikat til Skrinet men til Alterbordet, og er brugt i Betydning af spectabilis, ligesom »venerandus« bruges for venerabilis. Krypten er fulgt med Kirken, som vedvarende Gjemmested for Helgenskrinet; og derfor findes der den Dag i Dag en Krypt i Sct. Knuds Kirke, men derfor kan der heller ikke af dens Tilstedeværelse udledes noget Argument angaaende Kirkens Alder.

Den Kirke, som brændte 1247, har været en Murstenskirke. Det fremgik af de Rester, som endnu vare tilstede efter Opførelsen af Gisicos Kirkebygning. Den Brønd, som findes i Krypten, maa hidrøre fra den ældste Kirke, i hvilken dens Nødvendighed havde været lige saa stor og havde

¹⁾ S. R. D., Tom. III, p. 388. 389.

havt samme Grund som i den senere Kirke, og denne Brønd er, saavidt Øjet kan se, sat af Teglsten. Som en Rest af den ældste Kirke fandtes der under de øverste Piller i det nordre Skib en Mur af brændte Sten, der ikke kunde nærmere undersøges 1872, da Pillerne hvilede paa den. Ligeledes viste det sig ved Eftergravning 1872, at Benedicts Kapel paa Kirkens Sydside havde været opført af brændte Sten, og dette Kapel var ældre end Gisicos Bygning. Dette var klart deraf, at Kapellet havde optaget Pladsen for et af Kirkens Vinduer, som manglede der, hvor Kapellet havde staaet. Der fandtes i Grunden ikke noget Spor af Granitstens Qvadre. Dersom Kong Knuds Kirke var begyndt at opføres af Granitqvadre, og dette skal være Meningen af »lapideo tabulatu«, saa staaer den Gaade endnu uløst, naar den Murstenskirke, der brændte 1247, er bleven opført og har afløst hin ældste.

At Opførelsen af den brændte Kirke er bleven paa-begyndt saa snart som muligt, følger af Sagens egen Natur; Krypten var Gjemmestedet for Kirkens store Helligdom, Kongehelgenes Skrin, og allerede dette maatte tilskynde Klosteret til at tage fat paa Kryptens og Korets snare Opførelse. Det maatte desuden være en uundgaaelig Nødvendighed saa snart som muligt at faa den Del af Kirken opført, som behøvedes til den daglige Gudstjeneste, der forrettedes i Koret af Munkene, medens der laa mindre Vægt paa at faa den Del af Kirken opført, som skulde bruges af Menigheden, navnlig Langhuset. At det forholder sig saaledes, vil være indlysende ved Betragtning af Kirkens enkelte Dele. Koret selv bærer tydelige Spor af at være opført isoleret for sig selv, uden at være sat i Forbindelse med eller at være bygget op til nogen allerede tilværende Bygning. Det fremgaar strax deraf, at Indgangsdøren til Krypten er udvendig paa Korets Sydside, hvor Døraabningen endnu er synlig. Indenfor er en Trappe, der nu er dækket af en Tilmuring, men som førte ned til Kryptens Gulv — og anden Indgang til Krypten var der ved den sidste

Restauration af Kirken ikke at finde Spor af, skjøndt der blev søgt derefter med megen Flid. Men at lade en Dør udefra føre ind til Krypten, er noget saa enestaaende, at det ikke vilde være sket, hvis der ikke havde været en tvingende Nødvendighed tilstede. Nødvendigheden var her; der var ingen Kirke, til hvilken Krypten kunde støtte sig. Dersom Koret og Krypten havde været bygget ind til en forudstaaende Kirkebygning, vilde Nedgangen til Krypten være gjort inde i Kirken, og man vilde ikke have anbragt en Indgangsdør i den udvendige Mur. Paa samme Maade har man været nødsaget til at skaffe Adgang til selve Koret. Der er i den østre Gavl under det store Vindue en Dør, som nu er blændet, og indenfor Døren førte en Trappe i Muren ned til Koret, hvis Gulv tidligere laa lavere end Gulvet i det nuværende Kor. En saadan Adgang til Koret vilde have været utænkelig, dersom Koret var bygget op til den færdige Langkirke. Men en saadan eksisterede ikke. Koret er bygget, længe før Gisico opførte Langhuset, og da Munkene byggede Koret, var det med fuld Bevidsthed om, at der vilde hengaa en rum Tid, førend Kirkens Skib kunde ventes at ville blive bygget, og derfor indrettede de Kor og Krypt til at kunne afbenyttes i deres selvstændige Skikkelse.

Professor Fenger betonedede stærkt og gjentagende i sit Foredrag i Kirken, ligesom han ogsaa havde gjort i sin anførte Afhandling her i Tidsskriftet, at der i den vestre Del af Kirken findes en meget senere gennemført Normalprofil med slankere Former end i Koret. Men dette synes dog kun at kunne bevise, hvad der desuden er en Selvfølge, at Kirken i Aaret 1301 har havt en anden, vel ogsaa dygtigere, Bygmester end et halvt Aarhundrede forud. Naar er vel desuden en forudlagt Plan bleven gennemført i alle dens Enkeltheder ved Opførelsen af Middelalderens store Kirker?

Paa denne Korets isolerede Opførelse forud for den øvrige Kirke henledes ogsaa Tanken ved at betragte de to

meget smalle Buefag, som afslutte Koret imod Vest, baade i Krypten og i Høikirken. Hensigten med disse to smalle Fag, der afvige saa paafaldende fra Kirkens øvrige Fag, kan kun have været den, at skulle yde en Støtte imod det store Hvelvingsfag mod Øst; men dette vilde ikke have været nødvendigt, dersom Koret var blevet bygget op til en foranstaaende Bygning.

Et uforkasteligt Vidnesbyrd angaaende Korets Alder have vi i den lange Indskrift, som Biskop Gisico satte paa den Del af Kirkens Bygning, som han opførte. Naar vi læse her, at nu har han bragt det saavidt, at den Del af Kirken, der her laa som en sammenfalden Ruin, nu kan tages i Brug til Gudstjenesten (procuravit hanc molem in usus fieri), saa er det udenfor al Tvivl, at saa maa Koret have været forud, thi uden Kor kunde et Langhus ikke tages i Brug til en Gudstjeneste, hvis væsentligste Del bestod i Messeofferet, der krævede baade et Alter og et Kor. Indskriften viser, at det kun er Langhuset, som Gisico har opført. Indskriften omfatter kun dette.

Det er ikke blot Koret, som maa have staaet færdigt, da Gisico skrev sin Indskrift. Det samme gjælder om det Mellemparti, der skiller Gisicos Bygning fra Koret. Med et aabent Rum af 12 Alen imellem Koret og Skibet kunde ingen Kirke have været tagen i Brug. Mellempartiet maa have været opført, idet mindste sammes underste Del eller Lavkirke. Paa den Maade vilde ogsaa Klosterets Munke kunne tage Kirken i Brug til de sædvanlige Processioner rundt omkring over Sideskibenes Hvelvinger langs med de aabne Triforiumsbuer, og dertil tjente de Døre med indenfor værende Trappetrin, som ved Restaurationen kom frem indvendig i Kirkens Mure. Der findes oven over Døren ind til Consistoriet Spor af en Dør, som fra Klosterets øverste Etage har ført ind til det Pulpitur eller Galleri foran Koret, som Biskop Mogens Krafse opførte, og derfra var saa Vej gennem den Dør, som ses i Muren over Kongestolen, ind til det nordre Skibs Triforier, og i den vestre Ende af Kirken førte en Dør ud paa et tilsvarende Galleri i Kirken langs Muren, hvilket igjen ved en Dør med Trappe i den modsatte Ende førte ind over det søndre Skibs Hvelvinger og saaledes fuldførte Omgangen for Processionen i Kirken.

Små Meddelelser om

Saxkøbing Kirke og Præsteembede.

Ved Ludvig Wagner, Sognepræst i Saxkøbing.

Efter at være bleven restaureret i 1865 gör Saxkøbing Kirke et skönt og harmonisk Indtryk. Ved første Öjekast sér man, at det svære pyramideformede Spir er af senere Oprindelse (1852), men den øvrige Del af Kirken sér ud, som den var af én Støbning. Tårn og Skib, Korkvadrat og Korslutning (3 Sider af en Femkant) ere samtlige opførte i Rundbuestil, når undtages nogle få Enkeltheder, således den store Portal, som er anbragt i Tårnets vestre Side. Ved nærmere Eftersyn viser det sig dog, at hver enkelt af Kirkens Dele er opført for sig, idet Murskifterne ikke stå i Forbindelse indbyrdes. Også er der ikke få Afbigelser både ved Sökkelen (af Mursten, hvilende på en Række indbuede Kampestenkvadre) og ved Frisen. Denne er dels enkelt rundbuet, dels består den af skærende Rundbuer, dels har den det rudede Mønster, som ikke er ualmindeligt på de lollandske Kirker, men på Korslutningen mangler den, medens den på Skibet er forhöjet ved nogle Skifter med Halvkors, Tandsnit og Rundstav. Denne Forhöjelse er åbenbar sket, da Hvælvingerne indbyggedes i Skibet. Af dem er der 3, foruden en smuk, oprindelig Kuppelhvælving i Korkvadratens. Til Hvælvingerne svare rundbuede Vinduer på hver af Skibets Langsider, men i Murene findes både mod Nord og mod Syd mellem andet og tredje Vindue

Fremspring med en rundbuet Portal. Her fandtes de oprindelige Indgange til Kirken, men da de Piller, som bære Hvælvingerne, måtte opføres her, blev Dørbåningerne til-murede.

Med Undtagelse af Tårnet skrive Kirkens Mure sig sandsynligvis fra det 13de Århundrede. På denne Tid nævnes Byen i Valdemars Jordebog som Saxthorp eller Saxkoppingh. Navnet har næppe noget at gøre med Saxen, som pranger i dens Våben og findes på de Mønter, som ere prægede her. Snarere er det afledet af det gamle Ord Sax, omtrent ensbetydende med Næs. I Overensstemmelse hermed kaldes en Mark, der ligger mellem de to Åløb, der forenede flyde ud i Fjorden, endnu Saxemarken.

For Byens Sognekirke, som havde Navn efter Apostlen Paulus, oprandt en Glanstid i det 15de Århundrede. Den store Klokke, som endnu hænger i Taarnet, er støbt på Sankt Urbans Dag 1422. Kort iforvejen, nemlig År 1420, var der stiftet et Alter for Sankt Olaf, og der haves ikke mindre end 4 Breve fra dette År, udstedte af Bisper fra de 3 nordiske Riger. Der skænkes herved 40 Dages Aflad til dem, som bede ved dette Alter, høre Messe der, eller (som det hedder i et Bekræftelsesbrev fra Biskop Henneken i Odense 1442) dertil skænke Bøger, Bægere, Vox eller Alterklæder o. s. v. Af danske Biskopper have i Året 1420 følgende været med at udstede disse Breve: Ærkebisp Peder af Lund, Biskop Jens af Roskilde og selvfølgelig Stiftets Biskop, Jens af Odense. Af svenske Bispers Navne findes kun Knud af Linkøping, hvorimod Normændene møde mandstærke, som rimeligt er, da det gælder om at hædre deres egen Helgen. Her er både Ærkebisp Eskil af Nidaros og Bisperne Aslak af Bergen, Andbern af Hamar, Jens af Oslo, ja endog Thomas af Ørkenøerne, Arne af Skalholt (Island) og Bertel af Garde (Grønland). Denne 40 Dages Aflad bekræftes atter ved et Brev af 1488, udstedt af Ærkebisperne Jens af Lund og Gauto af Nidaros samt Bisperne Niels af Roskilde, Karl af

Odense, Niels Glob af Viborg, Eiler af Århus, Hartvig af Ribe, Niels af Børglum, endelig Jon af Bergen og Albert af Lybæk.

Ved Brev af 1440 fik Sankt Olafs Alter fra Borger i Saxkøbing Jesse Hugaf og Hustru Adelheid en Bod ved Torvet og 2 Gårde.

Foruden Sankt Olafs Alter blev også Hellig Korsens Alter betænkt af samme Jesse Hugaf, som 1444 tilskødede Kapellanen ved dette Alter, Hans Ternberg, en Bod, for at han hver Uge skulde holde en Messe. Hvis den blev forsumt i en 5 à 6 Uger, kunde han hente den op, men gik der længere Tid, skulde Huset tilfalde Sankt Olafs Alter.

Fremdeles omtales Vor Frues mindre Alter, som rimeligvis har haft sin Plads ved Skibets søndre Væg, nærmest op til Koret. Her fandtes nemlig 1859 under Hvidtekalken Levninger af et Billede, som tildels var skjult af de senere indbyggede Hvælvinger. Der såes en Kvinde, som knæler for Maria med Barnet, fremdeles Marias Dødsleje, omgivet af 10 Apostle. Professor Kornerup har efter nogle Skjoldmærker, der fandtes ved Billederne, ment, at den knælende Dame muligvis var gift med Markvard Piøske, som i Begyndelsen af det 15de Århundrede ejede Berritsgård ved Saxkøbing. Vægdekorationen kan ikke længe være bleven bevaret, for den blev ødelagt af Hvælvingen. Og allerede tidligere måtte Vor Frue værges imod have syge Naboers Overgreb. I 1453 blev der optaget et Tingsvidne om en Ager og Eng, tilhørende Vor Frues mindre Alter, som var frataget »Vor Frues Bolig, som Kapellanen inden bor«. Denne Ager og Eng er altså bleven hævdet, og andre Ejendomme kom til. I Året 1474 gav Peder Dampe Skøde til »Lille vor Frues Alter, til den evige Messe«, på 2 Boder sønden Torvet og vesten Torvet, Mads Skrædder på 1 Bod, og endnu i 1516 tilskøder Rasmus Glarmester Vor Frue sin Gård med Ager og Eng, Skov og Mark. Om det er det mindre Alter eller ej, siges ikke.

Når der tales om Vor Frues mindre Alter, er det sagtens i Modsætning til Højalteret. Den pragtfulde Altertavle fra Slutningen af det 15de Århundrede er indrettet som et Skab med 2 Fløje. På disse er malet til højre (for Beskueren) Paulus' Henrettelse og for oven de hellige tre Konger, som hylde Jesusbarnet; til venstre Peders Korsfæstelse og for oven Jesusbarnets Omskærelse. Når Fløjene er oplukkede, ses i Midten Jomfru Maria, som rækker Jesusbarnet en Dru eklase; til højre Paulus med Sværdet, til venstre Peder med Nøglerne; derimellem 4 små Engle, som synge og spille. På Fløjen til venstre fremstilles 6 mandlige Helgener, ordnede i 2 Rækker, nemlig Knud Konge, Olaf Konge, Jörgen med Dragen, Nikolaus af Myra, Kristoffer med Barnet og Mauritius. På den anden Fløj 6 kvindelige Helgener, nemlig Anna med Maria og Jesusbarnet, Gertrud, Elisabet, Barbara, Ursula, Klara.

Af milde Stiftelser har der i Saxkøbing været et Helligåndshus, som nævnes 2 Gange, nemlig 1483, da Væbnier Laurs Nielsen Ettehave giver Kapellanen, Jep Jepsen, Skøde på »en Bod til Hellig Gæst i Saxkøbing, østen op til Sankt Peders Kirkegård, vesten Gaden mod Hellig Gæst«, og siden 1488, da Borgmester og Råd giver Kæmneren, Morten Drocken, Fuldmagt at tilskøde den Helligånd den Jord, som ligger neden Helligånds Gård til Åen. — Sankt Peders Kirke må være Byens Sognekirke, som ellers i Brevene fra 15de Århundrede stadig kaldes Sankt Pauls. Gaden mellem Sankt Peders Kirkegård og Helligåndshuset er altså det nuværende Brostræde.

Så kommer Reformationen. De milde Gaver gå ikke længere til Kirken, men til de Fattige. Hans Korris og Hustru Inger udstede 1558 et Gavebrev på en Gård til de Fattige. Kirken har ondt ved at holde fast på, hvad der er givet den. I 1559 hævder Sognepræst Hans Andersen, at den Afgift af et Pund Byg årlig, som påhviler Peder Barritsens Gård i Våbensted, og som har tilhørt Vor Frues Alter, nu tilkommer Saxkøbing Kirke.

At Kirken dog også i det 16de Århundrede ved Lejlighed kunde betænkes, ses af Indskriften på den Kalk, som bruges ved Sygekommunion. Her hedder det: »Denne «Kalck Hører P. H. Til oc Hans Arvinge oc Blef Tind »(o: den) Set (s: sat) udi Saxkøbing Kircke A° 1565 oc »Blef Taget Paa Tet Skib Som Blef Brend eor (o: før) »Rostoch. Blef omgiort 1752«. Dette Stykke er altså et Bytte fra Syvårskrigen, under hvilken Frederik den Anden et Par Gange tugtede Rostock. Hvem P. H. var, er ikke til at oplyse. Umuligt er det ikke, at det var Kongens Renteskriver Peder Hansen. Fra denne Mand haves ikke mindre end 9 Kvitteringer fra Årene 1568 til 1573 for Byskatter fra Saxkøbing Købstad, indbetalte i København.

Fra det 17de Århundrede skriver sig Prædikestolen af udskåret Egetræ, med de fire Evangelister, fremdeles et Par massive Alterstager fra 1685, en Lysekrone fra 1699 og et Døbefad af Messing fra 1681, Gaver fra Forskellige. På Bunden af Døbefadet ses i drevet Arbejde Jesu Dåb, på Randen de 4 Evangelister, 2 på hver Side, øverst Gud Fader, som velsignende udbreder Hænderne, nederst en Skikkelse, som er hensunken i Tilbedelse. Tegningen er såre mangelfuld, men der er efter Kenderes Sigende anvendt stor Flid på Arbejdet. Fra samme Tid stammer en Sølvkande til Alteret (59 Lod), Gave fra Mag. Niels Svendsen Kastrup, Sognepræst her 1682—1695, for at hans Grav i Sakristiet kunde holdes vedlige for bestandig. Sakristiet er nedbrudt og Graven forsvunden, men i det nuværende Sakristi, i Korslutningen, hænger hans Billede. De djærve og åbne Ansigtstræk svare til det Eftermæle, han fik: lærd og gavmild. Under Billedet står: »Mindst her«. Jævn-sides hermed hænger et Brystbillede af Mag. Christian Frederik Winterberg, Sognepræst her 1698—1706. Under hans milde, næsten kvindelige Åsyn står skrevet: »Meest hisset«.

Fra det 18de Aarhundredes Begyndelse ejes et Stykke, som fortjener Opmærksomhed, nemlig en cylindrisk Bøsse

af Sølv (33 Lod), forsynet med 2 Sølvklokker, på et Håndtag. Stilfuldt og kunstfærdigt findes her i drevet Arbejde Slyngninger og Kranse af Blomster og Frugtkurve. På Forsiden ses under et Englehoved en Medaljon, hvorpå Maria med Barnet og Elisabeth (eller Anna), og nederst i Medaljonen et Skjold med Indskriften: »Gud til Aere og Saxkøbing »Kierche til en liden Prydelse er denne Stollepong (α: Stolepung) gifuet af Erich Christensen fra Kiöbenhafn 1712«. Prøvestemplet er fra Lybæk.

På dette Sted kan endnu bemærkes, at Alterbogens massive Sølvbeslag bære Stempelmærket 1747, og at der under Kirkens Hvælvinger er ophængt en fuldrigget Fregat, som bærer Navnet Qvintus og Årstallet 1762.

Vi mindedes för, at der ved Reformationen ikke just oprandt gode Tider for Kirkebygningerne med dens Ejendomme. At også Præsterne ved de forandrede Forhold kunde komme i vanskelige Forhold, viste sig i Saxkøbing under Kristian den Fjerde. Ved Kirkeordinansen var der i Købstæderne tilsikret Borgemester og Råd Ret til at vælge deres Præster. På Landet tilkom Kaldsretten Adelen, forsåvidt den ejede Hovedgård i Sognet. Men hvad skulde nu ske, når Sognet var blandet? Til Saxkøbing hører fra gammel Tid et betydeligt Landsogn, og her lå 2 Herregårde, Orebygård og Berritsgård (sidstnævnte nu hørende til Tårs Sogn).

Da Mag. Jakob Frandsen Varde var død som Sognepræst i Saxkøbing 1607, og Borgemester og Råd havde kaldet Niels Nielsen Winther, sørgede den nye Præst for at få Samtykke fra Axel Brahe til Orebygård. For at opnå dette måtte han endda i 14 Dage vente på den strænge Ridder. Siden kom han næsten daglig på Orebygård, og var ofte nær ved at drukne i sin Båd, når han Helligaften tog hjem. Da der i Efteråret 1620 udbrød Pest, og Hr. Niels døde, beskikkede Fru Elisabet Friis til Berritsgård til Sognepræst en Hr. Oluf, men denne blev strax efter Offer for Smitsotten. Da der nu meldte sig en ny Ansøger,

Anders Mortensen Mand, skrev Befalingsmanden på Alholm, Laurits Grubbe, til Borgemester og Råd, at de kunde høre Hr. Anders i Kirken og give ham Kaldsbrev. Hr. Anders holdt sin Prædiken i Provstens Overværelse, og man ønskede at få ham til Præst, men Provsten var bange for at støde an og anbefalede, at man først skulde erhverve Samtykke fra Herren til Orebygård og Fruen til Berritsgård. Hr. Anders rejste tilbage til Vestenskov, hvor han havde været Kapellan, og blev her ganske rolig, til man sendte Bud efter ham. Imidlertid havde Herren til Orebygård ladet høre fra sig; det var nu Jakob Ulfeld, Rigens Kansler, Befalingsmand i Nyborg, en såre mægtig Mand. En ny Ansøger havde meldt sig og kom med Nådigherrens Anbefaling til Saxkøbing, hvor man hørte ham prædike. Da det imidlertid åbenbart var Borgernes Vilje at kalde Hr. Anders, gjorde Jakob Ulfelds Foged på Orebygård, som også havde Fuldmagt fra Elisabet Friis, Indsigelse mod Valget og krævede, at det ialfald skulde udsættes 8 Dage, for at der kunde forhandles med hans Husbond. Imidlertid vare de 6 Uger fra den forrige Præsts Begravelse lige ved at udløbe. Hvis dette skete, vilde Kaldsretten hjemfalde til Kongen. Så overvandt da Provsten sine Betæneligheder og lod den 23de Oktober i Saxkøbing Kirke Borgemester og Råd give Hr. Anders Kaldsbrev. Til yderligere Betryggelse fremlagdes de 2 sidste Præsters Kaldsbreve, fra 1599 og 1607, udstedte af Borgemester og Råd.

Jakob Ulfeld vilde ikke finde sig i dette, men gjorde gældende, at Saxkøbing ikke er noget Købstadkald, »men fast mere et Landsogn«. Det kom til Rettergang. Lensmanden og den fungerende Biskop erklærede sig ved Kendelse, afsagt i Marts 10de Januar 1621, for inkompetente og henviste Sagen til Kongens Retterting. Her mødte tilligemed Jakob Ulfeld Knud Gyldenstjerne til Thim, Befalingsmand på Hald Slot, denne for sin Svigermoder, Fru Elisabet Friis.

Adelsmændene beråbte sig i deres Klageskrift på, at den Ret, der i Kirkeordinansen var givet Købstæderne,

umulig kunde indskrænke Adelen's Privilegier. Købstadens Fuldmægtig hævdede, at Saxkøbing Sognekald altid var blevet besat af Borgemester og Råd og henviste til, at Saxkøbing, som var en af Landets ældste Købstæder, havde fået sine Privilegier bekræftede af Kong Kristian den fjerde 1598.

Dommen, som afsagdes på Københavns Slot 9de Juni 1621, gik Adelsmændene imod. Hvis de ikke inden et Fjerdingår kunde bevise, at Adelen ved tidligere Præstevalg i Saxkøbing havde været med at udstede Kaldsbrev, skulde Kaldsretten blive hos Borgemester og Råd.

Nævnte Fru Elisabet Friis til Berritsgård var bekendt for sin Godgørenhed, men tillige for de mange Processer, hun førte i sin lange Enkestand (1583 til 1631). Om en Eng havde hun med Orebygård arvet en Proces, af hvilken hun var gået sejrrig ud 1590. En Strid, som hun førte med Bønderne i Majbølle og Rersø, varede et Par Hundrede År, før den fandt sin endelige Afgørelse. Hin Rettergang om Saxkøbing Sognekalds Besættelse var næppe til Gavn for Præsten. Det er ikke usandsynligt, at det var den, som gav Anledning til, at Berritsgård henlagdes under Tårs Sogn. Dog blev Fru Elisabet begravet ved sin Mands, Jakob Hvitfelds, Side i Saxkøbing Kirke, hvor deres Ligsten atter nu findes efter en Tid at have været i Majbølle Kirke. Også for Orebygårds Vedkommende fik Sagen et Efterspil, idet Jakob Ulfelds Søn Fleming Ulfeld 1633 lod indrette et Kapel i sin Borg. Dog bevarede Sogneforbindelsen med Saxkøbing.

For Beboerne af de to store Gårde var det jo ærgerligt nok, at Borgerne vare gæede af med Sejr over Adelen's Privilegier. Men også Almuen i Landsognet kunde i flere Måder komme til at føle Ulæmper ved at være henvist til Købstadkirken. I 1706 klage Bønderne i Rørbæk og Rersø til Stiftsøvrigheden over, at de må give 3 Mark for hver Grav at grave, 3 Mark for Klokkerne at ringe, foruden Klokkeren aparte at betale, fremdeles over, at de må betale

for Indtegning til kirkelige Handlinger. Skønt der her for en Gangs Skyld var lidt af en Sammenslutning mellem »de store og de små Bønder«, idet Ridefogden på Berritsgård af sin Husbond havde fået Anvisning på at skrive Klagen for Bønderne, og skønt den gamle Præst Masqvedel (1706-1723) gerne vilde have hjulpet Landbefolkningen, gik det sent med at få afskaffet Misbrugene. I 1727 klages der atter over, at Landsognets Beboere skulde »være både »Bønder og Borgere, når vi skal give Penge«, og at man end ikke kunde få bedt for sine Syge uden at give 4 Skilling til Klokkeren. På den anden Side besværer Klokkeren sig over, at Bønderne tog sig selv til Rette, idet de på egen Hånd kastede Grave på Kirkegården, ja endog stik imod Reglementet af 1687 selv ringede med Klokkerne. Det kan ikke oplyses, hvorledes disse Stridigheder endtes. Men det er ikke ret længe siden, at der bestemtes, at Landbefolkningen af Hensyn til, at den yder Tiende til Kirken, har Lov til ved Begravelser at føre Liget ind i Kirken uden særlig Afgift. De forhadte Tegnepenge ved Altergang afløstes for Landsognets Vedkommende i 1870.

Med Skolevæsnet havde det også sine store Vanskeligheder for Landsognets Vedkommende. Siden Reformationen var det Latinskolens Rektor, som i Egenskab af Degn skulde sørge for Ungdommens Oplæring i Kristendomskundskab. Men hvad skulde det nu blive til, når Landsognet således som her strakte sig 1 Mil i Nordvest og over 3 Fjerdingsvej i Nordøst, ikke at tale om den Del, der lå syd for Købstadmarken! I fornævnte Besværing af 1706 ankes over, at Morgenbøn og Börnelæsning var aldeles afskaffet. Vel bestemte Biskoppen under 2den September, at efterdi Rektor, som tillige er Degn, ikke kan komme fra Skolen, så bør Klokkeren »dette at afvarte«. Klokker Munte katekiserer da også en Tid Landsbyens Skolebørn og Ungdom i Kirken tilligemed den danske Skoleholder, som forresten var svensk Student, hvilket han måtte høre ilde for, en Skåning ved Navn Petrus Annæus. Efter

Anmodning af Sognepræst Masqvedel læste Klokkeren desuden nogle Uger hver Aften med Ungdommen, som første Gang skulde til Alters, både dem i Købstaden og på Landet. Ligeledes mødte han en Gang om Ugen i hver af Landsognets 3 Byer for at holde Morgenbøn og Börnelæsning; men da Præsten ikke var istand til at skaffe ham nogen Godtgørelse for hans Ulejlighed, faldt alt dette hen, og således stod Sagerne ved Masqvedels Død 1728. Da kom der en ny Præst, som var i Besiddelse af stor Selvtillid og ikke mindre Stridbarhed og Skrivesyge, Mag. Mogens Knudsen Hosum. Han kom fra Ønslev på Falster, hvor han var født 1681, og hvor han 1700 var bleven sin Faders Kapellan og 1714 hans Eftermand. I Ønslev Kirke havde han ladet sig gøre et Epitafium, hvis Indskrift begyndte med: »Mogens Knudsen Hosum, indsat her i Ønslev Kirke til en levende Sten 1681, til en Bygningsmand 1710«. Hans Ben kom ikke til at hvile under dette Mindesmærke, men i Saxkøbing, hvor han var Præst i 22 År. Forholdene her vare ikke just lette, og til de før omtalte Vanskeligheder kom endnu den, at Saxkøbing Præstekald 1690 til Annex havde fået Majbølle, hvis Kirke ligger over 1 Mil fra Købstaden. I den Anledning måtte Præsten holde Kapellan, men denne vilde helst betragtes som Kaldskapellan, og Borgerne vilde drage størst mulig Nytte af ham. Således var der alle ønskelige Betingelser for, at Hosum kunde komme i Kamp over hele Linjen. Dette skede også snart, til stort Besvær for hans Medmennesker, både Overordnede og Underordnede. Dette bliver ret tydeligt i en Protokol, som nu er indleveret til Provinsarkivet i København, idet en betydelig Del af den tykke Foliant optages af Aktstykker, vedrørende Hr. Mogens. I denne interessante Bog indeholdes »Saxkøbing Købstads, Kirkes, Skoles, Skovs samt »GræsgangsPrivilegier, Gavebreve, Dokumenter, med videre«. Der er 9 Numre af latinske Dokumenter i Oversættelse, 113 danske i Afskrift. Den flittige Samler var Byskriver H. G. Luft, som sluttede dette sit Værk den 3dje April 1777.

Her findes i broget Mangfoldighed en Række Sager lige fra Saxkøbings Købstadprivilegier, givne af Erik Menved, stadfæstede af Johan den Milde, til Vognmandslaugets Privilegier, givne af Kristian den Syvende. For Magister Hosums Vedkommende, for såvidt hans Skolestrid angår, har Overlærer Hans Rasmussen givet et Uddrag i »Vor Ungdom« for 1896, med Overskrift: »Et Bidrag til Oplysningens »Historie i forrige Århundrede«.

Magister Hosum tog øjeblikkelig fat på Skoleforholdene i Annexet, idet Sosmarke Skole ved Tidernes Ugunst var bleven nedlagt og Börnene henviste til Nabosognet Vignæs. Præsten forlangte, at Skolen skulde genoprettes og lægges op til Landevejen fra Guldborg til Saxkøbing, »såvel til almindelig Nytte, som til Prospekt for de Rejsende«. Det lader også til, at Præsten fik sat dette igennem.

Også i en anden Sag gik han af med Sejr. Da Majbølle blev Annex til Købstaden, tilfaldt Præstegården Sognepræsten. Han lod sin Kapellan bo derude og betjene Majbølle Sogn, dog således, at han tillige besørgede Froprædiken i Saxkøbing Kirke. Kort efter Hosums Tiltrædelse satte Borgemesteren og 4 Borgere sig i Bevægelse for at få Aftensang i Froprædikens Sted og fik udvirket en kongelig Resolution af 26de November 1723 i den Retning. Mærkelig nok var man gået helt udenom Sognepræsten. Byfoged Oge Dahlstrøm lod endog en Bog gå rundt iblandt Borgerne for at formå dem til at tegne sig for Offer til Kapellanen på de store Helligdage. Tidligere havde Kapellanen Søndag Eftermiddag katekiseret med Ungdommen i Majbølle Kirke, men når han nu skulde prædike til Aftensang i Saxkøbing, blev det umuligt. Forgæves tilbød Hosum at tage Aftensangen uden Vederlag, for at Kapellanen kunde gøre sin Pligt og Skyldighed ved Katekisation i Majbølle. Kapellanen blev ved at intrigere for at blive anerkendt som Kaldskapellan, men Retsforholdet var så klart, at Sognepræsten omsider fik udvirket en kongelig Resolution af 5te April 1726, hvorved Kapellanen tilholdes »uden videre Vidtløftighed

»at efterleve den engang med Sognepræsten indgangne »Kontrakt«. Kapellanen, Ivar Begge, havde i sin Tid haft stor Nød med at slippe igennem Examen, men kom rimeligvis strax efter, ved År 1714, til Majbølle. Han opnåede først ved Hosums Død at blive residerende Kapellan, hvilken Stilling han beholdt i 3 År, til sin Død 1748. Først i 1803 udløstes Majbølle af Forbindelse med Saxkøbing og fik sin egen Sognepræst.

Den største Sten, som lå på Magister Hosums Vej, var dog Skolesagen i Saxkøbing Landsogn. Først prøvede han på at formå Rektoren og Klokkeren til at tage sig af Ungdommens kristelige Oplysning. Da dette ikke hjalp, sendte han dem i Februar 1724 en skriftlig Formaning, og da de begge afviste Sagen som sig uvedkommende, gik han til Skolemesteren i Saxkøbing, som erklærede sig villig, hvis han kunde få nogen Løn for sit Arbejde. Da dette viste sig at være ugørligt, prøvede Præsten at gå en anden Vej, idet han fik Herskabet paa Orebygård til at ansætte en Skolelærer i Oreby, men da Præsten vilde bruge ham til at katekisere i Kirken, nedlagde Ridefogden Indsigelse, efterdi det måtte være Degnens, altså Rektors Pligt.

Magister Hosum vilde ikke lade Sagen falde. Gang efter Gang viste han Tjenestefolk bort fra Skriftemålet, fordi de ikke kunde læse. Da Bønderne således havde fået at mærke, at det fik ubehagelige Følger for deres Ungdom, at den voxede op i Vankundighed, hjalp Præsten dem i 1727 til at affatte et Klageskrift, stilet til ham selv, og af ham øjeblikkelig indsendt til Stiftsøvrigheden. Det bliver nu pålagt Klokkeren at tage sig af de Unges Undervisning, og Sagen synes at gå i Orden, idet Biskop Lodberg og Stiftbefalingsmand Reichow den 23de September resolve: »De 6 Tdr. Korn, som de forrige Klokkere i Saxkøbing »have nydt, 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg og 2 Tdr. Havre, tilsiges »Klokkeren fra den Tid af, at hans Læsning i Kirken og »Byerne begynder upåklagelig, og ikke før«.

Magister Hosum må have haft en ubehagelig Måde at optræde på, hvorved han beredte sig selv mange Vanskeligheder. Han opirrer de Underordnede ved den ene Gang efter den anden at kræve, at de skal give ham »forlangede »Specifikation for Ungdommens Tal, Navn, Forældre eller »Husbonder, Alder, Profect, Flittighed eller Forsømmelse, »søm til en ret Katekisations Befordring under en Præsts »Inspektion behøves Underretning om«. — Sine Foresatte fornærmer Magisteren ved ufortrøden at pukke på sin Ret, så Biskoppen må formane ham til at »beflitte sig på Rolighed«. Da han truer med at rejse til København for at forsvare sig, forbyder Biskoppen ham dette. Skönt han selv kræver alle mulige Hensyn, tillader han sig at møde hos Stiftamtmanden uden at være iført rette Præsteklæder, hvorved han pådrager sig en alvorlig Irettesættelse. Imidlertid gik det dog fremad med Ungdommens Oplysning; også i den største af Landsognets Byer blev der oprettet en Skole. Hertil kom endnu, at Konfirmationsanordningen af 1736 og Skoleanordningen af 1739 gav Oplysningens Forkæmpere stor Magt i Hænde. Ved Saxkøbing Latinskoles Nedlæggelse 1740 pålagdes det den danske Skoleholder, som tillige blev Kordegn, at tage sig af Katekisationen. Endnu var der dog en Pynt at klare, idet Præsten nu som tidligere krævede, at Degen skulde gå rundt i Landsognet og optage Lister over Börnene og de Unge, medens Degnen mente, at det måtte være Præstens Sag. Udfaldet af denne Strid kan ikke ses af de foreliggende Aktstykker, men såmeget er sikkert, at Magisteren lige til sin Død har kæmpet for at fremme Oplysningen efter sin Opfattelse. Ogsaa i sin Gjerning som Sjælesørger viste han sig som en myndig Mand og udvikledes i Retstrætte. Dog er det ham åbenbar om at gøre at bevise sit fredsommelige Sindelag. Således henviser han med Selvfølelse til sin Eftergivenhed overfor Hr. Abraham Lehn til Berritsgård, som i 1730 ønskede nogle Græsgange magelagte. Da Biskoppen under Skolestriden formaner Magister Hosum til Rolighed, gør denne

gældende, at han har vundet alle de Processer, han har ført, undtagen en Injurieproces, men her havde Kongen eftergivet ham den Mulkt, han blev idømt.

Til de mange Bryderier, Magister Hosum havde, kom endnu, at begge hans Præstegårde vare i bedrøvelig Forfatning. 1721 klages over Majbølle Præstegård, at den er næsten ubeboelig, og Saxkøbing Præstegård var næppe bedre. Det har rimeligvis været den, som opførtes efter Branden i Peder Påskes sidste Levedage, ved 1558. Nu var den i så ynkelig Stand, at Christopher Hansen Gundelach, som blev Præst her 1745, fik Lov til at sælge den. Efter megen Overvejelse købte han den selv 1757 for 212 Rigsdaler. Da han mærkede, at hans Endeligt nærmede sig, frygtede han for, at Gården ikke vilde være god at afhænde. Så fik han da sat igennem, at Præsteembedet 1769 tilbagekøbte Ejendommen. Men det havde ikke været nogen god Forretning. Præsten havde sat omtrent 900 Rigsdaler til på Bygningen, og fik kun 500. 4 År efter døde han.

Det har dog næppe været nogen grundig Forbedring, der blev Saxkøbing Præstegård til Del ved Gundelach. Da i Året 1815 den bekendte Daniel Peter Smith var bleven kaldet hertil og kom kørende for at se på Lejligheden, spurgte han, hvor Præstegården lå. »Der ligger hun og »stikker Ribbenene ud«, svarede Kusken. Et af Udhusene var faldet omkuld. Da han ønskede Oplysning om, hvo der gemte Nøglen, blev der sagt: »Præsten behøver ingen »Nøgle. Han kan gå ind og ud gennem Væggen«. Så måtte Smidt da bygge Forhuset om; men det kom han dårligt fra. Da han kom, ejede han 5000 Rigsdaler, men dem satte han til, skönt der var tilstået et Embedslån på 6000, og så måtte han endda gøre 6000 Rigsdalers Gæld, så han rejste bort 1820 som en fattig Mand. Ganske vist foretoges Bygningen under de uheldige Pengeforhold, og tilmed måtte Smith svare Pension til sin Formand, Stiftsprovst Hans Peter Tostrup. Men det kan næppe fejle, at

han er falden i Hænderne på uærlige Folk, thi Præstegården er meget tarvelig.

Også Smiths Eftermand, Matthias Georg Peter Repholtz, havde Tab på Præstegården. Da et andet af Udhusene truede med at »stikke Ribbenene ud«, byggede han en ny Staldlænge med højt Loft over. Men da han kort efter døde i en Alder af kun 34 År, blev der ikke givet hans Enke noget Vederlag for Bygningen, idet den var opført uden høje Foresattes Tilladelse.

Til Slutning må der gøres nogle Rettelser og Tillæg i Præsterækken, således som den findes hos Wiberg:

3. Peder Påske er i det seneste død 1559, da hans Eftermand Hans Andersen, som foran anført, i nævnte År måtte forsvare Kirkens Ret til den Afgift, som var tillagt Vor Frues Alter.

5. Hans Pedersen Fåborg døde vistnok 1599, eftersom hans Datter Sofie havde Bryllup den 15de Juni 1600 med Eftermanden, Mag. Jakob Frandsen Varde.

13. Mag. Gregers Balthasarsen Maschwedel eller Masquedel er anført som død 1731, hvilket, som anført af Wiberg i Tillægget, bør rettes til 1723.

Endelig er der i Wibergs Angivelse af Sognekapellaner den Fejl, at 1—5 vare personelle, og at 6. Johan Iver Bagger først blev Sognekapellan 1745.

Breve fra J. P. Mynster til W. F. Engelbreth.

(Fortsættelse).

25.

Kiøbenhavn d. 13de Novbr. 1828.

Min Ven!

Jeg takker Dem ret hierteligen for den Deeltagelse, De har havt den Godhed at ytre ved min Forfremmelse i Korsdrageriet. Sagen er i sig selv ikke af stor Betydenhed, men dog behagelig som et Beviis paa Kongens Tilfredshed; men kun da burde en saadan Forfremmelse være mig kier, naar mine Venner unde mig den, og mine Medborgere ikke finde mig uværdig.

Af Vielsestalen¹⁾ og Prædikenen Dagen efter sender jeg herved et Exemplar, som burde være pænere, men jeg har intet bedre, da jeg har maattet uddele en stor Mængde til fornemme Folk. Det var i Prædikenen vanskeligt nok at forene Reformationsfesten med den specielle Høitidelighed; det skal glæde mig, om de finder, at jeg nogenledes har fyldestgjort Opgaven efter den korte Tid, hvori, og de mange indskrænkende Omstændigheder, hvorunder jeg havde at tale.

Om et nyt Ritual, jeg skulde have udarbejdet, veed jeg vel, at den meget upaalidelige Aarhus Avii har berettet. Sagen reducerer sig til disse simple Poster 1) at det tredie

---

¹⁾ Da Prins Frederik (VII) ægtede Prinsesse Vilhelmine.

Spørgsmaal her syntes overflødig, og hvad Prindsessen angik, endog upassende, og at det første Spørgsmaal maatte modificeres, da Handlingen foretoges efter Kongens Befaling, og der altsaa ikke kunde spørges, om man havde beraadt sig med Slægt og Venner. 2) at nogle af de Bibelsteder, Ritualen indeholder, bleve forkortede — da man fra alle Sider drev paa, at Handlingen maatte være saa kort som mueligt — uden at det Mindste Væsentlige blev udeladt. 3) at jeg istedetfor Slutningsbønnen satte en anden, som for det Meste var tagen af den Ritual, som paa Landet messes efter Brudevielse. For Resten var der ikke et Ord af mit Eget. Disse faa Forandringer forelagde jeg Kongen, og erholdt hans Approbation derpaa ligesom paa den Titel, der tilkom Prindsen.

Jeg maa bede undskyldt, at jeg aldeles havde glemt mit Løfte om Afskedsprædikenen. Den følger nu i en Afskrift, som jeg til Lykke havde.

Gjerne vedlagde jeg noget Interessant af den nyere theologiske Literatur, men jeg kan Intet finde, som var værd at sende. Jeg har just begyndt at læse: Spener und seine Zeit von Hoszbach, som er en god Bog. Naar jeg har læst den (men det gaar desværre noget langsomt med Lecture af de Bøger, jeg ordentlig giennemlæser) skal den med Fornøielse være til Tieneste.

Gud give Dem en god og behagelig Vinter!

Stedse Deres

Mynster.

26.

Kbhavn d. 9de Dec. 1828.

Jeg takker Dem ret meget, Høistærede Ven! For Deres hiertelige Brev, hvormed De meget har glædet mig. Deres Dom over de forskiellige meddelte Taler, er saa venskabelig, at jeg fornemmeligen deraf tilegner mig det velvillige Sindelag imod mig, hvoraf den fremgik. Hvad Afskeedsprædikenen angaaer, da var den Dem tilsendte Afskrift egentlig bestemt

til en lille Foræring (jeg seer desværre nu, at den har adskillige Feil). Saameget mindre kan jeg have det Mindste imod, at De lader, hvo der vil, læse den. Aarsagen, hvorfor den ikke blev trykt, var fornemmelig den, at jeg deri havde talt saa meget om mig selv, hvilket jo vel kunde gaae an paa det Sted, i min Menighed; men alt dette gad jeg ikke gientage paa Prent for saa mange uvedkommende Læsere. Ogsaa kunde jeg ikke vide, hvad det Grundtvigske Partie ved den Leilighed kunde falde paa at give af sig; og jeg ønskede ikke ved en saadan Prædiken at vække nogenslags Strid. — Engang i Tiden kan jeg, eller kunne Andre efter mig, udgive den tillige med adskillige andre Prædikener, holdte ved særdeles Foranledninger.

Dette var om mig selv; men egentligt havde dog dette Brev til Hensigt at bringe Dem min hierteligste Lykønskning til Deres elskværdige Severines Forlovelse. Jeg kiender ikke Brudgommen, men efter Alt, hvad jeg erfarer, skal det være en meget brav og duelig ung Mand, og hvis Udsigter, om de end ikke ere ganske nær, dog ere gode¹⁾. Jeg beder tillige baade Bruden og hendes Moder ret inderligen lykønskede i mit Navn.

Hermed følger Hoszbachs Værk over Spener. Det er en ret smuk og interessant Bog, skjøndt ikke affattet med meget giennemtrængende Dømmekraft. Spener var vist en velmenende Mand, dog var det neppe altsammen Godt, hvad han vilde og virkede. Den Virkning, han frembragte, forudsætter en betydende Personlighed; dog tye vi ikke saaledes hen til hans vidtløftige Skrivter, som til Luthers, eller til mange andre fromme Mænds Skrivter, som stode langt under Luther. — Af Möhlers Athanasius følger første Deel. Dersom den endog ikke, som den beskyldes for, er affattet med al historisk Ubefangenhed, saa er det dog et lærd og grundigt Værk. — At jeg endnu ikke sender den anden Deel af Knapps Vorlesungen; maa jeg bede undskyldt.

¹⁾ Andreas Lorentz Casse, Justitsminister 1860—4.

Jeg har i de sidste Aar jævnlig taget for Alvor fat paa Dogmatiken, og giennemarbejder — blot til mit eget Brug — det hele System. Men dette gaaer langsomt, og jeg kan desværre ikke vel undvære mine dogmatiske Værker.

Rudelbach er for nærværende Tid i Tydskland, hvor han, som man siger, søger Ansættelse for sig selv og Afsættelse for alle de mange Bøger, han vil udgive, hvori blandt Saxo paa Latin, Grundtvigs Prædikener paa Tydsk, det apostoliske Symbolum o. s. v.

Særdeles velkommen har min Eftermand, Waage, været mig. Jeg hørte hans Tiltrædelsesprædiken, hvori han vel slog mig et Plaster paa Munden ved den Tone, hvori han omtalte mig, men hvorom jeg dog ganske upartisk tør sige, at den var deiligt skreven. Han er ogsaa personlig en Mand, der fortjener al Agtelse og Kierlighed. Det var at ønske, at hans Stemme var noget stærkere til vore store Kirker. Men skøndt han ikke er istand til at tilskriges sig Tilhørere, haaber jeg dog sikkert, at han efterhaanden samler sig en Menighed herinde.

Gud med Dem og Deres!

hengivnest

Mynster.

See vi Dem ikke lidt herinde i denne Vintertiid?

27.

Kbh. d. 22de Juni 1829.

Hermed, kiere Ven! følge omsider efter Løfte den anden Deel af Möhlers Athanasius og Fr. Schlegels Philosophie der Geschichte, i hvilken sidste der i Øvrigt ofte mangler baade (sand) Historie og (rigtig) Philosophie.

Det var mig særdeles kiert at mødes med Dem engang igien paa Bregentved, kun havde jeg ønsket Combinationen af vore Reiser anderledes, for at jeg ogsaa kunde have seet Dem her i Staden.

Jeg har begyndt Læsningen af Hengstenbergs Christologie des A. T., hvoraf den første — tykke — Deel er udkommen. Den er affattet i en moderat Tone, og det

er vistnok godt, at et Værk udkommer, hvis Forfatter igjen seer Christus i det Gamle Testament. I Fortolkningen af de enkelte Steder kan jeg ikke just sige, at hans og mit exegetiske Judicium, saa vidt jeg hidtil er kommen, stemmer overeens.

Man fortæller nu her, at Rudelbach ved sit Tentamen i Dresden skal have været grov imod en deeltagende Professor fra Leipzig, og at denne vil udgive et Skrivt imod ham. Men da man ikke veed at navngive Professoren, er Efterretningen maaskee apokryphisk. — Stiftsprovst Clausen er nu med sin Søn reist til Berlin og Dresden; Stemann siger, for at besøge Rudelbach.

Præsten Fenger, Udgiveren af Kingos Psalmer, er bleven forlovet med en Datter af Etatsraad Manthey paa Falkenstein. — Gamle Gøricke laborerer stærkt af en gangræna senilis, som formodentlig gjør Ende paa hans Dage. Det er en god, christelig Mand, som siger med megen Sielsro: ich bin fertig. Der vil være megen Vanskelighed med at soutenere Kirken¹⁾ efter hans Død, da den baade mangler Menighed og Penge, og man ikke veed, hvorfra man skal tage begge Dele. Jeg haaber dog, at man finder en Udvei. — Ogsaa Præsten Rothe har været temmelig haardt angreben af en nervøs Feber, men er nu i god Reconvalescents.

Kronprindsessens²⁾ Formæling siges nu at være udsat til først i August.

Med venskabeligst Hilsen til Provstinden er jeg stedse
Deres hengivne
Mynster.

28.

Kbh. d. 6te Julii 1829.

Kiere Ven!

Raadmand Münter har fra Roeskilde bragt mig Hilsen og Bud fra Dem, og tillige underrettet mig om, at De

¹⁾ Den tydske Frederiks Kirke paa Christianshavn.

²⁾ Prinsesse Caroline.

efter sædvanligt Venskab havde tilbudt Deres bona officia i Henseende til min Brodersøns¹⁾ Anbringelse hos Inspecteuren paa Holmegaard. Jeg modtager dette venskabelige Tilbud saa meget des hellere, som jeg ikke veed Mandens Navn rigtigt, og ikke hans Adresse. Dersom jeg altsaa tør besvære Dem med denne Commission, saa anmoder jeg Dem om at ville have den Godhed at lade forhøre hos bemældte Inspecteur, om han vil modtage bemældte min Brodersøn, c. 17 Aar gammel, til Underviisning i Landvæsen med tilhørende Skriveri, samt til faderlig Behandling i sit Huus. Da vi gjerne ønske ham baade underviist i Alt, og at han maaske regnes til Familien, saa ere vi villige til at betale 200 R. for ham. Vi ønskede os gjerne underrettede om, naar han kan modtages, da han kan være reiseferdig, naar behøves; samt om han skal medbringe Seng eller andre Mobilier. Han er i Øvrigt en kiøn Knøs, har lært, hvad han har kunnet, i Borgerdydsskolen, men forstaaer sig hidtil ikke videre paa Verdens Løb; han har nydt en god Opdragelse, og hos Pastor Westengaard i Pedersborg, hvor han nogen Tid har været, er man vel tilfreds med hans Opførsel.

Fortryd ikke paa den Uleilighed, som jeg herved volder, men jeg vidste ingen paalideligere at henvende mig til derom.

Inspekteursens Navn og Adresse udbeder jeg mig ved Leilighed.

Stedse Deres hengivne

Mynster.

29.

Forhaabningsholm d. 10 Aug. 1829.

Kiere Ven!

For det Første beder jeg Dem modtage min Lykønskning til Deres Forfremmelse²⁾. Den er vel ikke af stor Be-

¹⁾ Den paa sine gamle Dage som Skribent ikke ufortjente F. L. Mynster.

²⁾ til Consistorialraad.

tydenhed, dog er det stedse behageligt at være i gunstig Erindring.

Dernæst takker jeg Dem tusinde Gange for Deres Uleilighed med den saa vel udførte Commission med Inspecteur Gåthgens. Jeg har strax tilskrevet ham, faaet hans Svar, og Sagen er bragt i Orden, saa at min Brodersøn med det Første indtræder i hans Huus.

Videre takker jeg Dem for Deres sidste Brev. Det er en meget slem Sag med Buscks Optøier. Han kan maaskee mene det vel — dog er det nu jo kun af personlig Hevn-gierrighed, at han atter er traad frem, og der hører en betydelig Portion Indbildskhed til, saaledes at træde frem med sit eget Jeg, og at byde Publicum Blade, som man aldeles ikke har tænkt paa at lægge Indhold i. Det værste er, at han vel tilsidst foranlediger Regjeringen til at blande sig i Sagen. Til Lykke er Clausen fraværende, thi ellers havde det maaske ikke kunnet undgaaes, at han havde faaet Ordre til at anlægge Sag imod Busck. Nu sætter Heden sig vel inden hans Hiemkomst, men kommer B. med de videre Skridt, han har annonceret, da skeer der uden Tvivl ogsaa ovenfra videre Skridt, og det var dog saare ønskeligt, at Regjeringen maatte blive udenfor Sagen. Der fortælles, at Busck skal have havt en Congregation med nogle andre Præster for at aftale, hvad man videre skulde foretage, og at Lindberg var indbudet dertil, men denne skal dog klogeligen have undskyldt sig.

De har vel læst Rudelbachs fameuse Prædiken. Man seer, til hvilken vanhellig Leeg det Hellige danner sig i en ved mange onde Lidenskaber udbrændt Hierne. Det er vist ikke denne Prædikemaade, der skal skaffe Evangeliet Indgang til at oplyse, forbedre og trøste. Dog udskielder Partesygen os for Løgnens Tienere, naar vi ikke finde Behag i dette kolde, forvirrede og forskruede Væsen. — Hvor godt er det, naar man er sig bevidst, ikke at have troet paa Herren for Andres Skyld, fordi det var Skik og Brug; man staaer da ikke Fare for at forarges, hverken

ved hans aabenbare Fiender eller hans falske Tienere Men sørgeligt er det at see, hvor Mange der forarges, og langt dybere ved Misbrugen af det Hellige, end ved al Vantroens Spot. Dog, alt dette maa ogsaa skee, paa det Troen kan bestaae sin Prøve.

Herved et Exemplar af min sidste Formælings-Tale og Prædiken, som jeg beder Dem venskabeligen modtage og bedømme. Vielses-Talen vil formodentlig finde ligesaa liden Naade i den evangeliske Kirketidende, som den forrige. De gode Herrer skulde engang forsøge, hvad det er at skrive en saadan Tale — dog, Rudelbach fandt vel sagtens en Allegorie, hvormed han gjorde sig, og Handlingen, og det, som er endnu høiere, latterligt. —

Vi have her i disse Dage modtaget den bedrøvelige Efterretning, at Vilhelm Bangs Præstegaard er afbrændt. Han har reddet Linned og Sengklæder, ellers næsten Intet, og boer med Kone og Barn i een Stue i en Forpagterbolig i hans Annex. Dog, dette forvindes vel ogsaa med Guds Hjælp, som saa meget Andet er forvundet.

Lev vel, og bevar mig i kierlig Erindring!

Deres

Mynster.

Jeg lykønsker hierteligst til Deres Datters Forbindelse med en brav Mand¹⁾, som jeg erfarer at være fuldbyrdet i al Glæde og Munterhed, som det sømmer sig ved et Bryllup.

30.

Kbhavn den 21de Sept. 1829.

Hermed, Høistærede Ven! følge tvende mindre dogmatiske Skrifter. Fischers Einleitung anskaffede jeg efter en særdeles Recommendation i Göttingische Anzeigen, men kan just ikke sige, at jeg har fundet mig særdeles tilfredsstillet; dog kan Bogen vel være værd at giennemløbes. Mærk-

¹⁾ Den 7 August 1829 blev Conradine Engelbreth gift med Lic theol. Hans Christian Rørdam.

værdigere ere Baaders Vorlesungen. Jeg vil vist ikke underskrive enhver deri yttret Mening — saasom den, at den mosaiske Skabelseshistorie først begynder efter en, ved et tidligere Frafald fra Gud bevirket Depravation af denne Verdens Natur — men Bogen indeholder mange piquante Tanker piquant fremsatte.

Dersom De ønsker Hengstenbergs Christologie des A. T., kan den om kort Tiid være til Tieneste. Den indeholder meget Godt, og jeg haaber, at den vil bidrage til at give det Gamle Testaments Studium en christeligere Retning; hvilket sandeligen ogsaa behøves. Men jeg havde hellere ønsket kiernerige Resultater, end, hvad Hengstenberg har givet, et Magazin af en Mængde Meninger, som man kan finde paa saa mange andre Steder. Bogen er ellers affattet i en meget moderat Tone.

d. 11te Oct.

Videre kom jeg ikke den Gang; mangehaande Forretninger, Confirmation og Indflytning have siden hindret, og jeg seer med Forbauselse, hvor langt dette sidste Datum staaer fra det første.

De veed formodentlig nu, at Lindberg ikke er sat under Tiitale for sit Skrivt imod Hohlenberg, men for et andet, som blev supprimeret: Er Prof. Clausen en ærlig Lærer i Kirken? Dette sidste Skrivt var foranlediget ved Prof. J. Møllers vidtløftige Ytringer om Striden i theol. Bibliothek. Lindbergs Skrivt har jeg ikke seet, men Tendentsen deraf er, at anklage Regieringen for Folket, fordi den, uagtet Clausens Adfærd har været den forelagt, ikke har afsat Clausen. Da det syntes, som om Den, der af Justitscollegiet er sat under Tiltale for at have lastet Kongens Regiering, ikke, nemlig indtil Sagen er afgjort, kan blive ved at fungere som Embedsmand, blev L. ogsaa suspenderet fra sit Embede ved Skolen, nemlig ab officio, ikke a beneficio. Det er saa meget mere tienligt, om Skolen kan blive befriet fra ham, da han behandler sine Lærerforretninger, fornemmelig i de lavere Classer, yderst samvittighedsløst. Han

sidder under Læretimerne i Kathedret, og skriver paa sit hebraiske Lexicon; imidlertid lader han Drengene forklare deres Pensa, som de behage, og naar de kun ikke tie, faae de god Charakter. Naar de komme til Enden af det foresatte Pensum, veed han det ikke, men de maae spørge, om de skulle begynde forfra. — Om Sagen hører man Intet. L. har antaget Procurator Delbanco — en udøbt Jøde — til sin Consulent, og synes ogsaa dermed at vise, at det kun er ham om at gjøre, at opføre et curiøst og trodsigt Skuespil for Publicum.

At Rønne i Lyngbye indbød til at undertegne et Andragende til Regieringen i Waadtlandet om ikke at forfølge Momiers, og at det blev ham paalagt at tilbagekalde denne Indbydelse, er Dem formodentlig ogsaa bekendt. — Det er bedrøveligt, hvor megen Skade disse uforstandige, forfængelige og stridige Mennesker gjøre den hellige Sag, som skal tiene deres Egoisme til Paaskud. — Grundtvig er kommen hjem, og skal ikke være meget tilfreds med England; ellers hører jeg Intet om ham.

Thorlacius's pludselige Død har afficeret os alle. Vel havde han havt flere apoplektiske Anfald, men man ventede dog ikke Enden saa nær. Der var i flere Henseender ikke Lidet at sige paa hans Levnet, hvoriblandt Det var mig det Fataleste, at han altid med store Ord enoncerede høist retskafne Grundsætninger, men at han dog ideligen in concreto gjorde de meest partiske Undtagelser derfra. Men han var en Mand af Kundskaber og Talent, og hans Død er et Tab for Universitetet.

Prindsessen fra Horsens¹⁾ er nu i Vicenza. Hun modtager Underviisning i den katholske Religion, og har isinde at gaae i et Kloster, dersom man vil forunde hende Tilladelse til at være der — uden Clausur — — —.

Min Svoger B. Münter er temmelig alvorlig syg af

¹⁾ Charlotte Frederikke; Frederik VII's Moder.

en Sliimfeber. Den har dog, Gudskee Lov, ingen betænkelig Retning, og jeg haaber, at der er Intet at befrygte.

Stedse Deres hengivne

Mynster.

31.

Kbh. d. 1ste Dec. 1829.

Hermed, ærede og kiere Ven! en liden Tale over min saa høit elskede og agtede Chef¹⁾, hvis Erindring altid med de inderligste Taknemmeligheds-Følelser vil blive i mit Hierte, og hvis Savn jeg paa Embedsveien aldrig forvinder. Jeg veed vel, at Talen er mere borgerlig end kirkelig, og at den altsaa formodentligen vil finde sin Fordømmelse i evang. Kirchenzeitung. Men Mandens Fortienester vare borgerlige, og burde siges ved hans Liigfærd, og efter hans Bestemmelse fulgte kun hans Sønner og Svigersønner. Det kom derfor her ikke an paa at holde en christelig Prædiken over Døden, men paa at sige, hvorledes denne Mand i den ham anviste store og mangfoldige Virkekreds havde tient Gud og sine Medmennesker.

Mallings Eftermand som første Medlem i Universitets-Directionen er ConfR. Rothe bleven, som Chef for Bibliotheket Hauch.

Undskyld, at jeg hermed maa afbryde, da Tiden kalder mig andenstedshen, og jeg dog ikke vil opsætte Forsendelsen til bedre Leilighed,

hengivnest

Mynster.

32.

Kbh. d. 11te Jan. 1830.

Et glædeligt Nytaar, kiere Ven! for Dem og alle Deres, og Tak for alt Venskab i de forbigangne! — At jeg først nu — og dette endda, som sædvanligt, i al Hast — besvarer Deres sidste Skrivelse, har vistnok for en Deel

¹⁾ Ove Malling, første og bestyrende Medlem af Universitets-Direktionen.

sin Grund i mange Embedsforretninger, hvorpaa de seneste Uger have været meget rige, men ogsaa i sørgelige Omstændigheder, som have røvet mig en Deel Tiid og Ro. Efterat min Svoger, Præsten Münter, selv var bleven restitueret, kom hans Kone i Dag for 5 Uger siden ned med en Datter, fik faa Dage efter en heftig Barselseber, hvori hun den meste Tiid siden har ligget mellem Liv og Død. I nogle Dage haabe vi vel, at hun er uden Fare, men vi ere dog ikke videre, end at hun i Dag ikke er saa vel, som i Gaar. Min Kone har ved Sygepasning i et koldt Værelse paadraget sig en stærk Forkølelse; een af vore Tienestepiger har været farlig syg, og er endnu svag; vor Huusjomfru ligger nu meget syg, vort mindste Barn har Kighoste — dog hidtil meget let — og jeg har i nogle Dage været døv paa det ene Øre. — Det var en Hob Beklagelser i eet Aandedræt; imidlertid kan det dog alt sammen med Guds Hjælp snart igien forvindes.

Hengstenbergs Christologie følger hermed; med Tilbagesendelsen haster det ikke.

Jeg er saa langt tilbage i en vis Deel af den theologiske Literatur, at jeg først erfarede Tilværelsen af Brolunds Afhandling af en Opsats af Prof. J. Møller, som han forelæste mig, og at jeg siden hverken har gidet læse den eller Plums kritiske Arbeide. I de faa Timer, jeg har til Læsning, læser jeg kun, hvad der paa een eller anden Maade interesserer mig, og disse Producter have virkelig ikke allermindste Interesse for mig, og i den Kreds, hvori jeg lever, gjør Sligt heller ikke mindste Indtryk. Derfor kan det jo vel være, at det i andre Kredse gjør Indtryk, og at det forsaavidt kunde behøve en Giendrivelse. Dog beklager jeg det stedse, naar en Mand skal spille Tiid og Fliid paa nøiagtigere at giennemgaae det Aandløse, og jeg for min Deel — der overalt, jo ældre jeg bliver, mere elsker det thetiske end det polemiske — lader gjerne de Døde begrave deres Døde. Prof. J. Møllers Bemærkninger

— som dog ikke directe ere stiledede mod dette Angreb — blive ellers trykte i theol. Bibliothek.

Om Lindberg maa jeg bemærke, at han ikke er under Tiltale for et utrykt Skrivt, thi hans Libell var virkeligen trykt, og bestemt til at udgives, dersom Cancelliet ikke havde lagt Beslag paa den. Han tiltales derfor, synes mig, med samme Ret, som en Tyv, der er bleven grebet, i det han var i Begreb med at stiele. Hans Skrivt har jeg i Øvrigt ikke gjort mig den Uleilighed at faa at læse — ligesaa lidet som Rovlunds. At Generalfiskalen skulde have nedlagt Paastand paa Forbedringshuus-Straf, har jeg ikke hørt; overalt hører jeg Intet om Sagen, uden forleden tilfældigviis, at Lands-Overrets-Dommen ventes i denne Maaned.

Pastor Rønne vil jeg gjerne lade staae ved sit Værd; men naar jeg betænker, hvor ivrigt han i sin Tiid tog sig af den trivielleste Opklaring, hvor ivrigt han siden plukkede Gæssene, hvor ivrigt han nu i sine Prædikener skælder og smælder, og hvor gjerne han samler Selskaber omkring sig, i hvilke han kan spille en Rolle: saa synes Forfængeligheden vel virksom i det hele Væsen.

Der er en stor Hob betydelige Præstekald ledige. Cons.R. T. Müller, som var ligeved at blive indstillet til Ringsted, søger nu Stege. Glahn søger Intet, dersom han ikke i disse Dage skulde have fattet en ny Beslutning, hvilket jeg dog ikke troer. Det er mig kiert, at man greb til alvorlige Forholdsregler i Anledning af Skandalet i Fredericia: Scherning har faaet sin Afsked, og Meden Ordre at søge et Landsbykald af ikke større Indkomster, end hans nærværende. Michelsen ved Holmens Kirke bliver vel nu nød til at søge sin Afskeed; han er apoplektisk, og lever vel neppe længe.

Fogtmann har i Sorø holdt en smuk lille Tale over Malling, J.W. Hornemann en meget peen Tale i Landhuusholdningsselskabet, og paa Løverdage — formodentlig — holder P. E. Müller en ved Universitetet.

Dette er, hvad jeg nu erindrer, og har Tiid til at omtale. — Dog endnu Eet. Angrebet paa Brøndsted er, som det synes, af Raoul-Rochette, og en Yttring af Hevn. Han har viseligen ladet det trykke i Tydskland, hvor Ingen kan see efter i Villoisens Papirer, og ikke i Paris, hvor Enhver kunde det. Br. har isinde at oversætte det hele, lumpne og sletskrevne, Stykke paa Fransk, og udgive det med sine Anmærkninger. Gid han kun snart vilde komme dermed! Af hans Værk er den anden Livraison færdig i den ene Udgave, jeg troer den tydske, og saa vil dog forhaabentlig den franske Udgave ogsaa snart være det.

Gud med Dem, Deres Familie og Deres Bestræbelser!

Stedse Deres hengivne

Mynster.

33.

Kbhavn d. 6te April.

Kiere Ven!

Jeg har i disse Maaneder været mere end almindeligens sysselsat, dels fordi Engelstoft paa 3die Maaned har været syg — skøndt nu næstendeels restitueret — og hans Arbejde i Directionen ogsaa har hvilet paa mig; dels fordi jeg, ved at holde mine psykologiske Forelæsninger i Pastoralseminariet, tillige har udarbejdet et Grundrids af Psychologien, hvilket jeg, naar det er færdigt, vil betragte nøiere for at see, om jeg kunde blive sindet at gjøre det publici juris. Af denne Aarsag har jeg ikke før besvaret Deres sidste kiere Breve.

Jeg sender herved Brøndsteds Forsvarsskrift. For mig var det ganske overflødig, thi jeg erkjendte strax, hvor liden Gehalt Angrebet havde; og naar man blot veed, at det egentlig hidrører fra en Mand, som lever i Paris, saa kan man vel snart være færdig med sin Dom over et saa inhumant Angrebsskrift, der ikke udgives i Paris, hvor Enhver kan gaae hen at aftrykke Villoisens Papirer, men i Tydskland, hvor Ingen kan det. Men da Misundelsen her

med stort Velbehag opfattede Angrebet, saa var det nødvendigt, at Brøndsted maatte svare, og det glæder mig, at hans Forsvarsskrift her har gjort saadant Indtryk, at hans gode Sag aldeles har seiret. En noget roligere og værdigere Tone kunde man imidlertid vel have ønsket Skrivtet. — Br. lever i Øvrigt vel, og skriver mig, at den 2den Livraison af hans Værk er færdig; dog er den endnu, saavidt jeg veed, ikke udkommen. At den 3die Livraison ogsaa snart vil være det, og at Br. derefter snart kan være her, hører vel til vor Vens sangvinske Forhaabninger.

Delbrücks Skrivt mod Schleiermacher kan jeg for Øieblikket ikke sende, da jeg nyligen har laant Sibbern det til literairt Brug; naar jeg faaer det tilbage, skal det være til Tieneste. For dog at sende Noget, vedlægger jeg et lidet Skrivt af en Steinwender, som vel kan fortiene at sees i.

Tholucks Anzeiger har uden Tvivl frapperet Dem, som mig. Jeg tilstaaer, at, skøndt jeg erkiender det meget Gode i Tholucks Skrifter, især i hans Commentar over Romerne, saa synes han mig dog for meget at mangle Holdning og Skarphed, til at jeg i ham kunde vente en ret dygtig Theolog. Imidlertid haabede jeg dog, at hans Tidsskrift skulde afgive et Samlingssted for de Theologers Meddelelser, der ikke ret finde deres Hiem, hverken i Evangelische K. Z., eller i det modsatte Parties Journaler. Men see! da fremtræder Th. med et Amalgame af de forskjelligste Synsmaader, bøier sine Knæ ærbødigt for Schleiermacher, og synes at erklære al Fasthed i theologiske Principier Kriig. Og dette gjør han i det Samme, han slutter sig til det Partie i Halle, der har pietistiske Umtriebe for. Det er dog sandt, at Pietisterne stedse ere den consequente Theologies hemmelige Fiender, og at det kun er Tidsomstændighederne, der have voldet den unaturlige Forbindelse mellem dem og de orthodoxe Theologer, en Forbindelse, der ikke vil kunne bestaae ret længe.

Angrebet i Ev. K. Z. paa Gesenius og Wegscheider er vistnok i høi Grad utilbørligt, thi saaledes bør man dog ikke offentlig angribe Mænd, naar man maae tilstaae, at de Data, hvorfra man gaaer ud, ere usikre. Jeg tilstaaer ogsaa, at det falder mig vanskeligt at troe, at Gesenius kan fornede sig saa dybt; hvorvel jeg af et Forsvarsskrift for ham i denne Anledning seer, at han virkelig bruger sit Katheder til at befeide Ev. K. Z., »wobei es denn nicht ohne ein Lachen abgeht«. Hvad derimod Wegscheider angaaer, da er det Sagte uden Tvivl sandt, og det Haandværk burde vistnok læppes¹⁾ ham. Angrebet er af en Gerichtsdirector — jeg husker ikke hans Navn; men Studenterne i Halle troede, at det var af Tholuck. For at hevne de Angrebne, forsamlede de sig i Tholucks Auditorium i saadan uhyre Mængde, at det var ham umueligt derigennem at trænge sig frem til sit Catheder, og at han, da dette havde været i flere Dage, maatte tage sin Tilflugt til det akademiske Politie, og lade sig følge op paa Kathedret af Rector, som da holdt en Formaningstale til Studenterne.

Om Rudelbach erfarer man kun, at han jævnligen forløber sig i Embedsforretninger, men at hans Colleger hidindtil have havt den Føielighed at hielpe ham ud af Forlegenhederne. Han skal vel have sit Partie, men den mere dannede Deel af Indvaanerne skal meget savne hans Formand, der skal have været en meget mild og human Mand. — — —

Dermed maa jeg sige Dem Godnat. En glædelig Fest!
Stedse Deres

Mynster.

Ovenstaaende Efterretning om Tholuck var efter et Brev fra Leipzig; jeg seer af det sidste Hefte af Ev. K. Z., at Sagen forholder sig lidt anderledes, og at desværre Gesenius vel ikke er bedre, end han er skildret.

¹⁾ Saaledes synes der at staa. Men hvad betyder det? (Det kunde ogsaa læses: lægges, der dog ikke giver bedre Mening).

34.

d. 14 April 1830.

Vedlagte Brev skrev og indpakkede jeg strax før Helligdagene; jeg lod det uforseglet, for om der skulde være Noget at tilføie. Desværre blev der kun altfor Meget. Af Deres kierlige Brev, min gamle og trofaste Ven! som jeg i dette Øieblik modtager, seer jeg, at De har erfaret den dybe Sorg, der har truffet os¹⁾, og jeg takker Dem af rørt Hierte for Deres oprigtige Deeltagelse, som jeg saa længe i alle mit Livs Anliggender har havt saa mange Beviser paa. Vor hiemkaldte Biskop var vist en Mand af mange fortræffelige Egenskaber og af et ædelt Gemyt, og ved sin Lærdom, sit christelige Sind og sit tilgivende Hierte, var han saa gavnlig paa den Post, hvilken han beklædte. Jeg troer ikke heller, at han efterlader nogen Uven, uden vel Rudelbach, thi Grundtvig og Lindberg vare neppe i Hiertet uvenlig stemte mod ham. Hans Død var bliid og lyksalig. Vi have vel længe med Bekymring seet hans Legeme kæmpe med forskellige Svagheder, men disse vare ikke smertelige, og hans Aandskraft var ufortæret. Med det Mod, der altid udmærkede ham i virkelige Farer, taledede han meget ofte om sin Død, men forestillede sig den neppe som ganske nær. Jeg har aldrig hos ham seet Spor af Døds-Angest eller Veemod. Hans sidste Tiid var temmelig sorgfri. Aftenen før hans Død gjorde han nogle Besøg, tilsidst hos mine Børn — thi vi selv vare ikke hiemme — faldt strax efter sin Hiemkomst i en Besvimelse, som dog aldeles ikke var apoplektisk, fik fuldkommen sin Bevidsthed, og, skiøndt der var det betænkelige Tilfælde, at hans Puls var næsten ikke at føle, haabede vi, at det var en Koldfeber, som var i Begreb med at frembryde. Om Natten havde han hyppige Opkastelser, men leed ellers ikke meget. Om Formiddagen Kl. 1 taledede jeg med ham; han var ikke betydelig angreben, hans Stemme kraftfuld — strax efter at jeg havde forladt

---

¹⁾ Biskop Frederik Münters Død.

ham fik han nogle Tilfælde (sandsynligviis af en Feil i Nyrerne, hvori det synes hans senere Svagheder have havt deres Grund), og i et kort Suk svandt Aanden til Aandernes Fader. Min Kone og een af hans Sønner stode hos ham. Hans Liig ligger endnu ufortæret, hans Aasyn roligt og skønt, uden noget Spor af Lidelse eller af de Svagheder, hvis Mærker i den senere Tiid vare at see derpaa. Det begravnes i Morgen Kl. 8, stille, som han har villet det, dog uden at det formenes hans Præster og hans Venner at vise den sidste Deeltagelse. Det henlægges ved hans Faders paa Petri Kirkegaard, dog med dansk Tale og Sang. Prof. Freund modellerer hans Buste. — Hans Familie er, som naturligt og billigt, dybt rystet, men Gud vil forunde os Kraft til at bære dette, som han har hjulpet os at bære saa meget Andet.

Min Sorg forøges ved Bekymring i Henseende til det svære Valg, der muligen kan forestaae mig. Jeg skal vist ikke gjøre det mindste Skridt, thi hverken tragter jeg efter høie Ting, og jeg har længe siden følt, at Den, som staaer, skal see vel til, at han ikke falder. Men dersom min Konge finder mig værdig til en saadan Post, da er Sagen en anden. Der ere mange, mange Tanker, som i denne Henseende kæmpe mod hinanden, og det vil være med Smerte, at jeg maatte rive mig løs fra en talrig Menighed, der med saa megen Kierlighed har samlet sig om mig. Jeg haaber i ethvert Tilfælde, at Beslutningen kan opsættes, til mit Sind er roligere, og jeg betroer mig med fuld Tillid til det Forsyns Førelse, der saa faderligen har ledet mig fra min spædste Barndom, da jeg allerede, halvandet Aar gammel var faderløs, og syntes næsten hjælpeløs i Verden.

Endnu engang min hiertelige Tak for Deres trøstende Deeltagelse. Gud med Dem og Deres!

Deres hengivne

Mynster.

35.

Kbh. d. 4de Mai 1830.

Kiære Ven!

Med disse Hastværks-Linier sender jeg Dem en liden Tale over Rahbek. Saa lidet hans Død var sørgelig, da han Intet havde at leve for, og Ingen, som lever efter ham, har den dog rørt mig meget; det var det hele Bakkehuus-Liv, hvormed jeg har været saa nøie forbunden, som dermed blev begravet.

Vi leve herinde mellem mangehaande Sygdom og Død og Nød; Gud vil vel igien lade bedre Tider oprinde.

De har vel faaet et Brev, jeg tilskrev Dem nogle Dage efter min Svigerfaders Død. Jeg blev da fri for alt Valg i Henseende til Embedet, et Valg, der under disse Omstændigheder ogsaa vilde faldet mig meget svært.

Stedse Deres hengivne

Mynster

36.

Kbh. d. 21 August 1830.

Deres Brev, kiære Ven! minder mig om en Pligt, som jeg vel ikke ganske har forglemt, men dog Dag for Dag forsømt, nemlig Oversendelsen af Delbrücks 3die Deel. Aarsagen er tildeels, at jeg tillige vilde oversende hosfølgende liden Psychologie, som jeg en Tiidlang har ventet at see færdig fra Pressen, men først nu erholdt. Jeg beder, ikke at forsmaae denne lille Gave, som den nu efter Omstændighederne er falden ud. Jeg selv har ingen Dom over den, men har følt en Trang til, efter en Række af flere Aars Forelæsninger, at forespørge mig hos de Kyndige om Grundlaget til mit Foredrag. — Ullmanns theol. Studien bruger jeg just nu, men med det Første skal den blive sendt.

Jeg har kun et Øiebliks Tiid til at skrive disse Linier, og kan derfor kun tilføie, at Stiftsprovst Paludan-Müller uden Tvivl bliver Biskop i Aarhus, maaskee allerede er det. Jeg kiender denne Mand saavel personligen, som ved

Correspondance, og tør forsikkre, at han er en af vor Stands agtværdigste Medlemmer, til hvis Udnævnelse til Biskop jeg særdeles glæder mig.

For at dette Aar ret skal være af sørgelig Ihukommelse i vore Staters Kirkehistorie, er Gen. Superintendent Adler nu ogsaa farlig syg.

Om den franske Revolution er vor Dom ganske overensstemmende; jeg bekiender mig fremdeles til Chateaubriands hæderlige Votum for Hertugen af Bourdeaux. Af den nye Konge synes man ikke at have Ret til at love sig Stort. Han er ganske i Demagogernes Vold, og dersom han vil holde sig, maa han uden Tvivl samle Napoleons Officerer omkring sig, og tænke paa igjen at skaffe Frankerige Rhingrændsen. Saa har Europa Spillet paa ny gaende, som det synes at have længtes efter. Jeg forbauses over, med hvilken Letsindighed denne Slægt, efter alle de rædselfulde Erfaringer, jubler en ny Revolution imøde, som var det en Forestilling paa Morskabs-Theatret.

Lindbergs fameuse Skrivt¹⁾ indeholder vistnok intet Nyt, thi ogsaa hans Ondskab er intet Nyt. I hans vidtløftige Proces synes han rigtignok at have beviist, at han burde frifindes for Tiltale, men i Skrivtet hersker en grændseløs Bitterhed, som udslukker enhver christelig Følelse; og her, som stedse, vera mixta falsis. — Lindbergs Suspension blev strax hævet, men han har selv søgt sin Afskeed uden Pension. Hvoraf han vil leve? Om der ere hemmelige Pensioner fra Methodisterne i England? — Cancelliet har atter været af den Mening, at Clausen ikke behøver at anlægge Proces, da Beskyldningerne i det Væsentlige ere de samme som Grundtvigs, hvorover Retten allerede har afsagt Kiendelse.

Hiertelig Hilsen!

Deres

Mynster.

¹⁾ Trykkefriheden (etc.). Kbh. 1830.

37.

Kbh. d. 22de Octbr. 1830.

Kiere Ven!

Det er vel neppe rimeligt, at jeg i denne Morgenstund skulde faae Ro til at fuldfoere en, endog kun ganske liden, Epistel; imidlertid vil jeg forsøge derpaa.

Paa Deres Forlangende sendes herved 2den Aargang af Studien u. Kritiken; den 3die er derefter til Tieneste; ligeledes omsider 2den Deel af Knapps Dogmatik, dersom De maatte ønske den. Ogsaa Tübinger Zeitschrift (for i Aar — thi den forrige Aargang har jeg endnu ikke) skal jeg med Fornøielse sende.

Hvad Delbrück angaaer, da kan jeg ikke negte, at jeg ofte har tænkt paa, at den Konge, som drager i Krig mod en anden Konge, skal først sidde og beraade sig, om han med 10000 kan møde Den, som drager imod ham med 20000; thi sielden har dog en Mand af Aand saa aldeles uforberedet indladt sig i theologiske Disputer, som Delbr., da han i den anden Deel af hans Christenthum anfaldt Melanchthon. Bedre er vistnok Angrebet paa Schleiermacher — som heller ikke er nogen Melanchthon — dog havde jeg ogsaa her ønsket et grundigere Judicium hos Den, der fremstod for at tale i en saadan Tone. At Schl.s System i Grunden er Pantheisme — skøndt derfor just ikke Spinozisme — deri er jeg aldeles enig, skøndt ogsaa Delbr. har viist nogle Inconsequenzer. Derimod tør jeg om Fichte og Schelling — saalidet jeg i Øvrigt ynder den førstnævntes Philosophie — forsikkre, at de ikke ere mere pantheistiske, end f. Ex. Paulus var det, da han paastod, at vi leve, røres og ere i Gud. Hegels System kiender jeg kun lidet; da det imidlertid er baseret paa det schellingske, kan dets Tendents neppe være pantheistisk; derimod kan det vel være, at den hegelske Philosopheren er en aldeles utilbørlig Brug af Ord, for at gjøre Alt af Alt, paastaae og negte, eftersom Omstændighederne udkræve det. En slettere Skole har neppe nogen Philosoph dannet, end Hegel.

Jeg har i Sommer skrevet en liden Afhandling über den Begriff der christlichen Dogmatik, som fornemmelig er rettet mod Schleiermacher — dog ogsaa mod Bretschneider og mange Andre. Den er sendt til Ullmann for at indrykkes i theol. Stud. u. Krit., hvor den dog rimeligviis først kan komme i det 2det Hefte. Maaskee lader jeg den særskilt trykke paa Dansk, og skal da ufortøvet underkaste den min Vens Dom.

Her have vi i Søndags indviet 2 meget værdige Biskopper. Ølgaard holdt en meget kraft- og livfuld Prædiken. Denne Høitidelighed forvolder os imidlertid en heel Deel Sviir herinde i disse Dage, som medtager Tiden.

Dog maa vi vistnok glæde os, naar vor Uleilighed er den, at vi kunne spise og drikke i Fred og Ro, og da sammenligne Tilstanden andensteds. Verden har neppe nogensinde under den forrige Revolution havt et saa sørgeligt Udseende, som just nu. Det er en Gæring, som udbreder sig over hele Europa, som har blot jordiske Øiemed, og hvor alt synes at skulle afgiøres ved Pøbelens physiske Styrke. Jeg har vist Intet imod, at Hertugen af Brunsvig faaer sine himmelraabende Synders retfærdige Straf, at Fyrsterne mindes om, at de ikke kunne gjøre Alt hvad de ville, at de lapsede Adelsmænd, og den ørkesløse og vellystige Hær af Diplomatikere ydmyges, men for en Bøndekriigs Rædsløse ønskede jeg gierne Europa forskaanet. Og desværre er der de fleste Steder — Gud være lovet, ikke i vort Fædreland! — en stort Partie, som skulde have bedre Forstand, men som dog animerer Anarchiet, døels af den blotte Lyst til Spectakler, deels for at kunne fiske i rørt Vand. Og, naar saadanne Ting begynde at skee, da stunder Guds Rige til, om ikke i sin Fuldendelse, saa dog i frodigere Fremvæxt; og vor Herre gjør sædvanligen vore politiske Spaadomme ligesaameget tilskamme, som de jyske Spaadomme om den tidlige Vinter.

Der fortæltes i disse Dage, at der i Jesuiternes Papirer i Paris skulde være funden Efterretning om 11 jesuitiske

Agenter i Danmark — en Nyhed, der nok er ligesaa sand, som de 2 Kiøbstæder og 20 Landsbyer med gammel-iislandske Indvaanere, der skulde være fundne i Grønland.

Jeg maa afbryde. Min hiertelige Lykønskning til Deres Severines Ægteskab vil min Svoger have overbragt. Gud med Dem og alle Deres!

Stedse Deres hengivneste

Mynster.

38.

Kbhavn d. 16de Nov. 1830.

Kiere Ven!

Det 2det Bind af theol. Studien har jeg rigtigheden erholdt tilbage; det 3die er hos Bogbinderen, og skal derefter blive Dem tilstillet. Imidlertid sender jeg, foruden Knapps Dogmatik, 2 til Pastoraltheologien henhørende Skrifter. Stiers Keryktik indeholder vist meget Godt, men er deels for ufuldstændig, deels for ordriig. Ogsaa finder jeg den noget manereret, hvortil jeg regner, at det kunstlet er lagt an paa, at hver 20de § skal correspondere; fremdeles de pedantiske nye termini technici, saasom Keryktik m. m. Mere tiltaler Harms mig, skjøndt jeg ofte finder ham meget eensidig, og skjøndt jeg virkelig er vreed over den Maade, hvorpaa han, for at sige noget Paradox, omtaler Evangelierne. »Das Evangelium kann aus den Evangelien nicht herausgepredigt werden, denn es ist ja nicht darin« (S. 67). Pietisterne have altid i deres aandelige Hovmod tilladt sig mangehaande fripostige Ytringer om Guds Ord, men vore Dages Pietister drive det dog saavidt, at enhver Christen maa oprøres derover.

Saaledes solgte jo Grundtvig, Rudelbach og Lindberg gierne den hele Bibel for det apostoliske Symbolum. — Jeg kan vel begribe, at De ingen Lyst har til at recensere Rudelbachs Skrivt ub. d. Rationalismus, hvilket jeg ellers ikke har læst. Det er vistnok vanskeligt at sige, hvor Grændsen er, udover hvilken Regjeringerne ikke bør tillade Lærefriheden eller Lærefrækheden, og man maa ved Af-

giørelsen i de enkelte Tilfælde ogsaa adspørge Klogskaben; thi det er ikke klogt, til forskjellige Tider¹⁾ at behandle den samme Sag paa den samme Maade. Saaledes advare de nærværende Tider os tilstrækkeligen at gaae forsigtigt tilværks; thi disse Dages Bevægelser ere af en ganske irreligiøs Natur, og man maa nu ganske særdeles vogte sig for at give dem nogen Anledning, der gierne lugte Jesuitismus allevegne, og ønske dette Paaskud for at kunne storme løs mod al Christendom. — Jeg bemærker i Forbigaaende, at Efterretningen om Jesuiter i Danmark uden Tvivl er en kiøbenhavnsk Fiction. Ligesom her Ingen er, om hvem man kunde formode, at han var Jesuitismens Agent, saaledes nævnes Danmark slet ikke i det franske Blad, som opregner, hvor mange Jesuiter der skulle findes enhver Stat i Europa.

Lindbergs Maanedsskrift er dog saare uselt, smurt sammen uden nogen Anstregelse. Men hvad der meget har frapperet mig, er Rudelbachs Recension over Biskop Müllers Prædikener. Hvo skulde have ventet en saadan Mildhed af Müllers heftigste Antagonist? eller af den Mand, der saa nylig erklærede Talerne ved Frue Kirkes Indvielse for saa aldeles forladte af al Aand og Salvelse? Jeg tilstaaer, at jeg synes mig at have læst imellem Linierne: »jeg (Rudelbach) befinder mig ikke ganske vel i Glaucha, og jeg mærker nok, at de nærværende Bevægelser i Sachsen ingenlunde ere mit Partie gunstige, derfor ønskede jeg gierne at kunne finde en anstændig Retirade til Danmark, og derfor begynder jeg at omstemme min Tone«.

Har Bockshammer virkelig kaldet den Schellingske Philosophie Pantheisme? Det skulde forundre mig hos ham, thi de Andre snappe enkelte Yttringer op, for en stor Deel fremførte i polemisk Iver, og have ikke søgt at fatte Læren i det Hele, eller været redelige nok til at agte paa Schellings meget udtrykkelige og oplysende Erklæringer. Overallt er dette Hovedsagen, om Pantheismen

¹⁾ Her synes at mangle: ikke.

er en fordærvelig Lære, eller ikke; derimod, om denne eller hiin Mand er en Pantheist, er kun et historisk Spørgsmaal, og der er det jo vel bedre, om vi ere for milde end for strenge i at paahefte et saadant Navn. — Saaledes holder jeg det ogsaa med Schleiermacher. Skiøndt han fører Lærdomme, som jeg anseer det for min Pligt at bekæmpe, saa erkiender jeg dog med Glæde, at en flin Dialektiker kan være ligesaa inconseqvent som andre Mennesker, og at der i Schl. er en christelig Følelse, som ofte hjælper ham tilrette igien, naar hans Tænkning har forvildet sig.

Ullmanns Forklaring af Fristelses-Historien har, tilstaaer jeg, behaget mig. Vi erkiende vist begge, at denne Historie, saa betydningsfuld den er, har mange Vanskeligheder. Bogstaveligere kan man dog ikke tage Dievelens Fremtræden, end de Ord: Englene kom frem og tiente ham. Kleuker forklarer Alt om en høiere Vision; men kun deri kan jeg være enig, at Fortællingen mere fremstiller, hvad der viste sig for Christi Siels Øie, end for det legemlige. Men fordi Sielen seer det Onde, derfor bøier den sig ikke dertil. Og fordi Ullmann mener, at det her var Forestillingerne om de forskellige Maader, hvorpaa Messias kunde træde frem i Folket, der fremstillede sig for Christi Siel, saa synes mig Christi Siels Reenhed Intet lider derved, naar han dog intet Øieblik tvivlede om Valget. Det er ikke, at tænke det Slette, men at tænke det med Velbehag, som besmitter.

Om de sørgelige politiske Udsigter har jeg ikke Tid til at tilføie Noget. I Dag bringer en Stafet den Efterretning, at Wellington er traadt ud af Ministeriet, Lord Gray bleven Premier-Minister, og Brougham indtraadt i Ministeriet. Maaskee tiener dette for Øieblikket til at berolige de oprørte Gemytter; men om de nye Ministre formaae og forstaae at besværges Uveiret, maa Tiden vise.

Stedse Deres hengivne

Mynster.

Min Afhandling om Begrebet af den christelige Dogmatik har jeg i Dag givet paa Dansk i Trykkeriet. Naar den er færdig fra Bogtrykkeren, skal den med Glæde underkaste sig Deres kyndige og velvillige Dom.

39.

Kbh. d. 18de Jan. 1831.

Høistærede Ven!

Dersom jeg skal blive mit Forsæt tro, ikke længere at lade det beroe med at oversende hosfølgende liden Afhandling, da maa jeg bede undskyldte, at jeg kun ledsager den med nogle faa Ord. Om Afhandlingen selv har jeg Intet at sige, uden hvad der i Tilegnelsen er erindret. Det skal nu glæde mig, om De og flere Sagkyndige maatte finde, at Afhandlingen bidrager Noget til Sagens Afgjørelse, og kan fortiene en Ventilation, som den egner sig blandt forstandige og christelige Theologer.

Jeg vedlægger 3die Bind af Studien u. Kritiken.

Om Schelling maa jeg endnu blot bemærke, at — hvad endog Bachmann, hvem jeg ikke kiender, kan sige — da er Sch. ingen Pantheist. Hans Theorie om den menneskelige Frihed er vel meget besynderlig og ufyldstgjørende, men en Philosoph, som lader Menneskets hele Forhold grunde sig i en »Urthel«, som ganske er Menneskets egen, kan ikke være Pantheist. Dersom endog Sch. kan have sagt, at Gud er Alt i Alle, da er dette ikke mere pantheistisk meent, end naar Paulus bruger det samme Udtryk om Tilstanden ved Tidernes Fuldendelse. — Overalt tilstaaer jeg, at jeg ikke kan ansee Spørgsmaalet for andet, end en Undersøgelse, som tilhører den philosophiske Historie; thi Pantheismen bliver ikke mere sand eller falsk, fordi Sch. bekiender eller ikke bekiender sig til den; og det er uden Tvivl Uret, at paahefte en Mand en saadan Benævnelse uden det nøieste Studium af hans Skrivter. Hvor vaersom man i denne Henseende maa være, viser sig ved Schleiermacher. Det er unegteligt, at Pantheismen har havt megen

og utilbørlig Indflydelse paa hans System; desuagtet har allerede Delbrück viist, at der i dette System forekommer Meget, som strider mod den pantheistiske Lære. Dersom man da, ved at bedømme Schleiermachers System, viser, at det ikke hænger sammen, at det har pantheistiske Partier, da gjør man Ret; kalder man Manden derimod i Almindelighed en Pantheist, har man uden Tvivl Uret.

Ligesom jeg i saa mange Henseender er en Antipode af Lindberg, saaledes ogsaa deri, at jeg ønskede, enhver videnskabelig Striid kunde føres anonym, for at undgaae det Personlige; han derimod ønsker just Navne, for at kunne lægge en bestemt Person for Had.

Tillad mig endnu et Spørgsmaal: hvorfor skal man optage den brave, om endog endnu ikke i Dogmatiken tilstrækkeligen begrundede, Ullmann Noget i den værste Mening? Jeg erindrere ikke, at han har givet nogen Anledning til at antage, at han har forestillet sig nogen Tvivl i Christi Siel. Dette følger i det Mindste ikke af hans Theori.

Med de bedste Ønsker for Deres og Families Velgaaende i det nye Aar er jeg stedse

Deres hengivne

Mynster.

40.

Kbh. d. 11te April 1831.

Efterat nu Helligdagene og Confirmationen ere bestridte, finder jeg et Øieblik til at besørge en Sendelse, der længe har været Dem tiltænkt, Høistærede Ven! Den indeholder

1. Winers Commentar til Br. til Galaterne, hvilken eg har benyttet for at udarbeide nogle Anmærkninger til dette Brev, som jeg allerede har skrevet i Spiellerup. De ville nu komme i det næste Bind af Møllers theologiske Bibliothek. De indeholde min uforgribelige Mening om alle tvivlsomme Steder i Brevet, men intet af særdeles Mærkværdighed.

2. Plancks Geschichte der neueren protest. Theologie. Et lærerigt, og i vore Dage dobbelt interessant Værk, skøndt jeg ikke negter, at Fremstillingen er noget eensidig, og skøndt man forbauses over at finde Socinianismen fremført næsten som Toppunctet af den christelige Theologie.

3. Det nyeste Hefte af theol. Studien u. Kritiken. Det Mærkeligste deri er vel Sacks Recension over Schleiermachers Prædikener. Ligesom deri er sagt meget Godt og gavnligt om det G. T., saaledes seer man dog ogsaa med Glæde af Umbreits Oversigt, at dettes Studium i Tydskland begynder at blive grundigere, end det i lang Tid var; i det Mindste har Pantateuchen hævet sig betydeligen frem af den nyere Kritiks Sumper.

Det er vel sandt, at Steffens har søgt sin Afskeed, men da man Intet — hverken offentlig eller privat — videre hører derom, saa haaber jeg, at Sagen bliver bilagt. St. har efter mit Skiønnende heller ikke ganske Ret, eller snarere for det Meste Uret. Jeg tilstaaer vel, at jeg ikke særdeles ynder Unionen, og at hos os f. Ex. vilde det være taabeligt at arbeide paa den. Anderledes er det derimod i de Lande, hvor en stor Mængde Reformerte og Lutheraner leve blandede mellem hinanden, og hvor saa ofte Familier derover ikke kunne søge Communion sammen. Der synes det dog ikke uhensigtsmæssigt at benytte de nærværende Tider for at bevirke en kirkelig Forening mellem dem, der dog ere enige i Hovedsagen, og dette saameget mere, som man dog maa lade denne Forening bestaae mellem dem, der afvige fra hinanden i meget væsentligere Puncter. Det er efter min fulde Overbeviisning en stor Lykke, jo færre kirkelige Adskillelser der ere; thi er man i eet udvortes Samfund, da kan man haabe, efterhaanden at komme til Troens Eenhed ogsaa med dem, der nu ere meget forskellige; er derimod først det kirkelige Baand sønderrevet, da forsvarer gierne ethvert Partie sine Egenheder til det Yderste. — I Preussen ere Unions-Forsøgene begyndte, længe førend disse religiøse Gæringer indtraadte,

og Unionen kan jo ikke vel indføres paa anden Maade, end at det overlades til Menighedernes Pluralitet at beslutte den. Men naar Beslutningen er tagen, saa synes det ikke at burde tillades 60 Familiefædre — hvilket i Breslau var Tilfældet — at danne en separat Menighed. Man har i Preussen rettet sig saa meget som mueligt efter de forskellige Sædvaner, og lader saa een Communion-Dag Brødet brydes, paa en anden uddeles uden Brydning. Kun maae Lutheranerne skikke sig i, at Ordet »sande« foran Legeme og Blod ikke blive sagt. Dette — ubibelske — Ord kan man dog ogsaa gjerne opoffre for ikke at skille sig fra sine Medchristne. — I Breslau har Scheibel prædiket, Steffens arbeidet mod den allerede iværksatte Union; de have indgivet en Ansøgning til Regjeringen derimod, og skal derpaa have faaet en temmelig streng Beskeed og irettesættelse. Dette foranledigede Steffens til at søge sin Afskeed, men — som sagt — jeg haaber, at Sagen bliver bilagt.

Et separatistisk Forsøg er ogsaa begyndt hos os paa Christianshavn. Da det er bestemt, at Frederiks tyske Kirke, som ingen Menighed mere har, skal lukkes indtil videre, skulde 60 Familier have ansøgt om at maatte faae denne Kirke til deres Brug, da de saa vilde antage Grundtvig til deres Præst. Gr. synes at have Lyst nok til, efterat have nedlagt det Embede, hvortil han lovligen var beskikket, at komme i Embede paa en tumultuarisk Maade. Men dette vil naturligviis ikke gaae.

Lindbergs skammelige Avertissement i Aviserne om Clausen har De vel seet. Han synes dog derved omsider at have bragt Alle til Erkiendelse af, hvad han er for en Person.

Det er sørgelige Tider. Oprørs- og Krigs-Luen synes at ville udbryde over hele Europa. Det Holsteenske Contingent — 3800 Mand — skal nu marschere, under Anførsel af Prindsen af Philipsthal. Det siges, at Prinds Frederik, paa sin Begiering, gaaer med; dog beroer dette

nok endnu paa Omstændighederne. — Ruslands Synder imod Polen synes nu at skulle hiemsøges. Men derved vil ogsaa Oprørsflammen i Europa faae ny Næring. Nu! vi ville imidlertid varetage vore fredelige Sysler, og overlade Gud det Øvrige!

Min venskabeligste Hilsen til Deres Frue!

Stedse Deres hengivne

Mynster.

41.

Kjøbenhavn den 6te Octbr. 1831.

Høistærede Ven!

Det er en forfærdelig lang Tiid, hvori jeg stedse er bleven forhindret i at skrive til Dem, som jeg har burdet og villet — forhindret, først ved Sommerens Adspredelser, saa ved min Svogers, Hofprædicantens, og hans Kones lange og farlige Sygdom, endelig ved Confirmationen, hvorved jeg har havt den Glæde at confirmere min ældste Søn. Paa en smertelig Maade blev jeg erindret om Dem ved at erfare Provst Rørdams uventede Død. Skøndt jeg ikke personlig har kiendt ham, taler alle Forstandiges eenstemmige Vidnesbyrd saaledes til hans Berømmelse, at hans Bortgang maa beklages som et Tab for Kirken, ligesom den var det for hans Venner.

Jeg blev saa meget mere overrasket ved dette sørgelige Budskab, som hans Svigersøn¹⁾ Dagen i Forveien havde været hos mig i Anledning af Vilhelmine-Legatet. Hvad dette Legat angaaer, da vilde jeg meget gierne tilbyde mine bona officia, men Directeurerne have i Henseende til Udstyrspørtionerne aldeles Intet at giøre, uden at affatte en alphabetisk Fortegnelse over de Ansøgende, men kunne Ingen indstille, da Kongen har forbeholdt sig alene Valget. Møsting, som overleverer Forestillingen, kan maaskee ved denne Leilighed lade et Ord falde for Een eller Anden, men

¹⁾ A. C. L. Helberg, da nys udnævnt til Kateket ved Trinitatis Kirke i Fredericia.

desværre veed jeg, at han er engageret, da han interesserer sig for en Datter af afg. Commandeur Henne; men uagtet hun synes aldeles qualificeret, har Kongen dog desangaaende yttret sig saaledes, at det maa befrygtes, at der er nogen i Baghaanden, for hvem Legatet i dette Aar er bestemt.

Det er Dem formodentlig bekiendt, at Dr. Fogtmann er udnævnt til Biskop i Ribe. Det er unegteligt, at Cancelliet i de senere Aar sørger for dygtige Biskopper; men Universitetet er derved i en meget slem Forlegenhed, thi hvem faae vi nu til Professor — eller Lector — Theologiæ? De Yngre, paa hvilke der kunde tænkes, have endnu ikke præsteret saa Meget, at man med nogenledes Sikkerhed kunde sige, hvad her vil blive af dem. Sagen kommer vel til at henstaae nogen Tiid, og da vil man formodentlig maatte tage sin Tilflugt til en Concurrence.

Blandt de unge Theologer, paa hvilke der kunde tages Hensyn, er Licentiat Fenger. Han ventes med det Første hjem fra sin Udenlandsreise, paa hvilken han senest har besøgt Grækenland og Constantinopel, hvorfra han slap bort Dagen før Pera brændte. Han vil kunne bringe interessante Efterretninger.

Har De seet det sidste Hefte af Lindbergs Maanedsskrift, hvori han paa sin sædvanlige Maade farer løs paa Johannsen og Visby, og først og sidst paa Clausen. Han viser ogsaa megen Lyst til at kunne komme til at røde i den døde Biskop Koefoeds Indvolde. Jeg negter ikke, at jo Johannsen og Visby kunne fortiene Adskilligt, men dette er vist ikke Maaden til at skaffe Christendommen Venner.

Biskop R. Møllers Oversættelse af Pauli Breve har behaget mig mindre, end Oversættelsen af det G. T. Det forekommer mig, som om Brevene have tabt for meget af deres Fynd og Inderlighed, og jeg er heller ikke ganske tilfreds med Fortolkningen af mange Steder. Imidlertid fortiener Værket vistnok at læses ved Siden af Grundtexten, men kan neppe fyldestgiøre som en Oversættelse, der skulde bestaae for sig.

I det sidste Hefte af theologisk Bibliothek findes en Deel Breve af afd. Professor Worm, som indeholdt meget Interessant, skøndt ogsaa meget Jydsk. Jeg er meget rørt over den Maade, hvorpaa den gamle Mand, hvem jeg aldrig har seet, omtaler mine Prædikener.

En Recension af mig over Visbys Skrivt om Aarsagerne til den herskende Ringeagt for den offentlige Gudsdyrkelse, er indrykket i Maanedsblad for Literatur og kommer Dem maaskee for Øie. Det skal glæde mig, om den maa fortjene Deres Bifald.

Den yngre Clausen (Emil) har i disse Dage leveret en meget stor Licentiat-Dissertation de Synesio. Den er udarbejdet med megen Fliid, men altfor proppet med Citater. — Det er mærkværdigt, at Stiftprovsten ofte skal have megen Forargelse af denne Søn, hvis theologiske Anskuelser meget skulle afvige fra Faderens.

Det sidste Hefte af Studien und Kritiken lader jeg medfølge. Ellers har jeg intet Interessant at sende. Vi have i mange Uger næsten ingen Bøger faaet fra Tydskland; de ligge under Quarantaine formedelst den fordærlige Cholera-Spærring, paa hvis Nytte Ingen troer, men som Alle iagttage for et Syns Skyld. — Vor Cholera-Forordning er under en Revision, som nok vil blive meget giennemgribende, og formilde mange af de strenge Forholdsregler.

Med Høiagtelse og Hengivenhed stedse

Deres

Mynster.

42.

Kbhavn d. 9de Nov. 1831.

Kiere Ven!

Samme Dag, som jeg om Morgenen havde afsendt mit forrige Brev med det 3die Hefte af theol. Studien, erfarede jeg Deres Svigersøns, min gode Vens, JR. Holms Forfremmelse¹⁾. Denne Uvidenhed af nogle Timer var Aarsag

¹⁾ Justitsraad C. F. Holm blev Medlem af Statsgjældsdirektionen.

i, at jeg ikke forrige Gang sendte min Lykønskning; og naar jeg nu sender det 4de Hefte af Studien, da er det ikke saa meget for denne Oversendelses Skyld, jeg skriver disse Linier, som fordi jeg længe har følt Trang til at sige Dem, hvor oprigtig jeg deeltager i den Glæde, som denne Forfremmelse maa skienke Dem. Han er en brav og dygtig Mand, og det er en Glæde, naar Lykken kommer paa et Sted, hvor man gierne vil have den. Jeg er forvissat om, at da nu Veien er aabnet for ham, saa vil han ogsaa i tilbørlig Orden skride videre fremad.

Jeg længes efter, engang igien at høre noget Nærmere, hvorledes De lever. Herinde bevæges vi vel af mangehaande Bølger, men disse ere dog ikke saa vilde, at jo Tidens Strøm i det Hele skrider ret rolig frem. Hindres end jeg, som Enhver, i saa hurtigt, som jeg ønskede det, at kunne udføre mangehaande Arbejder, der ere mig kiære, og synes mig nyttige, saa er der dog nogen Tilfredsstillelse i at stræbe at fyldestgiøre sine Embeder efter Evne, og dog at vinde nogen Tiid baade til mindre og større literaire Foretagender. Komme de større end ikke for Lyset i Dag og i Morgen, saa komme de dog vel engang, dersom Gud skienker Liv og Kraft.

Den tydske Literatur er os i nærværende Øieblik et næsten tillukket Land, da næsten al vor Boghandel gaaer over Hamburg, og Bøger ikke kunne forsendes derfra uden at skulle desinficeres og giennemstikkes og ryges. Dette Savn tager jeg mig ikke nær, da jeg har Gammelt nok at læse, dersom det Nye slipper. Imidlertid holder man sig her til den danske Literatur, og denne tilbyder dog — blandt meget Slet — ogsaa adskilligt Godt. De læser vel Maanedsskriftet for Literatur, og da vil De i October-Heftet finde 2 mærkelige Recensioner, om Halds tabulæ synopticæ, og om den indbyrdes Underviisning. Biskop Fogtmann har endt sin altfor korte akademiske Bane med et Programm om Pastoralbrevene, som jeg først i Dag har faaet, men som lader til at indeholde meget Grundigt og Godt.

Vi ere i megen Forlegenhed for at faae en theologisk Professor, thi Hald skiotter jeg slet ikke om. Det faaer at beroe indtil Videre.

Den ulyksalige kirkelige Striid blusser høit op igien. Clausens Skrivt om Injurier behagede mig ikke meget, og jeg har derfor i det »danske Ugeskrivt« ladet indrykke nogle Bemærkninger desangaaende. Clausen leverer nu i samme Ugeskrivt en Replik, som neppe er sans replique. Imidlertid er nu Grundtvig styrtet frem igien, og debiterer med det utaaleligste Hovmod de samme Beskyldninger, og den ene Usandhed efter den anden. Lindberg nøies nu ikke med sin vederstyggelige Virksomhed som Skribent, men han holder ogsaa, i Forening med Præsten Siemonsen, formelige Conventikler i sin Bopæl udenfor Østerport. De fleste Deeltagere komme der af Nysgierrighed, og man fortæller de skandaløseste Ting, som der skulle være sagte. Det Meste deraf er vistnok Løgn, men det skader dem ikke, naar de foretrække at prædike i Mørket. Det er mærkværdigt, at man gav Grundtvig Frelseres Kirke at prædike i, men den løb han fra; man gav Siemonsen Frederikskirke, og man vilde i det Øieblik gjerne have beholdt ham, indtil Kirkens Skiebne er afgjort; men han erklærede Biskoppen, at hans Samvittighed ikke tillod ham at forsømme den ham egentlig betroede Skole over Kirken. Derimod tillader hans Samvittighed ham meget vel, at holde Prædikerne ude hos Lindberg, og saaledes gjøre Det ulovligt, som man lovligt havde overdraget ham. Man har maaskee viist for megen Skaansel mod dette Væsen, men nu vil der dog nok blive slaaet en Bom derfor, da Siemonsen ikke er en saadan Præst, som Forordn. af 1741 omtaler, men kun en ordineret Katechet, som kun skal udføre de ministerialia, der overdrages ham af vedkommende Sognepræst. — Brødremenighedens Agent og anseeligste Medlemmer her i Staden sige sig nu formeligen løs fra disse Mennesker.

En anden Striid, der nu sysselsætter os meget, er Gads Forsvar mod Lindbergs Angreb. Man kan ikke negte,

at dette Forsvar¹⁾ er meget vel skrevet, skøndt det laborerer af endeel Inconsequents, og der kan gøres mange Exceptioner derimod. Men det er meget uanstændigt, at han, uden Tilladelse, har ladet sin Biskops Paamindelses-Skrivelse aftrykke, og kritiserer den meget haardt. Hvorhen vilde det føre, dersom Foresatte ved deres Embedsbreve til deres Underordnede skulde udsættes for at maatte føre en offentlig Pennekriig derom?

Med Visby seer det betænkeligere ud. Han har forespurgt, om han skal sagsøge Lindberg, og dette vil neppe kunne undgaaes. Vel kan han maaskee snakke sig fra Hvad han har sagt i sin angrebne, høist ubesindige, Prædiken, men han bliver uophørlig ved at smøre allehaande Sager sammen, saa han ikke blot næsten har skrevet sig fra al Ære, han havde vundet ved sit roesværdige Forhold som Tugthuus-Præst, men ogsaa uophørligen stiller sig blot for de meest velfortiente Angreb.

Dr. Johannsen vil det neppe blive paalagt at anlægge Sag mod L., da Angrebet gielder et Skrivt, der er udkommet, førend han var Præst i Danmark og altsaa var de danske Love underkastet.

Jeg veed ikke, hvor Meget af alle disse smukke Sager der har naaet til Lydersløv, og altsaa skriver jeg maaskee om Ting, der var Dem temmelig ubekjendte. Herinde ere de os kun altfor vel bekjendte. Men da der snart ventes en ny Vaudeville af Heiberg, saa kan det ventes, at Interessen snart igien vil vendes fra Kirken til Theatret, som det skeede, da »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« fortrængte »Kirkens Gienmæle«. —

Saa Meget for i Aften. Lev vel med alle Deres, og lad mig stedse være i Deres venskabelige Erindring.

Deres hengivne

Mynster.

¹⁾ Den danske Præsts mislige Forhold til Ritualiet. Et fornødent Selvforsvar. Kbh. 1831.

43.

Kbh. d. 7de Jan 1832.

Høistærede kiere Ven!

Et glædeligt Nytaar for Dem og alle Deres! Jeg selv har kun begyndt Aaret maadeligt; en Forkølelse, som først sad i Ryggen, og siden kastede sig paa Maven, har holdt mig inde i 14 Dage, saa jeg blev nød til at opgive Prædiken Nytaarsdag — første Gang i de 30 Aar, jeg har været Præst — meget imod min Villie. Nu befinder jeg mig, Gudskeelov, igien vel, og haaber, maaske i Morgen, igien at gaae ud.

Jeg sender hermed en liden Samling af Skrivter om Rahbek og hans Kone. De vil see, hvad Andeel jeg har deri. Jeg havde lovet Rahbek at skrive en liden Fortale til Samlingen over hans Kone, som han selv havde foranstaltet; men der blev Intet af i hans levende Live, og nu har jeg forsøgt at levere en liden Charakteristik over Begge.

Tillige lader jeg følge det nyeste Hefte af Studien u. Kritiken, som ikke indeholder synderligt Mærkeligt. Af Oversigten over den katechetiske Literatur seer man dog med Forbauselse, hvilket Tøi der bringes til Torvs i Tydskland. Mollers Rapport om St. Simonismen er overmaade tolerant, men dog interessant. Man vilde forundres over, at et saa jammerligt Væsen kunde finde Tilhængere, dersom man ikke vidste, at det egentlig er den revolutionaire Aand, der ytrer sig ogsaa heri, og at Folk altid have Lyst til at foretage saa meget Utilladeligt, som nogenledes mueligt. Af samme Grund finde ogsaa Lindbergs Conventikler nogle — skjøndt kun faa — Tilhængere, thi Religiositeten er det ikke, som driver.

Af Bladene vil De have seet, at Visby har faaet Ordre at sagsøge Lindberg. Jeg formoder, Udgangen bliver den, at L. bliver multeret, thi mange af hans Udladelser kan han ikke retfærdiggjøre, men at Dommen dog vil indeholde saa megen Censur over Visby, at han faaer en Admonition, hvortil han ogsaa høiligen kan trænge.

Fra Lic. Fenger have vi i disse Dage faaet et interessant lidet Skrivt om Nygrækerne. Jeg beklager kun, at han med en vis Bram har udfoldet en Deel trivielle christelige Sententser; mig synes, at naar man er en Christen, skal man ikke lade blæse i Basune for sig, for at fortælle alle Mennesker det store Mirakel, at man er det; man kan vel paa en gediegnere Maade faae Leilighed til at bekiende sin Herre, uden at gjøre det med saa megen Ophævelse.

For Deres Deeltagelse i min Svoger Th. Münters Sag takker jeg Dem hierteligt. Det har glædet os meget, at en Mand som De fik Leilighed til at være et Vidne for hans uskyldige og retfærdige Sag. Nu er han temmelig fattet, og uagtet alle sørgelige Erindringer troer jeg dog at fornemme, at han føler sig lettet fra et svært Aag. Hun har gjerne villet vedblive at spille Komoedie med ham og at kunne rose sig af, at han endnu hængte ved hende. Pollon reiser nok til Sverrige paa et Fierdingsaars Tiid. Hun vil hverken til Molbechs eller til sin Fader, men helst privatisere i Frederiksberggaden. Den Vei fører til For-dærvelsen¹⁾.

Herinde hersker i disse Dage en Influenza — nemlig Kierlighedens, da man ikke hører Andet end den ene For-lovelse paa den anden. Den mærkeligste og bedste er Politiedirecteurs, JR. Bræstrups, med ConfR. Lassens Datter. En agtværdig Mand og en elskværdig Pige.

Jeg skal nu holde en Brudevielse i min Stue, og anbefaler mig i det nye Aar, som i de forrige, til Deres vedvarende Venskab og Godhed.

Hengivnest

Mynster.

---

¹⁾ Sophie Frederikke Langberg (Datter af Dispacheur Knud Engelbreth Langberg, der var beslægtet med W. F. Engelbreth) var gift med Raadmand Theodor Münter, men lod sig bedaare af en spansk Emigrant, C. de Pollon, der en Tid opholdt sig i Kjøbenhavn, og forsvandt senere med ham (s. ndf. S. 733). Hendes Søster var gift med C. Molbech.

44.

Kbhavn d. 9de Mai 1832.

Kiære Ven!

Min lange Taushed har først havt sin Grund i, at jeg vilde sende Dem Steffens — ellers temmelig ubetydelige — Skrivt: wie ich ein Lutheraner wurde; dette har jeg laant til EtR. Adler, og da jeg, efter utallige Gange at have forlangt det, endnu ikke har faaet det, maa jeg formode, han har kastet det bort. Dernæst har jeg ikke skrevet, fordi jeg i de seneste Uger har havt temmelig umenneskeligt travlt. Ogsaa nu maa jeg fatte mig kort, dersom jeg ikke vil udsætte Svaret endnu længere.

Jeg sender nu det nyeste Hefte af Ullmanns Studien, hvori vel Tholucks Afhandling er det Interessanteste; dernæst et Par Nummere af det danske Ugeskrift (som ikke er noget Søndagsblad), hvori der findes to Stykker af mig, som indeholde min Formening om adskillige Poster. Da jeg ikke har noget andet Exemplar, og da jeg let kunde komme til at eftersee Noget deri, beder jeg disse Nummere snart tilbagesendte.

Angaaende de controverse Puncter, hvilke De i Deres sidste Brev berører, da tillader jeg mig at fremsætte min Mening i al Korthed, og uden al Forbeholdenhed.

Jeg bekiender mig i alt Væsentligt til vor Kirkes symboliske Bøgers Indhold, men derfor sætter jeg dem ikke ligemed Guds Ord. Dersom der i dem fandtes Noget, som ikke havde sin Grund i den hell. Skrivt, da turde vi jo ikke antage eller forfegte det, og havde dog ikke ophævet vor Kirke eller dens Bekiendelse, fordi vi tilstode, at der i det mindre Væsentlige havde, i et menneskeligt Skrivt, indsneget sig noget Menneskeligt. Af denne Grund vilde jeg aldrig slaae Nogen med de symboliske Bøger, naar jeg ikke kunde slaae ham med Guds Ord.

Grundtvigs Grød af Vilkaarligheder erkiender jeg ikke for christelig Theologie.

Den bedste Tieneste, vi kunne vise Christendommen,

er sikkert den, at vi positivt, klart og indtrængende, fremsætte den rene christelige Lære i al dens Fasthed, Skiønhed og Herlighed. Af underordnet Værd, men dog gavnlig og uundværlig, er Polemiken, som bekæmper falske Lærdomme. Derimod strider den personlige Forfølgelse, som vil udskrige enkelt Person, og gøre ham til Gienstand for almindeligt Had og Spot, ligemeget mod Christi Ord, Christi Exempel, christelig Retfærdighed, Billighed og Kierlighed.

Jeg har nylig læst et Manuskript af en, mig ubekendt, streng orthodox Forfatter, som begyndte med, at en af de haardeste Prøver, Gud har paalagt os Christne her i Landet, er den, at saadanne Mænd som Lindberg stille sig i Spidsen for Christendommens Forsvarere, da det synes, som om Gud vilde prøve, om vi, selv derved, ikke vilde forarges. Virkelig har, efter hvad vi Mennesker kunne skue, neppe Nogen af Christendommens Fiender vakt saa megen Forargelse som denne L., der da nu ogsaa er sunken i almindelig Foragt. Endog Grundtvigs nærmeste Venner have trukket sig tilbage fra ham, efterat han ikke har skammet sig ved at associere sig med denne Mand.

Hvor megen Skade hans Yttringer gøre, seer jeg ogsaa med Smerte af Deres Brev, min Ven! Jeg maa deri læse, at »redelige Gemytter ikke gienfinde den hell. Skrivts Lære i sin Reenhed udtalt af Hovedstadens Præster«. Da jeg ogsaa er En af Hovedstadens Præster, saa skulde jeg egentlig spørge Dem, med hvilket Skin af Beviis De mener at kunne retfærdiggjøre en saadan Fornærmelse. Men da jeg virkelig troer, at De ikke har meent mig med, saa vil jeg indskrænke mig til at bede Dem giennemgaae Listen over Hovedstadens Præster, og da overveie, hvor Mange der ere blandt disse, som ikke have givet Dem mindste Anledning til den krænkende Dom, som Lindberg her har forledt Dem til at fælde over en ikke ubetydelig Classe af Deres Embedsbrødre.

Deres

Mynster.

45.

Kbh. d. 22de Octobr. 1832.

Høistærede Ven!

Det er temmelig silde at sige: Tak for Sidst, imidlertid siger jeg det af Hiertet. Det var mig usigelig kiert, efter saa lang Tiids Forløb igien at see min gamle Egn, og de gamle Venner, der endnu ere tilbage, og hidroge saa Meget til at forskiønne mit Liv iblandt dem. Hvor gierne havde jeg tilbragt noget længere Tiid i Lydersløv, men ogsaa det korte Besøg var mig særdeles kiert.

Jeg har stedse ventet paa at kunne sende Dem en kort Biographie af Biskop Münter, som jeg paa Opfordring har skrevet for Theologische Studien u. Kritiken, og hvoraf der er lovet mig særskilte Aftryk. Men da disse, skøndt trykte, endnu stedse tøve med at komme, saa sender jeg hermed adskilligt Andet, nemlig 1. 2 Hefter af bemældte Studien. 2. Den unge Engelstofts Dissertation (som i Øvrigt nok vil opbygge Dem ligesaa lidet som mig). Da jeg har dette Exemplar tilovers, tillader jeg mig at offerere det; og ligeledes 3. den anden Deel af Münters danske Kirkehistorie. Jeg har intet Exemplar af første Deel, ellers skulde det ogsaa gierne have været til Tieneste.

Da her nu er endeel Læsning, og da Pakken allerede bliver temmelig stor, lader jeg Hengstenbergs Beiträge zur Einl. ins A. T. beroe til en anden Gang. — Den anden Deel af Hengstenbergs Christologie har jeg just giennemgaaet. Den indeholder meget Brugbart og Grundigt, men gaaer saa meget i Detail, at en kortfattet Christologie, for at lette Oversigten, ved Værkets Slutning var at ønske. Han taler altid i et meget afgjørende Sprog, selv i Ting, der ingenlunde vedkomme Troen.

Neanders Geschichte der Pflanzung d. christl. Kirche har ikke behaget mig saa meget, som jeg havde ventet. At jeg intet Nyt har fundet deri, er det Mindste, thi dette er man ikke berettiget til at vente af en Historieskriver; men af Det, som Andre have sagt, finder jeg ikke Valget

træffende, eller Opfatningen skarp, og en temmelig stærk Tendents til de moderne Anskuelser. Foredraget har ogsaa den sædvanlige tyske »Charakter der Breite«, saa at man ved Begyndelsen af en Sætning strax veed, hvad man finder i den, og sielden eller aldrig glædes ved en concentreret, lumineus, eller dybtgaaende Fremstilling. Overalt, naar man sammenligner den hele nuværende tyske Literatur med den tidligere, hvor er den da sunken! Man træffer næsten ikke paa et magnum nomen. —

Brøndsted er her i disse Dage, hiemkommen fra Jylland, men paa Onsdag reiser han til Iselinge, og derfra til Paris. Han er nu bleven ansat som Directeur ved det kgl. Mønt-cabinet, med en — usel — Gage af 600 R., og han er indstillet til Ansættelse som Professor ordinarius i Philologie og Archæologie ved Universitetet med en Gage af 1600 R. Han agter nu, naar han kommer tilbage, ordentlig at etablere sig, at købe sig en Gaard udenfor en af Portene, og tage sine Børn til sig.

Min Svoger Th. Münter er nu meget bedre, og synes reent at undgaae den truede Operation, da den formeente Polyp i Øret fordeler sig af sig selv. Rikke Langberg er sporløs forsvunden. Rhederiet i Gothenborg har opgivet Skibet, som sikkert maa være paa Havets Bund. En skrækkelig Ende paa et sørgeligt Liv! Hendes gamle Fader, som naturligviis har taget sig Sagen meget nær, er igien meget farlig syg.

Grundtvig, Lic. Fenger (som er bleven forlovet med en Frøken Boesen) og en Candidat Muus have anholdt om Tilladelse til at oprette et Institut for lærd Underviisning. Nygræsk skal deri læres som et levende Sprog, og som det eneste levende Sprog, der læres; Dansk skal læres af Saxo og Biovulfs Drapa; Latin udsættes indtil Videre; Historie uden Lærebog o. s. v. Saa nødig man vil udsætte sig for den Anklage, at ville negte Grundtvig Tilladelse til at oplære sine og Andres Børn efter sin Tro, kommer man dog nok til at negte Planen Approbation.

Professor Rask lider af en svær Brystsygge, saa det seer ud til, at Universitetet igien mister en af sine Professorer. Han har dog isinde at holde Reformationstalen, men kommer maaskee til at anmode en af sine Colleger om at læse den op fra Kathedret.

Oehlenschlägers ældste Datter gifter sig — som De da vel har hørt — med det Første med Skuespiller Phister, og betræder derefter selv Theatret. Aarhus Aviiis siger, at hun skal debutere i Ungdom og Galskab, hvilket dog ikke er sandt.

Min Kones og mine hiertelige Hilsener til Deres Frue.

Deres hengivne

Mynster.

46.

Kbh. d. 23de Octbr. 1833.

Høistærede Ven!

Det er rigtignok meget længe siden, De hørte fra mig, og, jeg bekiender det, noget længere, end siden jeg hørte fra Dem. Vi havde en lang, sørgelig Tiid i vor Familie ved min inderligt agtede og elskede Svigerindes langvarige Sygdom og derefter paafulgte Død. Dette og meget Andet, deriblandt vistnok ogsaa min sædvanlige Forsømmelighed i Brevskrivning, have foranlediget denne lange Standsning.

Vi have i den sidste Tiid havt tvende theologiske Besøg, af meget forskiellig Beskaffenhed. Den Berømthed, som nogle af vore Blade have tillagt Wegscheider, staaer — endog hans Tendents fraregnet — paa meget svage Fødder, thi der vil dog noget Mere til, for at være en berømt Theolog, end at have skrevet et flere Gange oplagt Compendium. Hans Personlighed er ikke meget interessantere end hans Theologie. Han besøgte os i vore Huse; Dr. Johannsen, hos hvem han boede, gav et temmelig stort Selskab til hans Ære, og hos Biskop Müller spiste han med de theologiske Professorer og mig — det var

det Hele. De Artikler, som have staaet om hans Ophold her i danske og tydske Blade, ere forsaavidt mærkværdige, at de indeholde de samme Ord, men hvergang med nogen Tilsætning, saa de synes at hidrører fra een og samme Trompeter — formodentlig Dr. Johannsen, der kan være god nok til at blæse i Basun ved en saadan Leilighed. Jeg veed ikke, om De har seet samme Doctors allseitige (d. h. höchst einseitige) und wissenschaftlich (d. h. höchst seichte) Untersuchung üb. d. symbol. Bücher; hvis ikke, har De ikke tabt Noget, thi paa Prætensionerne nær (som man da kiender i Forveien) faaer man før sine mange Penge Intet i den store Bog.

Høist interessant var derimod Schleiermachers Besøg, som ogsaa vakte almindelig Deeltagelse. Schl. er en aandrig og kraftfuld (skiøndt 65 Aar gl., lille og forvoxen) Mand, hvis Personlighed er yderst behagelig. Han plager Ingen med Lærdom eller Systemer, hans Dom er billig, og han har en overordentlig Gave til at fremtræde offentlig, uden al Affectation, men høist tiltrækkende. De klare smaa Taler han holdt ved den for ham foranstaltede Fest paa Skydebanen, baade de alvorlige og de muntre, henrev os alle. Den Prædiken, han har holdt efter saare kort Forberedelse, fandt vel Mange noget tør; mange Andre — og deriblandt jeg — følte os begeistrede ved den virkelig op-højede Simplicitet, hvorom man ikke kan gjøre sig nogen Forestilling efter de trykte Prædikener, hvilke have gennem-gaaet mange, og neppe ganske heldige, Forandringer fra den Tiid, de bleve holdte, uden forud at være skrevne. Schl. forudsætter paa en Maade, at hans Tilhørere ere Christne, og ville være skikkelige Mennesker, og indbyder dem da ligesom til at overveie, hvad der nu hører dertil; og da giver han dem Stof nok til at tænke paa i lang Tiid. Det vilde ikke være godt, dersom alle Præster vilde prædike paa denne Maade, men jeg troer, at dannede Tilhørere ville med Gavn og Glæde kunne høre ham hver Søndag, som da ogsaa saa Mange gjøre i Berlin. Om

hans dogmatiske og philosophiske Meninger er min Dom endnu den samme som stedse, men personlig er han bleven mig meget kier.

Herinde sysselsætte vi os for nærværende Tiid aldeles ikke med Theologie. Vore egne theologiske Bulbidere ere for Øieblikket temmelig rolige, og den theologiske Vender-Krig (som En har kaldet Striden i Slagelse) er sovet hen. Derimod er det stakkels Latin nu blevet Tvistens Ælbe, og Adskillige af dets Antagonister tale næsten i en Tone, som om de vilde true os med Prygl, dersom vi ikke ville strax udføre deres Befalinger. De mere Videnskabelige af de saakaldte Realister forfølge Latinen, fordi de vilde vinde Rum for Naturhistorie og fysisk Geographie, og, synderligt nok! i det man anklager os af den gamle Skole for ikke at sørge nok for det praktiske, og for at besvære Hukommelsen, saa drager man to Videnskaber frem, for hvilke jeg har al Respect, som for alle Videnskaber, men som dog have saare liden umiddelbar praktisk Nytte (thi Landmanden kan meget vel kiende sine Jordarter, og Forstmanden sine Træer, uden at vide Naturhistorie), og som for en meget stor Deel ere Hukommelsesværk (thi at vide Høiden af Biergene, og Middelvarme-Graden i de forskellige Lande er dog en Hukommelsessag, saagodt som noget Andet); og hvorledes vil man lære fysisk Geographie, dersom man ikke først er hjemme i den saakaldte politiske Geographie, og med hvad Stederne hedde, og hvor de ligge. — Imidlertid have vi nu gjort et Par hundrede Studenter — vistnok et meget stort Antal, men man kan jo dog ikke forbyde Folk at lade deres Sønner studere. Prof. Nielsen har havt den Glæde at dimitere 38, af hvilke kun Een har faaet h. illaud, og nok 2 blive indkaldte. Jeg har havt den Glæde, at min ældste Søn er bleven Student, med 6 præ ceteris og 6 laud.

Prof. J. Møller har været betænkelig syg af en nervøs Feber, og fik for et Par Dage siden et Recidiv, men er nu igien bedre. Forhaabentlig er der nu ingen Fare, men

det vil vare længe, inden han kan komme til sin sædvanlige Virksomhed. — Biskop T. Müller skal ordineres paa Reformationsfesten. Det er en meget brav Mand, som det glæder mig at see paa denne Post.

Jeg sender de 3 sidste Hefter af theol. Studien, hvilke De vel ikke endnu har havt. I det sidste Hefte er der en mærkelig Recension over nogle hegelske Skrifter, af en J. Müller, som er Universitets-Præst i Göttingen, og af hvem jeg hidtil kun har seet en Dissertation, hvis Titel jeg har glemt.

Om et Par Maaneder haaber jeg at kunne sende Dem mine »Betragtninger over de christelige Troeslærdomme« i 2 smaa Bind. Jeg har deri villet give en Andagtsbog, men i en noget høiere Stiil, saa at den tillige skulde bidrage til at fremme christelig Erkiendelse i Orden og Sammenhæng. Jeg har giort mit Bedste, men føler jo noksom, hvor langt Bogen er fra Det, jeg havde ønsket, den skulde være.

Min bedste Hilsen til Deres Frue.

Stedse Deres hengivne

Mynster.

47.

Kbhavn d. 26de Decbr. 1833.

Høistærede Ven!

Hermed har jeg omsider den Fornøielse at tilstille Dem den belovede Bog. Den Fornøielse, siger jeg, thi man er stedse fornøiet med at være bleven færdig med et Arbeide, og jeg har i den senere Tiid havt saa Meget af allehaande Vrøvl med denne Bogs Udgivelse, Omsendelse og Uddeling, at jeg er ret glad ved nu næsten at have den fra Halsen, og kunne tage fat paa noget Andet. For Resten har jeg for Øieblikket ogsaa endeel Misfornøielse af den, da der jo vistnok ere Stykker, som jeg havde ønsket at giøre bedre, hvor jeg snart ønskede at have kunnet gaae dybere, og snart befrygter at være gaaet for

dybt. Behandlingen er meget vanskelig, hvor man paa eengang ønsker at holde Følelsen levende, og dog nogenledes at tilfredsstille Eftertanken. Men nu har jeg gjort mit Bedste, og da maa denne Bog have sin Skiebne, som andre Bøger. Den deri førte Lære haaber jeg med Guds Bistand vel at kunne forsvare mod alle Philosopher, Sværmere, Vantroer, og hvo der ellers maatte have isinde at ville mig til Livs.

De værste Trykfeil har jeg angivet bag i andet Bind, men disse ere rigtignok tildeels af den Beskaffenhed, at de forstyrre Meningen.

Megen Tak for Deres sidste Brev, men jeg maa bede Dem undskylde, at jeg nu ikke kan besvare det, da jeg i disse Dage er usædvanlig meget sysselsat, og dog ikke gierne vilde længere udsætte Afsendelsen.

Den sidste Daabshistorie i Frue Kirke er sikkert meget forargelig, men ikke blot fra Stiftsprovstens Side, der her gjorde, hvad han for længesiden har erklæret Regieringen, at han gjør, uden fra denne at have erholdt nogen Besked. Den, der gjorde Indsigelse, var Ingen af Forældrene, men Barnets Morbroder, som ikke engang var indtegnet som Fadder. Den Sidste vil ventelig erholde, om ikke Straf, saa dog Irettesættelse, hvilket ogsaa vil være nødvendigt, dersom vi skulle beholde Ro i Kirkerne under Gudstienesterne, thi ellers kan det falde enhver Sværmer ind at afbryde baade Prædiken og andre gudstienstlige Handlinger, naar disse Folk mene at finde Noget at udsætte derpaa.

Et glædeligt Nytaar tilønskes hierteligst Dem og alle Deres af

Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

Scharling bliver ventelig Professor theologiæ. Rygtet om Twesten¹⁾ var aldeles ugrundet, og kunde ingen Grund have, da Tw. ikke forstaaer Dansk.

---

¹⁾ Professor i Kiel.

48.

Kiøbenhavn d. 22de Juli 1834.

Høistærede Ven!

En liden Reise, som jeg i Morgen skal tiltræde — til saa forskiellige Puncter af Landet som Valløby og Fredensborg — gjør mig det til Nødvendighed, kun i al Korthed og Hast at takke for Deres Bog¹).

Hvad den Yttring p. 80 i Deres Skrivt angaaer, som har voldet Dem Betænkeligheder, hvis Bevæggrund Enhver maa ære, da troer jeg ikke, at Stedet vilde have været mig i mindste Maade paafaldende, dersom De ikke selv havde releveret det, og endda er det kun det Ord »aabenbar«, der forekommer mig vel stærkt. Naar De i Rettelserne formilder det, da er dette vist rigeligen Alt, hvad der kan forlanges af Dem; en særskilt Bekiendtgjørelse desangaaende vilde ikke blot, som mig synes, være for Meget, men endog modarbeide Hensigten, da det vilde vække for megen Opmærksomhed. Jeg har derfor, efter den mig betroede Fuldmagt, beholdt Bekiendtgjørelsen for mig alene.

De mange Ting, som skulde afgjøres før min Afreise, have hidtil kun tilladt mig at læse det Halve af Deres Skrivt, men det er mig en Glæde at forsikkre Dem, at jeg saavel i Læren selv ganske stemmer overeens med Dem, som ogsaa at jeg finder Tonen ganske saadan, som den i slige Undersøgelser bør være. I Henseende til enkelte Skrivtsteder, f. Ex. det om Gergesenerne, siger jeg, som om Meget i Naturen og Historien, ganske rolig, non liquet, og finder ikke min Tro i mindste Maade foruroliget ved denne Mangel paa Erkiendelse i det Enkelte.

Min Kones og min bedste Hilsen til Deres ærede Frue. Vi beklage meget, at vort Ophold i Valløby bliver saa kort,

---

¹) Sendebrev til Hr. Dr. og Prof. H. N. Clausen i Anledning af hans Afhandling om Djævel læren og Forsagelsen af Djævelen ved Daaben. Kbh. 1834.

at vi ikke kunne tænke paa længere Udflugter, da vi ellers meget gierne havde giestet Lydersløv.

Stedse Deres hengivneste

Mynster.

49.

Kbhavn d. 18de Decbr. 1834.

Kiere Ven!

Hermed tillader jeg mig atter at sende Dem en liden Tale, hvorom jeg ikke veed Andet at sige, end at Omstændighederne nødte mig til at lade den trykke, og at Prindsen¹⁾ virkelig, især i de senere Aar, var en meget agtværdig og elskværdig Mand, som vil savnes meget, saavel i sin Familie, hvor Forholdene nu vare blevne meget gode, som ved Landkadet-Akademiet, hvor han var som en Fader for Kadetterne.

Angaaende den casus conscientiæ, hvorom De nylig har tilskrevet mig, forekommer det mig, at De selv meget klart har fremsat baade pro og contra, og at det deraf temmelig klart fremgaaer, at Præsten neppe kunde ansees for uskyldig, naar han ved en Strenghed, som dog maatte kaldes utidig, hvor egentlig Ingen har nogen Erstatning at fordre, drev Synderen til Fortvivelse eller til yderligere og sværere Synd, og derved tillige, som De meget rigtigen har bemærket, berøvede sig sine Skriftebørns Tillid og Fortrolighed. I tvivlsomme Tilfælde kunne vi ikke Andet end handle efter overveiende Grunde; men da mener jeg ogsaa, at vi bør handle med Sikkerhed, thi vi have intet Ansvar, naar vi virkelig handle efter bedste Indsigt, men vel, dersom vi af de Betænkeligheder, der saa let opkommer hos den Samvittighedsfulde, lade os forlede til at gjøre Det, som vi dog, naar Sagen betragtes i sin hele Sammenhæng, maae ansee for mindre rigtigt.

---

¹⁾ F. W. C. L. Prins af Hessen-Philippthal-Barchfeld.

De vil af de sidste Nummere af den nordiske Kirketidende see, hvor snedigt Lindberg har tourneret et Angreb paa den nye Udgave af Katechismus, og derved paa en Regierings-Foranstaltning, til et tilsyneladende Anfald paa Visby — hvem jeg vist ellers ikke føler nogen Drivt til at forsvare, men som her er aldeles uskyldig. Jeg vil dog omsider blive nødt til at give en Fremstilling af Katechismussagen, hvoraf det da baade vil blive indlysende, at Sagen ikke vedkommer mig personlig, da den Oversættelse, der er bleven trykt, har undergaaet mange Forandringer, efterat den kom fra min Haand; og at der vist ikke var Andet at gjøre for at forebygge de Afgivelser, som enhver Bogtrykker dengang foretog med Katechismus, end at udfærdige en autoriseret Udgave, og at denne ikke kunde være Andet, end hvad den nu er, en aldeles tro Oversættelse af Luthers. — Hvad der mest bedrøver mig, er, at der endnu gives unge Præster, af hvilke man var berettiget til at vente noget Bedre, der ligesom storme til at erklære Samfund med Lindberg, uagtet det gamle Ord dog siger: *noscitur a socio*. Hvad Løn de kunne vente derfor, kan Grev Holsteins og Lic. Holms Exempel vise; ligesom ogsaa Lindbergs Yttringer om Provst Tryde og Mag. Møller vise, hvorledes han holder det med ægte christelige Præster.

De politiske Skraalere have da nu omsider faaet en fiskalsk Action at more sig med. At mange Stykker i Davids Blad¹⁾ have en oprørsk Tendents, er unegteligt; men hvorledes Retterne ville betragte Sagen, kan man endnu ikke vide. Imidlertid kan det dog være, at »det unge Danmark« — som et Par Drengbørn, der understøtte David med deres Pen, her kaldes — vil blive lidt forbluffet ved at see, at Regieringen har taget Sagen saa alvorligt.

Med venligst Hilsen til Deres Frue er jeg stedse
Deres hengivne

Mynster.

¹⁾ »Fædrelandet«.

50.

Kbhavn d. 19 April 1835.

Høistærede Ven!

Da jeg endnu før Fratrædelsen af mit Embede som Hof- og Slotspræst¹⁾ har mange præstelige Forretninger, og dertil ligger i Flytning og al Forstyrrelse, saa kan jeg ikkun, ved Tilsendelsen af en liden Tale over en Afdød, tilføie, at jeg lever; men Indpakning af Bøger, Papirer og alt andet Tilbehør, og dets Ordning paa et nyt Sted, er just ikke det moersomste Liv.

De politiske Bevægelser varede dengang ikke længe; ogsaa de religiøse vækker herinde ikke synderlig Opmærksomhed. Anderledes forholder det sig i andre Egne af Landet, især i Jylland, hvor blandt Andet i et Sogn endeel Forældre ere blevne enige om ikke at ville sende deres Børn i Skole, naar man ikke der vil lære dem Pontoppidans Forklaring. Hvo skulde troet, at gamle Balle endnu i sin Grav skulde være bleven en saadan Kietter, at man ikke tør lade Børn læse hans Lærebog? Og hvo skulde troe, at de, der saaledes forkiettre Andre, og anstifte alle disse Bevægelser, selv skulde været bleven til Kiettere endog in articulis fundamentalibus? Lindbergs Lære om den h. Skrivt er bekjendt, nu leverer han os en Topographie af Underverdenen, hvor det seer stærkt ud efter Skiersild. Det er underligt, at det varer saa længe, inden de godt Folk ganske kaste sig Paven i Armene. Saa kan de med langt trøstigere Hu forkiettre os allesammen.

I den fyenske Kirketidende har Mag. Møller²⁾ leveret adskillige grundige Bemærkninger i Anledning af hvad der er sagt mod hans tidligere Skrivt. Han er ikke Mand, hverken til at lade sig blende eller forbløffe; men hans Modstandere tage ventelig det sædvanlige Partie, at tie

---

¹⁾ Under 9. Sept. 1834 var Mynster bleven udnævnt til Sjælands Biskop.

²⁾ Mag. Hans Ulrik Møller, Præst i Radsted.

mod grundige Indvendinger, og derimod kaste sig over det Overfladelige, hvor Seiren er dem let.

De, min Ven! har atter i Literaturtidenden leveret grundige Bidrag til Dæmonologien, som fortiene al Anerkiendelse, dersom der endog stedse ville blive exegetiske og dogmatiske Puncter, hvorom det selv blandt redelige Christne vil blive vanskeligt at enes.

Tiden tillader mig alene at tilføie et, Hilsen og Venskab!
Mynster.

51.

Kbhavn d. 15de Mai 1835.

Høistærede Ven i

Jeg benytter Leiligheden for at sende Dem min Afskedsprædiken, som mine gode Venner tvang mig til at lade trykke. Skjøndt jeg saaledes har taget Afskeed med Hof- og Slotspræste-Embedet, har jeg dog visselig Taler nok at skrive og holde; saaledes holdt jeg i Onsdags en Ordinationstale, har i Dag prædikeret i Cabinettet, skal paa Søndag holde Communiontale for de Kgl. Herskaber, og næste Søndag prædike i Slotskirken. Dette kan nu være ret godt, men lidt Tiid ønskede jeg dog at faae tilovers til litteraire Arbeider, men dette har siden Efteraaret næsten slet ikke villet lykkes. Saaledes har det været mig umueligt at fuldføre en begyndt Afhandling om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus, hvor jeg troer at have giort ganske interessante Opdagelser, blandt Andet den, som De omtaler i Deres sidste Brev, at i Luthers Døbebog, hvoraf jeg selv besidder den første Udgave, findes den anden Artikel ganske kort. I de senere Udgaver, som bleve fœiede til Katechismus, er Artiklen noget forøget, men dog endnu langt fra ikke fuldstændig. Uden Tvivl maa denne Forkortelse allerede have fundet Sted ved den katholske Kirkes Ritus — skjøndt jeg endnu ikke har efterset det. Ansgars Døbeformular have vi neppe, derimod har jeg fundet Bonifacii, som er mærkværdig ved 3 milelange

Spørgsmaal ved Forsagelsen, og derimod ved at indskrænke Troes-Artiklerne til det Spørgsmaal: troer du paa Gud Fader, Søn og H. Aand. — Denne sidste Bekiendelse er vistnok Grundvolden for vor christelige Tro; i Artiklerne kan jeg derimod ikke finde Andet, end en senere, høist mangelfuld Udførelse, som selv ved criteria interna noksom viser sig ikke at være af apostolisk Oprindelse.

At vor Lærebog er maadelig, skreven med slet Logik i et slet Sprog, indrømmer jeg aldeles. Derimod kan jeg ikke indrømme, at Pontoppidans Forklaring — hvilken vi andre vel kunne læse med mere Fornøielse end Lærebogen — er, med sine mange fine Bestemmelser, mere skikket til Ledetraad ved Almue-Underviisningen. Saxtorphs Udtog er efter de mange Aar, der ere forløbne, siden jeg lærte den, mig ikke mere i frisk Minde. — Det er underligt at see i Pontoppidans Autobiographie — som findes i det 4de Bind af J. Møllers Tidsskrift — hvilke Forfølgelser han i sin Ungdom har maattet gennemgaae som Vranglærer¹⁾.

Paa Mandag venter man Dommen over Prof. David, og venter, at han ikke bliver frifunden, men formodentlig idømt en Mulct, skiondt Nogle antage, at han kunde blive dømt fra sit Embede. Det Sidste vilde jeg ikke ønske, fordi da en Medlidenhed med ham vilde blive vakt, der vilde give hans Sag et relief, som den nu har tabt. Det lader nu ikke til, at der kommer nogen Explosion ved Forkyndelsen af hans Dom, som man fra Begyndelsen af havde Anledning til at befrygte. Overalt er det mærkværdigt, hvor snart de politiske Bevægelser, der virkelig i et Par Uger havde antaget en betænkelig Charakteer, igien satte sig, uagtet alle Kiøbenhavnspostens Anstrengelser for at vedligeholde dem. — Nu er da Loddet kastet over os,

---

¹⁾ Autobiographien er ret behagelig at læse, men af den lærer man dog Pont. ikke ret at kiende, hverken i hans Arbeidsomhed, eller i hans Forfængelighed. (Mynsters Anm.).

at vi skulle møde i Roeskilde¹⁾. Det vil neppe blive meget behagelige Vintermaaneder, og jeg for min Deel passede hellere, hvad der nærmere vedkommer mig.

Da jeg er indbudet til Vemmetofte den 10de Junii, og som gammel Præst paa Klosterets Godser synes at burde møde der, saa begynder jeg dermed mine Sommerreiser, og agter derfra at tage paa Visitats i Ramsøe og Thune Herreder. Kiøge gaaer jeg denne Gang forbi, da den nye Præst endnu ikke er ankommen, men, vil Gud, kommer jeg senere til Biefverskov Herred, og kan da tage Kiøge med.

Paa Vemmetofte haaber jeg den Fornøielse at see Dem.

Stedse Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

Brøndsted har skrevet et smukt lille Stykke over O. Worm, som han ventelig har sendt Dem, ellers skulde jeg vedlægge det.

52.

Roeskilde d. 9de Oct. 1835.

Høistærede Ven!

Dersom jeg ikke vil opsætte at sende Dem medfølgende Prædiken, saa maa De undskylde, at jeg kun ledsager den med et Par Linier. Hvad Prædikenen angaaer, da vil De erkiende, at det ikke var ganske let at forene det politiske og religiøse Element, og derfor overbære med Manglerne. I Henseende til vore Forhandlinger, da beder jeg Dem ikke at troe Rygterne om al den Spliid, her skulde finde Sted. Det er unndgaaeligt, at Eet og Andet forefalder, som ikke er ganske efter Ønske, men hidtil har det ikke været af Betydenhed, og jeg haaber, at det ogsaa i det Hele vil gaae taaleligt af, naar vi komme til de egentlige Discussioner, hvilket endnu ikke er Tilfældet.

¹⁾ I Provinzialstændernes Forsamling.

Desværre kom Harms ikke til at prædike i Itzehoe, men ligger farlig syg. Det vilde være et stort Tab, dersom han skulde bortkaldes.

Dermed maa jeg anbefale mig til Deres venskabelige Erindring. Med bedste Hilsener til Deres Frue

Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

53.

Kiøbenhavn den 14de Decbr. 1835.

Høistærede Ven!

Af den Tiid, jeg har stiaalet fra Roeskilde, stielér jeg igien nogle Øieblikke for at oversende Dem mine Undersøgelser om vor danske Katechismus. Jeg er bleven ført langt videre om i Bogsamlingerne, end jeg fra først af havde tænkt, men jeg haaber ogsaa at have faaet det Meste med af hvad der nu haves, og dersom endnu Noget skulde skiule sig i en Afkrog, kan det maaskee ved denne Foranledning komme frem. I Henseende til den anden Artikels Brug ved Daaben, da har jeg ved Eftersyn forvissét mig om, at der ogsaa i de romerske Manualer kun fandtes de Ord: *natum et passum*, ligesom der i Luthers ældste Døbebog, hvilken jeg selv besidder, og i Palladii Oversættelse ikke fandtes Mere.

Dette lidet Skrivt har jeg da faaet færdigt under de politiske Bevægelser, der ellers true at opluge alle Tanker, ligesom de fortære det Meste af min Tiid. Jeg underkaster mig Nødvendigheden, og lever ret vel i Roeskilde, men derfor gaaer det mig dog til Hierte, hvorledes det Verdslige og de blot materielle Interesser for nærværende Tiid saaledes sysselsætter vort Folk, at det Aandelige nødvendig maa lide derunder. Det Liv, som man siger at være kommet i Nationen, er vist ikke et høiere, ikke et for Religion, Videnskab og Konst frugtbart Liv, og naar man betragter den egennyttige og personlige Retning, vort hele

Væsen tager, da forekommer det mig, at »Friheden er bleven en Anledning for Kiødet«.

For at vende tilbage til Katechismus, da har jeg forundret mig over, hvor uberegnelige Sværmeriets Veie ere. Hvo skulde for faa Aar siden have ventet, at det Grundtvigske Partie skulde tilraade os at afskaffe Luthers Katechismus i vore Skoler? Dog har En af dem, der have naaet denne Genialitets Høider, Ley, nylig i Kirketidenden paa-staaet dette, og at man istedetfor Katechismus skulde indføre »Tidens Strøm« og Grundtvigs Udtog af Verdens Krønike. — Man seer ogsaa heraf, hvor godt det var, at der ikke — som nær var skeet — kom nogen Grundtvigianer til Seminariet i Fyen, thi vore Skoler vilde da snart, istedetfor af Christendom, have gjenlydt af Saxos Fabler. Holberg, som nu er constitueret som Forstander i Schaarup, lader til at være en brav ung Mand.

Bastholm i Slagelse sendte mig forleden den første Deel af et stort Værk: Indledning til Historiens Studium. Jeg har hidtil kun læst lidt deri, men jeg veed da vel forud, at Historiens Soel ikke er opgaaet for ham. Upaatvivelig har han i sit lange eensomme Liv foretaget mange alvorlige og agtværdige Studier, men den saa meget priste »Selvtænkning og Selviagttagelse«, hvoraf ogsaa han roser sig, bestaaer dog for en stor Deel deri, at man er saa tilfreds med sig selv, at man forsmaaer Andres Veiledning eller dog Hielp, og saaledes mere og mere indvikler sig i sine egne Tankers eensidige Retning.

At Brøndsted er reist til London, veed De formodentlig. Han siger vel, at han kommer igien til Foraaet, men det er upaatvivelig meget uvist, naar vi see ham igjen.

Min venskabeligste Hilsen til Deres Frue.

Stedse Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

54.

Kbhavn d. 29de Jun. 1836.

Høistærede kiere Ven!

Skiøndt De uden Tvivl endnu øver Dem i at tale Jydsk¹⁾, saa formoder jeg dog, at De snart igien er at træffe i Deres Hiem, og der ønsker jeg da, at denne min venlige Hilsen maa møde Dem, i det jeg tillige lader den ledsages af et gammelt og et nyt Skrivt.

Det nye er kun en lille Tale, holdt ved Frederiksborg Skoles Indvielse. Den priser hverken den moderne Realisme eller den moderne Patriotisme, men den holder sig til de gamle humaniora, og vil derfor ventelig blive temmelig inhumant tracteret af Kiøbenhavnsposten, Fædrelandet og de øvrige Organer for Døgnets frivole og overfladige Tænkemaade. Det faaer ikke at hielpe; jeg gaaer min lige Vei, saa faae de godt Folk, der gaaer til Høire eller til Venstre, at skraale over mig, saameget som de behage.

Det gamle Skrivt er den Apologia concionatorum evangelicorum, som De sidst ønskede at giøre nærmere Bekiendtskab med. Det bemærkes, at den egentlige Confession, som bør læses først, staaer bagi. Min lille Beretning om den danske Kirkes Reformation er nu approberet og givet i Bogtrykkeriet, saa den vil være færdig i god Tiid. Skiøndt den er bleven noget større end jeg ønskede, har jeg paa den anden Side dog maaskee fattet mig kortere, end jeg ønskede, og mangen interessant Sag har jeg, med Hensyn til de Læsere, for hvilke jeg havde at skrive, ikke kunnet berøre. Saaledes vil min Beretning vel snarere vække Lyst til en udførligere dansk Reformationshistorie, end giøre den overflødig. Især ønsker jeg, at Rørdam's maa udkomme, thi skiøndt Rohmann er en ganske flink Mand, skriver han dog saa Meget, at Grundigheden derover maa tabes.

---

¹⁾ Engelbreth havde besøgt sine Børn i Jylland.

Det er mærkeligt, at Grundtvig og Lindberg nu fra Stænder-Institutionens Foragtere ere blevne dens særdeles Patroner. Saaledes skifte disse Mennesker Meninger med Dage, kun bliver desværre Tænkemaaden den samme, Hovmod, Fremfusenhed og Bitterhed. Naar man læser, hvad Lindberg nylig skrev imod Kalkar, hvem dog Ingen kan negte at være en christelig Mand, og saa meget Andet af hans Skriverier, da maa man vel give Sibbern Ret, naar han siger, at han kun med Gru kan tænke sig ind i et saadant Menneskes Sindsforfatning, idel Had og Hevn-gierrighed, og aldrig en Tone, som kan vække Kierlighed til Gud og Mennesker. — Rasmus Sørensen træder nu op imod Lindberg, og — mirabile dictu — imod Sognebaandets Løsning; jeg negter ikke, at den sidste synes mig at være en af de Tanker, som Guds og Menneskers Fiende sender ind i Verden for at forsøge, om han kunde forstyrre og opløse Christi Kirke.

Den jyske Stænderforsamling synes da ikke at have været villigere til at optage de kirkelige Spørgsmaal, end den roeskildske. Vist er det ogsaa, at en saadan Forsamling er saare lidet skikket til at undersøge kirkelige Gjenstande, og at de Fleste af dem, som der føre Ordet, og dog jævnlig imponere de Andre, gierne ville give baade Keiseren og Gud saa Lidet som mueligt.

Strausz's Leben Jesu vedbliver da at gjøre den samme Opsigt i Tydskland, og fornemmelig i det nys saa bigotte Berlin. Det er curiøst, at der nylig har i en fransk Journal staaet en Opsats, som derfra er gaaet over i tyske Blade, hvori der ironisk vises, at Napoleon aldrig har existeret, men at Fortællingen om ham kun er en Mythe, hvorunder Solen repræsenteres. Det er meget sindrigt udført, f. Ex. Apollo var Solen, Apollos Moder hedte Leto, Napoleons Lætitia; Solens Vei gaaer fra Østen, indtil den daler i Vesten, saaledes Napoleons fra Egypten til St. Helena; Solens Vei er omgivet af 12 Himmeltegn, saaledes Napoleons af 12 Fyrster o. s. v. Den franske Forfatter kan ikke have

kiendt Strausz's Bog, men har uden Tvivl kun villet ridiculisere de tyske Mythologer. — Underligt nok, at Udgiveren af Tidsskrivet for theol. udenlandsk Literatur, ved at meddele et Udtog af Strausz's Værk, ikke have havt et Ord at sige derom, uden at det er et af de mærkeligste Producter i den nyeste theologiske Literatur. Jeg seer, at Hengstenberg har, ligesom jeg, bemærket, at Baur's Skrivt om Pastoralbrevene har ganske den samme Tendents.

Den 5te Julii reiser jeg til Landemodet, og derfra paa Visitats i Vester-Flakkeberg Herred, derefter skulde jeg besøge Hospitalet i Slagelse, og da endnu før Høsten søge at blive færdig med det lille Ølstykke Herred. Liunge-Kronborg og Sokkelunds Herreder har jeg i Foraaret gjennemvandret. Saaledes fører jeg nu et omflakkende Liv, men jeg takker Gud, at mine Visitationer ere mig meget kiere. Bliver jeg end ikke altid opbygget af Prædikenerne, saa har jeg sielden Aarsag til at klage over, at christelig Kundskab og christelig Sands skulde være uddøet i Menighederne, skiondt det kirkelige Liv vistnok paa mange Steder trænger til at vækkes.

At De maa have truffet Deres Børn i god Stand, og selv maa frisk og vel vende tilbage, ønskes ret hiertelig af

Deres oprigtig hengivne

Mynster.

55.

Kløbenhavn d. 11te Sept. 1836.

Høistærede kiere Ven!

Forhandlingerne om Sognebaandets Løsning ere i mange Henseender saa vigtige, at jeg — ligesom jeg strax, da de begyndte at røre sig, offentlig erklærede mig derimod — for længe siden vilde offentlig være fremtraadt med en fuldstændig Undersøgelse af Sagen, dersom der ikke var kommen en saadan Tone i vor theologiske Literatur, at man ikke tør vente paa Prent rolig at kunne discutere en Sag, men at det strax udarter til et uværdigt Skienderie.

Da jeg gjerne vilde undgaae dette, ingenlunde blot for min personlige Roes, men for mit Embedes Skyld, og da jeg nødig vilde komme i et ubehageligt Forhold til adskillige Præster i Stiftet, besluttede jeg indtil Videre — thi Omstændighederne kunde vorde saadanne, at disse Hensyn maatte tilsidesættes — Intet at lade trykke om denne Sag. Imidlertid har jeg dog skriftlig opsat mine Tanker derom, og tillader mig herved at sende Dem en Afskrift af min liden Opsats. Den er ikke saaledes udarbejdet, som den skulde have været, dersom den havde været bestemt til Trykken, dog indeholder den det Væsentligste af hvad jeg har at sige, og, som jeg haaber, saa Meget, at dette er tilstrækkeligt til at retfærdiggjøre min Formening, at der ikke let kunde findes et virksommere Middel til at forstyrre og opløse Christi Kirke iblandt os, end Sognebaandets Løsning. Dette har ogsaa Kiøbenhavnsposten og andre Radicale og Anarchister indseet, og derfor med Glæde arriperet Ideen.

Den Afskrift, som hermed sendes, har allerede en otte Dages Tiid ligget paa mit Bord, men jeg har ikke havt Tiid til at ledsage den med et Par Linier; men dersom den ikke skulde blive liggende endnu længere, saa maatte jeg indskrænke mig til Foranstaaende som en liden Fortale, og bede Dem undskylde, at jeg opsætter hvad jeg ellers kunde have at meddele til en anden Leilighed.

Stedse Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

56.

Kbhavn d. 24de Novbr. 1836.

Hermed, høistærede Ven! kan jeg omsider sende mine paa Jubelfesten holdte Prædikener, som ere blevne temmelig længe opholdte i Trykkeriet. Jeg havde imidlertid ingen Hast dermed, og havde gjerne ladet dem ligge, dersom det ikke havde været en Slags Nødvendighed at udgive dem. Samme Nødvendighed tvinger mig ogsaa til at lade

dem oversætte paa Tydsk, da vore Giester fra de fremmede Universiteter indstændigen have forlangt det, og man skylder dem al Opmærksomhed for den Velvillie, de viste os ved i en saadan Aarstiid at paatage sig en lang og besværlig Reise. Det er mærkeligt, at Kongen af Preussen har viist en saa særdeles Deeltagelse i vor Fest, at han baade sendte Universitetets Rector og det theol. Facultets Senior, uagtet det var lige ved Rectorskiftet og ved Forelæsnningernes Begyndelse, og at han var meget utaalmodig efter Beretningen om deres Reise.

Samtlige vore Fremmede vare meget artige, og saae Alt her med meget velvillige Øine. Især var dette Tilfældet med Marheineke, som er en meget behagelig og forstandig Mand, og af sand christelig Tro, skøndt hans videnskabelige Udvikling ikke tilfredsstillende mig. I Grunden troer jeg, at hans Anskuelse af Christendommen er vel saa bibelsk, reen og fast, som Mange af deres, der nu ansees som Kirkens Støtter, f. Ex. Olshausen. Tholuck og Stier, som dog uophørlig ere i Begreb med at capitulere, og i saa mange væsentlige Artikler ikke kunne bringe det til nogen bestemt Mening, fordi de ere bange for, at man ikke skal ansee dem for Folk af Aand. — Den Hegelske Philosophie er en Proteus, man kan bruge den, hvortil man vil, hvilket tydeligst kan sees af Differentsten mellem Göschel og Strausz; thi længere er det vel ikke mueligt at være fra hinanden, og dog paastaae Begges Venner, at de, Hver for sig, alene ere blevne de Hegelsk Principer troe. Den Hegelske Philosophie er uden Tvivl farligere for Videnskaben end for Troen, thi den kan dog aldrig samle sine Tilhængere, og aldrig blive populær; derimod er det den saakaldte høiere Kritik, der egentlig stræber at rokke ved Kirkens Grundvolde.

Det var vistnok høist besynderligt, at Udgiverne af Tidsskrift for udenlandsk theol. Literatur, ved at indføre Strausz i den danske Læseverden, intet Andet fandt at sige om hans Bog, end at den var et af de mærkeligste Producter

i den nyere theologiske Literatur. Blandt de tyske Theologer ere der dog ikke Faa, som med Kraft og Held have indladt sig med ham. Marheineke roste meget et Skrivt af Dr. Wurm, hvori han paa Strauszes Maade har søgt at vise, at Luthers Ophold paa Wartburg og flere af de meest notoriske Begivenheder i Luthers Liv skulle henvises til Mythologien. Jeg saae ogsaa forleden et Skrivt, oversat af Engelsk, men appliceret paa Strausz, hvori det bevises, at Napoleon ikke har existeret. — Jeg har flere Gange i mundtlige Samtaler søgt at vise, at Strausz ingenlunde fortiener den Berømmelse, som tillægges ham, at have gennemført, hvad de Andre ikke have vovet at sige reent ud, men at ogsaa han er bleven staaende paa Halvveien; thi han faaer dog hverken sig selv eller Andre til for Alvor at troe, at saadanne Fortællinger som Evangeliernes ere fremstaaede af Sagn, der skulle have dannet sig strax efter at Begivenhederne skulle være skeete; men vil man destruere dem, da maa man vende tilbage til den Wolfenbüttelske Fragmentists Paastande, og ligefrem sige, at hine Fortællinger ere forsætlig, aftalt Løgn og Bedrag. Kun i denne Paastand er den høiere Kritik giennemført, men dette ville vel de fleste Kritikere vogte sig for at sige, thi det oprører altfor meget al sund Sands og enhver god Følelse i Menneskets Bryst.

Af vore theologiske Dissertationer anseer jeg ogsaa Waages for den betydeligste; den er en Frugt af grundigt Studium. Münters er et ret godt Bidrag til den danske Reformationshistorie, men jeg vilde gierne havt noget mere Theologie i et saadant Arbeide.

I Øvrigt vedligeholder den politiske Interesse sig, fornemmelig her. Ikke at man virkelig bekymrer sig om Spørgsmaalene, ikke engang om det, der borgerligen er saa vigtigt, om de 12 Millioner tilhøre Banken eller Regieringen — thi de Fleste see Udfaldet meget ligegyldige imøde — men det er Skienderiet der interesserer dem. Det er sørgeligt at høre, hvor Mange, der dog erkiende

Kiøbenhavnsposten for saa foragtelig som den er, desuagtet tilstaae, at de finde den moersom. Denne Moro, denne Mangel paa Indignation over Løgn, Bagvaskelse, Dumdristighed, som var det altsammen ikke Andet end et Skuespil til at sysselsætte ledige Timer, forekommer mig et af de bedrøveligste Tidernes Tegn. Til Redactionen af Kiøbenhavnsposten har der nu dannet sig et lidet Selskab, under Navn af Astræa, hvor Alt bliver giennemgaaet, og de fornødne Sophismer og Malicer tilsættes. Der skulle være flere Embedsmænd deriblandt, men de holde deres Forfatterskab meget hemmeligt, og fra dette deres Skiul raabe de da paa — Offentlighed. Endnu beklageligere er maaskee den Retning, Domstolene i den senere Tiid have taget til at frikiende enhver Slethed af hvilkensomhelst Art. I Gaarsaae jeg en Hof- og Stads-Rets Dom, hvorved Rakettens Udgiver M. Winther, høilovlig Ihukommelse, er frifunden for Actors Tiltale, for at have kaldet Fattigdirectionen tyrkisk, og sammenlignet den med Ali Pascha, Hyder Ali pp. Dette er fundet lovmedholdeligt, fordi Fattigdirectionen havde tilkiendt en slem Dreng at straffes »meget alvorligt«. Paa denne Maade vilde efterhaanden al Embedsmyndighed og al Moral, og dermed hele Staten opløses. Men inden dette skeer, vil vel Trykkefrihedens Misbrug og Domstolenes totale Afhængighed af dem, der have tiltaget sig det offentlige Skraal, skille os med Trykkefriheden.

Dog, alle Sorger for det Offentlige og det Private være kastede paa den Almægtige!

Deres venskabelig hengivne

Mynster.

57.

Kiøbenhavn d. 27de Jan. 1838.

Høistærede kiere Ven!

Af medfølgende Bilag vil De see, at mit lidet Skrivt om Katechismus har oplevet andet Oplag. Dette var mig forsaavidt kiert, som jeg derved fik Leilighed til at oplyse

Sammenhængen med den saakaldte Knud Gyldenstiernes Katechismus, og saaledes gjøre det lidet Arbeide fuldstændigt.

I Henseende til Skrivemaaden »den Hellige Aand« skal jeg blot bemærke, at jeg troer at have retfærdiggjort den, og at have oplyst, at vore Forfædre ikke tænkte paa nogen Forskiel mellem »den Hellig Aand« og »den Hellige Aand« — ligesaa lidet som den hellige Skrivt, vor eneste Norm, kiender en saadan Forskiel — men blot fulgte den Orthographie, der var dem den sædvanlige. Jeg veed ogsaa, at medens Udtrykket »den Helligaand« hos de Fleste er bleven en betydningsløs Klang, vækker Skrivemaaden »den Hellige Aand« med en vis Nødvendighed Forestillingen om, at Guds Aand er ved sig selv aldeles hellig, og gjør hellig. Men desuagtet er det dog min Hensigt, at i den nye Alterbog Skrivemaaden »Hellig Aand« skal bibeholdes, deels fordi jeg der ingen Striid vil have derom, og vil overlade til Lindberg og Consorter at gjøre en orthographisk Dispute til en Troessag, deels fordi Ordene »den Hellige Aand« ikke ere ret cantable, men give en Hiatus, som vilde skurre ved Afsyngningen af Collecterne, og vi gierne her kunne beholde denne Anomalie, ligesom i »Hellig Tre Konger«, »Hellig Anders« o. s. v.

De har vel seet, hvorledes Grundtvig mere og mere kaster Bibelen over Bord, som en overflødig Ballast, og mener at kunne seile alene efter Troesbekiendelsen og sine egne høivise Tanker. Ogsaa det gamle Inspirations-Begreb — hvorom dog egentlig hans Striid var med Clausen — har han uden videre opgivet, og antyder ikke, hvad han vil sætte istedet. Overalt seer man, hvorledes han mere og mere amalgamerer sig med »det unge Danmark«, som han jo ogsaa allerede er bleven Kiøbenhavnspostens Yndling. Sagen er, at han mere og mere vil, at man skal have Lov til at gjøre, hvad man vil i Kirken, ligesom de Andre i Staten, og derfor altid kommer dem nærmere, der hylde anarchiske Grundsætninger. Vist er det, at vi aldrig mere

have trængt til en retskaffen theologisk Polemik, end i nærværende Øieblik, da den opløsende og nedrivende Theologie næsten uhindret griber om sig. Men fra Sværmeriet tør man ingen gavnlig og glædelig Bistand vente sig, og neppe heller fra den Hegelske Philosophie, der dog kun er en Sophistik, hvormed man kan giøre, hvad man vil. Der annonceres nu fra Tydskland et nyt Angreb paa Christendommen af en Gfrörer, som allerede tidligere i et Værk over Philo har viist, at han omtrent staaer paa Voltaires Standpunct. Naar man har seet, hvilket Indtryk Strausz kunde frembringe, endog i det formeentlig gudfrygtige Berlin, saa kan man vel vente, at ogsaa Gfrörer vil finde sit talrige Publicum. Man behøver vel i disse Tider en fast Tro paa Kirkens Herre for ikke at befrygte, at Alt skal gaae tilgrunde.

Jeg arbejder saa flittigt, som jeg kan, paa det mig overdragne Ritual-Arbeide, og er næsten færdig med Alterbogen i den første Bearbejdelse. Jeg haaber, at oprigtige Christne ikke skulle have Anledning til Misfornøielse med mig, skjøndt det ikke er mueligt, at finde Overeensstemmelse selv hos disse i ethvert Punct. Men derfor veed jeg vel, hvilken Kamp jeg vil have at bestaae. Min Trøst er, at jeg ikke har paatrængt mig til dette Arbeide, men at jeg saa lovlig som mueligt er bleven beskikket saavel dertil, som til det Embede, jeg beklæder. Saa stræber jeg alvorligen og redeligen at udføre Alt efter bedste Indsigt og Evne; det Øvrige er ikke mere Mit, men Hans, som raader over os alle.

Det er længesiden, at vi have seet Noget til Dem herinde, høistærede Ven! De skulde dog engang imellem besøge os, at man mundtlig kunde sige, hvad der kun ufuldstændigt lader sig sige med Pennen. Jeg haaber, at al denne Østenvind, vi have havt, er dragen over Deres Hoved uden at skade Deres Helbred. Hos os have vi ret vel udholdt den, skjøndt den har været temmelig slem at døie.

I Sommer haaber jeg at besøge Dem, da Stevns Herred nu er et af dem, der staae nærmest for Touren. Dog bliver det neppe før efter Landemødet, da jeg først skulde Nord paa, blandt Andet for at indsætte Rectoren i Frederiksborg.

Det er noget sildigt at komme med Nytaars-Gratulationer; imidlertid ønsker jeg af Hiertet Dem og Deres al Lykke og Velsignelse. Med de bedste Hilsener til Deres Frue er jeg stedse

Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

58.

Kbhavn d. 15de Jun. 1839.

Høistærede kiere Ven!

Hermed har jeg den Fornøielse at kunne oversende Dem mit Forslag til et nyt Ritual med tilhørende Alterbog, og det vil glæde mig, ikke blot privat at erfare Deres Mening, men om De ogsaa vil indsende Deres Bemærkninger til Commissionen, hvilket da, som De vel af Tidenderne har seet, behageligen maatte skee inden 6 Maaneder.

Det var meget nær ved, at De var kommen ind i Commissionen. Da jeg nemlig havde erfaret, at man i Cancelliet ved en høist besynderlig Feiltagelse havde indstillet Provst Boisen i Søllerød til Medlem af samme, gjorde jeg Vedkommende opmærksomme paa Feiltagelsen, og proponerede Dem i hans Sted. Dette skulde ogsaa mundtlig have været Kongen foredraget, dersom ikke uheldigviis Resolutionen var bleven afgivet, længe før man ventede det.

Uagtet jeg ikke skønner rettere, end at denne lille Bog er en christelig Bog, og uagtet den kun indeholder mit Forslag, hvorved jeg ikke har paatrængt mig, men som det er blevet mig paalagt at afgive, og som nu i al Kierlighed fremlægges til Prøvelse, saa kan jeg dog vel vide, at man med største Bitterhed vil anfælde mig derfor.

Det faaer jeg at skikke mig i, som i alt det Øvrige, mit Embede medfører.

Det gjorde mig meget ondt, at jeg skulde være fraværende, da De sidst var i Byen. — Af Rørdams Dissertation har jeg hidtil kun havt Tiid til at læse en Deel. Begyndelsen behagede mig meget, og det glæder mig meget, hvergang Nogen vil tage det ægte Historiske i Forsvar mod de mange luftige Hypotheser. Derimod læste jeg i Aftes nogle Paragrapher om Symbolum Apostolicum, hvori jeg ikke kan være enig. Det er vel unegteligt, at der var mundtlig Overlevering før skriftlig, at hiin vedblev ved Siden af denne, at Kirkefædrene idelig beraabe sig paa den fra Apostlernes Tider i Kirken bevarede Lære, at de sige, at Læren om Faderen, Sønnen og den Hellige Aand blev indprentet i Enhvers Hierte, som blev døbt, og at de Christne deri havde deres regula fidei; men saameget de stemme overeens med hverandre i Indholdet af denne Troesregel, saa udføre de den dog med meget forskiellige Ord. og jeg savner alt Beviis for, at den Troesbekiendelse, som vi kalde Symb. Apost., har existeret i denne Form i de første Aarhundreder, da vi tværtimod indtil Rufin alle vegne træffe de største Variationer. Men om den apostoliske Oprindelse af Troesbekiendelsen, ikke i Henseende til Indholdet, men til denne bestemte Form, er det dog, at Striden nu dreier sig; og jeg skionner ikke rettere, end at, naar man gjør Symbolum Apostolicum til synonymt med regula fidei, da fører man ikke Striden dens Afgjørelse nærmere, thi det er just dette, der fra den anden Side paastaaes, at naar de Gamle tale om regula fidei, da have de intet bogstaveligt Symbol for Øie, men vel de trende Lærdomme, som allerede Daabsformularen havde erklæret for fundamentale, hvorom Apostlene og de ældste Lærere i Kirken lærte aldeles overeensstemmende, men som endnu ikke vare indklædte i faststaaende Bogstaver.

Men nok herom. Om 14 Dage gaaer jeg igien paa Reiser, og skal da besøge Løve og Slagelse Herreder.

Jeg haaber, at dette træffer Dem og Deres vel, og med de bedste Hilsener til Deres kiere Frue er jeg stedse

Deres oprigtig hengivne

Mynster.

P. S. Det har undret mig, atter i Aar paa Indstillingen angaaende Præmier til Skolelærere paa Vemmetofte Godser ikke at finde Skolelærerne i Lydersløv og Lund, med hvis Skoler jeg dog ved min Visitats var veltilfreds. Jeg har i min Betænkning giort opmærksom paa, at disse Lærere i en Række af Aar ere forbigaaede.

59.

Kjøbenhavn d. 24de August 1839.

Deres venskabelige Skrivelse, høistærede kiere Ven! modtog jeg paa Visitats, og kan først nu komme til at besvare den. I det jeg takker Dem for den Velvillie, hvorved De har bedømt, og den Omhu, hvormed De har betragtet mit Udkast til et nyt Ritual, og i det jeg tilstaaer, at der ere adskillige Puncter, som kunne sees fra forskellige Sider, og hvorom min Mening ikke er anderledes bestemt, end at den gjerne igjen kan forandres, saa ville De ikke ansee det som et Rethaverie, naar jeg i nogle vigtige Poster forsvarer min Overbeviisning.

Hvad først Nødvendigheden af et nyt Ritual angaaer, da har jeg vel ikke taget nogen Deel i at forlange det — tildeels fordi jeg kunde forudsee, at jeg vilde faa Meget dermed at gjøre, og aldrig ønsker at paatrænge mig — men jeg kan ikke Andet end erkiende Fornødenheden deraf. Det gamle Ritual er ikke mere at erholde, dog skulle Præsterne rette sig derefter, og at lade det aftrykke uforandret, gaaer ikke an, da ikke blot Meget er antiqueret, men ogsaa Meget er udtrykkeligen ophævet eller anderledes bestemt; disse senere Bestemmelser skulde dog engang optages i Ritualet, ligesom der ogsaa ere mange Poster, hvori nye Bestemmelser behøves.

Det er vel heller ikke saameget et nyt Ritual, som en ny Alterbog, Indvendingerne gielde. Hvad denne betræffer, da er det dog et stort Gode, som ikke synes længere at burde holdes ude fra vor Kirke, at have flere Prædiketexte, saa at saa mange flere Afsnit af den h. Skrift kunne udlægges for Menighederne, og de christelige Sandheder udvikles fra flere Sider. Men Indførelsen af flere Texte maatte medføre en indgribende Forandring i Collecterterne, og saaledes en Omarbeidelse af den største Deel af Alterbogen. At Kirkebønnerne paa Nytaarsdag og Allehelgens-Dag, saavel som den sædvanlige Søndags-Bøn, ere uheldige, samt at der i mange andre Henseender kunne være Forbedringer at anbringe, ville vel Alle tilstaae. Dersom nu endog Land-Almuen gierne vil nøies med det Gamle, da beroer dette dog for største Delen paa en Tanke- og Smagløshed, som ikke findes hos de mere Dannede, af hvilke jo ogsaa de Christeligsindede have ført saa mange Klager over den nubrugelige Alterbog. Naar der da skulde foranstalles en ny Alterbog, saa burde dog Disses Tarv ikke opoffres for Hines Vedhængen ved det eengang tilvante; men hvad der er ret og tilbørligt, bør ogsaa skee.

Jeg er aldeles enig i, at Stedet af Ps. 51 i Indledningen til Daaben efter en rigtig Fortolkning tyder hen paa den Syndighed, hvormed Mennesket fra sin Tilblivelses Øieblik af er beheftet; men udrevne af deres Sammenhæng forstaaes de i Almindelighed — tværtimod vor Kirkes Lære — som om Undfangelsen i sig selv blev betragtet som en syndig actus; og man kan neppe fortænke en Moder, som har undfanget sit Barn i lovlige Ægteseng, naar hun stødes ved Ord, som forekomme hende kun at skulle anvendes paa dem, der føde deres Børn i Skændsel. Uden Tvivl gjør man derfor bedst i her at undgaae dette Udtryk. Kan man i Øvrigt finde noget Udtryk, der passende betegner den nu, efter Faldet, den menneskelige Natur vedhængende Fordærvelse, da skal jeg meget gierne samtykke i Optagelsen

deraf; kun maa jeg excipere imod den Paastand, at det Udtryk, at Barnet »efter sin naturlige Fødsel er Synden og Døden undergivet«, kunde betyde, at Barnet i sit følgende Liv kan være udsat for Synd og Død, da det efter al dansk Sprogbrug nødvendigvis tilkiendegiver, at Barnet strax ved sin Fødsel er i Syndens og Dødens Herredømme.

Men jo mere De, min Ven! med mig er enig i at antage den nuværende menneskelige Naturs oprindelige Fordærvelse, desto mere tilstaaer jeg, at det undrer mig, at De synes tilbøielig til at antage, at Barnet kunde have »Troen, eller i det Mindste dens Grundspire, inden det døbt«. Denne Paastand vilde være den Augsb. Conf. Art. 2 lige modsat, hvor der siges, at Menneskene »keinen wahren Glauben an Gott von Natur haben können«. — Vilde man endog gaae over til den nye, efter min Formening meget farlige, Lære, at der ved Daaben som et opus operatum, formedelst Præstens, eller, om man saa vil, Ordets magiske Indvirkning, kunde i Barnet, uden nogen troende Tilegnelse fra Barnets Side, bevirkes en Gienfødsel, da kunde dog Troen først findes i Barnet efter Daaben, og det bliver ligefuldt urigtigt at spørge det endnu udøbte Barn: troer du o. s. v.

Efter min Formening viser Barnedaaben nødvendig hen paa et Complement, nemlig Confirmationen, og dette er ikke nogen ny Opfindelse, men vor Kirkes gamle Mening, i det den først tilstaaer den Confirmerede fuld Adgang til Kirkens Gode. Derfor mener jeg, at der maa være en Forskiel paa Barnets og den Voxnes Daab, ved hvilken sidste ingen Confirmation finder Sted; ikke fordi der ere tvende Daabe, men fordi Daabens Pagt ikke kan ansees som fuldbyrdet, førend Mennesket med Bevidsthed har indgaaet Pagtens Betingelse. Ved den Voxnes Daab og ved Confirmationen ere Spørgsmaalene til Baptizanden og Confirmanden aldeles paa deres rette Sted; ved den Voxnes Daab ere ogsaa Udtrykkene, »at vandre i et nyt Levnet« og at Gud »har forladt ham alle hans Synder« (hvilken

Pluralis dog kun kan gaae paa de saakaldte peccata actualia), ligesaa passende, som de, efter mit Skiønnende, ere upassende ved det spæde Barns Daab.

I Henseende til Ordet »sande« ved Nadveren, da maa jeg vedblive min Overbeviisning, at Herrens Ord maa giøre Udslaget, og at vi ikke forvalte Sacramenterne overensstemmende med Herrens egen Indstiftelsesmaade, naar vi tillade os en saadan Tilsætning i selve Sacrament-Ordene. Ved Indledningen eller i Bønnerne kunne vi beholde Eet og Andet, om vi endog erkiende det for mindre hensigtsmæssigt, fordi det nu eengang er indført, thi her gjelder det kun om menneskelig Indretning i Kirken; men hvor Herren taler, skulle vi tie. Hvis Nogen vilde foreslaae, at der i Daabs-Ordene skulde tilføies Noget om Dievle-Forargelsen, da vilde vi vel alle modsætte os, fordi vi skulle blive ved Herrens Anordning; dog vidste jeg her ingen anden Grund at anføre derimod; men ved Nadveren er der endnu den Grund, at Communicanten ved at modtage Sacramentet bør tænke paa sig selv og Herren, og ikke paa de Reformerte. Derfor har Luther heller ikke tilføiet hiint Ord, men det er meget senere stridbare Mænd, der have forarget mange oprigtige Christne ved denne egenmægtige Tilsætning. Ogsaa tvivler jeg om, at Afskaffelsen af det omtvistede Ord nu vilde forarge »svage Christne«, da det er Folk, som i visse Henseender ere meget stærke, der søge denne Forargelse. — Imidlertid har jeg erfaret, at Grundtvig for nærværende Tiid ikke er sindet at opponere mod denne Udeladelse.

Ved nogle andre Poster indrømmer jeg gierne de afvigende Anskuelser deres Ret, da jeg der ikke er saa sikker i min Sag. Kun maa jeg endnu bemærke, at der i Ritualets § 58 er ved en Trykfeil kommet til at staae »Søndag« istedetfor »Søgnedag«.

Foranstaaende Mod-Erindringer ere skrevne, ikke blot currente calamo, men under hyppige Afbrydelser, hvilke ogsaa have foranlediget, at Brevet ikke blev færdigt til at

afgaae med sidste Post. Min Ven maa derfor undskylde Formen, og i Øvrigt være overbeviist om, at jeg stedse henlever

Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

60.

Kløbenhavn d. 20de Jan. 1840.

Ved at oversende hosfølgende Sørge-Taler over vor elskede tabte Konge, maa jeg bede min høiærværdige Ven undskylde, at Tiden ikke tillader mig at ledsage dem uden med en venskabelig Hilsen. Nylig, og endnu langt fra ikke fuldkommen restitueret fra en keedsommelig Historie med Rosen og Bylder i mit ene Been, der 6 Uger igiennem har fængslet mig til Sengen eller Stuen, og spildt mig megen Tiid, er nu Tiden mig saa knap, at jeg, naar jeg ikke skulde opsætte denne liden Sendelse til en anden Gang, blot kan tilføie det Ønske, at dette maa finde Dem og Deres vel, og bede mig venskabelig erindret i Lydersløv.

Deres

Mynster.

61.

Khavn d. 9de Marts 1840.

Hermed, min høistærede Ven! har jeg den Fornøielse at sende Dem mit Svar paa Grundtvigs og Tilhængeres Invectiver mod mit Udkast til Ritual og Alterbog. Det har kostet mig Umage nok at faae bragt nogen Orden i denne Masse af Vrøvl, saa at man kunde svare derpaa, og jeg haaber i det mindste at have belyst, hvorvidt hine Herrer ere berettigede til at udgive sig for den lutherske Kirkes Forsvarere, da de allerede staae med den ene Fod i Katholicismen.

Det er curiosøst nok, at Cand. Muus under sit Ophold her skal have yttret, at Grundtvig var den Eneste, han havde truffet i Kbhavn, om hvem han dog kunde have

noget Haab, at hans Siel endnu kunde frelses. Vist er det, at, dersom Grundtvigs »aandelige Udviklings-Proces« ikke ender i Katholocismens Skiød, da er det en af hans mange Inconsequentser.

Hvad bemeldte Muus angaaer, da kiender jeg ham meget godt. Han er et skikkeligt Menneske, men meget let at henrive. Da han for et Aars Tiid siden var herhjemme, var han bleven saa fornuftig, at jeg erindrer at have yttret om ham, at, medens Andre reiste kloge ud, og kom gale hiem, saa var han reist gal ud, men kommen klog hiem. Derpaa reiste han til München, hvorfra han tilskrev mig et Brev, om jeg ikke kunde skaffe ham en passende Ansættelse her hiemme. Jeg sagde da til en af hans Venner, at han, dersom Præste-Embedet i Castellet blev ledigt, hvilket jeg dengang ventede, skulde søge det. Dette blev ham meldt, men kort efter fik jeg et andet Brev fra ham, at han ikke kunde tage imod en saadan Ansættelse, da han var i Begreb med at blive Katholik. Brevet, som var langt nok, indeholdt i Øvrigt kun Udbrud om den Klarhed og Fred, han nu havde fundet, men aldeles Intet om, hvorledes han havde fundet den. Ved min Samtale med ham, da han nylig besøgte mig, sagde jeg ham, at jeg ikke kunde møde hans Grunde, da jeg ikke kiendte dem, efterdi hans Brev kun var subjectivt, men aldeles ikke objectivt. Derpaa fik jeg kun det Svar, at det var ham vanskeligt at tale om denne Sag. Jeg foreholdt ham, at han ikke kunde negte at have giennemgaaet forskellige Perioder, og hvergang at have meent, nu at have fundet Klarhed og Fred. Han meente, at dette kun havde været i hans Grundtvigske Periode, men jeg bemærkede ham, at han dog sidst, da han var hiemme, havde haft en Neandersk Periode. Dertil svarede han, at Neander ogsaa var en imponerende Personlighed. Jeg bemærkede atter, at han let igien kunde træffe paa en protestantisk imponerende Personlighed, og at han da bittert vilde fortryde det Skridt, han nu var i Begreb med at giøre. Naturligviis hialp mine

Forestillinger Intet. Imidlertid var han endnu ikke gaaet over, ligesom jeg ikke troer, han vil blive nogen farlig Proselytmager. Kun er det Skade, at Præsten Busck har faaet det foranstaltet, at han er kommen til at reise med Amtmand Grev Moltke fra Holbek. Da Moltke er sindssvag, og fornemmelig lider af religiøse Skrupler, saa er det kun altfor sandsynligt, at Muus der vil faae en Siel at bringe til Paven. — — —

Stedse Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

62.

Kiøbenhavn, 20de Octbr. 1840.

Hermed modtager De, min høistærede Ven! et Hefte Ordinations-Taler; de indeholde hvad jeg efter nærværende Tidens Leilighed har fundet mig tilskyndet at tale til mine Medbrødre, og Gud give Velsignelse til, at de nu, hvor de komme hen i Landet, maae bidrage til at bringe christelig Klarhed og christelig Varme!

Efter de mange forskellige Arbeider, hvortil Aaret har kaldt mig, skal jeg nu i næste Uge begynde i Ritual-Commissionen. Hvor lange og hvor varme Debatterne der ville blive, kan jeg ikke forudsee; dog nærer jeg det Haab, at Pluraliteten i Commissionen, som dannes af forstandige og christeligsindede Mænd, vel ville enes i det Væsentlige. Jeg for min Deel har ingen Anledning fundet til at fravige de Grundsætninger, hvorefter jeg har udarbejdet mit Udkast; og naar jeg vel har isinde at stemme for Bibeholdelsen af den spørgende Form ved Barsedaaen, da skeer dette, fordi jeg ikke anseer Sagen saa vigtig, at man ikke deri turde vise Eftergivenhed, men ikke, fordi de Grunde, man har anført derfor, have overbeviist mig. Dette, tilstaaer jeg, har ligesaa lidet været Tilfældet med Dr. Rørdams Afhandling i sidste Hefte af Nordisk Tidsskrift f. chr. Theologie. Jeg erkjender aldeles, at denne Afhandling er skreven i en langt mere christelig Tone og med langt mere Sindighed,

end de øvrige Modskriver i denne Anledning; men de brugte Argumenter kan jeg ikke tilstaae nogen bevisende Kraft. Saavidt jeg skønner, gaaer Dr. R. fornemmelig ud fra Theorien om fides aliena. Saalidet som jeg kan indrømme, at den fremmede Tro kan træde istedetfor den egne, saa er jeg dog aldeles enig med Luther i, at Menighedens Tro »bærer og understøtter« det Barn, der bringes til Daaben; jeg skal end ikke have imod, om Nogen vil forstaae dette i en noget mystisk Mening; men da kommer jeg tilbage til hvad jeg forhen har erindret, at, naar det her er Menighedens Tro, hvorom det gielder, da skulde Spørgsmaalene henvendes til Fadderne, og ikke til Barnet. Naar Dr. R. antager, at Spørgsmaalene til Barnet væsentlig høre til Daaben, og at denne uden disse Spørgsmaal ikke er en fuldstændig og gyldig Daab, da overseer han, at Nøddaaben maa erkjendes for en fuldstændig og gyldig Daab; men dersom hine Spørgsmaal vare en væsentlig og integrerende Deel af Daaben, da var enten Nøddaaben ingen ret Daab, eller og havde vi i vor Kirke virkelig to forskellige Daabe. Anderledes er det, naar det erkjendes, at kun Guds Ord i og med Vandet gjør Daaben til Daab, og at Formularen kun tilføies til Menighedens Opbyggelse; thi da kan Formularen efter Omstændighederne bruges eller udelades, den kan, som det ligger i Sagens Natur, lyde noget forskiellig ved Barnets og ved den Voxnes Daab, men Daaben selv bliver dog stedse den samme. — Naar endelig Dr. R. vil bevise den spørgende Forms Nødvendighed deraf, at der i Menigheden maa være et Vidnesbyrd om ethvert af dens Medlemmers Tro, da veed jeg ikke at forklare, hvorledes et saadant Argument kan fremføres og gjentages, thi hvilket Vidnesbyrd haves dog deri, at Den, der bærer Barnet, svarer Ja? Det eneste Vidnesbyrd, der for Mennesker kan haves, erholdes ved Confirmationen.

Dog, alt dette har jeg kun skrevet for at give denne Epistel et Indhold, og ingenlunde for at gjøre Dem ansvarlig for Deres Svigersøns Meninger.

Maatte disse Linier træffe Dem og Deres i Velbefindende,
og maatte min lille Gave være Dem kierkommen.

Deres ærbødigst hengivne

Mynster.

Videre række de nu bevarede Breve fra Mynster til Engelbreth ikke, skjønt det ikke kan betvivles, at der ogsaa senere er vexlet Breve mellem dem¹⁾. Da Engelbreth i Families og Venners Kreds den 12. Juni 1845 fejrede sit 50 Aars Jubilæum som Præst, var Mynster den hædrede Gjest i Lyderslev Kirke og Præstegaard, og naar Engelbreth besøgte sine i Kjøbenhavn boende Børn, forsømte han i Regelen ikke at aflægge Besøg i Bispegaarden. Forbindelsen mellem dem bevaredes altsaa, saa længe Mynster levede, om end Udvexlingen af Tanker sjældnere fandt Sted i de senere Aar.

---

¹⁾ Se: Af efterladte Breve til J. P. Mynster, Kbh. 1862, S. 248.

Kjøbenhavns Universitets Forhandlinger fra 1604 til 1608.

(Slutning).

**M^{oo} Rectore D. Thoma Finckio sequentia
sunt acta.**

Convocatio 21 Junij 1606.

Bleff læst offuer M. Iffuer Kong. Matz 10 dags breff och paaskreffuit med Notarij handtt.

Retulit Mag^{cus} Dñus Rector, att Mag^{cus} Dñus Cancellarius haffde befalit hannom, ex singulari gratia Regiæ Maiestatis var beuulgitt M. Ivaro Stubbæo, att hans stipendium motte staa hannom oben forre ad tempus, siquidem non excessisset Regno propter quandam inhonestam causam: sed propter debitum cum fratre, och att M. Cunradus och M. Christiernus Rip. haffde loffuit att ville lesze diszimellom i M. Iffuers Stedtt. Et voluntate Regiæ Mayt^e et M^{ci} Cancellarij consensu bleff beuulgitt.

Convocatio 5 Julij 1606.

Bleff 5 dags breff læst offuer M. Iuer Stub in Consistorio, fremboritt vid Christoffer Niellszøn glarmester. Et alia quædam proposuit Dñus Rector.

Convocatio 12 Julij 1606.

Dñus Episcopus resignerede j Tiende, Huedstrup, och begier ingen i gien, dog att den maa komme M. Hansz Staffenzøn [tilgode]. Idque resignat propter importunitatem D. G. Dibuadij¹).

---

¹) Se Danske Mag. 4. R. II, 124.

M. Stephanus resignat Jylinge Tiende, oc proponerede M. Stephanus, att hannom motte viderlegges aff Uniuersitett, huillke [Penge] hand skulle tage aff Jacob Lipper, som var — 100 Dr.

Begierede D. Georgius tre Tiender, som D. Claus haffde. Conclusum suffragiis omnium, att hand icke kand beholde disze samme tre. Men vill hand haffue de ij tiender eller andre ij, som hannom kand tiillkomme, er Uniuersitet till fritz. Respondit D. Georgius, hand begierrert inttet andet, end ret er.

Convocatio 16 Julij Anno 1606.

Missus est pedellus ad D. Georg. Dibvadium ex superabundanti, hand vilde declarere sig de decimis, huillke hand vilde hellst begierre, cum 3 decimæ ipsi non sint indultæ, ut supra. Respondit D. Georgius, att hand haffde resigneret duas decimas, att Professores motte vnde hannom, huillke de vilde sellffuer.

De quodam seruo Typographi Henrici Walkirkij si posset inscribi in album Universitatis. R.¹⁾ omnium suffragiis sic: donec seruiat typographo Uniuersitatis.

26 Julij 1606.

Proposuit rursus Dñus Rector om de penge, som Uniuersitet er Kong. Studenter skyldig. Er 900 dr. Summa. Att hand haffuer penge behoff tiill Communitetet²⁾, om Uniuersitett ved hannom nogen guode raad tiill penge? om Uniuersitet icke kunde aarlig nogett afflegge? om det icke kunde erlegge aarlig 300 dr.? Responsum communibus suffragiis, att der skulle erleggis aarlig tiill Communitetett 300 dr., consentiente etiam Rectore. Solus Dibvadius voluit dilatum ad reliquorum professorum aduentum. Una consentiebat etiam D. Metznerus, qui tunc advenit.

¹⁾ Her og andetsteds betyder R.: responsum (eller respondit).

²⁾ Universitetets daværende Rektor, Dr. med. Thomas Fincke, var Forstander for Kommunitetet.

En borger, Marcus Gertzen, klagede paa ij Studenter, Jacob Gregersøn och Knud Frantzøn, att de vare i hans haffue, oc bleffue skylddig for øll 1 Mk., de villde icke betale. Hospes tog kapenn fra Jacob Gregerssøn, saa tog hand sin knif vd oc uille slaa hannom. Item hand villde siden slagitt ind ad vinduett. Item skiellte hannom for en tiuf oc skiellm baade i gaarden oc paa gaden. Der offuer klager de begge Studenter, sagde, att Marcus havde skeldett dennom for skiellmer: Studiosus negtet, at hand icke haffuer skelldet hannem. ; Marcus Gertzen uar opkaldett, oc uar tiill fritz, att de nechttede, att de icke uiste nogett med hannom; dog skulle Studenterne incarcerari.

Convocatio penult. Augusti 1606.

Magnif^{us} Rector Gratias egit solenniter Deo optimo maximo, quod saluum et incolumem remiserit Regiam maiestatem cum suis ex Anglicana peregrinatione.

Propositum de quodam Gallicano, qui cupiebat docere lingvam Gallicam, et concessum est ei Collegium Valckendorpianum, ubi possit docere, si possit habere auditores.

Convocatio 13 Septemb. 1606.

Actum est de iis, qui studuerunt apud Jesuuitas, an recipiendi sint in Numerum studiosorum? Concl. nihil certi, conveniendum esse Mag^{cum} Dominum Cancellarium.

Actum om Foszie haffre: Item om det Regnskab att høre. Dñus Rector protesterede, att D. Georgius icke skulle høre nogen regnskab i sin¹⁾ Rectorat.

20 Septemb. Convocatio.

Episcopus Lundensis scripsit ad M. Stephanium om en Person, som skulle verre Skullemester y Oust²⁾, nec est Baccalaureus: Responsum: Universitet haffuer ingen bref der om bekommit fra Kongen, men Bisperne³⁾. Universitet suarer intet der tiill.

¹⁾ D. e. Dr. Thomas Finckes.

²⁾ D. e. Aahus i Skaane

³⁾ Se Rørdam, Danske Kirkelove III, 17 ff.

Convocatio 25 Octob. 1606.

Petit M. Ivarus absens ab Universitate, ut paulo sit remissior in debito, quod contraxit, acceptum a templo Sæby et Præfecto Nicolao Petri. Responsum: dilationem differendam solutionis ad diem Philippi et Jacobi.

De studiosis Jesuisticis duobus, alter est commendatus (a nobili in Norvegia¹⁾ et quidem cum comminatione²⁾. 2us est commendatus D. Resenio ab Episcopo Alburgensi. Quid statuendum? an statuenda aliqua formula Juramenti, ut serio constet de eorum conversione. Varie res est agitata, eo res rediit tandem, ut Mag^{cus} Dñus Cancellarius consuleretur super hoc negotio.

Convocatio habita est absente Notario.

Lectæ sunt literæ Regiæ pro calce advehenda ad sedem Fridericiburgensem. Et erant perscriptæ ad Professores Universitatis. Finita est circa hæc tempora Lectio Biblica in Novemb.

Alia Convocatio 3 Decemb. 1606.

Actum est de studiosis duobus, quibus injuria est facta a sartore quodam in plateis: an soli debebant conqueri apud Senatum Ciuium vel cum adjuncto privato præceptore. Conclusum: M. Cunradus tog sig paa att gaa paa Raadhusett; oc gick strax op.

Convocatio P. M.

Actum de quodam studioso i Christoffer Walcken-dorpffs Boder, qui extra tempus abfuerat impeditus adversis ventis. R. Rector: esse contra constituta.

Proposuit Notarius³⁾ de Bibliotheca obtinenda, quam diu tenuerat Mag. Christianus Johannis. Responsum est a plurimis, jure illam cedere Notario: a Dño Episcopo, D. Resenio, M. Johanne Erasmo, M. Cunrado, qui docuerunt, longa successione fuisse penes Notarium.

¹⁾ I Randen staar: Jørren Frisz.

²⁾ Hdskr. har: comminatione, som vel er en Skrivfejl.

³⁾ M. Hans Jensen Alanus.

Convocatio 17 Decembr. 1606.

Conquestus est D. Johan. Resenius de Privigno, qui aberat noctu. Sagde sig att uerre i Studij Strede huos en, som heder Petrus; ville icke neffne hannom, huo han var. Aderat Laurentius¹⁾. R., ipsum fuisse Petrum Paa in Nørregade tiill Michell Smidz, som er dugsuend y Communitetet.

Anno 1607.

Convocatio 7 Janua.

Resignavit publice Bibliothecam Uniuersitatis, quam jam aliquvamdium tenuerat, M. Christiernus Johannis Ripensis. Ejus administratio consensu omnium professorum est concessa Universitatis Notario. Librorum numerus illi est tradendus in præsentia professorum duorum, D. Johannis Resenii et M. Johannis Stephanij.

Convocatio Janua. 14.

Egit M. Christiernus cum M. Claudio²⁾ Pastore Amariensi de distributione ad Pentecosten, illam putabat M. Claudius suam esse. Men efftteri der om var concluderit 13 Septemb. 1606, saa concluderer noch Professores dett samme at skulle verre ratum: Att M. Christiernus Lomborrigh skall den beholde. Thi den terminus, nar en kalldis tiill anden bestilling, skall regnis pro termino mortis, supra. Huillken Regula skall skriffuis in Libro Constitutionum.

19 Januarij Convocatio.

Actum est de controversia quadam inter Mauritium sartore et studiosum quendam Paulum Theophili³⁾, huillken hand klagede, att hand uiste, huo de vare, huilke haffue stormitt for hans husz och vførmitt hannom med vørsom ordt. Paulus suarede, hand uiste icke at sige derom. Menn

¹⁾ Laurits Hansen, Dr. Hans Poulsen Resens Stifsøn (s. foran, S. 531).

²⁾ M. Claus Hansen Jeger, der tidligere havde været Professor ved Universitetet.

³⁾ Se foran, S. 389.

efftterdi hand kallit sig paa en quindes vindiszbyrdt, bleff det opsat, at hand skulle kalde hende tiill tinge oc der tage beuist hendes vindiszbyrdt. Interim skall Paulus bliffue in Aresto.

Convoca° 1 Februar. 1607.

Indkom Mauritz Skredder oc sagde, sig att den anden Afftten var tiill giest, oc daa møtte hannom Jacob oc slog tiill hannom oc skadde hans hest. Jacob suarede, att hand red paa hannom, som gick paa gaden med Niells Jull circa sextam, oc daa drog Jacob sitt verrie vd, oc om hand skadet hesten, dett ved hand icke. Siden red hand ind tiill sit husz oc hentte ett rapir oc kom tiill dennom y gienn, oc daa tog Jacob hans verie fraa hannom. Mens Mauritius nechtter, att hand icke red paa hannom, oc icke talde itt ordtt tiill hannom, førend hand drog sit verie.

Videre sagde Jacob, att Mauritz haffde redett vnder nogle Studentters vinduer oc spurtt, om de vare der inde. Dette ville hand beuisze med Anders Morttenszøn, Pouill Theoph. oc Christen Gønge. Men Mauritz siger, att den afftten først ride han paa gaden.

Noch indkom Niells Jull, oc presterede sitt Juramentum att ville sige, huad hannom var beuist i denne sag. Jacob oc han (!), siger Niells, att Jacob haffde ett Verie vnder sin Arm, oc daa hand gick tiill sit Kammer med Jacob, møtte dennom Mauritz paa en Hest, oc rende tiill hannom, oc tiill Jacob. Saa slog hand tiill Hesten med Verriett, att hand icke skulle ride paa hannom. Videre er Niellszes vindisbyrd saaledis verbis expressis, som hand sellffuer dicterit: Torsdag afftten kom Jacob tiill Niells Jull paa sitt Kammers; der de gick vd sammen, sagde Jacob tiill Niells, at hand ville lane hannom sit Verie, thi dett var farligtt paa gaden. Siden gick de vd fraa Ferie Stredett op tiill Stenboderne, huor Mouritz kom rennendis paa en Hest i mod dennom saa ner, att Jacob trengde sig paa Niells. Daa spurde Jacob, om gaden var icke vid nock; medler tiid slog Jacob tiill Hesten med Veriett, som haffde

balgen paa. Siden vende Mouritz hesten oc vilde haffue offuerrendett Jacob. Saa drog Jacob først veriett. Siden rende Mouritz hiem med hesten, oc kom saa y gien med itt rapir, vden hesten, neden for Closter Strede, oc saa bad Moritz Jacob, att hand skulle slaa fraa sig. Siden kom de ind paa hin anden.

7 Februar 1607.

En botzmand, Lawe Skoning, liggendis tiill Lauritz Mariager, klager paa Lauritz Hanszen Studioso, att hand haffde løbt hannom paa Siden paa gaden, oc daa var de kommen i nogen trette: oc daa bekiender samme Bodsmand, att hand slog hannom paa munden. Och klager Lauritz uidere, att hand haffde kaldet hannom en Tiuff oc Skielm.

Lauritz klager, att bodsmanden slog hannom 2 eller 3 gange paa munden, oc tog hans hatt oc kaste den siden tiill hannom.

Insuper beretter Niells Pedell, att der tumulten angick, bleff hand vdkallitt och daa raade Studiosis tiill, att de vare stille, och daa hand ville tage verriett fraa en aff dennom, ville hand icke anttuorde hannom dette. Aderant huic controversiæ Jørren Christofferszøn, Niells Bredall, Sørren Dolmer, qui puniti sunt carcere, et alter amisit gladium.

Om Bodsmanden: skall klages for hans Øffrighed, Skipper Niells Mallmøe, effterdi Laurentius bleff fundet vskyldig; dette vinder Johanne Wintappers Quinde i en Seddell skreffuen tiill Mag^{cum} Rectorem. Dette vindner oc Beritte Tomisz datter ved sin Eed, att den Bosmand slog hannom 2 gange ved øiett, siden løb Lauritz fraa hannom oc boszmanden effter hannom; oc berober sig Laurentius oc paa Anders Hansøns Søn, att boszmanden haffde tagett hans hatt fraa hannom, huillken hand dog kaste fraa sig.

In Negotio Mauritij.

Bleff indkallett Paul. Theoph., att hand skulle sige, huo der var med dennom, som stormede tiill husitt; men

hand sagde sig icke att verre i deris Compagnie, men uar inuiterit tiill giest aff Antonio: Huillkett Antonius oc bekiende Juramento proposito: at hand var inviterit aff hannom hora 5, oc hallgangen 7 gick fraa hannom, dertiill ocsaa att haffue lontt hannom sitt verge: oc der tumulten gick, bad hand Pouill, hand skulle bliffue inde, men Pouill suarede: de gjør mig inttett. R. Antonius: uill i gaa, daa gaaer i Guds naffn. Interrogatus Antonius, an nosceret ille aut uxor eius aliquem horum. R. non, nec se exiuisse.

Jens Norbagge Jesuvita bleff oc indkallett, et post longum examen, Juramento præstito, sagde sig icke att haffue verett i samme Pallementt eller for hans dør nogen tiid etc.

Jens Norbagge, en anden, examineredes ochsaa, om hand icke var i samme handell oc icke uiste nogen aff dennom at referere. R. se audiuisse fama nominatos fuisse, Norvegianos adfuisse, et inter illos hunc Johannem Norvegum et præterea Gothlandum Nicolaum. Post longam disputationem, Juramento autem præstito, dixit, se non adfuisse, nec sciuisse, qui essent.

Nicolaus Severinus Gothlandus etiam nominatus, qui in societate illa fuerit, kom ind oc fornechttede dett, quod non adfuerit, nec noverit illos: sed cum dubius hæreret maxime juramenti præstatione, ablegatus est ad carcerem tiill videre beskedtt.

Peder Sture¹⁾ bleff oc indkallitt oc fornechtter, neque se adfuisse, nec novisse aliquos authores eius rei.

Nominati sunt etiam Anders Morttensøn, Niells Seffrenszøn in consistorio nullo certo authore.

Convocatio facta 22 Martij 1607.

(Om Anklagen mod Dr. Jørgen Dybvad, s. Danske Mag. 4. R. II, 126 ff.).

---

¹⁾ Maaske den Mand af dette Navn, der, efter i nogle Aar at have været Sognepræst i Vejle, 1617 blev Sognepræst ved Helliggejsts Kirke i Kbhvn. og 1620 Hofpræst, men allerede døde 1628.

Indkom to Raadmend, Mogens Michellszøn oc Peder Anderszøn, oc førde med sig Kongens breff, att der skulle gaa En Daler aff alle illdsteder, som eies aff de Giestlige Kongens Tienner(!). R. assensum est.

Convocatio 4 Aprilis 1607.

Actum om Jordskyldtt, Libello supplici ad Regiam Mait^m, att Kong. Maitz forbiuder borgerne ingen skøde att tage vden Uniuersitetz Sambtøcke.

Convocatio 8 April. 1607.

Proposuit Mag^{cus}, att hand var besueritt med Hendrick Vallckircke, som begierede att haffue penge for thesibus, som var trøchtt offuer, som tiillforne var decreterit. Conclusum rursus: Agatur secundum Constitutiones latas 22 10bris [1604].

Om Skatten, att alle, som haffuer boder aff Uniuersitet, ochsaa (ex relatione Mag^{ci} Dñi Cancellarij) skulle giffue sin daler.

Convocatio 24 Aprilis 1607.

Indkom Claus Morttenssøn Rigens skriffuer paa Kong. Maitz vegne oc bar en skreffuen bog in Consistorium fraa Mag^{co} Dño Cancellario, som indholtt den Norske Ordinantz, att skulle revideres a Professoribus, att den siden kunde gaa vd paa trøck. Causati sunt Dñi Professores propter occupationes, Dñi Episcopi tempus esse valde angustum, ut non possint tam breviter illud scriptum examinare.

M. Jonas vocatus ad administrationem Sorensis Scholæ petiit sui habendam rationem de Residentia paulum tenenda. R^{sum}, fieri oportere secundum Constitutiones.

Convocatio 6 Maji 1607.

Adfuit Claudius Martini Scriba Regni et recitata est ordinatio, quæ usurpabitur in Regno Norvagiæ primum, secundum mandatum Regiæ Majestatis,

Convoca^o 16 Maii 1607.

Begierrer Mag^{cus} Dñus Rector paa Roskillde Capittells vegne att maa bekomme en Affskrifftt aff Uniuersitetz Jordbog (ex præbendis), och refererer Dñus Rector aff Mag^{ci} Dñi

Cancellarij mundtt, att Uniuersitett dett vell kunde giørre, och att Uniuersitett skulle holde guod Venskab med Roskilde Capittell. Item att Universitet skulle verre till fritz, att deris Jordbog var slagett paa vor Frue Kircke dør, quia illud, quod habent, id honesto nomine habere illos est notum. Res ista varie disputabatur inter professores putantes illud aliquando obesse potuisse Universitati, si rursus bona Universitatis incorporarentur Capitulo: Denique non videre se causas huius postulationis, cum sine dubio haberent catalogum istorum bonorum etc. Tandem conclusum, att Professores villde giffue speciatim fraa sig, huad huer haffde, tiill Mag^{cum} Rectorem, och att Rector motte anttuoerde dett Capitulo Roschildensi. Dog villde Rector først referere ad Mag. Dominum Cancellarium.

Item actum est de successione Professorum, postquam remotus esset at officio D. Dibvadius, et M. Jonas esset vocatus ad administrationem Scholæ Sorensis. Relatum autem est, Magnificum Dominum Cancellarium voluisse, ut omnia legittima successione penderent, atque ut illi ascenderent, qui diutius laboraverant in Academia, Pædagogi priores, quod etiam Dñis Professoribus non displicebat. Igitur actum est de Pædagogis futuris.

Retulit Mag^{cus}, D. Christophorum Dibvadium obtulisse suam operam Academiæ, quocunque modo admitti posset: Et M. Nicolaum Scholæ Sorensis Rectorem aspernatum fuisse Pædagogicam professionem: M. Volfgangum etiam stipendiarium Regium nominavit: Et M. Tancredum priuignum M. Jonæ. Alij alios, M. Hermannum, qui nuper promouit, Canutum Bieskium, M. Paulum Martini, M. Casparum Malmogiensem¹⁾ etc. Sed nihil adhuc est conclusum nominatim.

Item møgett bleff handlett om Jordskyllddt oc den vlempe oc besuerrellser: oc bleff concl., att mand skulle, om mueligtt var, affhende samme huszleye for penge, och

¹⁾ D. e. Casper Bartholin.

deroffuer haffuer Reverendus Dñs Episcopus D. Peder Vinstrupius bødett for de 4 dr., som gaar aff hans gaardt och Boder paa Nørregade, der D. Gellius nu i boer, 160 dr., huillkett alle Professores sambtøchte, oc vilde Rector referere dette tiill Mag^{cum} Cancellarium.

Item egit solemniter Mag^{cus} Dñus Rector gratias senatui pro fauore et benevolentia professorum sibi præstita in suo Rectoratu, et rogauit, si quædam minori, quam debebat, cura essent peracta, velint benigni esse interpretes, se quidem ea ex reipublicæ utilitate peregisse etc. vel peracta voluisse. Reverendus Dñus Episcopus illi nomine totius Uniuersitatis copiose egit gratias pro Rectoratu optime administrato etc. Hinc q. f. f. s. in Rectorem nominatus est Clariss. et Doctiss. Dñus M. Johannes Stephanus, qui omnium Professorum suffragiis est approbatus. Orationem se habiturum in resignatione sponndit M. Cunradus.

Excusat M. Rector, quod catalogum Lectionum non ediderit hactenus: et ratio est, quia desiderantur Professores.

Deinde protestatur, quod ex eleemosina et pecuniis promissis a M. Jona et M. Nicolao Pastore etc. in usum pauperum studiosorum nihil ad eius manus peruenerit, unde distributio aliqua fieri posset etc.

Item bleff handlitt om Proustepenge, et conclusum, ut in posterum ingen Proust skall ombedis paa Uniuersitetz vegne att indsette nogle Prester i deris Kirker, men att de skall indsettis formedelst Uniuersitetz breffue etc.

Convoca° Maij 29. 1607.

Bleff M. Tancredo efftter M. Jonæ begierring prolongerit Stipendium dett siette Aar, som nu haffuer hafftt det i 5 Aar. Och haffde Dñus Bernekouius intercederit pro Paulo Fossio; Item actum etiam est de Johanne Paschatio. Concessum, att Tancredus skall haffue den prolongation, saa frembt hand bliiffuer vden lands. Item att Paulus Fossius skall ochsaa admitteris ad stipendium Regium. Item ochsaa Johannes Paschatius.

Item proponerede Mag^{cus}, att hand haffde sentt D. Dibuadio hans register, och att hand haffde remitteret det samme: och var mөгit contra statuta hөгgett vdi skoffuen och henskenckitt.

Och att huer Rector skall initio Rectoratus repetere Decreta Senatus, att de kand verre in renati(!) memoria, ne quid fiat contra ea incuria.

Om Herluff Kircke huelling att oppbөгge: begier Murmesterne 20 dr.

Egit Mag^{cus} Rector de inspectione Communitatis, quam sibi solam Theologi usurpasse videbantur hactenus quo ad examen et ad inspectionem etc. Super quo negocio, scripto proposito, opinionem suam declaravit (ut Rectori sua dignitas restituatur) quod lectum est et illi inscriptum est manu notarij.

Collectis suffragiis approbarunt reliqui Dñi Professores, ut Rector interesset Examini et inspectioni, quantum in illis esset. Atque reliqui Dñi professores petierunt a Dñis Theologis, quod proposuit Mag^{cus} Rector.

Conqueritur Inspector Valkendorphianus de Casparo Nyborg, at hand haffde slagett hannom, och att hand skulle haffue kröbet ind ad vinduett etc., oc Jesper suarer, att Erasmus och slog hannom etc. Privabitur beneficio Valkendorphiano.

Noch klager Niels Nielszøn Studiosus paa Jesper Nyborg, Jesper Pouillszøn och Michell, att de haffde i en kieller taget hans verrie fraa hannom, bröt skeden etc. De suarer, att de vare injurieritt aff hannom med en brөгger suend, der haffde en stackitt bösze etc.

Hans Kiuses karll klager paa Jacob Gregerszøn, att hand haffuer slagett hannom med en sten, der hand villde agett med hannom med geulltt. Item Pedellus Johannes klager ochsaa offuer hannom etc. Concl. hand skal betale drengen kost oc badsker lønen, oc hand skall endnu in carcere, et si deprehensus fuerit in alio scelere uel minore, privabitur beneficio.

Acta sequentia

Mag^{co} Rectore M. Johanne Stephanio, Professore
Logico.

Anno 1607. Convocatio prima 17 Junij¹⁾.

Proposuit Mag^{cus} Rector ex Sententia Magnifici Dñi Cancellarij, non esse ulterius permittendum, ut vacaret Professio Rhetorica. Igitur eligendum esse alium, qui posset commode substitui in locum M. Jonæ. Ex voluntate et scientia Mag^{ci} Dñi Cancellarij suffragiis omnium Dominorum Professorum declaratus est Professor Rhetoricus Johannes Janus Alanus, Notarius Academiæ. Q. d. b. v. Et in senatum Academicum allectus est.

M. Vulfgangus Johannis Rumannus, Juramento præstito, ex consensu Mag^{ci} Dñi Cancellarij suffragiis omnium Professorum est declaratus Professor Pædagogicus.

Quædam alia proposuit Rector de D. Christophoro Dibvadio, qui etiam operam academiæ obtulerat, sed nihil posse concludi putat, nisi conveniatur Regia majestas. Obstabat etiam gradus Doctoralis, ut non posset facile admitti inter Magistros.

Item klager M. Hans Aalborrig, att hand haffuer præsterit sitt Juramentum de inferendis libris licitis et correctis, oc att hand oc Henrick haffue privilegier aff Kong. Maitz., nihilominus inferantur a minoribus bibliopolis, Christophoro Valckerk och Christen Bogfører, et mala minusque correctæ, inde quæstum illis auferri. R. inspiciendas literas Regias etc.

De Paulo Andreæ Coagiensi, qui repetiit habitationem Valkendorphianam et mensam Regiam. Sed utrumque est negatum, quia minime illi essent profutura. Primo tenore legum Valkendorpianorum, ne absint 12 septimanas, qua

---

¹⁾ Blandt de tilstedeværende Consistoriales anføres •Decanus M. Ivarus•, efterat han ikke havde været tilstede i Konsistoriet siden 2 Pintsedag 1606.

[o: lege] excluditur. Regia¹⁾ neque illi proderit; dat enim occasionem studium morbo superiori.

Convocatio 30 Junij 1607.

Lectæ sunt literæ Regiæ Majestatis quibus plenaria potestas conceditur Dñis professoribus, att de maa sellge denn aarlige Jordskyldtt, som de haffuer her i Kiøbenhaffn, och aff huer j daller 40 tiill att betale.

Convoca° 11 Julij 1607.

De D. Georgio Dibvadio: att Kong. Maitz er icke tiill sin[d]s att brugge hannom y nogen Uniuersitetz bestilling eller anden Tiennist. Siden, att de skulle neffne en Successorem, qui substituatur in locum D. Georgii.

Igitur Dñus Episcopus et reliqui Dñi professores gratulantur M. Conrado, vocato a Regia Majestate et Mag^{co} Dño Cancellario, et approbato a Dñis Theologis ad Theol. Lektionem. De Professione Græca suspensum est ad adventum Mag^{ci} Dñi Cancellarij in(?) Judicium.

Peder Knudzøn klager paa nogle Sludenter, som hafde giortt en tumult i sinn kielder etc. Conclusum: Intimatione publica cohibendos studiosos, ut crebrius potandi consuetudo aboleatur vel tollatur, quantum fieri potest.

Christen Bogfører indkom oc sagde, sig att haffue Uniuersitett tiill øffrighed. Oc hannom bleff adspurtt, om hand icke haffde nogle forbødne bøger; han sagde ney, att dett skulle icke findes etc. Inscibat nomen suum in matriculam Uniuersitatis.

Convocatio 18 Julij 1607.

Ad Græcam professionem voluntate Mag^{ci} Dñi Cancellarij et Senatus Academici assumptus est a Mathematica M. Christiernus Johan. Ripensis. Et Mathematicam voluntate Mag^{ci} Dñi Cancellarij et Senatus Academici concessit M. Christierno Lumborig: Qui hoc die etiam est assumptus ad Senatum Academicum et declaratus Professor Mathematicus.

¹⁾ D. e. Kosten i Kommunitetet.

M. Petrus Heggelund petit pro sua uxore annum gratiæ, si humanitus quid illi acciderit. R. Spe bona est fovendus, nec posse Univers. aliquid statuere ante tempus.

Actum est de successore infimi pædagogi. D. Christophorus Dibvadius suam operam offert academiæ. Nominatus est M. Nicolaus Rector Sorensis apud Rectorem per Abelam uxorem D. Andreæ Christierni. Sed quia nihil constabat de ipsius mente, nec convenisset Rectorem aut aliquem professorum, Jure, qui respuisset condicionem illam sibi ante promissam et oblatam, de professione Pædagogica est præteritus. Tertio M. Hermannus, ad quem eligendum plerique omnes propendebant professores. Sed ante conveniendum Mag. Dominum Cancellarium.

Convocatio 20 Julij 1607.

Actum est de M. Hermanno, qui assumptus est ad Professionem pædagogicam primam, lectis constitutionibus et juramento facto solenni, suffragiis omnium professorum.

Convocatio 27 Julij 1607.

Conquestum est de petulantia studiosorum quorundam, qui nocte præterita excusserant fenestras D'i Rectoris, Dñi Episcopi, D. Resenij, quid sit faciendum?

Item de iis qui strepitum concitarunt in templo. R. inquirenda esse capita. Quæsitum est a pedellis, an scirent aliquot. Responderunt, se quidem uidisse aliquot, sed ignorare, an illi turbatores essent. 2° ut Pedelli sedeant in templo in loco, quo M. Andreas¹⁾, ad maiorem observantiam tum Rectoris et Professorum etc.

P. M.

Eadem negotia de Studiosis tumultuantibus agitabantur.

Convocatio 28 Julij 1607.

Bleff Anders Gientofft²⁾ indkallitt, oc efftter Wachttmesterens Berettning i Rectoris husz bleff hannom forlagtt, att hand bleff fundett i(!) paa Gaden, huillkett hand bekiende,

¹⁾ I Randen er tilføjet: Pad. (Padborg).

²⁾ Se Ny kirkehist. Saml. III, 626. 641—2.

att hand var i Kiøbmangergade i en Kieller, oc med hannom vare Bertell Kolberre, Matz och Niells Gullansfare. Quæsitum, cujus pugio. R. Dett uar Matz Gullansfars Daggert, som Vachttmester anttuorde Dño Rectori i sitt husz. Ductus est in carcerem Andreas Gientofft.

Examen adhuc institutum est rursus tumultuantium.

30 Julij 1607.

Rursus actum de Turba et factione studiosorum. D. Thomas refererede, att hand haffde verritt huosz Statholderenn, som haffde befalitt hannom, hand skulle admonere Rectorem, att hand flitteligen grandskitt paa dennom, qui excitaverant illum tumultum in templo, ut rei deprehenderentur: atque ut ipse haberet, quod respondere posset Regiæ Maiestati reverso ex Norvegia. Gravius facinus esse tumultuari in templo quam fenestra fregisse etc.

Tandem collectis omnibus studiosis, qui inquiri poterant eo tempore fuisse in pulpitu, cum nullus adhuc esset inventus, qui reos et factiosos nominaret, dicta est sententia in Consistorio præsentibus omnibus istis studiosis nominatis, Privandos esse Mensa Regia omnes, qui in Communitate vixerunt, quique in pulpitu eo die fuerunt: Extra, et simul alumnos Regios in Aresto mansuros, donec aliquem nominarent authorem, vel aliquot saltem. Sicut latius patet ex scripto Mag^{ci} Rectoris.

M. Christ. Ripensis spondet pro Christierno Andreae, ipsum hic se stiturum ante finem Augusti, nec enim fuit in Pulpitu facto tumultu, ut ipse refert.

Convoc^o 3 Augusti 1607.

Conquestus est Præfectus vigilum Thomas de petulantia quorundam studiosorum, qui exeuntem e templo D. Virginis risu et cachinnis exceperunt immoderatis, et qui eundem concitabantur, vertentes se post eum etc. Illorum unus fuit Andreas Gientofft, Franciscus Organist etc. et Paulus Theophilus. Illi vocati responderunt¹⁾, se non illius

¹⁾ Læsningen af dette Ord uvis.

causa tales risus concitasse, sed prouocatos fuisse narratione ridicula P. Theophili. Res eo est devoluta: Non cognoscentes reatum, deprecabantur culpam, et compromittebant se verbis aut factis nullam molestiam illi creaturos. Sic reconciliati.

Convocatio 13 Augusti 1607¹⁾.

Ebbe Degn bleff indkaldt aff Sæby Kircke om Ornum Eng, som ligger mitt i Kongens. Kand høstes huer Aar. Yder huer Aar hen vid 8 . . . Lesz.

Bleff handlett om en Klocke, huillken Sæby mend begierrer tiill Kircken, vill løbe hen vid 480 dr. huosz Meister Borchartt først Kiøb, forvden anden bekosting med op-hengen oc udførsell. Resp.: D. Thomas er icke hiemme, dertiill M. Ivarus, som er oc skyldig, icke hellder, som haffuer stor interesse der ued at kunde contentere M. Borchartt. Oc bleff besluttett, att Andersz Skriffuer, Kircke Vergerne oc andre skulle legge fraa dennom, huad de erre skyldig paa det neste. Eller[s] kand mand icke lettelig komme det aff stedtt. Och siden, huad Universitet er anlangendis, skall Universitet legge tiill hues de kand(?) contentere Borckartt. Kand de samle 300 Dr., saa kand mand komme det aff stedtt. Oc att Bønderne ville hielpe der tiill.

Convo^o. 15 Aug. 1607.

Rursus actum de Studiosorum suspensione propter Tumultum, quid illis faciendum, cum nullum locum habuerit arestum illud. D. Resenius læste en sin Protestation in hac causa, som bleff læst oc paa skreffuitt. Rogatæ sententiæ, et maxima pars in illam sententiam, ut maxime suspecti deberent inquiri et in iis statui exemplum, vden de legger dette fraa sig tiill nogen anden.

---

¹⁾ Blandt de tilstedeværende findes næst efter Rektor anført D. Dibvadius; dog findes intet forhandlet om ham, som kunde begrunde hans Tilstedeværelse.

Actum de Clemente, suffragia sunt rogata, an debeat recenseri inter maxime suspectos, sic putat D. Episcopus [et] D. Resenius. Dubitarunt D. Gellius, M. Ivarus, M. Cunradus, M. Christiernus, at de kand icke legge hannom det paa. Notarius et M. Longomontanus mener, att dett skall.

Præ cæteris notati sunt 4: Clemens Norvegianus, Johan. Michaelius, Bertill Galltten oc Holgerus, oc indkallitt och adspurtt, om de endnu icke viste nogen, de suarede alle ney. Conclus.: Att disse fire skulle legge de andre vd tiill neste Onsdag, oc om de icke disz i mellom legger nogen for dennom vd, skall de relegeris.

Aderant præterea reliqui omnes, qui admissi ad mensam quidem, sed teneantur sub aresto ad diem proximum Mercurij.

Convocatio 19 Augusti 1607.

Rursus est actum de studiosorum tumultu, oc Clemens Norbage bleff indkalltt oc sagde, hand haffde ingen vdkundskabitt. Quæsitum a Resenio, om hand icke var i flock med dennom, som vdslog vinduerne. Resp.: hand ved inttett der aff, oc suor paa det høyeste, att hand ved inttett der aff eller det andet i nogen maade.

Noch bleff Holgerus indkalltt, oc sagde om Ariel Norbage, som skulle haffue sagtt, att de haffde dett oplagtt paa Bispens Eng. Advenit an paa Engen? Resp.: Ja. Om hand haffde hørtt nogett? Resp.: hand hørde nogett, paa huillkett hand indlagde sin seddel; oc att de vare vid 30 Personner. Item dicit Holgerus, att Seffrenn Muremesters quinde siger, at hun haffde hørt, att de haffde dett paalagt¹⁾ paa Bispens Eng. Siger och om en Tage, heder Tage Christenszøn.

Indkom Hans Michellszøn; bleff hand adspurt, om hand uiste nogett, hand kunde fry sig med. Resp.: hand ved ingen, men att hand haffde hørtt aff Seffrens Quinde

¹⁾ Er vel Fejlskrift for: oplagt.

saa, det var oplagt aff dennom, som var paa Bispens Eng: item att de sagde det, at de ville skrabe, hærcke och icke støde, naar Seddelen bleff lest. Item om Ariel, att en var hoppmand for de andre. Item att hand haffde talddt med Statthollder och begierde, att dett(!) ved hans autoritet vilde biude, det motte bestaae, tiill Kongen kom hiem. Resp. Stadholder, att de vare skalcke alle etc. Item att de skulle legge de andre vd. Item att hand icke kunde gjøre der ved.

Holgerus nominavit Andream Ibsonium, att Studentterne vilde supplicere tiill Professores, ut ignoscèrent illorum inscitiae et ignorantiae juvenili.

Noch Bartolomæus asseverat, se nullos scire, nec potuisse aliquid expiscari in hoc negotio.

Andreas Ibsen confessus est, se duos dies fuisse in prato Episcopi. 2° an ullos audiverit consultantes inibi super hoc strepitu. Resp.: minime. 3° anne dixerit melius esse, ut supplicentur professoribus, ut ignoscèrent juvenilibus erroribus. Resp.: erant 12 uel . . . 20 pauperes in Collegio D. Thomæ, [qui dicebant] se voluisse supplicare ad Professores. Erat Andreas Lessøe inter eos: Christofforum Norbagger putat unum fuisse.

Andreas Lessøe resp.: vellent hoc facere, quia non poterunt tolerare famem. 2. at de vskyldige skulle bede for den skyldige. 3. Resp.: omnes istos, qui fuerunt in Aresto, fuisse in Collegio Medico, plures erant Per Bertellszøn, Peder Knirvett(?).

Niels Paaske begier Stipendium for sin Søn. R. fiet secundum foundationem.

P. M.

Petiit studiosus quidam Germanus, ut orationem haberet publice. R. nondum ipsum esse inscriptum, neque habitu tali esse, ut fieri possit sine offendiculo studiosorum etc.

Quæsita sunt suffragia, quid faciendum de quatuor primis?

Resp. Episcopus: De kand staa saa.

D. Resenius vill icke gaa fraa de fire, vden Holgerum kand communicatio excusare per juramentum præstitum, och vden mand setter andre fire i Steden.

D. Gellius mener, att de ij, som sig excuserer, Johan. Michaelius oc Holgerus, kand vel excuseris, oc att de andre, som var paa Bispens Eng, skal inquireris.

M. Ivarus non potuit non excusare quosdam: et eligendos alios in medio Choro: nec posse illis 4^{or} injici: ita censet M. Cunradus.

Christiernus [Johannis Ripensis] vult 4 manere in Aresto, ne absolvantur de aliis, qui non fuerunt in lateribus.

Notarius putat, servandos 4^{or} ad inquisitionem maiorem: segregandos esse, qui steterant in . . . .¹⁾ pulpitu deligendos.

Idem M. Christiernus, censetque inquirendos esse illos, qui in prato fuerant.

M. Rector neque potuit istis 4^{or} imponere totalem culpam neque eos absolvere totaliter.

Rursus conclusum, liberandos minus suspectos²⁾, qui sunt notati signo + in scedula Rectoris: inde segregandos ab iis magis suspectos. Et admonendos omnes de benignitate Academiæ erga illos: inde de severitate Regia, si causa ipsi fuerit commissa ad executionem.

Convoca^o 22 Aug. 1607.

Rursus actum est de Tumultu studiosorum et de iis, qui fuerant in prato Episcopi. Sed quia jam multi illorum decesserant, nihil est factum.

26 Septemb. Convocatio.

Om Procuratorio y Arsz, at M. Hans Horsens var der om soliceret, at hand vilde tage dett paa sig. Lectæ eius literæ, quæ aliud quoddam prætendebant. Conclusum de M. Christierno Stub.

¹⁾ Et ulæseligt Ord.

²⁾ I Randen: soluti aresto.

Klagitt D. Johan. Resenius paa Anders Gientofft oc 2 andre Studentter, som var kommett i hans husz, der hand var i Roskiilldtt, oc handlett sig vtillburlig med drick, dantz oc anden vlempe. Erant autem Andreas Gientoft, Ivarus Krag, Janus Johannis et Andreas Branderup. Concl., att de skall ingredi in carcerem, secundum leges, quia seduxerunt eius familiam, bibendo et saltando.

Convocatio postridie Michaelis 1607.

Om D. Christ. Dibvadio, att fogden skall forskaffe hannom 6 Rosennobell.

Convocatio 24 Novemb. 1607.

M. Seuerinus Velleus skall succedere dennom først tiill stipendium Regium, som er tiillforn approberit.

Agebatur de controversia quædam inter M. Johan. Alanum et M. Olaus¹⁾, qui successerat in professione pædagogica, in Scania de quadam locatione rurali. Notarius berettett saaledis, att for ij Aar siden var død en bonde i Schane, vid nauffn Anders Persøn, der hand var pædagogus; nu sad hans hustrue Encke fritt i dett første Aar oc paa dett andett; disz i mellom lod Notarius anholde hosz hende, om hun icke uille tage sig en tiill echte oc feste gaarden, formenendis att det uar fallden i hans tiid, hand motte sig dett gjørre tiill beste, saa møgett han kunde med retten. Disz i mellom hende det sig saa, att der kom en vng karl uid naffn Jeppe, som beilett tiill hende: med huillken hun sambtøchte att uillde haffue hannom. Kom derfor ud tiill David Peterszøn, M. Hansis Procurator, Borremester i Malmøe, for^{ne} Jeppe med ij hendes sønner, Jens Jenszøn Fogett i Skrebling, oc med hans, Jeppis, Slechtt, oc festede aff David med Karines villge gaarden for 90 Dr. Saa hende dett sig, att hendis sind bleff forandrett, att hun icke uillde haffue for^{ne} Jeppe, aff andre wuenners indskydellsze; oc derom solliciteritt Borremester titt, at hun motte bliffue hannom quitt. Hand suarede:

¹⁾ M. Oluf (eller Wulfgang) Hansen Rhuman.

Jeppe haffuer fest gaarden, huillken ieg bestander hannom, oc haffuer giffuitt festepenge, 10 Dr., oc uar med eders minde, derfor kand ieg ikke røgge dett. Mens Quinden giorde nock uidere, gick tiill sinn Suoger oc broder, som uare lenszmend tiill Malmøe Slott¹⁾, oc gaffue dett for Slotzherren Siffuer Grubbe, hand uillde handle i den Sag, att Karine motte bliffue Jeppe quitt, oc self tage Jeppis festing paa sig; thi hun villde for ingen deell haffue hannom, skulle hun end møste sit hoffuit. Daa bleff dett saa forhandlitt, att hun skulle verre Jeppe quitt, oc sellfuer tage leyen paa sig, oc Gaarden festede saa for 80 Daler. Oc siden att hun haffde saa løbett fastelaffuen med sagen, att bliffue hannom fry, som hun tiillforne haffuer sambtøcht, beuillgeth hun at giffue 20 Dr. oc en Oxe, tiill Michaelis, oc Jeppe fick sine 10 Dr. y gien, oc de bleff der om forlitte i guode maade. Oc dette skeede, før end Notarius Joh. Janus muterede sin profession, oc hun gaff 40 Dr. paa forneffnde festing, der hun festede. Dog Notarius aff de 20 Dr. remitterede 10 Dr., der hun haffde bud her offuer. Nu hende det sig saa, att en Karl kom i gien, vid naffn Oluff Persøn, oc vilde haffue Karine, med huillken hun consenterede i for^{ne} festing, dog at hand skulle giffue en recognition. Huillken saa kom ud tiill Kiøbenhaffn tiill M. Johan²⁾, oc gaff saadan leilighed tiill kiende med hendes suoger Peder Anderszøn. Oc der M. Johan var tuillrodig i samme sag, gick hand tiill Mag^{cum} Rectorem oc bespurde sig, om hand skulle leye eller tiill sige Karlen gaarden oc tage hans recognition derpaa, huor tiill M. Rector suarede Jaa, oc saa bleff samme recognition, som var 16 Dr., indlagt huosz Dñm Rectorem tiill videre beskeed. Nu mentte M. Olaus, att samme festing hørde hannom tiill, oc sagde, att hand (Oluff) haffde fest gaarde aff M. Hans, efftter hand³⁾ uar kommitt ind i Universitett, huillkett

1) D. e. Bondelensmænd under Malmøhus.

2) Alanus.   3) Rhuman.

M. Hans fornechtett, oc sagde alleniste att haffue fangitt aff Karlen 16 Dr. in recognitione, oc icke tiill festing, som Peder Anderszøn uar offueruerendis, oc icke andett skulle med rette beuises, endog M. Olaus sagde, hannom at skulle haffue sagtt att haffue festitt samme gaard aff Notario.

Herom bleff *Dominorum Professorum Judicium* begiertt, *urgente causam* M. Olao apud Dñm Rectorem etc. Qui post longam deliberationem ita statuerunt efftter Constitutionum nostrarum liudelsze: Att efftterdi det uar noch-sommeligtt om talldtt om for^{ne} festing vdi Notarij tiid, der hand var pædagogus, skall festingen føllge hannom oc høre hannom tiill: och efftterdi dett var endnu i hans Anno gratiæ, skall M. Hans oc beholde Recognitionem, som Oluff haffuer giffuitt, det er de 16 dr., som uare indlagt huosz Mag^{cum} Dominum Rectorem.

Begierede noch vid Mag. Dñm Rectorem Valentin Bogbinder ett Sted i Kircken uid Spri(n)ckelverkitt for leye, oc att indheffte theses professorum, huillket bleff hannom beuilgitt.

Anno 1608.

Convocatio 3 Februa. 1608.

Om Kaldelse af en Præst til Frue Kirke (s. Kirkehist. Saml. 3 R. I, 393).

M. Abrahamus petit hoc anno etiam stipendium 3: futuro. Concl.: habebit, si tamen in Germania etc. profectus fuerit; si autem manserit vel fuerit vocatus ad aliquam functionem, protestatur D. Thom. Finckius.

Convocatio 13 Febr. 1608.

Klager en Studiosus, at efftter hand haffuer lid skade aff en hoffdrenng, nu forfølger hannom to och truer hannom; begier ret offuer dennom huosz byfogden, som uill ingen rett skaffue hannom, siger inttett at uille haffue med Studenter. D. Resenius promiter, att hand uill skicke bud tiill Byfogden.

Vare Senatores duo, Jacob oc Raszmus, oc kalde Dñm Rectorem vd for dørren oc sagde sig att uerre liill fritz oc gierne lod sig nøye med huad Uniuersitet haffde giortt [angaaende Valget af en Præst til Frue Kirke].

Convocatio 20 Feb. 1608.

Om Dr. Jørgen Dybvad (s. Danske Mag. 4. R. II, 140).

De Residentia D. Cunradi, illi concessa, quam inhabitat D. Carisius. Et quod D. Conradus apud Uxorem eius fuerat, si posset hac æstate alio se conferre. Respondit Uxor, se incertam fuisse, an posset hac æstate, ædibus non reparatis eius. Concl.: Rector kand lade hans hustru vidett, oc se, huad tiende der kom fraa Niderlandtt¹⁾.

Om Silles²⁾ Broder Lambrett, qui rediit hac septimana die Lunæ. Die Martis bleff det angiffuett, att Rector skulle procedere med hannom jure Academiæ. Constitutiones requirunt, ut similes ejiciantur e Republica tanquam pestis et pernicies aliorum. Conclus.: ut 14 dies detineatur in carcere.

Convocatio 2 Martij 1608.

Actum de fratre Sillæ, qui iam 14 dies custoditus fuerat. Lambertus læste den forpflichtt, som Uniuersitett haffde hannom forskreffuitt, huillken hand sagde sig att uillde holde oc indgaae, oc møgett mere, om Uniuersitett uillde hannom paalægge, oc uillde giffue tiill de Fattige tempore commodiore 12 dr., naar hand bliffuer forseett³⁾.

Actum aff M. Christen Hanszøn om nogle Kong. Maitz bøger, som D. Metzner haffuer. Item de Gesneri de piscibus.

¹⁾ Her opholdt Dr. Jonas Charisius sig den Gang i en offentlig Sendelse (se Dsk. biogr. Lex. III, 438).

²⁾ Sille Balkenburg, siden gift med Dr. Jesper Brochmand.

³⁾ I Registranten af 1633 over Univ.s-Archiv findes Fol. 211 b indført: •Lamberti Antonij Balkenbergerj forpflicht. 1. Att hand vill rette og bedre sig. 2. Holde sig fra dett Quindfolck, hand hidtill haffuer forseet sig med. 3. Eller og perpetuo excluderis, om hand dett ey gjør. 4. og loffuer, naar Gud giffuer hannom nogle villkor, att vdlegge til Universitetet 12 R. dlr. Anno 1608-.

Item de globo. Item de prima parte Bibliorum. Item de libro, quem M. Jonas habet¹⁾.

Er M. Theodorus steffnett for huszleye. R. hand haffuer inttett leyett aff denne mand, som hannom klager, men aff M. Christ. Ripensi. (Se Ny kirkehist. Saml. V, 636).

Convocatio 22 Martij 1608.

Bleff lest to Kong. Matz. general Copier fra Roskilldtt Capittell om den vnge herres hyllding tiill Trinitatis Anno 1608, vnderskreffuitt med M. Pouills hand, Notarii, oc bleff dennom paa skreffuit manu Notarij.

Convocatio 16 April 1608.

Actum est om en skatt tiill vollden, Raadhusett och Posten, som forgangen Aar. Deliberandum est de priuilegiis evoluendis et examinandis, att holde ann, att dett maatte ansees med deris Priuilegier huosz Kong. Matz; thi Professores erre alleniste under Kong. Mattz och Rectore.

Mag^{cus} Dñs Rector gratias agit Senatui Academico, quod pertulerint eius Magistratum cum magna caritate et dexteritate singulari, atque officium resignat, nominato Reverendo et Clarissimo viro Dño D. Petro Winstrupio Episcopo. Sed excusat se solícite Dñs Episcopus propter valetudinem adversam. Nihilominus suscipit officium Rectoratus, ut devolveretur negotium ad Vice-Rectorem, si quando non posset per negotia aut valetudinem adesse.

Inde proposuit Rector, nunc vocatus ad Administrationem Sorensem, ut eligerent professorem aliquem pædagogicum: in professione esse procedendum, ut succedatur legitime o: promoueantur pædagi. Nominarunt plures, præcipue M. Abrahamum²⁾, anne succedere posset in professione pædagogica? Suspensum.

De Professione Dialecticæ actum; propter appendicem Theologicæ Lectionis invitatus est M. Ivarus Stubbæus,

¹⁾ D. e. Bøger, der vare udlaante fra den Afdeling af Universitetsbibliotheket, som Kong Christian IV havde skjænket.

²⁾ Abraham de Cardes.

qui recusavit. Sed M.^m Chr^m Ripensem illud nunc petivisse, dixit Rector.

Om Kirckeuengeriet, huillkett Rector uille commendere en anden; nominatus est D. Gellius.

M. Hieronymi¹⁾ Encke behollder seffhuer procuratorium y sitt naadens Aar y Wiborigh.

Extraordinaria Convocatio 26 Apr. 1608.

Noch bleff proponeret om Kongens breff, huorledis dett skulle forstaaes, secundum privilegia nostra. Concinnatæ sunt literæ supplices ad Regiam Majestatem, quas offerre volunt Regiæ Majestati D. D. Resenius [et] D. Thomas Finckius per Mag^{cum} Dominum Cancellarium.

Actum est de successore in pædagogica professione, nominati sunt plures: M. Abrahamus, M. Canutus Beske, M. Paulus Coldingensis, M. Absalon²⁾; quæsivit Mag. Vice-Rector³⁾ suffragia professorum. Maxima pars consentiebat in Canuto Beskio vocando, si Mag^{cus} Dñus Cancellarius voluerit. Respondendum M.^o Abrahamo, indultum illi stipendium Regium etc.

Pridie Pentecostes (c: 14 Maji 1608).

Referebat Rector om nogle Breffue, som Mag. Cancellarius haffde leffueritt Rectori, och suarede Dñus Rector tiill alle puncter, och Dñus Cancellarius lod sig saadanne suar befallde och loffuit paa Uniuersitetts vegne att vilde holde an, att Uniuersitet skall staa uid sine privilegier.

Item actum om, huo skulle paa Uniuersitetz vegne presentere sig y den unge Herres vduellelse, oc huad form mand skulle haffue paa fuldmachtten. Responsum, att Rector och Decanus skulle offerere saadan fuldmacht och igien tage confirmation paa Uniuersitetets privilegier. Instructio erit latine.

¹⁾ M. Hieronymus Justesen Ranch.

²⁾ M. Axel Olsen, Rektor i Lund.

³⁾ c: D. Thomas Fincke.

Item proponerer Rector, att resignatio skulle staa paa torszdag: dog sine convivio, consensu Mag^{ci} Dñi Cancellarij, efftterdi hans Hustrus Fader var død.

Convoca^o 2 Pentecostes 1608.

Actum adhuc est om Kong. Maitz Begierring om hans kierre Søns vduellellsze: och bleff lest aff Rectore ett fuldmactz breff giffuett Dño Episcopo Rectori futuro et M. Johan. Erasmo Decano facult. phil.

Item bleff lest en Instrux aff D. Finckio etc. Dog bleff besluttett att tale med Mag^{co} Dño Cancellario om hans mening y samme sager.

Magnifico Dño Rectore Dño Doctore Petro
Winstrupio,

Sielandiæ Episcopo vigilantissimo, S. Theologiæ Pro-
fessore digniss^o etc.

Sequentes Convocationes fuere. Decano M. Erasmo etc.

Convocatio 1 Junij 1608.

Ascendit omnium suffragiis et Mag^{ci} Dñi Cancellarij ad professionem Dialecticam M. Christiernus Ripensis.

Kong. Maitz Confirmatz bleff lest, som er giffuett naadigst Universitetet.

M. Canuto Beskio commissa est professio pædagogica præstito Juramento.

Bleff handlett med Lauritz Seermager om dett Kong. Maitz werck, oc bleff hannom loffuett 50 dr., at hand fører for^{ne} werck [fra Frederiksborg] her tiill Kiøbenhaffn.

Convocatio 4 Junij 1608.

Var tiillstede in Consistorio erlig och welbyrde Karl Bryske med iij andre herremend, som uar Jacob Høg, Siffuer Grubbe och Mogens Krabbe, oc indlagde Karl Bruske en domb: beklagendes paa en Student Anders Kolliding, som y Aarsze haffde slagett en Pige, etc. med videre, som vdi dommen formelldes: och efftterdi samme Andreas berøbtte sig uerre en Student, oc formentte, att den sag

skulle forhandles her y Uniuersitett for sin tiillbørlig dommere: daa begierrede Karl Bruske en dom øffuer samme Anders, om hand var en rett Studentt, eller icke, efftterdi hand icke studeritt her vdi Byen etc. Rector och Professores begierde dilation tiill dag 8 dage paa samme suar.

Convocatio 11 Junij 1608.

Actum est de studioso, an posset dici esse sub Rectore, dum absit peregre diutius. Varie res est agitata inter professores, ex Consilio etiam Mag^{ci} Cancellarij, ut negotium caute ageretur: An sit sub nostra jurisdictione, dum absit, etsi in studiis, quo etiam tenentur alij: sacerdotes, qui uidentur esse in studiis. Visum est aliis, att Uniuersitet kand icke dømme paa denne Domb, efftterdi hun staa endnu ved sin machtt.

Bleff Niells Frisz indkalldt, och Rector adspurde, om professores kunde dømme denne dom under, som er endnu ved sin macht. Om vi kunde dømme derpaa, efftterdi denne Byfogett er icke vnder vores Jurisdiction. Oc bad Uniuersitet, att denne sag motte forliges huosz wellbyrdig Carll Bruske. Lige saa raade ochsaa Dñi Professores Andream, att hand skulle brugge intercessoribus tiill Karl Bruske. Beder Rector Mag^{cus} paa Andreæ vegne Niells Frisz, hand wille intercedere huosz Karl, att hand wille hannom forbiellpe tiill Forligelsze i samme sag. Och om Niells wilde vnde hannom en dag ij eller iij at forhøre sig om nogle guode venner tiill Karl Bruske. Dog Andreas sagde sig at uille raade med sine venner. Saa bleff de vduist sammen.

Conclusum: Dñi Professores begier Dilationem tiill paa Onszdag, ut detur reconciliationi locus interea studioso cum Nobili Carlo, oc indkallede de Andream, att hand entten skulle forlige sig tiill Onszdag, eller oc att skulle dømmes eller och affuises, efftter leiligheden. Niells begier, att det motte ske noget tiillforne. Responderunt professores: der kand inttett ske førend paa Onszdag.

Noch klagett Pedelli paa nogle Studentter, sønderlig paa Jacob, som uilde slagett dennom med en dragen Kniff, der de vilde haffde satt dennom i Kielderenn efftter Mag^{ci} Rectoris befaling. R. Jacob: Nicolaum ipsum molestasse primum verberibus. Alius Erasmus fuit, qui effugit carcerem. Jacobus punietur carcere unius diei: alter carcere duorum dierum.

Noch klagett D. Gellius, att Wachtmesteren haffuer tagett sin dreng i Bispens husz oc satt hannom i Kielderenn, och haffde ingen skade giort, vden dragett en kniff. R. rector skall sende bud efftter hannom.

Convocatio 15 Junij 1608.

Rursus actum est de Studioso Andrea Coldingensi, oc var ingen forligelse sked i mellom V. Karll Briske, som Andreæ raad[et] var siste Consistorij dag, oc sagde Niells Frisz, sig inttett att haffue hørt om nogen forligellsze. Endog att Andreas formentte sig dett att haffde tenterit huosz denn guode Mand, dog forgieffues.

Inde post longum eius rei Examen, med Anders Colding's Villie och Samtøckke, bleff saaledes affsagtt, vdi Niells Frisz's et alterius och Andreæ paahør, att effterdi Carl Bryskes forsett uar, om hand icke burde at lide och staa tiill rette tiill Aarhusz byting etc., och Andreas der uid tog, haffuer vi icke andett kunde end kiende, efftterdi det er en verslig sag, end der om att gaa paa Aarhusz byting, huor gierningen er skedt, for huilket den haffde verritt tiill forne, eller tiill Landtzting, hues domb oc rett kand medføre.

Item begierrett Rasmus Tranne, at hand motte faa en medbroder tiill Vor Frue Kircke etc. oc bleff D. Gellius neffnet, qui non aderat.

Item proposuit M. Rector, at en Pige klager paa Jens Valentzued, qui ambit diaconatum.

Convocatio 18 Junij 1608.

Actum est rursus de causa Studiosi Andreæ Cold. och bleff Dommen eller Affsettelsen concluderitt.

Her Seffren [Lauridsøn] haffuer begiert at vere Kircke Verge¹⁾ i Jørrens Stedt.

Haffuer M. Iffuer steffnet Niells Pedersøn²⁾. M. Iffuer lod lesze en Lantzdommers domb paa Niells Persøn, at hand icke haffde møtt tiill Lantzting etc., som blev paa-skreffuitt. Niells Peersøn siger M. Iffuer tiill, att hand haffuer forfølgett hannom med en falsk process, der hand var Rector, mod recessen, oc mod den process, som Kong. Maitz haffuer forordnitt mod Karll Bryske, der de bønder etc. hannom anklagede. Sicut refert Nicolaus.

Item siger Niells, at han ued icke att gaa i rette med M. Iffuer, førend hand seer den affsked med Michell Vibe.

Indlagde sit klagemaal M. Iffuer y mod N. Pederszøn med en seddell skreffuet med sin egen hand, dog sine nomine. Postea subscripsit M. Ivarus suum nomen a Notario admonitus.

Convocatio 27 Julij 1608.

Proposuit M. Ivarus de sua causa, an Professores vellent judicare in ea ipsius causa, an non? et quando? D. Resenius suarer, att dett er errørigh Sag, och ved sig icke att kunde dømme der y, nisi adfuerint Mag^{cus} Dñus Cancellarius et Conservatores Academiæ. Concl.: Cognitione referatur ad M. D. Cancell., ut eius imploretur auxilium, a

¹⁾ i Gandløse (den forrige Kirkeværge var rømt paa Grund af et Drab).

²⁾ M. Ivar Stub havde alt længe ligget i Proces med den afsatte Foged Niels Pedersen, nærmest formodentlig i Anledning af Opgjørelsen af en Del Poster i M. Ivers Rektoratsregnskab. Under Sagen opkom ny Stridspunkter, og forskellige Personer inddroges i disse Kjævlerier, der syntes at blive uendelige (mangfoldige Sider i Konsistoriets Forhandlingsprotokol optages af dem, men de ere ikke her medtagne, da Vigtigheden ikke svarer til Udstrækningen). Undertiden kom det til meget heftige Scener i Konsistoriet, som da Niels Monsøn til Klarupgaard 2 Jan. 1608 i Professorernes Nærværelse truede Niels Pedersen med at han skal skyde ham ihjel, om han vilde forfølge hannom. N. Pedersen synes at have været en meget intrigant Person, som havde formaende Forbindelser, der bestandig støttede ham.

cujus solius consiliis standum. Si ipse reliquos conservatores adhibere voluerit, per eum stabit. Magister Ivarus er der med tiill fritz.

Niels Monsøns Quinde, Buolld i Clarup gaardt, kom ind oc sagde, huorledes hun var fraa hannom¹⁾ kommen: først laa hun y laenn eius metu, oc siden drog hun tiill Skourideren Christoffer och bad hannom, at hand uillde følge [hende til] hannom, et quomodo ejecta fuisset ab illo, qui noluit illam recipere. Om hun haffuer taget steffning offuer hannom? Resp.: M. Pouill²⁾ uill med det første forskaffue hende den. Aberat saltem ab eo paa trediedag, ut illa fatetur.

Convocatio 29 Julij 1608.

Begjierde M. Ivarus, att den Seddell motte indskriffues i bogen, med huilken hand haffuer giffuett hannom Sag etc., som er paaskreffuitt den 18 Junij Anno 1608. Huilkett bleff beuilgett aff Dño Rectore oc Professoribus, oc liuder ord fraa ordt, som effter følger:

Niels Persøn, efftter som Du for nogen tiid siden haffuer tiillagtt mig ærrerørige sager, baade in specie som i min frauerrellsze, belangendis de femb daller gaarfestning aff Fulesang, oc siden y min neruerrellsze for Retten belangendis en daller huszfesting aff Aszindløsz, och der tiill med in genere oc generali defamatione et exprobratione, dett Du haffuer tiillsagtt mig for Retten, att Du vest och haffuer allehande med mig etc. Daa skeller ieg Dig her offentligh for en skellmsachtig Løgner oc wærligh Mand, tiill Du beuiser mig nogett offuer aff dett, som du mig tiillagtt och tiillsagtt haffuer, eller ochsaa nogen anden wærlig sag i nogen maade; och effttersom du beklager dig offuer mig, for du est affsagt aff dit fogit Embede, som du haffuer haftt offuer Universitetz guodtz,

1) o: hendes Mand.

2) M. Povl Pedersen, Sognepræst ved Roskilde Domkirke, Notarius i Tamperretten, der paadømte Ægteskabssager.

daa siger ieg dig till her for Retten, att du haffuer tientt Universitett som en Tyff oc skalck, saa lenge de tingsvinder oc breffue staaer vid macht, som der om emod dig ere vdgiffuen, oc Jeg er offuerbødig att legge i rette, och byder ieg mig herom med dig i Rette efftter min forsettesz Liudellsze och vidne forklarellsze, som ieg allerede i mod dig paa disze sager i Retten haffuer indlagt¹⁾.

Iffuer Stub

mett egen handtt.

Videre bleff forhandlett om Niells Persøns sag; som haffde steffnett Dorritte D. Clausis²⁾ Søster i rette, som er comparerett, oc Jørren haffde fangett varsell³⁾. D. Gellius vill suare paa de andre Arffuingers vegne.

Oc var Jacob Skredder paa Niellszes vegne, lod lesze nogle Sedler paa Niellses vegne. Siger Jacob, at hand icke ved, om Hesten er betalld eller icke, huillkett D. Gellius begierde att motte indskriffues. Och begierde Dorritte Lembuigs⁴⁾ med en Seddel, att D. Clausis Regenskabsbog motte leszes om for^{na} hest och i giennem sees. Huillkett D. Gellius gjorde och lod Jacob kaste i bogen, om hand kunde finde nogett om hesten. D. Gellius suarer och mener, att Niells Persøn siden haffuer giort regenskab med D. Claus, att hand uell haffde affquitterett med hannom for hesten. Jacob skredder siger, att Niells haffuer fangett hesten aff D. Claus Anno 1599.

¹⁾ I Randen er skrevet: »Bleff denne sag aldeles forligtt, och machtlløsz giortt den 20 Aprilis Anno 1609, offueruerrendis Erlig og Vellybyrdige Mend paa Kong. Maitz vegne Anders Dreszelberrigh, Vilhelmus Dreszelbergh, Dittluff Holck och Hollger Gagge et inde Professoribus omnibus, excepto Metznero, etc., ut in actis istius diei sub M. Vulfango, etc.

Johan. Janus pp^a manu.

²⁾ Professor, Dr. jur. Claus Theophilus († 1604).

³⁾ Jørgen Schrøder, en Søstersøn af Theophilus, var en Tid Rektor i Slagelse.

⁴⁾ Dr. And. Lemvigs Enke var en Søster til Fogden Niels Pedersen.

Conclusum, att dommen staa endnu ved sin machtt, efftterdi Jacob haffuer icke førtt saa nøyachtig vindiszbyrdt, som den kunde infringere, derforre bør dennom att føre nogett andett wissere, oc staa Dorrite tilstede for sin kost oc tæring. Siden steffner paa ny i gien efftter loffuen.

Begierde Notarius paa Her Oluffs vegne i Gladsaxe, att degne staffnen motte festes hannom paa hans hustrues vegne ydermere. Resp.: Notarius skall forhøre, huad hand uill giffue paa hendes partt.

Proponerede Mag^{cus} om Her Seffren i Slagslundtt att faa Gandløse Kircke tiendtt. R.: hand maa bekomme den med den anden Kirckeverge.

Convocatio P. M. h. 12.

Bleff Kong. Maitz breff lest, att Universitetz och professorum Tienere skulle age Kalck fraa Sundby ferrie tiill Friderigs Borgh etc.

Item actum est de Notariatu et Bibliotheca. Munus utrumque petiit M. Rumannus. Notariatum ipsi ante concessum obtinuit quidem nunc, sed non præstitit Juramentum. Bibliothecam non potuit, quia defectum sui pædagogij debuit et potuit Joh. Janus resarcire, quo tempore illa caruit, Judicio Rectoris et Professorum, contrariante tamen D. Cunrado. M. Christiernus diu obtinuerat, amisso Notariatu, cum tamen in senatum esset allectus, propter labores, quos sustinuit colligendis et conscribendis libris ex parte: Cur non et idem obtineret J. Janus, qui similiter primis(?) colligendis et conscribendis non modicos etiam insumpsit, præcipue autem continuando Regiam Bibliothecam, defectum supplendo, et labore ad mundum scribendi omnes, ut patet ex Libro Regiæ Bibliothecæ.

Actum est etiam de Residentia M. Joh. Stephanij: Maxima pars inclinabat ad Johan. Janum præterito M. Christierno, quia erat eorum judicio illi residentia satis bona, in qua commorari vir bonus commode posset: imo omnes

præsentes, D. Cunrado excepto, qui posten consensit cum reliquis.

Deus Super Omnia Benedictus
Sine Fine et Mensura,
fiat, fiat!

Paa Omslaget af Protokollen findes følgende Antegnelser med M. Hans Jensen Alans Haand:

j skip pundt klokke kaaster 60 dr.

Cum non stercoratur ager, amittitur fundus.

Juramentum non tollit malitiam.

Er der mindre i guodzet, som opbydes, end skyldig er, saa maa hand icke tage mere, naar den er louebyden.

Judex non debet sibi assumere personam advocati.

Interficiamus eum precibus. Pet. Pall. de quodam nobili, qui obiit ptiriasi.

Ob crimen multum crimen his manet inultum.

Bellovius: plus valet il quam nil.

Studiosus Vittebergæ paulo . . .¹⁾ sonorus est excommunicatus. Cancellarius.

Contraria statuenti non est fidendum.

Processus nulli est negandus.

Anm. Den i Acta Consistorii (S. 105) under 16. Febr. 1603 nævnte M(agister) Padborg er vistnok den samme som (S. 782) under 27. Juli 1607 nævnes M. Andreas Pad., og sandsynlig den samme som M. Anders Madsen Blenthorp, hvis tynde Livslykke er skildret i Ny kirkehist. Saml. III, 582—91. Herpaa tyder det latinske Vers, som paa sidstnævnte Sted, S. 590, er meddelt.

---

¹⁾ Ulæseligt Ord.

S m a a s t y k k e r .

XVI.

Ringsebølle Sognemænds Forlangende om Guds- tjeneste paa visse Dage.

Ved *H. F. Rørdam*.

Ringsebølle Sogn synes fra gammel Tid at have staaet i et nærmere Forhold til Kjøbstedet Rødby¹⁾, der som Overfartssted mellem Laaland og Femern i ældre Tid var en af Hovedaarerne for Forbindelsen mellem Danmark og Tydskland og derved den Gang havde forholdsvis større Betydning end nu til Dags. Maaske har Ringsebølle i Middelalderen haft sin egen Præst, om end i en vis Afhængighed af Sognepræsten i Rødby; men da det efter Reformationen faldt vanskeligt at skaffe det fornødne til Præsternes Underhold, henlagdes Ringsebølle Sogn 1539 til Rødby Kirke²⁾. Da dette neppe har været efter Ringsebølle Sognemænds Ønske, synes de at have opnaaet, at der fremdeles blev holdt Gudstjeneste i Ringsebølle Kirke, om de end ved visse Lejligheder vare henviste til Kirken i Rødby³⁾. Efterfølgende Sognevidne fra 1592 fortæller om deres Stræben efter at udvide den vundne kirkelige Selvstændighed.

---

1) Kirkehist. Saml. 4. R. II, 280. Udtalelsen smst. i Not. 1 om Ringsebølles Selvstændighed bør begrænses saaledes, som ndf. er sket.

2) Rørdam, Danske Kirkelove II, 7 f.

3) Kirkehist. Saml. 3. R. VI, (483). 492. (494).

Wi effterscrebne Niels Hanszøn Warde, predicker oc capellan wdj Rødby oc Ringzebylge sogner, Rasmus Pederssøn, degn i samme sted, oc Hans Jørgenssøn, husmand wdj Rødby, bekender for alle, at aar Christj MDXCII dominica 22. post Trinitatem, som vaar den 22. 8b:, fremgick hederlig oc wellerd mand Her Hans Hanssøn, sogneprest vdi Rødby oc Ringzebylge, paa Ringzebylge sognesteffne faar meninge sognemend, som den dag tilstede waare, oc wdj laant liud berettede for dennom hues ord, tiltale oc giensuar der gick paa almindelig landemode, som skede paa Oleholm næste fremgangen mandag, som vaar dend 16. 8b:, imellem hannom oc Peder Drucken, boomand^r vdj Ringzebylge, som sagde sig paa for^{ne}: landemode at were vdsend met Lauretz Pedersøn boomand i samme sted, paa deris oc alle andre Ringzebylge sognemends wegne, deris ærinde der at vdrette emod Her Hans deris sogneprest. Først fremsatte for^{ne} Peder Drucken met sine metfølgere Lauretz Pedersøn oc thre andre aff Ringzebylge sognemend Jørgen Lauretzøn, Lauretz Hemmingsøn oc Jib Kraag, til landemode steffnede aff deris sogneprest faar noget aff hans almisse korn, di haffde hannom forkaartedt, at di paa meninge Ringzebylge sognemends wegne endnu som tilforn wdj bispens oc prouestens visitatz begerer afften predicken wdj Ringzebylge kircke paa paaske dag oc faste predicken om onsdagen aarligen aff deris sognepræst, oc at di icke wille gaa till Rødby kircke at høre predicken. Der till suarede først sognepresten, Her Hans, at det icke kand skee, fordi der er ickon en degn wdj begge sogner, endog der er tho prester, oc paa huer første oc anden paaske dag da skeer der wdj Rødby kircke afften predicken, oc faste predicken om onsdagen aarligen, ligeruiis som beskicket oc ordineret er tilforn aff gamel tid aff werdtzlig oc geyslig stat, oc der er rente derfaare tillagdt. Herforwden sagde hand oc, at sognefolck i annexer andersteds her wdj landet pleyer at søge till afften predicken wdj hoffuet kyrckerne paa samme høytilige dage,

endog di icke effter noget konge breff ere der till forplictige, som Ringzebylge sognefolck forplictige ere. Item tilholder oc kircke ordinantz prester at skriffte effter afften predicken wdj kircken, huilcket oc skeer wdj Rødby kircke huer paaske oc anden paaske dag etc. Frembar oc for^{ne} Her Hans et konge breff, dateret den næste thiisdag effter palme søndag aar 1539, jndeholdendis iblant andet, at sognemendene wdj Ringzebylge skulle søge till Rødby kircke, der skall sognepresten gøre samme sognemend tilbørlig preste tieniste bode inden oc wden kircken, som tilbørligt, oc hand dem plictig er¹⁾. Icke helder haffuer de tilforn saadan kyrcketieniste bekommet aff hans faarmend oc præster; men dersom for^{ne} Ringzebylge sognemend wiffe lønne capellanen oc degnen faar saadan afften oc faste kircke tieniste (forwden hues løn de tilforn aarligen bekommet haffuer) paa tredie paaske dag oc paa fredagen i faste, effterdj fredags predicken wdj Rødby er aff en christen øffrighed till søndags afften predicken forandret effter Rødby sognemends begering, som sogne widne der om formelder, saa at sognepresten icke skall vere forplictig till mere her effter end som tilforn hid indtill at holde dennom saadan kircke tieniste for sin seduaanlige rente oc tilbørlige løn, da er hand well der medt tilfreds. Dernæst suarede hederlig, høylerd oc æreuerdig Mester Jacob Matzøn Wedel, bisp wdj Fyens stigt, at hannem well witterligt er, at der er mangedstedtz skick wdj Danmarcks rige, at huor som presten boer hoss hoffuet kircken, oc icke ellers, da holder hand afften predicken paa for^{ne} første paaske dag wdj den; oc icke haffuer hørt at skulde skee afften predicken wdj annexer. Derfaare kand hand icke paa sit embedtz wegne paa legge Rødby sogneprest nogen kircke tieniste paa for^{ne} thider, emod forbemelte frembaaret oc oplæste kong^e matt^s breff eller kircke ordinantz, effter Ringzebylge sognemends begering. Men der som di kunde gøre sognepresten saa

¹⁾ Rørdam, Danske Kirkelove II, S. 7 f.

willig (som sagt er), at hand will lade sin capellan oc degn gøre saadan kircke tieniste paa andre dage, som sognepresten oc de der om kunde forenis, oc di løner oc betaler for^{ne} capellan oc degn for sin wmage, da will hand well det samtycke. Dereffter suarede for^{ne} vdsende oc neruerendis Ringzebylge sognemend, at dj giffuer capellanen paaske rente oc helligdags offer; will hand iche derfaare gøre dem de tienister, da wille di icke giffue hannom for^{ne} offer oc paaske rente. Huortill for^{ne} æreuerdig her bisp atter suarede, at di icke bliffuer god faare at forringe capellan eller kircketienere deris løn, oc hand will well letteligen forhuerffue kong^e matt^e breff, om behoff gøris, at di endeligen skulle giffue deris capellan sin løn, som deris faarmend haffuer giort for dem, saa at di icke skulle were mechtige till at forringe wdj saa maade enten hans myndighed, som hand er betroet till aff gud oc kong^e matt^t, eller fattige kircke tieners løn. Derfaare effter saadan beretning om for^{ne} rettergang paa landemode da tilbød for^{ne} Her Hans Hanssøn endnu disse sine sognemend paa Ringzebylge sognesteffne aarligen at kunde bekomme faste predicken om fredagen, afften prædicken paa tredie paaske dag, end oc paa tredie pindtzdag, om di det ellers ere begerendis, om huer mand wdj Ringzebylge sogn derfaare will udgiffue aarligen en god sk^e byg till prest oc degn om S: Michels dag; thj en sk^e byg kand da kaaste 6 eller 7 Sk. oc were huer aff dennom en ringe skade oc fattige kircke tienere nogen hielp faar deris wmage. Der till suarede nogle det at wille, oc nogle icke at wille det indgaa; thj di wille gaa till kircke, som deris foreldre oc faarmend giort haffuer, oc ingen ydermere tyngte wille legge paa deris gaarde till prest og degn, endsom tilforn aff arilds tid ganget er, saa at Ringzebylge sognemend paa samme tid oc sted her om inthet fuldkommeligt met deris sogneprest beslutte oc gøre wilde. Huorfaare offte bemelte Her Hans Hanssøn begerede paa disse for^{ne} ord et wuilligt sognewidne aff for^{ne} Ringzebylge sognemend.

Oc efterdj di suarede, at det giordis inthet behoff her om at vdgiffue noget sognewidne, da begerede hand aff oss her om wor wuillig bekendelsse, huilcken wi hannom ey beneckte wilde. Thj kundgøre wi for alle neruerendis oc tilkommendis, bestaaer oc bekender, at alle for^{ne} ord met tiltale oc giensuar ere gangne wdj alle maade, som forscreffuit staar, imellem Her Hans oc hans sognemend wdj Ringzebylge paa for^{ne} sted oc tid, ligeruiis som wi selff det seet oc hørt haffuer, oc till diss ydermere wished vnderscriber wi huer met egen haand denne wor bekendelsse oc trycker wore signeter nedent paa thette wort obne breff, giffuit aar oc dag, som forscreffuit staar.

Niels Hanszøn Rasmus Pederszen Hans Jørgenszønn,
Warder, capellan degen, med egen med egen hand.
i Rødby, med egen haand.
haand.

Over de to første Navne ere Underskrivernes Segl aftrykte, og over det sidste Navn er et Bomærke tegnet.

Udenpaa: Ringzebylge sognemend begerer paaske aften predicken oc faste predicken om onsdagen. Aar 1592, 22. 8bris.

Original i Rigsarkivet.

XVII.

Tilbagekaldelse af M. Detlev Mejers Vranglære om Christi Nedfart til Helvede.

Ved *H. F. Rørdam.*

Flensborgeren Detlev Mejer var Rektor i Haderslev til 1623, da han af Christian IV blev kaldet til Hovedpræst i Itzeho og Provst i en Del af Holsten. I denne Stilling skal han ved Lærdom og ustraffeligt Levned have vundet Yndest og Anseelse. Men da hans Medtjener i

Itzeho, Præsten Martin Krey, mente at have opdaget Calvinisme i hans Prædikener, særlig i Fremstillingen af Læren om Christi Nedfart til Helvede, gik han først i Rette med Provsten desangaaende og klagede siden over ham til Kong Christian under dennes Ophold i den af ham nys anlagte Fæstning Glückstadt. Følgen var, at der blev nedsat en kombineret (verdslig og gejstlig) Ret til at dømme i Sagen. Overfør denne fastholdt M. Detlev Mejer den dogmatiske Forsvarlighed af sine Meninger, hvilket havde til Følge, at han 13. Aug. 1632 blev afsat som Vranglærer. Kort efter maa han være kommen paa andre Tanker, da han under 2. Sept. s. A. til Kongen indgav følgende Gjenkaldelse af de af ham ytrede Anskuelse, uden dog derved at bevirke nogen Forandring i Dommen. Da jeg tilfældigvis er stødt paa Originalexemplaret af hans ydmyge Revocation, meddeles den her, idet jeg for øvrigt henviser til de udførligere Oplysninger om Manden, der ville findes i Dansk biogr. Lex. XI.

Jch M. Dethlevus Mejer bekenne hiermit für Gott, jhr: konigl: Mayt. zue Dennemarck, Norwegen etc., meinem gnädigsten konigh vnd herrn, vnd für allen rechtglaubigen Augszbürgischen confessionsz verwandten, dasz durch etlicher scribenten vnterschiedene meinungen ich mich habe verleiten lassen, vnd zue diesen gedancken gerahten, dasz Jesus Christus dero Zeit, wie er im garten Getsemane seinen himlischen vater vmb hinwegknehmung desz todtenkelchs zum dritten mahl angeruffen, blutigen schweisz geschwitzet; vnd am creutze, wie er geschrien: mein Gott, mein Gott, warumb hastu mich verlassen? seine hellenfarth habe verrichtet, vnd men ausz heiliger gottlicher schrift von keiner andern hellenfarth Christi wisse. Jmgleichen ich, ob die helle ein gewisser ort sey, gezweiffelt, auch wieder den articul vnsersz christlichen apostolischen glaubensz, dasz Christus nach seinem todte zur hellen gefahren sey, zue Itzehoe in officio meo præpositurali offendlich

geprediget vnd gelehret habe, wordurch ich die gemeine Gottesz in hogstgeehrter jhr: konigl: Maytt: meinesz allergnädigsten königsz vnd herrn reichen vnd furstenthümben Schleszwig, Holstein, Stormarn vnd der Dithmarschen zum högsten habe geergert, vnd weilen ich bey sollichem jhrthumb usque ad eventum synodalis sententiæ beharlich geplieben, in mehrhögst ehrngedachter jhr: konigl: Mayt: vngnad gefallen vnd in die von jhr: konigl: Mayt: vnd dero vornehmen adelichen vnd gelahrten land vnd hoffrächten vnd denen darzu gezogenen konigl: theologen abgesprochenem synodal-urtheill einverleibte pœnam ademtæ præposituræ billigh verfellet vnd verdampt worden. Wan ich nun ausz heiliger gottlicher schrift desz erroris vberwonnen vnd vberzeuget, so bekenne ich crafft diesesz meinen wieder mehr hogstgeehrte jhre konigl: Maitt:, meinen allergnädigste königh vnd herrn, vnd die in dero reichen vnd fürstenthumben verhandene christliche gemeind begangene fehler, trage auch hertzliche rew, dasz ich solliche ergernussen verursacht, vnd bezeuge hiemit fur Gott, jhr: konigl: Maitt: vnd der gantzen christenheit, dasz ich nunmehr glaube, dasz Jesus Christus, Gott vnd mensch, mit leib vnd seel nach seinem todte wieder lebendig warhafftig zur hellen gefahren als ein vberwinder vnd triumphirender siegszfürst der hellen vnd aller teuffelen, dasz auch die seelen der menschen, so bald sie von den leibern abgesondert, entweder zu ewiger ruhe oder zu ewiger quaall gelangen, vnd ob men wol den ort sollcher quaall nicht äigendlich weisz, so glaube ich dennoch itzo gewisz vnd ohnzweifflich, dasz die helle sey ein abgrund, finsternusz desz heulensz vnd zeenklappern, worin die teuffele jhr wesen imgleichen der gottlosen seelen bisz auff den tag des gerichtesz der lebendigen vnd der todten (: an welchem tage die gottlosen von den frommen christen durch diese erschreckliche urtheill: gehet hin jhr verfluchten an den ort, so euch vnd allen teuffeln ist bereit, abgesondert:) behaltenn werden. Ob auch woll Christus im garten Getsemane

vnd am creutze vnseglichen schmerzen vnd hellenangst im stande der erniedrigung empfunden, so glaube ich dannoch (:wie obgemelt:) von gantzem hertzen, dasz er inhalts des symboli apostolici nach seinem todte sey zur hellen gefahren vnd sich doselbst den verdampften geistern alsz einen vberwindern vnd triumphirenden siegzsfürsten der hellen vnd aller teuffele habe gezeiget, massen solliches Eph. 4, item 1. Pet. 3 vnd ausz andern orthern heiliger schrift vnwidersprechlich behartet vnd bewehret vnd von allen theologen Augszbürgischer confession gelehret vnd geprediget wirt.

Will demnach beschlieszlich alles, so ich hiewieder habe gelehret, geprediget, geschrieben auch publicè vnd privatim geredet, revociret vnd retractiret vnd hogstehrn-gemelte jhr: konigl: Maitt: meinem allergnedigsten königh vnd herrn auch alle vnter jhr konigl: Maytt: flügeln gesessene fromme christen vmb verzeihung durch Jesum Christum ersuchet, dabey nebenst meinen gnedigsten königh vnd herren, dasz er die gnadenhand von mir vnd den meinen nicht gar abziehen wolle, durch Gott hochst flehendligst gebeten haben, jhr: konigl. maitt: sambt dero konigl: hausz der gottlichen almacht zu allen stetsz florirenden konigl. prosperitaten getrewligst empfehlende.

Itzehohe am 2. Septembris anno 1632.

Jhr: konigl: Maytt:

vnterthanigster, gehorsambster,

hochbetrübter diener

M. Dethlevus Mejer.

Christian IV, der tog strængt paa religiøse Afvigelser, skjænkede ikke M. Detlev Mejer den Naade, han bad om; men Kongens Søn, Hertug Frederik, daværende Ærkebisp i Bremen, kaldte ham til Præst i Bremervörde. Siden blev han Hovedpræst i Aurich i Ostfriesland, hvor han døde 1653.

XVIII.

„S. Hans med den røde Mund“.

Af H. F. Rørdam.

For nylig har Hr. Raphael Meyer for »Universitets-Jubilæets danske Samfund« udgivet »Den gamle danske Dødedans«, et allerede fra C. J. Brandts Udvalg af »Ældre Danske Digtere« bekjendt, mærkeligt Skrift, der af indre Grunde maa henføres til Reformationstiden. Skriftet bestaar af rimede Samtaler mellem Døden og Folk af begge Kjøen og alle Stænder, der paa den ubønhørlige Herskers Bud maa slippe alt for at følge ham. Blandt disse Samtaler findes følgende:

Døden til Officialen

I Geystlige dommere, oc du Official,
i skulle nu i een iemmerlig dal
Ieg steffner eder hid til mig nu alle
ehuad mand eder vid naffn monne kalle
For dommen skulle i alle gaa
Det hielper icke at have vox næse paa.

Official svarer

Disse ord nu ære fremførd
haffuer ieg aldrig tilforn hørd
Dem ville ieg aldrig tencke paa
icke heller effter Retuished gaa
S. Hans met den røde mund
haffuer forderffuit Retuished i grund
Døden vil mig det nu gælde
hand vil mig skilie ved mit vælde.

Til de to af mig fremhævede Linier har Hr. Meyer føjet en længere Anmærkning, hvori han, om end kun formodningsvis, antyder, at »S. Hans med den røde Mund«, skulde være en Betegnelse for den fra Reformationens Dage ikke ubekjendte Dr. Oluf Chrysostomus, der endte 1553

som evangelisk Superintendent i Vendelbo Stift. Jeg skal ikke opholde mig ved den mindre træffende Karakteristik, som Forfatteren giver af den nævnte fremragende Humanist, men i saa Henseende henviser til den Biografi, jeg har leveret af ham i »Dansk biografisk Lexikon« III, 587 f., og de der citerede Kilder, der formentlig stille ham i et rigtigere Lys; derimod kan jeg unegtelig ikke tilbageholde min Forundring over en saa luftig Gjetning som den, at Oluf Chrysostomus skulde være identisk med Dødedansens »S. Hans med den røde Mund« — en Forklaring, der i betænkelig Grad minder om »Lyshøjs« Udledning »Hartgreshøj».

Men hvad betyder da »S. Hans med den røde Mund«? I Skriftstykker fra det 16de Aarhundrede mindes jeg at have truffet følgende Vending, naar man vilde sætte en Sag igjennem, men gode Ord og Overtalelser intet hjalp: »Her maa S. Hans med den røde Mund frem« — aldeles tydelig i Betydningen af Penge eller Guld, særlig naar dette Middel anvendtes som Bestikkelse, for at bøje Retten. Men det er jo netop paa denne Maade, at »S. Hans« figurerer i »Dødedansen«. Det er en Official, en Udøver af den gejstlige Jurisdiktion, som den Bekjendelse lægges i Munden, at »S. Hans med den røde Mund har fordærvet Retvished i Grund«, efter at bemeldte Official, ligesom Tilfældet sædvanlig er i »Dødedansens« andre Repliker, først havde søgt Udflugt.

Hvorfor »Sanct Hans« nævnes, maa jeg ganske vist f. T. lade uafgjort, da hverken Døberen S. Hans eller Evangelisten af samme Navn vides at have haft noget med »Urettens Mammon« at gjøre, men at den »røde Mund« hentyder til det »røde Guld«, er neppe tvivlsomt. Guldets Betegnelse som »det røde« er jo karakteristisk for den ældre Tid¹⁾, og, hvorom alting er, ved den ovenfor givne

¹⁾ Ordsproget »Morgenstund har Guld i Mund« er jo ogsaa nærmest en Betegnelse af Morgenrødens Frembrud.

Forklaring kommer der god Mening i Stedet. Officialen, den uretvide Dommer, maa overfor Dødens Alvor tilstaa sin Synd og erkjende, at naar Døden nu skiller ham ved hans »Vælde«, hans høje og ansvarsfulde Dommerstilling, saa sker ham kun hans Ret.

XIX.

Om Kjøbstedpræstegaardenes Skjæbne.

I forrige Aarhundrede og Begyndelsen af dette blev paa mange Steder Præstegaarde og lignende offentlige Bygninger i Kjøbstederne bortsolgte til Skade for Kaldene, om end maaske til en øjeblikkelig Lettelse for de daværende Beneficiarer, der slap for Vedligeholdelse af gamle og forfaldne Boliger. Neppe nogensteds er man gaaet mere radikalt til Værks end i Stege, hvor Nordmanden Rasmus Palludan i den korte Tid (1740—3), han var Præst her, fik gjort rent Bord, som det formentlig fremgaar af følgende Auctionsplakat:

Kbhvns Post-Rytter 1742, Nr. 57.

Gives herved for alle og enhver tilkiende, at Mandagen den 13 Aug. førstkommende bliver ved offentlig Auction udi Steege paa Møen til den Høystbydende bortsolgt 1) Steege-Byes Provste-Residence, 2) Capellanens Residence, 3) Degne-Boeligen, 4) Klokker-Boeligen, 5) 2de Kirken i Steege tilhørende Fattiges Vaaninger, 6) Organistens Boelig og 7) et Kirken tilhørende Material-Huus; thi vilde Liebhaberne behage til samme Tiid og Stæd sig at indfinde, da Conditionerne der kand høres; og forinden faaes at see hos Hr. Landsdommer Munthe i Roeskilde og hos Hr. Provst Palludan i Steege paa Møen.

Rettelser og Tillæg.

Kirkehist. Saml. 4. R. I.

S. 37, Lin. 8 f. n. 1792, læs: 1692.

Kirkehist. Saml. 4 R. II.

- 566, Lin. 7. Sætningen: Men saa vidt os bekjendt (osv.) bør udgaa.
- 574, Not. 2. Om den her omtalte Peter Petrejus har Hr. Pastor A. Jantzen meddelt os følgende: Han blev født 2. Febr. 1695 i Dedsbøl (Tønder Amt), hvor Faderen, Peter Christian P. († 1719) var Præst; Moderen var en Datter af Præsten Ernst Friedlieb i Embsbøl. 1714 drog han til Jena, hvor han studerede i 3 Aar, rejste derpaa hjem. I Foraaret 1719 var han i Holland, men blev kaldet tilbage af sin Familie og succederede Faderen i Dedsbøl (1720). 1734 blev han Feltprovst ved de danske Hjelpetropper ved Rhinen. 1737 Præst i Garding, 1742 tillige Provst i Eiderstedt. Han døde 15. Dec. 1745. Vosz, Nachrichten von den Pröpsten und Predigern S. 19 f. Haandskreven Autobiogr. i Univ.bibl. i Kiel (Ratjen II 9).

Kirkehist. Saml. 4. R. III.

- 143, Not. 1. De her omtalte latinske Vers findes trykte i Suhms Saml. I, 3, 135.
- 541, Lin. 18 f. o. Brodør, læs: Broder.
- 822, Lin. 1 f. n. Bischoffersker (!), læs: Bisloffersker.

Kirkehist. Saml. 4. R. IV.

- 144, Lin. 9 f. o. Torrekov, læs: Torkø (s. Styffe, Skandin. i Unions-tiden. 2 Udg. S. 79).
  - 173, Lin. 12 f. n. Hildegaard, læs: Hildeborg.
  - 262, Lin. 12 f. o. Bagge, læs: Bagger.
  - 269, Lin. 9 f. n. der er, læs: den er.
  - 317, Lin. 4 f. o. prelatarna, læs: prelaterne och seniorerna.
  - 327, Lin. 5 f. n. (Prælatos?) udgaa.
  - 554, Nr. 13. Kapellan i Middelfart Jens Christensen Zeuthen († 1696), en Præstesøn fra Brendekilde (Personalhist. Tidsskr. 2. R. IV, 219), dimitteret fra Odense Gymnasium 1664 (Univ. Matr. I, 318), kan ikke være identisk med J. C. Mammen. (A. Jantzen).
-

Navne- og Sagregister¹⁾.

- Åbildgaard, Peder Tork., Pr. i Aarhus. 77.
- Abrahamson, J. N. B., Officer. 364. 474.
- Absalon, Ærkebiskop. 444. 585.
- Achtonia, Karen Henningsdatter. 59. 65-7.
- Adamius, Villads, Dr. med. 108-9. 516.
- Adler, Gen.-Sup. i Slesv. og Holst. 452. 712.
- Agernæs, s. Krogshølle.
- Aggersø og Omø. 429.
- Alanus, Hans Jensen, Prof. v. Univ. 101-25. 512-33. 780-801.
- Albertsen, Chr., Borgm. i Kbh. 89.
- Almueskolevæsen. 153. 363-4. 686-8.
- Amager, se Taarnby.
- Anna Catharina, Dron. 47. 199. 415.
- Antvorskov. 39-41. 50. 52. 57. 252. 383-4. 390.
- Ancher, P. Kofod, Prof. 242-3.
- Andersen, Søren, Prof. v. Odense Gymn. 42-3.
- Andersen, Erik, Kap. v. Frue K. i Kbh., s. Hofpr. 125. — Hans, Pr. i Saxkjøbing. 681. 692. — Hans, Pr. i Tygelse i Sk. 532. — Herman, Afladshdl. 144. — Jens (Beldenak), Bisk. i Odense. 614. — Laurits, Rekt. i Rosk. 532. — Morten, Rekt. i Christianssand. 393. — Peder, Byfoged, s. Raadmand i Kbh. 74. 776. — Povl, Kan. i Ribe. 544-5. — Povl, Mag., s. Læge i Bergen. 523. 531.
- Arnfeldt, Axel, t. Basnæs. 45-7. 51.
- Arrebo, Anders Chr., Digter. 152.
- Arreskov, Fyn. 15. 28. 30. 34.
- Aslaksen, Kort, Prof. v. Univ. 89-125. 528. 768—801.
- Assens Kirke. 197. 576. Karmeliter Kloster. 575-6.
- Augustenborg, Chr. Aug., Hert. af 454. Fred. Chr., Hert. af. 262-3. 265.
- Aurifaber, s. Guldsmed.
- Baden, Gust. Ludv., Dr. 494.
- Bagge, Jens, Pr. i Vejby. 620.
- Bagger, Christian, Stud. 127. — Jakob, Pr. i Kundby. 249. — Joh. Iver, Kap. i Saxkjøb. 689. 692. — Matthis, Stud. 127. 392-8. — Ole Hansen, Pr. i Christianssand. 393-7. — Oluf

¹⁾ Navnene af Matriklen fra Halle (S. 526-34) ere ikke medtagne i dette Register.

- Hansen, Kan. i Lund. 308. — Peter Christian, Borgm. i Slagelse, s. adj. Politimester i Kbh. 262.
- Bakkendrup. 85.
- Balkenburg, Lamb. Antonii. 79.
- Balle, Nic. Ed., Bisk. 244. 251-2. 742.
- Balslev, Rasm., Pr. i Haarslev. 371.
- Baltzersen, Henning, Pr. i Randers. 190-1. — Konstantin, Kan. i Lund. 321.
- Bang, Hans, Skultus i Middelfart. 174. — Jens Rasmussen, Pr. i Egitslevmagle. 50. — Oluf. 174. — Peder, Bisk. i Roskilde. 334-42. — Peder, Hansen, Pr. i Middelfart. 174. — Vilhelm, Pr. i N. Omme. 700.
- Banner, Erik Eriksen. 169. 190. v. Barby, Hans. 44.
- Barckmann, Gerdt, Stenhugger. 200.
- Bardenfleth, General, t. Harriidslevgd. 2. 14. — Major. 52.
- Barfoed, H. P., Pr. i Faxe. 461.
- Barnekov, (Chr.). 778. — Johan. 109.
- Bartholin, Caspar, d. æ. 777.
- Basnæs. 44—7. 52.
- Basse, Sten. 40.
- Bastholm, Chr., Konfession. 243. 261. — Hans, Pr. i Slagelse. 261. 270. 391. 747.
- Bechman, H. D., Pr. i Boslunde. 39. 47. 53-4. 437. 442-3.
- Beck, Sivert. 529.
- Bergen, Biskopper. 679-80.
- Bernstorff, A. P., Statsminister. 252.
- Berregaard, Christian, t. Borreby. 51. — Frederik, t. Ørslevkloster. 52. — Vilhelm, Amtmd. p. Antvorskov. 50. 52.
- Berritsgaard. 680. 683 ff. 690.
- Bibelselskab, d. eng. 477.
- Bille, Erik. 40. — Hilleborg. 44. — Ove, Biskop. 40. 135. 169. 245. 411. 570. — Peder. 40. — Torben. 40.
- Birch, Dav. Seidelin, Kap. i Vesterborg, s. Pr. i Storeheddinge. 398-40.
- Birkedal, Vilhelm, Pr. i Ryslinge. 372-8.
- Bistrup Sogn v. Rosk. 91. 99. 106. 109. 516.
- Bjelke, Christian. 46.
- Bjeske Knud, Rekt. i Odense, s. Prof. v. Univ. 777. 793-4.
- Biørn, C. A., Pr. p. Vemmetofte. 462.
- Bloch, Tønne, Bisk. i Odense. 175. 405-7.
- Bluhme, Joh. Barth., Hofpræst. 55. 131-2.
- Bochholt, Henrik, Dekan i Lund. 211-5.
- Bodilsen, Peder. 568-9. 578.
- Boesen, J. F., Pr. i Vigerslev. 368-9.
- Bogø v. Falster. 401-7.
- Boisen, B. F. O., Pr. i Søllerød. 757.
- Bologna, Univ. 135.
- Bonde, Bisk. i Slesvig. 341-2.
- Borch, Niels, Konrekt. i Slagelse. 251.
- Borchard, Klokkestøber. 784.
- Borck, Peder, Mag. 75.
- Borreby v. Skjelskør. 48-9. 51-2. 420. 426-7. v. Odense. 411.
- Boslunde. 39. 47-9. 53-4. 84. 437-43.
- Boysset, Chr. Fred. 44. — Laurence, General. 44.
- Brabrand, Chr., Pr. i Hvalsø. 541. — Frederik, Landsdommer. 541.
- Brahe, Axel. 683. — Karen. 22. 43. — Otte. 520. — Tyge, Astron. 156. — Tyge, t. Tostrup. 200.
- Brandstød-Brev. 67-8.
- v. Brandt, Carl. 127. — Christian, Geh.-Raad. 262. — Else, f. Berregaard, Konferensraadinde. 51.
- Bregendahl, Alb. Filip, Pr. i Skive, s. p. Christianshavn (283). 638-9.
- Brender, Jakob, Raadmd. i Kbh. 72. 514. — Oluf, Mag. 72.
- Brock, Eske. 196. 199-200. — Jytte. 200.
- Brockenhus, Else. 41. — Frants, t. Brangstrup. 45. 156.

- Brolægger (Pontanus) Hans, Kan. i Christian VIII. 448. 450-1. 506. Lund. 314.
- Brostrup, Jens, Ærkebisk. i Lund. 303.
- Bruse, Niels, Univ.-Pedel. 75. 104.
- Bruun, Christen Jensen, Skibspr. 555.
— Gabriel. 54. — Leth. 39. — Oluf, t. Gjerdrup. 37-54. 57. 433-43. — Urban, Amtsf. p. Antvorskov. 39. 45. 52.
- Bryske, Karl. 794-6.
- Brøndsted, P. O., Prof. 254. 457. 473. 496-7. 506. 508. 511. 706-7. 733. 745. 747.
- Bugge, Samuel, Pr. i Ejd i Norge. 224. — Thomas, Prof. v. Univ. 253.
- Busch, Henr. Chff., Kap. i Stubbe-
kjøb., s. Pr. p. Bogø. 401-7.
- Bushman, Simon, Badskjær i Kbh. 98. 109.
- Busck, Gunni, Præst. 505. 699. 765.
- Buur Kirke. 673.
- Bølle, Ejler Madsen, Bisk. i Aarhus. 141. 680.
- Børstenbostel, Otto Jacob, Hofjunker. 39. 45.
- Capel, Jakob, Pr. i Ørum. 621.
- de Cardes, Abraham Jakobsen, Mag. 94. 100. 114-5. 525. 790. 792-3.
- Casse, A. L., Jurist. 695.
- Castonier, Oberst. 44.
- de Castro, Johs, Bisk. af Agrigent. 137.
- Charisius, Jonas, Dr. 86. 108. 423-4. 532-3.
- Christensen, Anders, Prof. med. 70 ff. 88 ff. — Eskil, Dr. med. 48. — Lauge, Stud. 121. — Oluf, Pr. i Gladsaxe. 119. 800. — Niels, Pr. i Randers. 206-7. — Søren, Ridefog. p. Kbh. Slot. 77.
- Christian II. 172. 174. 408-12. 414. 607-7.
- Christian III. 192. 409-11. 579.
- Christian IV. 152. 199. 770.
- Christian VI. 49. 131-2.
- Christian VIII. 448. 450-1. 506. Christiania, Univ., 265.
- Christianssand. 392-7.
- Christoffer, Greve af Oldenb. 409-10. 412-4. 570.
- Christoffersen, Hans, Pr. i Eggstlev-
magle. 103. — Jørgen, Pr. i Væ. 84.
- Chrysostomus, Oluf, Bisk. i Vendelbo
St. 547. 810-1.
- v. Clausberg, Christlieb. 55.
- Clausen, Emil Th., Lic. theol. 724. —
Henr. Geo., Stiftspr. i Kbh. 697. 724. 738. — Henr. Nic., Prof. 453. 483. 485-8. 490-2. 505. 697. 712. 721. 723. 726.
- Clod, Marcus, Adj. i Aalborg. 461.
- Coccius, Christian Nielsen, Pr. i Melby. 620. — Niels Christensen, Kap. i Randers. 209. 620-2.
- Colding, Familien. 355-8. — Erik An-
dersen, Pr. i Vejlbj. 355. — Hans
Botzen, Pr. i Tamdrup. 355. —
Iver Eriksen, Pr. i Vejlbj. 355. —
Joh. Henr., Pr. i Gislev. 355-67. —
Povl Jensen, Rekt. i Aalb., s. Præst
i Vindinge. 418. 425-6. 428. 793.
- Cypræus, Povl, Dr. jur. 531.
- Dalum Kloster. 670.
- Dampe, J. J., Dr. 276. — Peder, i
Saxkj. 680.
- David, C. G. Nathan, Prof. 741. 746.
- Dedsbøl, Tønder Amt. 813.
- Deichman, B., Bisk. i Viborg. 598.
- v. Dernath, Greve. 252.
- Dinesen, Hans, Stud. (s. Pr. i Gyr-
stinge). 515.
- Donop, Simon Henrik, Gen.-Major. 40.
- Dresselberg, Anders. 321. 799. —
Vilhelm. 314. 318. 321. 799.
- Dreyer, Niels, Pr. i Simsted. 360.
- Dybvad, Christoffer, Dr. med. 98-9. 108. 114. 531. 777. 783. 788. — Jørgen,
Prof. 70-125. 519. 526. 528-33. 768-77. 779. 781. 784. — Jørgen, Stud. 119-20.

- Daa, Jørgen, Lensmd. p. Udstens Kl. 221. — Klavs, t. Ravnstrup. 426-7. — Oluf, t. Ravnstrup. 426-7.
- Æ**bbel, Just, t. Gjerdrup. 50.
- Ægge, Hinrich, Kat. v. Frederiks tyske K. p. Christianshavn. 496.
- Egitslevmagle. 39. 44. 49. 50. 58. 103. 433-6.
- Eisenberg, Elias, Stud., s. Prof. 523. 526.
- Ellested Kirke. 62. Se Gislev.
- Elmelunde. 559.
- Engelbreth, Hans Peter, Cd. theol. 463. 492-3. — Wolf Frederik, Pr. i Lyderslev. 446-511. 693-767.
- Engelholm i Skaane. 409.
- Engelstoft, C. T., Prof. theol., s. Bisk. i Odense. 375. 641. 732. — Laurids, Prof. 264. 272-3, 706.
- v. Eppinge, Fabian, Oberst. 48. 440.
- Erik Glipping. 332-54. 597-8. 599.
- Erik Menved. 432. 572.
- Eriksen, Jørgen, Bisk. i Stavanger. 216-22.
- Erlandsen, Jakob, Ærkebisk. i Lund. 332 ff.
- Esrom Kloster. 147-50.
- Estrup, Hector Fred. Janson, Dir. f. Sorø Acad. 454. 463. — Peder, Pr. i Randers. 204.
- Evald, Joachim, Pr. i Hvidding. 368.
- F**aber, Erik, Pr. i Husby. 64. — Henrik, Pr. i Ringe. 64. — Jens Madsen, Pr. i Gislev. 58-68. — Nicolai, Bisk. i Odense. 370-1. 495.
- Fabricius, Andr. Hansen, Skibspr. s. Pr. i Gamborg. 550-4. — Christian, Stud. 108.
- Fallesen, L. N., Præst i Kbh. 245. 461. 469.
- Farum, Chr., Pr. i Herlufmagle. 621.
- Fattigforsørgelse. 362.
- Faxe, Hans Nielsen, Skibspr. 552.
- Feldborg, And., Litterat. 285.
- Fenger, Johs. Ferdinand, Lic. theol. 284. 723. 729. 733. — Peter Andreas. 283. 391. 697. — Rasmus. Pr. p. Christianshavn. 281-3.
- Ferslev, Otto, Pr. i Hyllested. 53.
- Fineke, Thomas, Prof. med. 70-125. 531-3, 768-79.
- Finckenhagen, Kancelliraad. 434.
- Finsen, Hans, Bisk. p. Island. 242.
- Fleischer, Esaias, Etatsrd. 261-2. — Esaias, Pr. i Taarnby. 442. — Hans. Pr. i Egitslevmagle. 39. 44. 49. 50. 52. 433. 435. 441-2.
- Flemløse, Peder Jakobsen, Astron. 75.
- Flensborg. 417. 421.
- Fogtmann, Nic., Prof., s. Bisk. i Ribe. 276. 484. 495. 705. 723. 725.
- Foss, Anders, Bisk. i Bergen. 297. — Hans, Stud. 81. — Povl, Stud. 74. 531. 778.
- Frandsen, Hans, Prof. med. 76. 78. 96. — Peder, Byfoged i Kbh. 76. 78. 96.
- Frawn, Johs, Konfessionar. 127.
- Fredericia. 561. 705. 722.
- Frederik I. 143. 408.
- Frederik II. 151-2. 155-6.
- Frederik VI. 278. 506. 763.
- Frederik VII. 481. 598-9. 693.
- Frederiksborg. 151-6. 558. 771. 800. Skole. 620-1.
- Freuchen, Pr. i Magleby, s. i Faxe. 259. 481.
- Friedenreich, Chff. Did., Pr. i Farum. 233.
- Friis, Christian, t. Borreby, Kansler. 78-125. 420. 513-33. 768-801. — Christ. t. Kragerup, Kansler. 300. — Dorthe. 426-7. — Iver. 521. — Johan, t. Hesselager, Kansler. 49. 206. — Johan, t. Ørritslev. 44. — Jørgen. 771. — Lisbeth t. Berritsgd. 683-5. — Oluf. 198.
- Friis, Klavs Lavritsen, Skibspr. 555. — Peter Edv., Pr. i Skjelskør. 51.

- Frimann, Claus, Salmedigter. 633-38.
 Fuglsang, N. S., Pr. i Trankebar, s. i Slagelse. 261.
 Funder, Andr. Chr., Pr. i Vroue og Resen. 638-40.
 Funk, Pr. i Altona, Bibelværk. 452.
 Faaborg. 59. 65-7. 283. 368. Skole. 58.
 Faaborg, Hans Pedersen, Pr. i Saxkjøbing. 672.
 Gad, Pet. Chr. St, Pr. i Kbh. 726-7.
 Gagge, Holger, Kan. i Roskilde. 101. 530-1. 799.
 Galten, Søren, Pr. p. Gulland. 77.
 Gam, Jonas, Rekt. i Næstved. 54. 442.
 Gamborg i Fyn. 551.
 Gamborg, And., Prof. v. Univ. 275. 541. — Villads, Pr. i Hvalsø. 540-1.
 Gamst, Jakob, theol. Kand. 234.
 Gandløse, s. Slagslunde.
 Garding i Ejderstedt. 813.
 Gerner, Henrik, Stiftspr. i Kbh. 235.
 Gimlinge. 57.
 Gimming og Lem. 622.
 Gisico, Bisk. i Odense. 649 ff, 674 ff.
 Gislev og Ellested. 58-68. 355-78.
 Gjed, Jacob, Prior i S. Knuds Kl. 660.
 Gjentofte. 291-3. 300. 415-6.
 Gjentofte, Anders, Stud. 782-3. 788.
 Gjerdrum, Hans, Pr. i Ljørslev. 55.
 Gjerdrup, Gd. 37-54. 430-43.
 Gjerrild Kirke. 160 ff.
 Gjødesen, s. Gødesen.
 Gjøe, Birgitte. 151. 156. 416. — Eskil. 44. 312. 315. — Mogens. 151. 169-70. 189-90. 207.
 Gjørup, F. B., res. Kap. i Østofto. 234.
 Gladsaxe og Herlev. 73-4. 85. 90-1. 119. 528. 779. 800.
 Glenstrup Kirke. 196.
 Glob, Niels, Bisk. i Viborg. 680.
 Godiche, Andr. Hartv., Bogtr. 237.
 Gottschalk, Joh., Konrektor i Slagelse. 251.
 Grenaa. 157 ff. 169-70.
 Grubbe, Didrik, Mag., Pr. i Kvisle-
 mark. 48. 440. — Regitze. 436. —
 Sivert. 794.
 Grundtvig, Isak, Pr. i Hillerød. 153.
 — Nic. Frederik Severin. 398-400. 448. 461. 472-3. 477. 483-4. 486. 489-91. 496. 695. 709. 715. 721. 726. 730-1. 733. 747. 749. 763-4.
 Guido, Kardinallegat. 332-54.
 Guldager, Christen, Pr. v. Frue K. i Kbh. 77. 530.
 Guldberg, Ove Høegh. 254. Salmebog. 365.
 Guldsmed, Hans, Prof. 70. 79. 82-5. 90. 94. 99.
 Gulland. 77-8.
 Gundelach, Chff. Hansen, Pr. i Saxkjøbing. 691.
 Gunner, Biskop i Viborg. 586.
 Guttormsen, Jon, Bisk. i Stavanger. 220.
 Gyldenstjerne, Axel. 84. 419. 548. — Jørgen. 135-6. — Knud. 173. — Knud, Biskop i Odense. 135. 412. 615-7. 755. — Knud Axelsen. 548. 684.
 Gødesen, Hans, Pr. i Agernæs. 367. — Jens, Bisk. i Aarhus. 77.
 Göricke, C. G. W., tysk Pr. p. Christianshavn. 697.
 Gøye, s. Gjøe.
 Hack, Lene Ejlersdt. 45.
 Hagen, Assessor, Apotheker i Kbh. 253.
 Hald v. Randers. 177-83.
 Hald, Anders Pedersen, Pr. i Hvalsø. 537-9. — Pet. Tetens, Lic. theol. 725-6.
 Halle, Univ. 126-32.
 Halling, Magnus, Pr. i Haarslev. 53.
 Hammelev og Enslev. 160 ff.
 Hammer, Niels, Mag., Rekt. i Odense. 87-8. 90. 93. 101. 516. — Niels, Stud. 104. — Niels, Borgmester i Randers. 189-90.

- Hans, Konge. 198.
 Hans, Hert., Fr. II's Søn. 418-9. 427.
 Hansens, Hans, Pr. i Rødby. 803-6. — Laurits Stud. 531. 772. 774. — Peder, Bisk. i Odense. 360.
 Harboe, Ludv., Biskop. 225. 235.
 Harms, Claus, Pr. i Kiel. 451-2. 472. 485. 715. 746.
 Hegelund, Christen. 105. — Hans, Borger i Ribe. 104-5. — Jens, Pr. p. Vallø. 49. — Peder, Biskop i Ribe. 782.
 Heiberg, A. C. L., Kat. i Fredericia. 722. — Joh. Ludv., Digter. 727.
 Helgesen, Povl, Lektor. 144. 188-90. 205-6. 407. 575-6.
 Helmstädt, Univ. 72. 108.
 Helsing. 602-12.
 Helsingborg. 409-10. 442.
 Helsingør. 103. 417. Skole. 558-9.
 Hemmingsen, Hans, Mag. 83. 93. — Niels, Dr. 87. 90-1. 526.
 Hendriksen, Hendrik, Billedhugger i Randers. 200.
 Henrichsen, Aug., Pr. i Farup. 129. — Niels, Justitsraad, t. Vesterbygd. 433-4.
 Henriksen, Jørgen, Succentor i Rosk. Kap. 516. 519. — Niels, Kan. i Rosk. 527.
 Herlufmagle og Tybjerg. 426. 621.
 Herlufsholm. 262. 424. 429. 580.
 Herløv (Nørre-). 152-3.
 Herredskonventer. 363. 365.
 Herredsvad Kloster. 73.
 Hersleb, Peder, Slotspr. p. Frederiksborg, s. Biskop. 153. 225. 623.
 Herslev og Viuf. 554.
 Heye, Jep, Prælat. 532.
 Hillerød. 150-6. Se Frederiksborg.
 Hjelmstjerne, Henrik. 433.
 de Hofman, Hans. 236-7. — Niels. 131. — Thøger (Thyco). 52. 236.
 Hohlenberg, M. H., theol. Prof. 701.
 Holberg, Didr. Aug., Seminarieforst, i Skaarup. 747. — Ludvig. 393. 396. 433.
 Holck, Ditlev, t. Højgaard. 297. 799. — Hans, t. Barritskov. 44. — Kirstine. 44.
 Holm, Chr. Fred., Medlem af Statsgjældsdir. 724—5. — J. A. L., Lic. th. 496. 741. — Povl, Konrekt. i Horsens. 356.
 Holme og Tranbjerg. 551.
 Holst, Christff. Jakobsen, Kan. i Lund. 314. 321.
 Holstein, Fred. Ad., Greve. 741. — Georg Fred., Geh.-Raad. 130. — Joh. Ludv., Geh.-Raad. 38. 131-2. 623-9. — Ulrik Adolf, Storkansler. 52. 436.
 Holsteinborg. 51—2. 59. 436.
 Horneman, Cl. Frees, Prof. theol. 247. 356. 479-80.
 Hornsyld, Jens, res. Kap. i Randers. 209—10. 484. 486.
 Horsens. 702. Skole. 356.
 Horsens, Hans Pedersen, Lekt. i Aarhus. 90. 787.
 Hosum, Mogens Knudsen, Pr. i Ønslev, s. i Saxkjøbing. 687-91.
 Howitz, F. G., Prof. v. Univ. 471-2. 480-1.
 Humble, Chr. Marc., Skibspr., s. Pr. i Norge. 556.
 Hundermark, Else. 50.
 Hundstrup, s. Krogsbølle.
 Hurtigkarl, Fr. Th., Prof. jur. 280.
 Husby og Wedelsborg Kapel. 54.
 Hvalsø og Særløse. 534-41. 626-8.
 Hval(sø), Jørgen Pedersen, Pr. i Snodstrup. 536-7.
 Hvedstrup og Flyng. 559-60. 768.
 Hvid, Niels, Biskop i Lund. 307. 314. 318.
 Hvitfeldt, Arild. 216-7. 311-5. 317. 321. 532. 580-1. — Jakob. 685. — Povl. 216. 218. 221. — Øllegaard. 548.

- Hyllesled og Venslev. 52-3.
 Høg, Peder, Kan. i Viborg. 108.
 Høve og Flakkebjerg. 49. 432-3.
 Haarslev og Tingjellinge. 53.
- Ibstrup Slot. 415.
 Ingemand, Søren, Tolder i Kbh. 88.
 Ipsen, Andreas, Pr. i Nørrebroby. 2—36. — Hans Steenstrup, Pr. i Gimming. 1—36. — Nicolai, Pr. p. Lyø. 26-7.
- Jacobsen, Jørgen, Pr. i Kalundborg. 85. — Niels, Borgm. i Randers. 201. 203. — Niels, Domprovst i Lund. 211-5. — Søren, Pr. i Hvalsø. 539-40.
 Jeger, Claus Hansen, Prof. v. Univ., s. Pr. i Taarnby. 88. 106. 527. 772.
 Jensen, Christian, Kap. i Hillerød. 153. — Christian, Pr. i Kirkesaaby. 254. — Johannes, Pr. i Hillerød. 154. — Mogens, Pr. i Krummerup. 426. — Rasmus, Pr. i Vindinge. 426. — Tobias, Rektor i Christianssand. 398—6.
 Jespersen, Lavrits, Kan. i Lund. 314. 319. 321. — Peder, Hofpr. 51. 621.
 Jesuiter. 109. 115. 117. 123. 176. 456. 477. 517. 519. 521. 528. 533. 770-1. 775.
 v. Jetzen, Bastian, Hærfører. 413-4.
 Johannes, Petrus, Mag., Kan. i Aarhus. 90.
 Johannsen, J. C. G., Pr. v. Petri K. i Kbh. 72B. 727. 734-5.
 Jønsen, Finn, Bisk. p. Island. 242. — Frands, Rekt. i Kbh. 101. 123-5. 513-5. — Niels, Ærkebisp i Lund. 211-5.
 Juel, Hartvig, Bisk. i Ribe. 680. — Herman, Lensmd. p. Gulland. 77. — Vincens, Lensmd. p. Bergenhus. 219.
 de Junge, Severin, Konferensrd. 625.
- Jørgensen, Frands, Rekt. i Næstved. 102. — Henrik, Degn i Søllinge. 58. — Jakob, Borgm. i Faaborg. 59. 65-7.
- Kall, Abraham, Prof. 281. 284. — Nicolai, Prof. 280.
 Kalundborg. 85. 572.
 Karleby og Voldby. 160 ff.
 Karmeliterordenen. 575-7.
 Karrebæk. 247-9.
 Kastrup, Niels Svendsen, Pr. i Saxkjøbing. 632.
 Kidserup. 625-8.
 Kippinge, Valfartssted. 629-32.
 Kirkeordinans, d. norske. 776.
 Kirkeritual, d. danske. 364-5. 693-4. 755-66.
 Kjerulf, Peter. 254.
 Kjøbenhavn. 253. 410-1. V. Frue K. 89. 101. 285. 261. 385. 523. 738. 790-1. 796. Skole. 123-5. 513-5.
 Helligaands K. 91. Nicolai K. 231. Trinitatis K. 461-2. 473. Holmens K. 551-62. Helligaands Hospital (Vartov). 292. 415-6. 573. Waisenhus. 620. 622. V. Frelsers K. 281. 283. 461. 726. Frederiks tyske K. p. Chrhavn. 238. 721. 726. Borgerdydskolen p. Chrhavn. 281-4. Se Universitetet.
 Kjøbenhavn, Jakob Madsen, Forfatter. 222. 290-300. — Oluf Jakobaen, Pr. i Jørlunde. 300.
 Klarschow, Lavrits Hjort, Pr. i Magleby. 49. 54-5.
 Klevenfeldt, Terkel. 227. 234.
 Knoff, Christoffer, Mag. 87. 531-2.
 Knud d. hellige. 641 ff.
 Knudsen, Hans, Pr. i Nørre Næraa. 367. — Hans, s. Vejle. — Hans Joachim Evald, Pr. i Gislev. 367-78. — Knud, Pr. i Nørre Næraa. 368.
 Knuth, Fr. Chr. Jul., Amtmand i Holbæks A. 463.

- Kochen, Pr. v. Petri K. i Kbh. 457.
469.
- Koefoed, Conrad Daniel, Biskop i Ribe.
484. 490 723.
- Kolding, s. Colding.
- Korsør. 41. 561.
- Krabbe, Mogens. 794. — Tyge. 408-10.
- Krafse, Ejler 44. — Hans, t. Basnæs.
45. — Hans, t. Egholm. 44. —
Mogens, Bisk. i Odense. 236. 660.
663. 671.
- Kraft, Hans, Pr. v. Petri K. i Kbh. 514.
- Krag, Anders, Prof. 70-93. 95. 100.
113. — Niels, Prof., Forst. f. Sorø.
70 ff. 75 ff. 95-100. 116.
- Krause, s. Krafse.
- Krog-Meyer, Prof. v. Univ., s. Bisk.
p. Als. 262. 280.
- Krogsbølle (Agermæs). 367. 370-2.
- Krummerup og Fuglebjerg. 249. 426.
- Kullebo, Anders, Stud. 97-8.
- Kyd, Jens, Magister. 521-2.
- König, Anders, Pr. i Aalsø. 233.
- Körning, Jakob Nielsen, Ærkebiskop i
Lund. 212.
- Kaas, General. 51. — Herman, t.
Gjerdrup. 50. — Klaus. 50. — Niels,
Kansler. 525. 588-9.
- Landskrone, Kameliterkl. 575.
- Lang, Mads, Pr. i Randers, s. Bisk. i
Aarhus. 191. 205-6.
- Langberg, Knud Engelbreth, Dispacher.
729.
- Lange, Frederik, t. Søfde. 101. 124.
- Lange, Hans Mossin, Mag. 53.
- Langebek, Jakob. 37-57. 228. 234-7.
240. 430-45.
- Lassen, Lyder, Pr. i Randers. 209. —
Peder, Borgm. i Randers. 204. —
Thøger, Pr. i Randers. 208.
- Laub, Otto H., Pr. i Ryslinge, s. Bisk.
i Viborg. 373-4.
- Laurenssen, Peder, Lektor i Lund.
575-80.
- Lauritsen, Anders, Prof. v. Univ.
531-2. — Hans, Rekt. i Viborg.
525. — Hans, Kan. i Røsk. 531. —
Jakob, Pr. i Herlufmagle. 426. —
Jørgen, Ridder. 40. — Peder, Kan.
i Lund. 314. 321. — Søren, Pr. i
Siagslunde. 797. 800.
- Ledreborg Kapel. 623-9.
- Lejel, Dankert, Læge. 94. 100. 582.
777-8.
- Løjregaard. 431. 623-9.
- Lemvig, Anders, Prof. med. 77. 95-6.
101. 523. 799.
- Lerche, Jens Pedersen, Pr. i Slagelse.
389.
- Leth, L. B., Pr. i Lillehøddinge. 492.
- Ley, Chr. Sigfred, Forf. 747.
- Lidøe, Jens, Rekt. i Frederiksborg.
620.
- Liebenberg, Konfessionarius. 270. 496.
- Lihme, Niels, Kasserer i Brandkassen
i Kbh. 236.
- Lillehøddinge og Havnlev. 492.
- Lindberg, Jac. Chr. 283. 496. 701-2.
705. 708. 712. 715-6. 719. 721. 723.
726-8. 731. 741-2. 748. 755.
- Lindegaard, Salomon, t. Lykkesholm.
355 ff.
- Lipper, Jakob. 113. 527.
- Lodberg, Jakob, Bisk. i Odense. 689-90.
- Longomontanus (Lomborg) Chr. Sør.,
Astronom. 43. 94. 526-32. 772-800.
- Lorck, Josias, tysk Pr. p. Christians-
havn. 238.
- Lund. Kapitel. 72-3. 83. 106. 109.
113-7. 121. 123. 211-5. 301-81. 424.
512-3. 579. Skole. 311. 793. Ærke-
biskop. 211-5. 308. 332-54. 410.
606. 679. Biskop, s. N. Palladius.
— Hvid, Mog. Madsen, Ostrup.
- Lund, Hans, Pr. i Magleby. 417-29.
— Jens Nic., Pr. i Herringe. 283.
— Jonas, Kjøbmd. i Slagelse. 252.
259. 286. — Matthis, Pr. p. Aggersø.
429. — Thomas, Pr. i Helsingør. 417.

- Lundegaard i Fyn. 5. 14. 26. 30. 34-6.
 Lunge, Tyge, t. Basnæs. 40.
 Luxdorph, B. W. 242. 248.
 Lyderslev og Frøslev. 446. 759. 767.
 Lykke, Frants, t. Overgd. 200.
 Lyngby (Kongens). 125. 702. 705.
 Lyngby v. Grenaa. 160 ff.
 Lyngbygaard i Egtslevmagle Sogn.
 432-3. 435.
 Lyskander, Klavs, Pr. i Herfølge. 90.
 Lützon, Hugo, Lensmd. p. Antvorskov. 57.
 Lye. 26-7.
- M**
 Machabæus, Chr., Prælat i Lund. 83.
 314. 318. 321.
 Madsen, Bjørn, Stud., s. Pr. i Holbæk
 og Udby. 124. — Esbern, Pr. i
 Hvalsø. 537. — Jakob, Bisk. i Odense.
 804. — Mogens, Bisk. i Lund. 92.
 117. 123. 314. 318. 321. 523. 770.
 — Oluf, Borgm. i Kbh. 89. —
 Povl, Univ. Foged. 529-30.
 Magleby v. Skjelskør. 49. 55. 420-9.
 Majbølle. 685. 688-9. 691.
 Malling, Ove, Geh.-Raad. 263. 265. 703.
 Malmø. 408. 608-9. Skole. 109. 523.
 577.
 Maltesen, Christen, Mag. Skibspr. 555.
 Mand, And. Mort., Pr. i Saxejøbing.
 684-5.
 Markorsen, Tord, Mag. 72. 105. 517.
 792.
 Marsvin, Ellen. 4-5.
 Maschwedel, Gregers B., Pr. i Sax-
 kjøbing. 686-7.
 Mathiesen, Jens, Prior i Randers. 192.
 Medelby, Povl And., Superint. p. Gul-
 land. 77.
 Meden, A. P., Pr. v. Mich. K. i Fre-
 dericia. 705.
 Mejer, Detlev, Pr. i Itzehø. 806-9.
 Melby p. Halsnæs. 620.
 Mellerup, F. D., Pr. i Greve. 452.
 Methodister. 477-8. 712.
- Metzner, Leonh., jur. Prof., 529-30.
 769. 791.
 Michelsen, Hans, Kantor i Lunds
 Kap., Chr. IV's Lærer. 314. 318.
 321. — Jørgen, Kan. i Lund. 314-
 321.
 Middelboe, Biskop i Ribe. 401-5.
 Middelfart. 171-76. 554 (s. 813).
 Mission bl. Hedn. 237-8. 261. 621.
 Mogenssen, Ulrik, af Brændegd. 66.
 Mohr, Ped. Fred., Pr. i Vorbasse, s. i
 Rejsby. 400-3.
 Moldenhawer, D. G., Prof. theol. 255-6-
 258. 263. 265. 279. 356. 468.
 Moltke, Adam Vilhelm, Greve. 282.
 — Joach. Godske, Greve. 282. —
 Matthias Vilhelm, Greve. 765.
 Monrad, Krigsraad, t. Krummerupgd.
 249. — Johannes, Kap. i Skjelskør.
 39. 41. 53. — Jørgen, Pr. i Tjære-
 by. 44.
 Mortensen, Klavs, Rigens Skriver. 776.
 Morville, Henr. Johansen, Skibspr., s.
 Pr. i Herslev. 553-4.
 Moth, Grevinde. 49. — Povl, Dr. 551.
 Movritsen, Michel (Stavanger), Stud.
 121.
 Muckadell, Grevskab. 2. 4. (s. Arreskov).
 Mule, Else. 102. 104-5. 116. — Hans,
 Økon. v. Kommun. 43. — Niels,
 Provst p. Samsø. 105.
 Munk, Ebbe, 108. 110. 428. — Kirsten.
 5. — Ludvig. 4-5.
 Munk, Peder, Borgm. i Kbh. 89.
 Munthe, Ludvig, Kan. i Lund. 117.
 321.
 Muus, Carl Høfding, Cd. theol. 733-
 763-5.
 Müller, Chr. Rud., Bisk. i Odense.
 64. — Hans, Pr. i Gudbjerg. 64-5-
 Pet. Erasm., Prof., s. Biskop. 266.
 273-7. 453. 480. 705. 716. 734. —
 Tage, Pr. i Stege, s. Bisk. i Ribe.
 705. 737. — Wulf Christoffer, Pr.
 p. Bøge, s. i Vorbasse. 400-7.

- Mynster, Fr. Ludv. 698-9. — Jac. Pet., Biskop. 267. 277. 446-511. 693-767.
- Münter, Balthazar, Pr. v. Holmens K. 702-4. 722. — Frederik, Biskop. 235. 244-6. 262-3. 274. 468. 472. 709-10. 732. — Theodor, Raadmd. i Kbh. 697-8. 729. 733.
- Møller, Hans Ulrik, Pr. i Radsted. 741-2. — Jens, Prof. theol. 246-89. 472. 494. 701. 704-5. 736-7. — Jens, Pr. i Breum. 639-40. — Joachim Chr., Pr. i Karrebæk. 247-9. — Rasmus, Bisk. p. Laaland. 269. 723.
- Mønster, Pet. Hans, Pr. i Ringsted, s. Bisk. i Aarhus. 364. 469. 474. 484.
- Nakskov. 629.
- Neuberg, Adolf, Gen.-Lieut. 4.
- Nidaros, Ærkebisper. 679.
- Nielsen, Christen, Kan. i Lund. 314. 321. — Herman, Prof. 777. 782. — Jacob, Pr. v. Nic. K. i Kbh. 291-2. — Jens, Prior i Randers. 190. — Jens, t. Ristrup. 198. — Laurits (Kloster-Lasse), Jesuit. 533. — Rasmus, Pr. i Gjentofte. 415.
- Numsen, Mich., Gen.-Lieut. 55.
- Nyborg. 43-4. 357-8.
- Nyrop, Chff., Bisk. i Christianssand. 395-6.
- Næstved. 416. 563-82. S. Mortens K. 573-4. S. Peders Kl. og K. 564-74. Sortebrødre Kl. 416. 570. 573. Graabrødre Kl. 572-3. Helligaands Hus. 573. Skole. 54. 102. 416. 442.
- Nødager Kirke. 160 f.
- Nørrebro. 1-36. 67.
- Nørrenæraa. 367-70.
- Odense. 41-3. 612-9. Albani K. 644 ff. S. Knuds Kloster og Kirke. 42. 618. 641-77. V. Frue K. 42. 670. S. Hans Kloster og Kirke. 42. 144. Graabrødre Kl. og Kirke. 42. Skole. 2. 42-3. 263. 368-9. 516. Gymnasium. 42-43. 58. Biskopper, s. Rejner, Gisico, Jens Ovesen, Henn. Ulfeld, M. Krafse, J. Andersen (Beldenak), Knud Gyldenstjerne, Gustav Trolle, Sadolin, Jak. Madsen, H. Knudsen Vejle, C. R. Müller, Lodberg, C. Ramus, T. Bloch, P. Hanscu, F. Plum, N. Faber.
- Olderup, Hans Lavritsen, Kan. i Aarhus. 77.
- Olivarius, Christen, Kap. i Ørsløv. 436. — Holger, Pr. i Ørsløv. 51. 53. 56-7. 436-7.
- Olsen, Axel, Rekt. i Lund. 793.
- Orebygaard, 683 f. 689.
- Oslo, Biskop. 679.
- v. d. Osten, Vilh. Aug., Finansdir. 55.
- Ostrup, Povl Mortensen, Rekt. i Ribe. 777.
- Ousted og Allerslev. 38. 431. 623-9.
- Ovesen, Jens, Bisk. i Odense. 679. — Mads, Provst i Randers. 207.
- Oxe, Peder. 156.
- Padberg, Anders, Mag. 105. 782. 801.
- Palladius, Andr., Stud. 121. 515. — Niels, Bisk. i Lund. 579. — Peder, Bisk. i Sjælland. 746. 801.
- Pallesen, Vessel, Kantor i Lunds Kap. 424. 428.
- Palludan, Rasmus, Pr. i Stege. 812.
- Paludan, Johan, Pr. i Fanefjord. 452. — Peder, Pr. p. Christianshavn. 243.
- Paludan-Müller, Caspar, Historiker. 332 ff. 641. 647. 656. — Jens, Bisk. i Aarhus, 484. 711-2.
- v. Papenheim, Alex. Rabe. 436.
- Parching, Chrff., eng. Gesandt. 528.
- Pedersen, Christiern, Skribent. 603-12. — Hans, Rekt. i Stavanger. 216. 221. — Mads, Pr. i Sæby og Hall. 85. 110. 115. 120. — Morten, Pr. i Roskilde. 517. — Morten, Dr. theol. Karmeliter. 575. — Niels, Univ.

- Foged og Kvæstor. 70 ff. 83 ff. 519. 523. 526-8. 530. 797-800. — Peder, Abbed i Antvorskov. 40. — Pøvl, Pr. og Kan. i Roskilde. 75. 85. 527. 531. 792. 798.
- Petersen, Lorents, Kjøbmd. i Skjelskør. 50-1. 441-2.
- Petреjus, Peter, Pr. i Garding. 813.
- Pfreundt, Jordan Hansen, Præst. 418-9.
- Piper, Pet. Chr., Kap. i Randers. 209.
- Pletz, Pøvl, Miss.-Skr. 239.
- Plum, Frederik, Bisk. i Odense. 261. 363. 704.
- Plütschow, Henrik, Missionær. 621.
- Pogwisch, Detlef, Bisk. i Slesvig. 137.
- Pontoppidan, Erik, Prokansler. 54. 153. 225-33. 235. 237. *Forklaring*. 742. 744.
- Pors, Otte, Kan i Lund. 314. 318.
- Post, Chr. Seefeld, t. Glomstrup. 55. — Laurits Lasson. 54-5.
- Povlsen, Christiern, Prior i S. Knuds Kl. 42.
- Provsteembedet. 458. 778.
- Præsteløn. 57. 458.
- Paaske, Jens, Mag. 531. 778. 786. — Niels, Slotsskr. i Kbh. 85—6. 786. — Peder, Pr. i Saxkjøbing. 691-2.
- Ramel, Henrik, t. Wusterwitz. 311. 314-5. 318. 321. Se Rom(m)el.
- Rahbæk, K. L., Prof. 257. 711. 728.
- Ramus, Christian, Bisk. i Odense. 41. — Cosmus, Pr. i Marslev. 41. — Jonas, Assessor. 41. 131.
- Ranch, Hieron. Just. 108. 793.
- Randers. 183-210. 620. 622.
- Rane, Kan. i Roskilde. 338.
- Ranes Holm. 5.
- Rantzau, Christian, Greve, Stiftamt. i Odense. 42.
- Rask, Rasm. Kr., Prof. v. Univ. 734.
- Rasmussen, Hans, s. Skomager. — Mads, Pr. i Lyngby. 125.
- Regnmarch, Chff. Mich., Pr. i Hvalse. 534-5.
- Rejner, Bisk. i Odense.-339. 342.
- Repholtz, M. G. P., Pr. i Saxkjøbing. 692.
- Repp, Thorl. Gudm. 276.
- Resen, Hans Hansen, Prof., s. Biskop. 429. — Hans Povlsen, Prof., s. Biskop. 70-125. 300. 514-33. 771-800.
- Rhodius, Laurits L., Skibspr., s. Pr. i Vestenskov. 558.
- Rhuman, Oluf, Prof. v. Univ. 777. 780. 788-90. 800.
- Ribe. 342-3. Kapitel. 104. 334-5. 337. 339. 544. Bispestol. 484. 490. 680. 723.
- Riber, Christen Hansen, Prof. v. Univ., s. Bisk. i Aalborg. 94. 104-25. 527. 530. 768. 771-800.
- Richorlsen, Jørgen N., Pr. i Taarnby. 83-4.
- Riisbrigh, Broder. 129. — Børge, Prof. v. Univ. 253. 275.
- Ringe i Fyn. 64-5.
- Ringsted Kirke. 164. 390. 431-2.
- Ritual, s. Kirkeritual.
- Ro, Kannik i Roskilde. 334 ff.
- Robertson, Andreas, fra Aberdeen. 294-5.
- Roggeathin, Henrik, Bundtm. i Kbh. 87. 101.
- Rom(m)el, Mette. 48. 440. — Ove, Etatsrd., t. Borreby. 48-9. 440.
- Rosenkrantz, Helle. 51-2. 436. — Lisbeth. 124. — Mette, t. Lergrav. 48-9.
- Roskilde. 431. 745-6. Kapitel. 91. 334-5. 337-8. 527. 776-7. S. Ibs K. 109. 235. S. Clare Kl. 101. 346. 572. S. Agnete Kl. 519. 572. Biskopper. 334. 411-2. 679.
- Rosmus Kirke. 160 ff.
- Rostgaard, Frederik. 37. 40-1. 440.
- Rostok, Mads Pedersen, Pr. i Middelfart. 175.

- Rothe, Vald., Pr. v. Trin. K. i Kbh. 461. 697.
- Rothkirch, Wentzel. 435.
- Rud, Jørgen. 40. — Knud. 4.
- Rudelbach, A. G., Dr. 480. 484. 490. 493. 496. 500. 696-7. 699. 708-9. 715-6.
- Rusland. 418-20. 422. 427.
- Ryde Kloster. 341-2.
- Rye, Sjel. St. 334-5. 337. 339.
- Ryge, Andreas N., Pr. i Lidemark. 233.
- Ryslinge. 64-5. (372-8).
- Rødby og Ringebølle. 802-6.
- Røn, Povl, Pr. i Frederiksstad. 234-5.
- Rønne, Bone Falk, Pr. i Lyngby. 702. 705.
- Rønnov, Joachim, Bisk. i Roskilde. 411-2. — Karl, Bisk. i Odense. 189. 670. 679-80.
- Rørdam, Hans Chr., Pr. i Laastrup. 700. 748. 758. 765-6. — Thomas Schatt, Pr. i Tølløse. 722.
- Sacerus, Provst i Lunds Kap. 334 ff.
- Sadolin, Jørgen Jensen. 587-8. 615-8.
- Sahl Kirke. 543-4. 600.
- Salmebog, Evang. christel. 363. 365. 633-3.
- Sandvig, Berthel Chr. 236-7. 241.
- Sascerides, Gellius, Dr. med., Prof. 75-6. 108-25. 519. 528. 785. 787. 793. 796. 799.
- Saur, Johs., Pr. i Høve. 49. 433. 442.
- Saxkjøbing. 678-92. Skole. 557. 690.
- Saxtrup, Niels Pedersen, Pr. i Nakskov. 629-32.
- Scavenius, Henrik, Pr. i Gjerestad. 397, s. Skavbo.
- Schaffalitzky de Muckadell, Greve. 2. 15. 28. 30. 34.
- Scherewien, Carl Leop., Landsdom. i Fyn. 242.
- Schjerning, Jacob, Pr. v. Trin. K. i Fredericia. 705.
- Schmidt, Fr., Pr. i Himmelev. 508-9.
- Schoman, Peder Nielsen, Pr. i Stadil. 546.
- Schow, Hans Thomesen, Mag., Skibspr. 553.
- Schrøder, Abel, Billedskjærer. 573.
- Schytte, Albert, Konrekt. i Christianssand, s. i Sorø. 395. — Anders. 519.
- Schøffer, Jørgen, Bygmester i Kbh. 200.
- Sehested, Erik, t. Lykkesholm. 60. 62. — Otto. 65-6.
- Senning, Niels Klavsen, Pr. v. Frue K. i Kbh. 101. 778.
- Sibbern, F. C., Prof. v. Univ. 468.
- Siemonsen, L., Kat. v. Fred. K. p. Chrhavn. 726.
- Sigersted. 38. 432.
- Simonsen, Søren, Kbmd. i Frederikshald. 201.
- Siningius, s. Senning.
- Skamby. 131. 369. 372.
- Skavbo, Lavrits Klavsen, Prof. v. Univ., s. Pr. i Taarnby, s. Bisk. i Stavanger. 70. 83-93. 527.
- Skeel, Ida, t. Brobygd. 4.
- Skinkel, Bernike. 173. — Hilleborg. 173. — Otto. 173.
- Skjelskør. 39. 41. 50-1. 53. 420. 423. 429. 434-5. 442. Klostere. 435.
- Skjønning, Jakob, Bisk. i Viborg. 587-8. Se Skønning.
- Skolevæsen, d. lærde. 249-52. 518-20. 525.
- Skomager, Jørgen, Dr. jur. 108. 114. — Hans Rasmussen, Prof. v. Univ. 84. 88-125. 424. 428. 531. 771-800.
- Skønning, Simon, Pr. i Torsager. 169.
- Skovkloster. 151. 570.
- Skriver, Niels, p. Clausholm. 207.
- Skuldelev og Selsø. 536.
- Skaarup i Fyn. 359.
- Slagelæ. 249 ff. 258 ff. 368. 379-91. 736. Skole. 205. 249-52. 258-64. 799.
- Slagelse, Kjeld Jensen, Pr. p. S. Thomas. 554-5.

- Slagslunde og Gandløse. 797. 800. Svitzer, Familien. 356-8.
- Slesvig. Bispestol. 137. 341-2. Kapitel. 342. Sæby og Hallenslev. 85. 110. 115. 120. 519. 526. 784.
- Smidt, Casp. Vilh., Overretsprøk. 251. Søllinge i Fyn. 58. 62.
254. - Daniel Peter, Pr. i Saxkjøbing. 691-2. — Peter, Kancellird., t. Lundegd. 4-6. Sønderbroby. 26. 31.
- Snodstrup. 536-7. Sørensen, Hans, Skibspr. 553. — Peder, kgl. Livlæge. 513.
- Snubbe Kors. 51. 430.
- Snøde p. Langeland. 139.
- Soderup og Eskildstrup 535.
- Solbjerg ved Kbh. 74.
- Sommer, Bendix Sørensen, Pr. i Holme, s. Skibspr. 551-2.
- Sorø, Kloster. 136. 150. 445. Akademi. 265. 429. 443-5. 457. Skole. 64-5. 116. 151. 395-8. 776-7. 792.
- Spenderup, Christen, Stud. 120.
- v. Spreckelsen, Peter, i Randers. 199. 202.
- Stadil og Tim. 542-49.
- Staggemeier, Major. 51.
- Stavanger By og Stift. 112. 216-22. 527.
- Steffens, Henrik, Filosof. 277. 369. 473. 720—1. 730.
- Stege. 705. 812.
- Stephanus, Johs., Prof. 70-125. 516-33. 768-74.
- Sthen, Hans Christensen, Salmedigter. 222-3. 298-9.
- Stisen, Oluf, Kan. i Lund. 319. 321. — Otte. 414.
- Storeheddinge. 82. 113. 398.
- Stub, Christen, Kan. i Aarhus. 787. — Iver, Prof. 70-125. 512-28. 531. 768. 771. 780-800. — Niels, Stud. 117.
- Stubbekjøbing. 401.
- Studiiskat. 71-3. 90. 92.
- Sture, Peder, Hofpræst. 775.
- Stygge, Movrits. 79.
- Suhm, Pet. Fred. 237. 240-1. 248.
- Svanenskjøld, Hofjægerm. t. Svanholm. 257.
- Svaning, Abel. 782. — Jakob, Kan. i Lund. 90. 114-5. 512-3.
- Tamdrup v. Horsens. 355.
- Tauber, J. H., Rekt. i Horsens. 356.
- Tavsen, Hans. 205. 587.
- Tersløse og Skjellebjerg. 550.
- Tetens, Peter, Pr. i Horsens. 273. — Stephan, Bisk. p. Als. 496.
- Theophilus, Poul, Pr. i Slagelse. 389. 772. 774-5. 783.
- Theophilus, Claus, Prof. jur. 70-125. 769. 799.
- Thisted, Jørgen O., Kap. v. Trin. K. i Kbh. 461-2. 479-80.
- Thomesen, Eskil, Abb. i Antvorskov. 40.
- Thorkelin, Gr. J., Geh.-Arkivar. 241-2.
- Thoriacius, Børge, Prof. v. Univ. 273-4. 702.
- v. Thümen, Eustachius. 101. 112.
- Tiende. 25. 91. 99. 106. 109. 236.
- Tjæreby i Flakkebj. Hrd. 44-6.
- Tjæreby i Strø Hrd. 149-50.
- Torkø Kloster. 144. 813.
- Torsk, Peder Jørgensen, Pr. i Frederiksodde. 561.
- Trane, Christen, Foged p. Udstens Kl. 221. — Rasmus, Kæmner i Kbh. 796.
- Trolle, Gustav, Ærkebisk. i Upsala, s. Bisk. i Odense. 411-4. 617. — Herluf. 151. 570. 580-1. — Niels, t. Trolholm. 51-2. 436.
- Tryde, Eg. Chff., Pr. i Glumsø. 741.
- v. Tymen, s. Thümen.
- Tønnesen, Peder, Byfog. i Kalundborg. 77.
- Taarnby p. Amager. 83. 87-8. 90. 102-3. 108. 131. 527.

- Udlejre, Peder Laursen, Pr. i Hvalsø. 536.
- Ulfeld, Henneke, Bisk. i Odense. — Jakob. 684. — Marie. 45.
- Ulfstand, Anna. 48.
- Universitet, Kbhavns. 69-125. 264-89. 312. 723. 734. 736. 768-801. Val-kendorfs Kollegium. 86-7. 280. 418. 515. 770-1. 779-81.
- Urne, Claus. 319. — Knud. 413-4. — Lage, Bisk. 444-5. — Lave. 314. 319. 321.
- Urup, Else. 48. 440. — Jørgen, t. Hikkebjerg. 48. 440.
- Ussing, Henrik, Præst. 243-4.
- Uvelse Kirke. 164.
- Wadskjær, Chr. Fred., Litterat, s. Prof. 226.
- Valdemar Christian, Greve, Chr. IV's Søn. 52. 429.
- Waldkirch, Henrik, Bogtrykker. 76. 522-3. 769. 776. 780.
- Valkendorf, Christoffer. 86-7. 156. — Inger. 412.
- Vallø. 49. — Valløby. 739.
- Varbjerg, Laurits Jensen, Rekt. i Sax-kjøbing, s. Skibspr. 557.
- Varde, Jakob Frandsen, Pr. i Sax-kjøbing. 683. 692. — Niels Hansen, Kap. i Rødby. 803-6.
- Vedberg, Niels Lavritsen, Skibspr., s. Kap. i Hammer, s. i Korsør. 561.
- Wedel, Jakob Madsen, s. Madsen. — Niels, Pr. i Værum. 208-9. — Peter, Pr. i Hillerød. 153. — Søren Andersen, Mag. 788.
- Vejby og Tibirke. 620.
- Vejle, Hans Knudsen, Pr. i Kbh., s. Bisk. i Odense. 531-2.
- Vejlby v. Grenaa. 160 ff. 355.
- Venusinus, Jon Jakobsen, Præst v. Hellig. K. i Kbh., s. Prof. 77. 91-125. 418. 420 ff. 513-32. 776-8. 780.
- Westengaard, L. C., Pr. i Odense. 259. 283.
- Vcstenskø. 558. 684.
- Westhoff, Willich, lat. Digter. 418. 424-6.
- Vibe, Familien. 60-1. — Christen. 121. — Peder, t. Gjerdrup. 50.
- Viborg. 582-602. Domkirke. 589 ff. Kapitel. 108. Skole. 525.
- Viffert, Christense. 200. — Iver. 44. — Tønne. 44.
- Villumsen, Frants, Tolder. (Bibl. Fran-ciscana). 104. 125. — Thomas, Kan. i Lund. 321.
- Vind, Anna Elisabeth. 48. — Jochum Frederik, t. Gjerdrup. 48. 440.
- Vinding, Michel Hansen, Skibspr., s. i Aastrup. 558.
- Vindinge (nu Fuirendal). 426.
- Vingaard, Mads, Bogtrykker. 75.
- Vinstrup, Peder Jensen, Sjæl. Biskop. 70-88. 519. 523. 526. 768-800.
- Winterberg, Chr. Fred., Pr. i Sax-kjøbing. 682.
- Winterfeld, Jørgen, Lieut. 65-6.
- Winther, Matthias, Litterat. 754. — Niels Nielsen, Pr. i Sackjøbing. 683.
- Visby, C. H., Pr. p. Christianshavn. 723-4. 727-8.
- Withusen, Subrektor i Slagelse. 259-60.
- Vognsen, Erik, Adm., t. Søndervang. 549.
- Vorbasse og Grene. 368. 400-7.
- Worm, O., Rekt. i Horsens. 724. 745.
- Vormordsen, Frants, Reformator. 577.
- Vroue, Vib. St. 638-40.
- Væ i Skaane. 409.
- Wøldike, Christoffer. 131. — Peder, Rekt. i Slagelse. 249-52. 258. 261.
- Waage, G. H., Pr. v. Frue K. i Kbh. 696.
- Zeuthen, Fred. Bagger, Pr. i Skamby. 369. — Jens Christensen, Kap. i Middelfart (554). 813. — Niels, Pr.

- i Skamby. 131. — Peter Christian, Ørsted, And. Sandøe. 472. — Christian, Etatsrd., t. Tølløse. 508. Pr. i Slagelse. 390. Ørum og Ginnerup. 621.
- Æ**rylæus, Niels Jørgensen, Rekt. i Sorø. 777. 882.
- Ø**demark v. Slagelse. 39. 53.
- Øhlenschlæger, Adam. 258. 465. 734.
- Øllgaard, N. E., Pr. i Kbh., s. Bisk. i Viborg. 469. 473. 484. 714.
- Øm Kloster. 341-2.
- Ønslev p. Falster. 687.
- Ørbæk. 356-7.
- Ørkel, Slot. 413. 617.
- Ørn, Chr., Rekt. i Sorø. 397-8.
- Ørslev og Bjerre. 51. 53. 57. 436-7. 574.
- Åagesen, Peder, Prof. v. Univ. 77. 88. 120. — Truid, Organist. 521.
- Aahus, Skole, 770.
- Aalborg. 53. Skole. 425. Bispestol. 508-9. 511. 771.
- Aalborg, Hans, Mag., Boghdl. 114. 780.
- Aalsø Kirke. 197. 233.
- Aarhus. 77. 794-6. Kapitel. 90. 338. 787. Stift. 141. 157 ff. 168-70. 711-2.
- Aasheim, Prof. v. Univ. 253.
- Aastrup (Morsby) p. Falster. 558.